

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN AFRİKA'DAKİ DEVLET-İÇİ
ÇATIŞMALARA MÜDAHALE POLİTİKALARI

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Mehmet ÖZTÜRK

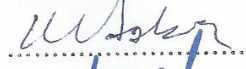
Danışman
Prof. Dr. Muhittin ATAMAN

BOLU 2015

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mehmet ÖZTÜRK'e ait "Birleşmiş Milletler'in Afrika'daki Devlet-İçi Çatışmalara Müdahale Politikaları" adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında doktora tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir.

25. 12. 2015

Unvan, Adı, Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Muhittin ATAMAN	
Üye : Prof. Dr. Kemal İNAT	
Üye : Prof. Dr. Kamer KASIM	
Üye : Doç. Dr. Mehmet DALAR	
Üye : Doç. Dr. Zafer AKBAŞ	

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Erol ÖZTÜRK
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Doktora Tezi olarak sunduğum, “**Birleşmiş Milletler’in Afrika’daki Devlet-İçi Çatışmalara Müdahale Politikaları**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvurulmuş kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mehmet ÖZTÜRK

25.12.2015

ÖN SÖZ

Bu tez kapsamında uluslararası örgütlerin (başlıca uluslararası örgüt olarak Birleşmiş Milletler'in) devlet-içi çatışmalara müdahale edip etmeme ve müdahale etiklerinde de başarısız ya da başarılı/etkili olma durumları, ilgili literatür de göz önünde bulundurularak belirlenen parametreler ışığında incelenmiştir. Bu inceleme Soğuk Savaşın hemen sonrasında günümüze kadarki değişim ve dönüşüme ışık tutabilecek şekilde Afrika'dan seçilen üç örnek üzerinden yapılmıştır. BM'nin Somali ve Darfur'daki ve yine BM ile etkileşim halinde NATO'nun Libya'daki rolü şeklinde belirlenen bu üç örneğin, ele aldığımız parametrelerle uygunluk taşıdığı ve sırasıyla bu örgüt müdahalelerinin başarısız müdahale, kayıtsız kalma ve etkili müdahale örnekleri oluşturduğu görülmüştür.

Bu çalışmanın başından itibaren rehberliği, anlayışı ve katkılarıyla yardımlarını esirgemeyen, değerli zamanını ayırarak çalışmanın her aşamasını titizlikle takip eden ve emek harcayan değerli danışman hocam Prof. Dr. Muhittin ATAMAN'a çok ama çok teşekkür ederim. Ayrıca tez izleme komitelerindeki katkılarından dolayı tez izleme komite üyelerine ve tez savunma jürisine teşekkürlerimi sunarım.

Bunun yanı sıra tezimin gerçekleşmesinde 2214-A numaralı proje ile maddi destek sağlayan TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

Mehmet ÖZTÜRK

25.12.2015

ÖZET

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER’İN AFRİKA’DAKİ DEVLET-İÇİ ÇATIŞMALARA MÜDAHALE POLİTİKALARI

Mehmet ÖZTÜRK

Doktora Tezi

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Muhittin ATAMAN

Aralık 2015, 406 + XX Sayfa

Devlet-içi çatışmalara müdahalede, uluslararası politikada görece daha meşru olan uluslararası örgütlerin temel aktör olma rolü yadsınamaz derecede önemlidir. Soğuk Savaş sonrası dönemde dünyanın birçok yerinde daha çok görülmeye başlanan devlet-içi çatışmalara, uluslararası örgütlerin (ve başlıca uluslararası örgüt olarak da Birleşmiş Milletler’in) müdahalelerinin hızla arttığı görülmektedir. İnsani müdahale ve BM barışı koruma operasyonlarında değişimin yaşandığı ve ayrıca koruma sorumluluğu gibi yeni normların ortaya çıktığı bu süreçte uluslararası örgütlerin müdahalelerinde başarı (ve/ya etkililiğin) ve başarısızlığın yanı sıra kimi zaman müdahalesizlik de görülebilmektedir. Bu bağlamda BM gibi uluslararası örgütlerin neden bazı devlet-içi anlaşmazlıklara müdahale etmezken, diğerlerine müdahale etmeyi seçtikleri; müdahale etmeyi seçtiklerinde ise neden başarılı/etkili veya başarısız oldukları incelenmesi gereken önemli sorun alanlarını teşkil etmektedir.

Buradan hareketle, BM özelinde uluslararası örgütlerin bu farklı müdahale politikalarını (müdahale edip-etmeme, müdahalenin başarılı/etkili ve başarısız olması) belirlemede belli parametreler oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra devlet-içi çatışmaların sık yaşandığı Afrika’dan seçilen üç örnekle bunların sağlaması ve örneklendirmesi yapılmıştır. Bu çerçevede BM’nin 2003-2007 yılları arasında Darfur’daki kayıtsızlığı,

BM ile etkileşim halinde NATO’nun Mart 2011-Ekim 2011 tarihleri arasındaki etkili Libya müdahalesi ve BM’nin Somali’deki 1992-1995 yılları arasındaki müdahalesinin başarısızlığı örnek olaylar olarak incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: BM, Uluslararası Örgütler, Devlet-İçi Çatışma, Müdahale, Afrika.

ABSTRACT

INTERVENTION POLICIES OF THE UNITED NATIONS TO INTRA-STATE CONFLICTS IN AFRICA

Mehmet ÖZTÜRK

PhD Thesis

Department of International Relations

Advisor: Prof. Dr. Muhittin ATAMAN

December 2015, 406 + XX Pages

The role of international organizations, relatively more legitimate in international politics, in intervention to intra-state conflicts as main actors is very significant and this role cannot be denied. The intervention of international organizations (and that of the United Nations as the major international organization) to intra-state conflicts, whose numbers increased in many parts of the world after the Cold War period, increased dramatically. During this process, in which changes were observed in humanitarian intervention and UN peacekeeping operations and new norms such as the responsibility to protect emerged, success (and/or effectiveness) and failure in their interventions of international organizations and sometimes non-intervention can be observed. In this context, it constitutes a problem why international organizations such as the UN don't intervene in some intra-state conflicts, while prefer to intervene in some others; and why they become successful/effective in some cases and still fail in some others.

From this point of view, certain parameters have been developed in determining these different intervention policies (intervention or non-intervention, success/effectiveness or failure) of international organizations with the emphasis on the UN. Besides, this claim was confirmed and exemplified with the utilization of three intra-state conflicts from Africa, a continent in which intra-state conflicts are witnessed quite often. In this context, it was investigated as cases that the UN's non-intervention

to Darfur crisis between 2003 and 2007, the failed UN intervention to Somalia between 1992 and 1995, and NATO's effective intervention (with collaboration with the UN) to Libya between March 2011 and October 2011 were analyzed as case studies.

Key words: The UN, International Organizations, Intra-state Conflict, Intervention, Africa.

Aileme...

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
İTHAF.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xv
HARİTALAR LİSTESİ.....	xvi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvii

GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM

1. DEVLET-İÇİ ÇATIŞMA, MÜDAHALE VE DAHASI: KAVRAMSAL

VE TEORİK ÇERÇEVE.....	11
1.1. Devlet-içi Çatışma-Savaş ve Barış İliyeti	11
1.1.1. Savaşın Doğasında Dönüşüm.....	11
1.1.2. “Devlet-içi Çatışma”yı Tanımlama.....	18
1.1.3. Devlet-İçi Çatışmanın Nedenleri.....	21
1.1.4. Barış Süreci Kavramları.....	31
1.2. Müdahale ve “İnsani” Yönü: İnsani (Askeri) Müdahaleye İlişkin Tanımlamalar, Tartışmalar ve Farklı Perspektifler.....	38
1.2.1. Müdahale.....	39
1.2.2. İnsani Müdahale.....	45
1.2.3. İnsani Müdahaleye İlişkin Başlıca Teorik Yaklaşımlar.....	62
1.2.4. İnsani Müdahalenin Normatif Kökenleri ve Haklı (Adil) Savaş Teorisi	75
1.2.5. İnsancıl Müdahale ve Liberal Uluslararasıılık İlişkisi.....	83
1.3. Müdahalenin Uluslararası Hukukta ve BM Sisteminde Yeri.....	87

1.3.1. Kısıtlamacı-Kısıtlamaya Karşı Yaklaşımlar ve Ahlaki İstisnacılar....	87
1.3.2. Egemenlik, Müdahale Etmeme ve Güç Kullanmama.....	91
1.3.3. Müdahalenin BM Sisteminde Yasallığı.....	97
1.4. Müdahalenin Operasyonel ve Normatif Yönü: Barışı Korumadan Koruma Sorumluluğuna.....	104
1.4.1. Barışı Koruma Operasyonları.....	104
1.4.2. Koruma Sorumluluğu.....	115

II. BÖLÜM

2. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN DEVLET-İÇİ ÇATIŞMALARA MÜDAHALE EDİP ETMEMESİNİ VE MÜDAHALEDEKİ BAŞARISINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER.....	123
2.1. Uluslararası Örgütlerin Devlet-içi Çatışmalara Müdahale Edip Etmemesini Belirleyen Faktörler.....	124
2.1.1. Uluslararası Örgütün Çıkarı ve Normları.....	124
2.1.2. Üye Devletlerin Uluslararası Örgütü Müdahale Etmekten Alıkoyması ..	132
2.1.3. İç Çatışma Yaşayan Devletin Güçlü Olup Olmaması.....	136
2.1.4. Uluslararası Güç Dağılımı.....	138
2.1.5. Devlet-içi Çatışmanın ve Çatışanların Niteliği, Bölgesel ve Uluslararası Dengeler Üzerindeki Etkisi.....	144
2.1.6. Medyanın ve Kamuoyunun Rolü.....	148
2.2. Uluslararası Örgütlerin Devlet-içi Çatışmalara Müdahalesinin Başarılı ve Etkili Olma Koşulları.....	151
2.2.1 Müdahale Eden Gücün İşlevselliği ve Askeri Kapasitesi.....	151
2.2.2. Farklı Uluslararası Örgütlerin Tamamlayıcı Faaliyetleri.....	157
2.2.3. Üye Devletlerin Müdahale İstekleri ve Üyesi Oldukları Örgütteki Motivasyonları.....	161
2.2.4. Çatışmanın Olgunlaşma Zamanında Müdahale Edilmesi ve Müdahalenin Süresi	166
2.2.5. Müdahale Eden Gücün/Güçlerin Tarafsız Olma(ma)ları, Rıza ve Meşruiyet	170
2.2.6. İç Çatışma Yaşayan Devletin Ulusal Yapısı ve Karakteristikleri	176

2.2.7. Fayda-Maliyet Analizi: Hayatları Kurtarma.....	177
2.3. Uluslararası Örgütlerin Devlet-içi Çatışmalara Müdahalesinin Başarısız Olma Nedenleri.....	180
2.3.1. Dış Müdahalenin Güvensizlik Yaratması.....	180
2.3.2. Müdahale Eden Aktörün Yaşadığı Sorunlar.....	183
2.3.3. Müdahalenin Sorunu Derinleştirme İhtimali	188
2.3.4. Çatışan Tarafların Rızasının Alınmaması.....	193
2.3.5. Uluslararası Örgütlerin Küresel Güçlere Bağımlılığı.....	195
2.3.6. Maliyet: Bütçe ve Finans Sorunu.....	199

III. BÖLÜM

3. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN DEVLET-İÇİ ÇATIŞMAYA MÜDAHALE ETMEKTEN KAÇINMASI: BM’NİN DARFUR KAYITSIZLIĞI.....	202
3.1. Darfur’daki Çatışmanın Arka Planı.....	203
3.1.1. Tarihsel Arka Plan: İlk Sultanlıklardan Bağımsızlığa Kadarki Süreçte Darfur.....	203
3.1.2. Bağımsızlık Sonrası Sudan’da Temel Çatışma Dinamikleri ve Darfur’un Marjinalleşmesi.....	204
3.1.2.1. Güneydeki Ayrılıkçılar Sorunu.....	205
3.1.2.2. Darfur Sorunu.....	207
3.2. Darfur’da Çatışmanın Gelişimi ve Afrika Birliği’nin Yetersiz Girişimleri	213
3.2.1. Çatışan Silahlı Taraflar.....	213
3.2.2. Çatışma Süreci, Darfur’a Saldırıların Yol Açtığı Felaketler ve Sudan Hükümetinin Sorumluluğu.....	216
3.2.3. Afrika Birliği (AU)’nin “Afrikalı Soruna Afrikalı Çözüm” Arayışı ve Başarısızlığı.....	218
3.2.4. Barış Süreçleri.....	222
3.3. Değerlendirme (2003-2007): BM Neden Kayıtsız Kaldı?	223
3.3.1. Uluslararası Örgütün Çıkarı ve Normları.....	223
3.3.2. Üye Devletlerin Uluslararası Örgütü Müdahale Etmekten Alıkoyması	232
3.3.3. İç Çatışma Yaşayan Devletin Güçlü Olup Olmaması.....	238

3.3.4. Uluslararası Güç Dağılımı.....	240
3.3.5. Devlet-İçi Çatışmanın ve Çatışanların Niteliği, Bölgesel ve Uluslararası Dengeler Üzerindeki Etkisi.....	245
3.3.6. Medyanın ve Kamuoyunun Rolü.....	248
3.3.7. Sonuç.....	250

IV. BÖLÜM

4. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN DEVLET-İÇİ ÇATIŞMAYA ETKİLİ

MÜDAHALESİ: BM VE NATO’NUN LİBYA MÜDAHALESİ..... 258

4.1. Libya’daki Devlet-İçi Çatışmanın Arka Planı.....	259
4.1.1 Tarihsel Arka Plan.....	259
4.1.2. Kabilelerin Rolü.....	261
4.1.3. Kaddafi Yönetiminde Libya.....	263
4.1.4. Kaddafi Dönemi Dış İlişkiler.....	267
4.2. Devlet-İçi Çatışmanın Gelişimi ve BMGK Kararları.....	268
4.2.1. Rejim Karşısı Muhalefet, Arap İsyanlarının Tetikleyici Etkisi ve 17 Şubat İsyanı.....	268
4.2.2. 26 Şubat 1970 Sayılı BMGK Kararı.....	271
4.2.3. 1973 Sayılı BMGK Kararı ve Koalisyonun Müdahalesi.....	273
4.3. NATO ve BMGK Kararları Eşliğinde NATO’nun Libya Müdahalesi.....	275
4.3.1. Soğuk Savaş Sonrası Süreçte NATO: Varlığını Sürdürme ve Alan- Dışı Yönelimleri.....	275
4.3.2. NATO’nun Libya Müdahalesi (31 Mart-31 Ekim).....	278
4.4. Değerlendirme: NATO’nun Libya Müdahalesi Nasıl Etkili Oldu?.....	282
4.4.1. Müdahale Eden Gücün Askeri Kapasitesi.....	282
4.4.2. Farklı Uluslararası Örgütlerin Tamamlayıcı Faaliyetleri.....	284
4.4.3. Üye Devletlerin İstekliliği.....	288
4.4.4. Çatışmanın Olgunlaşma Zamanında Müdahale Edilmesi ve Müdahalenin Süresi.....	289
4.4.5. Müdahale Eden Gücün/Güçlerin Tarafsız Olma(ma)ları, Rıza ve Meşruiyet	290
4.4.6. İç Çatışma Yaşayan Devletin Ulusal Yapısı ve Karakteristikleri.....	292

4.4.7. Fayda-Maliyet Analizi: Hayatları Kurtarma.....	293
4.4.8. Sonuç.....	296

V. BÖLÜM

5. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN DEVLET-İÇİ ÇATIŞMAYA BAŞARISIZ MÜDAHALESİ: BM’NİN SOMALİ MÜDAHALESİ.....	301
5.1. Somali’deki Devlet-İçi Çatışmanın Arka Planı.....	302
5.1.1. Tarihsel Arka Plan.....	302
5.1.2. Somali’de Sosyal Yapı.....	303
5.1.3. Ekonomik Azgelişmişlik.....	307
5.1.4. Barre Döneminde Dış İlişkiler.....	308
5.1.5. Barre Dönemi İç Gelişmeleri ve Devletin Siyasal Zayıflığı.....	310
5.1.6. Ülkede Çöküş ve Kaos Ortamı.....	312
5.2. BM Müdahalesinin Gelişimi (1991-95).....	314
5.2.1. 1991: Uluslararası İhmal.....	315
5.2.2. 751 Sayılı Karar ve UNOSOM I.....	317
5.2.3. Muhammed Sahnoun’un Rolü.....	319
5.2.4. ABD’nin Soruna Dâhil Oluşu.....	320
5.2.5. 3 Aralık 1992-4 Mayıs 1993: Birleşik Görev Gücü.....	323
5.2.6. Mayıs 1993-Mart 1995: UNOSOM II.....	326
5.3. Değerlendirme: BM Neden Başarısız Oldu?.....	330
5.3.1. Dış Müdahalenin Güvensizlik Yaratması.....	331
5.3.2. Müdahale Eden Aktörün Yaşadığı Sorunlar.....	334
5.3.3. Müdahalenin Sorunu Derinleştirme İhtimali.....	338
5.3.4. Çatışan Tarafların Rızasının Alınmaması.....	340
5.3.5. Uluslararası Örgütlerin Küresel Güçlere Bağımlılığı.....	341
5.3.6. Maliyet: Bütçe ve Finans Sorunu.....	345
5.3.7. Sonuç.....	347

VI. BÖLÜM

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	354
KAYNAKLAR.....	367

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Çatışma Yönetimi İçin Muhteviyat Yaklaşımlar.....	34
Tablo 1.2: İnsani Askeri Müdahale Tipolojisi	53
Tablo 1.3: İnsani İkilemlere Askeri Cevaplar.....	53

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 3.1: Sudan ve Darfur Haritası.....	202
Harita 3.2: Darfur'daki Etnik Gruplar.....	208
Harita 4.1: Libya Haritası.....	258
Harita 5.1: Somali Haritası.....	301

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİBÜ	: Abant İzzet Baysal Üniversitesi
AMIS	: The African Union Mission in Sudan (Afrika Birliği Barış Gücü)
ASEAN	: Association of Southeast Asian Nations (Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği)
AU	: African Union (Afrika Birliği)
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BC	: The Beja Congress (Beja Kongresi)
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CPA	: Comprehensive Peace Agreement (Kapsamlı Barış Anlaşması)
Çev.	: Çeviren
DB	: Dünya Bankası
Der.	: Derleyen
DPA	: Darfur Peace Agreement (Darfur Barış Anlaşması/DBA)
DPKO	: The Department of Peacekeeping Operation (Barışı Koruma Operasyonları Departmanı)
DRC	: Democratic Republic of Congo (Demokratik Kongo Cumhuriyeti)
ECOMOG	: The Monitoring Group of the Economic Community of West African States
ECOWAS	: The Economic Community of West African States (Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu)
FRD	: Darfur'un Rönesansı için Cephe
GCC	: Gulf Cooperation Council (Körfez İşbirliği Konseyi)
GPOI	: Global Peace Operations Initiative (Küresel Barış Operasyonları İnisiyatifi)
GUK	: Genel Ulusal Kongre
GUNM	: The General Union of the Nuba Mountains (Nuba Dağları Genel Birliği)
GWOT	: The Global War on Terrorism (Terörizmle Savaş)
HIV/AIDS	: The Human Immunodeficiency Virus/Acquired Immune Deficiency Syndrome (İnsan Bağışıklık Yetmezlik Virüsü/ Edinilmiş Bağışıklık Eksikliği Sendromu)
HRC	: The UN Human Rights Council (BM İnsan Hakları Konseyi)
ICC	: International Criminal Court (Uluslararası Ceza Mahkemesi)
ICG	: International Crisis Group (Uluslararası Kriz Grubu)
ICISS	: International Commission of Intervention and State Sovereignty (Müdahale ve

	Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu)
ICJ	: International Court of Justice (Uluslararası Adalet Divanı)
ICRC	: International Committee of the Red Cross (Uluslararası Kıızıl Haç Komitesi)
IDPs	: Internally Displaced Persons (Ülkesinde Yerinden Edilmiş Kişiler)
IFI	: The Institute of International Finance (Uluslararası Finans Kurumu)
IFOR	: Implementation Force (Uygulama Gücü)
IGO	: Intergovernmental Organization/International Governmental Organization
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
INGO	: International Non-Governmental Organization
INTERFET	: International Force for East Timor (Doğu Timor Uluslararası Gücü)
ISAF	: International Security Assistance Force (Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü)
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
JEM	: Justice and Equality Movement (Adalet ve Eşitlik Hareketi)
JIM	: Joint Implementation Mechanism (Ortak Uygulama Mekanizması)
LAS	: The League of Arab States (Arap Devletleri Ligi)
LIFG	: The Libyan Islamic Fighting Group (Libyalı İslami Savaşçılar Grubu)
MC	: Milletler Cemiyeti
MHS	: Mutually Hurting Stalemate (Karşılıklı İncitici Çıkmaz)
MNCs	: Multinational Corporations (Çokuluslu Şirketler)
MONUC	: United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo (Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki BM Misyonu)
MÖ	: Milattan Önce
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Paktı Örgütü)
NC	: National Congress (Ulusal Kongre)
NCP	: National Congress Party (Ulusal Kongre Partisi)
NGO	: Non-governmental Organization (Hükümet Dışı Örgüt)
NIF	: National Islamic Front (Ulusal İslami Cephe)
NMRD	: The National Movement for Reform and Development (Reform ve Kalkınma İçin Ulusal Hareket)
NTC	: National Transitional Council (Ulusal Geçiş Konseyi)
OAS	: Organization of American States (Amerika Devletler Örgütü)
OIC	: Organisation of Islamic Cooperation (İslam Konferansı Örgütü)
ONUC	: United Nations Operation in the Congo (Kongo'daki BM Operasyonu)
PDD 25	: Presidential Operation Directive 25 on Multilateral Peace Operations (Çok

Taraflı Barış Operasyonları Üzerine 25 Nolu Başkanlık Kararı)

PDF	: Popular Defense Forces (Halkın Savunma Güçleri)
PFP	: Partnership for Peace (Barış İçin Ortaklık)
R2P	: Responsibility to Protect (Koruma Sorumluluğu)
SDA	: Somalia Democratic Front (Somali Demokratik Cephesi)
SDM	: Somali Democratic Movement (Somali Demokratik Hareketi)
SIPRI	: Stockholm International Peace Research Institute (Stockholm Uluslararası Barış Çalışmaları Enstitüsü)
SLA/M	: Sudan Liberation Army/Movement (Sudan Kurtuluş Ordusu/Hareketi)
SNA	: Somali National Alliance (Somali Ulusal İttifakı)
SNF	: Somali National Front (Somali Ulusal Cephesi)
SNM	: Somali National Movement (Somali Ulusal Hareketi)
SPLA	: Sudanese People's Liberation Army (Sudan Halk Kurtuluş Ordusu)
SPLM	: Sudanese People's Liberation Movement (Sudan Halk Kurtuluş Hareketi)
SPM	: Somali Patriotic Movement (Somali Yurtseverler Hareketi)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSDF	: Somali Salvation Democratic Front (Somali'nin Kurtuluşu Demokratik Cephesi)
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
UCM	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
UNAMID	: African Union-United Nations Hybrid Operation in Darfur (Afrika Birliği-BM Ortak Operasyonu)
UNAMIR	: United Nations Assistance Mission for Rwanda (Ruanda İçin BM Yardım Misyonu)
UNAMIS	: United Nations Advance Mission in Sudan (Sudan BM İlerleme Misyonu)
UNEF I	: First United Nations Emergency Force (Birinci BM Olağanüstü Gücü)
UNFIL	: United Nations Interim Force in Lebanon (BM Lübnan Geçici Gücü)
UNHCR	: UN High Commissioner for Refugees (BM Mülteciler Yüksek Komiserliği)
UNITA	: The National Union for the Total Independence of Angola (Angola'nın Kurtuluşu İçin Ulusal Birlik)
UNITAF	: Unified Task Force (ABD Öncülüğündeki Birleşik Barış Gücü)
UNMEE	: United Nations Mission in Ethiopia and Eritrea (BM Etiyopya ve Eritre Misyonu)
UNMIK	: The United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (BM Kosova

Geçici İdare Misyonu)

- UNMIS** : United Nations Mission to Sudan (BM Sudan Misyonu)
- UNOMIL** : The United Nations Observer Mission in Liberia (BM Liberya Gözlemci Misyonu)
- UNOMSIL** : The United Nations Observer Mission in Sierra Leone (BM Sierra Leone Gözlemci Misyonu)
- UNOSOM** : United Nations Operation in Somalia (BM Somali Operasyonu)
- UNPROFOR** : The United Nations Protection Force (BM Barış Koruma Gücü)
- UNSCOB** : United Nations Special Committee on the Balkans (BM Balkanlar Özel Komitesi)
- UNSMIL** : United Nations Support Mission in Libya (BM Libya Destek Operasyonu)
- UNTAET** : The United Nations Transitional Administration in East Timor (BM Doğu Timor Geçici İdaresi)
- UNTAG** : BM Geçici Yardım Grubu
- USC** : United Somali Congress (Birleşik Somali Kongresi)
- USF** : United Somali Front (Birleşik Somali Cephesi)
- USP** : United Somali Party (Birleşik Somali Partisi)
- WFP** : World Food Program (BM Dünya Gıda Programı)
- WSLF** : Western Somali Liberation Front (Batı Somali Kuruluş Cephesi)

GİRİŞ

Uluslararası politikada davranışçı yaklaşım terminolojisiyle kullanılmaya başlanan ancak daha sonraları yaygın bir kullanım alanına kavuşan önemli bir unsur uluslararası aktör kavramı olmuştur. Açıkça belirlenen, belirli bir karar verme kapasitesine ve bağımsız eylemler geliştirme yeteneğine sahip (az ya da çok egemen olan), belirli bir süre var olan ve diğer aktörlerin davranışları üzerinde etki uygulayabilen nispi otonom bir birimi ifade eden aktörün (Arı 2009: 67-68) en önemli özelliklerinden birisi az veya çok bağımsız olmasını yansıtan otonomidir. Çünkü bu, bağımsızlık ve egemenliğe vurgu yapan ve sadece devletleri uluslararası aktör olarak kabul eden anlayıştan bir kopuşu temsil etmektedir. Devlet-merkezlilikten çok-merkezliğe evrilmeyi de ifade eden bu durum ayrıca, günümüz dünyasında devletin dışındaki aktörlerin varlığının yadsımayacağını göstermektedir. Bu çerçevede devletin dışındaki temel aktörlere bakıldığında bunlar için üçlü bir sınıflandırma yapılabilir. Birincisi, bireyler ve gruplardan oluşan hükümetleri temsil etmeyen ulusal nitelikli aktörlerdir. İkincisi, uluslararası uzmanlık kuruluşları, çok uluslu şirketler ve siyasal nitelikli hükümetlerarası kuruluşlardan oluşan hükümetlerin temsil edilmediği uluslararası nitelikli aktörlerdir. Üçüncüsü, blok tipi örgütlenmeler/entegrasyon hareketleri ve küresel/evrensel örgütlenmeleri içinde barındıran hükümetlerin temsil edildiği uluslararası nitelikli aktörlerdir (Sönmezoğlu 2005: 19-55).

Söz konusu bu aktörlerin, “aktörlüklerini” kanıtlamaya çalıştıkları önemli bir alan devlet-içi çatışmalara müdahil konumları olmuştur. Çünkü yapılan çalışmalar da göstermiştir ki devlet-içi çatışmaların dış müdahaleler vasıtasıyla çözümlendiği örneklerin sayısında artış vardır (Enuka 2012; Fortna 2007; Gurr 1994; Liebllich 2011; Regan 1996). Bu dış müdahaleleri yapanlar ya da çatışma sürecinde rol alan aktörler bizim de bu çalışmada benimsediğimiz üzere üç ana gruba ayrılabilir. Birincisi, bölgesel hegemonlar, eski sömürgeci/ideolojik güçler ve ilgili komşuları kapsayan devletler

grubudur. İkincisi bireyler ve STK'lardan oluşan devlet-altı aktörler grubudur. Üçüncüsü ise bölgesel örgütleri de içinde barındıran uluslararası örgütlerdir¹ (Özerdem 2013: 106). Bu tasnif de göstermektedir ki, devlet-içi çatışmalara üçüncü tarafların müdahalesi konusunda geniş ölçüde devlet müdahalelerine yoğunlaşmış olmakla birlikte devlet-içi anlaşmazlıklara müdahale eden aktörler sadece devletler² değildir. Aynı zamanda uluslararası örgütler de müdahale sürecinde rol alabilmektedirler (Mulenbach 2001: 137; Gizelis ve Kosek 2005: 366).

Uluslararası örgütler; görüşmeleri kolaylaştırma, anlaşmaları uygulama, anlaşmazlıkları çözme, çatışmaları yönetme, operasyonel faaliyetleri yürütme, normlara özen gösterme, uluslararası söylemi paylaşma şeklindeki işlevleriyle ön plana çıkmaktadır. Bu işlevleriyle ilişkili olarak Abbott ve Snidal; uluslararası örgütleri diğer uluslararası kurumlardan farklı kılan iki temel özelliği ön plana çıkarırlar. Birincisi, merkezileşme yani somut ve sabit bir örgütsel yapının yanı sıra kolektif eylemleri gerçekleştirebilecek idari aygıtları barındırması. İkinci ise bağımsızlık yani tanımlandığı çerçevede tarafsızlığını sıklıkla koruması ve özerk derecede hareket etme otoritesi sergilemesidir (1998: 5).

¹ Çok değişik ölçütlere göre sınıflandırma imkanı bulunan uluslararası örgütlere ilişkin örneğin hukuksal açıdan sınıflandırma şu ölçütlere göre yapılmaktadır: Evrensel veya bölgesel olma; eşgüdüm sağlayıcı ya da bütünleşme amaçlı olma; ve genel kapsamlı ya da belirli bir konuyla ilgili olma (Pazarcı 2009: 186). Bu konuyla ilgili çalışmada Çalış ise çok boyutlu bir kategorileştirme yapmıştır. Bunlar şu şekilde ifade edilebilir (2006: 8-9): (1) *Konusuna göre uluslararası örgütler*: (a) hükümetleri temsil eden örgütler (IGOs), (b) hükümet-dışı uluslararası örgütler (NGOs), (c) çok uluslu şirketler. Ya da bunları konvansiyonel olarak; devletlerin-resmi temsilcilerinden oluşan örgütler, çıkar amacı gütmeyen Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları (INGOs) ve kar amaçlı uluslararası şirketler olarak ifade etmek mümkündür. (2) *Yönetel yapılarına göre uluslararası örgütler*: (a) Sert bürokratik yapılı (AB gibi), (b) esnek yapılı (ASEAN gibi). (3) *Yasalılık-meşruiyet açısından uluslararası örgütler*: (a) Uluslararası hukukça yasal ya da uluslararası toplumca meşru sayılan örgütler (Uluslararası Posta Birliği gibi), (b) illegal örgütler (El-Kaide gibi). (4) *Amaçlarına göre uluslararası örgütler*: (a) Özel amaçlı (siyasal, ekonomik, ticari, kültürel, askeri, sosyal ve dini amaçlı), (b) genel amaçlı uluslararası örgütler (BM gibi). (5) *Egemenlik açısından uluslararası örgütler*: (a) Uluslarüstü örgütler (kısmen AB gibi), (b) uluslararası örgütler (BM gibi). (6) *Coğrafi açıdan uluslararası örgütler*: (a) bölgesel örgütler (AU gibi), (b) alt-küresel örgütler (NATO gibi), (c) küresel örgütler (BM gibi). (7) *Resmiyet açısından uluslararası örgütler*: (a) Hükümetler-üstü örgütler, (b) hükümetler-dışı veya uluslararası sivil toplum örgütleri (Greenpeace gibi), (c) hükümetlerarası-resmi örgütler (BM gibi).

² Hatta bu hususta devletler bizzat uluslararası kurumları ön plana çıkarabilir. Keohane'nin (1988) de ifade ettiği üzere devletler, diğerlerinin davranışlarını kontrol edemeyeceklerini ya da karşı tarafın anlaşma şartlarına uymayacağı korkusu taşıdıklarında, işbirliğinden kaçınmaları söz konusu olduğunda kurumların bu sorunun çözümüne katkı yapabileceğine inanmaktadırlar (Aktaran Griffiths, Roach ve Solomon 2011: 110).

Uluslararası politikada uluslararası örgütlerin rolünü inkar etmenin imkansız olduğunu gösteren bir gelişme uluslararası örgütlerin sayısındaki artış³ olmuştur. Bu ise bireylerin, toplumların ve devletlerin arasındaki ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal etkileşime paraleldir (Ataman 2000: 157). II. Dünya Savaşı'ndan bu yana çatışma çözümüne katılmada uluslararası örgütlerin sayılarının yanı sıra faaliyetlerinde de büyük artışlar olmuştur. Bu örgütlerin en önde geleni olan Birleşmiş Milletler (BM), geniş fonksiyonlara sahip evrensel bir örgüt iken, diğerleri ya özel amaçlı ve/ya bölgeseldir. Söz konusu BM, uluslararası örgütlerin aktiviteleri olarak görülen kamunun en çok etkilendiği çatışma tehdidi veya çatışmaya katılan iki taraflı veya yerel anlaşmazlıklarla geniş ölçüde ilgilenmektedir (Fox 1984: 13).

Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Sekreterlik, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Uluslararası Adalet Divanı ve Vesayet Konseyi şeklinde ana organlara (7/1 md.) ve özel yardımcı, teknik yardımcı ve alt organlar şeklinde yardımcı organlara sahip BM, Şartın özellikle 1. ve 2. maddesinde belirtilen örgütün amaç ve ilkelerine ilişkin çok yönlü faaliyet yürüttüğü görülmektedir. Bu faaliyetlerin; uluslararası barış ve güvenliğin tesisi, insan haklarının uluslararası alanda korunması, ekonomik ve toplumsal kalkınmada uluslararası işbirliği, teknolojik gelişmelerden insanlığın en iyi şekilde yararlanması ve uluslararası hukukun yerleştirilmesi ve geliştirilmesi hususlarına odaklandığı görülmektedir (Pazarcı 2009: 191-195). Bu amaç ve ilkelere ilişkin faaliyetleri bünyesinde barındıran ve II. Dünya Savaşı sonrası düzenin önemli bir aktörü olan BM'nin, evrensel bir uluslararası örgüt olarak özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde dünyanın birçok yerinde hızla artan devlet-içi çatışmalara ilişkin farklı müdahale politikaları izlediği görülmüştür.

³ II. Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası örgütlerin sayısının beş kattan fazla artarak yaklaşık dört yüz bağımsız hükümetler-arası örgüte ve on binlerce hükümet-dışı uluslararası örgüte ulaştığı (Goldstein ve Pevehouse 2015: 313) öne sürülürken tabi burada uluslararası örgütün tanımlanması önem taşımaktadır. Uluslararası örgütleri "uluslararası düzeyde faaliyet gösteren, ticari amaç taşımayan ve birden çok devleti ilgilendiren fakat devlet niteliği taşımayan her türlü birleşme" olarak daha genel çerçevede tanımlamak mümkündür (Pazarcı 2009: 185). Aynı şekilde uluslararası örgütleri daha detaylı bir şekilde tanımlamak da mümkündür (Çalış 2006: 5): "Aralarında formel bir anlaşma olsun ya da olmasın, özel veya genel amaç veya amaçları gerçekleştirmek üzere oluşturulmuş, gözlenebilir bir sürekliliğe sahip ve aralarında tespit edilebilir belli ilkeler çerçevesinde hareket eden, en az üç ulus veya devletten üyeye sahip ve faaliyetlerini de birden çok devlet üzerinde yürüten kurumsal yapılardır."

Bu dönemde özellikle uluslararası aktörlerin uluslararası müdahale kavramının başarı ve başarısızlıklarını test ettikleri, sınırlarını zorladıkları bir coğrafyayı tanımlayan Afrika Kıtası üzerinde (Paker 2012: 72) BM'nin, Şartın 7. Bölümüne istinaden birçok devlet-içi çatışmaya müdahale ettiği görülmektedir. Örneğin hemen Soğuk Savaş sonrası dönemde Somali'ye müdahale ettiği ancak burada başarısız olduğu görülmüştür. Yine 11 Eylül sonrasında Darfur'daki (Sudan'daki) çatışmaya uzun süre müdahale etmezken, Arap uyanışı sonrası Libya'daki devlet-içi çatışmada NATO'nun kendisi ile etkileşim halinde hareket ederek etkili bir müdahale çıkarmasına olanak sağlamıştır. BM özelinde uluslararası örgütlerin devlet-içi çatışmalara yönelik müdahale edip-etmeme, etkililik/başarı ve başarısızlık şeklinde üç değişkenli müdahale politikalarını yansıtan bu örnekler, aynı zamanda insani müdahale ve BM barışı koruma operasyonlarındaki değişimin ve koruma sorumluluğu gibi yeni normların pratiğe ne ölçüde yansıdığını da göstermektedir.

Çalışmanın Önemi

Somali'de BM'nin gerçekleştirdiği başarısız müdahale, Darfur'da BM'nin uzun süre müdahaleye yanaşmaması yani kayıtsız kalması ve BM ile etkileşim halinde NATO'nun Libya müdahalesi, Soğuk Savaş sonrası dönemde belli aralıklarla gerçekleşen ve önemli olaylardan sonra vuku bulmuş örnekleri teşkil eder. Bu örnekleri asıl önemli kılan BM özelinde uluslararası örgütlerin müdahale etme ya da etmeme motivasyonlarının nelerden etkilendiği, başarı ve başarısızlıklarının hangi faktörlerden kaynaklanabileceği noktasında önemli örneklemeler ve inceleme alanları oluşturmalarıdır. Bu husus, 1990'lı yıllardan günümüze barış operasyonlarının geçirdiği dönüşüm ve uluslararası siyaset teorisinin kapsamı alanı içersine giren konular arasında değerlendirilebilecek insani müdahaleye ilişkin tartışmaların alevlendiği ve koruma sorumluluğu gibi yeni normların ortaya çıktığı bir sürecin incelenmesi anlamında da değerlidir.

Bu çalışma; Soğuk Savaş sonrası süreçte başta hegemon güç ABD olmak üzere devletlerin devlet-içi çatışmalara müdahalesi yanında uluslararası örgütlerin müdahalesinde de artış olduğunu göstermekte ve BM çerçevesinde uluslararası

örgütlerin müdahale politikalarına odaklanmaktadır. Bu çalışma aynı zamanda uluslararası örgütlerin devlet-içi çatışmalara müdahale edip-etmemesi konusunu ve müdahale ettiklerinde de başarı ve başarısızlığı üzerinde etkili olan faktörleri kavram, kuram ve örnekler üzerinden sistematik inceleme yapması bakımından da önemlidir. Özellikle örnekler Soğuk Savaş'ın hemen sonrasındaki BM'nin Somali müdahalesi, 11 Eylül sonrasındaki 2003-2007 Sudan'a müdahale etmeme ve Arap uyanışı sonrasındaki NATO'nun Libya müdahalesi seçilerek uluslararası örgütlerin (özellikle BM'nin) iç değişkenlerinin yanı sıra sistemik değişkenlerden etkilenme süreci de göz önünde bulundurulmuştur. Dolayısıyla uluslararası örgüt müdahalelerinin son yirmi beş yılda hızla arttığı bir süreçte bu türden bir araştırmanın yapılması, uluslararası ilişkilerin gerçek dinamiklerini anlayabilmek açısından da önem taşımaktadır. Ayrıca, uluslararası örgütlerin devlet-içi çatışmalara yönelik müdahale politikalarının detaylı incelenmesi, örneğin bugün tartıştığımız uluslararası örgütlerin Suriye'deki devlet-içi çatışmaya neden müdahalede bulunmadığına ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır.

Literatüre Katkısı

Uluslararası ilişkiler literatüründe, devlet-içi çatışmalara müdahalelere yönelik daha çok devlet müdahalelerine yoğunlaşıldığı görülürken uluslararası örgüt müdahalelerine daha az yer ayrıldığı görülmektedir. Var olan uluslararası örgüt müdahalelerine ilişkin çalışmalarda da sistematik bir incelemenin eksikliği görülmektedir. Söz konusu sistematik eksiklik daha çok müdahil konumundaki uluslararası örgütlerin neden müdahale edip-etmemeyi seçtiğine ve müdahale ettiğinde de etkili/başarılı ya da başarısızlığının hangi faktörlerden kaynaklandığına ilişkindir. Böyle bir eksikliği gidermeye yönelik bu çalışma kapsamında; farklı müdahale politikalarını (müdahale edip etmemeyi, etkililiği/başarılılığı ve başarısızlığı) yansıtan Afrika'dan seçilen üç örnekle başta BM olmak üzere uluslararası örgütlerin devlet-içi çatışmalardaki rolleri ortaya konmaktadır.

Bu sayede Soğuk Savaş sonrasında Somali, 11 Eylül sonrasında Darfur sorunu ve Arap uyanışı sonrasında Libya olayları bağlamında müdahale ve müdahalesizliğinin yanı sıra etkili ve başarısız müdahale örnekleri üzerinden farklı müdahale

politikalarının, insani müdahale ve barışı koruma operasyonlarındaki değişimin ve koruma sorumluluğu gibi gelişen yeni normların pratiğe yansımalarının nasıl olduğu da belli ölçüde görülmektedir. Ayrıca farklı müdahale politikalarının tespiti için oluşturulan parametreler de farklı olay ve incelemeler için yol gösterici olabilecek niteliktedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, uluslararası örgütlerin dış müdahalede devletler kadar önemli aktör olduğu bilinciyle, söz konusu örgütlerin devlet-içi çatışmalara müdahale edip-etmeme ve müdahale kararı aldıklarında başarı veya başarısızlık durumlarını interdisipliner bir bakış açısıyla açıklamaktır. Ayrıca, uluslararası örgütlerin devlet-içi çatışmalardaki rollerini; ilkeleri, normları ve çıkarları içinde barındıran belli parametrelere göre değerlendirmeyi amaçlamıştır. Böylece sırasıyla Darfur, Libya ve Somali örnek olayları üzerinden yapılacak incelemeyle BM ekseninde uluslararası örgütlerin rolünün ortaya çıkarılması sağlanacaktır. Örnek olaylardan birincisi uluslararası örgütlerin kayıtsız kalması, ikincisi etkili olması, üçüncüsü ise başarısız olmasına ilişkindir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel yöntem kullanılmıştır. Bu ise sırasıyla kavramsal ve teorik alt zeminde, çok sayıda parametreyi içinde barındıran müdahaleye ilişkin üç olasılığın (müdahale edip etmeme, etkili/başarılı müdahale ve başarısız müdahale) incelenmesinde ve bunların hem örneklendirmesi hem de sağlamasının yapılması bağlamında incelenen örnek olaylarda kullanılmaktadır.

Bu çalışma, hem temel altyapıyı olabildiğince sunmayı hem de kendine özgü sınırlılıkları içinde barındırmaktadır. Bu minvalde çalışmada öncelikle devlet-içi çatışma ve müdahale ekseninde insani müdahale, BM sisteminde müdahalenin yasallığı, barışı koruma operasyonları ve koruma sorumluluğu gibi konular ele alınmaktadır. Bunlar ise kavramlar, açıklamalar, tartışmalar ve kuramlar bağlamında incelenmektedir.

Bunlar içinden özellikle kavramların anlamlarını açıklamayla ilgili kavramsal bir analiz; hem hipotezlerin test edilmesi hem de teorilerin yapılandırılması ile ilgili olduğu için (Baldwin 2004: 4) bunun öncelikle ele alınması gerekliliği doğmaktadır.

Kavramsal çerçeveden sonra ve örnek olayları incelemeye geçmeden önce bu örnek olayların analizinde bazı değişkenlere yer verilecektir. Buna yer verilmesindeki temel anlayış; devlet-içi çatışmanın BM gibi uluslararası örgüt müdahalelerini beraberinde getirebileceği gibi bunun söz konusu olmayabileceği ve yine BM gibi uluslararası örgüt müdahalesinin başarılı ve etkili olabileceği gibi başarısız olma ihtimaline ilişkindir. Dolayısıyla, uluslararası örgütlerin müdahale edip etmemelerine, başarılı ve etkili olmalarına ve başarısızlıklarına etki eden başlıca etkenler söz konusudur.

Bu bağlamda müdahalenin gerçekleşip-gerçekleşmemesi ile başarılı/etkili olması ve ayrıca başarısızlığı bağımlı değişkenimizi oluştururken, adı geçen parametreler bağımsız değişkenimizi oluşturmaktadır. Bu parametreler oluşturulurken başta ilgili literatür, farklı teorik yaklaşımlar ve örgütlerin kararlarına etki eden içsel-dışsal faktörler olmak üzere çok sayıda etmenden yararlanılmaya çalışılmıştır.

Yine örnek seçimi yapılırken Evera'nın⁴ haklı olarak öne çıkardığı hususlara dikkat edilmeye çalışılmış ve örnek seçimi Soğuk Savaş sonrası dönemde Afrika'dan ve BM üzerinden yapılmıştır. Bölgesel odaklanmayı ve yukarıda belirtilen değişkenleri test etmeyi olanaklı kılmasının yanı sıra örneklerin Somali, Darfur ve Libya olarak seçilmesiyle, Soğuk Savaşın sona ermesi, 11 Eylül olayları ve Arap uyanışı gibi belli aralıklarla sistemde meydana gelen değişimlerin insani müdahaleye yansımaları izlenebilecektir. Bu sayede barışı koruma operasyonlarının geçirdiği dönüşüm ve

⁴ Örnek çalışmalar seçilirken, data zenginliği ve diğer örnek olaylarla kontrollü karşılaştırmaya uygunluk gibi faktörlere dikkat edilmesini öneren Evera'ya göre, örnek olay seçiminde iki temel kriter bulunur. Birincisi, araştırmacının seçtiği örnek olayların araştırmacının amacına en iyi şekilde hizmet etmesi gerekliliğidir. Söz konusu amaçlar ise örnekleri açıklama, teorileri test etme hatta teoriler oluşturmayla doğrudan ilişkilidir. Bu çerçevede araştırmacı önce teorileri anlamalı, sonra test etmeli ve en sonunda da sonuç çıkararak bu teorilerin dışsal geçerliliğini test etmelidir. İkincisi, araştırmacıların teorileri test ederken test sayısını ve gücünü maksimize etmelerine olanak sağlayacak örnekler seçmesi gerekliliğidir. Çünkü iyi bir örnek seçimi güçlü testleri beraberinde getirir. Çok güçlü testlere olanak sağlayan örnek çalışmalar ise varsayımlarla açıklanır (Evera 1997: 76-78).

koruma sorumluluğu gibi görece yeni normların ne ölçüde içselleştirildiği veya uygulama alanı bulduğu da yansıtılmış olunacaktır.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın amacına uygun neticelenebilmesi için bazı sınırlamalara gidilmiştir. Öncelikle çalışmaya orijinallik katan özelliklerinden birisi olan müdahaleye ilişkin politikaları (müdahale edip-etmeme, etkili/başarılı ve başarısız müdahale şeklindeki üç bağımlı değişkeni) belirleyen parametrelerin oluşumunda, bir çok unsurdan yararlanılmış olmakla birlikte özellikle bu konuda ilgili literatür, teorik çerçeve ve uluslararası örgüt-müdahale ilişkisindeki içsel ve dışsal dinamikler ekseninde hareket edilmiştir. İkinci olarak, müdahalenin bir çok çeşidinden bahsedilebilmekle beraber bu çalışmada insani müdahale ve yeni gelişen bir norm olarak koruma sorumluluğuna odaklanılmıştır. Üçüncü olarak örnek olaylar seçilirken üç tür müdahale politikasıyla (bağımlı değişkenlerle) ve bunları belirleyen parametrelerle de örtüşmesi için sınırlandırmaya gidilmiştir. Örneğin Somali örnek olayında 1992-1995, Darfur örnek olayında 2003-2007 yılları arasına ve Libya örnek olayında ise 2011 yılının Mart ayının sonundan Ekim ayının sonuna kadarki 7 aylık periyoda yoğunlaşmıştır. Dördüncü olarak bu çalışmada uluslararası örgütlerin devlet-içi çatışmalardaki rolü daha çok BM özelinde incelenmiştir. Ancak Libya örnek olayında BM ile etkileşim halinde NATO'nun müdahalesi ele alınmıştır. Diğer örnekleri de Somali ve Darfur oluşturmaları, çalışmanın Afrika Kıtası'ndan örneklerle daha nesnel sonuçlara ulaşmak için daraltıldığını göstermektedir. Son olarak, gerek kuramsal gerekse de değişkenlerin açıklamalarında konstrüktivizm, realizm, liberalizm ve İngiliz Okulu gibi teorilerin bazı temel varsayımlarından yararlanıldığı ve bu anlamda eklektik bir kuramsal çerçevenin takip edildiği söylenebilir. Bunun yanı sıra müdahaleyi derinlemesine incelerken, devletlerarası ilişkilerde güç kullanımının meşruiyeti, düzen ve adalet ikilemi, insani müdahale, haklı savaş, haklılaştırma ve koruma sorumluluğu gibi uluslararası siyaset teorisinin⁵ alt konularına yoğunlaşmıştır.

⁵ Örneğin bu konuda bkz. Oğuzlu 2014b: 205-210 ve Nardin 2012: 384-389.

Araştırma Soruları ve Hipotezleri

Niçin uluslararası (ve bölgesel) örgütler bazı devlet-içi anlaşmazlıklara müdahale etmezken, diğerlerine müdahale etmeyi seçer? Müdahale etmeyi seçtiklerinde etkinliklerinin ya da başarılarının ölçütleri nelerdir? Neden başarılı veya başarısız olurlar? Bu sorulara gerekli cevapları vermek için bu çalışma şu hipotezleri test edecektir:

1. Hipotez: Örgütün başat üyelerinin çıkarları doğrultusunda hareket etmesi örgütün müdahale edip etmemesini belirler.
2. Hipotez: Daha önceki başarısızlık ya da eş zamanlı daha önemli görülen başka bir müdahale, müdahale etmemede etkili olabilmektedir.
3. Hipotez: Uluslararası örgütlerin önleme ve reaksiyon işlevini yerine getirmede yasallık, meşruiyet ve hatta fırsatın bulunması söz konusu müdahaleyi etkin kılmaktadır.
4. Hipotez: Üyesi oldukları uluslararası örgütü müdahale etmekten alıkoyabilme potansiyeli olan küresel güçlerin aynı zamanda ilgili uluslararası örgütün kendisine bağımlılığı dolayısıyla başarısız olmasında rolü olabilir. Bu anlamda başlamış bir müdahalede özellikle örgüt içinde öncülük üstlenen küresel gücün örgütle uyumsuzluğu ve doğabilecek riskleri göze almaması müdahaleyi başarısızlığa sürükleyebilecektir.

Çalışmanın Planı

Bu çalışma, giriş ve sonuç bölümleri dışında beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; devlet-içi çatışmanın savaş ve barışla ilişkisi, insani müdahale kavramı ve bunun tartışma alanları ve farklı teorik yansımaları, müdahalenin uluslararası hukuktaki ve BM sistemindeki yeri ve son olarak da barışı koruma operasyonları ve koruma sorumluluğu üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde; BM gibi uluslararası örgütlerin devlet içi çatışmalara müdahale edip-etmemesini ve müdahaledeki başarısını/etkililiğini ya da başarısızlığını belirleyen temel değişkenler, kavramsal ve kuramsal bazda incelenmiştir. Üç alt başlık altında

incelenen bu bölümde; öncelikle, uluslararası örgütlerin devlet-içi çatışmalara müdahale edip etmemesini belirleyen faktörler üzerinde durulmuştur. İkinci olarak, uluslararası örgütlerin devlet-içi çatışmalara müdahalesinin başarılı ve/ya etkili olma koşulları irdelenmiştir. Üçüncü olarak, uluslararası örgütlerin devlet-içi çatışmalara müdahalesinin başarısız olma koşulları üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde; ikinci bölümdeki kavramsal ve kuramsal açıklamaları doğrulamaya ve ilgili parametreleri test etmeye yardımcı olacak örnek çalışmalardan birincisi olan BM'nin 2003-2007 yılları arasındaki (Sudan'daki) Darfur krizindeki rolü ele alınmış ve bunun uluslararası örgütlerin devlet-içi çatışmalara müdahale etmediği bir örnek olayı teşkil ettiği görülmüştür. Çünkü müdahale etmemeyi belirleyen parametreler bağlamında değerlendirildiğinde bunlarla büyük ölçüde örtüştüğü ve BM'nin belirtilen süre zarfında kayıtsız kaldığı sonucuna varılmaktadır.

Dördüncü bölüm kapsamında koruma sorumluluğunun bir ölçüde pratiğe yansımaları olarak da görülebilecek BM ve NATO'nun 2011'deki Libya müdahalesi ele alınmaktadır. Uluslararası örgütlerin müdahale ettiklerinde başarılı/etkili olma kriterleri ışığında değerlendirildiğinde BM ile etkileşim halinde NATO'nun Libya müdahalesinin etkili müdahale örneği teşkil ettiği sonucuna varılmaktadır.

Beşinci bölümde, Soğuk Savaş'ın hemen sonrasındaki insani müdahaleye yönelik olumlu havanın olduğu bir dönemde gerçekleştirilen BM'nin Somali müdahalesi incelenmektedir. Bu örnekte uluslararası örgütlerin müdahale ettiklerinde başarısız olma kriterlerinin büyük ölçüde örtüştüğü ve bunun neticesinde Somali'deki devlet-içi çatışmaya BM'nin 1992-1995 yılları arasındaki müdahalesinin başarısız olduğu sonucuna varılmaktadır.

Sonuç ve değerlendirmelerden oluşan çalışmanın sonuç bölümü ise, incelenen konu hakkında önemli noktalara, analizlere ve başta BM'nin reform tartışmaları olmak üzere farklı çalışmalara ışık tutabilecek kısa yorumlara yer vermektedir.

I. BÖLÜM

1. DEVLET-İÇİ ÇATIŞMA, MÜDAHALE VE DAHASI: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Devlet-İçi Çatışma-Savaş ve Barış İlliyeti

Geleneksel savaş uygulamasında Soğuk Savaş yıllarında bir düşünüş gözlenmekle birlikte özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde belirginleşen savaşın doğasındaki değişim ve dönüşüm “yeni savaşlar” olarak kendini göstermiştir. Bu geleneksel savaş olgusundan yeni savaşlara geçiş ve bunun devlet-içi çatışmalarla ilişkisi bu alt başlık altında öncelikle incelenecek konuyu teşkil etmektedir. İkinci olarak devlet-içi çatışmanın tanımı ve kapsamını içeren kısa bir tanımlama yapılacaktır. Üçüncü olarak devlet-içi çatışmanın başlıca nedenleri sıralanacaktır. Son olarak da barış süreci terim ve kavramları ele alınacaktır. Bu kapsamda, negatif-pozitif barışa, uluslararası uyuşmazlıkların çözüm yollarına, barış faaliyetinin yöntemsel boyutlarına (çatışma yönetimi, çatışma dönüştürme ve çatışma çözümü) ve müdahaleci dış güçlerin başlıca yaklaşımlarına (barışı koruma, barış inşası ve barışın tesisine) yer verilecektir.

1.1.1. Savaşın Doğasında Dönüşüm

“Siyasal birimlerin birbirine karşı uyguladığı düzenli/organize şiddet” olarak tanımlanabilen savaş⁶ kavramı (Bull 2012: 178), her dönemdeki devletlerin karşı karşıya kaldıkları ya da kalma tehdidi yaşadıkları bir realite olarak oldukça üzerinde durulan bir

⁶ Vasquez, Bull’un savaş tanımlamasının şu açılardan önemli olduğunu düşünür: Savaş ve çatışmanın eşanlı olmadığını göstermesi; savaşın kural ve gelenekleri olan düzene dayalı olması; savaşın odaklı ve yönlendirilmiş şiddet olması; kolektif ve toplumsal olması; siyasal birimlerce yapılmış olması; ve kabilesel ya da ulusal bir politikaya yönelik olarak tanımlanmaması. Vasquez ayrıca savaşa ilişkin altı varsayım çıkarmıştır. Buna göre savaş; öğrenilmiştir, çok nedenlidir, farklı türleri vardır, uzun bir süreçte doğar, bir karar alma biçimidir ve sistemik koşulların yanı sıra etkileşimlerin de ürünüdür (2015: 25-26, 42).

kavram olmuştur. Tukidides'in canlı şahidi olduğu ve daha sonra yazdığı Atina ile Sparta arasındaki Peleponnez Savaşları'na kadar geri götürülebilecek savaş olgusuyla kastedilen daha çok “geleneksel savaş” ya da “klasik savaş”lardır ve bunlar da devletlerarası savaş tanımları.

Çatışma (*conflict*), çarpışma (*combat*), sefer (*campaign*), harekât (*operation*) ve muharebe gibi safhaları içinde barındıran savaşa ilişkin birçok sınıflandırma yapıldığı görülmektedir. Kişisel, hanedan, feodal, ulusal, iç, devrimci, dini, yayılmacı, ideolojik, yerel, genel, vekâlet, sınırlı, topyekûn ve sömürge karşıtı şeklinde pek çok sınıflandırmanın yapılabileceği gibi bunu dar çerçevede yapanlar da olmuştur (Yalçinkaya 2008: 25-26). Örneğin, Faruk Sönmezoğlu (1995) coğrafi kriterlere göre yerel ve genel, yoğunluğuna göre de sınırlı ve topyekûn diye ayırırken, Grotius (1967) özel, kamusal ve karma savaş şeklinde ayırmaktadır. Daha yakın dönemde Heilderberg Üniversitesi savaşı, şiddet oranına göre sınıflandırırken çatışmanın yoğunluklarını sırasıyla gizli, ilan edilmiş, kriz, ciddi kriz ve savaş şeklinde belirlemiştir. Yıllık bin ölü sayısına ulaşan çatışmaları savaş olarak gören Savaşın Korelasyonları Projesi ise savaşları devletler-arası (*inter-state*), devlet-dışı (*extra-state*) ve devlet-içi (*intra-state*) şeklinde üçlü bir ayrıma tabi tutmaktadır (Aktaran Yalçinkaya 2008: 27-29).

Clausewitz tarafından “politikanın başka araçlarla devam ettirilmesi” (2008: 45) olarak tanımlanan ve temel bir olgu olan savaşa ilişkin incelenen önemli bir konu da bunun nedenlerine ilişkindir. Savaşın temel nedenlerine ilişkin siyaset felsefesinde içlerinde birbiriyle çelişen de olmak üzere pek çok cevap bulunabilir. Bu türden cevap arayanlardan Waltz'a göre savaşın nedenleri birey, sistem ve devlet düzeyinde ele alınabilir. İlk olarak örneğin bir çok realistin öne sürdüğü gibi, tüm kötülüklerin olduğu gibi savaşın nedeni de insanda aranabilir. Bu noktada Spinoza, Niebuhr, St. Augustine ve Morgenthau insani kusurların siyasi hastalıklara sebep olduğu noktasında hemfikirdirler (Waltz 2009: 24).

İkinci olarak, savaşın nedeni uluslararası güç dağılımında eşitsizlik ve uluslararası sistemde⁷ oluşan adaletsizlik gibi nedenleri içinde barındıran sistem düzeyinde ve bir alt ve ara düzey olarak medeniyet düzeyinde de ele alınabildiği görülmektedir. Örneğin Hegel'e (1896) göre "uluslararası sistemden fayda görmeyenler ile mevcut sistemin devamını savunanlar arasında" vuku bulan savaşın (Aktaran Yalçinkaya 2008: 53) esas sebebini devletler arasındaki geleneksel rekabette gören Raymond Aron (1968); Hans Morgenthau ile uluslararası ilişkilerin devletler arasında bir çeşit güç mücadelesi olduğu noktasında ve Kenneth Waltz'la da uluslararası ilişkiler ortamının benzersiz bir yapısal çevreden teşkil olduğu konusunda hemfikir olmakla birlikte, Morgenthau'dan gücün belirsiz bir kavram olması sebebiyle, Waltz'dan da yapısal çevrenin basit bir formüle indirgenemez nitelikte olan devletin amaçlarını belirlemede yetersiz kaldığı gerekçesiyle ayrışır (Aktaran Griffiths, Roach ve Solomon 2011: 5-6). Waltz'ın (1979) ifade ettiği üzere dünya politikası, devletlerin güçlerini maksimize etmeye çalıştıkları, sürdürdükleri ve kendi refahlarıyla ilgilendikleri kadar diğer devletlerin göreceli güçleriyle de ilgilendikleri "kendi kendine yeten bir sistem"dir (Aktaran Keohane 2008: 179). Realist dünya siyaseti modeline göre, göreceli kapasite dengesi, büyük güçlerin ne zaman savaşa gireceklerini ve ne zaman barışı isteyeceklerinde belirleyici unsurdur (Regan 2002: 73). Çünkü sıkı rekabetin yaşandığı durumlarda güçlü devletler nispi kazançların peşinden gideceklerdir. Batı Avrupa tarihinde görüldüğü gibi yakın kültürel benzerlik de çatışmaları engellememiştir. Tarafların birbirini daha iyi anlaması birbirlerine kin ve şüpheyi azaltacağına ilişkin argümanlar tam tersine söz konusu kin ve şüpheyi artırabilecektir (Waltz 2009: 48). Reelpolitike göre de siyasi bir eylem olan savaş, dolayısıyla ahlaki bir argümana da ihtiyaç duymaz (Heywood 2013: 307). Kuvvet kullanıp kullanmama noktasında her devletin tek başına karar vermesiyle "savaşın her an çıkabilecek" bir olgu olması,

⁷ Mearsheimer'a göre; realizmin uluslararası sistem hakkında varsayımlarından çıkarılabilecek beş kötümser dünya görüşü vardır. Bunlardan birincisine göre, uluslararası sistem anarşiktir. İkincisi, devletler doğal olarak diğer devletleri zarara uğratabilecek askeri yeteneklere sahiptir. Bu anlamda devletler bir diğeri için potansiyel tehlikedir. Üçüncüsü, hiçbir devlet diğer devletin kendisine karşı askeri imkanını kullanıp kullanmayacağı konusunda emin değildir. Dördüncüsü, devletleri harekete sevk eden başlıca motif, kendi varlığını sürdürmektir ve devletler egemenliklerini sürdürmek isterler. Beşincisi ise uluslararası sistemde nasıl varlıklarını sürdüreceklerini stratejik olarak düşünen devletler aynı zamanda rasyonel aktörlerdir. Bu beş özellikte hakim olan varlığını sürdürme ve savunma amacı devletleri üç tür davranışa yöneltir: Uluslararası sistemde devletlerin birbirinden korkmasına, her devletin uluslararası sistemde kendi varlığını garanti almayı amaçlamasına ve uluslararası sistemde devletlerin diğer devletler üzerinde göreceli güç pozisyonlarını maksimize etmeyi amaçlamasına (Mearsheimer 1994/95: 10-11).

Waltz'a göre devletler arasındaki doğa durumunu savaş hali yapmaktadır. Böyle bir yapıda çatışan tarafları yönlendirebilen siyasal karar biriminin yokluğu kuvvet kullanımını engellemeyi de güçleştirmektedir (2015: 129).

Öte yandan, çatışmanın temel nedenlerinden biri olarak dini gören ve Batı sekülerleşmesinin küreselleşme vasıtasıyla ulus-devletlerin erozyona uğramasını hızlandırdığını öngören Samuel Huntington, medeniyetler çatışması⁸ tezini (1993); İslam, Batı sekülerizmi, Hindu, Sih ve Doğu Ortodoksluğunu da kapsayan, değişik medeniyetler arasında fay hatları ve izole çatışma bölgelerine atfen sıcak noktalar şeklinde iki gösterge üzerinden kurgulamıştır. Ulus-devletler arasından medeniyetler arasına taşınacak çatışmadan bahseden Huntington, giderek artacak medeniyet adına yapılacak çatışmayı küreselleşmenin de şiddetlendireceğini öngörmektedir. Huntington ayrıca, Amerikan kimliğinin şekillenmesinde etkisi olan göçün, bununla birlikte Amerikan kimliğinin bütünlüğüne bir tehdit oluşturduğunu ve Amitai Etzioni'nin (2004) ileri sürdüğü Batı ve Doğu'nun değişik sosyal ve siyasal değerlerinin sentezini oluşturacak küresel ulusa ve etik ve ahlaki genişleme manasında küresel hoşgörüye temel kültürel çizgilerde sapma olmayacağı gerekçesiyle karşı çıkmaktadır. Huntington, medeniyetleri etnik savaşın en önemli nedeni olarak göstererek abartılı davrandığı ve ebedi bir fikir olarak ulus kavramını yücelten milliyetçilik literatürünün tam tersi argümanları nedeniyle eleştirilmektedir (Aktaran Griffiths, Roach ve Solomon 2011: 32-34). Dünya nüfusunun artışının baskı altındaki bir halkı veya geleneksel kimlikleri her yerde ötekinin tehdidiyle karşı karşıya bırakacağını belirten Booth ise, ancak bunlar için psikolojik ve pratik Lebensraum'un sadece o ülke içinde olabileceğini ve bunun da soykırımla sonuçlanabileceğini öngörmektedir (2012: 381).

Bununla da ilişkili ve üçüncü olarak savaşın nedeni devlet düzeyinde de ele alınabilir. Bu hususta örneğin ekonomik sistem, demografik, fiziki veya coğrafik

⁸ Huntington, medeniyetler çatışması teziyle ilgili beş çıkarımda bulunmaktadır: 1) Medeniyetler arası güç dengesi değişmektedir. 2) Küresel politika ilk defa çok medeniyetli ve çok kutuplu olmuştur. 3) Medeniyete dayalı bir dünya düzeni belirginleşmektedir. 4) Batının evrenselciliği sahiplenmesi, başta Çin ve İslam olmak üzere diğer medeniyetlerle çatışmalara sebep olmaktadır. 5) Batılıların kendi kimlik ve kültürlerini biricik olarak görüp onu korumaları ve yenilemeleri Batının varlığını devam ettirebilmesinin gereğidir (2010: 23). Medeniyetler arası çatışma kavramı ayrıca beraberinde Batı dışı kimliklerin ötekileştirilmesi anlamına gelen oryantalizmi de beraberinde getirmektedir. Modern benliğin sahip olduklarına sahip olmayan kültürel bir nesneyi tanımlayan öteki aynı zamanda ne olduğundan ziyade ne olmadığıyla belirginlik kazanır (Keyman 2012: 45-46).

nitelikler, güç, iç siyasal istikrar ve hükümetin şekli etkili olabilmektedir (Yalçinkaya 2008: 85). Bu konuyla ilgili liberaller, otokrasilere oranla içsel nedenlerle savaşa başvurmada demokrasilerin, Marksistler de sosyalist rejimlerin kapitalist olanlardan savaşa daha az meyilli olacaklarını savunurlar (Dueck 2009: 141-142). Ayrıca devlet-içi çatışma yaşayan bir devlet iç barışı sağlama adına kendine bir düşman bularak ona karşı bir savaş arayışı içine girebilmektedir (Waltz 2009: 78).

Buradan yola çıkarak modern devletler sistemini önceleyen savaşın ön-uluslararası olduğunu gösteren bir unsur, söz konusu savaşın devletler arasında olduğu kadar devletin içinde de gerçekleşmesidir (Nardin 2012: 378). Çünkü 1945 sonrasında devletler arasındaki geleneksel savaşta hızlı bir düşüş görülürken, aynı dönemde iç çatışmalarda, iç savaşlarda, anti kolonyal ve anti emperyal savaşlarda, etnik dini çatışmalarda, hükümetler ve bölgesel parçalanmaya dayalı savaşlarda, yabancı veya azınlık yönetimini ve diğer baskıcı sistemleri devirmek için yapılan savaşlarda, rejim meşruluğu üzerinden savaşlarda ve başarısız devletlerdeki boşluğu doldurma üzerinden savaşlarda artış olduğunu görülmektedir. Bunu BM'nin barış operasyonlarında da görmekteyiz. 1945-87 arasında gözlemlenen 14 operasyonun 9'u devletler arasındayken, 1988-94 arasındaki 22 operasyonun sadece 6'sı (Afganistan-Pakistan, İran-Irak, Angola'dan Küba'nın geri çekilmesi, Orta Amerika, Çad-Libya ve Irak-Kuveyt) devletlerarası nitelikteydi (Crocker 2001: 230). Başka bir analize göre 1989-2010 arasında sadece 8 devletlerarası çatışma yaşanmıştır. Bu dönemde devlet-içi çatışma sayısı 123 olmuş ve bu 1816'ya kadar geri götürüldüğünde ise devlet-içi çatışma sayısı 153 olduğu tespit edilmiştir (Kegley ve Blanton 2015: 267). Bu ise Soğuk Savaş sonrası dönemdeki devlet-içi çatışmalardaki artışı göstermektedir.

20. yüzyılın son 10 yılı yönetim ve uluslararası düzene ilişkin parçalanma ve başarısızlık noktasında öncelikle II. Dünya Savaşı'nın sonundan beri 3. Dünyada çatışmalar görülmüş ve bu 3. Dünyada çok sayıda devlet-içi çatışma gözlenmiştir. Bu yıllarda devlet ve ulus inşa süreci yaşayan Etiyopya-Eritre sınır savaşı ve Hindistan-Pakistan arasındaki çatışma dışındakiler devlet-içi çatışma şeklinde olduğu 1999'daki SIPRI yaylığında da gösterilmiştir. Bunlar Asya, Afrika ve Latin Amerikalı devletleri içinde barındıran geleneksel 3. Dünya ile Orta Asya, Kafkaslar ve Balkanları içine alan

yeni 3. Dünya tanımlaması içinde cereyan eden çatışmalardır (Ayoob 2001: 127-128). Günümüzde savaş olgusunun devletler arası (inter-state) olmaktan ziyade devlet-içi (intra-state) olduğu (Sheehan 2010: 175), Yugoslavya'nın parçalanmasıyla ilgili savaşlar, Somali, Ruanda ve Sudan gibi yerlerde cereyan etmiş örnekleri de görülen savaşlar, genelde 3. Dünyada devlet otoritesinin çöktüğü yerlerde vuku bulmaktadır. Devlet kendi vatandaşlarını koruyamadığı gibi onların güvensizliklerinin bizzat nedeni haline gelmektedir. Daha genellenebilir çerçevede düşünüldüğünde aslında az gelişmiş güneyin güvenlik kaygılarında devletlerarası savaştan ziyade aşırı yoksulluk ve devlet-içi baskının temel teşkil ettiği görülmektedir (Yaramış ve Kolasi 2004: 202). Özellikle Afrika ve Doğu Avrupa'da 1980 ve 1990'larda vuku bulan örgütlü şiddetin yeni tipi günümüz küreselleşme çağının bir yönüne de işaret etmekte ve bu yeni şiddet tipini Kaldor *yeni savaşlar* olarak tanımlamaktadır (2001: 1).

Söz konusu yeni savaşlar tezi şu şekilde nitelendirilebilir: (1) Yeni savaşlar, devletler arasından ziyade, devlet-içi savaşlardır. (2) Küreselleşme ve liberal ekonomik güçler tarafından sosyal dönüşüm ve devlet başarısızlığı bağlamında meydana gelmektedir. (3) Etnik ve dini farklılıklar siyasi ideolojiden daha önemlidir. (4) Sivil kayıpları ve zorla yer değiştirmeyi artırmakta, hatta siviller kasten hedef alınmaktadır. (5) Bu savaşlarda, devlet otoritesinin yıkılmasıyla kamu ve özel savaşanların arasındaki ayırım bulanıklaşmaktadır (Bellamy ve Williams 2013: 35). Modern ya da yeni savaşlar genellikle rakip kimlikler arasındaki kültürel uyumsuzluktan kaynaklanan kimlik savaşları olarak da ifade edilmektedir. Bu bağlamda yeni savaşların özellikleri şu şekilde de ifade edilebilmektedir (Heywood 2013: 300): (1) Devletlerarası olmasından ziyade iç savaş niteliği taşımaları, (2) genellikle kimlik sorunlarının ön plana çıkması, (3) asimetrik olması, (4) sivil-asker ayrımının olmaması, (5) eski savaşlara nazaran daha barbarca olması.

Özellikle küreselleşme süreciyle birlikte silahlı çatışmalardaki farklılık “yeni savaşlar” olarak tasnif edilmiş, bu haliyle yeni savaşlarla, devletler arasında veya örgütlü siyasal gruplar arasındaki savaşlar, organize suçlar, insan haklarının geniş çaplı ihlalleri gibi geleneksel farklılıklar bulanıklaşmaktadır. Hedef, metot ve finansman sistemleri bakımından devletler arasındaki savaşlardan ayrılmakta ve sıklıkla kıtlık veya

doğal felaketlerden doğan bu savaşlar acil durumlar oluşturmaktadırlar. Günümüz küreselleşmesinin, yeni savaşlarla ilişkisi bağlamında barış operasyonlarına etkisi ise üç açıdan ele alınabilir (Bellamy ve Williams 2013: 5-6, 34-35): (1) Meşru örgütlü şiddete yönelik devlet tekelini erozyona uğratan ve yeni savaşlar olarak bilinen şiddetli çatışmanın farklı bir şekline olanak tanımaktadır. (2) Devletler içinde meydana gelen ya da ulus aşırı (*transnational*) karaktere sahip olan bu yeni savaşlar,⁹ sıklıkla farklı şekillerde çoklu hasımları içerir ki bu da barış koruyucular için karmaşık problemlerle karşılaşmaları anlamına gelir. (3) Günümüz küreselleşmesi ayrıca BM, bölgesel örgütler ve bireysel devletleri çeşitliliği artan devlet dışı aktörlere dikkat kesilmeye zorlar. Söz konusu aktörlerden insani NGO'lar, Uluslararası Finans Kurumu (IFI), savaş lordları ve destekçileri uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesinde ya da zarar görmesinde önemli role sahiptirler.

Bunun yanı sıra devlet-içi çatışmalara katılanların paramiliter gruplar, savaş ağaları, yerli-ordular gibi belirsiz siyasi birimlerin olması, devlet-içi çatışmayı Clausewitzçi anlamda siyasetin devamı olarak görmeyi de sınırlandırdığından söz edilmektedir. Hatta 1990'larda Yugoslavya'da, Ruanda'da ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ndeki devlet-içi çatışmaların, Clausewitzçi satranç oyunu metaforunu tersine çevirdiği dillendirilmektedir (Booth 2012: 378-379). Söz konusu devlet-içi çatışmaların devlet başarısızlığı ile ilişkisi ele alındığında ise öncelikle bu iki kavramın birbirini beslediği görülmektedir. Devlet zayıflığı, siyasi fraksiyonlar ya da etnik gruplar arasındaki çatışmayı yoğunlaştırırken, vatandaşların güvenliğini sağlama kapasitesini sürdürmek isteyen devlet kapasitesini yok etmektedir. Ayrıca Afrika'da birçok örneği görüldüğü üzere devletlerin ordularının kontrolünü sağlayamamalarına ve bu da çeşitli isteklere ve yağma, nüfusu vergilendirme, ticarete katılmayı, insani yardımları saptırma gibi problemlere yol açabilmektedir (Ayoob 2001: 136). Sömürgecilerin keyfi çizdiği sınırlar ve bıraktıkları ekonomik azgelişmişlik, etnik ve kabilesel sorunlar ve zayıf devlet otoritesi gibi sorunlu miras, başarısız devletleri ortaya

⁹ Küresel siyasi karşılık gerektiren yerel ya da yeni savaşların küresel krizler olarak yeniden inşa edildiğini savunan Shaw, bu tür krizlerin meşrulaştırılmış müdahaleye de çanak tuttuğunu öne sürmektedir. Shaw'a göre, yeni savaşları "failler tarafından etnik temizlik olarak isimlendirilen, soykırım uygulamaları" olarak görmek de mümkündür (2015: 143).

çıkarmıştır. Genellikle Sahra-altı Afrika ile özdeşleşen bu devletlerin varlığı dünyanın istikrarsızlık bölgesine işaret eder (Heywood 2013: 300).

Sözde devletler ise başarısız devletlerin müjdeleyicileri olarak görülmektedirler. Nitekim Soğuk Savaş sonrası süreçte sözde devletlerden başarısız devlete dönüşümün gerçekleştiği örnekler görülmüştür (Ayoob 2001: 136). Sözde devletler, uluslararası sistemde diğer devletlerce bağımsız ve egemen olarak tanınmakla birlikte kendilerini dış saldırılardan koruyabilecek ve kendi toprak parçasında gücünü etkili bir şekilde uygulayabilecek kapasite gerektiren devletlik deneyimine sahip olmayan devletleri tanımlar (Clapham 2005: 15).

Başarısız devletler ise, “geçerli bir siyasi ve ekonomik birim olarak artık varlığını sürdüremeyen sözde egemen” ve uluslararası toplumun gözünde meşruiyeti olmayan bir devleti tasvir eder. Bu tür devletler kendi sınır kontrollerini sağlama, iyi düzeyde eğitim, sağlık, altyapı, ekonomi, hukuk ve düzeni tesis etmede aciz olan devletlerdir. Mülteciler gibi uluslararası sistemi etkileyen boyutları da vardır. Temeli sömürgelerin bağımsızlığa kavuşma sürecine dayandırılmaktadır. Soğuk Savaş’ın sona erişinin de dış yardımların kesilmesi ve otokrasiden demokrasiye geçişte oluşan güç boşluğu şeklinde olumsuz etkileri olmuştur. Bu tür devletler henüz kaos durumuna düşmeseler de yolsuzluk ve kötü yönetimin yanı sıra küresel kapitalist sistemin bir tezahürü olarak aşırı borçlanmaları, kalkınmalarını olumsuz yönde etkilemiştir (Griffiths, O’Callaghan ve Roach 2013: 32-33). Ayrıca devlet inşası gibi devlet başarısızlığı bir olay olmaktan ziyade bir süreç olarak görülmektedir. Çünkü bu yapılar “uzun dönemli bozulmuş hastalık” olarak görülebilmekte ve Lübnan örneğinde görüldüğü üzere süreç geriye dönülemez bir hal de alabilmektedir (Ayoob 2001: 137).

1.1.2. “Devlet-içi Çatışma”yı Tanımlama

İki ya da daha fazla birey ya da grubun karşılıklı olarak uyumsuz hedeflerini sürdürdüklerinde ortaya çıkan (Snodderly 2011: 14) ve insani etkileşimin doğal bir

parçası olan çatışma,¹⁰ örneğin kaynakların yönetimi ya da dağıtımına ilişkin bir anlaşmazlık üzerine kolayca çıkabilir. İlk evresinde yönetilememesi ya da şiddet aracılığıyla çatışmanın seviyesinin tırmanmasına izin verilmesi çatışma durumunu fark edilebilir hale getirir. İsyan ve karışıklık şeklinde ortaya çıkabilen şiddetli çatışma, bir devlet ile devlet içindeki gruplar arasında ya da devletler arasında şiddeti organize edebilir. Bir devlet içindeki şiddetli çatışma iç ya da *devlet-içi çatışma* olarak isimlendirilir (Olonisakin 2006: 266).

Singer ve Small'ın (1994) savaş korelasyonları projesinde (*Correlates of War/COW Project*), çatışmada ölenlerin sayısı 1000 ve üzerinde olduğunda devletlerarası savaş, bu sayının altı ise devlet-içi çatışma olarak kategorileştirilmiştir. Bu sayının oldukça yüksek bir eşik olduğunu vurgulayan Regan (2002) ise iki mobilize grubun savaşında ölenlerin sayısının en az 200 olmasının bu çatışmayı devlet-içi çatışma (*intrastate conflict*) yapmaya yeteceğini söyler (Aktaran Butler 2009: 48; Koko ve Essis 2012: 41).

Bir çeşit savaş çeşidi olarak da görülebilecek devlet-içi çatışmaya ilişkin Sarkees, Wayman ve Singer'in çalışmasında bahsedilen genişletilmiş savaş tipolojisini, bu çalışmada referans olarak alarak devlet-içi çatışmayı geniş bir anlamda kullanma eğilimindeyiz. Buna göre; Sarkees, Wayman ve Singer'in 1816 ile 1997 yılları arasında kapsayan çalışmalarında geleneksel ve genişletilmiş tipoloji bağlamında ele aldıkları savaşları geleneksel tipolojide iç savaşlar ve uluslararası savaşlar olarak ikiye ayırdıkları, bu uluslararası savaşları da devletlerarası ve (kolonyal ve emperyal savaşları içerecek şekilde) ekstra sistemik savaşlar olarak tekrar ikiye ayırarak tasnifleştirdikleri görülmektedir. Bizim de bu çalışmada dikkate aldığımız genişletilmiş tipolojide ise şu üç tür savaş çeşidine ulaşmaktadırlar: (1) Devletler arası savaşlar (*inter-state wars*), (2) ekstra-devlet savaşları (*extra-state wars*) (Bu da bir devletin, kendisi dışındaki başka bir devlet-dışı aktöre karşı yaptığı savaşları kasteder), (3) devlet-içi savaşlar (*intra-state wars*). Bu savaş çeşidi de toplumlararası savaş ve iç savaş olarak ikiye ayrılmakta hatta iç savaşlar da merkezi hükümet ve yerel sorunlar için olmak üzere ikiye ayrılabilir (Sarkees, Wayman ve Singer 2003: 60). Bu çalışmaya paralel olarak

¹⁰ Uluslararası çatışmalar ise fikirler (etnik, dinsel ve ideolojik) ve çıkarlar (ülkesel, yönetsel ve ekonomik) üzerine çatışmaları ifade eder (Goldstein ve Pevehouse 2015: 222)

modern dönemde devlet-içi çatışmaları, iç savaşları da içerecek şekilde ele almak mümkündür. Bunun içindir ki, iç savaş kısaca detaylandırmadan önce bu çalışmada çerçeveyi daha geniş tutmak için “bir devlet içindeki şiddetli çatışmayı” tanımlayan “devlet-içi çatışma” kavramının tercih edileceğini hatırlatmak gerekir.

Sözü edilen iç savaş (civil war)¹¹; “bir devlet ve toplum içindeki iki veya daha fazla grubun hükümet yetkisi ve gücü için rekabeti kapsamında yaşanan savaş” olarak tanımlanmaktadır (Viotti ve Kauppi 2014: 298). Ayrıca iç savaş, Uluslararası İlişkiler Sözlüğü’nde “bir devletin siyasi ve yasal organlarının denetimini ele geçirmeyi hedef alan ve uzun bir zaman dilimine yayılmış iç şiddet” olarak tanımlanmaktadır. Tanımdan yola çıkarak uzun süreli şiddet içermesi sebebiyle toplumsal çatışmadan, ülke içinde gerçekleştiği için dış müdahaleden ve uzun bir zaman diliminde gerçekleştiği için de *coup d’etat*’dan¹² ayrılır. Genellikle tarafların idareciler ve isyancılar oldukları iç savaşlarda,¹³ toplumun diğer üyeleri pozisyonlarını çatışmaya göre belirlemek durumunda kalmaktadırlar (Evans ve Newnham 2007: 292).

¹¹ 1949’daki Cenevre Sözleşmelerinin 1977 tarihli ek II Nolu Protokolüne göre devletin sınırları dahilindeki bir silahlı çatışmanın iç savaş olarak görülebilmesi için şu özellikleri taşıması gerekir: (1) Yeterli düzeyde şiddet yoğunluğunun bulunması yani iç gerilimler veya karışıklıklardan daha fazlası olmalı. (2) Planlı ve askeri sürekli operasyonlar düzenleme yeteneğine sahip olabilmelidirler ki yeterli düzeyde bir bölgeyi kontrol edebilsinler. (3) Taraflarda yeterli ölçüde askeri örgütlenmenin olması, yani bir komuta altında olmaları ve savaş hukukuna uymaları beklenir (Yalçınkaya 2008: 23). Bunun yanı sıra devlet-içi çatışmalarla ilgili 19. yüzyıla uzanan geleneksel kurallara baktığımızda başkaldıranların uluslararası hukuk kişisi olup olmadıklarına yönelik iki tür ayrımın varlığı göze çarpmaktadır. Başkaldıranların uluslararası hukuk kişisi olmadıkları durumlarda başkaldırıyı bastırmada ilgili devletin gerekli tedbirleri alması mümkündür. Bunun yanı sıra başkaldıranlar o ülkenin bir parçası üzerinde etkili fiili (de facto) bir hükümet kurduklarında devlet-içi çatışma nitelik değiştirir. Böyle durumda dahi uluslararası hukuk kurallarının iç çatışmaya ipso facto uygulanamayacağı ancak bunun için başkaldıranlara savaştan sıfatının verilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Savaştan niteliği kazanılması başkaldıranların uluslararası hukuk kişisi olarak tanınması anlamına gelir. Bu sıfatı devlet-içi çatışma yaşayan devletin vermesi halinde uluslararası hukuk kurallarını uygulaması gerektiği, yabancı devletlerin başkaldırılanları savaştan olarak tanımları halinde ise tarafsızlık kurallarını uygulamaları beklenmektedir. Karaosmanoğlu’nun da belirttiği üzere günümüzde eleştirilen bu biçimsel kuralların gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinden daha çok uluslararası barış ve güvenliği ilgilendirip ilgilendirmede önem kazanmaktadır (1981: 15-23).

¹² Askeri müdahale; silahlı güçlerce aniden mevcut hükümetin devrildiği müdahaleyi kasteder (<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/140445/coup-detat>, 30 Haziran 2014’te erişildi).

¹³ Bir devlet içinde çatışmanın tırmanması ve örgütlü şiddetin aynı ülkenin vatandaşları arasında vuku bulması halinde bu durum genellikle *iç savaş* olarak ifade edilir. Afrikalı sömürge halklarının sömürgeci güçlerden bağımsızlıklarını almak için savaşmalarına *özgürlük savaşları* adı verilmektedir. Kitlelerin hayatını kaybettiği büyük kayıplarla sonuçlanan ve nüfusun temel ihtiyaçlarını sağlayacak yapıların geniş ölçüde yok olduğu durumlara *insani kriz* denmektedir. Devletler arasında çatışmanın şiddetli tırmanması ve ordular arasında savaşın başlaması halinde *devletlerarası savaş* olarak değerlendirilir. 1956-72 arasında Sudan’da devletle Anya Nya isyancıları arasındaki çatışma, 1983-2004 arasında Sudan’da hükümet güçleriyle SPLA arasındaki çatışma, Somali’de 1988-91 arasındaki hükümet güçleriyle isyancı koalisyon arasındaki ve isyancıların zaferiyle sonuçlanan çatışmalar ve

Çatışmanın ortaya çıkmasını uyarabilecek ve çatışmanın ilk evresi olan devlet-içi seviyeye ilişkin farkındalığın yeterli ölçüde olmadığını öne süren Olonisakin oysa bu düzeyde eski devlet adamları, dini liderler ve grup liderlerinin etkili olabileceğini öngörür (2006: 277). Buna karşın Soğuk Savaş sonrası dönemde BM'nin devlet-içi çatışmalara yoğun katılımı görülmekte ve bu egemenlik ile insan hakları arasındaki gerilimin yanı sıra iç ve uluslararası konular arasındaki ayırmda bulanıklaşmanın başladığının işareti olarak da görülmektedir (Bellamy ve Williams 2013: 48).

1.1.3. Devlet-İçi Çatışmanın Nedenleri

Machiavelli, insanların bir meselenin bütününde sıkça yanılabilirken bütünün parçalarına indiklerinde daha az yanıldıklarını dile getirmektedir (2008: 169). Bunun için devlet-içi çatışmalarda uluslararası örgütlerin rolünü anlamak için öncelikle işe devlet-içi çatışmanın nedenlerini sorgulayarak anlamaya başlamanın daha isabetli olacağı kanısındayız. Devlet-içi çatışmaların nedenleri; Şatana'nın yaptığı gibi maddi faktörlere dikkat çeken *açgözlülük* ve genellikle siyasi, sosyal, kültürel, kimliğe dayalı ve maddi olmayan sorunlara dikkat çeken *şikayet* olmak üzere ikili bir ayırma (2014: 307) ile incelenebileceği gibi Özerdem'in yaptığı gibi üçlü bir sınıflandırma yaparak incelemek de mümkündür: (1) Kültürel etkenler: Etnik kökene, dine, sömürgeciliğin miraslarına dayanan nedenleri içermektedir. (2) Sosyal/ekonomik etkenler: Yoksulluğa, eşitsizliğe ve siyasi siteme dayalı nedenleri kapsamaktadır. (3) Güncel konular: Hafif silahların yayılması ve çevresel bozulmaya dayalı nedenleri içermektedir (2013: 28-32). Ancak bu türden devlet-içi çatışmaların temel nedenlerini, özellikle Yılmaz'ın çalışmasından hareketle (ilk yedi maddede ortaya koyduğu şekilde) ve bunlara ekleme yapılarak açıklamak da mümkündür:

1991'den sonra Somali'de hükümetle silahlı gruplar arasındaki çatışmalar, Sudan'da 2003 sonrası hükümetle Darfurlu isyancılar arasındaki çatışmalar iç savaş olarak değerlendirilmektedir. 1977-78 Somali-Etiyopya Savaşı (Ogaden Savaşı), 1980 ve 1982-88 Libya Çad sınır savaşları devletlerarası savaflara örnek olarak verilebilir (Olonisakin 2006: 266-269). Bu devletler arası savaş olasılığı, aynı ülke içinde farklı etnik, ulusal ya da diğer kimliklerle bağlı rakip hükümetler kurulabilmesi ve böyle durumlarda dış ülkelerin taraflardan birini desteklemesi halinde artmaktadır (Viotti ve Kauppi 2014: 299). Bu bakımdan barışı koruma ile barışı dayatma noktasında bir ayırma giden tartışmalarda olduğu gibi devletlerarasındaki anlaşmazlıklar ile devletlerin kendi sınırları dahilindeki iç savaşlar arasında da bir ayırma gidilmektedir. BM Şartı yazılırken devletler arasındaki saldırgan davranışları engelleme ön plandayken, bugünün dünyasında ulus-devlet sisteminin çözülmesiyle birlikte keskin anlaşmazlıklar ve içsel tutkuların çokluğu nedeniyle çözümü daha zor olan iç savaşlar ön plandadır (Lipson 2005:372).

1. Etnik Kimliği İfade Arzusu ya da İfade Edilememe Sorunu: Başta Sudan, Ruanda, Burundi, Kongo, Nijerya, Liberya, Sierra Leone gibi Afrika ülkelerinde sıklıkla görüldüğü üzere iktidarı elde etmeye yönelik güç müdahalesi merkezi otoriteyi çökertebilmekte ve bu da daha kurlsız bir çatışma ortamına sebebiyet verebilmektedir. Buradaki sorun ekonomik koşulların elverişsizliği ya da yabancı güçlerin oyunundan daha çok etnik kimliklerin ifadesine ilişkin kısıtlamalardan kaynaklanan bir politik isyandır. Bir diğer deyişle, kendilerinin yabancılaştığını düşünmeleri çatışmayı doğurucu nitelik kazandırabilir (Yılmaz 2007: 7-9).

2. Ayrımcılık ve Baskı: Yasal, kültürel, ekonomik ve dinsel ayrımcılık şeklinde kendini gösterebilen ayrımcılık faktörünün en belirgin olduğu tiplerinden birisi azınlıkların eşit yurttaş statüsü elde edemedikleri yasal ayrımcılık¹⁴ şeklinde vuku bulmasıdır. Ulusal gelir dağılımında dezavantajlı bir ekonomik ayrımcılığa tabi tutulabilen azınlıklara kötü adamlar olarak ve negatif yargılarla yaklaşılması kültürel ayrımcılık çerçevesinde değerlendirilebilir (Yılmaz 2007: 11-13). Özellikle dışarıdan gelenleri istenmeyen olarak gören egemen ulusal kültürler yerel azınlıkları da değersizleştirebilmektedirler. Kültürel farklılık tartışmalarında da sıklıkla görüldüğü üzere dışlama politikaları aynı zamanda çok kültürlülüğe karşı çıkışlarda da görülebilmektedir. Örneğin, uzun dönem apartheid politikası izleyen Güney Afrika farklılıkları koruma adına son dönemlerinde çok kültürlülüğe yönelmiştir (Fenton 2001: 69). Hartum yönetimi karşısında çoğu siyahi Hristiyan ve Animistlerden oluşan Güney Sudanlıların İslamiyet ve Arapça konusunda kendilerini baskı altında hissetmeleri (Kohn 2006: 658) örneğinde de görüldüğü üzere farklı dini inançlara olabileceği gibi inançsızların da ayrımcılığa uğrayabildiği bir durumun varlığının yanı sıra bazı dini grupların bizzat şiddeti dini inancına dayandırması ve bunun diğerlerince yanlış kalıba sokulmasıyla toptancı bir ötekileştirme de yapılabilmektedir (Özerdem 2013: 29). Bu bakımdan genellikle toplumların değer sistemlerinin odak noktasında yer alan din, farklı dinsel uygulamalara sahip kişilerce kolayca ötekileştirilebilmektedir. Mutlak doğru olarak savunulan değerleri içerdiği için mevcut çatışmaları daha da uzatma potansiyeli içerebilir ve bu hususta fundamentalist hareketlerin güçlenmesi buna işaret etmektedir (Goldstein ve Pevehouse 2015: 231-232).

¹⁴ Hukukun da birileri için ve bir amaç uğruna olması “zaman ve mekan içindeki bir bakış açısını yansıttığı” eleştirisini beraberinde getirilebilmektedir (Cutler 2015: 258).

3. Elverişsiz Ekonomik Koşullar ve Kaynakların Adaletsiz Dağılımı: Pek çok bilim adamı, insanların ekonomik açıdan tatminsizliğinin bu tatminsiz grupların içlerinde dayanışmayı artırdığını, diğer insanlar ve sisteme yönelik uyumsuzluk yönlerini ve revizyon taleplerini artırdığını savunurlar. Bu faktörler ayrıca çevreden merkeze göç sorununa¹⁵ bunu takiben de baskın grupların etnik asimilasyon politikalarına araç olabilmemesinin önünü açabilmektedir (Yılmaz 2007: 23-25).

Özellikle eşitsiz ekonomik büyüme konusu Marksizm ve siyasi realistlerin üzerinde durdukları konudur. Ancak Marksistler bunun nedenini gelişmiş kapitalist ekonomilerin artı mal ve sermayelerini ihraç etmeyi sömürgeci fetihlerle gerçekleştirmesinde görürlerken, siyasi realizm ekonomik kaynaklar ve siyasi üstünlüğe dair yapılan mücadeleyi uluslararası anarşik sistemde olağan görürler. Siyasi realizmden yana tavır takınan Gilpin de uluslararası statükoyu eşitsiz büyüme sürecinin olumsuz etkilemesinin siyasi ihtilaflara neden olduğu kanısındadır (2015: 74). Kaynakların adaletsiz dağılımı ve adil bir düzen arayışına ilişkin çarpıcı bir görüşü yapısal şiddet yaklaşımının paylaştığını söyleyebiliriz. Bu anlayışa göre; şiddet, mevcut toplumsal yapıların ortaya çıkardığı sistematik eşitsizlik ve fakirlik şeklinde de zuhur edebilir ve bu yönüyle realist ve rasyonalist kuramda olduğu gibi silahlı tehdit, saldırı gibi güç kullanımı şeklinde kendini göstermeyebilir. 1970’li yılların başında başta Johan Galtung olmak üzere İskandinav kökenli Barış Araştırması Okulu tarafından öne sürülen bu kavram ve anlayış; aynı zamanda hakim güvenlik söylemini aslında küresel güvensizliğin bir tezahürü olarak görmekte ve savaşların temel sebebini adil bir düzenin bulunmamasına bağlar (Yalvaç 2010: 278).

Elverişsiz ekonomik koşullar ve kaynakların adaletsiz dağılımı ile ilişkili olarak ele alınabilecek bir husus da yoksulluktur. “Kısır bir döngü” olarak bahsedilen yoksulluk aynı zamanda uzun soluklu çatışmaların gelir getirici şekle bürünmesi bu kısır döngüyü daha içinden çıkılmaz hale getirmektedir (Özerdem 2013: 30). Dünyanın en az gelişmiş kıtası olan Afrika’ya bakıldığında, yoksulluk ve yoksunluğun, açlık ve

¹⁵ Ülke içi ve dışı şeklinde ele alınabilecek bu sorun; duygusal, kültürel ve siyasal olarak hassas olan çok sayıda bireyin, milliyetçik ve kendi, dili, kültürü ve insanlarına olan bağlılık iddiasıyla kendi bölgesinden veya kültüründen uzak (yurtdışında) kalmayı istemeyeceği bir noktaya gelmelerini beraberinde getirebilmektedir. Yani, insani bir felaketi yansıtan mülteci sorunu uzun vadeli çözümsüzlüğün bir uzvu da olabilmektedir (Deutsch 1953: 185).

hastalıkların, insan güvensizliğinin hat safhada olduğu ve bazen de kendilerini yönetme becerisine sahip olmayan ülkeleri barındıran coğrafyayı tanımlayan bir kıta olduğu görülmektedir (Schoeman 2006: 240; Schmidt 2013: 1). Afrika ülkelerindeki durum; merkez ile çevre arasındaki siyasi ve kültürel ayrımın yanı sıra merkez ile çevre arasındaki eşitsiz takas neticesindeki o ülke ya da bölgedeki azgelişmişliği işaret eden ve Gramsci ile Lenin'in deyişiyle bir iç sömürgecilik olgusuna da temas etmektedir. Örneğin, Güney Afrika'daki siyahlar ve beyazlar arasında görülen zenginlik ve imtiyaz farklılıkları bu iç sömürgeleştirmeye ilişkilendirilmiştir (Evans ve Newnham 2007: 294).

4. Merkezi Otoritenin Zayıflaması ya da Çökmesi: Günümüzde sosyal devlet olgusuna kadar gelişen devlet işlevleri bir tarafa güvenlik tesisi elzem bir konudur. Çünkü çatışmalar sonucu devletin çökmesi anarşi ya da iktidar ve güç mücadelesini, bunun neticesinde güven bunalımını doğurabilmektedir. Bu ise gruplar arası çatışmalara zemin hazırlayabilmektedir. Örneğin pek çok yazar, başta Somali olmak üzere Afrika'daki pek çok çatışmanın nedenini merkezi otoritenin çöküşü ile ilintili görmektedirler (Yılmaz 2007: 28-30).

5. Tarihsel Travmalar: Tarihsel travmalar, kuşaktan kuşağa aktarılacak zamanla grup kimliği haline dönüşmekte bu da rakip gruplar arasında kalıcı önyargılara neden olabilmektedir. Kıbrıs örneğinde görüldüğü üzere yüzyıllar süren Türk-Yunan çatışmasının bir yansımasını oluşturabilmektedir. Tarihsel travmalar ayrıca güven probleminin yanı sıra diğer elverişsiz koşulların da etkisiyle uyuşmazlığı tırmandırıcı etki yapabilmektedir. Rakip grupları tek bir bütün gibi algılamaya dayalı önyargılar karşı tarafı olumsuz resmeden düşünsel şablonlar misali kafalarındaki önyargılara göre algılama şeklinde zuhur eden selektif algılamaya¹⁶ yol açabilmektedir. Yine negatif önyargılar, taraflarca birbirine yansıtıldığı hatta kutuplaşmaya ve bazen de şiddetli aşağılamaya kadar ileri gidebildiği görülmektedir (Yılmaz 2007: 31-33). Hatta bu noktada geniş grup kimliği, tarih ve mitoloji, travma ve yas ile birleştiğinde seçilmiş travmayı harekete geçirmede bir anıt bile yeterli olabilmektir (Volkan 2009: 211).

¹⁶ Hatta kendini haksızlığa uğramış görenler, kendilerini dünyayı kendi ya da karşısında şeklinde algılamaya dayalı psikolojik bir olguyu içeren taraflı algılamada (Luecke 2010: 120) olduğu gibi psikolojik bir girdabın içine sürüklenebilirler.

6. Uluslararası Destek: Rakip gruplar dış desteğe güçlerini artırmak ve rakibi üzerinde galibiyet kazanmak için başvururken, dış destek yapan ülkelerin destek nedenleri çeşitlidir. Başlıcaları şöyle sıralanabilir: Soy veya kan bağı, başka etnik gruba destek veren güçle hesaplaşma, çatışan devletler tarafından rakiplerini zayıflatma, güvenlik endişeleri ya da güç dengesinin bozulmasını önleme, emperyalist kaygılar, ideolojik nedenler, bağımsız olacağı öngörülen etnik gurupları kendi etki altına girmesini sağlamak. Söz konusu çatışmalar ayrıca direk ve genellikle belli bir bölge ile sınırlı olmak üzere yayılma ve dolaylı şekilde olmak üzere de örnek etkisi gösterme potansiyeli vardır (Yılmaz 2007: 37-41).

Dolayısıyla devlet-içi çatışmaların akıbetinde üçüncü tarafların rolü çok önem arz eder. Devlet-içi çatışmaların önlenmesinde rol alabilecekleri gibi çatışan taraflara bizzat yardım ederek açıkça bir müdahil olabilmektedir. Hatta 1971 Pakistan-Bangladeş iç savaşına Hindistan'ın iç savaşın akıbetini belirleyici nitelikteki müdahalesinde de görüldüğü üzere kendi güçlerini savaşa göndermesi söz konusu olabilmektedir (Evans ve Newnham 2007: 293).

7. Rejimin Niteliği ve Toplumsal Kültür: İfade edilme olanağı sağlayan ve ayrımcılığı önleyen demokratik ülkelerin, özellikle de liberal demokrasilerin söz konusu çatışma ortamını önleyici özelliğe sahip olduğu öne sürülmektedir. İfade özgürlüğü ve hukukun üstünlüğün yanı sıra rakip birden fazla siyasal partinin katıldığı ve belli aralıklarla yapılan özgür seçimler liberal demokrasilerin ayırt edici özelliği olarak ön plana çıkarılmaktadır. Bununla birlikte demokrasi dışı rejimlerin demokrasiye geçişleri sancılı olabilmektedir. Demokrasiye geçiş aşamasında merkezi otoritenin zayıflamasıyla farklı etnik gruplar arasındaki geçmiş travmaların tekrar ortaya çıkarabileceği öngörülmektedir. Bu doğrultuda göreceli mahrumiyet teorisinin de öngördüğü üzere beklenti ve realitenin örtüşmesi toplumsal barış için elzem görülmektedir (Yılmaz 2007: 14-23).

Rawls'ın, liberal toplumların kendini ya da müttefikini savunma veya aşırıya kaçan insan hakları ihlalleri sebebiyle askeri müdahale haricinde liberal olmayan devletlerle de daha az çatışma eğilimi gösterdiğini öne sürdüğünü belirten Scott

Burchill'e göre, ABD'nin Afganistan ve Irak'ta yürüttüğü savaşlar, liberal demokratik devletleri sadece kendini savunma ve insani müdahale amacıyla savaşa yöndikleri argümanına bir karşı duruş niteliği taşır (2012: 87-88). Buna karşın barışın en yüce savaş nedeni olduğunu savunan Waltz, eğer barışçıl devlet olma demokrasilerle ilişkilendiriliyorsa bu durumda diğer devletleri demokratikleşmek için kullanılacak araçları meşru olarak görür (2009: iv).

Rejimin niteliğiyle ilişkili olarak demokratik olmayan devletlerin savaşa daha meyilli olduğuna ilişkin argüman, Kant ve Wilson'dan ilham alan ve Michael Doyle ve Bruce Russett'in öncülüğünde popüler olan demokratik barış kuramına atıfla demokratik devletlerin birbiriyle savaşa meyilli olmayacaklarına ilişkin argümanı ile beraber düşünüldüğünde siyasal sistemlerin çatışmalarda önemli bir etken olduğu öne sürülmektedir. Demokratik barış kuramında ayrıca demokrasinin; cumhuriyetin temsili, karşılıklı bağımlılık (değişken) temel insan haklarına bağlılık şeklinde üç önemli unsuruna atıf yapılır (Özerdem 2013: 17-18).

Liberal barış teorisi; devletlerarası düzeyde, demokratik devletlerin demokratik olmalarından ötürü diğer devletlere savaş açmayacağı argümanına dayanmakla birlikte, bu argüman; demokrasilerin hiç savaşmayacaklarından ziyade, demokratik devletlerin birbiriyle savaşmamaya eğilimli olduklarını ve demokratik olmayanlarla da daha az savaştıklarını ve bu tür devletlerde iç savaş ve anarşinin olasılığının düşüklüğünü kasteder. Bu teoriyi savunanların iki temel çıkış noktası vardır: Birincisi, yasama organı ve yargı vasıtasıyla demokratik sistemlerde karar vericiler üzerinde kurumsal kısıtlamanın olduğu ve bunun da açıkça savaş açmayı engelleyici işlev gördüğü hatta söz konusu kısıtlamanın BM gibi kurumlarca da güçlendirildiği varsayımdır. Demokrasiler iç savaşı önlediği gibi siyasal anlaşmazlıklar üzerinde çözüm üreterek ve temel insan haklarını garanti ederek bunu sağlayabilmektedir. İkincisi, liberal barış demokratik devletlerin birbiriyle savaşmayacağı şeklinde normatif bir anlayışı barındırır. Savaşa hizmet edici uluslararası ticaretten korumada, çıkarların paylaşılması ve diğerlerinin meşruluğunu özünde tanıması buna olanak tanımaktadır. Bu bakış açısından, barış operasyonları liberal serbest pazar ekonomileri ve demokratik toplumlar oluşturarak istikrarlı barış sağlamayı amaçlar. Genellikle Batılı NGO'lar vasıtasıyla

yürütülen bu çabaların, devletler arasındaki çatışmayı azaltıcı etkisinden de söz edilmektedir (Bellamy ve Williams 2013: 23-24).

Bunların yanı sıra savaşta paramparça olmuş devletlerde demokrasiye geçiş genellikle daha fazla istikrarsızlaştırıcı olsa da demokratikleşme için daha fazla aşamalı süreç izlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu uğurda geçiş, seçimle ilgili şu düzenlemeleri içermelidir: Siyasal yumuşamayı ödüllendirme, toplum arasındaki gerilimleri azaltmayı zamanlama, ulusal ve yerel düzeyde yönetim düzenlemeleri ve siyasal kurumları güçlendirme çabalarını tamamlama (Hampson 2001: 401). Bir ülkenin yönetiminde demokratik sürecin en üst düzeyde gerçekleştirilmesi için gerekli olan poliarşi kurumları ise şunlardan oluşur: (1) Seçilmiş görevliler, (2) özgür ve adil seçimler, (3) kapsayıcı seçme hakkı, (4) mevki için yarışma hakkı, (5) ifade özgürlüğü, (6) alternatif enformasyon, ve (7) örgütsel özerklik (Dahl 1996: 281).

Rejimin niteliği ve toplumsal kültürle ilişkili olarak üç ek unsurun altı çizilebilir. Birincisi, yönetim şekli ve meşruiyettir. İkincisi, devlet adamlarının nitelikleridir. Üçüncüsü ise insan haklarının ne yönde uygulamaya geçtiğine ilişkindir. İlk olarak, çatışmayı yönetim şekli ve meşruiyeti ile ilişkilendirenlerden Plato ve Rousseau, yönetim şeklinin iyi ya da kötü olmasının insanların iyi ya da kötü olmasında temel belirleyici olduğunu savunurlar. Rousseau ayrıca savaşın temel nedenini devlet sisteminde aranması gerektiğini vurgular (Waltz 2009: 5-6). Ayrıca rejim meşruiyetinin bulunmadığı durumlarda merkezi bir hükümetin bulunması devlet-içi çatışmanın ortaya çıkmasına mani değildir. Bu tür hükümetler yurt içinde asayiş ve düzeni sağlamaktan da yoksundurlar (Viotti ve Kauppi 2014: 298-299). Unutulmamalı ki, devletin bir yandan insan haklarının en büyük koruyucusu işlevi varken, diğer yandan en büyük potansiyel düşmanı olma vasfı da vardır (Dağı 2007: 219).

İkinci olarak, yönetim şekliyle bağlantılı olarak devlet adamlarının özelliklerinin de devlet-içi çatışmalarda rol oynadığı söylenebilir. Emile Durkheim (1895), devlet adamının görevi için, toplumu kendi idealleri doğrultusunda sürüklemek yerine doktor rolüne soyunmasından bahseder. Waltz da bir çözüm herkesçe benimsenirse rasyonel, bir azınlık tarafından kabul görmesi halinde ise faydasız olacağını savunur. Yoksa,

James Miller'in (1948) ifadesiyle, "diğer insanların göz ardı edildiğı bir ortamda çatışmanın temel nedenlerinden birisini teşkil eden korkunun ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır." Psikolojik açıdan yetersiz liderlerin göreve gelmesini engellemenin en iyi yolunun tabandan seçilmiş olmalarını öne süren ve taraflar arasında sorunun temeline yaklaşmak ve barış için insanların zihinlerini anlamaya çalışmak gerektiğini savunan George Kisker (1951) ise, akıl ve sağduyunun kısa dönemler dışında insani sorunlarda pek etkili olmamasına insanoğlunun psikolojik ve sosyal acemiliğı eklendiğinde barış içinde bir arada yaşamayı öğrenmenin pek olanaklı görünmediğini itiraf eder (Aktaran Waltz 2009: 43, 46, 57-59).

Machiavelli de başarılı ya da liyakatli bir hükümdardan sonra başa gelen zayıf bir hükümdarın öncekinin selefinin oluşturduğu yapı sayesinde iktidarda tutunabilmekle beraber bir sonra başa gelecek zayıf halefin ise güçlü bir dış desteğı yoksa yönetimde tutunamayacağını hatta o devletin çökebileceğini söyler. Bir devlette önemli olaylar meydana gelmeden bunu önceden işaret eden ibarelerinin kendini göstereceğini belirten Machiavelli, iç ya da dış sebeplerden dolayı bir ülkede kötü bir durumun vuku bulması halinde şiddet kullanmaktan ziyade o kötü duruma karşı zaman kazanmanın daha isabetli olacağını savunur. Machiavelli, "amaca uygun geçişler olmadan alçak gönüllülüktan kibre, yumuşaklıktan zorbalığa atlamanın akılsız ve faydasız" bir girişim olacağını söyler. Buna karşın kötü bir durumu yumuşatmaya çalışmanın o olayın etkisini artıracığını ve korkulan felaketin gelişini daha da hızlandıracağını düşünmektedir (2008: 96, 129, 158).

Üçüncü olarak, Soğuk Savaş sonrası süreçte devlet liderlerinin insan hakları söylemini ulusal çıkarlara dönüştürüp ahlaki üstünlük iddiasında bulundukları durumlara şahit olunmuştur. Bilindiğı üzere insan hakları ideolojisi, insanlar arasında eşitliğı vurgulamasının yanı sıra her insanın sırf insan olması hasebiyle saygın davranılması gerekliliğine dayanır. İnsan hakları ayrıca kültürle de ilişkili bir kavramdır. Kültür, bir grup veya toplum dili ve sembolleriyle kurulmuş ve bunlar aracılığıyla paylaşılan inançlar ve anlayışları ifade eder. Kültür hem çok boyutlu ve dinamik hem de başlangıçta verili değildir. İdeolojik ve siyasal amaçlara göre sosyal

olarak inşa edilmiştir. Dolayısıyla insan hakları kültürü de benzer şekilde dinamik ve sosyal olarak inşa edilmiştir (Mertus 2003: 155-156).

8. Küresel Isınma ve Çevresel Bozulmaya Dayalı Sorunlar: Devlet-içi çatışmaların etnik, dini ve sömürgeciliğin mirasları gibi daha genel görülebilecek nedenlerinin yanı sıra çevresel bozulma gibi nispeten yeni meselelerin de çatışmalara neden olabildiği görülmektedir. Çevresel bozulma ya da küresel ısınmalı sorunlar mevcut kaynakların yok olmasına neden olurken çatışmanın nedenlerinden de birisini oluşturabilmektedir. Sahra-altı Afrika'da kuraklığın neden olduğu su kıtlığı eşitsiz dağılım sorunuyla birlikte düşünüldüğünde bölgede kabileler arası çatışma riskini artırıcı faktörler olarak ön plana çıkmaktadır (Özerdem 2013: 32).

9. Sömürgeciliğin Mirası: Devlet-içi çatışmalar, sömürgeciliği sonlandırma çabalarının neticesinde, belli bir bölgenin bağlı bulunduğu devletten ayrılma isteğinin neticesinde –ki bu etnik milliyetçilik ve daha gelişmiş bir self-determinasyon için etnik olarak homojen bir halkı tesis etmeyle de ilintilidir-ve parçalanmış devletlerin bir araya gelme arzularının neticesinde ortaya çıkabilmektedir (Evans ve Newnham 2007: 292-293). Bir bölge ya da eyaletin mevcut bir devletten ayrılma uğraşını ifade eden ayrılma, sınır çatışmalarının özel bir türü olarak da görülmekte ve bu çatışmalar oldukça şiddetli ve başka ülkeleri de çatışmanın içine çekebilme potansiyeli vardır. Nadiren başarılı olan bu çatışmaların başarılı olanlarına örnek olarak 2008'de BM onayı olmaksızın bağımsızlığını ilan eden Kosova ve 2011'de bağımsızlığını ve BM üyeliğini kazanan Güney Sudan verilebilir (Goldstein ve Pevehouse 2015: 245).

Bilindiği üzere insani krizler ve devlet-içi çatışmalar aslında derin siyasi ve sosyal problemlerin belirtileridir (Seybolt 2008: 6). Çoğu 3. Dünyada bulunan zayıf devletlerin dekolonizasyon süreci devlet-içi çatışmaya zemin hazırlayan gelişmeleri barındırmaktadır. Bu süreçte Avrupalı sömürgeci güçlerden bağımsızlıklarını kazanmada kültürel ve etnik sınırlar dikkate alınmadan ve buna uygun yeni uluslar oluşturulmadan elde edilmiştir. Bu süreçte yabancı korkusunun oluşturduğu milliyetçilik, zamanla yerini kendi varlıklarını gösterme uğraşında olan ulussuz bir devlet ya da çok uluslu bir devlet, aynı zamanda kendi içinde ekonomik ve politik

talepleri örtüşmeyen toplumları barındırmaktadır (Buzan 2015b: 94). Örneğin, Afrika ve Asya'da kültürel kimliğin değiştirilmesini ya da bozulmasına sebep olan olaylar buradaki sömürgeci Avrupalı güçlerin keyfi çizdikleri sınırlar ve böl-yönet politikalarına dayandırılabilir (Özerdem 2013: 29). Görünüşte demokratik anayasalarla yola çıkan Afrika'nın yeni bağımsız devletleri, hızla diktatörlüğe teslim olmuşlar ve 1980'lerde tam poliarşiyi koruyabilen Botsvana dışında tablo bu şekilde kalmıştır (Dahl 1996: 299).

Bu bakımdan çatışma kaynaklarının ve nedenlerinin çoğu, kolonyal müdahale ve baskıcı post-kolonyal politikalarla çarpık hale getirilmiş ulus inşa ve devlet oluşumunun doğasında yatan travmatik tecrübesiyle doğrudan ilintilendirilebilir (Deng 2013: 325). Örneğin bağımsızlığını yeni kazanmış post-kolonyal devletlerde başta liderlerin, siyasi ve ekonomik gücü kendilerinde toplayarak ve siyasi çoğulculuğu göz ardı ederek genellikle tek partili yapıları oluşturdukları görülmüştür. Özellikle Soğuk Savaş döneminde bu hassas ve sancılı devletler içindeki çatışma tehdidini önlemeye yönelik bazı çabaların maalesef daha fazla çatışma ürettiği de olmuştur (Olonisakin 2006: 270).

Bunların yanı sıra çağdaş dünya sisteminin devlet-içi çatışmaların ortaya çıkmasında ve şiddeti tırmandırmada pek çok yapısal unsur içinde barındırdığından söz edilmektedir. İlk olarak, üçüncü dünyadaki pek çok devletin daha kuruluşunda istikrarsızlığı bünyesinde taşımasıdır. İkinci olarak, iç savaşlar için fırsat oluşturma bağlamında 1945 sonrasında sistem içindeki devlet sayısının artmasıdır. Üçüncü olarak, ulus ötesi terörizmin yükselişiyle paralel olarak, özel ordular, kendi çıkarları doğrultusunda devlet-içi çatışmaları tırmandırabilmektedirler. Dördüncü olarak, güç ve statüye dayanan uluslararası sistemdeki katmanlaşmanın zirvesindeki ve en aşağısındaki devletlerin farklı kabiliyetlere sahip olmaları, müdahaleye ilişkin eğilimleri artırabilmekte ve devlet-içi çatışma¹⁷ müdahale için gerekli bir şart olmasa da yeterli bir sebep teşkil ettiği söylenmektedir. Son olarak, devletlerin toprak bütünlüğünü içeren anayasalar hazırlasalar da, BM'nin üçüncü tarafların devlet-içi çatışmalara

¹⁷ Modelski (1964), devlet-içi çatışmaların uluslararası sistemi, uluslararası sistemin de devlet-içi çatışmaları etkilemesinden söz eder. Ayrıca hükümet darbesi gibi örneklerde görüldüğü üzere 1989'dan sonraki 114 iç çatışmadan 31'inde dış müdahale tespit edilmiştir (Aktaran Kegley ve Blanton 2015: 271).

müdahalesini engelleyecek yeterli mekanizmaya sahip olamadığı gerçeğidir (Evans ve Newnham 2007: 293-294).

1.1.4. Barış Süreci Kavramları

Roma devrine kadar geri götürülebilen ve genellikle savaşın yokluğu şeklinde genel bir anlam silsilesi içinde değerlendirilebilen barış, negatif ve pozitif olmak üzere ikiye ayrılarak ele alınabilmektedir. *Negatif barış* şiddetin ve savaşın olmadığı bir durumu ifade eder. Barış çalışmalarının kurucusu Johan Galtung, negatif barışı “organize olmuş şiddet şekillerinin yokluğu” şeklinde tanımlayarak taraflar arasında kalıcı bir uzlaşmaya varıncaya kadar geçici çatışmanın durdurulmasını ifade eder. Negatif barış yaklaşımı, şiddetin arka planındaki gerçek sebepleri yansıtmaması ve statükocu güçlerin çıkarlarına hizmet edebildikleri gerekçesiyle eleştirilmektedir. *Pozitif barış* ise “sömürünün minimize edildiği veya ortadan kaldırıldığı, aleni şiddetin veya daha temelde yatan yapısal şiddetin var olmadığı sosyal bir durum” olarak tanımlanmaktadır. Kökenleri Hindu, İslam ve Konfüçyüs gibi Batı dışı kültürlerde bulunan pozitif barışa ilişkin belirgin ilkeler olarak karşılıklılık, entegrasyon, kaynaştırma ve bütünsellik ön plana çıkmaktadır. Kısaca pozitif barış, tüm insanların iç huzur, sosyal uyum ve karşılıklı mutluluğu yaşayabildikleri üst düzey bir barışı tasvir eder. Barışa ilişkin ayrıca barışın düzeyleri bağlamında konuya yaklaşanlar dondurulmuş, soğuk, normal ve sıcak barış olmak üzere barışın dört düzeyinden bahsetmektedirler (Özerdem 2013: 6-10). Bunların yanı sıra savaşın sıklığını ve şiddetini azaltabilmenin barışçıl ve baskıcı olmak üzere iki yolundan bahsedilmektedir. Bunlardan birincisi yavaş bir şekilde gelişen insan karakterinin savaşçı niteliğini yeni bir duygusal eğitim şekliyle dönüştürmeyi,¹⁸ ikincisi ise saldırganlara karşı güç kullanarak hızlı bir şekilde sonuç almayı amaçlar (Waltz 2009: 68).

¹⁸ T. H. Pear’ın tanımlanabilen savaş eğilimli davranışın, sosyal öğrenmenin sonucu olduğu gerekçesiyle değiştirilebileceğine ilişkin argümanını eleştiren Waltz, zaman ile güç arasında var olan ilişkiden yola çıkarak gücün büyüklüğü oranında sosyal değişimin çabuklaşacağını savunur. Dahası Waltz, savaşın nasıl sonlandırılacağını bilmenin sorunu çözmek anlamına gelmeyeceğini, her şeyi bilip hiçbir şey yapmama ile eşdeğer olacağını savunur. Öte yandan Marks, büyük değişimlerin zorluklarla beraber geldiğini belirtirken bunun çözümü için devrimi öngörür (Waltz 2009: 55-56, 71).

Benzer bir ikili sınıflandırma devlet-içi çatışmanın uluslararasılaşması¹⁹ ihtimali bir yana devlet-içi çatışma çözümüne ışık tutan, benzerlik ve farkını ortaya koyan uluslararası uyuşmazlıkların çözüm yollarında da görülmektedir. Bilindiği üzere uluslararası uyuşmazlıkların çözüm yolları, zorlama yolları ve barışçıl çözüm yolları olmak üzere başlıca iki şekilde değerlendirilmektedir. Caydırıcı nitelikteki zorlama yolları savaş ve savaşa varmayan zorlamalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Devletler arasında belirli sonuçlar elde etmek için uluslararası hukukça belirlenmiş kurallar çerçevesinde yapılan silahlı çatışma olarak tanımlanabilen savaşın, bu haliyle uyuşmazlıkların çözülmesinde kullanılması yasaklandığı gibi iç çatışmalar da bu savaş tanımına dahil olmamaktadır. Karşı tarafı tümenden etkisiz hale getirmekten ziyade sınırlı amaç taşıyan savaşa varmayan zorlama yolları da misilleme, zararlar karşılık ve müdahale olmak üzere üçe ayrılmaktadır. BM Şartı'nın 33. maddesine de atfen uyuşmazlıkların kuvvet kullanımı olmaksızın çözümlenmesi ya da söz konusu uyuşmazlıkların uyuşmazlığa taraf devletlerin anlaşmasıyla çözümlenmesini ifade eden barışçıl çözümüne ilişkin diplomatik, yargısal ve uluslararası örgütlerce olmak üzere üç çözüm yolundan bahsedilmektedir. Bunlardan diplomatik yollar şu beş yöntemden oluşur: Görüşme (*negotiation*), dostça girişim (*good offices*), arabuluculuk (*mediation*), soruşturma komisyonları (*commission of inquiry*) ve uzlaştırma (*conciliation*) komisyonları. Bunlardan görüşme üçüncü bir tarafın müdahalesinin olmadığı bir metot iken, dostça girişimde üçüncü taraf iki taraf arasındaki görüşmelere katılmamakla birlikte, görüşmelerin yapılmasına ilişkin zemini hazırlar. Bağlayıcılık ve yükümlülükten uzak arabuluculukta ise, tarafları bir araya getirerek onlara çözüm için öneri ve araştırmalarda bulunma vardır. Görüş ayrılığını bulunan konular üzerinde maddi unsurları tespit etmek için özel şekilde görevlendirilmiş soruşturma komisyonlarından farklı olarak, uzlaştırma komisyonları bir adım daha ileri giderek uyuşmazlığın çözülmesine ilişkin öneriler de sunabilmektedir (Bozkurt, Kanat ve Yalçın 2008: 262-268).

¹⁹ Devlet-içi çatışmalara BM barış güçlerinin BM Şartı'nın 6. Bölümüne mi (barışçıl çözümler) yoksa 7. Bölümüne (uluslararası kuvvet kullanımına) göre mi konuşlandırılacağı tartışmalı iken, ayrıca devlet-içi çatışma sorunun bir iç hukuk sorunu olduğu değerlendirilmektedir. Bu tür çatışmalar her ne kadar yerel düzeyde vuku bulsalar da artan uluslararası bağımlılık veya değişik dış destekler bu sorunları uluslararasılaştırabilmektedir (Yılmaz 2007: 1-2).

Uluslararası uyuşmazlıkların yargısal yollarla çözülmesine ilişkin; öncelikle tarafların anlaşmazlığın konusunu ve uyulacak kuralara ilişkin hakem sözleşmesi veya tahkimname ile belirledikleri *uluslararası hakemlik* ve ikinci olarak da Uluslararası Adalet Divanı'nın yanı sıra bölgesel nitelikteki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı gibi uyuşmazlığa taraf devletlerden ziyade devletlerin büyük çoğunluğunun önceden belirledikleri kuralara göre seçilen yargıçların bulunduğu *uluslararası yargı yolu* olmak üzere başlıca iki yol vardır (Bozkurt, Kanat ve Yalçiner 2008: 265-267).

Uluslararası uyuşmazlıkların çözüm yolları bu şekilde iken çatışma yönetimi, çatışma dönüştürme ve çatışma çözümü şeklinde üç tür barış faaliyetinin yönetsel boyutundan bahsedilebilir. Ayrıca müdahaleci dış güçlerin yaklaşımları; barışı koruma, barış inşası ve barışın tesisi şeklinde şekillenebilmektedir (Özerdem 2013: 10, 62).

Çatışma Yönetimi: Çatışmanın nedenlerine inmeden çatışmayı durdurmak için müdahil üçüncü tarafların çatışmanın olumsuz etkilerini asgari düzeye indirme ve çatışmayı durdurmak için uyguladıkları stratejilerdir (Özerdem 2013: 59-60). Çatışma yönetimi için muhteviyat yaklaşımlar Tablo 1.1'deki gibi ifade edilebilir.

Tablo 1.1: Çatışma Yönetimi İçin Muhteviyat Yaklaşımlar (Hampson 2001: 398)

Müdahale okulu	Çatışmanın nedenleri hakkında varsayımlar	Çatışma yönetimi stratejileri	Üçüncü taraf müdahil
Saldırgan realizm	İç anarşi; yanlış hesaplama, stratejik davranış, siyasi mobilizasyon ve aşırı milliyetçilik ile alevlenen güvenlik ikilemleri	Hiçbir şey yapmama ve müdahaleden kaçınma (yükümlülüğü yerine getirmeme pozisyonu), Bölme, Çevreleme, Boykotlar ve yaptırımlar veya askeri ve kaynak transferi yoluyla güç dengesini değiştirme	Büyük güçler
Savunmacı realizm	İç anarşi; yanlış hesaplama, stratejik davranış, siyasi mobilizasyon ve aşırı milliyetçilik ile alevlenen güvenlik ikilemleri	Arabuluculuk ve zorlayıcı diplomasi, Barış koruma ve diğer güven inşa edici önlemler, Güç paylaşımı ve siyasal uzlaş, Yağmacıları önleme/tecrit	Büyük güçler ve orta güçler; uluslararası ve bölgesel örgütler
Yönetişime dayalı yaklaşımlar	İç kurumların yokluğu ve vadesi dolmuş hukuk süreci, insan haklarının inkarına bağlı çatışma kaynakları	Hukuk kurallarının yeniden yapılanması, Seçimler, Demokratik kuramların inşası, Farklı sosyal ve toplumsal gruplar arasında katılımcı yönetim düzenlemeleri ve güç paylaşımı sivil toplumun yeniden yapılanması	Uluslararası ve bölgesel örgütler; hükümet-dışı örgütler; sivil toplumdaki diğer gruplar
Sosyo-psikolojik yaklaşımlar	Mağduriyet hissiyatı ve saklı düşman görüntüsüne dayalı ve başlıca psikolojik çatışma kaynakları	Failler önceki şiddet eylemlerinin sorumluluğunu kabul etmelidir, Affetme ve uzlaşma, Problem çözme atölyeleri, Müzakere çevresi, İhtilaf çözümünde eğitim,	Bilim adamı-uygulayıcılar; çatışma çözümü NGO'ları; dini gruplar

Üçüncü taraflar bu çatışma yönetimi stratejilerini izlerlerken iyi niyetlerinin potansiyel istenmeyen sonuçlarına ilişkin ihtiyatlı ve dikkatli oldukları gibi barış sürecinin ortaya çıkmasında “aileden” ziyade “ebe” olduklarının farkına varmalıdırlar. Ancak, savunmacı realistler, yönetişime dayalı yaklaşımlar ve sosyo-psikolojik okullar; üçüncü tarafların barışa yardımcı olabileceğinden söz ederler (Hampson 2001: 402).

Çatışma Dönüştürme: 1990’lı yıllarda ortaya çıkan ve çatışmanın siyasal ve sosyal kökenlerine inerek ilişki merkezli, uzun dönemli süreç belirleme stratejileriyle yapısal sorunları çözmeye odaklı müdahale stratejisidir. Ayrıca bu yöntem, anlaşmazlıkların çatışmaya evrilmesinden önce toplumun gücünü inşa etmeye odaklanır (Özerdem 2013: 61-62).

Çatışma Çözümü: Şiddet türlerine alternatif yönlendirme metotları kullanarak “barışçıl stratejilerin geliştirilip uygulanmasını” yansıtır (Goldstein ve Pevehouse 2015: 157). Çatışmanın nedenlerine de inerek taraflar arasında daha güçlü ve uzun süreli ilişki tesis etmeye yönelir. Ayrıca müzakereler için iyi niyetin sağlanması, diplomatik ikna gibi zorlayıcı olmayan yöntemlerin kullanılması, bu da işe yaramazsa ekonomik ve askeri baskı uygulamasına kadar giden yöntemleri içinde barındırır (Özerdem 2013: 61). Bu tür çatışma çözümü çabalarına Afrika’dan örnek vermek gerekirse bu amaçla görev üstlenen aktörlerin devlet-içi müşterek, ulusal, bölge altı ve uluslararası olmak üzere çok boyutlu olduğu söylenebilir (Olonisakin 2006: 277).

Barışı Koruma (Peacekeeping): Operasyonlarda yaygın biçimde kullanılan bu yöntem “çatışma durumundan barış durumuna geçişi kolaylaştırmak” şeklinde geniş görev tanımıyla çoğu zaman barış inşası ve barışın tesisi faaliyetlerini de içerebilmektedir. Bu anlamda birincil tarafların rızasını gerektiren ve tampon bölge oluşturmak gibi zorlayıcı olmayan tarafsız yöntemleri öngören geleneksel barışı koruma operasyonlarının da (Özerdem 2013: 62-63) Soğuk Savaş sonrasında dönüşüm geçirdiği görülmektedir.

Başlıca uluslararası örgüt olan BM’nin yarım yüzyılı aşkın sürede barış koruma ve sürdürme deneyimlere bakıldığında üç tür işlev üstlendiği göze çarpmaktadır. (1) Barış kurma (diplomatik çabalar), (2) Barış icra etme (BM himayesinde savaşı durdurmak için güç kullanma tehdidi ya da bizzat güç kullanılması), (3) Barışı koruma (rakiplerin kabul ettikleri ateşkes ya da barışı tarafsız biçimde izleme ve yürütme). Ancak BM, bu tür faaliyetlerin kısa vadeli önlemler olmalarından ve çatışmanın temel

nedenleri için fazla bir şey yapılmamasından dolayı eğreti kaldığı eleştirilerine²⁰ de maruz kalmıştır (Viotti ve Kauppi 2014: 140). Bu arada genellikle barışı koruma çatısı altında toplumu yeniden inşa etme yolunda kolektif çabaların ilk aşamasını oluşturan acil insani yardımı içeren bir kavram olarak insani karşılık (*humanitarian response*)²¹ da tercih edilebilmektedir. Bu ise, sivilleri koruma, insan hakları ihlallerini raporlama ve izleme, mülteciler ve içerde yer değiştiren insanların güvenliğini sağlama, gıda yardımı sağlama, acil insani yardım sağlama gibi faaliyetlerden oluşur (Olonisakin 2006: 277).

Barışın Tesisi ya da Barış Yapımı (*Peacemaking*): Birincil aktörler arasında bir uzlaşma amacıyla müzakere yapılabilmeyle beraber daha çok üçüncü tarafın çatışmayı çözmek için zorlayıcı olmayan teşebbüsleri olan yargılama (*adjudication*), uzlaştırma (*conciliation*), hakemlik (*arbitration*), soruşturma (*inquiry*) arabuluculuk (*mediation*) ve iyi niyet (*good office*) üzerinden işleyen bir yöntemdir (Olanisakin 2006: 273-274).

Barışın tesisi iki farklı şekilde olabilmektedir. Birincisi, barışın diplomatik tesisidir. Siyasi arabuluculukla ilgili bu model, tarafların rızası üzerine uygulanabilmekte ve çoğunlukla barışı koruma operasyonlarıyla beraber yürütülmektedir. İkincisi, barışa zorlamadır ve bu; ekonomik yaptırımlar ve askeri müdahalelerle çatışan tarafları müzakereye yanaştırmayı amaçlar (Özerdem 2013: 64). Barışa zorlama; BM Şartı'nın 7. Bölümüne dayalı olarak, BMGK'nin yetkilendirilmesiyle, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için zorlayıcı önlemlerin kullanılmasını ifade eder (Olonisakin 2006: 276).

²⁰ Çatışmalarda barış güçlerinin gerekliliği kadar bunların aşırı kullanılmasının da eleştirildiğini hatırlatan Yılmaz, aşamalı yaklaşımın da öngördüğü üzere üçüncü taraf müdahalesi için çatışma ya da uyuşmazlığın hangi aşamada olduğunu bilmenin önemli olduğunu ortaya koymaktadır (2006: 25). Öte yandan, halklar ve liderleri gerçekten başta BM olmak üzere uluslararası örgütlerin savaşı ortadan kaldıracabileceklerine ilişkin tamamen kanaat getirdiklerinde çatışmaların barışçıl çözümüne ulaşabileceğini, bunun için de liderlerin ve takipçilerinin savaş beklentilerini değiştirerek muvaffak olunabileceğini vurgulayan Gordon Allport'un (1950) yanı sıra Mark May (1944) de nefretin savaşa, sevginin de barışa hizmet ettiğini ve korku ve nefretin barış yolunda kullanılabileceğini öngörerek çelişkili duygu ve güdülerden karma bir barış tahayyül etmiştir (Aktaran Waltz 2009: 64-65). Ayrıca yalnızca devletin güvenliği ve askeri güvenlikle sınırlı bir barış algısına haiz Ortodoks uluslararası ilişkiler kuramı da, barışın yapısal boyutunu daha geri plana attığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Hukuksal ve biçimsel tabana sahip olmadığı öne sürülen devletlerin egemen eşitliği ilkesi de bu doğrultuda daha temelli eşitsizliklerin üstünü örten bir ideolojik retorik olarak görülmektedir. Bu itibarla realist ve rasyonalist kuramın düzeni barışa incelemesine karşı çıkan eleştirel kuram önceliği barışa verip sonra düzeni (güç dengesini) ön plana çıkarır (Yalvaç 2010: 278).

²¹ Bu kavramın karşılığı olarak *insani müdahale* de kullanılabilmekte ancak insani müdahale konusunda genel kabul gören *humanitarian intervention* olduğu için burada *insani karşılık* olarak alınmıştır.

Farklı amaçlara sahip uzak durma (veya çekilme), rekabet, barışa zorlama, uyum ve işbirliği şeklindeki günümüz uluslararası barış müdahalelerine ilişkin yöntemlerin yanı sıra süren silahlı çatışmaları sonlandırma adına yürütülen barış müzakereleri; sahne, oyuncular, menfaatler ve hamleler olmak üzere dört temel unsuru içinde barındırmaktadır. Burada aktörlerin ortak çıkarlarını ortaya çıkararak yöntemler ve kültürel meselelerin rolü etkili olmakta ve müzakereye başlamak için uygun şartların sağlanmasından sonra dış müzakereleri kolaylaştırmak için dış müdahalelerin arabuluculuğu devreye girer. Otoriter bir karar verme gücü olmayan, tarafların makul ve kabul edilebilir çözüme ulaşmalarını gönüllü şekilde destekleyen tarafsız üçüncü bir tarafı tarif eden arabulucular; bölgesel ve uluslararası örgütler, devletler ya da kişiler olabilmektedir. Arabuluculuk rolünün ayrıca uzlaşmaya odaklı anlaşma yapma ile süreç odaklı planlama şeklinde iki kategoride ele alındığı da olmuştur (Özerdem 2013: 71-74).

Arabuluculukla ilgili kullanılan bir başka kavram da üçüncü taraf yardımıdır ve bunlar, ihtilafın tarafı olmayan bir tarafın çatışan taraflar arasında orta yol bulmak için aracılık eder. Mesajlar getirip-götürme, sorunu aydınlatma ve uzlaşma önerisinde bulunan arabuluculara 1949'da BM'den Ralph Bunche'nin Araplarla İsrail, 1978'de Camp David'de Başkan Carter'ın Sedat ile Begin arasında ve 1995'te Dayton'da Richard Holbrooke'un konumu örnek verilebilir. Sorunu yatıştırma ve uzlaştırma konusunda yardımcı olmayı başarabilmesi için tarafların bu çözümü istemesi temel şart olarak görünmektedir (Roskin vd. 2013: 382).

Barış İnşası (*Peacebuilding*): Bir barış uzlaşısına varma, bu uzlaşmayı izleme, kurumsal ve ekonomik yeniden yapılanma ve güven inşa etme şeklindeki adımlardan oluşmaktadır (Yılmaz 2013: 200-205). BM'nin birçok barışı koruma operasyonunun da barış inşasını içerdiği söylenmektedir. Bununla birlikte şiddetin engellenmesi için üçüncü taraflarca sağlanan askeri gücü içeren barışın korunmasından farklı olarak barış inşası yeniden yapılanmayı sağlayıcı fiziksel, sosyal ve yapısal girişimleri içerir. Çatışma sonrası yeniden yapılandırıcı barış inşasının altı temel ögesi şu şekilde sıralanabilir: Ekonomik destekleme; adem-i merkezîyetçi ve toplum odaklı yatırımlar;

savaşan tarafların silah bırakmasının temin edilmesi²² ve yeniden eğitilmeleri; yerinden edilmiş nüfusun yeniden entegre olması; mayınların temizlenmesi; ve ana ulaşım ve telekomünikasyon ağlarının onarılması. 1990’larda 3. Dünya ülkelerinde devlet-içi çatışmaların yayılması sonrasında BM eski genel sekreteri Butros-Gali’nin BM’nin geleneksel barışı koruma yöntemlerinden farklı önlemler alınmasına ilişkin önerileri neticesinde doğan bu kavram, çatışma ortamına tekrar dönülmesini engelleyici ve barışı pekiştirici adımların atılmasını içerir (Griffiths, O’Callaghan ve Roach 2013: 27-29).

Çatışma sonrası döneme odaklanan ve daha çok çatışma çözümü ve dönüştürmeyle ilgili olan bu yöntem, acilen ilgilenilmesi gereken konular ve uzun dönemli siyasal dönüşümü içerecek şekilde iki yönteminden bahsedilmektedir. Çatışma sonrası barış inşası; demokratik siyasi kurumların ve pazar odaklı ekonomik sistemlerin inşasını, eski savaşçıların silahsızlandırılmasını, terhisi ve yeniden entegrasyonunu, geçici güvenliğin tesis edilmesini, insan haklarının korunmasını ve geliştirilmesini, iktidar paylaşımı ve feodalizm gibi otonominin kabulü şeklinde geçiş otoritelerini, mültecilerin yerleştirilmesini, arazi tanzimini ve sağlık hizmetlerinin sağlanmasını içerir (Özerdem 2013: 64-80).

1.2. Müdahale ve “İnsani” Yönü: İnsani (Askeri) Müdahaleye İlişkin Tanımlamalar, Tartışmalar ve Farklı Perspektifler

Soğuk Savaş sonrası revaçta olan insani müdahalenin derinlemesine incelendiği bu alt bölümde öncelikle müdahale kavramı ile ilgili genel bir giriş yapılacaktır. İkinci olarak, insani müdahalenin tanımı, insani yardım ve klasik müdahalelerden farkı ortaya konup insani askeri müdahale ile ilişkisi ve ayrıca insani müdahale ile ilgili başlıca tartışma konuları ele alınacaktır. Üçüncü olarak, sözünü ettiğimiz tartışmalarla da belli ölçüde ilişkili olan insani müdahaleye yönelik başlıca teoriler ele alınacaktır. Dördüncü olarak, insani müdahalenin normatif kökenine inilerek haklı savaş teorisi ele alınacaktır.

²² Savaşan tarafların şiddeti bırakmaları siyasal düzenin yeniden sağlanması için ön gereklilik olsa da başarı bu bağlamda kısmi kalabilmektedir. Yönetişime dayalı yaklaşımlar da vurgulamaktadır ki barış sürecinin dayanıklı olabilmesi için çeşitli toplumsal seviyelerde kurumlar ve destekleyici yapılar devreye sokularak yeniden silahlara sarılmanın önüne geçilmelidir (Hampson 2001: 401).

Haklı savaş kavramının özellikle 11 Eylül sonrasında terörle mücadele pratiklerine yansıdığı görülmektedir. Benzer şekilde özellikle Afganistan ve Irak savaşlarının ve hatta NATO'nun Libya müdahalesinin, liberal müdahalecilik tartışmalarını da gündeme getirmesi, son olarak insancıl müdahalenin liberal uluslararasılıkla ilişkilendirilerek incelenmesini gerektirmiştir.

1.2.1. Müdahale

Müdahale;²³ “bir devletin kendi kamu otoritesinin bir başka devletin topraklarında, o devletin rızası olmaksızın uygulanmasıdır” (Griffiths, O’Callaghan ve Roach 2013: 157). En geniş anlamda egemen bir devletin iç işlerine etki eden dışsal eylemler olarak tanımlanan (Nye ve Welch 2010: 281) müdahaleyi, uluslararası ilişkiler alanında ilk inceleyen 1974’te yazdığı kitapla R. J. Vincent olmuş ve bunu Hedley Bull, Nicholas Wheeler ve Alex Bellamy takip etmiştir. Daha sonraları ise bu konu üzerine çalışmalar birçok akademisyence sürdürülmüştür (Messari, <http://turin.sgir.eu>, 11 Mart 2013’te erişildi).

Daha ileri boyutta rejimini değiştirmek veya iç politikası üzerinde etki kurma niyetiyle dışarıdan, bir devlete yöneltilmiş eylemi tarif eden müdahalede, müdahil taraflar ya da müdahale edenler bir devlet, bir ittifak (bir devletler grubu), yerel ya da uluslararası örgütler olabilmektedir (Berridge ve James 2001: 136). Ayrıca üçüncü taraf müdahaleleri askeri, ekonomik, diplomatik gibi birçok şekilde oluşturulabilir. Bu bakımdan müdahale, diplomatik faaliyetlerden taraflardan birine yardıma ya da güç kullanımı/silahlı müdahale de dahil diğer türden müdahalelere kadar çeşitlilik gösterebilir. Bunlardan askeri ve ekonomik müdahaleden daha düşük maliyetli ve daha az riskli olan diplomatik müdahale, statükoyu bir şekilde korurken, diğer müdahaleler statükoyu değiştirmeyi hedefler (Regan 2002: 6; Viotti ve Kauppi 2014: 299).

²³ Uluslararası hukukta bir devletin diğer devletin iç veya dış işlerine, davranışına, mevcut şartları değiştirmek amacıyla, kendi gücüne güvenerek karışması anlamına gelen müdahalede, müdahil devletin kendi iradesini kabul ettirme şeklinde otoriter bir davranış söz konusudur. Sadece kuvvet kullanma yollarını kullanımına dayanan zorlama yollarını içeren müdahaleye ilişkin örnek olarak ABD’nin Latin Amerikan devletlerine yönelik müdahaleleri verilebilir (Bozkurt, Kanat ve Yalçınar 2008: 269). Ancak bu çalışmada devlet müdahalesinden ziyade uluslararası örgüt müdahaleleri incelenmektedir.

Dış güçlerin müdahil olma yaklaşımlarına bakıldığında, bunların barışı koruma,²⁴ barış inşası ve barışın tesisini içinde barındırdığı görülmektedir (Özerdem 2013: 62). Ayrıca, çatışmalara dışarıdan müdahalenin analizi çerçevesinde altı temel unsur mevcuttur: Çatışmaları erkenden önleme ya da aktif-önleme, önleyici diplomasi ve güven inşa eden önlemler, dış müdahale yöntemleri, barışı yerleştirme, çatışmanın çözüme ulaştırılması ve çatışma sonrası yeniden yapılanma. Kalkınma bağlamında aktif-önleme ve diplomatik müdahale bağlamında önleme sivil müdahale yöntemleridir, fakat müdahale ile kastedilen çoğunlukla kanlı bir çatışmayı sona erdirmek için yapılan askeri müdahaledir (Hettne 2008: 96-98).

Devletler arasındaki müdahale davranışının, Lahey’de anlaşmaya varılmasıyla değiştiği öne sürülmektedir. Ancak, müdahalenin meşru bir şekilde kullanılabilmesine ilişkin amaçlar değişmekle beraber ve Avrupalı devletler yabancı hükümetlerde biriken borçlarına ilişkin müdahalelerini durdurmalarına karşın, askeri müdahaleler devam etmişti. Avrupalı devletler dünya çevresinde güç konuşlandırmayı sürdürürken, ABD de Latin Amerika’da müdahale gerçekleştirmekteydi (Nikaragua’ya 1912’de, Santo Domingo’ya 1916’da ve Haiti’ye 1916’da) (Finnemore 2004: 46).

Çeşitli anlaşmalarla birlikte Avrupa devletlerinin kölelik ve deniz haydutluğunu sonlandırmak, su yollarını denetim altına alma, posta ve haberleşme hizmetleri için attıkları ortak güvenlik adımlarının ardından 1919 yılında kurulan MC ile birlikte uluslararası toplumun işbirliğinin arttığı, I. Dünya Savaşı ile birlikte uluslararası askeri müdahale bağlamında ilk önemli gelişmelerin yaşandığı tecrübelerden sonra asıl dikkat çeken gelişme II. Dünya Savaşı sonrası 1945’de BM Şartı’nın kabul edilmesi olmuştur. BM Şartı, uyuşmazlıkların barışçıl yöntemleri için görüşme, dostça girişim, arabuluculuk, soruşturma ve uzlaştırmayı bunun da yeterli gelmediği durumlarda baskı ve silahlı güç kullanmayı hedeflemiştir. İlerleyen dönemde devletin ulusal yetkisi altındaki ve müdahale edilemez konulara da müdahalenin önü açılmış (Özerdem 2013: 66) ancak bu daha çok Soğuk Savaş sonrası dönemde olmuştur. Çünkü Soğuk Savaş

²⁴ Barışı koruma; tarafların silahlı kuvvetlerini birbirinden ayırıp, insani müdahaleyi izlemek, kontrol etmek ve sivil görevlerle ilgilenmek gibi daha çok askeri şiddetin durdurulmasına ilişkin faaliyetleri içerir. Askeri şiddetin durdurulmasına odaklanan barışı koruma genellikle zorlayıcı olmayan tarafsız yöntemlere odaklanır. Genellikle tarafların çarpışmasını önleme adına tampon bölge oluşturulur ancak askeri operasyonlar birincil tarafların rızasını gerektirir (Özerdem 2013: 62-63).

sırasındaki müdahaleler (Angola’da olduğu gibi) var olan ABD ve SSCB arasındaki rekabetin ürünü olarak görülmüştür (Schoeman 2006: 244).

Soğuk Savaş sonrası süreçte kargaşa bölgeleri ya da modern öncesi dünya nitelendirilmesi yapılan insani krizlere ilişkin iyimser bir tablo çizilmiş olmakla birlikte içsel ve dışsal faktörlerce açıklanabilen bir kargaşa ve düzensizliğe ilişkin, içsel faktörlerden ziyade dışsal kaynaklı insani krizlerin askeri müdahale şansını düşürdüğü öne sürülmüştür (Heywood 2013: 380-381). Buna ilişkin örneğin Olonisakin, Afrika’daki çatışmalarda dış aktörlerin rolü giderek azalsa da tamamen bittiğinin söylenemeyeceğini, dış müdahalenin şimdilerde daha çok ideolojik olmaktan öte yeraltı kaynaklarının kontrolüne dayalı ekonomik gerekçelerle yapıldığını iddia etmektedir (2006: 272).

Bu türden somut eleştirilerin yanı sıra müdahaleye eleştirel bakanların çoğunun üzerinde durdukları nokta insan haklarını savunmanın adilliği üzerinedir. Bu anlamda yasal ve siyasal olmak üzere iki tür savunma yaparlar. Birinciler müdahale etmeme ilkesi ve onun sonucu olarak post-Vestfalyan dünya düzeninin köşe taşı olarak ulusal egemenlik ilkesini kutsallar. Dış yıkıcılık ve müdahaleye karşı devleti ve ayrıca sosyal kimliğe odaklanan ve düzenin ön şartı olan devletin vatandaşlarını korumasını savunurlar. Siyasal saldırılar ise realistlerden gelmektedir. Devletler dış politikalarında sadece ulusal çıkarlarını koruma adına hareket ederler. Onlar söz konusu olduğunda insan haklarına ya ihtiyaç duymazlar ya da müdahalelerini haklılaştırmak için kullanırlar (Hoffmann 2001: 277).

Realistler tek taraflı ya da kolektif müdahaleleri, anarşik ortamda²⁵ gücün sıradan manifestosu olarak görürler. Uluslararası sistemin yapısının belirleyici rolü üzerinde duran neorealistler ise iç çatışmaların daha çok sınırlı önemdeki ya da dış müdahaleyi engelleme gücüne yeterince sahip olmayan devletlerde meydana geldiğini öne sürerlerken bu tür çatışmaların sistemi etkileyecek kadar önemli olmadığını söylerler. Ayrıca, kolektif müdahaleleri güçlerin kısa süreli koalisyonlarından biraz

²⁵ Realistler, devletlerin, ortak çıkarlara sahip olmakla birlikte sistemin etkisiyle işbirliği yapma isteklerini köreltici unsurlara işaret ederler: Aldatma sorunu, devletlerin mümkün olduğunca kendi gücüne dayanması ve göreceli kazanç faktörü (Doyle ve Ikenberry 2015: 174).

daha fazlası olarak görerek güvenlikleri ya da hayatta kalmaları gibi hayati konuları risk altında değilse devletlerin bu tür müdahalelere kalkışmayacaklarını öne sürerler (Hoffmann 2001: 273).

Neo-realistler ise uluslararası ilişkilere sistem ve istikrar açısından baktıklarında, en kötü şekilde iç savaşları potansiyel olarak istikrarsızlaştırıcı en iyi şekilde de yapısal değişim için önemsiz olarak görürler. Bu noktada ahlaksal yaklaşımın neo-realistlere yönelik sürekli şüpheleri vardır. Bu şüphe insan hakları ihlallerinde kimin müdahale edeceğine, seçicilik ve tutarsızlıkların devreye girebileceğine ilişkindir. Buradaki sorun ise ulusal çıkar tanımlamasından ileri gelmektedir (Hoffmann 2001: 278). Bununla birlikte neo-realist gelenekten Waltz, iyi hiçbir şey yapmamanın kötünün zaferini mümkün kılacağını düşünerek eylem gerekliliğine olan inancını vurgulamaktadır. Ayrıca Waltz müdahale karşıtı liberalleri kalıcı barışı sağlayacak hiçbir özel faaliyet öngörmedikleri gerekçesiyle eleştirmektedir (2009: 103).

Liberal demokrasilerin müdahale ile yakından ilgilendikleri ve liberallerin daha düzenli bir dünya görüşü ortaya koydukları görülmektedir. Bu dünyada ulusal ve ulus aşırı sivil toplum tarafından sınırlanan temsili rejimlerle yönetilen devletler bulunur. Bu dünyada çatışmalara barışçıl yaklaşılr ve savaşmak için çok az neden vardır. Ayrıca liberalizmde demokratik olmayan rejimlerin demokratik olmaları makbuldür. Bu bakış açısı özellikle güç kullanımı halinde dış müdahalelerin ayıplanmasını ve devlet egemenliğinin savunulmasını gerektirir. Bununla birlikte liberal gelenekten John Stuart Mill'in güce dayalı dış müdahaleyi self-determinasyon adına makul görürken aynı şeyi kendi hükümeti için görmediğini hatırlatan Hoffmann, bu bağlamda özgür kurumlar oluşturarak ve insanlara yardım etmek için müdahale edilmesinin reddedileceğini belirtir. Çünkü bunun, onlar için iyi olacağı kanıtlanamamıştır. Bosna, Kosova, Doğu Timor'da bu olumlu iken Haiti, Ruanda ve Somali için olumsuz olmuştur (Hoffmann 2001: 273-274).

Finnemore'a göre devletler, müdahale meşru veya gerekli olduğunda zamanla kendi aralarında kurallar inşa ederler. Bu kurallar çıkarlar ve güçten ayrı değildir. Tam tersine müdahaleyle ilgili kurallar, eğer müdahale kapasitesine sahip güçlü devletlerin

eylemlerince şekillendirilmemişse güçlüdürler. Daha meşru ve etkili olduğu için oluşturulan çok taraflı yapılar, egemen eşitlikle ilgili normları değişikliğe uğratmıştır. Finnemore'a göre sıklıkla ve kasıtlı yapılmayan tek taraflı müdahalelere karşın çok sayıda çok taraflı müdahale günümüzde yaygın hale gelmeye başlamıştır (2004: 9, 17).

Bu çok taraflı müdahalelerde ise BM'nin belirgin rolü göze çarpmaktadır. Bu görüşü doğrular nitelikte örneğin Regan, Soğuk Savaş sonrasında en az 22 devlet-içi çatışmanın %45'inde (Gürcistan, Somali, Irak, Bosna, Tacikistan, Liberya, Yugoslavya, Ruanda-iki kez- ve Angola) BM himayesinde çok taraflı müdahalede bulunulduğunu tespit etmiştir. Yine 1947 ile 1990 arasında 12 BM barışı koruma operasyonu olurken, Soğuk Savaş sonrasında²⁶ BM müdahalelerinin sayısında tek taraflı müdahalelere oranla 5 misli bir artış gözlenmiştir. Bunun içindir ki, Zaire'deki 1996'da mültecilere yardım için oluşturulan güçte görüldüğü üzere çok taraflı müdahalelerin tarafsızlığının yanı sıra organize edilmesi ve onaylanması daha kolaydır. Ayrıca, üstlenilme olasılığı ve amaçlarına ulaşma olasılığı daha fazla olan çok taraflı müdahalelerin yanı sıra müdahalelerde yanlıdan yansıza, tek taraflıdan çok taraflıya doğru şekillenmesinde çatışmanın safhası ve sistemik düzeydeki değişimin etkisi yadsınamaz. Bir çatışma aşaması, hasımlar arasında işbirliği ya da düşmanlığın boyutunu genel olarak yansıtmasının yanı sıra söz konusu aşamalar düşmanlıkların azalması ya da tırmanması süreçlerini de yansıtabilmektedir. Bu doğrultuda belirgin bir çatışmanın aşaması, müdahalenin niteliğine iki şekilde tesir edebileceği öngörülmektedir. Birincisi, müdahiller tarafından maruz kalınan riskler. İkincisi, bir müdahale zamanından önce statükonun algılanmasıdır. Çok taraflı müdahaleler bir karar teorisi çerçevesinde düşünülebilirken, maliyetler, faydalar ve başarılı olma olasılığı da önemlidir. Tek taraflı ve çok taraflı müdahaleler arasında kritik farklılık toplumun çoğu üyesi tarafından ortak bir paydada kabul edilme zorunluluğu ve fayda ve maliyetlerin bütün müeyyide taraflarınca dağıtılmasıdır (Regan 2002: 102-110).

²⁶ Muzaffer Ercan Yılmaz da 1948 ile 1978 arasında 13 barışı koruma gücünün oluşturulduğunu, bunun 1988 Mayısından 1993 Ekimine 20'nin üzerine çıktığını bu anlamda 1988'in ortalarından itibaren barışı koruma operasyonları oluşturma anlamında bir patlama yaşandığını ve son olarak 31 Ağustos 2013'e gelindiğinde bu sayının 68'e çıktığını belirtmektedir (2013: 197-198).

BM'nin müdahale ettiği vakaların çoğunluğu Soğuk Savaş sonrasında gerçekleşmesi, ilk olarak Antonio Negri'nin bahsettiği özerk egemenlik ve mutlak demokrasi ilkesi arasındaki gerilimin, mutlak demokrasi lehine ilerlediğini göstermektedir. Negri, modern Avrupa geleneğinde modernite ve demokrasi kavrayışlarının çatıştığını ve bunun sonuçlarının uluslararası hukukta son derece belirleyici bir etki yaptığını öne sürmektedir. İkinci olarak Paker'e göre, egemenliğin değişen doğasıyla doğrudan ilintilidir (2012: 73). Devlet egemenliği, iç işlerine karışmama ve güç kullanmamaya ilişkin uluslararası hukuk ilkeleriyle belli ölçüde ayrı düşmesi nedeniyle uluslararası ilişkiler literatüründe tartışmalı bir kavram olan uluslararası müdahale, 20. yüzyılın ikinci yarısında insan haklarındaki ve Soğuk Savaş sonrasında ise güvenlik anlayışının kapsamının genişlemesine paralel olarak insan güvenliğine olan önemin artmasına paralel önemi artan özne olmuştur (Ercan 2014: 316).

Yine bu dönem BMGK'nin onayının alınması gerekliliğinin de ihlal edildiği döneme tekabül eder. Bunun somut ve temel örneği olarak NATO'nun Kosova'ya müdahalesi oluşturur. Bilindiği üzere BMGK 1998 Eylülünde Kosova'da sivillere karşı ayrımsız şiddet uygulanmasının durdurulmasını talep etme kararı alınmasına karşın Çin ve Rusya'nın muhalefet edeceği şüphesiyle müdahaleyi Ekim 1998'de NATO üstlenmişti. Etnik temizliği engellemek ve acil yardım gerekliliğine vurgu yapan uluslararası hukuk hükümlerini yerine getirmeye dayalı olarak gerçekleştirilen bu müdahaleyi NATO Genel Sekreteri, "NATO demokratik yönetimlere sahip ciddi hükümetler arasında konsensüs ile karar alan ciddi bir kurumdur" şeklinde savunmuştur (Paker 2012: 84).

Bu bakımdan devletlerin Soğuk Savaş sonrası dönemde insani felaketten kendi ve diğer vatandaşları korumak için artan oranda askeri müdahale baskısı altına girdikleri görülmektedir. Örneğin, etnik temizlikten Yugoslavya'daki Kosovalı Arnavutları korumak için NATO'nun müdahalesi; BM'nin Kamboçya'da devletin yeniden inşası ve tarafları silahsızlandırma çabaları; Somali'de açlıktan ölmeleri azaltmak ve birtakım siyasi düzenlemeler yapma çabaları; Irak'ta Şiiler üzerinde uçuşa yasak bölgeler ve Kürtler için güvenli alanlar oluşturmaya ilişkin zorlayıcı çabaları bunlara verilebilecek

başlıca örneklerdir. Bunların hiçbirinde askeri eylemin öncelikli olarak bölgesel ya da stratejik olmadığı, daha çok insani hedef taşıdığı öne sürülmektedir. Örneğin, BM'nin Kamboçya müdahalesini gerçekleştiren devletlerden Çin'in dışında açıkça jeo-stratejik çıkar gözetinin olmadığı ve yine Basra Körfezi Savaşı'na ilişkin realizmin ya da liberalizmin güçlü açıklamalar yapabileceği söylene de 688 sayılı BM kararının zorlamasıyla Şii ve Kürtleri korumak için savaşın genişlemesi hakkında çok az şey söyleyebileceği ileri sürülmektedir (Finnemore 2004: 52).

Her spesifik olayda gerekçelendirme ne şekilde yapılırsa yapılsın sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası müdahalelerin sayısının artmasında; tarafların daha hızlı uzlaşması ve buna bağlı olarak müdahaleyi onaylama yetkisi olan BMGK'nde veto hakkına sahip daimi üyelerin bu haklarını daha az kullanmaları, müdahale edilecek tarafların rızasının alınması ilkesine dayanan Soğuk Savaş dönemi insani müdahale koşulunun yeni dönemde ilga edilmeye başlanması ve egemenliğin, mutlak bir otorite olmaktan ziyade iç otorite ile bütünleştiğinde tesis edilebilecek bir değişken olarak algılanmasının etkili olduğu söylenebilir (Paker 2012: 41).

1.2.2. İnsani Müdahale

Bu alt başlık çerçevesinde öncelikle insani müdahalenin tanımlaması yapılacaktır. İkinci olarak insani müdahaleyi klasik askeri müdahaleden ve insani yardımdan ayıran yönleri vurgulanacak, insani müdahale seçenekleri üzerinde durulacak ve sonrasında ise bu seçeneklerden birisini oluşturan insani askeri müdahale ile ilişkisi ele alınacaktır. Son olarak da insani müdahale çerçevesinde yürütülen insani-siyasi, kim müdahale etmeli, etik ve haklılaştırmaya dayalı tartışma konuları ele alınacaktır.

a) *İnsani Müdahaleyi Tanımlama*

“İnsani” kavramından kasıt, “spesifik olarak başkalarının refahını artırmayı ya da başkalarının acılarını azaltmayı arzulayarak insanlığın çıkarlarıyla ilgilenme, fedakarlık”tır (Heywood 2013: 379). Bu çerçevede insani müdahale; “bir devletin başka bir devletin vatandaşlarının, müdahalede bulunan devlet yönetiminin uyguladığı ya da

izin verdiği şiddetten, o devlet vatandaşlarının rızası olmaksızın, kuvvet kullanarak korunması” biçiminde tanımlanmaktadır (Nardin 2012: 389).

İnsani müdahalenin, 1999 Kasımında NATO’nun Scheveningen’deki seminerinde kabul gördüğü tanımı ise; temel insan haklarının büyük ve geniş çaplı ihlalden kaynaklanan bir insani felaket (veya tehdidi) durumunda bu ihlal yapan devletin mutabakatı olmaksızın kendisine bir silahlı müdahale yapılmasını ifade etmektedir. Egemenlik ve insan hakları üzerinden yapılan bu tanımlamaya göre bir eylemin müdahale olması için müdahale olduğunda devlet egemenliğinin ihlal edilmek zorunda kalınması gerektiği, ikinci olarak da bir müdahalenin insani olabilmesi için de müdahale kararında itici gücün insan hakları ihlallerini önleme isteği olması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. İlk duruma ilişkin olarak, örneğin insani kaygılarla Doğu Timor’a ilişkin konuşlandırılan INTERFET’in eyleminin Endonezya hükümetinin rızasıyla üstlenilen bir eylem olduğu için müdahale olmadığı öne sürülmektedir (CSS 2000: 1).

Wil Verwey’e (1992) göre, insani müdahale sadece temel insan haklarının ciddi şekilde ihlal edilmesini önleme ya da durdurma amacıyla bir devlet ya da devletler tarafından güç kullanma ya da tehdidini ifade eder (Aktaran Wheeler 2003: 194). Bu anlamda insani müdahale ciddi insan hakları ihlallerine bir cevap niteliğindedir ve ortak ahlak ilkeleri gibi daha çok evrensel ahlaki ilkelere karşılık gelen temel insan haklarıyla ilişkilidir (Nardin 2003: 19).

Klasik adil savaş teorilerine kadar geri götürülebilen insani müdahaleye ilişkin ilk defa Grotius’un *De Jure Belli ac Pacis* adlı eserinde bir devletin kendi halkına kötü davranmasını engellemenin yolu olarak müdahale hakkından söz edilmektedir (Evans ve Newnham 2007: 312). Bunun içindir ki felsefi geçmişi doğal hukuk kapsamındaki adil savaşa kadar geri götürülebilen bu kavramın uluslararası hukuktaki başlıca temsilcileri olarak Grotius’un yanı sıra Fransisco de Vitoria, Alberica Gentili, Fransisco Suarez sayılabilir. Grotius gibi Vitoria da bir devletin kendi halkına yönelik kötü muamelesini engellemeye yönelik müdahale gerçekleştirilebileceğinden söz eder. Grotius’u takip eden dönemde Samuel Pufendorf ve Emmerich de Vattel doğrudan

insani müdahale şeklinde isimlendirilmese de insanlık adına başka bir devletin tebaasına yani başka bir devletin iç işlerine müdahalenin haklılığını savunmuşlardır (Aktaran Ercan 2014: 316-317; Heywood 2013: 380).

İnsani müdahalenin modern biçimiyle ilk uygulamasına ilişkin bir görüş bunu Avrupalı güçlerin Osmanlı'daki Hristiyan nüfusu koruma amaçlı mücadelesiyle başlatır. Bu görüşe göre, modern uluslararası ilişkiler dönemini yansıtan 17. yüzyıldan Soğuk Savaş'ın sonuna kadar ki süreçte Vestfalya ilkeleri lehine bir seyir izlenmiş sadece birkaç istisna dahilinde insani gerekçelerle müdahalede bulunulmuştur. Osmanlı'ya karşı Hristiyan tebaaya yönelik algılanan baskıdan ötürü Avrupalıların gerçekleştirdiği 1827'de Yunanistan, 1860'da Lübnan, 1877-78'de Balkanlar ve 1905'te Makedonya'ya çok uluslu hareket buna örnek olarak gösterilmiştir (Evans ve Newnham 2007: 312). Bunlardan özellikle Fransa'nın 1960'lardaki Lübnan müdahalesinin; 19. yüzyılda dünya güçlerinin bir hak olarak insani müdahaleyi kullandıkları, müdahale görevini kendilerinde gördükleri ve daha çok tek taraflı müdahalelerin en belirgin örneğini teşkil ettiği öne sürülmektedir (Schabas 2001: 605).

Diğer görüştekiler ise, insani müdahalenin modern biçimiyle 18. yüzyılın ortalarında Bohemyalı otoriterlerce sınır dışı edilmekle tehdit edilen Prag Yahudi cemaati lehine İngiliz ve Hollandalıların başarılı müdahalesiyle ön plana çıktığını öne sürmektedirler. Bu türden insani müdahalelere de İngiltere Başbakanı Gladstone'un 19. yüzyıl ikinci yarısında ve ABD Başkanı Wilson'un 20. yüzyıl başında üstlendikleri roller örnek gösterilmektedir (Burchill 2012: 101).

Bununla birlikte insani müdahale kavramı; modern anlamda Soğuk Savaş sonrası dönemin ürünü olarak görülebilecek ve iyimser yeni dünya düzeni inşa etme beklentileriyle ilişkilendirilmekte ve bu dönemde altın çağını yaşamaya başladığı öne sürülmektedir. Bu dönemde Kuzey Irak (1991), Somali (1992), Haiti ve Ruanda (1994), Kosova ve Doğu Timor (1999), Sierra Leone (2000) gibi pek çok müdahale gerçekleştirilmiştir (Heywood 2013: 380). Bunlardan 1991'deki Kuzey Irak'taki "güvenlik barınakları" şeklinde başarılı örneklerinin yanı sıra Somali, Haiti, Liberya, Ruanda ve Bosna'daki operasyonel başarısızlık örneklerine rağmen insani müdahaleye

ilişkin ilgi artmış ve bunun gerekçeleri olarak şu unsurlar ön plana çıkarılmıştır: Süper güç çatışmasının yokluğu, insan hakları bilincinin yayılması, bilginin küreselleşmesi, BMGK'nin barışa karşı tehditleri geniş ölçekli değerlendirmesi (Evans ve Newnham 2007: 313).

b) İnsani Müdahalenin Farklılaşan Yönleri ve İnsani Askeri Müdahale ile İlişkisi

İnsani müdahaleyi daha iyi vurgulamak için öncelikle insani müdahalenin insani yardım ve klasik askeri müdahale ile ayrımını ortaya koymak gerekir. İnsani müdahale, bir ya da birkaç devletin, bir başka devletin topraklarında onun rızası olmadan bazen güç kullanarak ya da kullanmayarak görev üstlenmesi ya da anayasal düzeni yeniden tesis etmesidir. *İnsani yardım*, bu yardımı alan devletin rızasını barındırdığı için devlet egemenliğine uygundur ve bu haliyle insani müdahaleden ayrılır (Griffiths, O'Callaghan ve Roach 2013: 158). “Geniş ölçekli insan hakları ihlallerini engellemek amacıyla bir devletin iç işlerine zoraki karışılması”nı ifade eden insani müdahale bir devlet, bir grup devlet ya da uluslararası bir örgüt tarafından insani gerekçelerle geniş ölçekli zulüm veya ölümleri durdurmaya veya hafifletmeye ilişkin bir amaç edinmiştir. Bu amaç doğrultusunda silahlı kuvvetlerin kullanılmasını içeren insani müdahale bu yönüyle genellikle hedef devletin rızasını alan ve zor içermeyen insani yardımdan farklılık arz eder ve “yıkıcı” olma argümanı üzerinden uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk bağlamında tartışılan bir konudur. Genel olarak müdahale etmemenin norm olarak kabul edildiği adem-i merkezîyetçi sistemimizde dolayısıyla Vestfalya ilkeleri olan egemenlik ve onun doğal uzantısı olan müdahale etmemeye bir tehdit olarak değerlendirilmektedir (Evans ve Newnham 2007: 311-312).

Askeri müdahaleler ele alındığında insancıl müdahaleyle iki temel farklılık göze çarpmaktadır. İnsancıl müdahaleyi klasik askeri müdahaleden ayıran ilk farklılık; insancıl müdahalenin insan haklarına ve ihtiyaç sahiplerine yardım etme ödevine dayanarak haklı çıkarılması söz konusudur. İkinci farklılık, insancıl müdahalenin temelde, müdahalede bulunan gücün çıkarlarına ve savaş alanında bulunan kendi yurttaşlarının korunmasına hizmet etmeyeceği varsayımına dayanır (Hinsch 2013: 93).

İnsani müdahale seçeneklerine yönelik Ramsbotham ve Woodhouse beş tür sınıflandırma yapmışlardır: 1) Zorlayıcı askeri olmayan (*coercive non-military*) insani müdahale, 2) Zorla yapılan (*forcible*) insani müdahale, 3) Zorlamaya dayalı olmayan askeri (*non-forcible military*) insani müdahale, 4) Zorlayıcı olmayan, askeri olmayan hükümetssel (*non-coercive, non-military governmental*) insani müdahale, 5) Ulus-aşırı ve hükümet-dışı (*transnational and non-governmental*) insani müdahale (1996: 218). Bunlardan zorlamaya dayalı olmayan yöntemler daha çok mal varlıklarını dondurma, silah ambargosu, uçuş yasağı ve diplomatik ilişkileri askıya almadır. Bunlardan mal varlığını dondurma askeri müdahaleye bir alternatif olarak ve ekonomik önlemler mahiyetinde insani finansal müdahale de bu tür müdahale çeşitlerine eklenebilir (Criddle 2013: 583-584).

Bununla birlikte insani müdahalenin oluşturulmasıyla ilgili Waal ve Omaar ise üç tür sınıflandırmada bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, maddi yardımdır. İkincisi yaptırım ya da yaptırım tehdididir. Bunlar kötü niyetli uygulamaları sonlandırmak için askeri olmayan baskı şeklinde ya da zorlayıcı olabilir ve kabaca diplomatik ve ekonomik cezalandırma şeklinde de ifade edilebilir. Örneğin, barış koruyucular diplomatik sürecin bir parçası olarak çatışan tarafların rızasını yansıttığı için BM barışı koruma güçlerinin konuşlanması genellikle askeri müdahaleden ziyade diplomatik müdahale olarak görülebilmektedir. Yaptırımlar gibi zorlayıcı adımlara dayanmayan maddi yardımın veya diplomatik müdahalelerin çok önemli olmakla birlikte uygulama güçlüğü çektiği görülmektedir. Bu çatışan tarafların engel olması ya da BM gibi müdahil tarafın uygunsuz ve karışık uygulamalarından da ileri gelebilmektedir. Nadiren kullanılabilen yaptırımlar da bazen geç bazen de hatalı uygulanmakta ve acı çeken insanları daha da kötü duruma sokabilmektedir. Örneğin, merkezi hükümetin olmadığı Somali'deki rakip gruplara yönelik yaptırım uygulaması çok iyi yürütülememiş ve yapıcı diplomasinin önemini bir kez daha hatırlatmıştır. Bu noktada karşımıza üçüncü ve son seçenek olarak insani bir felaketi çözmek için askeri güçlerin gönderilmesi yani insani askeri müdahale çıkmaktadır (www.merip.org, 3 Ağustos 2015'te erişildi).

Başkalarının iç işlerine karışmayı ifade eden müdahalenin “insani” niteliği onun ahlaki haklılığı ve meşruluğuna ve tüm insanlığın çıkarına hizmet ettiğine vurgu

yaparken, müdahalenin aynı zamanda güç ve şiddet kullanımını da içermesinden dolayı bazıları insani askeri ya da haklı askeri müdahale kavramlarını kullanırlar. İnsani müdahalede genellikle müdahil tarafı Batılı devletlerin, müdahale edilen tarafı da kalkınmakta olan ülkelerin halklarının oluşturması, modernleşme kavramının Batılılaşma ve Amerikalaşma olarak görülmesine sebep olabilmektedir (Heywood 2013: 386). İnsani askeri müdahale uygulamada masumlara yardım etme şeklinde ve adil savaş ve makul başarı ihtimali üzerine kurgulanmış ahlaki ve yasal tartışmaların konusu olmuştur. Bu açıdan insanlık adına askeri operasyonlar normatif bağlamda anlaşılmalı ve bu haliyle ilahiyatçılar, felsefeciler ve hukukçularca da incelenen bu kavram sırasıyla doğal, pozitif hukuk ve şimdilerde her ikisini de ele alan bir anlayışla incelenmektedir (Seybolt 2008: 7-8).

İnsani askeri müdahale veya kısa haliyle insani müdahale²⁷ “halkın ihtiyaç duyduğu insani yardımın teslimine yardımcı olmak için askeri personel kullanmak, devletin kendi toprakları içinde izni olmaksızın güce başvurma ve kendi vatandaşlarından ziyade bireysel temel hakların geniş ve ciddi ihlallerini sonlandırma veya önlemeyi amaç edinen devletler grubu veya bir devlet tarafından devletin sınırları içinde güç kullanma veya tehdidinde bulunmayı” ifade eder. Bu haliyle bir devletin kendi vatandaşlarını kurtarmaya yönelik gerçekleştireceği müdahaleyi dışladığı gibi ekonomik ve diplomatik yaptırımlar gibi güç içermeyen müdahaleleri de dışlamaktadır. Yapılacak olan askeri müdahale BMGK’nin yetkilendirmesiyle ya da yasal yetkilendirme olmaksızın da gerçekleştirilebilir (Seybolt 2008: 5-6).

İnsani askeri müdahalenin uygulanmasına ilişkin genelde altı temel ilkeden bahsedilir. Bunlardan birincisi meşru otoritedir. Bu müdahale söyleminin gayri meşru kullanımını ve insani sonuçlara hizmet edip etmediğini belirlemede önemlidir. İkincisi, haklı nedendir. İnsani nedene dayanmayan güç kullanımına dayalı askeri müdahalenin insani olduğu düşünülemez. Üçüncüsü, doğru niyettir. Müdahillerin güdülerini ortaya koyan bu ilkeye göre, bazen müdahiller siyasi çıkarları ön plana çıkaracak şekilde müdahalede bulunarak, söz konusu müdahalenin gayrimeşru olduğunu

²⁷ Bu çalışma kapsamında; daha çok insani müdahalenin bir çeşidi olarak görülebilecek insani askeri müdahale kastedilmekle birlikte bu kavramı içeren kısa haliyle ve literatürde daha yaygın kullanımına uygun insani müdahale terimi tercih edilmiştir.

düşünmeyebilmektedir. Buna örnek olarak Bush yönetiminin Irak'ta insani güdülerle hareket ettiğini öne sürmesi verilebilir. Bazen de siyasi çıkarlar insani çıkarlar ve amaçlarla uyumlu olabilir. Örneğin, Hindistan'ın 1971'de Doğu Pakistan'a müdahalesi buna örnek olarak gösterilmektedir. Gerçekte, müdahalenin insani başarısı müdahillerin güdülerinin sadece insani olmaktan ziyade, hem insani hem de siyasi olması söz konusu başarı olasılığını artırmaktadır. Dördüncüsü, son çaredir. Problemleri bir doğası olduğu düşünülen bu ilkeye yönelik ciddi askeri eylemin, korkunç şiddete karşı düşük dozdaki zorlayıcı eylemlerin fayda etmediği durumlarda gerçekleştirilmesi gerektiğine yönelik görüşler vardır. Daha ileride derinlemesine incelenecek koruma sorumluluğu ilkesine göre ise acı çekmeyi sonlandıran diğer önlemlerin denenmesine gerek yoktur ve bu tür çabaların yetersiz olacağı düşünüldüğünde de müdahalede bulunulabilir. Beşincisi, orantılı güçtür. Güç kullanımını baskılayan bir ilkedir. Askeri yükümlülük kurallarına dayalı müdahalenin topyekûn savaş anlamına gelmediği vurgulanmaktadır. Güç kullanımını mümkün olduğunda sınırlı ve sivil ölümlerine neden olmayacak şekilde tasarlanmasını kasteder. Altıncısı, makul başarı şansıdır. Adil neden, meşru insani müdahale için kritik bir öneme sahiptir. İnsani bakış açısından müdahalelerin zarar vermeden daha çok iyi sonuçlar getirmesi olası değilse, bu müdahalelerin insani açıdan haklılaştırılamayacağını ifade eder (Seybolt 2008: 25-26).

Waal ve Omaar da insani askeri müdahalenin; insani hedefleri sürdürmede ve egemenlik ihlalinde askeri güç kullanımına dayalı olduğu gerekçesiyle daha temiz bir şekilde gerçekleştirilmesi için şu hususları barındırmasını öngörmektedirler. Birincisi, son çare olarak başvurulmasıdır. İkincisi, insani ihtiyaçlar ölçeği ve doğası hakkında doğru ve bağımsız bir değerlendirme olmalıdır. Üçüncüsü, askeri güçlerin işini yapmaları çok önemlidir. Kuvvetlerin sağlam kalabilmesi, kayıpların siyasal olarak kabul edilebilir düzeyde olması ve güçlerin görevlerini yerine getirebilmesi bu noktada önemlidir. İnsani askeri müdahalenin bir felaketi tamamen gidermesi beklenmemelidir. Toplumsal uzlaşmayı sağlamak zaten zor olduğu gibi bu tür müdahalelerden diplomatik problemleri çözmesi beklenmemelidir. Son olarak müdahil askeri güçler, tarafsız kalabilmek için çaba göstermeli ancak aynı zamanda hesap verebilir olmalıdır (www.merip.org, 3 Ağustos 2015'te erişildi).

Bu ölçütler dikkate alındığında ve Soğuk Savaşın ideolojik perspektifinden modern dönemde insani müdahalenin siyaseten değişken yüzünü gösteren 1978’de Vietnam’ın Kamboçya’yı işgal etmesi (Burchill 2012: 101) gibi tartışmalı örnekler bir kenara koyulacak olursa silahlı insani müdahalenin Soğuk Savaş boyunca meşru bir örneği olmadığı öne sürülmektedir. Çünkü devletlerin, insan haklarını zorlamadan ziyade düzen ve egemenliği daha değerli gördükleri ifade edilmektedir (Bellamy ve Wheeler 2011: 512). Özellikle 1950 ve 1960’lar boyunca müdahale kirli bir kavram haline gelirken egemenlik dokunulmaz ve kutsal bir değer olarak görülmüştür (Schabas 2001: 605).

Fakat 1990’larla birlikte özellikle yeni insani iddialara sahip liberal devletler arasında bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüme dönemin BM genel sekreterleri de işaret etmektedir. Örneğin, 1999’da Genel Kurul’da yaptığı konuşmada Genel Sekreter Annan, kitle ölümleri ve soykırım riskinden sivilleri korumada zorlayıcı nitelikteki “gelişen uluslararası normun” varlığına işaret etmiştir. Ancak bu konuşma, BMGK’nin devlet egemenliğine karşı zorlayıcı müdahale yetkisi ve BMGK’nin yetkisi olmadan müdahalenin tartışmalı kaldığı bir ortamı da yansıtmaktadır. Özellikle güneyli devletler güçlülerin güçsüzlerin iç işlerine karışmasını meşrulaştıracak insani müdahaleye Truva atı olarak görerek ona soğuk bakmışlardır. Bu eleştirilerin yanı sıra insani müdahalenin, uluslararası toplum için egemenlik, müdahale etmeme ve güç kullanmama ilkelerini inşa etmeye yönelik zor bir test geçirdiği (Bellamy ve Wheeler 2011: 512) de hesaba katıldığında insani askeri krizlere mantıklı ve uyumlu şekilde askeri müdahalede bulunmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Bunun için de insani müdahale tipolojisinin geliştirilmesi gerekir.

Tablo 1.2: İnsani Askeri Müdahale Tipolojisi (Seybolt 2008: 42):

Tip	Strateji	Senaryo ve örnekler
Yardım teslimine yardımcı olma	Kaçınma	Hava yardımı (1991 K. Irak) Kamp inşası (1999 Kosova) Nüfusa doğrudan yardım (1999 Doğu Timor) Nakliye (1993-95 Bosna Hersek) Alt yapıyı onarımı (1992-95 Somali)
Yardım operasyonlarını koruma	Caydırıcılık ve savunma	Nokta koruması Konvoyları koruma (1993-95 Bosna Hersek) binaları ve limanları koruma (1992-95 Somali) Küçük güvenli bölgeler (1993-95 Bosna Hersek) Geniş güvenli bölgeler (1991-2003 K. Irak)
Kurbanları koruma	Caydırıcılık, savunma ve zorlama	Nokta ve alan koruması Geçit güvenliği (1993-95 Bosna Hersek) Binaları ve kampları koruma (1994 Ruanda) Küçük ve geniş güvenli bölgeler
Suç işleyenleri yenilgiye uğratma	Zorlama ve saldırı	Müzakere ederek barış (1999 Kosova) Askeri yenilgi (1994 Ruanda)

Bu tipoloji, müdahil güçlerin her şartta farklı taleplerini vurgulayan bir stratejidir. Bu tipolojide ayrıca insani ve siyasal kaygılar örtüşebilmektedir. İnsani ikilemlere askeri cevaplar ise Tablo 1.3’de gösterilmiştir (Seybolt 2008: 38).

Tablo 1.3: İnsani İkilemlere Askeri Cevaplar (Seybolt 2008: 40)

		Siyasal kaygılar	
		Kurbanlara odaklanma	Suç işleyenlere odaklanma
İnsani kaygılar	Mahrumiyet üzerine düşünme	(a) Amaç: Yardım teslimine yardımcı olma Strateji: Çatışmadan kaçınma	(b) Amaç: Yardım operasyonlarını korumak Strateji: Caydırıcılık, savunma
	Şiddet üzerine düşünme	(c) Amaç: Kurbanları koruma Strateji: Caydırıcılık, savunma, zorlama	(d) Amaç: Suç işleyenleri yenmek Strateji: Zorlama, saldırı

İnsani askeri operasyonlardaki bu dört tipi (a’dan d’ye uzanan amaçları) yerine getirmenin zorluk dereceleri a’dan d’ye artmaktadır. Yine insani askeri müdahalede genel stratejiler; kaçınma, caydırıcılık, savunma, zorlama ve saldırı şeklinde sıralanmaktadır. *Kaçınma* stratejisi, düşmanca karşılaşmada düşmanla çatışmaya girmemek için bilinçli çabadır. Daha çok gerilla savaşlarında görülen bu strateji, müdahiller tarafından da kullanılmaktadır. ABD öncülüğünde Somali’nin güneyine havayoluyla ikmal maddelerini taşıma bunun önemli örneğidir. *Caydırma*, rakibin

belirli bir eylemde bulunmasına karşı onu cezalandırmak için güç kullanma tehdididir. Bunun başarılı olması için tehdidin inandırıcı olması çok önemlidir. Bosna örneğinde BMGK'nin 6 kasabayı güvenli bölge ilan ederek ve küçük birlik yerleştirerek Bosnalı Sırp savaşçıları 2 yıl uzak tutmayı başarmıştı. Ancak bu caydırıcılık 1995'te Srebrenika katliamı ve Zepa'da nüfus azaltımı ile başarısızlığa uğramıştır (Seybolt 2008: 39-41). Aynı zamanda savaş alanında etkinliğe (E) benzer olarak caydırıcılık (D); algılanan kapasite (C) ile inandırıcılığın ya da iradenin (W) çarpımına eşit olacak şekilde formüle edilebilmektedir (Viotti ve Kauppi 2014: 306).

Savunma stratejisi, rakibin eyleme geçmesinden birisini ya da bir şeyi korumak için güç kullanmaktır. Savunma, caydırıcılık işe yaramadığında ya da hiç caydırıcılığa başvurulmadığında gereklidir. Savunmaya ilişkin başlıca şu örnekler verilebilir: Bosnalı Müslümanların Bihac güvenli bölgesini Sırp saldırılarından savunması ve BM birliklerinin Ruanda'da Tutsileri korumak için onları Hutu milislerinden korumak için ulusal stadyumda toplaması. *Zorlama* stratejisi, rakibin bir güç ya da güç tehdidine yönelik belirli bir eylemine karşı rakibi ikna etmek, güç tehdidinde bulunmak ya da bizzat güç kullanmaktır. Baskıya başvurduğu için caydırmadan daha zor olan bu strateji, zaman sınırı gerektirir. Ayrıca rakibi yok etmediği için saldırıdan da ayrılır. Irak'ta Huzur Operasyonu'nun bir parçası olarak Joint Task Force Bravo'nun insani sonuçlar için faaliyette bulunması zorlayıcı güç kullanımı örneğini oluşturur. *Saldırı* stratejisi ise, bir yeri işgal etmek veya rakibi yenilgiye uğratmak için güç kullanılmasıdır. Bu müdahalede hayatları kurtarma olasılığı şunlar yapılırsa artar: Yoksunluk ve şiddet gibi acının nedenleri üzerinde düşünmek, kurbanlar, failler ya da her ikisinin de olabildiği uygun aktöre odaklanmak ve sürdürülen müdahale tipinin talep ettiği stratejileri kullanmak (Seybolt 2008: 41-43).

c) *İnsani Müdahaleye İlişkin Başlıca Tartışma Noktaları*

İnsani müdahale, insani nedenlerle gerçekleştirilen askeri müdahaleyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Bununla birlikte subjektif bir kullanıma açık olması kavramı tartışmalı hale getirmektedir. Bu bağlamda bazıları insani müdahaleyi niyetler, bazıları da sonuçları bakımından “insani” nitelikte vasıflandırır. Birinciler temelde diğer insanların zarar görmesini önleme doğrultusunda başvurulmasını insani

görürlerken, diğerleri, koşullarda somut bir düzelme ve insanların maruz kaldığı acıları dindirmesi halinde insani görürler (Heywood 2013: 379).

İnsani müdahale aynı zamanda yüksek derecede siyasidir. Çünkü dini inançlar, ekonomik güdüler ve sosyal bölünme gibi bir çok faktör devreye girmekte ve nihayetinde kazananlar kaybedenler üzerinde güç kullanma potansiyeline ulaştıkları için doğal olarak siyasal aktivitedir. İnsani müdahale aynı zamanda kısa süreli aktivitedir. Sadece en kötü acıları durdurmaya niyetlenirken, dolayısıyla uzun süreli kalıcı bir barışa yani yenilenmiş siyasal sistem tesis etmeye niyetlenmez. Ancak uygun bir ortam olduğunda temel düzeyde bir barış inşasının oluşturulması söz konusu olabilir ve açıkça siyasi hedefler takip edilebilir. Bosna ve Somali’de BM öncülüğünde yapılan operasyonlarda görüldüğü gibi, siyasi ve insani hedeflerin gözetilmesine ilişkin ayrım; krizde bir siyasi çözümü desteklemek ve insan acılarını hafifletmek için karar vericilerin müdahaleye yeltendiklerinde bulanıklaşmaktadır. Yine bu farklılık Kosova ve Doğu Timor’da çok belirgindir ve buralarda ilk insani operasyonlar çabucak uzun süreli siyasi operasyonlara dönüşmüştür. Özetle, insani müdahale doğrudan sivil ve siyasal hakları teşvik etmek veya korumaktan ziyade ciddi durumlarda temel insan haklarını korumayı kasteder (Seybolt 2008: 6, 27).

Bu noktada insancılık kim, nereli, ve niçin ihtiyaç duyduklarına bakmaksızın kurbanları koruma ve onlara yardım etmeyi ifade eder. Ayrıca yardım kabul eden ve yardım ajanlarının olduğu ülkelerde insancılık iddiası, siyasal faktörlerce etkilenmemekte ve ahlaki ve ilkeli şekilde masum kurbanları korumayı amaç edinir. Bununla birlikte, insancılar siyasal gerekçeleri inkar edemeyebilir. On yıllardır artan ölçüde kurbanların zararına işleyen bir süreç vardır. Bu bağlamda insancılar eylem ve eylemlerin siyasal sonuçlarını tartışmaları gerektiği gibi siyasetçilerin de eylemlerin insani maliyetlerini nasıl ölçeceklerini kendilerine sormaları gerekir (Weiss 2003: 91, 97-99).

Bunun gibi pratikte sorulması gereken birçok soru bulunmaktadır ve bunları Seybolt şu şekilde ifade etmektedir: Hangi şartlarda askeri müdahale yapılmalı, müdahale Kosova’da olduğu gibi benzer görüşe sahip devletler koalisyonunca mı yoksa

devletler görülmektedir. Bununla birlikte artık bunun geçerli olmadığına ve insani müdahalenin gittikçe artan ölçüde BM himayesi altında kolektif eylem olarak gerçekleştirildiği ileri sürülmektedir. Bu noktada yürütülen kim müdahale etmeli şeklindeki tartışmada ön plana insani müdahalenin kolektif olması çıkmaktadır. Bu bağlamda devletlerin makul maliyetle yardımda bulunmaları tercih edilirken, diğer taraftan geniş bir destek alması dolayısıyla uluslararası toplumca alınan insani müdahale girişimlerine de önem verilmektedir (Nardin 2003: 21; 2012: 390).

Aksi takdirde kimin müdahale edeceği, ne zaman müdahale edileceği, genel kabul gören soykırım gibi konular haricinde insani müdahale rejimini yönetecek kuralların nasıl belirleneceği tartışmalı halde kalmaya devam edeceği ve özellikle küçük devletlerin büyük güçlere yönelik güven sorununun devam edeceği öne sürülebilir. Ancak burada ilk tartışmaya da atıfla ulusal çıkarla insani amaçların bir araya geldiği karmaşık nedenlerle çoğu zaman hareket edildiği de unutulmamalıdır (Bacık 2007: 379-380).

İnsani müdahaleye ilişkin sorunlardan bir tanesi (ve daha ileride detaylı ele alınacağı üzere) uluslararası hukuktaki yerine ilişkindir. BM Şartı'nı öne sürenler yeri yok derken, uluslararası hukukun uygulamalarına bakanlar hemfikir değildir (Nardin 2012: 389). Örneğin, uluslararası hukuk tarafından güvence altına alınan bir müdahale hakkını, radikal müdahale karşıtları reddetmekte ve bunlar müdahaleleri sırf müdahale oldukları için eleştirmektedirler (Hinsch 2013: 97-98). Devletler hukukuna referansla yapılan insancıl müdahale karşıtlığı ise etikle çelişen ya da istenmeyen sonuçlara sebebiyet verse dahi hukuk kuralına uymaları gerektiğine dayanır. Bu görüş, diğerlerine yönelik kuvvet kullanan devletlerin, uluslararası hukukun temel bir ilkesini çiğnemiş olurlar varsayımından hareket eder. Bu görüşlerin devletlerin uygulamalarının devlet-merkezci bir yorumuna dayandığı, insancıl müdahale hususunda uygulamaların belirsizlik taşıması ve devletlerin uygulamalarının otomatik olarak hukuk kuralları oluşturmadığından ancak hukuk-ötesi bir yorumlamayla değerlendirilebileceği gerekçesiyle liberaller tarafından eleştirilmektedir. Liberaller ayrıca, söz konusu değerlendirmede etik ve gözlemin ön plana çıkması nedeniyle, insancıl müdahalenin pozitivist açıdan reddedilmesinin nesnellikten uzak olacağını ve ortadaki çelişkinin

devlet değerlerini savunanlarla insani değerleri benimseyen uluslararası hukukçular arasında cereyan ettiğini düşünürler (Türkmen 2006: 41).

İnsani müdahaleye ilişkin soru(n)lardan bir tanesi de ahlaki görülüp görülmeyeceğine ilişkindir. İçişlerine karışmama ve bu ilkenin dayandığı iç-siyaset analojisine göre; insani müdahale hangi amacı taşırsa taşırsın bir saldırganlık edimi olarak görülür. Buna karşın devletlerin, insanların haklarını korumak için var olduğundan hareketle bu hakları ihlal eden veya edilmesine göz yuman devletlerin bu meşruiyeti yitireceklerinden dolayı müdahale edilmeme dokunulmazlıklarını kaybedeceklerini öngören bir görüş de vardır (Nardin 2012: 389). Bu görüşteki yazarlar, hukuka bakmaksızın soykırım ve kitle ölümlerinden sivilleri korumada, müdahalenin ahlaki görev olduğunu savunurlar. Devletlerin vatandaşlarını koruma sorumluluğundan doğan egemenliğin,²⁸ devletlerin bu görevi yerine getiremediklerinde egemen haklarını kaybedeceğini düşünmekte ve temel insan hakları ve görevler üzerinden ortak insanlık bağlamında hareket edilmektedir (Bellamy ve Wheeler 2011: 513). Burada ayrıca insani müdahale tartışmalarında yardım için bir göreve çağırma değişmez fikir olarak ön plana çıkarken, uluslararası toplumda da meşru müdahale için acı çekme ve muhtaçlara yardım etmeye dayalı bir ahlaki zorunluluk temel eşik olmaktadır (Barnett 2003: 174).

Bu eşikte siyasal liberalizm, içişlerinde adil olan ve uluslararası hukuka uygun davranan liberal olmayan toplumlara karşı saygılı davranmayı öngörürken, siyasal realistler ahlakı bütünüyle reddetmeseler de ahlakı koşullu otorite olarak görürler. Ayrıca, eylemin doğruluğunu kıstas aldıkları için realistlik etiğin, sonuç odaklı olduğu ve insanlığın tümünün refahıyla ilgilenen faydacılıktan farklı olarak belli bir devletin refahına odaklandığı öne sürülmektedir. Aslında realistler, bir halkı savunmak için adaletin yerini sağduyuya bırakması gerektiğini savunanlar ile sonuç odaklı elverişliliğin bir eylemi haklı kılacağını düşünenler ya da kısaca çeşitli sonuçların görece değerinin hesaplanmasına sağduyusal argümanları ve otoritesi önceden kabul edilmiş ilkelerin yorumuna dayanan ahlaki argümanları savunanlar olarak

²⁸ Arsava, yabancı devlet vatandaşlarının korunması için yapılan askeri müdahalelerde olduğu gibi, müdahalelerin kapsamlı egemenlik kavramı ışığında açıklanamamasını; insan haklarının korunması için yapılan insani müdahalenin ikilemi olarak görmektedir (2013: 83).

ayrıştırılabilir. Yine güçler dengesi politikasının da saldırganlığa karşı cevap olarak ön plana çıkarılıp ahlakileştirilebilmesi söz konusu olabilmıştır. Ancak Nardin, Pitt'ten Churchill'e kadar devlet adamalarının güç dengesi politikasını daha az duygusal şekilde zoraki başvurulmuş acımasız bir yol olarak gördüklerini dile getirmektedir. Bu doğrultuda gereklilik ve ulusal savunma dışında ideolojik veya dini nedenlerle savaşı savunan militarizmden ayrı tutulması gereken siyasal realizmin ahlaki kuşkuculuk ve devlet aklı olmak üzere çeşitleri bulunduğu unutulmamalıdır. Birinciler savaşı ahlaki yargı alanının dışında görürken, ikinciler, savaşı ulusal siyasetin aracı olarak görmekte ve silahlı kuvvetlerin yararlılığına vurgu yapmaktadırlar. Savaş ya da müdahale kararının ahlaktan ziyade sağduyuya dayanması gerekliliğine dikkat çekilir (Nardin 2012: 391-392).

Bu türden açıklamalardan da anlaşılacağı üzere insani müdahalenin neden olduğu ahlaki sorunlar vardır. (1) Devlet egemenliğini zayıflatıcı etkisi ve bunun da mevcut dünya düzeni kuralları için tehdit niteliği taşıma potansiyeli, (2) yabancıları kurtarma adına kendi askerlerini tehlikeye atmasına olanak tanınması ve bu haliyle meşru müdafaa durumunda güç kullanımını haklılaştıran haklı savaş düşüncesinin de ötesine geçmesi, (3) son çare ilkesinin değerinin azaltılmasına da sebebiyet verebilmesi ve güç kullanmanın ilk çare haline gelebilmesi, (4) insan hakları doktrininin bütün devletler ve halklar için geçerli olacak davranış standartları içerdiği söylenen insani müdahalenin, ahlaki çoğulculuğu ve dini ve kültürel farklılığı²⁹ göz ardı edebileceği yönünde eleştiriler vardır. Ayrıca insan hakları doktrininin, insani müdahalenin ahlaki yol haritasını çizemeyeceği, insan haklarının çok ve çeşitli olmasına dayandırılmaktadır (Heywood 2013: 385-387).

İnsan hakları ihlaline dayanarak devletlerin iç işlerine müdahalenin meşrulaştırılabileceğini öne sürmekle beraber, müdahaleyi meşrulaştırmayı zorlaştıran bir araç olarak müdahalenin etik açıdan yerindeliğine sıkı kısıtlamalar getiren Nardin'e göre; (a) asıl amacı da olan müdahalenin ihlali gidermesi olası olmalıdır. (b)

²⁹ Linklater; Hegel'in (1956) "evrenselleştirilebilir doğrular birbirine zıt perspektifler arasındaki mücadeleden ve sosyal yapılar arasındaki gerilimden doğar" dediği gibi insanlık tarihinin ilerlemesini, bazı kültürleri özgür diğerlerini bundan mahrum bırakmanın ahlaki olmadığına anlaşılması ile bazı insanlar grubunu bütün siyasal ve politik özgürlükten mahrum etmeye yönelik suni nedenler üretmenin meşrulaştırılamayacağını düşünür (Aktaran Linklater 2015: 89).

Uluslararası istikrarı etkileyebilecek insani müdahalenin negatif etkileri en düşük seviyede olmalıdır. (c) Şiddet içermeyen daha dar kapsamlı çözüm yolları denenip başarısız olduğu takdirde silahlı müdahaleye başvurulmalıdır. (d) Müdahalenin sebep olacağı insan kaybına değecek kadar insan hakları ihlallerinin ciddi olması gerekir. Buna karşın Simon Caney'e göre, etik ve kültürel çeşitlilik önemli görülüyorsa, kendi ülke sınırları dahilinde etnik, dini ve kültürel çeşitliliğe aykırı davranan devletlere müdahale meşru karşılanabilecektir (Aktaran Griffiths, Roach ve Solomon 2011: 331-332).

Müdahale yanlısı bir devletin kendisini ulusların sorunlarında hem yargıç hem de cellat olmayı göze alması gerektiğini belirten Waltz ise, savaşı meşru kılmada iyi bir nedenin yeterli olabilmekle beraber kimin haklı olduğunu (taraflar kendilerini haklı gösterecekleri için) tespit etmenin zorluğuna işaret eder ve işin zarar verici boyutunda idealizmin sınırlı bir devlet çıkarından daha zararlı sonuçları olduğunu vurgulamak için A. J. P. Taylor'un (1952) şu sözüne atıf yapar: "Bismarck, gerekli savaşlar yaptı ve binlerce insan öldürdü; yirminci yüzyılın idealistleri ise haklı savaşlar yaptılar ve milyonları öldürdüler" (Aktaran Waltz 2009: 108-109).

Bu tartışmalar çerçevesinde Dağı ise insani müdahaleye karşı iki tür tezden bahseder: (1) Yapılacak müdahalenin, devletin moral özerkliğini ve egemenlik haklarını çiğnediği tezidir. Buna yönelik şu argümanlar ileri sürülmektedir: (a) Moral bir ünite olan devletin kendi başına varoluşundan gelen hakları ihlal edemeyeceği gibi zaten anarşinin egemen olduğu uluslararası toplumda ulusal toplulukları bağlayacak devlet-üstü moral bir otorite de bulunmamaktadır. (b) Her devletin kendi politikasını rahatça belirleyebilmesi self-determinasyon ilkesinin bir gereğidir. (2) Devletlerin kendi çıkarlarını düşünerek bu istisnayı manipüle edip bir süre sonra kural haline dönüştürmeleri yani kötüye kullanmaları söz konusu olabilir. Bu unsurlar adil bir topluluk kurma amacı taşısa da adaletin ön koşulu niteliğindeki düzenin yıkılması anlamına gelir (2007: 223-224).

Bunun gibi insani müdahaleyi haklı görmeyenler şu gerekçeler üzerinde dururlar: (1) Sadece meşru müdafaa durumunda müdahaleye izin veren uluslararası

hukuka aykırılık. (2) Realist argümana da uygun şekilde devletler her zaman ulusal çıkarları bağlamında hareket edecekler ve askeri hareketin insani gerekçelerle yapılması siyasi yalancılıktan öteye geçemeyecektir. Dahası böyle bir amaçla yapılmışsa böyle davranışta bulunan devlet kendi vatandaşlarını başkası için riske attığı için ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etmemiş olur. (3) Çeçenistan ve Tibet örneği gibi, ulusal çıkarlara ilişkin bir tehdit olmaması, medyanın ilgisiz kalması veya müdahalenin siyasi açıdan mümkün olmaması gibi nedenlerle çifte standart. (4) Basit politika. “İyi kötüye karşı” algısının bir sonucu olarak bazen olayların çarpıtılması misyonların amacının sapmasına kadar gidebilecek olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. (5) Ahlaki çoğulculuk. Batılı insan hakları düşüncesine dayandırılarak insani müdahalenin kültürel emperyalizme hizmet edebileceği argümanına dayanır. Bu türden genelde müdahalelerin reddine dayalı bir devletler sisteminden bahsedilse de insani boyutta müdahalelerin haklılaştırılabileceği uzun zamandır kabul görmektedir. İnsani müdahalenin haklı olduğunu savunanlar ise şu ilkelerden yola çıkmaktadır: Bölünemez insanlık, küresel karşılıklı bağımlılık, bölgesel istikrar, demokrasiyi geliştirme ve uluslararası toplumun ortak değerler noktasında kararlılığını temsil etmesi ve kurallara dayalı küresel bir düzene katkısı (Heywood 2013: 389).

Evrensel kriter koymanın zorluğunu bilen insani müdahaleyi savunanlara göre (Barnett 2003: 174) ortak ahlak, insani müdahaleyi üç şekilde haklılaştırmaktadır. Öncelikle olağanüstü bir durum olmalı ve bu diplomatik araçlarla çözülemeyen ciddi insan hakları ihlalleri haline karşılık gelmektedir. İkinci olarak, uluslararası hukukça da kabul gören yetkilendirme dahilinde söz konusu müdahalenin yapılıyor olmasıdır. Fakat böyle bir yetkilendirme yoksa ya da yeterince adil ya da etkili değilse, devletler böyle bir durumda onay almadan da hareket edebilirler. Üçüncü olarak, söz konusu müdahale etkili olacak şekilde ve ahlaki olarak hoş görülebilir araçlarla yapılmalıdır. Bu çerçevede iç ve uluslararası hukuka saygı, masumlara zarar vermeme, orantılılık ve gerekli özeni gösterme gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır (Nardin 2003: 23).

Bu tür tartışma ve katkılarının yanı sıra Soğuk Savaş sonrası dönemde bazı devletlerin, başkalarını da düşünen nedenlerle askeri müdahale konusunda kafa yorarken, bazı yazarların da adil savaş ilkeleriyle ilgili yeni normatif taslaklar

geliştirmeye devam ettikleri öne sürülmektedir. Bu tür katkılara rağmen, ahlaki hak iddiası kavramsal olarak anlaşılması güç ve yasal olarak tartışmalı ve uluslararası hukukçular ve etikçilerce de derin normatif karışıklığa yol açıcı olarak kalmıştır. Dolayısıyla meşru insani müdahale noktasında bir konsensüs oluşturulamamıştır. Ayrıca 1990’larda insani müdahalenin haklılaştırılma sorunu devam ederken, mutlak devlet egemenliği kavramının müdahale karşısında boyun eğmeye başladığının da bir göstergesi olarak BM ve bölgesel çokuluslu örgütler insan haklarının ciddi ihlal edildiği Irak’a ve Doğu Timor’a müdahalede bulunmuşlardır (Seybolt 2008: 10-11).

Hatta müdahiller, bir yandan BM kararlarının zımni yetkilendirmesi ile kendilerini haklı çıkarmaya yönelebilmişlerdir. Örneğin, 1999’da Britanya’nın Kosova müdahalesini haklılaştırma, ABD, Britanya ve Avustralya’nın 2003 Irak işgalini haklılaştırma uğraşında olduğu gibi. Diğer yandan da ABD’nin Kosova müdahalesini haklılaştırması gibi tüm hukuki argümanlardan uzak durabilmişlerdir (Bellamy ve Wheeler 2011: 514). Özellikle NATO’nun Kosova müdahalesinde askeri eylemin insani müdahale olarak haklılaştırma yoluna gidildiği görülmüştür. “Kosova modeli” olarak da bilinen bu örneklem BMGK’nin onayı olmadan bir devletin ya da devletler koalisyonunun müdahale edebileceğini temsil etmekteydi. Önemli olanın burada adalet için güç kullanılmasıdır ki hukukun bunu takip etmesi beklenebilir, ancak asıl sorun çıkaran durum adaletsizlik için güç kullanılmasıdır (CSS 2000: 1-2). Bu bakımdan Seybolt, askeri eylemin insani haklılaştırılmasının yanlış kullanılmasının müdahale etmeme ilkesinin meşru istisnası ve ulusal çıkarlar doğrultusunda yıkıcılık prensibi arasındaki ayrımı muğlaklaştırdığından ve ulusal çıkarlar doğrultusunda güç kullanımı çerçevesinin genişletilmesinin uluslararası sistem için oluşturacağı tehlikeye dikkat çekerek yanlış insani söylemin daha ciddi ele alınması gerekliliğinden söz eder. Ona göre, eğer bir yerde insani müdahalenin meşru bir örneğinden söz ediliyorsa orada sınırlı bir müdahale olmalıdır (2008: 5).

1.2.3. İnsani Müdahaleye İlişkin Başlıca Teorik Yaklaşımlar

Soğuk Savaş sonrası dönemde insani müdahale doktrini uluslararası teoride yeniden revaçta olmaya başlamıştır (Evans ve Newnham 2007: 312). İnsani müdahaleye

yönelik teorik tartışmalar; aslında insani argümanın doğasına, etik, yasal, siyasi ve haklılaştırılmasına ilişkin tartışmaların bir uzantısı olarak da görülebilir. Bu anlamda bir sonraki alt başlıkta ele alınacak insani müdahalenin daha derin ve normatif yanını yansıtan haklı savaş teorisine de bir üst zemin ve giriş sağlamaktadır.

İnsani müdahaleyi etik,³⁰ yasal ve siyasi ikilemleri bağlamında ve daha çok bunları etik bölünme şeklinde kategorileştirerek ele alan J. L. Holzgrefe insancıl müdahalenin haklılığını dört tür teorik tartışma üzerinden incelemektedir. Ahlaki yaklaşımın kaynağı ile ilgili ilk tartışma kendi içinde oydaşmacı ve doğalcı uluslararası adalet teorilerince yürütülmektedir. Oydaşmacılar, herhangi bir uluslararası normun oydaşma neticesinde oluştuğunu ve sadece onu kabul edenleri bağladığını öne sürerken; doğalcılar, her olgunun doğal olarak ahlaki bir anlamı olduğundan yola çıkarak herkes için geçerli ve değişmez bir bağlayıcılığı olduğunu savunur. Bu anlamda doğalcı teoriler ahlaki bağlayıcılığı olan uluslararası normları dünyanın doğasında olan bir nitelik olarak görürlerken, bunun karşısındaki oydaşmacı teoriler ise herhangi bir uluslararası normun ahlaki yetkisinin norma bağlı yapıların açık rızasından türediğini öne sürerek, bir anlamda normların keşfedilmekten ziyade yapıldığını öne sürerler. Ahlaki yaklaşımın nesneleriyle ikinci tartışma, ortakçı ve bireyci uluslararası adalet teorilerince yürütülmektedir. Ortakçı teoriler, etnik grupları, ırkları, ulusları ahlaki yaklaşımın nesneleri olarak görmekte ve grup çıkarlarının onları oluşturanlarla çatışabileceğini öngörürken, bireyciler, sadece bireye öncelik tanırırlar. Bireyci teoriler, bireysel insanların refahı ile ilgilenirken, kolektivist/ortakçı teoriler, etnik gruplar, ırklar, uluslar, devletler gibi gruplar insani kaygıların ilk amaçlarını oluştururlar. Ahlaki yaklaşımın ağırlığı ile ilgili üçüncü tartışma da ahlaki yaklaşımın bütün nesnelerinin birbirine eşit olduğunu ileri süren eşitlikçi uluslararası adalet teorileri ile söz konusu nesnelerin değişik muamelelere tabi kılınabileceğini öngören eşitlik karşıtı teorilerce yürütülmektedir. Bu çerçevede eşitlikçi teoriler, insani kaygıların amaçlarının eşit şekilde ele alınmasını öngörürken, eşitsizlikçi teoriler, söz konusu amaca eşitsizce davranmaya izin verir. Ahlaki yaklaşımın kapsamıyla ilgili son tartışma ise, sadece bazı

³⁰ Holzgrefe, insani müdahale etiği konusunda ve insani müdahale hakkına ilişkin Michael J. Smith'in siyasal realist ve liberal görüşler arasında, J. Bryan Hehir ahlaki ve yasal argümanlar arasında, Mark R. Wicclair ise kural odaklı ve sonuç odaklılar arasında ayrımı gittiğinden söz eder (Holzgrefe 2003: 18-19).

kişi ya da grupların bu kapsama girdiğini öne süren tikelci/özelci teoriler ile bu kapsama herkesin girdiğini savunan evrenselci teoriler ışığı altında yürütülmektedir. Evrenselci teoriler var olan bütün ilgili yapıları savunurken, tikelci teoriler, bazı uluslar, insanlar, devletler gibi sadece belirgin yapıları ele alırlar (Türkmen 2006: 47; Holzgrefe 2003: 19-20).

İnsancıl müdahalenin haklılığıyla ilgili teorilerin başında faydacılık gelmekte ve bu bir eylemin sonuçları herkes için faydalıysa o eylemin haklı olduğuna dayanır. Bunlardan insancıl müdahalenin kurtardığı hayat sayısı, mal olduklarından fazlaysa o müdahalenin haklı olacağı görüşünü taşıyan eylemci-faydacılık özünde ahlaki bir değerlendirmeye tabi olunan her türlü insan eyleminin doğrudan sonuçlarının herkese fayda sağlaması durumunda o eylemin haklı olacağı görüşünü taşır. Kuralcı-faydacılık ise sonuçlardan ziyade en iyi sonuca götürecek olan kurala uygunluğu ölçüsünde o müdahalenin haklı olacağı argümanına dayanır. Ancak doğrulanabilir verilerden uzak olması faydacı görüşün geçerliliğini mutlak kılmamaktadır (Türkmen 2006: 48).

Doğal hukuk teorisyenlerine göre; “insanların birbirine karşı, sadece insan olma özelliklerinden doğan evrensel ve değişmez bazı ahlaki görevleri bulunmakta” ve bu görevler yardım edilmesi gereken herkesi kapsamaktadır. Onlara göre, doğal hukuk kurallarına uygun olan insancıl müdahaleye yönelik pratikte bu görevi tamamlayan bir insancıl müdahale hakkı yoktur ve müdahale etmeme görevi bir hak oluşturur. Bununla birlikte toplulukçuluk teorisine³¹ göre, belli toplulukların kültürel inanç ve pratiklerine uydukları ölçüde normlar bağlayıcı olacaktır (Türkmen 2006: 48-49). Bu konuda Walzer (2000) “insanlığın ahlaki vicdanını sızlatan durumlara bir karşılık verdiği sürece insancıl müdahalenin haklı olacağını” savunur (Aktaran Türkmen 2006: 50). Hükümetlerin kendi halkına katliam yaptıklarında ve onları köleleştirdiklerinde egemenliklerini kaybedeceklerini ileri süren Walzer’dan daha ileri boyutta John Stuart Mill (1973) ezilen insanların kendilerini ezenleri devirmesi gerektiğini ileri sürer (Aktaran Bellamy ve Williams 2006: 146).

³¹ Ayrıca bu teoriyi öne sürenlere göre, “ortak yaşamı” seven uluslar kendi yönetim sistemlerini serbestçe belirleyebilmelidir. Böyle toplumlarda ayrıca, devletle siyasal toplum arasında uygunluk vardır (Bellamy ve Williams 2006: 146).

Toplumsal sözleşmecilik (social contractarianism) insanların maruz kaldıkları ve insanların karşılıklı rızasına dayalı bağlayıcı güçten türeyen ahlaki normlara dayalı natüralist bir doktrindir. Karşılıklı rıza, insanlardan ziyade ideal yapılar arasındadır. Toplumsal sözleşmeciler için normlar; serbest, eşit ve rasyonel yapılar olmak kaydıyla ahlaki olarak zorunluluktur (Holzgreffe 2003: 28). Bu normlara tabi olanların, bunları karşılıklı onayladıkları takdirde bağlayıcı olacağını öne süren toplumsal sözleşmeciliğin bu varsayımına ilişkin ve ismi geçen normların tüm insanlığın onayı ile mi yoksa bir devletin vatandaşlarının onayı ile mi geçerlilik kazanacağına dair tartışma bulunmaktadır. Eğer bir devletin vatandaşı bunu belirlemesi halinde öncelikle vatandaşların öncelik vereceği husus ulusal çıkar olacağından insancıl müdahale buna hizmet ettiği orantıda haklılık kazanacaktır. İkinci olarak ise, devletler kendi vatandaşlarının gönencini başka ülkelerdeki yabancılarınkine tercih ederler. Bireyler tarafından onayladıkları sürece uluslararası normların bağlayıcılık kazanacağını öne süren diğer toplumsal sözleşmecilik teorilerine göre; bireysel hakları koruması sebebiyle insancıl müdahale haklı olacaktır (Türkmen 2006: 49).

Konstrüktivistlerin, normların etik içeriklerinden ziyade daha çok tercihleri nasıl yönlendirdiğine eğildiğini düşünen Terry Nardin, post yapısalcı ve eleştirel teorisyenlerin etik kaygılar taşısalar da genel geçer ahlaki fikirleri dışladıklarını söyler (2012: 376). Bu anlamda, insani müdahaleyi, tehlike altında bulunan nüfusu kurtarmak için bir koruma sorumluluğunun yansıması olarak gören konstrüktivistlerden³² farklı olarak post-yapısalcılar; insani müdahaleyi Batı dışındaki halkın yaşamını yönetme arzusundaki kendi kendini atamış güçlerin ikiye bölünmüşlüğü bir yansıması olarak görmektedirler (Jude 2012: 16).

³² Realistler ve neo-liberaller, devlet çıkarlarını verili olarak kabul ederlerken, inşacılar maddi ihtiyaçların yanı sıra sosyal etkileşimlerin de devletler için önemli olduğunu düşünürler. Bu anlamda inşacılık için, güç önemli olmakla birlikte, tehdit tanımlamalarında ya da karar aşamalarında ortak geçmişin ortak ittifakların ve paylaşılan normların etkisi kendini hissettirmektedir. Benzer şekilde özellikle insani müdahale yaklaşımlarına bakıldığında realistler ve neo-liberaller sonuçlar mantığı (şu şekilde davranırsam bana ne olur?) biçiminde devletlerin kararlarını verdiğini düşünürken, inşacılar uygunluk mantığına (şu durumda nasıl davranmalıyım?) dayandığı görülmektedir. Bu anlamda 19. yüzyılda Osmanlıdaki Hristiyan tebaa için Avrupalı güçlerin ve 1992'de Somali'ye ABD'nin müdahalelerinin uygun bir biçimde davranmayı yansıtan inşacı yaklaşımın argümanlarının ön plana çıktığı öne sürülmektedir (Goldstein ve Pevehouse 2015: 146-150).

Ahlaki, sınıf çıkarını yansıttığı için bunu bir ideoloji olarak gören ve insani müdahalenin haklılaştırılmasının gizli saikler taşıdığını ve bunun da Soğuk Savaş sonrası dönemde Batı hegemonyasını genişletme uğraşı olduğunu savunan Marksistlerin yanı sıra insancıl müdahale konusunda karşıt tutum takınanların başlıcalarından birisi realistlerdir. Realistlere göre devletler, ahlaki kaygılarla hareket etmeyeceklerdir ve uluslararası kurumlar da devletlerin davranışlarını etkilemede önemli etkiye sahip olmadığı için hayati sebepler vuku bulmadıkça devletler askerlerinin canlarını tehlikeye atmayı göze almayacaklardır. ABD'nin 1992'deki Somali müdahalesinde görüldüğü üzere ulusal çıkarlar dahil edilmediği sürece askeri kayıpları kabullenmede isteksiz davranılacaktır (Hehir 2010: 61-66).

Realistlere göre, insancıl olduğu öne sürülen gerekçelerin arka planında ulusal çıkarlar bulunduğundan, insancıl müdahalenin yasallaşması bu hakkın istismar edilmesiyle eşdeğerdir. Ulusal çıkar insancıl müdahalenin seçici şekilde uygulanmasını, seçicilik ise etik ve ulusal çıkarın ayrışmasına dayanır. Ayrıca realistlere göre; devletler hayati sebepler vuku bulmadıkça askerlerinin canlarını tehlikeye atmayı ya da ekonomik riskler almaya cesaret edemeyeceklerdir. En iyi ihtimalle müdahaleci devletin güvenliği ile insan haklarının korunması çakıştığında müdahalenin olabilirliğinden bahseden realistlere göre, idealistler devletlerin gerçek niyetlerini³³ gizlemektedirler. Realist geleneğinin insancıl müdahaleye ilişkin bir argümanı da insani kaygılarla yola çıkılsa dahi böyle bir müdahalenin faciayla sonuçlanacağına ilişkindir (Türkmen 2006: 38-39).

Buradan hareketle realistlerden gelen itirazlar şu şekilde sınıflanabilir. Birincisi, insani müdahalelerin devletlerin suistimal etmelerine yol açacak insani müdahalenin yasallaşması ve ulusal çıkarları sürdürme bahanesine ilişkin iddialardır. Thomas Franck ve Nigel Rodley'in öne sürdüğü bu tartışmanın özünde, BM Şartı'nın 2/4. maddesinin güç kullanımını yasaklayan kuralına istisna oluşturacak şekilde insani müdahaleye izin verilmemesi gerekliliğine dayanır. Uygulamada da devletlerin niçin harekete

³³ Bu konuda Gizelis ve Kosek, müdahaleci ülkelerin devlet-içi çatışma yaşayan ülkelere yönelik müdahalelerini, insani krizleri önleme güdüsüyle hareket eden ve bir anlamda onları samimi ve hemen fayda gözetmeyenler olarak görerek, bir anlamda Gibbs gibi araştırmacıların, müdahalecilerin başkalarını düşünen motiflerden ziyade başka niyetlerinin olduğuna ilişkin sorgulayıcı yaklaşımlarını göz ardı etmektedirler (2005: 365).

geçtiklerine ilişkin gerçek nedenler realist görüşün suistimal problemi iddiasını doğrulayıcı niteliktedir. İkinci realist iddia, devletlerin önemli ekonomik maliyetleri zarar görmemişse veya askerlerinin hayatları risk altında değilse müdahaleden kaçınacaklarına ilişkindir. Buradan ulusal çıkarların yükseltilmesi insan haklarının savunulması sonucuna gelebilmektedir. Üçüncü itiraz ise devletlerin insani müdahale ilkesine seçici olarak başvurduklarına ilişkindir. İnsani müdahalenin meşrulaştırılması devletlerin kurallara seçici başvurması riskini artırmaktadır. Son realist itiraz ise normatiftir. Bu da devletlerin askerlerinin ya da askeri olmayan personelinin hayatlarını yabancılar için riske atmaya hakkı olmadıklarına ilişkindir (Wheeler 2002: 29-31).

Bir başka insani müdahale karşıtlığı uluslararası sistem (Hobbes/Machiavelli/Realizm), uluslararası toplum (Grotius/Rasyonalizm) ve dünya toplumu (Kant/Devrimcilik) şeklinde üç kilit kavram üzerine inşa edilmiş İngiliz Okulu (Buzan 2015a: 12-13) içindeki yapısalcı kanat ve çoğulculardan gelmektedir. Bu okul içinde belirgin olan çoğulcu-dayanışmacı tartışması aslında İngiliz Okulu içindeki yapısalcı kanat ve normatif kanat arasındaki ayrışmanın normatif kanadının içinde cereyan eden bir tartışmaya dayanır ve tartışmanın özü uluslararası toplumun doğası ve potansiyeline uzanan ve ortak kurallar, değerler ve kurumların şu an için ne kadar yerleşmiş olduğuna odaklanmaktadır. Dolayısıyla, temel sorunsalı düzen-adalet ikilemine cevap bulmak olan normatif kanadı dayanışmacılar ve çoğulcular olmak üzere iki alt gruba ayırmak mümkündür. Çoğulcular olarak, Robert Jackson ve James Mayall'ın ismi ön plana çıkarken, dayanışmacılar olarak R. J. Vincent, Timothy Dunne ve Nicholas Wheeler'in ismi sayılabilir (Devlen ve Özdamar 2010: 54-55).

Barry Buzan ile Richard Little'ın başını çektiği bir grup, İngiliz Okulu yazınının giderek normatif kurama doğru ivme göstermesine ve çalışmaların çoğunlukla insan hakları ve insani müdahale çevresinde toplanmasına tepki vererek yapısalcı kanat altında kümelenmişlerdir. Barry Buzan'ın, yapısalcı kanadın kurucu manifestosu niteliğindeki 2004 tarihli *From International to World Society* isimli eserinde de görüldüğü üzere, yapısalcı kanadın insan hakları ve insani müdahale gibi normatif sorularla pek ilgilenmediği görülmektedir. Küreselleşme sorunsalını tatmin edici şekilde cevaplandırılabileceğini iddia eden Buzan'ın da belirttiği gibi yapısalcı kanadın amacı,

İngiliz okulunun yapısalcı öğeleri ile Wendt'in sosyal yapısalcı kuramının bir sentezini oluşturmaktır. İngiliz Okulu içindeki çoğulcu-dayanışmacı tartışmasını ilk başlatan ve bu tartışmada büyük ölçüde devlet-merkezci çoğulculardan yana pozisyon alan Hedley Bull, egemenlik ve devletlerin iç işlerine müdahale etmeme üzerine inşa edilen uluslararası sistemin kurallarının aşındırılmasının düzenin istikrarını azaltacağını söyler. Edward Carr'dan farklı olarak düzenin sağlanması için adaletten vazgeçilebileceği görüşüne katılmayan Bull aynı zamanda üç tip adaletten söz eder; insani, uluslararası ve dünya çapında adalet. Sadece uluslararası adalet sağlama arayışının uluslararası topluma katkıda bulunma ve düzeni koruma işlevinin yerine devrimcilerinki gibi bir dünya adaleti arayışının sistemin toptan dönüşümü manasına geleceğinden “düzen yıkıcı” bir nitelik kazanacağı öngörülmektedir. Bull'a göre insan haklarının dünya politikası için anlamı tartışmalı olduğu için insani düzeyde adalet aramak da tehlikeli olabilir (Aktaran Devlen ve Özdamar 2010: 53-54, 60-61).

Realizm ve onun karşıtı olan görüşler arasında bir orta yol pozisyon alan İngiliz Okulu; realist görüş gibi uluslararası sistemin anarşik yapısını benimsemekle beraber, farklı olarak sistemin kaosa sürüklenmeyip uluslararası hukuk ve ahlak ilkeleri sayesinde istikrarını koruduğunu savunur. 1966 tarihli makalesinde plüralist ve dayanışmacı (Grotius'çu) olmak üzere uluslararası toplumu ikiye ayıran Bull, uluslararası toplumu oluşturan devletler arasında hukuk kurallarının işlerliği hususunda karşılıklı bir dayanışma bulunduğu yönündeki Grotius'un görüşüne karşı çıkmaktadır. Buna gerekçe olarak güçler dengesinin, egemen devletlerin eşitliğinin dikkate alınmamasına neden teşkil etmesinde yani uluslararası sistemde süregelen düzenin adalete üstünlüğünde görür. Polonya'nın bağımsızlığının tarihte birçok defa uluslararası güçler dengesine feda edilmesi bu yönde önemli bir örnek olarak görülmektedir. “Uluslararası toplum kurallarının ahlaki iyiye çoğul yaklaşım getirdiğini” dile getiren Bull (1984), insancıl müdahalenin dünya devletlerinin farklı adalet tasavvurları sebebiyle uluslararası düzeni tehlikeye soktuğu görüşünü taşımaktadır (Aktaran Türkmen 2006: 39-40).

Uluslararası toplumu çoğulcu ve dayanışmacı olarak bir ayrıma tabi tutan Bull (1996), dünya siyasetinin II. Dünya Savaşından itibaren çoğulcu bir uluslararası

toplumdan daha geniş ve dayanışmacı olana doğru evrildiğini söylemenin erken ve zamansız olduğu kanısındaydı. Grotius'çu varsayım içinde; adil ve adil olmayan savaşlar arasında net bir ayırım, insani müdahale hakkının kendinde temellendiği her bir insanın sahip olduğu haklar çerçevesinde uluslararası hukukun ve toplumun parçası olduğu ve uluslararası toplumu teşkil eden devletlerin, hukukun icra etmesi için dayanışma potansiyeli göstermesini barındırır. 18. yüzyıl hukukçusu Vattel (1966) ise savunduğu çoğulcu bakış açısının argümanlarını; devletlerin dayanışma sergilememekle beraber devletlerin belli asgari amaçlar için anlaşma kabiliyetlerinin bulunması ve ulusal hükümetlerin yetkisi dahilindeki sorunlarda herhangi bir meşru çıkarı olmayan devletlerin uluslararası toplumun temel üyeleri olması olarak sıralamaktadır (Aktaran Linklater 2012: 131).

Plüralist uluslararası toplum teorisi, çoğul “iyi” kavramlar üzerine kurulu devletler toplumu kuramını savunurken, dayanışmacı uluslararası toplum teorisi için çıkış noktası çoğulcu kuralların haklılaştırılması ile devletlerin gerçek insan hakları uygulamaları arasındaki ikilemdir (Wheeler 2002: 27). İnsan hakları ve uluslararası adalet vurgusu yapan dayanışmacılar, insan hakları ihlali söz konusu olduğunda insani müdahale gerçekleştirilebileceğini savunurken, devletlerin egemenliği ve uluslararası düzen vurgusu yapan çoğulcular, uluslararası düzeni bozacağı gerekçesiyle insani müdahaleye karşı çıkarlar (Jorgensen 2014: 185).

Kültürel farklılıkların üstünü örttüğü ve ortak amaçları zorlayarak devletlerin özgürlüğünü sınırladığı gerekçesiyle dayanışmacılığa karşı çıkan çoğulcular, egemenliğe keyfi şekilde ayrıcalıklı bir yer verdiği ve küresel kabul edilemez zayıflıkta küresel adalet fikrini ön plana çıkardığı için dayanışmacılar tarafından eleştirilmektedir. Ancak her iki taraf da ahlaki açıdan devletlerin meşruiyetleriyle ilgilenirler. Müdahalenin dokunulmazlığını kaybettiği çizgi ahlaki açıdan daha az önemli ihlallere sessiz kalan çoğulcularda insanlığa karşı saldırganlık ve suçlar iken, dayanışmacılar daha kapsamlı insan hakları ya da demokratik ilkelerin ihlalleridir (Nardin 2012: 385-387).

Pozitif hukuka dayalı bir uluslararası hukuk ve devlet temelli kavramlaştırma yapan çoğulcular için egemenliğin, uluslararası alanda hukuki ve politik önceliği vardır ve onun müdahaleden korunması esastır. Bu bakımdan insani müdahaleyi, uluslararası toplumun temelleri olarak gördükleri egemenlik hakkı ve müdahale etmeme ilkelerine aykırı görürler (Devlen ve Özdamar 2010: 55). Bireyin gönencini sadece uluslararası düzenin sağlayabilecek olması, egemenlik, iç işlerine karışmama ve kuvvete başvurmama kuralına endeksli uluslararası düzenin zayıflatılacağı, devletlerin kendi etik ilkelerini uygulayacak olmaları ve insancıl müdahale hususunda uluslararası bir oydaşmanın olmaması plüralizmin insancıl müdahaleye eleştirel bakışının temel nedenleridir (Türkmen 2006: 39). Pluralist itiraz daha çok güçlü birinin tek taraflı müdahalesini haklılaştırmasına yöneliktir (Wheeler 2002: 29).

İlgilerini uluslararası toplumun çoğulcu ilkeleri doğrultusunda düzeni nasıl koruyabileceği sorusuna yoğunlaştıran çoğulcular, uluslararası toplumun mevcut konumunun çoğulcu bir karakter taşıdığını ve bunun ahlaki olarak da desteklendiği görüşündedirler. Örneğin, çoğulcu yazarlar dayanışmacı görüşe iki gerekçeyle karşı çıkar. İlk olarak, siyasi ve kültürel çeşitliliği korunması gereken bir değer olarak gören çoğulcular, ahlaki olarak bunun sağlanmasını insani müdahalenin getireceği yararlardan daha fazla önemli görürler. İkinci olarak, daha dayanışmacı bir dünya oluşturma gayretlerinin mevcut düzeni bozarken³⁴ yerine yenisini koyamama olasılığını yüksek bulurlar. Çünkü çoğulculara göre, devlet dışında düzeni sağlayabilecek bir mercii yoktur. İkinci gerekçeyle paralel olarak çoğulcular insani müdahale adı altında devletlerin egemenliklerine karışılmasının büyük güçler arasındaki düzeni bozabileceği kaygısı taşımaları nedeniyle dayanışmacılara karşı çıkarlar (Devlen ve Özdamar 2010: 58).

³⁴ Holsti, devletler arası savaşa yönelik hükümet liderleri ve akademisyenlerin Rousseau realizmi, Wilson liberalizmi ve Marksist devrimcilikten etkilenecek silahsızlanma, yasal uzlaş, devletlerin demokratikleşmesi, barış eğitimi, uluslararası örgütler ve kurumlar, dünya federalizmi ve dünya devrimi gibi çözüm arayışlarının işe yaramadığını öne sürmektedir (2001: 101). Buna karşın Vasquez, küresel kurumlar sisteminin olması halinde savaş olasılığının azalacağını düşünmekte ancak ne zaman savaş olacağını “son büyük savaştan sonra kurulan barış sisteminin mevcut ve yeni çıkan sorunları ne kadar iyi yönetebildiğine bağlı” olduğunu belirtir (2015: 312). Zira barış ve savaş çemberinde ortaya koyduğu üzere Holsti, çatışma ve savaşlar sonrası oluşturulan düzenlemeler ve yeni uluslararası düzenin bazı eski sorunları çözmeye yardımcı olsa da yenilen tarafların hoşnutsuzluklarını beraberinde getirebileceğini ve buna yeni sorunların da eklenmesiyle yeniden çatışma ve savaşa doğru bir sürecin yol alabileceğini ortaya koymaktadır. Böylece hem savaşların barışla sonuçlanabileceğini hem de barışın savaşları bizzat doğuran etmen olduğunu göstermiştir (1995: 23-24).

“Bir halkın kendi sorunlarını yabancı bir müdahale olmaksızın çözümleme hakkı”nın devlet temsilcilerinin onayladığı uluslararası bir norm olduğunu düşünen John Rawls (1971) ise devletlerin rasyonel temsilcileri tarafından onaylandığı sürece uluslararası normların bağlayıcı olacağı kanısını taşır. Daha sonraları bu görüşünü revize eden Rawls (1999), insan haklarını ihlal eden kanunsuz devletlere yönelik bir görev olduğunu düşündüğü insancıl müdahalenin bununla birlikte demokratik ülkelerdeki ihlallere karşı bir görev taşımadığını savunmaya başlamıştır (Aktaran Türkmen 2006: 49). Çoğulcu gelenekten Rawls, *Halkların Yasası* (1999) eserinde siyasi, iktisadi ve kültürel farklılıklar, kamu düzeni içinde uyumlu ise kabul edilebilir olduğunu söyler. Kendini savunma ve genel kabul gören insani amaçlar söz konusu olduğunda devletler güç kullanmalıdır (Aktaran Nardin 2012: 385-386).

Büyük çoğunluğunun kozmopolitan kaygılar taşıması nedeniyle devletlerden ziyade bireylerin haklarının uluslararası alanda korunması üzerine odaklanan dayanışmacılar, devletlerin egemenlik haklarından daha çok insan haklarına odaklanarak daha müdahaleci bir uluslararası toplumun nasıl ortaya çıkabileceği üzerinde kafa yormuşlardır. Dolayısıyla dayanışmacılar, insan hakları ve insani müdahale kavramlarına odaklanıp, düzen-adalet ikileminde adaletten yana tutum takınmışlardır. Ayrıca, dayanışmacılar her ne kadar normatif kaygılar taşırsalar da, ütopyacı oldukları söylenemez.³⁵ Bireylerin haklarını devletlerin haklarından üstte tutarak daha adil bir dünyaya ulaşmaya önem veren dayanışmacılar, bununla birlikte mevcut durumun, insani müdahaleyi meşrulaştıracak potansiyel dayanışmadan söz etmenin mümkün olmasına rağmen, istenilen noktadan çok uzak olduğunu ve uluslararası toplumdan dünya toplumuna geçişe ilişkin işaretlerin olmadığını düşünürler (Devlen ve Özdamar 2010: 55, 58).

İkinci nesil İngiliz Okulu yazarlarından ilki olan Vincent çalışmalarında insan hakları ve bilhassa insani müdahale üzerinde durmuştur. İşçilerine müdahale etmeme ilkesini; ilk eseri olan *Non-Intervention ve International Order* isimli eserinde çoğulcu görüşe yakın biçimde uluslararası toplumun dayandığı düzenin temeli olarak görürken, *Human Rights ve International Relations* isimli eserinde dayanışmacı görüşe yakın

³⁵ Hatta İngiliz Okulu, insani müdahaleyi uluslararası ilişkiler literatürüne taşıyan kuram olarak bilinir (Jorgensen 2014: 179).

biçimde söz konusu ilkenin temel hakların korunması için esnetilebileceği görüşünü taşımıştır. İnsani müdahalenin güçlü devletlerin başta Üçüncü Dünya devletleri olmak üzere diğer devletlere müdahale için açık çek manası taşımayacağını hatırlatan Vincent (1986), “insani müdahale doktrinin yerleşme ümidini pek uzak” görmüştür. Wheeler gibi, uluslararası toplumun insani müdahale sorumluluğu olduğunu öne sürse de o günkü koşullarda devletlerin böyle bir düşünceye pek sıcak bakmayacaklarının farkındaydı. Vincent’a göre, bireylerin temel haklarını mensubu oldukları devletlerde koruma altına alınmasını sağlayabilmeleri, dış müdahaleye gerek bırakmayabileceği gibi daha adaletli bir dünya meydana getirecektir (Aktaran Devlen ve Özdamar 2010: 56-57). İngiliz okulu dayanışmacılarından R. J. Vincent ayrıca, eğer devletler sistematik ve büyük insan hakları ihlali yapıyorlarsa, uluslararası topluma insani müdahale görevi düşebileceğini belirtir. Walzer’e göre de insanlığın ahlaki varlığını şok eden eylemlere cevap niteliğinde ve makul başarı beklentisi halinde yapılacak insani müdahalelerin haklılaşacağını savunur (Aktaran Wheeler 2002: 28).

Uluslararası toplumun hangi yollarla iyileştirilebileceği üzerine kafa yoran İngiliz Okulu’nda örneğin Keal (2003) dünyanın yerli halklarının koşullarını iyileştirmeye yönelik değişim önerisi üzerinde dururken, Wheeler (2000), sınırlı bir insani müdahale ilkesini savunmaktadır. İngiliz Okulu üyelerinde, radikal küresel değişim beklentisi bulunmamakla birlikte radikal ve muhafazakar olarak ayrışma insani müdahale sorunuyla gün ışığına çıkmıştır (Aktaran Linklater 2012: 125). Vincent gibi insani müdahalenin yapılış koşulları ve nasıl meşrulaştırıldığı üzerinde duran, insan haklarının ciddi bir şekilde ihlal edildiği yerlere müdahaleyi uluslararası alanda meşru kılmanın yollarını arayan ve devlet pratiğinin insan haklarının korunması yönünde değişebileceğine inanan Dunne ve Wheeler’e (1996) göre; özellikle Soğuk Savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan ve siyasi şartların da zemin hazırladığı bir dönemde insani müdahale, BM Güvenlik Konseyi tarafından desteklenmesi halinde uluslararası toplum tarafından meşru kabul edilmektedir. Bu doğrultuda, uluslararası düzeni bozmadan daha adil bir dünya oluşmasına katkısı göz önünde bulundurulduğunda, uygun koşullar altında ve adil savaş doktrinine dayanan kriterlerin gözetildiği tek taraflı insani müdahaleler de uluslararası toplum tarafından meşru kabul edilmek durumundadır. İnsani müdahale eylemi için hükümetlerini zorlama konusunda sivil toplum

kuruluşlarına, üniversitelere ve medyaya bu anlamda görev düştüğü böyle bir ortamda bu hakkı suistimal edeceklerin dünya kamuoyu tarafından yargılanması söz konusu olacaktır (Aktaran Devlen ve Özdamar 2010: 57).

Dunne ve Wheeler, 1990'lı yıllarda Balkanlar'da vuku bulan insancıl krizler karşısında insancıl müdahalenin kaçınılmaz olduğuna ve adaletin düzene üstün gelmesi gerektiğine inanmışlardır. Bir müdahalenin insancıl sayılabilmesi Wheeler'a (2000) göre, haklı savaş geleneğinden gelen dört asgari şarta bağlıdır ve yine ona göre, uyulacak ek kriterler söz konusu müdahalenin meşruiyetini artıracaktır. Bu meşruiyet sağlayan asgari dört şart şunlardır: (1) Haklı sebep ya da olağanüstü insancıl tehlike hali, (2) tüm barışçıl yolların askeri kuvvet kullanımına başvurulmadan önce tüketilmiş olması, (3) orantılılık, (4) karar alıcıların müdahale neticesinde insancıl bir sonuca ulaşılacağına inanmalarıdır. Wheeler'ın bu asgari şartlara insancıl bir amacın varlığını eklememesinin gerekçesini şu şekilde belirtir: "Bir müdahale insani gerekçelerle düzenlenmemiş olsa bile, eğer asıl amacı ve yöntemleri insancıl açıdan olumlu bir sonuca engel teşkil etmiyorsa, insancıl sayılabilir". Wheeler ayrıca, müdahalenin insancıl açıdan haklılığı, yasallığı ve seçiciliği olmak üzere ek üç kriter de belirlemiştir (Aktaran Türkmen 2006: 43-45).

Bunlardan çıkarlara ya da temkinli olma zorunluluğuna dayalı tartışmayı içinde barındıran seçicilik konusunda Türkmen, her insan hakları tehdidinde aynı girişimde bulunabilmenin siyasi gerekçelerle bağdaşmayacağını hatırlatarak, II. Dünya Savaşı sırasında katledilen Yahudilerin yardımına koşulmaması örnek olayında da görüldüğü üzere bazen insancıl müdahalenin imkansız ve çok riskli olduğunu hatırlatır. Türkmen'e göre seçicilik tartışması aynı zamanda bir tür müdahalelerin manevi bir görev olarak görülüp görülmeyeceğine ilişkin tartışmayla da ilişkilendirilebilir. Buradan hareketle, vatandaşlarının huzur ve güvenini sağlamada yükümlülükleri bakımından realizmle dayanışmacılığın örtüştüğünü, ancak bu sorumluluğa yabancıları da dahil etmesi bakımından dayanışmacılığın realizmden ayrıştığını belirtir (2006: 46).

Ortak ahlaka dayalı evrensel düzene yönelik ilerlemeci gelişime inanan kozmopolitalara göre ise insan haklarının öncelendiği ve devletler arasında karşılıklı

bağımlılığın bulunduğu sistemde müdahaleler artacaktır ve Soğuk Savaş sonrası dönemde devletlerarası ilişkilerin uluslararasılaşması ve küreselleşmenin etkisi nedeniyle iç-dış ayrımı sürdürülemez. Ayrıca devletlerin karşılıklı olarak bağımlılığın arttığı bir sistemin egemenlik ilkesini değişikliğe uğratabileceğini ve müdahaleleri artırabileceğini öngörürken bu akımı savunanlar insan güvenliğini ön plana çıkarmışlardır (Hehir 2010: 73-75). Bununla birlikte liberal kozmopolitan yaklaşıma yönelik başlıca iki tür eleştiriden söz edilebilir. Birincisi, bütün bireylerin temel haklara sahip olduğuna ilişkin iddianın geçerliliğine ilişkin bir şüphe vardır. İkinci olarak kısıtlayıcı yaklaşımla da uyumlu olarak pratikte bireysel hakları korumaya yönelik güç kullanımının suistimal edilebileceğine ilişkindir (Bellamy ve Williams 2006: 148).

Bu arada özellikle Soğuk Savaş sonrası müdahale etmeme ilkesinin daha az tercih edilir hale geldiği dönemde liberal teori insani müdahaleyi savunanların başında gelmektedir. Bu konudaki çalışmalarıyla tanınan Fernando R. Teson'a (1998) göre, insancıl müdahale, gerekli şartlarda ahlaki olarak doğrudur. Bu görüşünü ise devletin en başta gelen sorumluluğunun bireylerin insan olmaları sebebiyle doğal olarak sahip oldukları hak ve özgürlüklerini korumaya dayalı liberal geleneğin temel argümanına dayandırmaktadır. Bu hakları ihlal eden devletlerin egemenlik ilkesinin arkasına sığınamaması gerektiğini savunan Teson'a (2003) göre, bir fikrin coğrafi kaynakları ve tarihinden ziyade etik manada doğrulanabilirliği önemlidir. Ahlaki iyiliğin göreceli yorumlarından uzak durarak halklarına karşı vahşet sergileyen devletlere engel olabilme noktasında Batı kökenli insan hakları değerleri uğruna yapılan bir müdahalenin asıl önemli tarafı, insancıl nitelik barındırmasıdır. Ayrıca ona göre, bu görüşe karşı çıkan teoriler mantıksal ve pratik açıdan sorunludur (Aktaran Türkmen 2006: 37, 40). Bunun içindir ki Teson, küresel istikrara zarar veren insani müdahale gücüne, uluslararası hukuka hürmeten hükümetlerin müdahaleden kaçınmaları gerektiği görüşüne, insani müdahalelerin toplumsal bütünlüğü ya da ulusal sınırların ahlaki statüsünü ihlal ettiğine ilişkin savı ve rölativist itiraz gibi pek çok sayıda itirazı reddetmektedir (2003: 94).

Zorbalık ve anarşinin egemenliğin ahlaki çöküşüne sebep olacağını düşünen Teson, çift etki doktriniyle uyumlu, kurbanlarca hoş karşılanan, zorbalık veya anarşiyi sonlandırmayı amaçlayan, liberal ilkeleri benimseyen bir hükümet veya ittifakla

üstlenilen, orantılı güç kullanımı veya güç kullanma tehdidi bağlamında insani müdahaleye sıcak bakmaktadır (2003: 93-94). Çift/e etki ilkesi; birisi iyi diğeri iyi olmayan birden fazla etkisi bulunan tekil eylemdir (Viotti ve Kauppi 2014: 322). Müdahale etme/me ikilemine yönelik liberal gelenek de çift etki doktrinin benimsenerek, insancıl müdahale neticesinde masum insanların ölmesi, şu şartlar olgunlaştığı durumda meşru sayılabileceğini öngörür (Türkmen 2006: 42): (1) Düşman askerlerinin öldürülmesi (olumlu sonuçlar) sivillerin öldürülmesinden (olumsuz sonuçlardan) daha ağır basıyorsa, (2) haklı bir savaşta eylemin sonuçları olumlu ise (düşman askerlerinin öldürülmesi gibi), (3) müdahaleci iyi niyetli ve istenmeyen sonuçlar hedeflememişse (sivillerin öldürülmesi gibi). Bu anlamda çifte etki ilkesi; “eğer zarar verme amacı ve niyeti bulunmamasına ve kullanılan araç böyle bir amaç için olmamasına rağmen zarar verilmişse ve maliyetler zarar veren ile zarar gören arasında adaletsiz bir şekilde paylaştırılmıyorsa sivillere zarar verebilir” mantığına dayanır (Nardin 2012: 378). Ramsbotham ve Woodhouse ise bir eylemin insani olabilmesi için şu beş kriterin varlığını elzem görürler (1996: 72-75): İnsani nedenin varlığı, belirtilmiş insancıl bir hedef, belirtilen insancıl amaçla müdahalecinin çıkarlarının uyumu, insancıl yöntemlere başvurulmuş olması ve insancıl bir sonuca ulaşılması.

1.2.4. İnsani Müdahalenin Normatif Kökenleri ve Haklı (Adil) Savaş Teorisi

Adil savaş geleneği; “askeri gücün haklı biçimde kullanılıp kullanılmadığına kendisine başvurularak karar verilen düşünme şeklini” ifade eder. Pasifizm ile siyasi realizm arasında yer alan (Nardin 2012: 380-381) adil savaş teorisi aynı zamanda pasifizm (çatışmalara şiddet yanlısı olmayan barışçıl yaklaşım taahhüdü) ile bellişizm (savaşın ve savaş hazırlıklarının devlet ve toplum için olumlu değeri olduğu fikrine dayanan savaş severlik) arasında yer almakla birlikte bu tayfın pasifizm ucuna daha yakın yerde yer almaktadır (Viotti ve Kauppi 2014: 317-318).

Pasifistler, öldürmeyi ve bununla eşdeğer gördükleri savaşı yanlış ve haksız görürler. Bu daha çok ahlaki pasifistlere yakın bir görüştür. İlke olarak kavgayı reddetmeyenlerle şiddet karşıtı pasifizm (saldırganlığa karşı pasif direnişi ön plana çıkaranlar) de bulunmaktadır. (Nardin 2012: 381). Bu bakımdan idealist bir münakaşa

şekli olarak da görülen pasifizm, genel manada gerçek barışa barışçıl yollarla ulaşılabileceğinden hareketle şiddet içerikli çatışmaları kabul etmemekle birlikte, pasifizmin de birçok çeşidi bulunmaktadır. Örneğin, pragmatik pasifizm, maliyet ve zararı hesaba katarak şiddet kullanımına karşı çıkarken, mutlak pasifizm meşru müdafaayı da içeren tüm savaş türlerinin kaldırılmasını savunur. Sadece askeri kitle imha silahlarını karşı çıkan seçici pasifistlerin yanı sıra koşullu pasifistler de insanların kendilerini koruma hakkını benimserlerken istisnai durumlara ses çıkarmazlar. Özgürlükçü pasifizm (ya da anarşizm) toplumu hükümet gücüyle mobilize etmeye yönelik girişimleri reddeder. Bununla birlikte en bilindik pasifizm kavramı Mohandas Gandhi'nin Satyagraha'sı ile ünlenen pasif direniştir. Bu, şiddet içermeyen araçlarla sosyal değişimi amaçlayan sosyal hareketleri kasteder (Özerdem 2013: 13-14).

Kuvvet kullanımı reddetmeyen adil savaş teorisi, kuvvet kullanımını sağduyulu ve ahlaki ilkelerin bir sonucu olarak kullanılması gerekliliğine ve ulusal çıkarın yalnız başına bir devletin savaşmasında belirleyici olamayacağını vurgu yapmaktadır. Bu yüzden savaş ahlak ve hukukun yetki alanından dışladığı için realizmden, kuvvet kullanımı reddetmediği için de pasifizmden ayrılır. Devleti incelemeleri bakımından adil savaş ve devlet aklı teorisyenleri arasında benzerlik görünse de siyasal realist için her devlet kendini koruma hakkına sahiptir ve bir savaşın her iki tarafı da haklı olabilirken, adil savaş teorisinde sadece bir taraf saldırgan (suçlu taraf) diğer taraf savunandır (haklı taraftır). Adil savaş ile devlet aklı teorilerinin birbirine yaklaştığı bir nokta da ilk vuruş ve önleyici saldırı arasındaki ayrımın göreceliği noktasındadır. Bu daha çok terörizmle mücadelede haksızlıkları meşrulaştırmak için ileri sürülen acil durumlarda ahlaki sınırlamaların askıya alınması iddiası çerçevesinde şekillenmiştir (Nardin 2012: 381-384).

Jus ad bellum (savaşma hakkı) ve *jus in bello*³⁶ (savaşta doğru davranış tarzı) kavramlarını içeren ve Eflatun'da izleri görülebilen adil savaş teorisine ilk belirgin atıf Çiçero tarafından yapılırken Hristiyanlıkta pasifizme alternatif olarak da St. Augustine

³⁶ Diğer bir savaş tekniği olarak, savaştan sonra adalet (*just post bellum*); silahlı çatışma sona ermesinin ardından barışa geçişi düzenlemeye ilgilidir ve uzlaşmanın ilanı, hakların korunması, sivillerin korunması ve yaptırımların ceza olarak kullanılmaması, tazminat ve reformlar ve iyileştirme gibi belli ilkeleri içinde barındırır (Özerdem 2013: 42).

tarafından geliştirilmiştir (Viotti ve Kauppi 2014: 319). Dolayısıyla, güce ve güç kullanımına etik nitelik kazandırılması bağlamında günümüzde önemli bir kavram olan haklı savaş doktrinin temelleri St. Augustine'nin *De Civitate Dei* isimli eserine kadar geri götürebilmekte ve sonrasında 13. yüzyılda Akinolu Thomas da bunun üzerinde durmuştur. Bu bağlamda bir savaş haklı olabilmesi için şu üç gerekçeyi taşımalıdır: (1) Savaşın meşru bir otorite tarafından yapılması, (2) haklı bir nedeninin bulunması ve (3) iyi niyetin bulunması (Aktaran Kurubaş 2014: 18).

Tomistik doğal hukuk teorisi de denen Aquinas'ın öğretisi haklı sebep, meşru iktidar ve doğru niyet üzerine inşa edilmişti. Bu adil savaş teorisinin bir kolunu oluşturur. Adil savaş geleneğinin ikinci kolu modern hukuk ve siyaset geleneğidir. Adil savaş etiğinin temelini oluşturan yabancı saldırılara karşı devletlerin kendini savunmaları hususunda uluslararası hukukçular ve siyaset teorisyenleri hem fikirken insani müdahale konusunda ayrışmaktadırlar. Devlet egemenliğini ihlal ettiği gerekçesiyle uluslararası hukuk ve BM Şartı'nın insani müdahaleyi yasakladığını öngören hukukçulara karşın Michael Walzer gibi siyaset teorisyenleri, egemenliğin ancak vatandaşların haklarını koruyabildiği ölçüde meşru olacağına vurgu yaparak insani müdahaleyi desteklerler (Nardin 2012: 382-383). Walzer'ın (1977), siyasal egemenlik ve bölgesel entegrasyon haklarıyla bahsedilen bağımsız devletlerin bir uluslararası toplum kavramsallaştırmasına dayalı yasal paradigması, sadece saldırı halinde savaşı haklılaştırabilir. Walzer, insanlığın ahlaki vicdanında şok yaratan eylemlere cevap vermede askeri müdahalelerin insani olabileceğini öngörür (Aktaran Hoffmann 2001: 274).

Moral özerkliğe ve bağımsızlığa sahip devletlerden oluşan bir uluslararası toplumun içinde, devletlerin toprak bütünlüğüne ve siyasal egemenlik hakkına saygı gibi temel haklar bulunduğunu ve bu açıdan saldırganlığı suç olarak gören Walzer (1977) ancak şu iki durumda bunu meşru olarak görmektedir: (1) Saldırıya uğrayan tarafça veya uluslararası toplumca saldırganı uluslararası hukuka uymaya zorlamak, (2) saldırıya maruz kalanın meşru savunma savaşı. Bu doğrultuda saldırgan devlet askeri olarak etkisizleştirildikten sonra cezalandırılması da söz konusudur. Bu tür meşru savaşa örnek olarak Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra uluslararası koalisyon tarafından

Irak'ın savaş yoluyla çıkartılması ve savaş tazminatı ödemeye mecbur bırakılması verilebilir. Buradan anlaşılacağı üzere Walzer, devletin moral özerkliği hususunda öncelik tanısa da, en elzem insan hakları ihlallerinde insancıl müdahaleyi meşru görme eğilimindedir (Aktaran Dağı 2007: 209) ve çıkarlar uğruna saldırıyı kabul etmezken, devletlerin önleyici saldırı olasılığı da dahil kendilerine karşı saldırıyı bertaraf etmek için kuvvet kullanımını (haklı savaş) savunmuştur. Bireylerle-devletler arasında bağ kurarak haklı savaş teorisi geliştiren Walzer, yüksek aciliyet gerektiren bir tehditten dolayı insani müdahaleye sıcak bakmaktadır (Aktaran Heywood 2013: 311).

Egemen devletlere ilişkin ihlal edilemeyecek haklar ve aşılamayacak sınırlar belirlendiğini dile getiren Walzer, sınırları geçmeye ilişkin yasağın, özellikle bu yasağın koyulmasındaki amaçla çelişen şu üç durumda askıya alınabileceğini öne sürer (2010: 134-135): 1) Sorun ayrılıkçılık veya ulusal özgürlükse, 2) bunun üzerine sınırlar başka yabancı güç tarafından aşıldığında, ve 3) köleleştirme veya katliam durumu varsa.

Walzer'ın görüşlerini Mill'in görüşleriyle mukayeseli şekilde de ortaya koyduğu görülmektedir. Örneğin, egemen bir devletin vatandaşlarının tek bir siyasi toplumun fertleri oldukları ve sorunlarını kendi içinde çözme yetkisine topluca sahip oldukları varsayımına ulaştığı *Özgürlük Üzerine* isimli eserinde John Stuart Mill; vatandaşların mücadele edip özgür kurumlar oluşturmaları da, devletleri, kendi kaderini tayin eden toplumlar olarak görmekte ve söz konusu kurumların istilacı bir komşusu tarafından oluşturulması halinde o devletin kendi kaderini çizmekten yoksun kalacağını öne sürer. Ayrıca “özgürlüklerini sürdürmeleri için gerekli olan erdemleri” yakalayamayan insanların hep tiran bir hükümet tarafından yönetilme talihsizliğiyle karşılaştığını belirten Mill, bu yüzden siyasal toplumların fertlerinin kendi özgürlüklerinin peşinden koşmaları gerektiğini öne sürer. Bu hususta özgürlüğün anlamı düşünüldüğünde müdahalelerin özgürlük amacına hizmet etmediğini ileri süren Walzer, Marks'ın “işçi sınıfın özgürlüğü sadece işçilerin kendisi tarafından sağlanabilir” şeklindeki tezinin işçi sınıfı demokrasisi yerine geçecek herhangi bir seçkinci tavrı dışladığı gibi, Mill'in de “iç müdahale yerine geçecek dış müdahaleleri dışladığını” söyler. Her bağımsız devlete özgür denemeyeceğini, ne zaman devrim olsa müdahale hakkı doğmayacağını ve dış müdahalenin bir çeşit kendi kaderini belirleme etkinliği olan devrimci mücadelelerle

ortaya çıkan bu tür fırsatları insanların elinden aldığını ifade eden Walzer’a göre; Mill’in ifadelerinde ne zaman bir toplumun kendi kaderini tayin ettiği ve müdahale edilemeyecek bir özellik taşıdığı belirgin değildir. Mill’in “ilk müdahalenin resmen tanınmış bir sınırının aşılmasını içermesi, meseleyi daha da kolaylaştırır” sözüne katılan Walzer, kendini bağımsızlığa adanmış fertlerden oluşan, kendi varlığının koşullarını belirlemeye istekli ve hazır olduklarını kanıtlamaları gerektiğinden hareketle ayrılıkçı hareketin problemini “kendi halkını birleştirip çetin bir özgürlük mücadelesinde biraz yol almadan, gerçekten ayrı bir halkı temsil ettiğinin tam olarak anlaşılmamasında” görür (Walzer 2010: 130-134, 139).

Walzer’a göre; kendi kaderini belirlemek, “bir halkın, eğer elinden geliyorsa kendi çabalarıyla özgürleşme hakkıdır”, müdahale etmeme ilkesi ise “yabancı bir gücün devreye girmesiyle bu halkın başarısına mani olunmayacağına veya başarısızlıklarının engellenmeyeceğine ilişkin garanti veren bir ilkedir.” Devrimci mücadelenin bir kendi kaderini belirleme etkinliği olduğunu ileri süren Walzer, bu yüzden ne zaman devrim olsa müdahale etme hakkının doğmayacağını ve dış müdahalelerin böyle durumları fırsata çevirerek insanların ellerinden aldığını söyler. Toplumun özerkliğinin tanınmasının genelde müdahale edilmemesini gerektirmekle beraber bunun her zaman geçerli olmadığını öne süren Walzer, devlet sınırları için a priori bir saygı oluşturulması gerekliliğinden ve müdahalelerin genelde toplumun kendi kaderini belirlemesi amacından ziyade devletlerin çıkarlarını yansıttığını ve bu nedenle de yabancı toplumların özerkliğini koruma iddialarına kuşkuyla yaklaşıldığını ifade eder (2010: 132-136).

Walzer’a göre, müdahillerin sayısının artmasıyla aranacak nitelik “belirli görüşlerin bir tarafa bırakılıp ahlak kuralları üzerinde bir görüş birliği sağlamasıdır”. Devletlerin birlikte hareket etmekle kendilerine has karakterlerinin yok olmadığını dile getiren Walzer, karma niyetlere sahip hükümetler gibi, hükümetlerden oluşan koalisyonların da karma niyetleri olduğunu ve oluşan bu karma niyetin ahlaki meseleler açısından, tek devletin siyasi çıkarları, ideolojileri kadar rastlantı olduğunu ifade eder. Walzer, insancıl müdahalenin “insanlığın vicdanını sarsan” eylemlere karşı bir tepki olarak gerçekleştirildiğinden “haklı bir eylem olacağı” kanaatindedir. Bu bakımdan

legalist paradigmanın tersine, Walzer, bir devlet-içi çatışmada insan ölümlerini durdurmak için her devletin harekete geçerek BM'yi beklemek zorunda olmadığı kanaatindedir (2010: 157-158).

İnsani müdahaleyi adil savaş ilkelerine referansla değerlendiren ve ilk defa çoklu örnekler üzerinden müdahalelerin etkinliğini ciddi şekilde inceleyen Nicholas Wheeler (2000) ise insani müdahaleyi, düzen ve adaletin mecburi uzlaşısı olarak görerek tıpkı Walzer gibi haklı neden ve makul başarı şansı ilkeleri üzerinde durmuştur. Ancak Walzer'dan farklı olarak devletlerin saldırılarından sivilleri koruma adına askeri müdahale lehindeki argümanı desteklemektedir (Aktaran Seybolt 2008: 12-13).

Daha önce de değinildiği üzere meşru müdahale için Wheeler, dört kriterin varlığını elzem görür: (1) Aşırı aciliyet olması gerekliliği ve bu Walzer tarafından insanlığın ahlaki vicdanına şok yaratan bir etki şeklinde tanımlanmaktadır. (2) Bütün güvenilir barışçıl çarelerin tüketilmiş olması gereklidir. (3) İnsan hakları ihlallerinin vahameti için askeri araçlar orantılı konuşlandırılmalıdır. (4) Kısa dönemde insani aciliyeti sona erdirmeye gibi kurtarma ve insan hakları ihlallerinin siyasal nedenlerini ortaya çıkarma gibi uzun dönemli koruma olarak tanımlanan bir pozitif insani çıktının olması gerekir (2003: 196). Bu, meşru insani müdahalenin dayanışmacı teorisiyle de paraleldir. Buna göre bir müdahalenin insani olabilmesi için adil savaş geleneğinden gelen dört tür özelliğe sahip olması gerekir: Haklı nedene dayanması, güç kullanımının son çare olması, orantılılık ve güç kullanıldığında bir pozitif sonuca ulaşılma olasılığının yüksek olması (Wheeler 2002: 33-34).

Bu arada savaş açmanın ölçüsü ve sınırlandırılması felsefi olarak adil savaş geleneği içinde, uygulamada da Nürnberg Savaş Suçları Mahkemesi'nin bulgularında ve BM Şartı'nda barındığı ifade edilmektedir. Her daim takip edilmemekle birlikte devletlere hükümlerinde yardımcı olacak uygun kriterler sağlamaktadırlar (Griffiths, O'Callaghan ve Roach 2013: 3).

Adil savaş konsepti uzun bir sürecin ürünü olmakla birlikte modern yazarlar savaşa girme için beş ve savaş esnasında olmak üzere iki kriter belirlemişlerdir. Askeri

müdahale için askeri çare kriteri olarak haklı neden, doğru niyet, meşru otorite, son çare ve makul bir başarı şansı belirlenmiştir. Savaş esnasının meşruluk kriteri olarak da orantılılık ve ayırım yapma ön plana çıkmaktadır (Seybolt 2008: 12). Savaşa girme ilkelerine orantısallığı, savaş esnası ilkelerine de insaniyeti ekleyen Heywood'un (2013: 310) yanı sıra Griffiths, O'Callaghan ve Roach, savaşa girme ilkelerine ahlaki orantılık ve kamu bildirimini de ekleyerek bu ilkelerin tümünü kısaca şu şekilde açıklamaktadırlar (2013: 3-5):

1. Adil neden (haklı olma): Bu ilke uluslararası hukukta resmen kabul edilmiş tek adil neden olan meşru müdafaa ve bir devletin başka bir devletin saldırısı karşısında diğer devletlerin ona yardım etmesine dayanan ortak güvenlik üzerine inşa edilmiştir.
2. Adil/doğru niyetler: Savaş esnasında askeri birlikler tesisinde geçerli olan ve kökeni Thomas Aquinas'ın çift etki kuramına (bir iyi-*saldırıya karşı koyma*- ve bir kötüyü -*adam öldürme*- uzaklaştırmaya) dayanan bu ilke kötü niyetlerin taşınmaması, masum sivillerin zarar görmeden askeri amaçların gerçekleştirilmesi gibi teminatları kapsar.
3. Meşru otorite: Hukuki olarak oluşturulmuş egemen bir devletin hükümetin vatandaşlarını savaşa zorlama konusunda öncelikli yetkiye sahip tek otorite devlettir.
4. Kamu bildirimi: Savaş nedeni (*casus belli*), silaha başvurma ve hangi durumlarda barışın tesis edileceği hususunda devletin yurttaşlarını bilgilendirmesidir.
5. Orantılılık: Savaşta amaç ile araçlar arasındaki makul ilişkiyi kasteder.
6. Makul başarı umudu olması gerekir.
7. Son çare: Savaştan mümkün olduğunca kaçınmayı ve savaş dışı yöntemlerin tüketilmesini ifade eder.
8. Ayırım gözetme: Sivillere saldırıda bulunmamayı içerir.
9. (Ahlaki) orantılılık: Kullanılan gücün miktarı ve niteliğinin meşru amaçlar ötesinde haksız sonuçlar doğurmamasını kasteder.

Centre of Strategic Studies'in hazırlamış olduğu 13 maddelik insani müdahale kriterleri listesinde de burada vurgulanan ilkelerin çoğuna yer verildiği söylenebilir:

Büyük ve geniş çaplı insan hakları ihlallerinin ortaya çıkması veya tehdidi; böyle bir tehdit veya olayın açık ve nesnel kanıtının olması; devlet hükümetinin bu sorunu giderici iyileştirici tedbir alamaması ya da bu yöndeki isteksizliğinin olması; açık aciliyetin olması; güç kullanımının son çare olarak devreye sokulması; amacın açık bir şekilde uluslararası topluma ve kamuoyuna izah edilmesi; amacın insan hakları ihlallerinin durdurmayla sınırlandırılması; eylemin kim için tasarlanmışsa onlarca desteklenmesi; bölgesel devletlerin desteği olması; başarı olasılığının yüksek olması; çatışma sonrası barış inşasına geçişin ayrıntılı bir şekilde planlanmış olması; güç kullanımının hedefleri başarabilecek orantılılıkta olması; son olarak da müdahale esnasında uluslararası hukuk ve savaş kurallarına uyulması (CSS 2000: 2).

Haklı savaşın günümüze yansımalarına bakılacak olursa, insani müdahalenin, kendi nüfusuna asgari düzeyde güvenlik ve istikrar sağlayamayan devlete karşı ve egemenliğin olmadığı durumlarda meşru uluslararası aktörlerce gerçekleştirilen müdahale olarak tanımlanmaya başlanmasıyla, haklı savaş kavramının modern savaş kuramlarından 19. yüzyılda dışlanmasıyla bu yana yeniden ortaya çıkmasına vesile olduğu ileri sürülmektedir. Bunun neticesinde haklı savaşın *şer* kavramını beraberinde getirdiği, *haklı savaş* ve *şer* kavramlarının ise uluslararası müdahale üzerinden meşrulaşmasıyla, 11 Eylül sonrası terörle mücadele pratiklerine yansıdığı öne sürülmektedir. Bu yeni süreçte “özgürlüğün her halkın hakkı olduğu ve her otoriter toplum liberal modernlik adına kurtarılabilir” şeklindeki bağlantıya dayalı eşitlikçi bir ideal olan insani müdahaleyi de aşan ve II. Dünya Savaşı sonrası kullanımdan kalkan “adil savaşı” yeniden gündeme getirmiştir. Bununla da askeri operasyonların “insanlık adına” meşrulaştırılmasının amaçlandığı öne sürülmektedir (Paker 2012: 41, 87-88).

Kant’a göre de şiddetli bir dünyada affedilebilir hatta gerekli olabilen ancak her daim yanlış olan ve uygulamada hemen her şeyi haklı gösteren adil savaş düşüncesiyle beslenen kendini üstün görme duygusu Booth’a göre, 1990’larda insani müdahale doktriniyle aynı anda revaçta olması bir rastlantı değildir. Büyük ölçüde uluslararası toplumca biçimlendirilen bu müdahaleler bazen Batılı güçlerce geniş çaplı insan hakları ihlallerine karşı müdahale hakkını kendinde gören gönüllüler koalisyonuna

dönüşmüştür. Aynı zamanda *yeni emperyalizm* olarak da görülen bu gelişme, egemenliğin geleneksel anlamında değişime yol açmıştır (Booth 2012: 376-377).

Bu açıdan bakıldığında, öncelikle uluslararası toplumun nereye müdahale edileceğine ve “kimin öldürülmeyi hak ettiğini” belirlemeye kendisinin karar verdiği bir durum, kimin asıl hedef olduğunu belirlemenin zor olduğu adil savaş durumunda vuku bulur. Böylesi bir durumda demokrasi ve eşitlik namına devrilmesi öngörülen diktatörlerin sivil destekçileri, olası müdahaleyi işgal olarak görüp, onun adına savaşmayı seçebilirler. İkinci olarak, koruma sorumluluğuyla birlikte 1990’larda egemenlik; düzen ve istikrar sağlama kapasitesi olarak algılanırken, bilhassa 11 Eylül sonrası süreçte, adalet ve demokrasi sağlama kapasitesi olarak algılanmaya başlanmıştır. 2000’li yıllarda müdahale edilmesi gündeme gelen devletlerin niteliği de bu algının dönüşümünde etkili olmuştur. Uluslararası aktörlere göre, Afganistan ve Irak³⁷ gibi devletlerde egemenlerin başlıca sorunu istikrara kavuşamamış olmaktan ziyade “adaleti tesis edememiş” olmalarıydı. Sorunun Batı tipi kurumların inşa edilmesiyle çözülebileceğini düşünen işgalci güçler dünyaya istikrar getirmek ve sivil ölümleri önlemek gibi hedeflerin yanına modernliği yayma gibi etik bir hedef de eklemişlerdir. Bu durum, Batının rolünü medenileştirici olarak yeniden kurma anlamında bir parça sömürgecilikten izler taşıyan, müdahalecilerin çıkarlarını gizlemelerine ve yerel şiddetin sebeplerinin gözden kaçırılmasına sebebiyet vermektedir (Paker 2012: 87-89). Üçüncü olarak, istila edilen ülkelerin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığı genellikle müdahalelerle tehdit edilse de bunun haklı bulunması, müdahalenin adil bir eylem gereği yapıldığını kanıtlama sorumluluğuyla paraleldir (Walzer 2010: 130).

1.2.5. İnsancıl Müdahale ve Liberal Uluslararasıılık İlişkisi

NATO üyesi devletlerin 1999’da Scheveningen’de formüle ettikleri “insancıl müdahale” kavramından kasıt “özellikle insan haklarına yönelik ciddi ve geniş kapsamlı ihlallerin neden olduğu insancıl konularda bir yıkım durumunda bir devlete, bu devletin onayı olmadan yapılan silahlı müdahaledir” (Hinsch 2013: 93). İnsan haklarının sistemli bir şekilde ihlali, ülkenin egemenlik haklarına ve toprak bütünlüğüne saygının

³⁷ Bush hükümeti, işgal sonrası Irak’ta görünümün beklenenden daha zor olduğunu gecikmeli de olsa anlamıştır (Risen 2006:153).

istisnalarının olması gerekliliği yönündeki görüşler insani müdahale kavramını türetmiştir. Böylece uluslararası toplum, insan hakları normlarını güç kullanarak uygulanmasını sağlamaktadır (Dağı 2007: 223).

Geleneksel liberalizmden doğan kuramsal bir akım olan liberal uluslararasıcılığın kökeni 19. yüzyıla kadar geri gider (Özerdem 2013: 17). Uluslararası ilişkiler teorileri bağlamında incelendiğinde insancıl müdahale kavramının idealist ve rasyonel düşüncüyü de içinde barındıran ve liberal geleneğin başlıca temsilcilerinden Kant'ın liberal uluslararasıcılık anlayışına uzandığı belirtilmektedir. Buna göre devletler, bir tarafta demokratik temsilciliğin bulunmadığı liberal olmayan demokrasiler, diğer tarafta da barış ve işbirliğine daha yakın kabul edilen liberal demokrasiye sahip devletler olarak ikiye ayrılmaktadır. “Ebedi Barış” isimli eserinde Kant; devletlerin anayasalarının eşitlik, özgürlük ve kuvvetler ayırımına dayanması bakımından mutlaka cumhuriyetçi³⁸ olması gerektiğini şart koşarken, gerekçe olarak da cumhuriyetçi olmayan idarelerde yöneticilerin aynı zamanda vatandaş değil, kendilerini devletin sahibi olarak gördükleri için savaş halinde hiçbir özveride bulunmayacaklarından rahatlıkla savaşa girme kararı verebilecekleri argümanına dayandırmaktadır (Aktaran Türkmen 2006: 36).

Kozmopolitan³⁹ düşüncenin en iyi temsilcilerinden birisi olan Kant'ın “ebedi barış” projesinde bir devletin diğer devletlere karşı haklarını düzenleyen uluslararası hukuk ve müdahale yasağı bulunmaktadır (Aktaran Dağı 2007: 193). Kant hiçbir devletin başka bir devletin iç işlerine müdahale etmemesini vurgular (Aktaran Waltz 2013: 741). Ayrıca etik üzerinden insan haklarının üstünlüğüne vurgu yapan en önemli liberal siyaset kuramcılarında Kant, askeri saldırganlığın bir yasal yetkisi olmadığını

³⁸ Bireyin ve topluluğun birbirlerini karşılıklı olarak oluşturduğundan yola çıkan ve bu doğrultuda cumhuriyetçi düşüncenin tarihini *The Republican Legacy in International Thought* kitabında irdeleyen Onuf (1997), egemenlik ve demokratik barış gibi insani müdahalenin de cumhuriyetçi düşünceden etkilendiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Onuf anarşiyi modern bir kurgu olarak görmektedir (Aktaran Griffiths, Roach ve Solomon 2011: 136).

³⁹ Kant'ın kozmopolitan anlayışı, evrensel otoritenin gücünün oluşmasıyla ferdi devletlerin gücünün azalacağına dayanmaktadır (Carr 2010: 280). Ayrıca eski Yunan'da ahlakılığı ve iyiyi evrenselde arayan Stoacılar'a kadar uzanan kozmopolitan tavır, diğer bir normatif damara işaret eder. Bir dünya devleti önermesinden ziyade devlet-merkezli siyasal yapılanmaları ahlakılığın referans temeli olarak görmeyen ve devlet üstü bir evrenselcilik taşıyan bu kozmopolitan yaklaşımın karşısında yer alan komineteryen yaklaşım ise bireyin hayat ve kimliğinin siyasal toplumda anlam kazandığı yani moral değerlerin toplum kaynaklı olduğunu savunur (Dağı 2007: 192).

düşünmekle beraber, insanoğlundaki etik kapasitenin insan haklarının evrenselliği için arz ettiği önemi vurgulamakta ve devlet egemenliğinin üstünde bir otorite olarak ahlak yasasını görmektedir (Aktaran Ercan 2014: 317). Yine Kant’a (1977) göre, tıpkı bireyler⁴⁰ gibi devletler de ilişkilerini tek taraflı ilkelere göre düzenleyemezler. Çünkü “kendi çıkarlarımızı gerçekleştirmek için giriştiğimiz bir eylem, başkalarını kendi amacımız için araçsallaştırıyorsa ahlaki olamaz” (Aktaran Dağı 2007: 194).

Müdahalelerin, devletlerin özerkliğini ortadan kaldırma tehdidi taşıdığını belirtmekle birlikte barışı bir hukuk düzeni olarak gören Kant, insan haklarını korumayı amaçlayan askeri müdahaleleri, temel insan haklarını koruyamayan devletlerde, hukukun dünya yurttaşlığı özüne dayanarak güvenceye alınmasının aracı olarak görür (Aktaran Hinsch 2013: 93-94). Bununla paralel olarak, liberal olmayan devletlerin tehditleri karşısında liberal devletler işbirliğine yönelebileceklerdir. Bu anlamda Kant, söz konusu liberal olmayan devletlere demokrasi, bireysel özgürlük ve mülkiyet haklarının ihlali karşısında ezilen halkı koruma uğruna kuvvet kullanılarak müdahale edilmesine sıcak bakmaktadır. Kant’a göre, bu türden ihlaller barındıran liberal olmayan devletler, iç işlerine karışılmaması hakkını da yitirmektedirler (Aktaran Türkmen 2006: 36-37). Çünkü iktidarı altındaki insanları şiddetten koruyamayan bir yönetimin varlığı halinde bu insanların hakları yok olmaz ve bunları savunmak başkalarına düşer ki burada müdahale devreye girer. Bu anlamda müdahale, yardımseverlik ya da insanlık ilkesine ve adaletsizliğe karşı direnme görevine dayanır (Nardin 2012: 389).

Liberal gelenek bu noktada insancıl müdahaleyi, siyasi özgürlük ibresini siyasi baskı tayfinin zorbalık ve anarşi olmak üzere iki aşırı ucundan Kant’çı merkeze doğru çekmek için kullanılan bir araç olarak görmektedir. Diğer bir deyişle, insanlığa karşı işlenen suçlar, ağır savaş suçları, soykırım, kitlesel katliam, yaygın işkence ve sosyal düzenin topyekun çökmesinden kaynaklanan sınırsız anarşi ortamı ya da devlet zorbalığında bireylere karşı gerçekleştirilen ciddi haksızlıkları engelleme amacıyla tertiplenen dış kaynaklı müdahaleleri meşru görmektedir (Türkmen 2006: 37-38). Hukuki düzenlerin aşağıdan yukarıya ilerleyen düzeylerinden hareketle hem

⁴⁰ Adaleti ve hakları bir toplum sözleşmesinden türeyen ve ahlaki ve hukuki anlamda faydacılığı reddeden Kant (Aktaran Sandel 2013: 165-166) insan davranışını değiştirmeye ilişkin iki temel unsur öne sürer: Halk eğitimi ve ifade özgürlüğü (Aktaran Griffiths, O’Callaghan ve Roach 2013: 100).

çoğulculuğu hem de dayanışmacılığı içermeye çalışan Kant'ta (1991); hukukun egemenliğini tanıyan devletlerin bir konfederasyonu olan AB ile üyelerinin hukukun egemenliğini benimsemek zorunda olmadıkları esnek bir birliği ifade eden BM arasındaki karşıtlığın izleri bulunabilir. Rawls (1999) da birbiriyle ilişkilerinde adaleti gözetebilen iyi düzenlenmiş toplumlarla ile iyi düzenlenmemiş toplumlar arasında ayırım yapar. Hukukun egemenliğine bağlı devletler arasında işbirliğini ileri süren Kant gibi, Rawls'da da genişleyen bir demokratik barış görüşü hakimdir (Aktaran Nardin 2012: 387-388).

Tüm bu bakış açıları dikkate alındığında denebilir ki liberal müdahalecilik; “liberal değerlerin ve kurumların evrensel olarak uygulanabilir olduğunu ve uygun şartlar olması halinde diğer devletlerin iç işlerine müdahale yoluyla geliştirilebileceğini savunan teori” olarak tanımlanmaktadır. Heywood, 1990'lı yıllarda barış ve düzeni yeniden inşa etme ve insani yardımların ulaşmasını sağlama ve yalnızca aciliyet gerektiren durumlarda başvurulması, dolayısıyla amaçlarla kısıtlanmış insani müdahaleden yola çıkarak Afganistan ve Irak savaşlarının liberal müdahalecilik projesi kapsamında ve insani müdahale şeklinde bir algılama oluşturulmaya çalışıldığını, ancak bunun kabul edilemeyeceğini öne sürer. Bu tür savaşlar için insani müdahalenin kullanılmasını askeri müdahaleyi haklılaştırma çabası olarak görerek, gerçek niyetin “gelecekteki Ruandaları değil, 11 Eylül'leri” önlemek olduğunu öne sürmektedir. Daha da ileri boyutta ABD'de neo-muhafazakarların ürünü olan teröre karşı savaş stratejisinin; insani müdahale kapsamını genişletip daha uzun vadeli amaçlar için rejim değişikliği ve demokrasinin geliştirilmesiyle ilişkilendirilen liberal müdahalecilerin bu tür argümanlarıyla örtüştüğünü savunur (Heywood 2013: 382-384).

Heywood; insani müdahalenin teröre karşı savaşla bağlantılı liberal amaçların geliştirilmesi çerçevesinde kullanılmasının şu tür sorunlara yol açtığını öne sürer: (1) Afganistan ve Irak'a müdahalede kullanılan insan hakları argümanı birçok kişide göz boyama olarak değerlendirilerek ABD'nin küresel hegemonyasını güçlendirme ve Ortadoğu'nun petrolünü ele geçirme aracı olarak görülmektedir. (2) Irak ve Afganistan müdahaleleri tahmin edilenden çok daha problemli hale gelmişlerdir. (3) Batı tipi demokrasinin yukarıdan empoze edilmesiyle ilgili kuşkuların artmasına ve Batı ile

İslam dünyaları arasında gerginliklere yol açmıştır. Liberal değerlerin sorgulandığı bir yerde insani ve ahlaki temelli müdahalelerin tutarlı standartlar oluşturması da tartışmalı hale gelmektedir. Ona göre bu tür sorunlar aynı zamanda Zimbabwe, Burma ve Darfur gibi yerlerde müdahalenin olmaması dikkate alındığında 2001 sonrasında insani müdahaleye ilişkin desteğin kesilmeye başladığını göstermektedir (2013: 384-385).

1.3. Müdahalenin Uluslararası Hukukta ve BM Sisteminde Yeri

İnsani müdahale ile ilgili tartışmalar bir yandan teorik zeminde gelişme gösterirken diğer yandan da yasal (buna etik ve ahlaksal tartışmalar da eklenebilir) bir zeminde geliştiği görülmektedir. Bu noktada insani müdahalenin uluslararası hukukta ve başlıca uluslararası örgüt olan BM sisteminde yansımalarının incelenmesi gereğinden yola çıkılarak bu alt bölüm oluşturulmuştur. Bir nevi insani müdahalenin yasal zeminde tartışılması anlamına gelen bu kısımda ilk olarak kısıtlamacı-kısıtlamaya karşı yaklaşımlar ve ahlaki istisnacıların konumları ele alınacaktır. İkinci olarak, insani müdahale tartışmalarının çıkış motiflerinden diyebileceğimiz oldukça önemli bir hususu teşkil eden egemenlik, müdahale etmeme ve güç kullanmama gibi temel ilkelere ve bunlarda yaşanan dönüşüme yer verilecektir. Son olarak müdahalenin BM sistemindeki yeri incelenecektir.

1.3.1. Kısıtlamacı-Kısıtlamaya Karşı Yaklaşımlar ve Ahlaki İstisnacılar

Pozitif ve doğal hukuk arasındaki tarihsel dikotomide müdahaleyi yasaklayan pozitif hukukçulara atfen kısıtlamacılar ve sorumlu devletin sınırları dahilinde bir vahşet yaşandığında bu vahşeti önleme amaçlı müdahaleye izin veren ve bu anlamda da devlet egemenliğinin mutlak olmadığını savunan *kısıtlamaya karşı olanlar* olarak ayrıma gidilmektedir. 1970-80’lerde daha çok teorik düzeyde kalan (Seybolt 2008: 9-10) bu tartışmanın, insani müdahalenin tarihine bakıldığında devlet çıkarlarının değişkenliğinin ön plana çıkmasıyla bağlantılı olduğu ve bunun sonucunda özellikle Soğuk Savaş sonrası süreçte insan haklarını savunma adına askeri güç kullanımının yasallığı sorunuyla yeni bir aşamaya geldiği öne sürülebilir (Chesterman 2003: 47).

Uluslararası hukukta insani müdahale konusunda bir temel olmadığını vurgulayan kısıtlamacılar, BMGK tarafından yetkilendirilmeyen güç kullanımının yasaklanmasının korunmasını en iyi seçenek olduğunu savunurlar. Bireysel ve kolektif savunma hakkını öngören 51. madde dışında, 2/4 maddesinin başka istisnasının olmadığını savunurlar. Müdahiller, kendilerini savunmak için eyleme geçtiklerini (örneğin Hindistan'ın 1971'de Doğu Pakistan'a ve Vietnam'ın 1978'de Kamboçya müdahalesi gibi) ileri sürebilmekle beraber insani müdahalenin genel bir hak olduğunu öne çıkarmayı seçmezler (Bellamy ve Wheeler 2011: 514).

Güç kullanımını yasaklayan BM Şartı'nın 2/4 maddesi ve devletlerin egemenliğini vurgulayan 2/7 maddesinin yanı sıra BM Şartı'nın 24/1 maddesi uluslararası barış ve güvenliği sürdürme sorumluluğunun öncelikle BMGK'nde olduğunu belirtmektedir (CSS 2000: 1). Buna karşın, insancıl müdahalenin yasallığı hususu, özellikle NATO'nun BMGK'nin kararı olmaksızın Kosova'ya müdahale etmesinden bu yana tartışma konusu olmuştur. BM Şartı'nın 2/4 maddesine atfen müdahaleyi yasa dışı sayan kısıtlayıcı görüş yanlıları, BMGK'nin askeri müdahaleye sadece uluslararası barış ve güvenliğin tehdidini içeren 39. madde kapsamında sıcak bakmaktadırlar. İnsancıl müdahale için gerekli hukuki alt yapının zaten BM Şartı ve uluslararası teamül hukukunda bulunduğunu savunan kısıtlama karşıtı görüş ise; BMGK'nin izni olmaksızın insancıl müdahalenin yasa dışı sayılmasına ilişkin etik ve hukuki olmak üzere iki tür cevap vermektedir. Hukuki olanı, uluslararası hukukun tek taraflı insancıl müdahaleyi tanımasını, diğeri ise, olağanüstü insancıl tehlikeyle karşılaşıldığında etik önceliğin hukukun ötesine geçmesi gerektiğine vurgu yapar (Türkmen 2006: 45). Bireysel ve kolektif insani müdahale yasal hakkını kısıtlama karşıtları, 1945 tarihli BM Şartı ile devletlerin temel insan haklarını korumayı vaat etmesine ve uluslararası örf hukukunda insani müdahale hakkı bulunmasına dayandırmaktadırlar. Bunlara göre, insan hakları BM Şartı'ndaki barış ve güvenlik kadar önemlidir. Şartın giriş ve 1/3, 55 ve 56. maddeleri insan haklarının önemini vurgulamaktadırlar. Bazı kısıtlamaya karşı olanlar BM Şartı'nda tek taraflı insani müdahaleye dayalı yasallık bulunmadığını öne sürseler de, buna uluslararası örfi hukukça izin verildiğini kabul ederler (Bellamy ve Wheeler 2011: 512-513).

Uluslararası hukukta var olan kısıtlamacı görüşü kabul etmekle birlikte ciddi insan hakları ihlalleri karşısında bu kabullenmeyi geçersiz kılmaya yönelik bir görüşü ifade eden (Hurrell 2013: 203) ve özellikle Kosova sorununa ilişkin görüşleriyle ön plana çıkan ahlaki istisnacılar ise, insancıl müdahaleye belirli durumlarda bir son çare olarak gerçekleştirilmesi halinde sıcak bakabilmektedirler. Yine ahlaksal istisnacılar göre, bir devletin iç işlerine ancak ciddi insan hakları ihlalleri karşısında uluslararası hukuk açısından uygun olmamakla birlikte ahlaksal açıdan gerekli olan yardım mahiyetinde müdahale gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla uluslararası hukuk tarafından onaylanan bir müdahale hukukunun gelişmesine karşı çıkmaktadır. Çünkü ahlaki istisnacılar Bruno Simma'nın (1999) ifadesiyle “zor durumlardan kötü bir hukuk çıkar”. Simma'nın zor durumları, NATO'nun Yugoslavya'ya müdahale gerekçesinde, zorunlu ahlaki ve siyasi gerekçelerin hukuk-dışı harekete geçmekten başka yol bırakmadığını, korkunç ikilemleri gösteren durumları yansıtır. Simma, böyle zor durumlarda müdahale hukukunun, BMGK'nin onayını almayan bir müdahale hakkına ve BM Şartı'nın erozyona uğrama tehlikesini beraberinde getirebileceği uyarısında bulunmaktadır. Ahlaki istisnacılar Thomas Franck ise 1999 tarihli “Break It, Don't Fake It” isimli makalesinde, Kosova'ya ahlaki açıdan gerekli bir askeri müdahaleye yönelik NATO hareketini yasaklayan uluslararası hukuk eleştirisi veya bu hukukun düzeltilmesi gerektiği sonucuna varılmasının karşısında durur. Çünkü Franck, hukuk normlarına uyulmasını genel olarak doğru ve yararlı bulmakla beraber, her durumda geçerli olmayan pratik kurallar olarak görmekte ve dolayısıyla her durum için ahlaka uygun yanıt vermenin hukukun görev alanı içine girmeyeceğini belirtir (Aktaran Hinsch 2013: 97-99).

İtalyan hukukçu Antonio Cassese'ye (1999) göre, ahlaki açıdan meşru olmakla birlikte Güvenlik Konseyi'nin yetkisine dayanmadan *contra legem* gerçekleştirilen müdahalelerin tekrarlanması belirli koşullar dahilinde bir uluslararası gelenek hukukunun oluşmasını sağlayabilir. Bunun oluşması halinde kesin müdahale yasağı ve BMGK'nin devletler arası zorlayıcı önlemler alma konusundaki yetkilerini hukuksal açıdan bağlayıcı bir biçimde kısıtlayabileceğini öngörür. Belli bir devletin iç meselesi olarak anlaşılamayan insan haklarının *erga omnes* (bütün insanları bağlayan ödevler) niteliği taşıdığını belirten Cassese, insancıl müdahalelerle ilgili şu koşullar

gerçekleştğinde BM'nin talimatına dayanmayan bir gelenek hukukun oluşmasının mümkün olabileceğini öngörür (Aktaran Hinsch 2013: 105-108):

1. Bağımsız bir devletin topraklarında, birçok insanın ölmesine sebep olan insan hakları ihlalleri olması,
2. İlgili devlet bu ihlalleri engelleyebilecek durumda değil ya da bunu yapma konusunda isteksiz davranması. Ayrıca, diğer devletlerin ve uluslararası örgütlerin yardım çağrılarını geri çevirmesi.
3. Bu devlete yapılacak olan müdahale için, BM Şartı'nın 7. Bölümünde öngörülen kararın çıkması BMGK'ndeki uyuşmazlık nedeniyle gerçekleşmemesi.
4. İnsan haklarını korumaya ilişkin askeri olmayan bütün olanakların tüketilmesi.
5. Bir devletler koalisyonunun müdahaleyi başarıyla gerçekleştirebileceği araçları elinde bulundurması; müdahale etmeye hazır olması ve BM'de çoğunluğun desteğini alması.
6. Müdahale sadece insan haklarının korunmasına hizmet etmesi ve savaş sırasındaki ilkelerle uyum içinde gerçekleştirilmesi. Cassese'ye göre, 1999 yazında NATO'nun Kosova müdahalesi bu altı koşulu taşımaktadır. Ancak Hinsch, Cassese'nin gelenek hukukuna dayalı çözüm önerisinin, ahlaki istisnalarından daha ikna edici olmadığı kanaatindedir. Hinsch, Cassese'nin bir *contra legem* oluşumuna güvenme yerine, altı şartını BM Şartı'nın 108. maddesiyle niye uyarlamadığına ilişkin eleştiri getirmektedir.

Cassese'nin önerilerinin yanı sıra BMGK'nin uygulamaları da insancıl müdahale ikilemini gelenek hukukuna dayanarak çözmeye çalışan ikinci bir çözüm denemesidir. BM Şartı'nın 39. maddesine göre BMGK, “uluslararası barış ve güvenliği korumak ya da yeniden kurmak için hangi önlemlerin gerekli olduğuna karar verir” (Hinsch 2013: 109). Bu hususta kısıtlama karşıtları ise, BMGK'nin 39. maddede yer alan uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğine bakmaksızın insani müdahale yetkilendirmesi şeklinde yasal hakka sahip olduğunu savunurlar (Wheeler 2002: 42).

Ahlaki istisnacılığın bir yandan kamunun ahlaki baskıları çok artırdığı durumlarda insancıl müdahaleler için hukuk-dışı bir sığınak olması, diğer yandan da BM sisteminin getirdiği müdahale yasağına biçimsel olarak dayanma olanağı sağlaması yönünden müdahalelere eleştirel olarak karşı çıkan hükümetleri ferahlatması ve belirli yönetimlere sonradan ortaya çıkabilecek durumlara ilişkin kamuoyunun baskısından kurtulma olanağı tanınması bakımından siyasetçilerin işine geldiği söylenebilir. Ahlaki istisnacılığı, pratikte keyfiliğe yol açacak tutarsız bir tez olarak gören Hinsch, eylemde bulunanı, genel eylem buyrukları olan normların, kendi içinde bulunduğu durumla önemli benzerlikler gösteren tüm başka durumlar için de *pro tanto* davranış ölçütü olarak benimsemeye zorlayacağını belirtir. Ahlaki açıdan emsal oluşturulabilecek kararlarla, hukuksal açıdan emsal teşkil eden kararlar arasında ayrıma dikkat çeken Hinsch, istisnacıların BMGK'nin kararına dayanmayan bir müdahale hakkını savunabileceklerini iddia eder (2013: 99-103).

1.3.2. Egemenlik, Müdahale Etmeme ve Güç Kullanmama

Egemen devletler arasında gerekli şart müdahale etmemedir. Ancak, devletler 100-200 yıl öncesiyle kıyaslanamayacak nedenlerle şimdilerde müdahalede bulunmaktadırlar. Bunun yanı sıra 1990'larda Somali ve Bosna gibi yerlerde BM'nin düzenlediği askeri operasyonlar, uluslararası ilişkiler akademisyenlerini niteliksel, yeni ve önemli sorular yöneltmeye sevk etmiştir (Finnemore 2004: vii, 2). Bu çerçevede ileri sürülen dünya devleti kavramı devletlerin egemenliklerinden hiç olmazsa bir kısmını savaşı önleyecek bir uluslararası örgüte vermelerini gerektiren bir çözüm yoludur. Ancak devletlerin egemenlik devrine yanaşmayacakları, bu noktada örneğin egemenliğin unsurlarını taşımayan BM'nin diplomatik temasa ilişkin yararından öteye geçemeyeceği öne sürülmektedir (Roskin vd. 2013: 380-381).

Egemenlik konusunda, C. A. W. Manning'in (1972) devlet içindeki yüksek siyasi otorite, devlete uluslararası kişilik kazandırıcı ve devletin belirli bir alanda sahip olduğu uluslararası hukuki özgürlüklerinin toplamı olmak üzere ve Krasner'in (1999) da uluslararası hukuki egemenlik, Vestfalya tipi egemenlik ve karşılıklı bağımlılık egemenliği şeklinde üçlü bir ayrıma gittiğini öne süren Sugunami ise, "hükümdarların

kendi topraklarında diledikleri gibi davranma hakları üzerindeki uluslararası meşruiyete sahip kısıtlamaları kabul etmeleri”ni gerekçe göstererek Krasner’ın Vestfalya tipi egemen bir devlete ve tam bir iç otorite ilkesinin bulunduğu kuşkuyla yaklaşır. Sugunami, müdahalesizlik ve egemen eşitliğin güçlü savunucusu Vattel’in bile kanunları çiğneyen ve halkına zorbalık eden hükümdara karşı isyan eden halkın yardım istemesi karşısında yabancı müdahaleye sıcak baktığını hatırlatmaktadır (2013: 790-792).

Vattel’in (1916) formülasyonunda öncelikle doğaya normatif özellikler yüklenerek modern standartlara uyma görülür. İkinci olarak, insanların doğada hem özgür hem de belli ölçülerde muhtaç oldukları ve ortak yarar gereği toplumlar ve milletler olarak yaşadıkları vurgulanır. Üçüncü olarak, milletlerin toplumsal varoluşu kabul edilerek, bu normatif çerçeveden ayrı doğal bir dünya olarak görülür. Dördüncü olarak, Stoacı düşünceden yola çıkarak milletlerin birinin diğerine borçlu olduğu argümanı benimsenmektedir. Son olarak, müdahale etmemeyi, normatif çerçevenin pratik bir özelliği ve liberal düzeyde milletler toplumu yapmaktadır. Karşılıklı yardım gereksinimleri ile müdahale etmeme arasında bir gerilim görmeyen Vattel, muhtaç milletlerin yardımlarına diğer ulusların buna hemen cevap vereceğini ya da diğer milletlerin kabul edeceğini söyler. Asıl sorunun ne zaman milletlerin yardımı reddeceğine ilişkin olduğunu söyler (Aktaran Onuf 2003: 35-36).

Konstrüktivizmin önde gelenlerinden Wendt, devlet kurumuna içkin bir özellik olmayan egemenliğin devletin sahip olabileceği bir toplumsal kimlik olarak görerek, devletlerin bunu yukarıya doğru bir ortaklığa devrini devlet gücünün yeniden örgütlenmesi ve sorun çözme kapasitesinin güçlendirilmesi olarak görür (2013: 699). Kelsen de devletleri hukuki olarak bir askeri müdahaleye yönelmelerini belirleyen koşulların devlet egemenliğini inceleyerek değil, ancak uluslararası hukuku yorumlayarak cevaplandırılabilirliğini savunurken, “siyasi toplumda mutlak ve nihai bir siyasal otorite” olarak gördüğü egemenlikten yola çıkan Vincent (1974) devletlerin egemenlik hakkından bahsediliyorsa, diğer devletlerin bu hakka onun iç işlerine karışmayarak saygı göstermesi yükümlülüğünden bahsetmektedir. Schmitt’in (1985) “rakibin yaşam biçimini yadsımama” sözünden yola çıkan Sugunami ise, Schmitt’in

müdahalesizlik yükümlülüğüne dayalı bir egemenlik hakkına daha yakın olduğunu savunur (Aktaran Sugunami 2013: 805-808).

Devletlerin din savaşlarını bıraktıkları 1648 yılındaki Vestfalya barışı ile vücut bulan egemenlik kavramı, BM Şartı'nda yerini almış ve bizzat egemen devletlerin eşitliğine vurgu yapılmıştır. Tamamen mutlak olmayan ve devletlere uluslararası yükümlülükler doğurabilen egemenlik, haritalar üzerindeki siyasal sınırların önemini artırmıştır. Sınırlar da sömürgeci Avrupalılar tarafından sömürgelerdeki ulusları dikkate almadan çizilmiştir. Sınırların devamlılığı ise yönetici sınıf için meşruiyet sağlayan önemli faktörleri devlet aracılığıyla daha etkin dayatılmasını beraberinde getirirken, milliyetçilik de egemenliğin alanını derinleştirici ve genişletici işlev görmüştür (Griffiths, O'Callaghan ve Roach 2013: 102-103).

Keohane'e göre ise; Vestfalya sisteminin iyi uyarlanmış bir sistem olduğu egemenliğin temel ilkesinin devletler tarafından talep edilen hareket serbestisi, yönetenlerin nüfusları üzerindeki kontrolünü sıkıntıya sokacak müdahaleleri sınırlama isteği ve karşılıklı bağımlılığın göreceli olarak düşük seviyelerde oluşu ile uyumlu olmasında görülebilmektedir (2008: 184).

Tanımlanmış bir toprak parçasıyla tanımlanmış bir otorite arasındaki ilişkiye ve dolayısıyla ulusal sınırlar, toprak bütünlüğü ve devletin bekasına vurgu yapan devlet egemenliğinden farklı olarak ulusal egemenlik; bir ulusun kendi kendini yönetmesini sağlayan devlet sınırlarının değişebileceğine ilişkin bir ön kabule dayanır. Woodrow Wilson, I. Dünya Savaşı'nın nedeni olarak ulusal egemenlik hakkının reddedilmesini görürken, iki savaş arası dönemde ulusal egemenlik hakimdir. Milliyetçiliğin neden olduğu öne sürülen II. Dünya Savaşı sonrasında ise devlet egemenliği ön plana çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrası süreçte ise egemenlikte yaşanan değişim devlet ve ulusal egemenliğini aşan bireysel egemenlik ve koruma sorumluluğu kavramları üzerinden cereyan etmeye başlamıştır. Bu da egemenlikle mutlak demokrasi arasında gerileme yol açmıştır (Paker 2012: 75). Bunlara 11 Eylül olaylarının tetiklediği terörizme karşı savaşın egemenlik ve sınırların önemini azaltıcı etkisini ilave etmek gerekir (Farer 2003: 80).

Egemenlik kavramı ayrıca küreselleşme süreci ve devletimsi aktörler ve başarısız devletler bağlamında da tartışmalıdır. Örneğin Robert Jackson (1990), iki tür egemenlikten yola çıkarak, sömürgelerin bağımsızlığına kavuşması ile negatif egemenliğini (devletlerin diğer devletlerin iç işlerine karışmalarını istemelerini) kazanan 3. Dünyanın, pozitif egemenliği (devletlerin resmi egemenlik alanları içinde etkin kontrol sağlayabilme yeteneklerini) kazanamadığını iddia eder (Aktaran Griffiths, O’Callaghan ve Roach 2013: 103).

Soğuk Savaş sonrası dönemde egemenlik mutlak bir ilke olmaktan ziyade “iç otorite ile taçlandırıldığında tesis edilebilecek bir değişken olarak algılanmaya başlanmasının” yanı sıra soykırım veya insan hakları ihlallerine evrilen devlet-içi çatışmaların devlet egemenliğinin sağlanamamış olmasından ileri geldiği söylenmeye başlanmıştır. Uluslararası aktörlerin egemen olarak görmediği, kendi egemenliğini sağlayamayan bu tür devletlere yönelik insani müdahale, bizzat egemenliğin olmadığı durumlarda yapıldığı argümanlarını beraberinde getirir (Paker 2012: 81-82).

Daha önce de değinildiği üzere, 1648 Vestfalya Anlaşması’nda öngörülen, devletlerin birbirlerinin egemenliklerini karşılıklı olarak tanımaları devletlerin oluşturdukları devletler sisteminin son somut göstergesi olan BM’de sürmüş olmakla birlikte, devletlerin egemenliklerinden bir kısmını BM’ye devrettikleri görülmüştür (Beriş 2010: 495-496). Bunun yanı sıra BM Şartı devletlerin diğerlerinin yetkisine giren yerlerde güç kullanmalarını yasaklarken, kendini savunma ve masumları koruma ve yanlışları cezalandırmayla ilişkili güç kullanımına dair daha eski bir gelenekten söz edilir (Nardin 2003: 12). Buradan yola çıkarak devlet egemenliği ve masumları koruma hususunda BM Şartı’nın karşılaştığı zorluk görülebilmektedir. Benzer şekilde BM Şartı dikkate alındığında insani müdahale ilkesi ile devlet egemenliği arasında; insan haklarına karşı egemenlik ve adalete karşı barış olmak üzere iki tür çelişkiden söz edilmektedir. Bu çelişkinin bir tarafında, BM sisteminin temelini oluşturan II. Dünya Savaşı sonrası Batılı realist geleneğin uzantısı olan düzen yer alırken, diğer tarafta özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, adalet ve insan hakları gibi değerlerin yeniden değerlendirilmesi gerekliliği yatar (Hashmi 2003: 64). Modern uluslararası hukuktaki

bu bakış açısı siyaset teorisinde kendini düzen ve adalet arasındaki gerilimi göstermektedir (Seybolt 2008: 9).

Bu ve benzeri gelişmeler insani müdahale kavramında ve BMGK kararlarında dönüşüm ve kapsam genişlemesini beraberinde getirmiştir. Açlık nedeniyle insanların kolektif olarak acı çekmesi, daha çok sivillerin kurban olduğu iç savaşlar, demokratik hükümetlerin illegal devrilmesi, kitle ölümleri, etnik temizlik gibi insani kaygılardan kaynaklanan insani müdahale, BMGK kararlarına yansımıştır. Ancak bu tanımlamadaki kapsamın genişlediği, 1992 yılında BMGK'nin başkanlar düzeyinde kabul ettiği açıklamada da görülebilmektedir. Buna göre; “devletler arasında çatışma ve savaşın yokluğu uluslararası barış ve güvenliği sağlamaz. Askeri olmayan ekonomik, sosyal, insani ve ekolojik alanlardaki istikrarsızlık kaynakları da barış ve güvenliğe tehdit oluşturmaktadır.” Bunun anlamı, devlet egemenliği ilkesi pahasına ve geniş insan haklarını koruma arayışı uğruna, egemenlik ve müdahale etmeme şeklindeki temel ilkeler bir kenara itilebilecektir. BM Şartı'nın 39. maddesine de bakıldığında, uluslararası barış ve güvenlikle ilgili tehdit tanımlamalarının genişlediği görülmekte ve BMGK'nin insani krizlerle ilgili aldığı çok sayıda kararda kendini göstermektedir. Bu türden müdahalelere örnek olarak Somali (1992), Haiti (1994), Libya (2011), Güney Sudan (2011) ve Fildişi Sahilleri (2011) verilebilir (Aral 2014: 181-182).

Bununla birlikte günümüz politikalarının kurucu kurumları olarak egemenlik ve devletten oluşan pratikler olan müdahale etmeme ilkesi (Finnemore 2004: 8); ihlal gerçekleştiren devletlerin arkasına saklanabilecekleri bir araç olamayacağı gibi, bir siyasal topluluğun haklarına saygı bağlamında söz konusu ihlallerin de ciddi nitelik taşıması gerektiği öne sürülmektedir (Nardin 2003: 21).

Evrensel kurallar ve araçlar hususunda bir uzlaşma olsa bile, evrensel standartlara uyulması konusunda liberaller; etik ilkelerin desteklenmesinin diğer devletlerin iç işlerine müdahaleyi meşrulaştıracağını savunanlar ile egemenliği ve devletlerin iç işlerine müdahale etmeme gerekliliğini savunanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Egemenliğin dış müdahalelere karşı sağladığı korumayı sarsan gelişmelere örnek olarak Kamboçya, Ruanda, Sırbistan ve Doğu Timor'a yönelik gerçekleştirilen insani

müdahaleler verilebilir. Bunun daha ileri boyuta taşınması ise, ICJ ve ICC gibi uluslararası mahkemelerce olmuştur. Her ne kadar bu mahkemeler, siyasi liderlerin zorbalık ve şiddet uygulamalarında devlet aygıtının kullanılmasına karşı çıkan liberallerin hassasiyetlerine katkı sunsa da dış müdahalelerden bağımsız olarak bir hükümetin içişlerini yürütmesini sağlayan egemenlik hakkının sınırlanmasına yol açmaktadır. Bu durum bir yandan geçmişte iç siyaset meselesi olarak görülen adaletin küresel norm olma yolunda ilerlediğini gösterirken, diğer yandan Milosevic ve Saddam gibi liderlerin yargılanmalarının sevinçle karşılanırken, Pinochet ve Suharto gibi liderlerin yargılanmamasına tepki gösterilmesi de göstermektedir ki bu tür devlet liderlerinin arkasına gizlendikleri egemenlik kalkanının aleyhlerine döndüğü bir süreç izlenmektedir. Diğer bir deyişle dış müdahalelere karşı egemenlik artık otomatik bir koruma işlevi görmemektedir. İşte bu noktada liberaller, savundukları insani kriz durumundaki dış müdahale hakkı ile bağımsız devletlerin egemenlik hakkı normlarını bir araya getirme konusunda güçlük çekmektedirler (Burchill 2012: 100, 116).

Liberal bakış açısı, kendini Vestfalyan ve post-Vestfalyan barışı koruma anlayışında da hissettirmektedir. Öncelikle geleneksel barışı koruma ve Vestfalyan yaklaşım, devletler arasındaki anlaşmazlıklara barışçıl uzlaşma şartlarını oluşturmayı kasteder. Liberal barışın post-Vestfalya kavramsallaştırması ise, liberal demokratik devletlerin diğerleriyle ilişkilerinde barışçıl olacaklarını ve liberal demokrasiye dayalı bir dünya düzenini sürdürmede barış operasyonlarına ihtiyaç duyulacağını ifade etmektedir. Bu post-Vestfalyan bakış açısı, egemenlik zırhını ön plana çıkartan Vestfalyan düzen anlayışı bir tarafa bırakarak devletlerin vatandaşlarının temel haklarını koruması anlamında egemenliğe karışabileceği fikrine dayanan sorumluluk olarak egemenliği yüceltmektedir (Bellamy ve Williams 2013: 13). Adı geçen *sorumlu egemenlik* ise; “devlet otoritesinin nihai anlamda egemen bireylerden oluştuğu inancına dayanan, devlet egemenliğinin devletin vatandaşlarına davranma şekline bağlı olması fikri”ni ifade eder (Heywood 2013: 388).

Bu gelişmeler, devletlerin zamanla bazı insan hakları ihlallerine karşı birbirinin iç işlerine karışmamayı içeren teamülleri terk etmeyi düşünmeye mecbur kalmalarıyla da paraleldir. Linklater bunun, başlangıçta iç işlerine karışmamayı uluslararası düzenin

temel bir ilkesi olarak savunan Vincent'in görüşlerini etkilediğini, Vincent'in daha sonraki çalışmalarında devletlerin uluslararası insan hakları hukukuna uymak için artan oranda baskıya maruz kaldıklarını fark ettiğini öne sürmektedir. Devletlerin bunu ifa edip etmemesi ve nasıl yapılması gerektiği soruları kendini Kamboçya ve Ruanda'daki soykırım, Balkanlardaki etnik temizlik ve Sudan'daki insani krizle alevlenmiş ve insani müdahalenin doğrularına ve yanlışlarına ilişkin tartışmayı yeniden gün yüzüne çıkarmıştır. NATO'nun 1999'da Sırbistan'a düzenlediği askeri hareket, egemenliğin insan hakları uğruna ne zaman göz ardı edilebileceği yönünde ve egemenlik hakkının insan haklarını koruyan sözde daha yüksek bir ilke tarafından bastırılabilmesine ilişkin küresel bir oydaşma olmadığını göstermiştir (Linklater 2012: 134-135).

Benzer şekilde, Kosova müdahalesinin, egemenlik ilkesi yerine uluslararası aktörlerin insan hakkı ve onurunun geçmesini ilk kez açıklıkla dile getirmesi, müdahale yanlısı hukuk teorisyenleri için küresel hukukun ortaya çıkmasına ilişkin yeni bir kapsam oluşmaya başlaması ve Vestfalyan egemenlik ilkesinin sonuna gelindiğini, bir örgütün ya da belli grup devletin uluslararası topluluk namına kuvvet kullanımı yolunu açtığı şeklindeki iddiaları beraberinde getirmiştir (Paker 2012: 84-85).

1.3.3. Müdahalenin BM Sisteminde Yasallığı

Literatürde insani müdahalenin hukuka aykırılığını savunanlar kadar, bunun bir hak olduğunu savunanlar da vardır. Aykırı olduğunu savunanlar; bu konuda özellikle müdahale hakkının varlığını reddeden kısıtlayıcı kuramı benimseyen hukukçulardır. Bunlar 1945 sonrasında BM Şartı'nın kuvvet kullanımını yasakladığını ve bunun insani müdahaleyi de içerdiğini iddia etmektedirler. Öte yandan, insani müdahaleyi bir hak olarak görenler de vardır. Bunlar, geçici süreli olmaları ve büyük çaplı insan hakları ihlallerini durdurma amacı taşımaları nedeniyle müdahalelerin BM'nin amaçlarıyla çalışmadığını düşünürler (Ercan 2014: 317).

BM'nin selefi durumundaki örgüt olan Milletler Cemiyeti (MC) döneminde saldırgan ülkeye karşı hemen ekonomik ve askeri karşılık vermek için bütün ülkeler arasındaki anlaşmaya dayalı kolektif güvenliğin işe yaramayacağı Japonya'nın 1931'de

Mançurya'yı işgali, 1935'te İtalya'nın Etiyopya'yı işgali ve daha fazla saldırgan davranmak isteyen Japonya, Almanya ve İtalya'nın MC'den çekilmesi ile anlaşılmış ve nitekim II. Dünya Savaşı'ndan sonra da çökmüştür (Roskin vd. 2013: 381-382). Bu arada 21. yüzyılın başında normativizmin siyasal öncülüğünü yapan idealistler, MC'nin iflası ve II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla gücünü büyük ölçüde yitirse de objektif adalet, ilerleme, ortak-üst çıkar ve rasyonel insan gibi temel kabullerini, II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan kuruluşlara yansıtmışlardır (Dağı 2007: 198). II. Dünya Savaşı sonrası kurulan BM, gelecekteki savaşları engelleme hedefi üzerine inşa edilmişti. Oysa bu hedefe daha sonra çevresel güvenlik sorunlarının da eklenmesiyle şiddet tekeline sahip olmayan bu dünya örgütünün işlevsel sorumluluklarının açıkça sınırlı olduğunun görüldüğünü düşünen Habermas'a göre, söz konusu sınırlılık savaşları, iç savaşları, devletin arka çıktığı suçları kontrol etme ve insani felaketleri ve dünya çapında riskleri engelleme noktasında yaşanmıştır (2008: 644-645).

Nitekim II. Dünya Savaşı'ndan sonra üye devletlerin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulan (2/1md.) BM; gerek devletlerin ülke bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına karşı gerekse de BM'nin amaçları (uluslararası barış ve güvenliği sağlamak, uluslararası dostça ilişkiler geliştirmek, uluslararası işbirliğini sağlamak, uluslararası sorunların çözüm bulduğu bir merkez olmak) ile bağdaşmayan öteki konularda kuvvet kullanılmasını ve tehdidini yasaklamıştır (md. 2/4). Ayrıca üye devletlerin ulusal yetkisine giren konulara karışılmaması (md. 2/7) prensibini benimsemiştir (Pazarcı 2009: 190-191).

Söz konusu kesin müdahale yasağını onaylayan BM Genel Kurul toplantılarında da alınan değişik kararlar bulunmaktadır. Bunlardan; →1965 tarihli 2131 sayılı “müdahalelerin kabul edilemezliğine dair bildirge”; devletler topluluğunun, ulusal egemenlik ve bağımsızlığın dokunulmazlığından yana olduğunu belirtirken, →bu kararı destekler mahiyette 1970 tarihli 2625 ve 1981 tarihli 36/103 sayılı kararlar alınmıştır. Ayrıca Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD'ın) da aldığı iki örnek kararla kesin müdahale yasağını onayladığı görülmektedir. İlk olarak, Korfu Kanalı sorununda (1949) İngiliz savaş gemilerinin Arnavutluk'un onayı olmaksızın Arnavut karasularındaki mayınları temizlemesi, uluslararası hukuka aykırı davrandığı gerekçesiyle Büyük

Britanya suçlu bulunmuştur. İkinci olarak ABD, Nikaragua'ya yönelik askeri ve paramiliter müdahaleleri sebebiyle 1986'da kınanmıştır (Hinsch 2013: 95).

Soğuk Savaş boyunca BM devletlerin iç işlerine karışmama ilkesi gereği geleneksel devlet egemenliğini yücelterek nadiren insan hakları ihlallerine eğilmiştir. Üye devletler de zaten kendi egemenlik ayrıcalıklarına zarar gelmesini istememişlerdir (Barnett 2003: 177). Devlet egemenliğiyle örtüşmediği gerekçesiyle BM'nin 2/4 ve 2/7 maddede tamamen yasaklanan müdahale, bu anlamda devlet egemenliğinin normatif meşruiyetinin sorgulandığı hususlarda yani kendi halkının insan haklarını sistemli ihlal eden devletlerin ardına sığındığı bir kalkan olarak kullanılmıştır. Müdahale eden devlet için de meşru müdafaa, bir kalkan olarak kullanılmıştır. Bu gerekçenin öne sürüldüğü ancak insani müdahale örneği olarak gösterilen Vietnam'ın 1978 Aralığında Pol Pot yönetimindeki Kamboçya'ya müdahalesi gibi. Dolayısıyla Soğuk Savaş döneminin sonuna kadar insani müdahalenin yasal olmadığı algısı hakim olmuştur (Griffiths, O'Callaghan ve Roach 2013: 158).

Bu tür Soğuk Savaş algısının değişmesinde, Batılı devletlerin kamuoylarında artan iç savaşlar karşısında kendi hükümetlerine müdahale taleplerinin yanı sıra geleneksel barışı koruma misyonlarının etkisiz kalması, etkili olmuştur. Böylece, gücün meşru kullanım alanının insani müdahaleyi de kapsayacak şekilde genişletilmesine ilişkin çözüm önerileri ileri sürülmüştür. Bununla ilgili üç temel sorundan bahsedilmektedir. Birincisi, insani müdahale ile egemenlik arasında karmaşık ilişkinin varlığıdır. Çatışmanın temelini oluşturan siyasal ve sosyal sebeplere tek başına bir çözüm olmayan ve kısa süreli olan müdahale bir devleti bozguna uğratmayı veya bir devletin yönetimini ele geçirmeyi amaçlamaz. Bu haliyle savaş ve fetihten ayrılır. Örneğin, 1939'da Hitler'in Polonya işgali bir savaş örneği iken, Avrupa'nın Afrika ve Asya'daki sömürgecilik faaliyetleri de bir fetih hareketi olarak değerlendirilmektedir (Griffiths, O'Callaghan ve Roach 2013: 158-160). Finnemore da ilk başta müdahaleleri, daha küçük çaplı ve daha sınırlı amaçlarla gerçekleştirildiği için savaşlardan ayrılabilir gibi düşünüldüğünü, ancak, bu sınırlandırmanın bazı hükümetlerce ihmal edilebildiğine ışık tutmaktadır (Finnemore 2004: 9).

İkincisi, müdahalede bulunacak aktörlerin kimler olacağı sorunudur. Müdahalenin amaçlarından yalnızca bir tanesini teşkil eden insani boyutun, bazen devletlerin ulusal ya da jeopolitik ulusal çıkarlarının gölgesinde kalması, müdahil olabilecek devletleri seçici davranmaya yöneltebilmektedir. Örneğin, Kosova'ya müdahalede bulunurken, Orta Afrika, Ruanda, Zaire ve Tanzanya'ya müdahalede bulunmamaları. Üçüncüsü, insani müdahalelerin, insan hakları ihlallerine ilişkin olmasıdır. Genellikle kültürel bir kavramsallaştırmaya tabi tutulan insan haklarının sonucu olarak ve tanım gereği insani müdahalenin kültürel olarak tarafsız olamayacağı öne sürülmektedir. Ayrıca temelinde siyasal ve devlet-merkezli bir kavram olan insani müdahale, bir devlet çöktüğünde ya da devlet gücü ciddi ölçüde suistimal edildiği durumlarda devreye girer. Yoksa kötü beslenme, yoksulluk, siyasal ve ekonomik alanda kötü yönetim sonucu gerçekleşen can kayıpları insani müdahale gerekçesi olarak değerlendirilmemektedir (Griffiths, O'Callaghan ve Roach 2013: 159-160).

Soğuk Savaş sonrası dönemde egemenlikte yaşanan değişim, bireysel egemenlik ve koruma sorumluluğunu ön plana çıkarmıştır. Egemenlikle demokrasi arasında ortaya çıkan gerilime ise BM de nihai olarak çözüm bulamamıştır. BM bir devletin kendi sınırları içerisinde yaşayanlara orantısız güç kullanması halinde uluslararası aktörlerin bu duruma müdahalesini, mutlak egemenlik hakkını ilga etmeden düzenlemeye çalışmıştır. BM 2/7 maddesi “işbu antlaşmanın hiçbir hükmü, BM'ye özellikle herhangi bir devletin iç yasal yetki alanına giren konularda müdahale yetkisi vermediği gibi üyeleri de bu türden konuları işbu antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz, ancak bu ilke 7. Bölümde⁴¹ ortaya konan zorlayıcı önlemleri almaktan alıkoymaz” demektedir (Paker 2012: 76; Hinsch 2013: 95).

Devletlerin iç işlerine karışılmaması anlayışı insan haklarının evrenselliğine yönelik inanış ve imzalanan çok taraflı sözleşmeler (1948 tarihli BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1966 tarihli BM İnsan Hakları Komisyonu İkiz Sözleşmeleri, 1945 tarihli Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi Antlaşması, 1948 tarihli

⁴¹ 6, 7 ve 8. Bölümlerde BM, uluslararası barış ve güvenliği sürdürmeye ilişkin spesifik yükümlülükler benimsemektedir. 6. Bölüm çatışan tarafların rızasını gerektiren pasif önlemleri, 7. Bölüm zorlama önlemlerini ve 8. Bölüm BM'nin bölgesel düzenlemelerle ilişkilerini düzenlemektedir. 33/1 görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaştırma, hakemlik, yargısal uzlaş ve bölgesel düzenlemelere başvurma gibi barışçıl yollara ilişkin önlemleri içerir (Bellamy ve Williams 2013: 48-49).

Soykırım Suçunun Engellenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi,⁴² 2002 tarihli Uluslararası Ceza Mahkemesi) ile daha çok esnek hale gelmiştir. Şartın giriş kısmı 1, 13, 55 ve 56. maddelerinin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilmesini sağlamayı BM'nin temel amaçlarından biri olarak tanımlamasını, uluslararası müdahaleler için bir meşruiyet zemini oluşturduğu insancıl müdahalelerin meşruiyetini savunanlarca dile getirilmektedir. Bu kapsamda ciddi insan hakları ihlallerini sona erdirmek için güç kullanımının md. 2/7'ye tezatlık oluşturmadığı ve insan hakları standartlarının fiiliyata geçirilmesinin bir devletin iç meselesi olarak daraltılamayacağı dillendirilmektedir (Ercan 2014: 318). BM Şartı'nın 2/7. maddesi bir devletin iç işlerine müdahalesini yasaklamakla birlikte, insan hakları adına yapılacak bir dış müdahalenin meşruluğu savunulabilir. Önemli olan hangi eylemlerin "içişleri" kapsamına girdiğidir. Bir konunun devletin egemenlik haklarının dışına çıkması ve iç işlerine karışmama yasağının ortadan kalkması, o konunun uluslararası bir maliyet kazanma durumuyla paraleldir. BM Şartı'nın 55 ve 56. maddeleri üye ülkelerin BM ile işbirliği halinde insan haklarına saygının yaygınlaştırılabilmesi için eyleme geçmesini belirtir. Her üye bir anlamda hem hakka hem sorumluluğa sahiptir (Dağı 2007: 225-226).

Bugün askeri müdahaleyi haklılaştırmaya yönelik tartışmalarda BM Şartı gibi pozitif uluslararası hukukun zirvelerinde şekillendirilen bireysel insan hakları ile devlet egemenliği arasındaki gerilim varlığını hissettirmektedir. Bunlardan devlet egemenliği özellikle iki türlü destek görmekteydi. Hem Vestfalya öncesinde yüzyıllarca süreli tecrübede, iç anlaşmazlığa dış katılımın o çatışmayı genişlettiği ve tırmandırdığına ilişkin varsayıma dayanan devlet egemenliğinin kutsallığı bulunurken, hem de kendini savunma ve uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit karşısında BMGK'nden yetkilendirme olması haricinde askeri güç kullanımını yasaklayan BM Şartı bulunmaktadır (Seybolt 2008: 8-9). Söz konusu BM Şartı, 2/4. maddesiyle güç kullanımını yasaklarken buna iki istisna getirmekteydi: Kendini savunma ve 7. Bölüm göre BMGK'nin yetkilendirmesiyle kolektif eylem (Schabas 2001: 604; Chesterman 2003: 48). 7. Bölüm kapsamında BMGK'ne ise şu tür yetkiler verilmişti: (1)

⁴² BM Şartı, Evrensel İnsan Hakları Deklarasyonu ile şekillenen bireysel insan haklarının yasal statüsünü tanımaktadır. 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi ve uluslararası insancıl hukuk, egemen devletlerden bağımsız bireylerin uluslararası hukuktaki haklarıyla da konsolide olmuştur (Seybolt 2008: 9).

Uluslararası barış ve güvenliğin ihlali ya da tehdidini belirleme, (2) 40. madde kapsamında geçici önlemler alma, (3) bir devlet ya da devlet içindeki birimlere karşı BMGK zorlama önlemleri alabilmektedir. Ancak bunun pratiğe yansması daha zor olmaktadır (Bellamy ve Williams 2013: 214-215).

Müeyyide uygulanması hususunda temel yetkili organ olan BMGK, 1965'teki genişlemesinden (11'den 15 üyeye) bu yana zorlama önlemleri, daimi üyelerin mutabakatının dahil olduğu (5 daimi üyeden her hangi birisinin vetosu bulunmadığı) 9 üyenin olumlu oyuyla alınabilmektedir. Daimi üyelerin oylamaya katılmaması (Kore olayında 28. maddede belirtilen katılma zorunluluğuna rağmen Sovyetler Birliği'nin yaptığı gibi) ve çekimser kalması dışında veto hakkı bulunmaktadır. 40. madde dahilinde belirtilen ve BMGK'nin inisiyatifine bırakılan geçici önlemlerin yanı sıra 41. ve 42. maddeler zorlayıcı önlemleri düzenlemektedir. Bu maddeler kapsamında örgütün silahlı kuvvet kullanımını gerektiren ve gerektirmeyen müeyyideleri; diplomatik (diplomatik ilişkilerin kesilmesi gibi), ekonomik (ambargo ve abluka gibi) ve askeri müeyyideler şeklinde tasnif edilebilir (Bozkurt, Kanat ve Yalçiner 2008: 270-271). Diğer bir deyişle, 41. madde askeri olmayan, 42. madde ise askeri güç kullanımına dayalı zorlayıcı önlemlerdir. Bunlar, BMGK'nin uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit tanımlaması yaptıktan sonra ve onun yetkisiyle söz konusu olabilmektedir (Bellamy ve Williams 2013: 49).

Bu bakımdan BM Şartı müdahale etmeme (2/4 ve 2/7) üzerine kurulsa da buna 7. Bölüm çerçevesinde barışa yönelik tehditler kapsamında istisna getirildiği görülmektedir. Bu bağlamda da BM'yi zora sokan bir gelişme, devlet egemenliği iddialarıyla uluslararası otorite iddiaları arasında dengeyi sağlama hususunda yaşanmaktadır ve bu bazılarınca düzen iddiaları ile adalet talepleri arasında denge olarak da yansıtılmaktadır. Sözü edilen bu denge son yıllarda müdahaleye ilişkin insan haklarını vurgulayan daha yumuşak bir egemenlik yorumuna doğru evrilmektedir (Evans ve Newnham 2007: 312).

Belirli bir ülkenin sınırları içinde gerçekleşen ağır insan hakları ihlallerine ilişkin 1945 San Fransisco Konferansı'nda da gündeme gelen "uluslararası barış ve güvenliğe

yönelik tehditler” çerçevesinde BMGK’nin yetki alanının genişletilmesi tartışması önemli bir husustur. BMGK, Somali ve Ruanda’daki gibi insan hakları ihlallerinin devletlerarası sonuçlarına bakmaksızın sırf insanlığın yüz yüze geldiği bunalım nedeniyle uluslararası barışa yönelik bir tehdit olarak kabul etmeye birçok kararında hazır olduğunu göstermiştir. Örneğin 2000 yılında alınan 1296 sayılı karar buna ilişkin bir onaylama niteliği taşımaktadır (Hinsch 2013: 110-111): “Silahlı çatışma durumlarında, sivil nüfusu ve diğer koruma altındaki kişileri kasıtlı olarak hedef almak ve insanlık ülküsü ile insan hakları düşüncesine dayanan uluslararası hukuku kapsamlı bir biçimde ihlal etmek uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit oluşturabilir.”

Bununla birlikte, müdahale hakkının yasa haline getirilmesinin, onun kötü amaçlar için kullanılmasına zemin hazırlayacağına ilişkin eleştirilere ve müdahale yasağına rağmen, büyük güçlerin zayıf devletlere yaptığı müdahalelerin durmadığını belirten Hinsch, BM Şartı’nın 2/7 maddesinin bu anlamda ancak aldatıcı bir güvence sağladığı kanaatini taşımaktadır (2013: 114). William A. Schabas da Berlin Duvarı ile Sovyetler Birliği’nin yıkılışıyla 1990’lı yılların başında 7. Bölüm altında insan haklarını koruma adına bir çok müdahale gerçekleştirilmeye başlandığını ancak buradaki uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditlerin de gerçek olmaktan ziyade daha çok sanal olduğunu iddia etmektedir (2001: 605).

Bu eleştirilerin biraz da geleneksel uluslararası hukukun insani müdahaleye izin vermemekle birlikte insani müdahaleyi hukukun içine yerleştirmeye çalışan çok sayıda teşebbüsle ilişkili olduğu öne sürülebilir. Bu yöndeki stratejilerden ilki, güç kullanımına karşı yasaklamanın kapsamını sınırlandırmaya ilişkindir. İkincisi ise, yasaklamaya ek istisna olarak, yeni bir geleneksel norma ilişkindir (Chesterman 2003: 48-49).

İnsani müdahale hakkını örfi hukuk içinde değerlendiren bazı hukukçuları (Caplan 2003: 133) ve BMGK’ni de eleştiren Hinsch’e göre; bu durum BM Şartı’nın 2/4 ve 2/7 maddeleri (kesin müdahale yasağı) dikkate alındığında BMGK’nin Şartın kendisine verdiği normatif yetkiyi aşan bir davranışa girişmemesi gerekir. Hinsch, BMGK kararlarına uygun müdahale hakkı gelenek hukukuna dayalı olarak oluşturulamayacağı gibi ahlaksal açıdan haklı görünen insancıl müdahalelere

uluslararası hukuk bakımından normatif biçimde izin verme yetkisi olmadığını belirtmektedir. Bu anlamda BMGK'nin prosedür ve içerik bakımından BM Şartı'na bağlı olduğunu belirten Hinsch, BMGK'nin standart olarak birçok kararı, bu kararların alınmasına katılan taraflar arasında normlar bakımından üstü kapalı (uluslararası hukuk öznelerinin) uzlaşmasından bahsedilemeyeceğini söyler (2013: 112).

Buna karşın insani müdahale konusunda siyasi ve hukuki gelişmeler, meşruluk konusunda katkı yapmakla birlikte bu yönde kullanılacak gücün yasal zemini BMGK'nin 7. Bölüm çerçevesinde alacağı karara dayandırılmaktadır. BM Şartı'nın 39. maddesi, “geniş çaplı bir insan hakkı ihlalinin saldırı suçunu doğurması, bölgesel ya da uluslararası barış için tehdit taşıması ya da barışı bozması halinde BMGK'nin, başta BM olmak üzere bir devlete, devletler koalisyonuna veya bölgesel bir örgüte güç kullanımı yetkisi” tanıyabileceğini öngörmüştür (Ercan 2014: 319). Nitekim 1990 sonrası döneme damgasını vuran olaylarda (Liberya, Kuzey Irak, Somali, Bosna-Hersek, Ruanda, Haiti, Sierra Leone, Kosova ve Doğu Timor) BMGK'nin Soğuk Savaş dönemiyle karşılaştırıldığında daha aktif rol oynadığı ve örneğin Bosna-Hersek, Somali ve Ruanda'da 7. Bölüm çerçevesinde güç kullanımı yetkisi verdiği görülmüştür. Kosova'da ise BMGK yetkilendirmesi olmaksızın NATO müdahalesinin gerçekleştirilmesi, operasyonun meşruiyetini tartışmalı hale getirmekle birlikte ahlaki yönden savunulmuştur (Ercan 2014: 319). Bu durum ise devletlerin ülkesel bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığının korunmasıyla ilişkili olarak modern uluslararası hukuk ve BM Şartı'nın düzeni ele alındığında müdahalenin sorunlu olduğunu ortaya koymaktadır (Nardin 2003: 24).

1.4. Müdahalenin Operasyonel ve Normatif Yönü: Barışı Korumadan Koruma Sorumluluğuna

1.4.1. Barışı Koruma Operasyonları

Kavram olarak 19. yüzyıl güç dengesi döneminde ortaya çıkmış olsa da (Özerdem 2013: 65) genellikle uluslararası toplumca silahlı çatışmayı yönetme ya da

dindirme adına girişilen çok-taraflı uğraşı tarif eden barışı korumanın 1950'lerde⁴³ keşfedildiği görülmektedir (Bellamy ve Williams 2013: 3). Barışı koruma; görüşmeler yoluyla düzeni ve hukuku korumak, ateşkesi sürdürmek, kazanma veya savaşmadan askerlerin güç kullanımını gerekli kılan aktivite olarak tanımlanabilmektedir (Olonisakin 2006: 276).

Barış operasyonlarının önceki hali, devletler arasındaki anlaşmazlıkların barışçıl uzlaşısına yardım etme şeklindeydi. Devlet ve toplum arasındaki ilişkinin yanı sıra ideolojik ikna ve devletlerin siyasal organizasyonunun barışı koruyucuları etkilemediği Vestfalyan normların etkili olduğu bu dönemde, diğer devletlerin iç işlerine karışmama ve egemenlik yetkileri ön plana çıkarılmıştı. Post-Vestfalyan⁴⁴ barış operasyonları ise devletler arasında düzeni sürdürmenin yanı sıra devletler içinde siyasi, kurumsal, sosyal ve ekonomik yeniden inşa için bazen barış ve güvenliğe zorlamayı da içeren daha ileri düzeyli görevler üstlenir. Vestfalya sonrası dönemde barış operasyonları devletler arasındaki barışçıl ilişkileri, liberal demokratik rejimleri ve devletler içindeki toplumları gerekli kılmıştır. Bu dönemde bir devletin iç barışı, doğrudan onun siyasal sistemi ve toplumunun yapısıyla ilişkili şekilde dış ilişkileriyle bağlantılı hale gelmiştir. Buna göre, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditler sadece devletler içindeki liberal olmayan yönetimlerden ve şiddetli çatışmalardan ileri gelebilir. Dahası devletlerin kendi vatandaşlarını soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar, etnik temizlikten koruma sorumluluğuna atıfla bunu gerçekleştirememeleri halinde uluslararası toplumun bu nüfusu koruma sorumluluğu doğmaktadır (Bellamy ve Williams 2013: 4).

Barış operasyonlarıyla ilgili teorik tartışmalara bakıldığında; ilk olarak *makro-yapısal düzeyli* teoriler, barış operasyonlarında derin yapısal faktörleri açıklamaya

⁴³ BM Şartı'nda yer alıp herhangi bir düzenlemeye bağlanmamış barışı koruma operasyonlarının uygulamadaki ilk örneğinin 1948'de Arap-İsrail uyuşmazlığında görüldüğü öne sürülmektedir (Sur 2013: 2541). Soğuk Savaş sonrası dönemdeki ilk örneğinin de 1991 yılında Kuzey Irak'a yönelik alınan 688 sayılı karar kapsamında oluşturulan *Operation Provide Comfort* olduğu öne sürülmektedir. Bu müdahale ile acil durumlarda sivilleri koruma adına devlet egemenliğinin kısıtlanabileceği gösterilmiş ve bir devletin içsel sorunu olan zorla göç ettirme BMGK'nce ilk kez uluslararası barış ve güvenlik bağlamında ele alınmıştır (Keskin 2009: 71-72).

⁴⁴ Vestfalyan ve post-Vestfalyan barış operasyonları kavramları arasında süregiden mücadele, devletlerin güvenliği ya da insanoğlunun güvenliğinin önceleneceğine ilişkin BM Şartı üzerinden de yürütülmektedir. Uluslararası barış ve güvenliğe en iyi hizmet etmenin nasıl olacağına ilişkin farklı fikirleri de ortaya çıkaran bu tartışma, aynı zamanda barış operasyonlarının meşruluğu ve egemenlik yetkisi üzerinden de yürütülmektedir (Bellamy ve Williams 2013: 5).

çalışarak küresel kültür, dünya ekonomisi ve cinsiyet ayrımı gözeten patriarşi güçleri gibi faktörleri içinde barındırmaktadır. *Küresel düzeyli* teoriler ise; BM gibi küresel örgütlerin karar verme süreciyle ilgilenmektedir. Bu anlamda meşruluk, normlar ve güç siyasetine önemli roller atfedilmektedir. *Bölgesel düzeyli* yaklaşımlar bir bölgenin diğer bölgelerden farkını, ülke dışına sıçrayan çatışmaları ve yer değiştirme gibi unsurları ele alır. Son yıllarda daha karmaşık hal alan *ulusal düzeyde* ise her bir devletin politikasına ya da her bir misyona odaklanılır ve bu seviyedeki çalışmalar daha çok karşılaştırmalı analizlerde tercih edilmektedir. Savaşın sarstığı toplumlarda sürdürülebilir barış inşa etmeyi amaçlayan barış operasyonlarına ilişkin *yerel düzeyde*, daha çok feminizmin hakimiyeti görülmektedir. Maskulin tarzda ve askerileştirilmiş barış operasyonlarının yerel nüfusu daha da güvensizleştirmesini cinsiyet istismarı gibi gerekçeler üzerinden incelemektedir (Bellamy ve Williams 2013: 22).

Barış operasyonlarıyla ilgili değerlendirmelerde açıkça belirtilmese de genellikle takip edilen üç tür ayrım gözetilir; stratejik, operasyonel ve taktik (Bellamy ve Williams, 2013: 20). Bunun yanı sıra, BM barışı koruma operasyonlarının gösterdiği gelişime paralel olarak çeşitli kuşaklara ayrılmaktadır. Birinci kuşak barışı koruma operasyonları; ateşkesi, askeri birliklerin geri çekilmesini denetlemeyi veya müzakereler devam ederken tampon bölge oluşturmayı amaçlayan ve silahsız ya da hafif silahlı BM güçlerince yerine getirilen erken müdahale şeklindeki operasyonlardır (Özerdem 2013: 70-71). Soğuk Savaş dönemindeki barış operasyonları bu kuşaktan barışı koruma operasyonları olarak bilinir. Bunların en önemli özelliği, genellikle devletler arasındaki çatışmalara müdahil olması, süper güçlerin bunlara karışmasını engelleme ve personelinin çoğunluğunun BMGK'nin geçici üyelerinden oluşmasıydı (Griffiths, O'Callaghan ve Roach 2013: 30). Birincil kuşak operasyonlar ya da geleneksel barışı koruma operasyonları daha çok 6. Bölüm kapsamında ateşkes sağlandıktan sonra güç kullanma çağrısını ifade eder. Silahsız ya da hafif silahlı BM güçleri, siyasi müzakereler sürerken tampon bölge için ya da askerlerin geri çekilmesini ve ateşkesi izlemek için konuşlanmaktadır (Doyle 2001: 532).

Uluslararası barışı korumanın ilk ortaya çıkışından günümüze kadar geçirdiği dönüşümde uzlaş ve misyonların karşılaştıkları sorunlar sayesinde kendilerini adapte

yeteneği kazanması bağlamında en etkilisi Soğuk Savaş dönemi ve sonrası süreç olmuştur. O dönemki mevcut uluslararası düzenin korunmasını garanti etmek için dizayn edilen BM Şartı Soğuk Savaş süresince marjinalleşerek yara almıştır (Griffiths, O'Callaghan ve Roach 2013: 29). 1948 yılında İsrail ile Araplar arasındaki ateşkes antlaşmasını denetlemek için askeri gözlemciler görevlendirilerek ilk BM barışı koruma misyonunu gerçekleştiren BM'nin, Soğuk Savaş döneminde askeri müdahalelerinde üç tür yöntem benimsediği söylenmektedir. (1) Barışı koruma faaliyetleri (Balkanlar, Hint yarımadası ve Orta Doğu), (2) barışı zorlama yöntemi (Kongo ve Kore) ve (3) geçiş yönetimi (Batı Yeni Gine ve Kongo) (Özerdem 2013: 66-67). Ayrıca Soğuk Savaş dönemindeki barışı koruma operasyonları Fetherston (1994) tarafından altı döneme ayrılmıştır (Yalçinkaya 2008: 224): Oluşum dönemi (1946-56), güven verici dönem (1956-67), durgun dönem (1967-73), uyanış dönemi (1973-78), idame dönemi (1978-85) ve değişim dönemi (1985-89).

İkinci kuşak barışı koruma operasyonları; 1990'larda Afrika'da ve Balkanlarda örnekleri görüldüğü üzere uzun vadeli çözüm için çeşitli polis ve sivil görevlilerin görev yaptığı müdahale biçimidir (Özerdem 2013: 71). İkinci kuşak ya da çok-boyutlu operasyonlar, tarafların rızasına dayanarak siyasal yeniden inşaya yoğunlaşırlar. Karmaşık çok-boyutlu barış antlaşmalarının uygulanmasını içerir (Doyle 2001: 532). Soğuk Savaş sonrası barışı koruma misyonlarının temel özelliği iç savaflara müdahil olmaları ve daha geniş savaşıların silahsızlandırılması ve polisin eğitilmesi; insani yardımın ulaştırılması, seçimlerin organize edilmesi ve gözlemlenmesi gibi geniş yetkilere sahip olmalarıdır (Griffiths, O'Callaghan ve Roach 2013: 31).

Üçüncü kuşak barışı koruma operasyonları; BM Şartı'nın 7. Bölümüne atfen, bazen de BM'nin rızası olmaksızın vuku bulan barışa zorlama operasyonlarıdır. Bu tür operasyonlar; düşük düzeyli askeri operasyonlar, insani yardımı güvenceye alma, ateşkese zorlama, yeniden inşa edilen başarısız devletlere yardımı içinde barındırabilir (Özerdem 2013: 71). Üçüncü kuşak operasyonlar, tarafların razı olmalarını yansıtan kapsamlı anlaşma olmaksızın 7. Bölüm çerçevesinde işleyen operasyonlardır. Butros Gali'nin ifadesiyle savaş yapmaya etki eden barışı zorlama misyonları olan üçüncü kuşak operasyonlar düşük düzeyli askeri operasyonlardan, insani yardım teslimine,

ateşkese zorlamaya hatta gerektiğinde başarısız devletlerin yeniden inşasına yardımcı olmaya kadar uzanabilir (Doyle 2001: 532-533).

Barışı koruma operasyonlarının ilk kuşaktan son kuşağa farklılaşmasında en belirgin yansımalarından birisi bu operasyonların görevlendirilmesine ilişkin olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş döneminde 6. Bölüm kapsamında tarafların rızasını alarak çatışma bölgelerinde görev alabilen BM barış güçlerinin normalde tarafsız, hafif silahlı ve meşru müdafaaya dayalı güç kullanan görev gücüdür. Bu bölüm uyarınca tesis edilen barış güçlerinin 1974'te Kıbrıs'ta ve 1982'de Lübnan İç Savaşı'nda olduğu gibi yabancı müdahaleleri önleyemeyerek etkin görev yapamadıkları gerekçesiyle Soğuk Savaş sonrası dönemde çoğunlukla barış güçlerinin zorlayıcı tedbirleri içeren 7. Bölüm uyarınca tesis edilmeye başlandığı görülmektedir. Bu bölüm dahilinde uluslararası barışın bozulması halinde tarafların rızasını almadan da çatışma bölgelerine BMGK'nin tek yanlı olarak karar vermesiyle de barış gücü gönderebilmektedir (Yılmaz 2007: 44-45).

Dolayısıyla BMGK, Soğuk Savaş sonrası dönemde, 7. Bölüm çerçevesinde uluslararası barış ve güvenlikle ilgili zorlayıcı hükümleri daha geniş yorumlamaya başlamış, üye devletlerin de ciddi etnik ve iç savaşlar olduğunda kolektif müdahale kapsamında bu radikal genişlemeyi kabul etmişlerdir. Ancak yerine getirilmemiş taahhüdler, bir taraftan güç kullanımını tırmandırırken, diğer taraftan barışa zorlamanın geniş şekilde yorumlanmasında ciddi krizleri provoke etmiştir. Bosna ve Somali örneklerinde gözlendiği üzere “geniş barışa zorlama”, kendilerinin üstünde bir otoritenin bulunmadığını düşünen silahlı gruplar için “savaş yapma” anlamına gelmekteydi (Doyle 2001: 529).

1992-95 arasında Somali'de UNITAF ve UNOSOM I ve II, 1950-53 arasında Kore'de birleştirilmiş komutada olduğu gibi, barışa zorlamanın örnekleri olarak gösterilmektedir. Bilindiği üzere barışı zorlama, BM Şartı'nın 7. Bölümünde öngörülen yaptırım aktiviteleriyle eş anlamlı düşünülmektedir. BM bu tür önlemlere Soğuk Savaş döneminde başvurmakla beraber, 1990'lara kadar işlerlik kazanmamıştır. Barış operasyonları orta ve uzun vadede demokratik barış ve istikrar inşa etmede pozitif katkı

sunmanın ve çatışmayı önleyebilmenin ötesinde, zorlamaya dayalı operasyonlara göre barış tohumları ekmeye muktedir olabilmektedir. Bunun yanı sıra rızaya dayalı operasyonlar şiddeti sona erdirmeyi başaramasalar da çatışan tarafların ordularını bastırdıklarında uzun dönemli ve demokratik barışa katkı yapmaya elverişlidir (Bellamy ve Williams 2013: 214).

Genel çerçevede bakıldığında, BM barış güçlerinin başlıca pozitif katkılarını şöyle sıralayabiliriz: Çatışan tarafları ayırmak ve fiziksel şiddeti önleme, taraflar arası görüşmeleri başlatma ve güvenli bölgeler oluşturma, barış sürecinin fiziksel açıdan sabote edilmesini önleme (bu özellikle ayrıcalıklarını kaybetme olasılığı olanların diğer bir deyişle çatışmadan beslenenleri bertaraf etmek için önemlidir), barışı tesis etme (yerel seçimleri gözetlemek, hatta düzenlemek, silahları toplamak, insani yardımın ulaşımını tesis etmek, yerel güvenliği sağlamak ve devlet fonksiyonların oluşturulmasına katkı sunmak, barış sürecine katkı sağlayan birey ve kuruluşların güvenliğini sağlamak, ekonomik altyapının inşasına katkı sunmak gibi) (Yılmaz 2007: 45-48). Barışı koruma esasında bir üçüncü taraf faaliyeti olarak sınırlı olabilir ya da çatışmayı çözmeyebilir veya sonlandırmayabilir, ancak barış tesis sürecinde önemli rol üstlendiği gibi bir uzlaşının sağlanabilmesi için gerekli alternatifleri oluşturabilir (Olonisakin 2006: 274-275).

Süper güç ideolojik çekişmelerinin sona ermesi ve artan işbirliği sayesinde BM barış güçlerinin görev alanları genişlemiştir. Fiziksel şiddeti önleme ve bir tampon bölge oluşturma şeklindeki Soğuk Savaş dönemindeki misyonu; Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılması ve Afrika ve güney Asya'da yayılan özgürlük söylemleri özellikle etnik temelli devlet içi çatışmaları tetiklemesiyle yeni dönemde pek çok yeni fonksiyonu üstlenmesini beraberinde getirmiştir. Bu uğurda revize çalışmaları yürütmüş olan BM, 1992 yılında BM Barış Güçleri Birimini (DPKO) kurmuştur (Yılmaz 2007: 48-49). Butros Gali'nin BM genel sekreterliğinin henüz ikinci ayında oluşturulan bu birimin başkanlığına Kofi Annan atanmıştı (Bellamy ve Williams 2013: 101).

DPKO'nun belirlemiş olduğu barış ve güvenlik faaliyetleri ise şöyleydi: Gelişen şiddetli çatışmalardaki anlaşmazlıkları önleyici yapısal ve diplomatik önlemleri içeren

çatışmayı önleme, bir müzakere anlaşması için düşman tarafları bir araya getirmek için diplomatik önlemler kullanımını ifade eden barış yapma, sürdürülebilir barışın temelini atma, askeri, polis ve sivil personel kullanımını içeren barışı koruma, BMGK'nin isteğiyle askeri zorlayıcı önlemler alma bağlamında barışa zorlama ve tekrar çatışma içine çekebilecek riskleri azaltmayı amaçlayan bir dizi önlemleri ifade eden barış inşası. 1992 Şubatında *Barış Koruma Operasyonları Birimi* oluşturulmadan önce BM barış operasyonlarını etkili ad hoc şekilde düzenlenmekteydi (örneğin 1956-67 Sina'da UNEF I gibi (Bellamy ve Williams 2013: 15). İlk barışı koruma operasyonları 1940'ların sonlarına denk gelse de bununla ilgili temel ilkeler dönemin BM genel sekreteri Dag Hammarskjöld ve Kanada Dışişleri Bakanı Lester Pearson tarafından UNEF-I Barış Gücü'nün kurulması aşamasında oluşturulmuş ve BM'de tartışılmıştır. BM'nin 50. yıldönümünde BM Genel Sekreteri Butros-Gali'nin hazırladığı *Supplement on an Agenda for Peace*'de bu ilkeler yinelenmiştir. Söz konusu rapora göre, barışı koruma operasyonlarının başarısı şu üç ilkeye saygı gösterilmesiyle doğru orantılıdır: Meşru müdafaa durumu dışında kuvvet kullanmama, tarafsızlık ve tarafların rızasına saygı (Paker 2012: 77; Özerdem 2013: 67).

1992 BMGK zirvesinde BM Genel Sekreteri Butros Gali'nin BM'nin barış ve güvenlikteki rolü hakkında hazırladığı *Bir Barış Gündemi (An Agenda for Peace)* isimli raporunda⁴⁵ öne çıkan temel kavramlar önleyici diplomasi, barışa zorlama, barış yapma, barışı koruma, çatışma sonrası barış inşasıdır (Aktaran Doyle 2001: 530). Bu raporla uluslararası örgütlerin müdahaleye yönelik etkisini sınırlandırıcı şekilde BM'nin fonksiyonları; delil tespiti, erken uyarı, önleyici konuşlanma, arabuluculuk, yargılama, anlaşmazlık çözümünün diğer şekilleri, barışı koruma, yaptırımlar ve askeri güç, tarafsız insani yardım, çatışma sonrası yeniden inşa olarak sıralanmıştı (Abbott ve Snidal 1998: 4). Uluslararası barış ve güvenliği tesis etmede barışı koruma için dönüm noktası sayılabilecek bu tür kavramsallaştırmalardan önleyici diplomasi; çatışmaların şiddet ortamına gelmesini önleyici diplomatik eylem, barış yapma, düşman tarafları barışçıl araçlarla bir araya getirici eylemleri ve barış inşasıyla da çatışmadan sonra çatışmanın

⁴⁵ BM'nin geleceğiyle ilgili yazılan raporlarda barışı korumaya ilişkin tavsiyelerin örneklerine sıkça rastlanmaktadır: Barış Gündemi (*An Agenda for Peace*), Brahimi Raporu (*The Brahimi Report*), R2P (*The Responsibility to Protect*), Daha Güvenli Bir Dünya (*A More Secure World*), Daha Çok Özgürlük (*In Larger Freedom*) ve Kofi Annan'ın Soykırımı Önlemek için Eylem Planı (*Action Plan to Prevent Genocide*) (Breau 2007: 430).

tekrar ortaya çıkmasından sakınmak için barış inşası eylemlerini kastetmekteydi (Bellamy ve Williams 2013: 17).

Butros-Gali'nin *Barış Gündemi* isimli raporu; devlet sınırları dahilindeki etnik, dini, sosyal ve kültürel çatışma dinamiklerine, nüfus artış problemlerine, borç yükü ve zengin-fakir arasındaki uçuruma ilişkin tespitinden sonra BM'nin ilgi alanını genişletmesini ve yöntemlerini geliştirmesini savunmaktaydı (Özerdem 2013: 69). 1992 Haziranında ortaya çıkan bu rapor, bir ölçüde Ocak 1992'de devlet başkanları düzeyinde toplanan BMGK'nde genel sekreterliğin hazırladığı analiz ve tavsiyeler şeklinde kendisini bulan karmaşık operasyonlara ilişkin yeni talepler karşısında BM'nin önleyici diplomasi, barış yapma ve barışı koruma şeklinde güçlendirilmesinin bir sonraki aşaması olarak da görülebilir. Barış Gündemi'nde başarı şartları değişmeden kalmıştır: Açık ve pratik yetki, BMGK'nin devam eden desteği, üye devletlerin askeri ve sivil personel bakımından katkıya hazır olmaları, merkezde ve alanda etkili BM komutası ve yeterli finansal ve lojistik destek. Barışı koruma operasyonlarının barış yapıcı görüşmelere başlanması için katkısı yönünde ve lojistik ekipman, personel ve finansman bağlamında ortaya çıkan sorunların üstesinden gelinmesi için üye devletlerin daha çok elini taşın altına sokmasından söz edilmekteydi (Bellamy ve Williams 2013: 101).

Bu durum düzenli bir orduya sahip olmayan BM için elzem bir konudur. Çünkü her barış operasyonu yeni bir dizayn gerektirmektedir. Bu dizayn ise BMGK'nin bir operasyon oluşturulması çağrısı yaparak gerçekleşmektedir. Söz konusu barışı koruma operasyonlarının çoğunluğunun BMGK'nce yetkilendirildiği böyle bir ortamda, uluslararası barış ve güvenlik noktasında BMGK'nin dikkatini çekmede ise üç kurumun varlığından söz etmek gerekir. Birincisi genel sekreterdir. 99. madde kapsamında kendini bulan uygulamanın işlerliği 1960'da Kongo'da dekolonizasyon, 1979'da İran'da rehine krizine cevap, 1989'da Lübnan'daki silahlı çatışmayla sınırlı kaldığı söylenmektedir. Bürokratik problemlerle ilgili olarak eski BM genel sekreteri 2000 yılında Brahimi Raporu'nu (*The Report of the Panel on UN Peace Operation*)

yayımlamıştı. Brahimi Raporu'nda⁴⁶ özetle barış koruma operasyonlarını hızlı konuşlanma yeteneği, üye devletler ve meşru yapılarla ilişkilerin güçlendirilmesi, DPKO'nun yönetim kültürünün ve alan misyonlarıyla ilişkilerinin reform edilmesi ve BM sisteminin diğer yapılarıyla ilişkilerin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Ban Ki-Moon 2007 yılında BM barışı korumaya ilişkin taleplerdeki dalgalanma bağlamında barış operasyonlarındaki karmaşa ve genişlemeyle ilgili daha radikal bir yapılanmadan bahsetmiştir. Adı geçen reformlar içinde DPKO'nun yeniden yapılandırılması ve genel sekreterliğe bağlı ayrı bir alan destek birimi oluşturulması vardır (Bellamy ve Williams 2013: 50, 135).

Barış koruma operasyonlarında yetkili ikinci organ Genel Kurul'dur. Genel Kurulca yetkilendirilen BM'nin ilk barış operasyonu 1947-51 tarihli Yunanistan'daki UNSCOB olmuştu. Genel Kurul'un ayrıca 1950 yılında aldığı ve BMGK'nin bir karara varamadığı kolektif önlemler içeren barış çözümü için birleştiriciliği bulunmaktadır. Bu karar aslında süre giden Kore Savaşı'nda BMGK'nin kararlarına Sovyetlerin vetosunu kırmak için alınmıştı. Benzer bir kararı geçirebilmek için genel kurulun üçte iki lehte çoğunluğu gerekmiştir. 1956'daki Süveyş Krizi'ndeki UNEF I ve 1960'da Kongo'da ONUC gibi BM eylemlerinde Genel Kurul'un barış için birleştirici özelliğine rağmen Genel Kurul'un tartışmalı kaldığı ve önceliğin BMGK'ye verildiği görülmektedir. Üçüncü ilgili kurum ise BMGK üyesi devletlerdir. Bunlar 5-8. Bölümlerde düzenlenir. BMGK 5 daimi (Çin, Fransa, Rusya, ABD ve Birleşik Krallık) ve 10 geçici üyeden oluşur. Karar alınabilmesi için daimi üyelerin vetosunun olmadığı 9 üyenin olumlu oyu gerekir. Soğuk Savaş sonrası süreçte devlet çökmesi (794 sayılı karar), demokratik yollardan seçilmiş hükümetin devrilmesi (841), HIV/AIDS (1308), uluslararası terörizm (1373), nükleer yayılma (1540), insani acı çekme (770), insan haklarının yoğun ihlali (1199) ve bir devlette sivillerin katliamı (1674) gibi örneklerde görüldüğü üzere

⁴⁶ 2000 Martında BM barış operasyonları panelinde, örgütteki kurumsal başarısızlık, barış operasyonlarına yönelik talepler, Genel Kurul'un DPKO için bedelsiz askeri personel uygulamayı sonlandırma kararı ve Sierra Leone'daki misyon (UNAMSIL) görüşülürken, panele başkanlık eden eski Cezayir eski dışişleri bakanı Lakhdar Brahimi'nin ismiyle daha sonra 2000 Eylülündeki BM'nin milenyum zirvesinde BM barış operasyonlarına ilişkin öneriler getiren raporda özetle şu unsurlar yer almaktaydı: 1. BM merkezinde karar vermenin geliştirilmesi. 2. Yetkilendirme ve kaynaklar (DPKO'nun BMGK'ne bilgilendirme yapması, BMGK'nin de yetkilendirmesinin yazılı ve gerçekleştirilebilir olması ve operasyonun finansmanı ile ilgili finansman düzenlemelerinin misyon düzenlemelerden önce gerçekleştirilmesi gibi önerileri kapsar) 3. Hızlı ve etkili konuşlanma. 4. Konuşlanan güçlerin etkinliği (Bellamy ve Williams 2013: 129-133).

BMGK'nin tehdit algılamasında genişleme olduğu görülmektedir. Bu anlamda 1991 yılında Körfez Savaşı sonucunda alınan 688 sayılı karar dönüm noktasını oluşturduğu söylenebilir (Bellamy ve Williams 2013: 49-51).

İnsancıl krizler karşısında BMGK'nin dikkatini çekmede ise etkili olan faktörlerden birincisi, insan haklarının gittikçe uluslararasılaşmasıdır. 39. madde sayesinde insani krizler bir devlet içinde gerçekleşse dahi yaptırıma tabi olabilmektedir. İkinci olarak, gelişen teknoloji ve iletişimin bu tür olayları duyurması ve bunun sonucunda da baskı oluşturmalarıdır. Üçüncüsü, silahlı çatışmalardaki değişimin devlet egemenliği anlayışını da etkilemesidir. Bir devlet-içi çatışma sınırları aşarak diğer devletlere de sıçraması ve sığınmacı sorunlarına yol açması uluslararası toplumu ve BM'yi harekete geçirebilmektedir (Keskin 2009: 75).

Bunların yanı sıra Soğuk Savaşın bitmesiyle barış operasyonları üçlü bir dönüşüm geçirmiştir. Birincisi, niceliksel dönüşümdür. Önceki 40 yıldakinden daha fazla barış operasyonu olurken, müdahil devletlerin de sayısı artmıştır. İkincisi normatif dönüşümdür. Üye devletler arasında post-Vestfalyan kalıcı barış kavramını teşvik etmesi bağlamında barış operasyonları düzenlemesine ilişkin büyüyen bir inancı kastedir. Bu normatif dönüşümün neticesi olarak da niteliksel dönüşüm; BM'nin 1960'larda ONUC'u andıran karmaşık misyonlardan çok daha düzenli bir şekilde operasyon düzenlemesini kastedir. İnsani yardım ulaşımı, devlet inşa programları, yerel barış yapma ve barış zorlama unsurları ile iç içe daha niteliksel operasyonlar yürütmeye başlamıştır. Bu operasyonlar aynı zamanda ONUC sayılmazsa daha öncekilerden çok daha pahalı ve geniş misyonlardır (Bellamy ve Williams 2013: 93).

1990'lı yıllardaki birçok barışı koruma operasyonu, barış anlaşmalarında öngörülen inşa projeleriyle sınırlıyken, 2000'lerdeki uzun vadeli sosyal dönüşüm ve uzlaşma programlarını da kapsamına almıştır. Kalıcı barışa ulaşma bağlamında uygulanan başlıca programlar uzlaşma, siyaset, güvenlik ve yargı kurumlarını dönüştürme, toplumsal kalkınma, eski savaşçıların uzun vadede topluma yeniden entegre edilmesi şeklindedir. Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası dönemde çatışma çözümü ve barış inşası operasyonları nitelik, nicelik ve normatif bağlamda çerçevesinin genişlediği görülmektedir. Bunda iki

kutupluluğun getirdiği kısıtlamaların kalkması ve bununla ilişkili olarak büyük güçler arasında işbirliğinin artması, arabuluculukta yenilenmiş çıkarlar, sivil toplum kuruluşları gibi yeni aktörlerin ortaya çıkması, müdahaleyi onaylayıcı uluslararası toplumda yeni normların varlığı etkili olmuştur (Özerdem 2013: 68, 80-82).

Nicelik olarak, 1948-88 arasında 13 BM barış gücü oluşturulabilirken, Soğuk Savaş sonrası süreçte 60'ın üzerinde tesis edilmiştir (Yılmaz 2007: 49). BM 1989-94 arasında önceki 40 yıldan daha fazla barışı koruma operasyonu düzenlemiştir. Yine 1989-2006 arasındaki 122 çatışmadan 74'ü (%61'i) barış anlaşmaları ile çözümlenirken, genel itibariyle Soğuk Savaş sonrası dönemde silahlı çatışmaların %39'u barış müzakereleri ile sonuçlandığı tespit edilmiştir (Özerdem 2013: 68-69). 1948-2007 arasında cereyan eden 61 barışı koruma operasyonunun 36 tanesi 1988-98 yılları arasına denk gelmektedir. Bu, Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte iç savaşlardaki hızlı artışı ve bu iç savaşlara müdahil olma noktasında BMGK'nin 5 daimi üyesi arasında artan işbirliğinin bir sonucu olarak barışı koruma operasyonlarının sayısındaki hızlı artışı da yansıtmaktadır (Griffiths, O'Callaghan ve Roach 2013: 30-31).

Sayısal artışın yanı sıra yeni egemenlik anlayışıyla ilgili barış gücü operasyonlarının niteliğinin de değiştiği 1988 sonrasında gerçekleşen misyonların, sadece dördünde görev tanımı “bir sınırı veya ateşkes hattını izlemek” olarak tanımlanmasında görülür. Çünkü geri kalanları neo-liberal bir pazar ekonomisinin inşa süreciyle paralel şekilde geniş kapsamlı görev ve sorumluluk tanımı yapılmıştır. Yani, seçimlerin yapılmasından BM'nin devletin yürütme organlarının işlevlerini de üstlenmesine kadar hatta iyi yönetim gibi son derece kapsayıcı süreçleri içerir. Bu durum barışı koruma sürecinden barışı yapma sürecine geçişi temsil eder. Kapsam genişlemesi, müdahale eden aktörlerin sayısı ve niteliğini de değiştirmiştir. Bu da diğer devletlerin askeri güçlerinden uluslararası ve bölgesel örgütlere, hükümet dışı örgütlerden şirketlere kadar çeşitli aktörlerin yeniden yapılanma sürecine dahil olmasına işaret eder (Paker 2012: 83-84).

Yeni süreçte barış operasyonlarını dillendirenlerin de farklılaştığı görülebilmektedir. Vestfalyan barış operasyonları fikrinin en önemli destekçileri Asya

ve Afrika'daki post-kolonyal devletler Rusya ve Çin iken, Soğuk Savaş sonrası süreçte post-Vestfalyan barış operasyonları fikrini dillendirenlerin başında Batılı devletler ve insan haklarıyla ilgili NGO'lar gelmektedir. Özellikle Asya'da çok sayıda devletin derin şüphe duyduğu bu barış operasyonlarını yansıtan post-Vestfalyan bakış açısına ilişkin temel prensipleri destekleyici mahiyette bir başka gelişme de 2008'in başında BM'nin, barış operasyonlarına ilişkin ilkeler ve esaslar benimsemesi olmuştur. Bu gelişmeden önce de zaten 2005'in sonlarında 150'den fazla BM üyesi, vatandaşlarını soykırım ve kitle ölümlerine karşı koruma sorumluluğunu kabul etmişlerdi (Bellamy ve Williams 2013: 5).

1.4.2. Koruma Sorumluluğu

Teröre karşı savaşta askeri kaynaklara başvurulması ve Irak işgali ile “insani” kavramında bir geriye dönüş yaşansa da insani müdahale kavramına yönelik yeni bir umut koruma sorumluluğu olmuştur. Ancak koruma sorumluluğuna ilişkin insani müdahale tartışmalarında MacFarlane, Thielking ve Weiss'in yaptıkları gibi üçlü bir kümelenme yaşanmaktadır. Koruma sorumluluğuna muhalif olanlar, bunun kalkınmış ve kalkınmamış dünyayı bölen yarı-sömürgeleştirme uygulamasına geri dönüş olacağını savunmaktadırlar. Kuşkucular bunu yetersiz siyasal iradenin temel sorunlarını çözmeyen bir tartışma olarak görürler. R2P konusunda iyimser olanlar ise uygulanabilir bir uzlaşma yolunda gerçekçi ve önemli bir adım olarak görmektedirler (Massingham 2009: 805).

Koruma sorumluluğu yaklaşımı; insan haklarının korunmasını, egemenliğe rakip bir kavram olmaktan ziyade onun bir parçası olarak kabul ederek halkına asgari güvenlik ve temel insan haklarını garanti eden devletleri egemen olarak görmektedir. Bu haliyle de Arsava'ya göre insan haklarının korunmasını devletlerin egemenliğine müdahale için bir gerekçe olarak kabul eden insani müdahale yaklaşımından da sapma gösterir (2013: 86).

Koruma sorumluluğu kavramı liberalizmle de ilişkilendirilebilmektedir. Liberalizm dış ilişkilerde güç kullanımına karşı çıksa da bazı liberal teorisyenler, liberal

norm ve değerlerin her şeyin üstünde olduğu savından hareketle ve kendileriyle çelişmeme adına liberal demokratik devletlerin ciddi insan hakları ihlallerini bünyesinde barındıran devletin iç işlerine kayıtsız kalamayacaklarını savunurlar. İnsanlığı bir bütün olarak gören ve insan haklarına görecelik perspektifinden bakmayı reddeden bu teorisyenlere göre, bu türden yapılacak müdahaleler meşrudur. Bu ilke çerçevesinde devletlerin iç yönetim becerileri yani halkların güvenliği ve refahını sağlayabildikleri ölçüde meşruiyet kazanacakları, hatta halkın gözünde kazanılacak meşruiyetin egemen olarak tanınmanın asıl belirleyicisi olduğu söylenebilir (Oğuzlu 2014a: 104).

BM Şartı'nın 39. maddesi ancak barışın bozulması, barışın tehdidi veya bir saldırı durumunda BMGK'ne müdahale hakkı verirken burada barışın tehdidi hatta bizzat barışın ne anlama geldiği önem kazanmaktadır. BM oluşturulurken, devletler arasında silahlı çatışmanın olmaması şeklinde dar kapsamlı bir barış tanımlaması yapılmıştır. Ancak zamanla BMGK'nin bu tanımlamayı genişlettiğini hatırlatan Arsava, bu anlamda ağır insan hakları ihlallerinin uzun bir süredir barışın tehdidi olarak kategorize edildiğini ve BMGK'nce son yıllardaki koruma sorumluluğu çerçevesindeki uygulamalarının da bunu doğruladığını öne sürmektedir (2013: 87-88). Dolayısıyla BM Şartı oluşturulurken düşünülmeyen ağır insan hakları ihlallerinde 7. Bölüm çerçevesinde eyleme geçme, daha sonraları 39. madde kapsamında bazı devlet-içi çatışmalar barışa yönelik tehdit olarak değerlendirilerek insancıl müdahale kapsamında kuvvet kullanılması söz konusu olurken, bu ise son 10 yılda yerini Libya örneğinde⁴⁷ de görüldüğü üzere koruma sorumluluğuna bırakmıştır (Keskin Ata 2013: 427).

Koruma sorumluluğunun dış ve iç egemenlikteki değişime paralel geliştiği öne sürülebilir. Uluslararası hukukta esas olan ve BM Şartı'nın 2/1. maddesinde de vurgulanan devletlerin egemen eşitliği ve uluslararası bağlantıların kapsamı konusunda devletlerin kendilerinin karar verme hakkını ifade eden, yani diğer uluslararası hukuk süjelerine karşı sahip olunan dış egemenlik ile kendi vatandaşlarına karşı tam ve sınırsız karar alma özgürlüğünü ifade eden iç egemenlik haklarının esas olduğudur. Bunların

⁴⁷ İnceleyeceğimiz örnek olaylarda da görüleceği üzere koruma sorumluluğuna ilişkin atıflar BMGK'nin Darfur Krizi ve Libya ile ilgili kararlarında görülebilmektedir (Arsava 2013: 81). R2P'ye Libya'daki 2011'deki duruma ilişkin açıkça başvurulmadan önce ilk kez 2006'da Darfur'daki durum için BMGK'nin kararında başvurulduğu öne sürülmektedir (Bajoria ve McMahon, <http://www.cfr.org>, 3 Ağustos 2015'te erişildi).

zamanla değişime uğradığı da iddia edilmektedir. Bu değişikliğin bir örneği olarak egemenlik ve müdahale ilişkisini yeniden tanımlayan ve müdahale hakkında ziyade koruma gereksinimini vurgulayan koruma sorumluluğu kavramı gösterilmektedir (Arsava 2013: 81-85).

Söz konusu koruma sorumluluğunun arka planı, dünyanın soykırım ve etnik temizlik gibi insani krizlerle karşı karşıya kalındığı 1990'lara kadar uzanır. Bu dönemde BM, Somali'ye askeri müdahalede bulunurken, Kosova ve Ruanda'ya⁴⁸ müdahale etmemiştir. 1990'ların sonunda, güvenlik ve müdahale arasındaki felsefi ve politik tartışmaya ilişkin olarak BM Genel Sekreteri Annan değişim ve reform çağrısı yaparak, insanlığa karşı suç işlendiğinde uluslararası toplum adına hareket eden BMGK'nin ahlaki görevini hatırlatmıştır (Breakey 2012: 5-6).

İnsani amaçlarla askeri müdahaleye karar verecek meşru otorite BMGK'dir. Bu noktada iki tür sorundan bahsedilmektedir. Birincisi, insani müdahaleye ilişkin bir tarafta açık yasak madde bulunduran BM Şartı, diğer tarafta ise uluslararası teamül hukukunda kabulü bulunmakta ve dolayısıyla mevcut uluslararası hukuk bu ikisi arasında gidip gelmektedir. Bu sorunu gidermek için egemenliği yeniden tanımlama yoluna gidilmiş ve bu bağlamda sorumlu egemenlik kavramı kabullenilmeye başlanmıştır. Güvenlikle insan hakları arasındaki çatışmayı sona erdirmek için küreselleşme ve uluslararası işbirliği düzleminde “devletin halkın hizmetkârı” olarak görülmesini savunan Annan'ın düşünceleri bunda etkili olmuştur. R2P bu çerçevede oluşturulmuş ve buna devletin egemenlik hakkı, vatandaşlarını koruyabildiği ölçüde başarılı olacağı öngörülerek egemenliğe ahlaki bir içerik yüklenmiştir. İkinci sorun, BMGK'nin daimi üyelerinin veto yetkisine ilişkindir. Öncelikle BMGK onayını müdahale öncesi bir şart olarak ortaya koyan R2P, BMGK'nin zamanında müdahil olmaması ya da bu yönde öneriyi reddetmesi durumunda BM Genel Kurul'un özel acil

⁴⁸ 26 Mart 2004'teki anma töreninde Ruanda'daki soykırıma ilişkin uluslararası toplumun hareketsiz kalarak günah işlediğini söyleyen dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın bizzat kendisinin bu müdahale edilmemesinde payının olduğu iddia edilmektedir. Şöyle ki, BM'nin ilk Kara Afrikalı Genel Sekreteri olmasının yanı sıra Ruanda'daki iç savaş esnasında BM'de Barış Gücü askerlerinin koordinasyonundan sorumlu Genel Sekreter Yardımcılığı görevinde bulunması onu başlıca sorumlu yaptığı öne sürülmektedir (Arsava 2013: 82).

oturumunda değerlendirilmesi veya başka bir bölgesel ya da bölge-altı örgüt tarafından ele alınması şeklinde alternatifleri de düşünmüştür (Heywood 2013: 388).

Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan, “BMGK yetkisi olmadan güç kullanımını uluslararası düzenin geleceği için en büyük tehlike olarak gören kişiler için birisi Kosova için değil de Ruanda bağlamında şöyle diyebilir: Soykırıma giden karanlık gün ve saatlerde, Tutsi nüfusu korumak için bir devletler koalisyonu harekete geçirilebilirdi, fakat Konsey hemen harekete geçecek yetkilendirmede bulunmadı, böyle bir koalisyon bir kenara mı çekilmeli ve korkunun ortaya çıkmasına izin mi vermeli?” demektedir (<http://www.un.org>, 10 Haziran 2014’te erişildi). Annan BM Şartı’nın insan egemenliğini koruma üzerine inşa edildiğini belirterek egemenliğin sadece güç değil sorumluluk da gerektirdiğinin altını çizmiştir (Jentleson 2001: 258).

Annan BMGK tarafından onaylanmayan tartışmalı 1999’daki Kosova’ya ilişkin askeri operasyonun ardından insani müdahale üzerinden tartışmayı şiddetlendirerek, güç kullanımı esaslarına yönelik 2001 yılında bağımsız bir komisyona R2P yayımlatmıştı. Bu R2P, sivillerin geçimlerini sağlama ve yaşamları korumanın bizzat devlet egemenliğinin doğasından olan bir görev olduğunu vurgulamıştır. Eğer bu görev işletilemiyorsa, BM’nin yetkilendirdiği diğer hükümetlere son çare olarak askeri güç kullanmayı da kapsayan harekete geçme hakkı tanımaktadır (Seybolt 2008: 1-2).

2000 yılında dönemin genel sekreteri Annan’ın çağrısıyla kurulan ve Gareth Evans ve Mohammed Sahnoun’un eşbaşkanlığında Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (*International Commission of Intervention and State Sovereignty, ICISS*) Aralık 2001’de koruma sorumluluğu başlığıyla bir rapor yayınlamışlardır (Ercan 2014: 319). Bu süreçte dünya çapında akademisyenler, generaller, BM yetkilileri ve eski devlet başkanları insan haklarını savunmaya yönelik umut verici normları ve egemenlik arasındaki gerilimi uzlaştırma çabası içine girmişlerdir. R2P, insanları koruma adına askeri eylemlere rehberlik etmek için komisyon tarafından geliştirilen temel ilkeleri ve sorumluk olarak egemenliğin modern oluşumunu içermektedir (Walling 2008: 335). İnsani askeri müdahaleye ilişkin standartları belirlemeyi amaçlayan bu rapor, askeri müdahaleyi “uluslararası toplumun

gerektiğinde başvurabileceği bir hak olmaktan çıkarıp soykırım, savaş suçu, insanlığa karşı suç ve etnik temizlik işleyen sorumsuz devletlere karşı etik ve hukuki sorumluluk” olarak tarif edilmiştir. Bu doğrultuda uluslararası sorumluluk vurgusu, müdahalenin bir zorunluluk haline dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Buna göre, halkını koruma sorumluluğu olan devletin bunu gerçekleştirmemesi halinde uluslararası topluluğun koruma sorumluluğu doğar. Bu anlayış, egemenliğin kaynağına insanı yerleştirmektedir (Paker 2012: 85-86). Rapor, BMGK onayı olmaksızın tek taraflı askeri güç kullanımındaki istismara alternatif bir yaklaşım geliştirerek hem devletler hem de uluslararası toplum düzeyinde bir koruma sorumluluğu öngörmüştür (Ercan 2014: 320).

Bu bağlamda R2P’nin iki temel prensibinden söz edebiliriz: İlki, devlet egemenliğinin gerektirdiği öncelikli sorumluluk o devletin kendi halkını koruma sorumluluğudur. İkincisi, iç savaş, ayaklanma, baskı ya da devlet başarısızlığının bir sonucu olarak nüfusun ciddi zarar görmesi halinde o devletin bunu engellemeyi başaramaması ya da isteksiz davranması halinde müdahale etmeme ilkesi, yerini uluslararası koruma sorumluluğuna bırakacaktır (ICISS 2001: XI).

Koruma sorumluluğu üç özel sorumluluğu barındırır. Bunlardan birincisi, engelleme ya da durdurma sorumluluğudur. Risk altındaki halka yönelik insani krizleri ve iç çatışmanın doğrudan ve kökenindeki nedenleri ele alır. İkincisi, tepki verme sorumluluğudur. Bu yaptırımlar ve uluslararası kovuşturma, insanların ihtiyaç duyduğu uygun önlemler almaya cevap vermedir. Son olarak, yeniden inşa etme ya da yeniden yapılandırma sorumluluğudur. Bu ise, belirgin bir askeri müdahaleden⁴⁹ sonra durdurma veya önleme için dizayn edilmiş müdahalenin zararlı nedenlerini ele alarak, uzlaş, yeniden inşa, iyileşmeyle ilgili tam yardım sağlamayı ifade eder (ICISS 2001: XI). ICISS tatmin edilebilir nitelikte müdahale için de üç kriteri ön plana çıkarmaktadır: (1) Müdahalenin çok taraflı bir karaktere sahip olması, (2) bölgede diğer devletlerin

⁴⁹ Askeri müdahaleyi haklılaştırıcı neden olarak “haklı dava” ve meşrulaştırıcı olarak da “doğru otorite” ön plana çıkmasına rağmen, askeri müdahaleyle ilgili en kapsamlı ilkeler R2P raporunda ortaya konmuştur. R2P haklı askeri operasyon için büyük çaplı etnik temizlik ve can kaybı şartını getirmektedir. İnsanlığa karşı suçlardan daha spesifik ve kasti olmayan büyük çaplı insan kaybını da kapsayan bu kriterler ayrıca uluslararası sorumluluğun ve müdahale hakkının doğmasını da sağlayıcı unsurlardır (Heywood 2013: 387-388).

desteğini çekebilmesi, (3) müdahaleye yardım için niyetlenilmiş olması (Wheeler 2003: 195).

ICISS'in modern barışı korumanın yeniden düşünülmesiyle oluşturmuş olduğu R2P aslında mutlak egemenlikten sorumluluk olarak egemenliğe geçişi temsil etmekte ve dolayısıyla soykırım ya da kitle zulümleri karşısında başvurulabilecek müdahale hakkına dayanmaktadır (Gerber, <http://www.stanleyfoundation.org/>, 25 Ağustos 2015'te erişildi). Söz konusu komisyon raporunda dikkati çeken bir konu da sorumluluk gerektiren devlet egemenliği gereği, halkını koruma sorumluluğunun öncelikle ilgili devletin kendisine ait olduğunun vurgulanmasıdır. İlgili devletin bu konuda başarısız olması durumunda, özellikle devlet ahlakçılarının savunduğu müdahale etmeme ilkesi yerini, uluslararası koruma sorumluluğuna bırakmaktadır. Bu kavramla, devletlerin insani haklılaştırmayı suistimal etmelerini zorlayıcı şekilde dizayn edilerek insani eylemin gerçekleştirilmesinde konsensüsü yerleştirerek önemli bir role sahip olmuştur (Bellamy ve Wheeler 2011: 512).

2004 yılında R2P, tehditler, meydan okumalar ve değişimlere yönelik BM genel sekreterliğinin yüksek düzeyli panelinde onaylanmıştır. Bunu genel sekreterliğin 2004'te soykırımın önlenmesine yönelik özel danışman ofisinin kurulması izlemiştir (Deng 2013: 324). Pek çok ülkede korkulara rağmen, kesin şartlar altında askeri müdahale için bir gerekçe olarak insan güvenliği geniş bir kabul görmüştür. 2005 Eylülündeki dünya zirvesinde Genel Kurul, sorumluluk belli bir düzeye ulaşmadığında devletlere karşı son çare olarak güç kullanmayı da içeren sivilleri koruma sorumluluğu kavramını onaylamıştır (Seybolt 2008: 2). BM Genel Kurulu, devletlerin kendi sınırları içindeki krizlerle ilgilenmeyi o devletlerin öncelikli sorumlulukları olarak görmüştür. 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi de devletlerin bu sorumluluğu yerine getiremediklerinde uluslararası topluma 7. Bölüm kapsamında BMGK aracılığıyla kolektif güvenliğin önünü açmıştır (Taylor ve Curtis 2011: 319-320).

ICISS'in yapmış olduğu geniş tanımlamalar, güç kullanımının istismar edilebilmesi olasılığını artırmıştır. Örneğin, 2003'te ABD öncülüğünde Irak'a müdahalede insani nedenler ve R2P meşruiyet aracı olarak öne sürülmüştür. Bu

kasamda R2P'nin uluslararası kabulü için kapsamının daraltılması ve 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 138. ve 139. paragraflarında yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır (Ercan 2014: 320). Bu kapsamda 1990'lı yıllarda gerçekleştirilen ve ağır bir şekilde eleştirilen “insani müdahalelere alternatif bulma girişiminin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve ICISS tarafından oluşturulan koruma sorumluluğu (138 ve 139. paragraflar) 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde oybirliği ile kabul edilmiş ve adı geçen paragraflar 2006 yılının Nisanında BMGK'nin 1674 sayılı kararı ile onaylanmıştır (Ulusoy 2013: 269). Bu yeni haliyle R2P'nin yetkisinin kapsamı soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlik şeklinde dört ağır suçla daraltılmıştır (Ercan 2014: 320).

Koruma sorumluluğunun; Ruanda'da soykırım olurken hiçbir şey yapılmaması ve Yugoslavya'da iş işten geçtikten sonra müdahale edilmesi örneklerinde görülen önceki başarısızlıklara bir tepki niteliği taşıyan bir yönü de vardır. Bununla birlikte barış, güvenlik ve adalet için sorumluluğu uluslararasılaştırmaya yönelik bu tür iyi niyetli yaklaşımların da önünde engeller bulunabilmektedir. Çünkü, adı geçen kavramlar herkesin işine yaradığı için her devlet bunları sağlamanın bedelini ödemektense diğer devletlere bırakmak istemelerinin yanı sıra güç politikası, hazıra konma ve çıkar kollama gibi güçlü engeller vardır. Genellikle devletler; başka yerlerde müdahaleye izin vererek kendilerine karşı kullanılabilecek bir emsal oluşturmakta tedbirli davrandıkları gibi, daha güçlü devletlere karşı çıkmakta da isteksiz davranabilmektedirler. Kendilerine bağımlı, müttefik veya uydu devletlerin iç işlerine yönelik uluslararası topluluğun müdahalesi söz konusu olduğunda, güçlü devletler bunu önlemeyi kendi çıkarları için önemli görebilmektedirler (Nye ve Welch 2010: 290-291).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası barışı korumaya yönelik tartışmalarda ağırlığın insani müdahale hakkı sorununa verildiğini belirten David Chandler, özellikle Batılı devletlerin savunduğu müdahale hakkını savunanların, liberal barış çerçevesinde bireysel hakları önceleyen liberal uluslararasııcılığın taraftarlığını yaptığını öne sürmektedir. Bunun aynı zamanda Soğuk Savaş dönemindeki realist çerçevenin devlet güvenliğini önceleyen yapısını da bir kenara attığını belirten Chandler, bu yeni müdahaleci normlara daha fazla meşruiyet kazandırmak ve bunları

kodifiye etmek için ise ICISS'in koruma sorumluluğunu ortaya çıkardığını öne sürer (2004: 59).

Benzer şekilde, koruma sorumluluğu kavramına, güçlü devletlerin zayıflara karşı askeri müdahalesini meşrulaştıracağı gerekçesiyle özellikle Asya ve Latin Amerika'dan birçok hükümetçe karşı çıkmıştır. Bunu doğrulayan gelişme, 2003'te ABD'nin Saddam Hüseyin'in kitle imha silahlarına sahip olduğu şeklinde insani gerekçeleri kullanması olmuştur (Seybolt 2008: 2). Bu konuda koruma sorumluluğunun kötüye kullanılmasının ya da genişletilmiş yorumlarla kullanılmasının BMGK'nin 7. Bölüm çerçevesindeki düzenlemelerle önüne geçebileceğini öne süren, zaten uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında öncelikli sorumluluğun da BMGK'nde olduğunu hatırlatan Arsava, Darfur ve Suriye örneklerinin BMGK'ne yönelik bir güvensizlik oluşturduğunu dile getirmektedir (2013: 87). Bu bakımdan, koruma sorumluluğunun yanı sıra önleme sorumluluğu ve yeniden inşa etme sorumluluğu taşıyan R2P'nin, uzun dönemde başarısının barış ve/veya ulus inşa etmesiyle bağlantılı olduğu öne sürülmektedir (Heywood 2013: 391).

Dolayısıyla 2005'teki Dünya Zirvesi'nin sonrasında da ciddi insan hakları ihlalleriyle karşılaşılması ve buna gerekli tepkinin gösterilmeyişi 2009'da dönemin BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon'un "Koruma Sorumluluğunun Uygulanması" isimli raporunun yayınlanmasını beraberinde getirmiştir. 138. ve 139. paragraflar doğrultusunda doktrinin 3 niteliği olarak şunlar belirtilmiştir: (a) Uluslararası yardım ve kapasite geliştirme, (b) devlet sorumluluğu, (c) zamanında ve kararlı tepki. Bu son unsur aynı zamanda bir devletin koruma sorumluluğunu yerine getirmede aciz kaldığı ve muhtemel zorlayıcı ve barışçıl yöntemler yetersiz kaldığında BMGK kararıyla insani müdahaleyi içinde barındırır (Ercan 2014: 320). 2009'da devletler, genel sekreterin R2P'nin uygulanmasına ilişkin yaklaşımını onaylamıştır (Bellamy ve Wheeler 2011: 523).

II. BÖLÜM

2. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN DEVLET-İÇİ ÇATIŞMALARA MÜDAHALE EDİP ETMEMESİNİ VE MÜDAHALEDEKİ BAŞARISINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

İç çatışmalara askeri müdahalelerin oldukça uzak bir köprüyü yansıttığını ve bunlara istisna durumlarda başvurmasını isteyenlere karşı Stanley Hoffmann müdahalenin etkilerinin eylemsizlikten daha kötü olmayacağını öne sürerek karşı çıkar. Ayrıca realistlerin öne sürdüğü gibi birileri iç çatışma yaşayan yerleri sorunları olarak görmeyebilirler ve bunları oldukça fakir ve stratejik olarak önemsiz görebilirler. Ancak Hoffmann'a göre küreselleşmenin de etkileri göz önüne alındığında bir yerdeki tehlike sınırları aşarak yayılabilir (2001: 281-282).

Barışın sürekliliğini ve ekonomik sosyal gelişmeyle beraber insan haklarına saygıyı geliştirmeyi amaçlayan BM'nin bunu yeterince sürdüremediği Soğuk Savaş döneminde görülmüştür. Kuruluşundan itibaren 150'den fazla silahlı çatışmaya tanık olan BM'de özellikle BMGK'nin daimi üyelerinin veto yetkisi ve artan harcamalar da göz önüne alındığında başarı ve başarısızlıklarının tartışıldığı bir ortama evrilmiştir. Eski Yugoslavya, Somali ve Ruanda'daki barışı korumada yetersizliğinin yanı sıra 1948'den itibaren gerçekleştirdiği 30'dan fazla barışı koruma operasyonun büyük çoğunluğunda başarı elde ettiği öne sürülmektedir (Lipson 2005: 371-372).

Bu türden tartışmaların odak noktası BM özelinde uluslararası örgütlerin müdahale edip-etmeme ve müdahale ettiklerinde de etkili/başarılı ya da başarısız olmalarına ilişkindir. Bu bağlamda öncelikle uluslararası örgütlerin müdahale edip etmemesi üzerinde etkili olduğunu düşündüğümüz parametreler ele alınacaktır.

2.1. Uluslararası Örgütlerin Devlet-içi Çatışmalara Müdahale Edip Etmemesini Belirleyen Faktörler

Uluslararası örgütlerin bir devlet-içi çatışmaya neden müdahale edip-etmediği önemli bir husustur. Özellikle teorik açıdan ele alındığında bir uluslararası örgütün bir devlet-içi çatışmaya müdahale edip etmemesini belirleyen faktörler, aşağıdaki hususlarda ön plana çıkmaktadır.

2.1.1. Uluslararası Örgütün Çıkarı ve Normları

Uluslararası politikada uluslararası örgütlerin aktörlük derecelerinin çeşitli teorilerce farklı konumlandırıldığı görülmektedir. Realist yaklaşımın uluslararası kurum ve normlara yaklaşımı, güçlü devletlerin maddi çıkarlarına hizmet eden unsurlar olarak görülüp en iyi olasılıkla güç mücadelesinden uzak küçük sorun alanlarında etkili olabilen aracı değişkenler olarak görülmektedir. Mearsheimer'ın Uluslararası Kurumların Yanlış Vaadi (*The False Promise of International Institutions*) ve Krasner'ın Egemenlik: Organize İkiyüzlülük (*Sovereignty: Organized Hypocrisy*) isimli eserleri, kurumlar ve normlara ilişkin belirgin kuşku taşımalara örneklerdir (Donnelly 2012: 71).

Realist gelenek uluslararası örgütleri büyük güçlerin birer dış politika araçlarından ibaret görürken, liberal gelenek uluslararası örgütleri uluslararası politikada özerk birer aktör olarak kabul eder. Realist gelenek çerçevesinde bakıldığında MC'nin Fransa ve İngiltere'nin dış politika amaçlarına hizmet ettiği; II. Dünya Savaşı sonrası kurulan BM, IMF, DB ve NATO gibi uluslararası örgütlerin ABD'nin dış politika aracı olduğu söylenebilir. Liberal geleneğin bir uzantısı bağlamında düşünüldüğünde ise önceleri hükümetler arası özelliği ağır basan bir örgüt olarak kurulan Avrupa Topluluğu'nun zaman içinde uluslar-üstü bir özellik kazanmaya başladığı AB örneği verilebilir (Ateş 2012: 33).

Realist teori içinde uluslararası işbirliğinin imkansız olduğunu iddia etmeyen realistler vardır. Ancak bunlara göre de uluslararası düzenlemelere girmek için

devletleri teşvik eden çok az şey vardır ve onlar kolayca bu tür düzenlemelerden çıkabilmektedirler. Uluslararası kurumlar ve anlaşmalar zorlayıcı güç değildir ve devletlerin eylemleri üzerinde çok az etkiye sahiptirler. Realistler, uluslararası politikada NGO ve MNC'ler gibi devlet-dışı aktörlerin gücünü ve önemini kabul etmezler. Realistler için güç dengesi ve caydırıcılık, barışı sürdürmede uluslararası kurumlardan daha etkilidir (Karns ve Mingst 2004: 46). Realistler, uluslararası örgütlerin, devletlerarası ilişkileri örgüte üye devletlerin ulusal çıkarlarının gerektirdiği çizgide yumuşak şekilde yönetmeye yaradığını öne sürerler. Uluslararası politikanın, devletlerin oluşturduğu uluslararası örgütler aracılığıyla değil de devletlerin güç ve güvenlik arayışları doğrultusunda oluşan dengeler yoluyla yönetildiğini ileri sürmektedirler. Dolayısıyla, realistler için uluslararası politikada örgütlerin rolü ikincil konumdadır ve güvenlik ve güç arayışı içinde olan devletlerin amaçlarına hizmet eden uluslararası örgütlere barışın tesis edilmesinde gereğinden fazla yükümlülük yüklemek pek doğru olmayacaktır (Ateş 2012: 76-77). Realist teoriye göre, emperyalizm güvenlik ikileminin doğrudan sonucudur (Osaghae ve McGowan 2006: 206).

Kenneth W. Abbott ve Duncan Snidal'ın ileri sürdüğü rasyonalist ve kurumsalcı yaklaşıma göre devletler dünya politikasında birincil aktörlerdir ve onlar uluslararası örgütleri müşterek hedeflerini sürdürmeye uygun sosyal düzenlemeler oluşturmak için kullanırlar. Söz konusu hedeflerden kasıt kolektif mallar üretimi, işbirliği problemlerini çözme, güvenlik ikilemi düzenlemelerinde işbirliği yapmaktır (Abbott ve Snidal 1998: 6). Ayrıca ikna edici ulusal çıkar veya amaçlar olduğunda *raison d'etat* (devlet politikalarının yalnızca güvenlik çıkarları ya da amaçları çerçevesinde gerekçelendirilmesi) devreye girerek yasal kısıtlamalar dikkate alınmayabilmekte ya da amaçlar uğruna esnetilebilmektedir (Viotti ve Kauppi 2014: 324). Bu minvalde, uluslararası ilişkilerdeki hakim görüşe göre, ulus-devletlerin işlevlerinin bir uzantısı olarak kabul edilen uluslararası örgütler daha çok devletlerin çıkarlarını sağlamaya çalışırlar. Bu doğrultuda eleştiri yöneltten örneğin feminist kuram, uluslararası hukukun temel aktörlerinden uluslararası örgütlerin kadınların varlığını yeterince dikkate almadığını iddia etmektedir. Hatta yapıları devlet yapılarına benzediğinden kadınlar içlerinde en evrensel örgüt olan BM de dahil olmak üzere dışlanmışlardır. Bu bakımdan, liberal feministlerin kadınların devlet bürokrasisi ve güç yapılanmasının yanı sıra

uluslararası örgütlerde de eşit şekilde temsil edilmeleriyle savaşların sona erdirilebileceğini iddia etmelerinden (Ataman 2009: 30) yola çıkarak bunun devlet-içi çatışmalar için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

Neredeyse her müdahalenin insani gerekçelerle yapıldığı liderlerce (Hitler, Mussolini, vb.) açıklansa da sahiden insani amaçla yapılan tarihte insani müdahale örneği bulmanın çok küçük bir ihtimal olduğunu düşünen Chomsky, zaman zaman insani etkileri olan müdahaleleri ise tesadüfi görmektedir (2002: 110). Walzer ise, nadiren insani amaçla yapılan müdahale örneklerine rastlandığını ve bu doğrultuda devletlerin yabancılara hayatlarını kurtarma dışındaki amaçlarla askerlerini gönderdiği sonucuna vararak müdahaleye ilişkin karma amaçların ahlaki önemi üzerinde durulmasından yanadır (2010: 150). Bunlarla ilişkili olarak bazıları, NATO’yu, Kosova’da BM Şartı’nı ihlal etmesinden ve çoğunlukla yerel nüfusun sefaletini artırıcı insan hakları ihlallerini önlemek için kullandıkları seçici yaklaşımlardan dolayı eleştirirken, diğer gözlemciler NATO’nun tüm insanlığa karşı ödevleri olduğu iddiasından hareketle bu müdahaleyi desteklemiştir. Son Irak Savaşı’nda da benzer ayrışma yaşanmıştır. Bazıları zorba bir rejimi devirmek için yapılan askeri müdahaleyi desteklemişlerdir. Diğerleri “BMGK’nin rızasını almadan hareket eden, basiretle hareket etme başarısı gösteremeyen ve müdahalenin işleyiş mantığının, iç kamuoyunun çok çabuk bir şekilde usanabildiği ve hedef toplumun pişman olabildiği gerçeğini içeren toplumsal yeniden inşaya uzun-dönemli bir bağlılık olduğunu gözden kaçırarak Amerikan ve İngiliz yönetimlerinin kendi çıkarlarını uluslararası toplumun üstüne koydukları” gerekçesiyle karşı çıkmışlardır (Linklater 2012: 143).

Müdahale hakkının yardımıyla büyük güçlerin kendi emperyalist çıkarlarını daha iyi yerine getirebileceklerini öngören kötüye kullanma argümanı karşısında, üstü örtülü biçimde BM Şartı’nın yürürlükte olan kesin müdahale yasağının, büyük güçlerin emperyalist hırsları ve dış politikadaki çıkarları karşısında küçük devletlere etkin bir koruma sağladığını düşünen Hinsch’e göre, ayrıca bir müdahalenin ahlaki açıdan doğruluğu, müdahalecilerin bunu hangi gerekçelerle yaptıklarından bağımsızdır ve asıl önemli olan, insan hakları ihlalinin ciddiyeti ve bunun ne ölçüde nesnel olarak tespit edildiğine bağlı olduğudur (2013: 101-102).

1960'ların sonuna doğru, Vietnam Savaşı ve Arap-İsrail Savaşı'nın da etkisiyle, devlet-merkezli realist geleneğin güncel sorunlarla ilintisi sorgulanmaya başlanırken, bu yeni dönemde müdahale, savaş, self-determinasyon ve ulusal çıkar gibi birçok kavram sorgulanmaya başlanmış, bilhassa Richard Falk'un uluslararası hukuk eleştirisiyle yeni bir ivme kazanmıştır. ABD'nin Vietnam'da şiddet uygulaması etik bulunmazken, Arap-İsrail savaşı meşru savaş olarak görülmüştür. Değerin yeniden ön plana çıktığı bu yeni süreçte temel pratik soru ne yapmalı üzerine şekillenmiştir. Realist teorinin tersine normatif teori koşulların dayatıcı belirleyiciliğine karşın, eylemin iradi seçilebilirliğini kabullenir. Bu anlamda tekçi ve dayatıcı mantığı yansıtan ulusal çıkarı dışlar. İnsani müdahaleyle uluslararası düzenin kaosa sürükleneceği tezi adalet uğruna istikrarın riske atılmaması gerektiği argümanından kaynaklansa da dış müdahale yaptırım karşısında devletlerin insan haklarının restore edildiği bir uluslararası sistemde insan haklarının genel bir standarda ulaşması sağlanabilecektir. Dış müdahalenin başta BM olmak üzere uluslararası örgütlerce yürütülmesi ulusal çıkar güdülmesini kısıtlayacaktır (Dağı 2007: 202, 225).

Pufendorf, Vattel, Wolff, Grotius gibi genelde Anglo-Sakson nitelik taşıyan klasik normatif damar, ahlakiliği çıkardan ayrı tutarak, devlete ve ulusal çıkarlara mutlak moral öncelik vermekten ziyade normlar, gelenekler ve prensiplerle birbirine ilintilendirilmiş bir devletler topluluğu şeklindeki uluslararası toplum düşüncesini ön plana çıkarır. Bu tür moral topluluğun kurgusunda ise pacta sunt servanda, güç dengelerinin korunması, savunma hakkı, kendi kaderini tayin hakkı ve karışmama ilkeleri yer alır. Devletlerarası ilişkilerde olduğu gibi uluslararası örgütlerde de moral değerler ve insan haklarına ilişkin kaygılar önemli roller oynar. Devletin özerk bir moral suje olduğu argümanı doğal haklar teorisi tarafından eleştirilmektedir. Bu teoriye göre, devletin nihai varlık nedeni vatandaşların doğal haklarını tanımak ve sağlamaktır. Bunu çiğneyen bir hükümet kendi varlık nedeniyle çelişmiş olur (Dağı 2007: 191-192, 224).

Normun ahlaki olup olmadığından önemsiz bir biçimde yani içeriğinden ziyade yasal oldukları orantıda uluslararası normların bağlayıcı olacaklarını öne süren hukuki pozitivizme, doğal hukukçular bu şekilde kötü niyetli yasalara uyma zorunluluğu doğuracağı için karşı çıkmaktadırlar. Adil bir hukuki süreçten geçmesi halinde bir

yasaya uyma zorunluluğunun ortaya çıkabileceğini bazı hukuki pozitivistler kabul etmektedir. Adil hukuki süreç antlaşma ya da uluslararası teamül şeklinde bağlayıcı ve devlet onayı gerektirmesi hususunda bunun hangi devletin onayı olduğunun pek önem arz etmemesi, insancıl müdahalenin her türlü devletin onayına bağlı olduğuna işaret eder (Türkmen 2006: 50).

Niçin devletlerin resmi uluslararası örgütleri kullandıkları sorusuna verilecek cevapta; merkezileşme ve bağımsızlık anahtar kelimeler olarak görülmektedir. Buna en çok verilen örnek, Irak'ın Kuveyt'i işgalinde ABD'nin genellikle alışlagelmiş tek taraflı müdahaleleri yerine BMGK'ni harekete geçirmeye çalışmasıdır (Abbott ve Snidal 1998: 3). Bu konuda uluslararası örgütlerin barış operasyonlarının, tek taraflı eyleme göre şu tür fonksiyonel ve normatif üstünlüğünden söz edilebilir: Bunların müdahaleleri bireysel devletlerin müdahalelerinden daha meşrudur. Alan operasyonlarını yönetebilecek ve oluşturabilecek sürekli bürokratik bir mekanizmaya sahiptirler. Barış operasyonlarına ilişkin kavramsal parametreler; kurallar, standartlar ve devlet davranışlarını normatif anlamda etkileme potansiyeline sahiptirler. Uluslararası örgütler, barışı korumayla ilgili ayrıca şu hususlarda ön plana çıkmaktadır: (1) Uluslararası örgütler barış gücü normlarının gelişmesine etki edebilecek eski deneyimlere dayalı kolektif kurumsal hafızalara sahip olabilirler. (2) Tek taraflı müdahalelere göre daha büyük bir hesap verebilirlik sağlayabilirler ve büyük devletlerce organize olması için iç prosedürlere sahiptir. (3) Uluslararası örgütler kendileri için barışı korumaya ilişkin kurallar oluşturmaya katkı yapabilirler ve katılan devletler bu örgütün kuralları dahilinde hareket etmelidir. (4) Şiddetin yaşandığı devletin aynı zamanda örgüt üyesi olduğu durumlarda güçlü bir bölgesel hegemonun katılımı ya da koalisyona daha fazla katılım yönünde eğilim vardır. Barış operasyonlarının farklı şekillerde tanımlanmasında ve uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditleri ne oluşturduğuna ilişkin soruya ise barış operasyonlarının gelişiminde katkısı olan 3 önemli gelişmeyle cevap aranabilir: (1) Uygulamada BM barış operasyonları belirgin krizlere ad hoc cevaplar olarak gelişmiştir. (2) Rıza, yansızlık minimum güç kullanımı gibi geleneksel barış koruma kavramları uygulamalar vasıtasıyla geliştirildi. Sonuçta, çağdaş misyonlarda bunların anlamı farklı yorumlanmış

ve itiraz edilmiştir. (3) Üye devletler zamanla Şartın hükümlerini yeniden yorumlamışlardır (Bellamy ve Williams 2013: 46, 49).

BM'nin istikrarlı barış anlamında barış operasyonlarını desteklemesi şu üç durumdan biri şeklinde olabilmektedir: (1) Kamboçya, Namibya, Sierra Leone ve Burundi örneklerinde görüldüğü üzere çatışan taraflar BM ya da diğer örgütleri demokratik hükümet kurulmasına yardımcı olmak için çağırabilmektedir. (2) BMGK, Haiti ve Sierra Leone gibi hükümet darbesi ile devrilen yerlerde seçilmiş hükümetleri desteklemekle birlikte Pakistan, Kongo-Brazavil ve Moritanya gibi yerlerde bunun süreklilik arz etmediği görülmüştür. (3) BM ve diğer aktörler bazen de Timor-Leste, Kosova ve Bosna'da olduğu gibi etkili yetki uygulamak isteyen yerlerde liberal barış oluşturmaya yönelmiştir. Liberal barışa ilişkin Çin ve güneyin birçok ülkesi, barışın sadece devletlerin egemenliğine saygı gösterilerek sağlanabileceğinden yola çıkarak barış operasyonlarının diğer devletlere yardımla sınırlı kalmasına ve belli ideolojilerin uygulayıcısı olarak kullanılmaması gerekliliğine vurgu yaparlar (Bellamy ve Williams 2013: 25).

Doyle'a (1983) göre, liberal gelenekte "bazı devletlerin ne yabancı devletler tarafından müdahale edilmeme hakları vardır ne de diğerleri tarafından toprak bütünlüklerine ve siyasal bağımsızlıklarına saygı gösterilir. Tam tersine, çıkar çatışması liberal devlete karşı bir saldırganlık kampanyası olarak yorumlanabilir." Liberal olmayan devletlerin iç meşruluktan mahrum olduğunu ortaya koyan Doyle, liderlerin çıkarlarına olan durumlarda diğer devletlere karşı daha çatışmacı bir tutum izlemeye meyilli olduklarını belirtmektedir (Aktaran Griffiths, Roach ve Solomon 2011: 78).

Egemen devletler sistemini reddetmemekle birlikte konstrüktivistler, dünya toplumuna ait sosyal aktörlerin uluslararası toplumu ve kurumlarını nasıl şekillendirdiğini incelerler. Örneğin, Margaret Keck ve Kathryn Sikkink (1998) STK'ların devlet üzerindeki etkilerini incelerlerken, Martha Finnemore ve Michael Barnett (2004) da devletlerin kendi çıkarlarına hizmet etmek için kurdukları uluslararası örgütlerin otonomi kazanarak devletlerin uluslararası alanda davranışlarını değiştirdiklerini ortaya koymaktadırlar (Aktaran Reus-Smit 2012: 307). Christian R.

Smith'e (1997) göre adalet, özgürlük, barış, anlayış, saygı ve itibar gibi insani değerlerin biçimlendirdiği normlar, yeni kurallar ve kurumsal pratikler “devletler topluluğunun derin oluşturuıcı değerlerini” oluşturmakta ve tüm uluslararası yapıların merkezinde bu değerler yer almaktadır (Aktaran Griffiths, Roach ve Solomon 2011: 140-141).

Verili bir çıkar, kimlik, aktör ya da bir olguyu kabul etmeyen konstrüktivistler; uluslararası örgütleri öncelikle uluslararası politikanın değişim süreci ve devletler arasındaki çıkarların kolektifleşmesinin bir sonucu olarak görme eğilimindedirler (Ateş 2012: 88-89). Konstrüktivistlere göre, değerler ve fikirler uluslararası ilişkileri etkileyebilir ve ilişkiler, sistemler ve normlar yapı-söküm süreçlerinin bir araya gelmesi gibi değişebilir (Newman 2001: 247). Wendt de devletler arasındaki etkileşimin, onların kimliklerinin ve çıkarlarının tesis edilmesinde ne derece önemli yer tuttuğuna bağlı olduğunu savunur (Aktaran Keohane 2008: 185).

Konstrüktivistler, fikirsel veya normatif yapıların⁵⁰ materyal yapılar kadar etkin olduğunu ve bunların aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını tahayyül, iletişim ve baskı aracılığıyla şekillendirdiğini söylerler. Konstrüktivistler, kimlikler çıkarları belirlediği için maddi olmayan yapıların aktörlerin kimliklerini belirlemesini önemserler. Aktörlerin eylemleri olmaksızın var olamayan düşünsel ve normatif yapılar aynı zamanda kimlikleri ve çıkarları biçimlendirirler. Bu yüzden yapıların ve aktörlerin karşılıklı olarak inşa edildiğini iddia etmektedirler. Reus-Smith kurumsallaşmış normların hem aktörlerin kimliklerini hem de stratejilerini belirlediğini öne sürer. Ona göre konstrüktivistler, kültürün önemli olmakla birlikte toprak ve ırk merkezli olmaktan ziyade sosyal olarak inşa edildiğini savunmaktadırlar (2012: 290, 298). Küresel kültürel teoriye göre de, uluslararası normatif çerçevede güvenlik uluslararası yaşamdaki formel ve informal kurallardan meydana gelir ve kültürel kültür düşünülen barış operasyonları için uygun doneleri verir. Bu anlamda etkili uluslararası barış operasyonları için

⁵⁰ Ontolojik olarak ne yapılara (sosyal kurumların yinelenen biçimleri) ne de yapanlara (insanlar) öncelik veren Nicholas Onuf'a göre, yapı ve yapanlar birbirini karşılıklı olarak inşa ederler. Ona göre, bu işlevi görmemizi sağlayan ise kurallardır. Söz konusu kuralları ise World of Our Making (1989) kitabında Onuf, kesin, yönlendirici ve taahhüd edici kural şeklinde üçe ayırarak incelemektedir (Aktaran Griffiths, Roach ve Solomon 2011: 133-134).

öncelikle onları şekillendiren fikirleri anlamanın gerektiği üzerinde durur (Bellamy ve Williams 2013: 25-26).

Bu bilgilerden hareketle, realistler için, moralite, müdahale için en önemli faktör değilken konstrüktivistler insani müdahale normunu kapsayan iyi normlarla ilgilidirler. Bu bağlamda devletler bir çatışma alanına müdahale etme kararı verirken, bu normu büyük ölçüde dikkate alırlar. Örneğin Catherine Gegout, Avrupalı devletler için öncelikli olarak, göreceli güç ve güvenlik dahilinde prestij ve müdahale etmemenin, normların yerine geçtiğini düşünmektedir (2012: 138).

Bu arada realizmde genellikle ahlakın güç ve çıkara tabi kılınması, bireylerin ve devletlerin ahlaki kaygılarla hareket etmeyecekleri anlamına gelmez. Hatta devletler zorlayıcı bir tehditle karşılaşmadan bile insani ve etik normlara uygun davranabilmektedir. Söz konusu normlar zorlama olmadığı zaman ihlal edildiğinde dahi o normun kendine özgü etik gücü, bu devletin eylemini ve bu eylemi yargılayanların normatif değerlendirmesinde etkili olacaktır. Hatta devletler bazen uluslararası anarşiye rağmen ahlaki davranmanın maliyetini karşılayabilecekleri yönünde karar alırlar. Örneğin soykırımı yasaklayan kural ve insani ilkelerin bağımsız normatif gücü dikkate alındığında Kosova ve Doğu Timor örneklerine bu gözle bakılabilir (Donnelly 2012: 73-74). Bu anlamda müdahalelerde insancıl güdülerle ulusal çıkarlar örtüşebilir. Bazen de insani gerekçeler müdahaleleri haklı göstermek için bir araç olarak kullanılabilir ve bunu propagandacılar ustalıkla yürütmektedirler. Bununla birlikte devletlerin kendi çıkarlarıyla müdahalede bulunmaları onları her zaman bencil yapmaz. İnsani gerekçeler ya da daha geniş çıkarlarıyla uyumlu olarak uluslararası barış ve güvenliğe katkı vermek için de girişebilirler (Viotti ve Kauppi 2014: 325).

Buna karşın Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararlarında geçen kendine özgü durumlar, bir defalık istisnalardan bahsetmenin saf bir kandırmacadan ibaret olduğunu belirten Hinsch, Kosova'ya uluslararası hukuka aykırı bir müdahaleyi doğrulayıcı nedenlerin, benzer durumda yapılacak müdahalelerin *pro tanto* doğru görünmelerini sağlaması gibi bir tehlikeden bahseder (2013: 102). Chomsky ise dünyada iyilik adına

en iyi başlangıcın ünlü Hipokrat ilkesi olduğunu (önce zarar verme) belirterek, yapılması gereken ilk şeyin zalimlik yapmayı durdurmak olduğunu belirtir (2002: 110).

Bu konuda nispeten fakir, küçük, zayıf hükümetlerin büyük çoğunluğunun denetimindeki BM Genel Kurulu ise uluslararası adaletin dağıtımı için bu devletlerin çok etkili kurumlarının olmasını desteklemektedir. Diğer yandan, devletler arasında kaçınılmaz ortak çıkarların olduğunu da uluslararası örgütlerin çeşitliliği kanıtlamaktadır. Söz konusu uluslararası örgütler belirgin bir anlaşmazlıkta sakinleştirici bir araç olabilmektedirler. Bunun içindir ki hükümetler zayıf muhaliflerine karşı güç kullanmayı düşündüklerinde üçüncü taraf devletlerinin veya uluslararası örgütlerin müdahale edebileceğini göz önünde bulundurmalarıdır (Fox 1984: 9, 13). Bununla ilişkili olarak norm bağlamında örneğin BM 2/4 maddesi, kuvvet tehdidi ve kullanılmasının yasaklanmasını uluslararası ilişkiler çerçevesinde öngörmüş olmakla birlikte bir devletin ülkesi içinde örneğin iç savaş, ayaklanma durumunda kuvvet kullanılmasını bu hükmün dışında bırakmıştır (Pazarcı 2009: 509).

Bunun yanı sıra Şartın giriş bölümünde; BM'nin öncelikli hedeflerinden birisinin, insan haklarına olan inancın yeniden tesisi olarak gösterilmesinin ve ayrıca 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1977'de yürürlüğü giren Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin, bu sözleşmeleri imzalayan devletlerin insan haklarına olan inancını ortaya koyduğunu ifade eden Hinsch, Annan'ın Milenyum Raporu'nda insancıl müdahalelerin ağır insan hakları ihlallerinde ahlaksal açıdan haklı çıkarabileceğine ilişkin şu tür gerekçelendirmede bulunduğunu söyler (2013: 96): “İnsancıl müdahaleler gerçekten egemenliğe yönelik bir saldırıysa, o zaman bir Ruanda'ya, bir Srebrenika'ya yani insan haklarının ortak insanlığımızı yaralayacak şekilde çok ciddi ve sistemli olarak ihlal etmesine nasıl tepki gösterilebilir ki?”

2.1.2. Üye Devletlerin Uluslararası Örgütü Müdahale Etmekten Alıkoyması

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte uluslararası politikada büyük güçler arasındaki stratejik rekabet azalırken, 1990'lar boyunca devlet-içi çatışmalardaki

vahşetler, devlet egemenliğini sınırlandırma ve uluslararası hukukta insan haklarını daha güçlü koruma taleplerini canlandırmıştır (Gizelis ve Kosek 2005: 365). Bu olumlu tabloda devletlerin üye olarak yer aldıkları uluslararası örgütlerin de önemli yeri vardır. Buna rağmen bazen büyük güçler başta olmak üzere devletler, uluslararası örgütlerin otonomisini sınırlandırabilmekte, operasyonlarına engel olabilmekte, onların kurallarına uymayabilmekte, örgütleri yeniden yapılandırabilmekte ve sonlandırabilmektedirler (Abbott ve Snidal 1998: 5). Örneğin BM’de genelde müdahaleye karar verenler ve uygulayanlar BMGK’nde veto yetkisine sahiptirler. Bu veto yetkisi iki türlü sakıncayı beraberinde getirir. İlk olarak, veto yetkisine sahip devletlerin bizzat kendileri hak ihlallerinde bulunduklarında BMGK’ne başvurulamamaktadır. İkinci olarak, daimi üyelerin vetosu, insan hakları ihlallerinde bulunan devleti müdahale edilemez konuma getirmektedir (Paker 2012: 94).

BMGK’nin önüne özellikle küçük devletlere ilişkin müdahale konusu gündeme geldiğinde büyük güçler arasında bir pazarlık süreci yaşanmakta ve hatta bunlar kendi aralarındaki rekabeti küçük devletler üzerinden dolaylı şekilde yürütmeyi tercih edebilmektedirler. Bunun yanı sıra Güvenlik Konseyi’nde veto yetkisine sahip ülkelerin çıkarları bulunuyorsa, daimi üyeler müdahaleye istekli ya da isteksiz yaklaşabilmektedir. Zira BM’nin en yetkili organı olan Konsey’de, hangi konunun uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye attığı, BM’nin alacağı tedbirlerin neler olacağı konusunda daimi üyeler kendi çıkarlarını düşünerek karar vermektedirler⁵¹ (Ateş 2012: 173, 179). Bu durum savaşı birbirine karşıt farklı yaşam tarzlarının sonucu olarak gören Hegel’in, devletlerin kendi amaç ve çıkarları dahilinde işbirliğine yönelecekleri, ittifak kuracakları ve sürdüreceklerine ilişkin görüşünü de destekler görünmektedir (Griffiths, O’Callaghan ve Roach 2013: 101).

Dolayısıyla uluslararası güçlerin devlet-içi çatışmalarda bazen devreye girmedikleri görülmektedir. İlk olarak bunların söz konusu çatışmayı o devletin iç sorunu olarak görmesinde kendi çıkarlarını doğrudan ilgilendirmemesi, müdahalenin

⁵¹ Jean-Luc Nancy, “karar verme, içerikleri ve temelleri ne olursa olsun her türlü etğin boş anıdır” der. Nancy; yasalar, müzakereler, vakalar istisnalar üzerinde karar vermek durumunda olmakla birlikte otantik gerçekliğin de bir özelliği olarak karar vermenin yasasının ve istisnasının olamayacağını düşünür (2006:199).

maliyeti ve kaybindan kaçınmak istemelerinin yanı sıra benzer ayrılıkçı hareketleri destekleyerek fayda sağladıkları statükonun değişmesini istememelerinden ileri gelir. Hatta ABD'nin Endonezya hükümetini ayrılıkçı Doğu Timorlulara karşı desteklediği gibi ülke yönetimindeki baskın grupları ayrılıkçı gruplara karşı destekleyebilmektedirler. İkinci olarak, müdahale konusunda büyük devletler arasında görüş ayrılığı etkili olmaktadır. Böyle durumlarda ise tarafsızlıkları daha da sorunlu ulusal kolluk görevlerince çatışmanın çözülmesi yoluna gidilebilse de bu çoğu zaman çatışmayı daha da alevlendirebilmektedir (Yılmaz 2007: 62-65).

Ulus-devlet yönetim sisteminin çözülmesinden küresel bir topluma doğru evriminde BM gibi küresel toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilecek global örgütlere daha fazla ihtiyaç duyulduğu bir ortamda BM'ye ilişkin yapısal zorluklarla karşılaşıldığı görülmektedir. Güç ve faaliyet aktarımı noktasında bu örgütü yetkilendiren üye ülkelerin aynı zamanda isteksiz davrandıklarına da şahit olunmaktadır. Lipson'un deyişiyle "sonucun aracı haklı çıkardığı, ancak aracın sonucun anlamını etkisizleştirdiği paradoks yaşanmaktadır". İhtiyaç anında üye ülkelerden askeri birlikleri göreve çağırabilen BM'nin bu yükümlülüğüne de zaman zaman iştirak edilmediği, dolayısıyla BM'nin görevini icra etmesini engelleyen üye ülkelerin suçlanması gerektiği de bir gerçektir. Örneğin, Ruanda örneğinde BM hizmetinde askeri birlikleri olan 19 üye ülkenin hepsi birlik göndermede isteksiz davranmışlardır (Lipson 2005: 372-373). Benzer şekilde 1992 yılında Bosna-Hersek'te çıkarları doğrudan etkilenmeyen ve müdahalenin geniş kapsamlı olacağını düşünüp müdahale etmeyen ABD, aynı dönemde vuku bulan Somali'ye müdahale etme kararı almıştır (Keskin 2009: 72).

Bunlar göstermektedir ki, güçlü devletlerin müdahale etmek isteyip istemedikleri çok önemli noktadır. Bu doğrultuda bir yönelim içinde değillerse Kongo ve Ruanda örneğinde olduğu gibi devlet-içi çatışmada soykırım da yaşansa bu onları harekete geçirmeyecektir. Ayrıca BMGK müdahale kararlarında asli beş üyesinin çıkarları ve tercihleri doğrultusunda hareket edebilmektedir (Elmi 2012: 222). Bu konuda örneğin Bosna, Ruanda ve Sudan'da devlet-içi çatışmalara müdahalede isteksizlik, insan güvenliği normuyla devam eden ve geleneksel güvenlik kaygıları, devlet egemenliğine saygı ve ölümleri durdurma arasındaki gerilimleri yansıtmaktadır (Seybolt 2008: 1).

Özellikle Batılı güçlerin kendi paralarını ve askerlerinin canlarını bu ülkelerdeki soykırıma varan devlet-içi çatışmalara müdahale etmek için riske atmak istememelerinin, gelecek için soykırımcılara cesaret verdiği yargısına da ulaşılabilir (Booth 2012: 380). Benzer durum BMGK'nin diğer daimi üyelerinden Rusya ve Çin için de söylenebilir. Örneğin bu ülkelerin Suriye'ye müdahale konusunda veto yetkisini kullanma tehdidinde bulunmaları bunun göstergesidir.

Bunlardan Çin, Afrika'yı ekonomik gelişmesi için önemli görürken, diğer bir fayda olarak siyasal desteği görmekte ve bu anlamda müdahale etmeme ve egemen eşitlik ilkelerini ön plana çıkarmaktadır (Schoeman 2006: 250). Örneğin, 1988'den beri askeri cuntanın yönettiği Burma'ya olası müdahale, buranın *parya devlet* olarak değerlendirilmesine rağmen bölgesel istikrara tehdit oluşturmadığına ilişkin yaygın düşünce ve Çin'in muhalefeti nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Benzer bir durum da Robert Mugabe'nin Zimbabwe'sine 2000'li yıllarda olası müdahale, sömürgeciliğe yeniden dönüş olarak algılanacağı ve Güney Afrika'nın muhalefeti nedeniyle gerçekleştirilememiştir (Heywood 2013: 385).

ABD başta olmak üzere gelişmiş devletlerin çoğu, kendi sivillerinin yanı sıra askerlerinin yaşamlarını ortaya koymaya artan oranda isteksiz davranma eğilimindedirler. Bunda ordunun maruz kaldığı risklerin azalması, devletin geçmişe nazaran daha az güvenlik, refah, ekonomik fayda ve egemenlik sunması ve tek taraflı⁵² güvenlikten çok taraflı güvenliğe kayışın bir yansıması olan güç kullanımının daha fazla kolektif meşrulaştırmaya tabi olması gibi etmenler rol oynamaktadır. Bu bir devletin tek başına eyleme geçemeyeceği anlamına gelmediği gibi, in extremis (son nefesini veren) devletlerin halen şiddetin meşrulaştırılması tekeli ellerinde tutsalar bile çok taraflı eyleme geçeceklerini ifade eden Ian Clark, ayrıca böyle bir koalisyonun parçası olmanın ise pratiklik ve siyasi yönden tercih edileceğini öngörmektedir (2008: 225-226).

⁵² ABD'nin "tek taraflılığı" eleştiren John Gerard Ruggie (1996), onun çok taraflı girişimlere yönelmediği sürece küresel dengesizliği hızlandıracağını düşünmektedir (Aktaran Griffiths, Roach ve Solomon 2011: 149). Ayrıca, eğer sistemde daha az kutuplaşma söz konusuysa iki şeyin olması muhtemeldir: 1) Geo-stratejik nedenlerle müdahale baskısında azalma vardır. 2) Müdahaleler, BM veya diğer bazı supranational (ulusüstü) örgütlerin himayesi altında çok taraflı karakter kazanmaya başlar (Regan 2002: 61).

Eylül 2001’de terörizmle savaş ön plana çıkarken, ulusal çıkarlar devletlerin dış ve güvenlik politikalarının merkezinde yer almaya başlamıştır. Seybolt’un öne sürdüğü gibi bu durum insani müdahaleyi dünün problemi olarak kalmadığı, dünyanın değişik yerlerinde vuku bulan geniş çaplı insan hakları ihlalleri karşısında bazen harekete geçebildikleri dikkate alındığında görülebilmektedir (Seybolt 2008: 4-5).

İnsani müdahale söz konusu olduğunda stratejik hesapların yapıldığına vurgu yapan Booth, stratejik avantajın olmadığı durumlarda hareketsiz kalmalarının bu tip müdahalelerin insani amaçlara saygıdan ileri gelmediğini ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Kaldı ki bu devletler kendi sorumluluklarını yerine getirmiş olsalardı 1994’teki Ruanda ve diğer yerlerde yaşanan insan hakları ihlallerine sessiz kalmazlardı (Booth 2012: 378). Bu türden benzeri bir gelişme Şubat 2003’ten beri İngiltere ve Fransa’nın neden Sudan’a müdahale etmemesinde de görülebilmektedir. Burada bu devletlerin neden müdahalesi olmadığı sorusuna odaklanan Gegout, realist bakış açısının Sudan’a yönelik AB’nin ve üyelerinin politikalarını en iyi açıkladığını öne sürmektedir. Fransa ve İngiltere Sudan’a yönelik bağımsız dış politika izlerken AB çatısı altında kendi çıkarlarına karşı olabilecek bir pozisyonu tercih etmemektedirler. Komisyon ve Konsey sekreteryası gibi AB kurumları Sudan’a yönelik AB politikasında çok küçük rol oynamıştır (Gegout 2006: 1).

2.1.3. İç Çatışma Yaşayan Devletin Güçlü Olup Olmaması

Çöken devletlerin çoğunda iç çatışmaların sürmesinin BM gibi dış aktörleri çekebileceği çoğu yazarca dillendirilmektedir (Williams 1998: 427-428; Keohane 2008: 190). Ayrıca ulusların içinde uyumsuzluk olmasının, uluslararası da uyumsuzluk enstrümanına dönüşeceğini belirten Galtung (2004b: 42); çıkar çatışması yaşayan tarafların kendilerine özgü değerleri ihmal edilerek dışarıdan biri tarafından gerçek çıkarı olarak empoze edilme durumu söz konusudur. Bu yönelimdeki aktörler kendi çıkarlarının ne olduğundan ya bihaber ya da açıkça dile getiremedikleri için böyle davranmaktadırlar. Böyle bir davranışın diğer sebebi ise bazılarının diğerlerinin zihnini domine etmesi ve bu durumun sahte bilince yol açmasından kaynaklanır (Galtung 2004a: 27).

“İçerdeki savaşı yürütebilen hükümeti” meşru bir hükümet olarak gören Walzer, devlet-içi çatışmaların neticesinin müdahaleci güçlerin görece güçlerinden ziyade, güçlerin yerel dengesini yansıtmaya gerektiğini belirtir. Yerel dengelerin sağlanılmasının istenmediği durumlarda örneğin, devlet içindeki dominant güçlerin ciddi insan hakları ihlalleri gerçekleştirmeleri halinde Mill’in kendine yetmek anlayışıyla paralel, kendi kaderini belirleme ilkesi pek işlemez (Walzer 2010: 149).

Fortna ise barışı korumayı müdahale edilecek ülkenin petrol gibi stratejik kaynaklara sahip olup-olmamasının etkileyeceğini öne sürer. Bu konuda bazıları bu kaynaklara sahip olan ülkeye müdahaleyi daha olası kılacağını öne sürerken, diğerleri bazı güçlerin diğerlerinin o ülkeye girmesini istemeyeceği için müdahaleye karşı çıkabildiğini öne sürerler. Ayrıca BM’deki oylamalarda olduğu gibi potansiyel müdahil devletlerin resmi ittifak bağları, eski kolonyal ilişkileri ve petrol ihracatçısı olmaları gibi faktörleri etkili olmaktadır (Fortna 2007: 33-34).

Özellikle etnik temelli devlet-içi çatışmaların iç sorun olmaktan çıkarak bölgeye sıçraması, dış destek almaları veya dünya genelinde benzer hareketleri cesaretlendirmesi şeklinde uluslararası barışa tehdit oluşturmaya söz konusu olabilir. Çatışan tarafların birbirini yıpratma sürecine girmeleri bir üçüncü tarafın müdahalesini gerekli kılabilir. Uluslararası toplumun genellikle bu tür çatışmalara müdahale ettiği ve bu müdahaleyi de daha çok BM barış güçleri vasıtasıyla üstlendiği görülmektedir. Amacı uluslararası barış ve güvenliği sağlama üzerine inşa edilen BM’nin görece olarak tarafsızlığının getirdiği güvenilirlik bölgesel örgütlere ve devletlere oranla onu daha kolay kabul edilebilir kılmaktadır (Yılmaz 2007: 44).

Aslında Carment ve James’in öne sürdüğü etnik yakınlık ve bölünmenin etnik çatışmalarda üçüncü taraf olasılığını artırdığına ilişkin hipotezi de bunu doğrulayıcı mahiyettedir. Bu bağlamda etnik çatışmalarda üçüncü taraf müdahalesiyle ilgili görüşleri şöyle özetlenebilir (2000: 196): (a) Geleneksel olarak sınırlanmış ve sınırlanmamış elitlerin çıkarları, etnik olarak çeşitli ve hakim gruplarda farklılık göstermektedir. (b) Karar vericileri ülkesinde güçlenirken, kurumsal düzenlemelerin yokluğu, üçüncü taraf müdahalesi olasılığını artırmak için etnik olarak homojen

seçmenleri birleştirebilir. (c) Ulus aşırı etnik yakınlık, bölünme ve saf dışı bırakma, ulusal arenada liderlerin yarar sağlama adına üçüncü taraf müdahalesini kolaylaştırabilir. (d) Çift tehditle yüz yüze gelen elitlerin, diğer devletlerle ihtilaflarından daha fazla sakınma olasılıkları vardır.

Liberal çok kültürcü Will Kymlicka (1998) da; soykırım, kitlesel işkence, kölelik ve göç ettirme gibi kaba ve sistematik ihlaller karşısında uluslararası müdahaleyi ve bu müdahalenin meşruiyetinin temelde hak ihlalinin derecesine bağlı olduğunu da ekleyerek bu tür liberal amaçlara dayanan müdahalelere destek vermektedir. Devletin liberal bütünleştirme amacını gerçekleştirmek için azınlık kültürlerine müdahalesine de onay veren Kymlicka, kültürün içindeki liberallerin söz konusu kültürü liberalleştirmeye yönelik uğraşlarına da destek vermektedir. Hakkı ihlal edilenin rızası halinde güç kullanımının meşruiyet kazanabileceğini öne süren Kymlicka, Kosova ve Ruanda gibi yerlerde görülen insan hakları ihlallerinin “kabalığa” ulaşmadan müdahale edilebilmiş olsaydı engellenebileceğini öngörmektedir. Ancak Kymlicka, bir ülke içindeki tarihi azınlıklara ve kaba olmayan hak ihlallerine karşı müdahaleye mesafeli yaklaşmaktadır (Aktaran İrem 2005-2006: 36-37).

Öte yandan, Linklater; Bull ve Vincent’in Batıya karşı isyan temasında bir alt konu olarak ele aldıkları ırksal eşitlik talebinin, üçüncü dünya halklarının temel adalet gereksinimlerine cevap olamadığı sürece uluslararası düzenin sürdürülemezliğini ortaya koyduğunu hatırlatmaktadır. Örneğin, Güney Afrika’daki siyasi istikrarsızlığın, beyaz ırkın üstünlüğünü savunan apartheid rejiminden kaynaklandığını öne süren Linklater, bu ahlak dışılığın uluslararası toplumun müdahalesi için yeterli bir gerekçe sunduğunu savunmuştur (2012: 135).

2.1.4. Uluslararası Güç Dağılımı

Uluslararası güç dağılımının yapısı, tek taraflı ya da çok taraflı müdahale davranışını etkilediği gibi müdahale başarı ya da başarısızlığından daha çok bizzat herhangi bir devlet-içi çatışmaya müdahale edilip edilmemesinde önemli bir kriter olmaktadır. Bu iki unsur aslında müdahalenin tarihsel serüveni ve güç dengesinin

değişim süreciyle de paralel görülebilir. Örneğin, Polonya'nın bağımsızlığının 18. yüzyılda uluslararası denge adına üç defa başarısızlığa uğraması; Britanya ve Fransa'nın Nazi Almanyası'nın gücünü dengeleme ihtiyacının bir tezahürü olarak İtalya'ya olan gereksinimleri dolayısıyla Milletler Cemiyeti'nin, Habeşistan'ı İtalya'nın saldırganlığından koruma aleyhine karar vermesi, uluslararası güç dağılımı ve düzenin adalet fikrine üstün geldiğinin işaretleridir (Linklater 2012: 131).

Jeffrey W. Taliaferro'nun (2004) çalışmasında ifade ettiği gibi büyük güçlerin Vietnam ve Afganistan gibi jeopolitik risk taşıyan periferilere müdahalesine bakıldığında bunun dış politika karar alımıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Nitekim psikolojik ve realistik teorilerin birleşimiyle dış politika sürecini analiz ettiği çalışmasında Taliaferro, bu tür kararlarda büyük güçlerin liderlerinin prestij kaybı algılamalarının ve fayda-maliyet analizlerinin ön plana çıktığını belirtmektedir (Aktaran Ikenberry, <https://www.foreignaffairs.com>, 6 Ağustos 2015'te erişildi). Özellikle uluslararası örgütlerin üyelerinin devletler olması ve bu örgütlerin karar alıcılarının da devlet temsilcilerinden oluştuğu düşünüldüğünde bu örgütlerin karar aşamasının bir ölçüde uluslararası güç dağılımını yansıttığı ve bunun realizmin öngörülerıyla de çok farklılık oluşturmadığı görülmektedir.

Morgenthau'ya (1967) göre, uluslararası örgütler devletlerin istediklerinde kullandıkları bir araçtır; onlar, devletlerin gücünü azaltabilir veya artırabilir, fakat uluslararası sistemin temel karakterini etkilemezler. Çünkü onlar devletler arasında temel güç dağılımını yansıtır. Uluslararası örgütler devlet davranışı üzerinde bağımsız etkiye sahip değildir. Mearsheimer'a (1994/95) göre ise sistemdeki en güçlü devletler dünya gücünü paylaşmayı sürdürebilmek hatta kendi güçlerini artırmak için kurumları oluştururlar ve şekillendirirler (Aktaran Karns ve Mingst 2004: 46).

Buradan hareketle nispi kazancı önemseyen realistler, güç dengesini⁵³ barışın sürdürülebilmesi için en uygun seçenek olarak görürler. Bir ülkedeki barışı tesis etmenin, aktörlerin mevcut ve muhtemel gerginliklerini ortadan kaldırmakla mümkün olabileceğini ve bu uğurdaki şiddet ve savaşın barış ve adalete hizmet edebileceğini düşünen realistler devlet yönetiminde ahlaki geçerliliği küçümserler ve devletin varlığını koruma ve çıkarları için güç kullanmak zorunda kalabileceklerini öne sürerler. Realistler, kendi güvenliğini koruma adına uluslararası normların bazen ihlal edilebileceğini ve insanların mağdur olmasının önüne geçilemeyeceğini öne sürerek savaşa başvurma hakkı ve savaşta adalete karşı çıkarlar (Özerdem 2013: 15-16).

Realistlere göre askeri müdahale ve savaş, uluslararası sistemin anarşik doğasında var olan bir durumdur ve uluslararası sistemin anarşik doğasında devletler varlıklarını sürdürebilmek için kendi araçlarına güvenmek durumundadırlar. Söz konusu araçlardan birisi de askeri müdahaledir ve uluslararası baskılar bundan dolayı askeri müdahalenin temel nedeni olarak da görülmektedir. İkinci ve üçüncü seviye (devlet ve sistem düzeyleri) arasında bir köprü işlevi gören neo-klasik realizm de uluslararası sistemin bütün ülkelere yönelik genelleştirilebilir kesin bir baskı uyguladığını, diğer bir deyişle uluslararası sistemin baskılarının devletlerin dış politikalarını değiştirmede başlıca neden olduğunu savunurken, bunda iç siyasi şartlar ve elit algılamaları gibi birim düzeyli değişkenlerin katkısını da göz ardı etmemektedir (Dueck 2009: 140-141).

Bir başka devletin iç işlerine müdahaleyi açıklamada, başkalarını düşünen uluslararası davranış olan sosyal inşa yeterli olmadığı gibi bir sosyal inşa olan uluslararası toplumu tanımada başarısız olma gibi bir entelektüel duyarsızlıktan bahsedilebilir. Klasik realizmin Libya müdahalesinde Fransız, Amerikan ve İngiliz çıkarlarına ilişkin sağlam bir çerçeve çizdiği söylenebilir ve bu anlamda prestij ve jeo-stratejik çıkarlar real politik ve rasyonel seçim davranışın bir yansıması olarak da okunabilir. Realist pencereden insani müdahale ve uluslararası hukuk devlet

⁵³ Göreceli kapasite dengesi ile ilişkili olarak statüko, devlet-içi çatışmayı müzakereyle halletmenin önemli bir parçasıdır ve statükoda değişiklikler olduğunda, birisi bunları düşmanlıkları attırmaktan ziyade işbirliğine yönelim olarak görebilir. Bunun için de tarafsız müdahilin buradaki rolü bunu kolaylaştırabilir niteliktedir. Eğer görüşmeler başladığında ve başarılı olduğunda belirleyici olarak savaş alanı şartları önemli rol oynuyorsa, devam eden süreçte göreceli kapasite dengesi nihai müdahale için en önemli olurken, tam tersine önyargılı bir müdahale süregiden istikrarlı kapasite dengesini zora sokabilecektir (Regan 2002: 112).

adamlarının ulusal çıkarları sürdürmelerinde ellerindeki bir araç olarak görülmektedir (Jude 2012: 72). Bu bakımdan devletlerin milli çıkarlarını bir kenara itip insani ve etik konulara odaklanmasına ciddi güvensizlik ortamının fırsat tanımayacağını öne süren realistlere göre, siyasi eylemleri bir şekilde belirleyen çıkarlardır. Küresel siyaset de bu çıkarların geliştirilmesi için gösterilen ve ahlakla ilişkisiz bir güç mücadelesinin ürünüdür (Burchill 2012: 98).

Robert Keohane, güç ve çıkarı önemli bulmakla birlikte Waltz ve Gilpin gibi yapısal gerçekçilerin uluslararası sistemde anarşinin boyutlarını abarttığını ifade etmektedir. Doktora çalışmasında BM Genel Kurulu’nu inceleyen Keohane, araştırma sorusu olarak belirlediği ve sonraki 30 yılında da “devlet davranışı tamamen güç dağılımından mı çıkarsanır veya devlet davranışını tanımlamada kurumlar önemli midir?” sorusuna cevap aramaya devam etmiştir. Keohane’in Nye ile birlikte yazdığı 1977 tarihli *Power and Interdependence* isimli kitaplarında gerçekçilik ve karşılıklı karmaşık bağımlılık şeklinde iki teorik modelle açıklamada bulunmaktadırlar. Gerçekçiliğin, uluslararası ilişkileri güç müdahalesi olarak gördüğünü ve üç esas varsayımı bulunduğunu söylerler: “1. Devletler hem uyumlu hem de en önemli aktörlerdir. 2. Askeri güvenlik meselelerinin baskın olduğu dünya siyasetinde sorunlar arasında bir hiyerarşi vardır. 3. Kuvvet, politikanın etkili ve kullanışlı bir alanıdır”. İkinci teorik modele göre ise “devletlerden başka aktörler de vardır, sorunlar arasında hiyerarşi yoktur ve güç etkisizdir”. 1984 yılına gelindiğinde Keohane, *After Hegemony*⁵⁴ isimli ve yapısal gerçekçilik ile karşılıklı karmaşık bağımlılığın bir sentezini yaptığı denemelerden oluşturduğu (neo-liberal kurumsalcılık) kitabında; “devletler arasındaki kurumsallaşmış işbirliğinin devam ettirilmesinin, rejimlerin oluşturulması için gerekli olan hegemonik şartların sürekli kılınmasına bağlı olmadığı” sonucuna varmıştır. 1945’ten beri ABD’nin Avrupa ve Japonya’ya nazaran güç kaybetmesine karşın uluslararası sistemin nasıl istikrarlı bir işbirliğine dönüşebileceğini göstermeye çalıştığı bu kitabında, belli alanlarda devletlerin beklenti ve davranışlarını birbirine yakınlaştıran normlar, ilkeler ve kurallar anlamında kullandığı rejimlerin, güç

⁵⁴ Söz konusu kitapta; neo-realizmin bireyciliği büyük ölçüde kabul edilmekle beraber “uluslararası kuruluşların güç ve çıkarın etkilerini tamamen yerinden etmese bile onlara gölge düşürebileceği” öne sürülmektedir (Wendt 2012: 17).

dengeinde⁵⁵ değişiklikler olmasına karşın ebedi işbirliği yönünde devletlerin uzun dönemli rasyonel çıkarlarını savunduğunu ve rejimlerin belirsizliği azaltıp uluslararası işlemlerin maliyetini azaltma gibi işlevlerinden bahsetmektedir (Aktaran Griffiths, Roach ve Solomon 2011: 107-110).

İngiliz Okulu ise, uluslararası toplum çözümlemesi ile neo-liberal kurumsalcıların anarşık bir yapıda bile işbirliğinin nasıl mümkün kılındığıyla ilgili argümanlarına yaklaşsa da İngiliz Okulu, “rasyonel egoistler arasında işbirliğinin nasıl mümkün olabileceğini açıklamak için oyun teorisini kullanan neo-liberal kurumsalcıları takip etmemişlerdir.” Bu konuda konstrüktivistlere yaklaşsalar da onlar gibi epistemoloji ve yöntembilim konularına çok fazla ilgi göstermemişlerdir. İngiliz Okulu, egemenliğin değişebileceğine ve devletlerin anarşi durumundan bir uluslararası sistem ya da toplum inşa edebileceklerini ve bu toplumu da belli ölçüde temel insani adalet ilkelerine dönüştürebileceklerini öne sürmektedirler (Linklater 2012: 147-148).

İngiliz Okulu yaklaşımına göre, uluslararası toplumun askeri bir güç dengesinin varlığına bağlı olup olmadığı yönündeki tartişmalarda, büyük güçlerin uluslararası toplumun kurallarını kendi çıkarlarına endekslemek için nasıl yeniden yazdığı ya da ABD’nin ICC’ye yönelik tutumunda da görüldüğü üzere kendisinin uygun görmediği şeyleri görmezden geldiği ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla büyük güçler uluslararası sisteme genellikle en ciddi tehdidi oluştururlar. Bununla birlikte, İngiliz Okulu çalışmaları, büyük güçlerin ben-çıkarcını her zaman uluslararası düzeni devam ettirmenin önüne geçirmeyerek önemli sorumluluk sahipleri olabileceklerini de öne sürmüşlerdir. Uluslararası toplumda temel hedef konusunda yaptığı tartişmaya paralel olarak Bull, güç dengesini korumakla elde edilecek ortak çıkarla, her bir devletin kendi egemenliğini koruma amacının genellikle çatıştığı sonucuna varmıştır. Bu aynı zamanda düzen ve tüm egemen devletlere eşit davranılmasını ilke edinen adalet fikrinin çatışmasıdır (Linklater 2012: 124-125, 131).

⁵⁵ Sırasıyla kavramsal düzeyde ikili denge, çoklu denge ve dengeleyici şeklinde dönüşüm yaşayan güç dengesi kuramı; doğa halinin mutlaka savaş hali anlamına gelmediğinin gösterme çabasının ürünüdür (Aydın 2004: 39).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir hegemonik güç olarak ortaya çıkan ABD'ye karşın, 1960'larda yeni bağımsızlığını kazanan devletlerin sayısında artış ve Sovyetler Birliği'nin meydan okuyuşu ve bunun sonucunda kurulan nükleer denge sonrası silahlanma rekabeti her iki blok içinde katlanılmaz bir hal almıştır (Bozdağlıoğlu ve Özen 2004: 68). Bir zamanlar idealizmle özdeşleşen devlet egemenliğinin zayıflatılmasının, artık başlıca ulusal çıkar haline geldiğini öne süren John Herz, 1980'lerde silahlanma yarışının yeniden başlaması, süper güçlerin orta Amerika ve Afganistan'a müdahaleleri ve demografik ve ekolojik sorunlarla mücadeleye başlama hususunda başarısız olunması (Fred Halliday'in ifadesiyle İkinci Soğuk Savaşın başlaması) üzerine umut bağladığı yumuşama politikasının çöktüğünü gözlemlemiştir. Yine Herz, Soğuk Savaşın, bir politika yapıcının karar verirken insani çıkarı ulusal çıkarların üzerine yerleştirmesi sebebiyle sona ermekten ziyade, süper güçlerden birisinin ideolojik ya da ekonomik şartlarda Batı ile rekabeti artık sürdüremeyeceği için bittiği görüşündedir (Aktaran Griffiths, Roach ve Solomon 2011: 27-29). ABD'nin kapitalist sistem üzerindeki hakimiyeti Sovyetler karşısında sistemik güç⁵⁶ sahibi olarak öne çıkmasını ve ABD'nin gücünü sürdürülebilir olmasına katkı sağlamıştır (Bozdağlıoğlu ve Özen 2004: 68). Hardt ve Negri'ye göre ise her ne kadar 19. yüzyıl İngiliz, 20. yüzyıl da Amerikan yüzyılı olarak ya da modernleşme Avrupa'ya ait, post modernleşme de ABD'ye ait görülebilse de içinde bulunduğumuz çağda emperyalizm bitmiştir ve hiçbir ulus dünya lideri olamaz (2008: 145).

Dunne ve Wheeler (1999), iki kutuplu yapının sona erişinin, insani müdahalenin yeni ilkelerinin uluslararası toplumun yapısına angaje olmasını kolaylaştırdığını ve müdahale eyleminin her ne kadar uluslararası hukuku ihlal etme olasılığı bulunsun da çok ciddi insani acil durumlarla karşı karşıya kalan toplumlara müdahale edilmesinden yanadırlar. Buna karşı çıkan Jackson (2000), en ciddi insan hakları ihlallerinin önemli bir kısmının askeri çatışmalar sırasında cereyan ettiğini ve insani müdahalenin büyük güçler arasında rekabet ve kuşku oluşturma olasılığını ön plana çıkarmaktadır. Bu

⁵⁶ Yumuşak güçte olduğu gibi dolaylı bir nitelik arzeden sistemik güç, bir devletin ekonomik ve siyasi yönden uluslararası sistemin yapısını değiştirebilme kabiliyetini ifade eder. Sistemik güç örneği olarak 18. ve 19. yüzyıllarda İngiltere'nin pozisyonu, II. Dünya Savaşı sonrası gelişen uluslararası rejimler, kuruluşlar ve normlar verilebilir. Sistemik güce sahip devletler, sistemik etki araçlarını kullanırlar ve maliyet hesabı yaparak diğer devletlerin birleşerek kendisini dengelemesine izin vermemiş olurlar ve sürekli artan gücü karşısında diğer devletlerin katılması sağlanmış olacaktır. Bu sağlanabildiği ölçüde de sürdürülebilir güç olgusu da varlığını koruyacaktır (Bozdağlıoğlu ve Özen 2004: 67-68).

bakımdan büyük güçler arasındaki istikrarı korumak ve devletler arasındaki şiddet sınırlamaları, insani savaştan öncelikli olmalıdır (Aktaran Linklater 2012: 135). Bununla birlikte süper güçler rekabetini etkilemeden, uluslararası insani sistemi kurtarma arayışından siyasal düzen kurmaya yönelik evrilmeye olanak sağlayacak gerekli çabanın gösterilmediği ortadadır (Pasic ve Weiss 2003: 110).

Çünkü daha önce de değindiğimiz şekilde Soğuk Savaşın sona ermesiyle oluşan güç dağılımında, süper güç çatışmasının yokluğu ve bununla ilişkili olarak BMGK'nin barışa yönelik tehditleri geniş ölçekli değerlendirmesi, Soğuk Savaş sonrası süreçte çok taraflı barışı koruma operasyonlarının sayısını oldukça yükseltmiş olmakla birlikte söz konusu güç dağılımının bunu bazen sekteye uğratabildiği görülmektedir. Örneğin 2003 yılında yeniden başlayan Darfur'daki krize BM'nin gereken önemi veremediği görülmektedir. Daha da ironik bir durum olarak Arap uyanışı ile ortaya çıkan Libya ve Suriye krizlerinde küresel güçlerin farklı politika izledikleri görülmektedir. Çok taraflı ve daha çok BM ile ilgili bu müdahale edip etmeme durumları haricinde Rusya'nın tek taraflı olarak 2008 yılında Gürcistan'a ve son olarak 2014 yılında Kırım'a yönelik müdahalesine şahit olunmuştur.

2.1.5. Devlet-içi Çatışmanın ve Çatışanların Niteliği, Bölgesel ve Uluslararası Dengeler Üzerindeki Etkisi

Devlet-içi çatışma, modern savaş pratiklerinin içerisi ve dışarısı arasında kurduğu ayrımı muğlaklaştırırken, bu ayrımı daha da muğlaklaştıran egemenlik ilkesinin insani müdahale adına ilga edilmeye başlanmasıdır (Paker 2012: 40). Böylesi bir ortamda çatışmanın ve çatışanların niteliği çok önemlidir. Çalışmanın ilk bölümünde belirtildiği üzere birçok nedenden ötürü çıkabilen devlet-içi çatışmaların bölgesel ve uluslararası dengeler üzerindeki etkisi bağlamında bir devletteki iç çatışmanın ve çatışan tarafların niteliği müdahale için önem kazanabilmektedir. Bu anlamda belirgin etki doğuran çatışmaların başlıcalarından birisinin etnik temelli devlet-içi çatışmalar olduğu söylenebilir. Söz konusu etnik çatışmalar, tarihsel düşmanlığın ön plana çıktığı, kurumsal, siyasi ve uluslararası düzeyde geliştiği ve medyanın da etkili olduğu bir süreçte büyüyüp gelişir. Bu adem-i merkezileşme sürecinde parti çoğulculuğu ve

milliyetçi ideolojinin rolü büyüktür. Bu devlet içi çatışmada ayrılıkçı etnik gruplar, komşu devletlerden dış destek arayabilirler (Carment ve James 2000: 175).

Komşu devletlerde etnik anlaşmazlık, savaş ve uluslararasılaşma süreci için temeldir. İç hırs, dış politika maceracılığında ana faktör olabilmektedir. Bir devlet, devlet-içi çatışma yaşayan devlette, bir etnik örgüte, bir tarafa, devlete karşı çıkan askeri gruba ya da hükümeti destekleyebilir. Etnik çatışma kaçınılmaz olmaktan ziyade amaçla yayılır. Amaçtan kasıt, ulusal ve uluslararası alanda fırsatların artmasına vurgu yapan siyasi hırslardır. Etnisitenin doğasına ve sosyal orijinlerine vurgu yapan konstrüktivistlere göre, etnisite ne tamamen değişir ne de tamamen açıktır. Yine onlara göre etnisite, bireysel bir özellik olmaktan ziyade sosyal bir olgudur ve liderler diğer etnik grupların ortaya çıkardığı tehditlere karşı üyelerini mobilize ederler. Bu mobilizasyon ise, diğer gruplara, harici devletlere ve etnik düşmanlara karşı birleşme oluşturarak, büyük ölçüde kolektif kapasitelerini artırma yolunu açar (Carment ve James 2000: 174-175).

Devlet-içi çatışmaya nerede ve nasıl müdahale edileceğine ilişkin kararda önem taşıyan iki genel bilgi kategorisinin; çatışmanın nitelikleri ve müdahalenin nitelikleri olduğunu öne süren Regan'a göre devlet-içi çatışmaya müdahale kararında çatışanların kimin ve niçin savaştıklarının ve kültürel karakterlerinin de hesaba katılması gerektiğinden söz eder. Regan'a göre ayrıca, devlet-içi çatışma yoğunluğu artmasına rağmen, dış müdahale olasılığı potansiyel müdahalecilerin bu yönde istekli olup olmamalarına bağlıdır. Fakat çatışmayla ilişkili sosyal bozulma seviyesinin yüksek olması, bir dış müdahaleyi mümkün kılmaktadır. Bu noktada çatışmanın tipi için seçilecek kritere aldırmadan, genel bir müdahale politikası ve özellikle siyasi toplumun karşı karşıya kaldığı zor durumlar ön plana çıkmaktadır (Regan 2002: 65, 69).

BM organları müdahale edip etmemeye yönelik karar alırken, bölgesel ve uluslararası bir takım kısıtlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Birincisi, devlet-içi çatışmanın bölgesel alt sistemi veya uluslararası sistemin istikrarını tehdit potansiyeli olan güvenlik düşüncesidir. İkincisi, devletlerle bölgesel IGO'lar ve BM arasında etkileşimler ve ilişkilerden kaynaklanan baskı ve kısıtlamaları kapsayan siyasi

düşüncelerdir. Üçüncüsü, hedef ülkede savaşımayan sivillere yönelik devlet-içi çatışmanın ters etkisini gösteren insani kaygılardır. Dördüncüsü ise, uluslararası norm ve ilkelerin yaygınlığını öngören normatif düşüncelerdir (Mullenbach 2001: 140-141).

Devlet-içi çatışmanın uluslararası ve bölgesel dengeler üzerindeki etkisi hakkında fikir vermesi bakımından Mullenbach'ın güvenlik, siyasi, insani ve normatif faktörlerle ilgili hipotezleri dikkat çekicidir. Mullenbach'ın güvenlikle ilgili hipotezlerden birincisine göre, hedef devlete karşı bir veya birden fazla devletin müdahalede bulunması, bir BM müdahalesinin olasılığını artıracaktır. İkincisine göre, söz konusu anlaşmazlık askeri düşmanlıkları tırmadığında BM müdahalesi ihtimali artacaktır. Siyasi faktörlerle ilgili şu hipotezleri kurmuştur: Hedef ülke hegemonla aynı bölgede bulunduğu BM'nin müdahalesi daha azdır. Hedef ülke büyük bir bölgesel veya küresel gücün eski kolonisi ise BM müdahalesi olasılığı azalacaktır. Anlaşmazlığa bölgesel örgütler müdahale ettiklerinde BM'nin müdahale olasılığı yüksektir. Hedef ülkedeki anlaşmazlığa BM daha önceden müdahalede bulunmuşsa BM müdahalesi olasılığı yüksektir. İnsani faktörler bakımından şu hipotezleri kurmuştur: Hedef ülkedeki anlaşmazlık sonucu yüksek seviyede mülteci durumunda veya yer değiştirmek zorunda kalmışlarsa bir BM müdahalesi olasılığı yüksektir. Hedef ülkedeki anlaşmazlıkta yüksek oranda ölümler varsa BM müdahalesi olasılığı yüksektir. Normatif faktörler bakımından şu hipotezleri kurmuştur: Soğuk Savaş sonrası süreçte bir BM müdahalesi olasılığı yüksektir. Ulusal liberalleşmede ya da bir bağımsızlık anlaşmazlığında bir BM müdahalesi olasılığı yüksektir. Ayrılıkçı anlaşmazlıklarda bir BM müdahalesi olasılığı daha düşüktür (2001: 142-150). Bununla birlikte ayrılıkçı hareketlerin dış müdahaleye zemin hazırlayabilmesi de tamamen küçümsenmemelidir (Buzan 2015b: 89).

Regan'ın hipotezleri de bu doğrultuda önemli ipuçları verir. İlk hipotezine göre, bir iç çatışmaya sınırı olan ülkelerin sayısının çokluğu, bu çatışmaya dış müdahale olasılığını artırmaktadır. Bir devletin ulusal güvenliği, sınırındaki istikrarsızlıktan tehdit algılaması bölgede siyasi kontrolü azaltacağı gibi, çatışmadaki faydaları artırmaktadır. Ayrıca sınır aşırı toplumların etnik bağları/yakınlığı genellikle geniş mesafelere dağılmış etnik gruplardan daha yüksek olmakta ve bu da karar verme sürecini

etkileyerek müdahale etmemenin maliyetini artırmaktadır. Dolayısıyla bu unsurlar birlikte ele alındığında müdahale için fırsat ve istekliliği artırmaktadır. Regan'ın hipotezlerinden ikincisi, devam eden çatışmanın şiddeti arttıkça, dış müdahale olasılığı azalacağına ilişkindir. Daha yoğun bir çatışmada başarılı müdahale etmenin şansı da azalmaktadır. Regan'ın hipotezlerinden üçüncüsü, yaklaşmakta olan insani kriz kaygısı ve geniş sosyal bozulma oluştuğunda, dış müdahale olasılığı artmaktadır. Sosyal bozulma ve insani kriz etkisi mülteci dalgası veya ölümlerle sonuçlanmaktadır. Örneğin, 1977'deki Zaire'de 1. Shaba krizinde çok fazla ölüm gerçekleşmese de insanlar geniş çaplı mülteci ve göç etme durumunda kalmışlardır. Regan'ın hipotezlerinden dördüncüsü, en azından bir devlet içi çatışmaya tek taraflı müdahaleler, Soğuk Savaş sonrası döneme göre Soğuk Savaş döneminde daha olasıydı. İdeolojik düşmanlıkların bitmesiyle, tek taraflı müdahaleler içsel kaygılarla artan ölçüde sınırlanmış ve kolektif müdahalelere yönelinmiştir (2002: 49-52).

Devlet-içi çatışma bölgesel ve uluslararası dengeler üzerinde etki doğurabilirken, bu süreç ters yönde de düşünülebilir. Örneğin, Paker, Soğuk Savaşın sona ermesinin Afrika'daki çatışmaları iki düzeyde etkilediği belirtir. Birincisi, Soğuk Savaş döneminde komünizme karşı tampon niteliğindeki bölgelere yapılan uluslararası yardımların durmasıdır. Meşruiyetini, gelen bu yardımları destekçilerine dağıtarak sağlayan hükümetlerin, farklı grupları ekonomik olarak sisteme entegre etmede güçlük yaşamalarını beraberinde getirmiştir. Laitin, uluslararası yardımla, sömürgecilik sonrası Afrika devletlerinin kurdukları bu ilişkiye “topal leviathan”⁵⁷ demektedir. Uluslararası yardımların kesilmesiyle “kötürüm leviathan” haline gelmiştir. Bu ise sadık olan grupların rejimle sorunlar yaşamasını ve zaten muhalif olanların ise polis denetiminin ortadan kalkmasıyla merkezi devlete karşı olanaklarının çeşitlenmesini beraberinde getirmiştir. Bunun üzerine Afrika liderleri yasadışı silah ve maden ticareti ile

⁵⁷ David Laitin'in (1999) 'topal leviathan'ı şu özellikleri taşır: İç siyasette bu devletlerin dayanağı dar bir vergi tabanı ile geniş bir ödül sistemidir. Yaşam süresi kısa olan bu rejimlerin liderleri isteksizlik ya da kaynak sıkıntısı nedeniyle uzun soluklu politik ve ekonomik projelere kalkışmazlar. İstikrarsızlık, bölünme ve komünizm tehdidiyle uluslararası kuruluşları ve devletleri vergilendirirken kendi iç istikrarını dış kaynaklı polis denetimiyle sürdürürler. 'Gölge Leviathan'da ise, küresel kayıt dışı ekonomiye entegre olan mafya, etnik grup liderleri ve bölgesel liderler gibi devlet dışı aktörlerin, yönetimdeki etkisi artmıştır. Güvenlik, bütün topluma sağlanan kamusal bir hizmet olmaktan ziyade yalnızca taraftarlarına sağlanan özel bir meta haline gelmiştir. Bu ise yaşamın daha az güvenli olmasına dair bir projeye sahip yönetici elitler için şeffaflık baskısından kurtulma ve yurttaşlardan sadakat satın alma avantajı sağlamaktadır (Aktaran Paker 2012: 63-65).

rejimlerinin finansal açıklarını kapamaya çalışmışlardır. Küreselleşme ve ona eşlik eden neo-liberal ideolojinin devlet egemenliğini aşındırdığı sürecin de etkisiyle güçsüz devletler için meşruiyetin kaynağının kayıt dışı ekonomiden elde edilen karın bölüşümü oluşturması ise “gölge leviathan”a işaret etmektedir. İkincisi, çatışmalarda bölgesel aktörlerin rolü artmıştır. Bu iki mekanizmanın etkisi 1989’da Mali, Senegal ve Liberya’da, 1990’da Ruanda’da, 1991’de Somali ve Sierra Leone’da, 1993’te Burundi ve Uganda’da, 1994’te Çad’da, 1997’de Etiyopya’da, 1998’de Yeni Gine ve Kongo’da etkisini göstermiştir (2012: 61-64).

Sudan, Angola ve Mozambik gibi yerlerde muhalif hareketler, merkezi hükümetlerin kontrol ettiği bölgelerde sistematik olarak eğitilmiş orta sınıfı hedef alarak, devletin temelini oluşturan ekonomik ve siyasal yapıyı yıkmaya çalışmışlardır. Bunun karşısında merkezi hükümetler, muhaliflerin kontrolüne geçen ya da böyle ihtimal taşıyan bölgelerde muhalifler ve halk arasındaki bağı koparmak için insansızlaştırma politikaları izlemişlerdir. Güce zorlanan gruplarla gerilla güçlerinin hükümetle mücadeleleri devlet içi çatışmanın süreklilik kazanmasına neden olmasına bağlı olarak kırsal ve kentsel ekonominin de çökmesi 1990’lı yıllarda Afrika’da kitlesel açlık ve hastalıkları doğurmuştur (Paker 2012: 67).

2.1.6. Medyanın ve Kamuoyunun Rolü

1980’lerde özellikle haber medyasının yaygınlaşmasıyla küresel düzeyde medyanın bir dönüşüm geçirdiği görülmüştür. 1980’lerin sonlarındaki medya istilasının, medya iknacılığının yükselmesiyle beraber özellikle hükümetlerin karar alım aşamasında etki eder hale geldiği görülmüştür (Robinson 2002: 7). Medyanın bu niteliği, uluslararası toplumun bazı devlet-içi çatışmalara müdahale ederken, bazı yerlere müdahalede bulunmamasında medyanın rolünün yadsınamayacağını ortaya koymuştur. Yapılan çalışmalar da bunu doğrulamaktadır. Örneğin, Baastø Piers Robinson’un politika-medya etkileşim modelini kullanarak Libya örneği üzerinden müdahil ülkelerin politikalarını belirlemede medyanın önemini ortaya koyarken bunun neden Suriye’de olmadığını da yine medya üzerinden açıklamaktadır (Baastø 2013: v). CNN etkisi olarak da bilinen medyanın etkisi daha çok ABD’nin Somali’ye yönelik

1992’de karar almasının arkasındaki itici güç olduğu öne çıkarılmaktadır. Bu yöndeki çalışmalardan birisi olan Jonathan Mermin’in çalışmasında Washington yönetiminin müdahale yönünde karar almasında Amerikan televizyonlarının rolü detaylı bir şekilde ortaya konmaktadır (1997: 385-403).

Medyanın korkunç insan hakları ihlallerini gün ışığına çıkarma görevinin parlak olmadığı yakın dönemli örnekler olarak Ruanda ve Darfur’daki ileri düzeydeki insan hakları ihlalleri verilebilir. 1994’te vuku bulan Ruanda soykırımını inceleyen Linda Melvern’e göre, başta İngiliz hükümeti olmak üzere hükümetlerin bu olaylar karşısındaki sessizliği, ikiyüzlülüğü, yalanları ve medyanın sorumsuzluğu ortaya çıkmıştır. İngiliz hükümeti bu katliamları bilmediğini ve BM politikalarını takip ettiğini iddia etse de, İngiliz hükümetinin ölümler başladığında gerçek zamanlı bilgilere sahip olduğunu öne sürülmektedir. Hatta İngiliz hükümetinin BMGK’nin cılız tepkiyle yetinmesinde de öncülük ettiği söylenmektedir. Bir üst düzey İngiliz yöneticinin ifade ettiği üzere “elbette yapmadık... ne basın ne de kamuoyu ilgileniyordu” şeklindeki bahanenin arkasına saklandığı görülmektedir. Medyanın bu olaylara tepkisi İngiltere’nin dışarıda kalması için mazeret üretecek tarzda “iç savaş, kabilecilik, kabileci hacamat” yorumlarından öteye geçmemektedir (Booth 2012: 410-411).

Medya ile ilişkili olarak bilgi de önemli bir role sahiptir. Bilgi, uluslararası medyadan diktatörlüklere ve demokrasilerdeki siyasal liderlerden asker ve sivillere kadar çatışmaya muhatap olan geniş bir kesime etkisi bakımından çatışmayı önlemede gelişen bir öneme sahiptir (Strobel 2001: 677). Bununla birlikte, Somali ve Bosna örnekleri üzerinden incelemelerde bulunan Warren Strobel (1996), ABD hükümetinin uluslararası çatışmalara yönelik politikasının kamuyu gözden geçirerek şekillendiğini belirtmiştir. Oturmuş politika yapısında medyanın yetkilileri yönlendirmesinin çok da etkili olmayacağını belirten Strobel, politikanın açık, sürekli ve iyi iletişimle olması halinde, medyanın yetkililere öncülük etmekten ziyade onları takip edeceğini vurgulamaktadır (Aktaran Jentleson 2001: 260).

Liberaller ve Marksistlere göre, siyasal liderler iç siyasal nedenlerle yurt dışında güç kullanmayı daha olası görürler. Liberaller otokrasilere nazaran demokrasilerin

sadece iç siyasi nedenlerle savaşa kalkışmasını daha az olası görürlerken, Marksistler de sosyalist rejimlerin böyle bir şeye kalkışmasını kapitalist olanlara göre çok daha az olası görmektedirler. Bu konuda dikkati başka yöne çeken savaş teorisi akla gelmektedir ve bu teoriye göre liderler uluslararası anlaşmazlıkları iç çatışmayı tasfiye etmek ve dışa vurmak için kullanırlar. Dueck, savaş beklentisinin Amerikan kamuoyunda pek popüler olmadığını, bir müdahale kararı sonrası kamu iradesinin sıklıkla başkanın tarafında yer aldığını ancak bu bayrak etrafında bir araya gelmenin etkisinin yüzeysel ve kısa ömürlü olduğunu öne sürmektedir (2009: 141-143).

Bu örnekten yola çıkarak silahlı müdahale konusunda karar vericilerin genellikle yedi unsura göre karar aldığı söylenebilir: (1) Halk desteği veya muhalefeti, (2) hedef ülkenin bu eyleme davet çıkarıp çıkarmadığı, (3) insan haklarının savunulmasının böyle bir müdahale gerektirip gerektirmediği, (4) olası müdahaleyi çok yanlı hale getirerek uluslararası desteğin ne derece olacağı, (5) olası müdahalenin durumu iyi ya da kötü yönde etkilemesi, (6) ekonomik ve askeri kapasiteleri, (7) ulusal çıkar ve amaçların değerlendirilmesi (Viotti ve Kauppi 2014: 326-328). Regan'a göre de müdahale kararının arka planında şu mantık vardır. Müdahaleler bilinçli devlet politikalarından kaynaklanır; politika seçimi de fayda-maksimizasyonunda karar verme sürecinin rasyonel bir sonucudur. Ayrıca, siyasal liderlik bir müdahale politikasına yönelmeden önce şu üç durumla karşılaşır. (1) Başarı için makul bir beklenti vardır. (2) Başarı çıktısı için planlanan zaman kısadır. (3) İç muhalefet çok düşük düzeydedir (2002: 39-40).

Halk desteğinin veya muhalefetinin tepkisinin karar vericiler üzerindeki etkisi yadsınamaz. Örneğin, Colin Dueck, ABD başkanlarının askeri müdahalelerinde üçüncü ve ikinci düzey faktörlerin önemli rol oynadığını düşünür. Üçüncü düzeyin; dış tehditleri ve uluslararası güç dağılımını, ikinci düzeyin ise; savaşta koalisyonun ekonomik ve siyasal çıkarlarını ve seçimsel teşvikler gibi içsel faktörleri vurguladığını söyler. Dueck; Jeffrey Taliaferro, Steven Lobell ve Norrin Ripsman'ın de hemfikir oldukları gibi neo-klasik realizmin ikinci ve üçüncü aşama arasındaki boşluğu dolduran bir köprü işlevi görerek söz konusu dış politika açıklamasına daha iyi alternatif oluşturduğunu savunur. İç siyasi şartlar müdahale kararında etkili olmakla birlikte nihai neden olduğu söylenemez. Örneğin ABD'de çıkar gruplarının, seçim baskılarının, kamuoyunun, normatif kaygıların, meşru ayrıcalıkların etrafında şekillenen iç

kısıtlamalar çerçevesinde güçlü bir sivil topluma istisna niteliğinde ve klasik liberal siyasi kültüre uygun olarak yetkiler kongre ve başkan olmak üzere iki önemli erkte kutuplaşmıştır. Bununla birlikte devlet yetkilileri, dış politika hedeflerini sürdürme ve oluşturmada önemli bir serbestiye sahiptirler (Dueck 2009: 139, 147).

2.2. Uluslararası Örgütlerin Devlet-içi Çatışmalara Müdahalesinin Başarılı ve Etkili Olma Koşulları

İç çatışmaları sonlandırmak için harekete geçen uluslararası örgütlerin başarılı ve etkili olduğu durumlar mevcuttur. Uluslararası örgütlerin devlet-içi çatışmalara müdahalesinin başarılı ve etkili olmasının ise bazı önemli sebepleri veya ön koşulları vardır. Hangi durumlarda başarılı ve etkili olduğuna dair literatürde farklı bakış açıları mevcuttur. Bunların başlıcaları aşağıda sınıflandırılmıştır.

2.2.1. Müdahale Eden Gücün İşlevselliği ve Askeri Kapasitesi

Haftel ve Thompson, kurumsal bağımsızlıkla ilgili otonomi, tarafsızlık ve delegasyon olmak üzere birbiriyle ilintili üç unsur üzerinden inceleme yapmışlardır (2006: 255). Bağımsızlık, tanımlanan çerçevede bir otonomi derecesi ile hareket etme yeteneğine tekabül etmektedir ve devlet-içi çatışmayı yönetmede tarafsızlığı işletme kapasitesi gerektirmektedir (Abbott ve Snidal 1998: 5).

Ernst Haas (1989), etkinliği, uluslararası çatışmaları yönetmede yüksek başarı ile geniş çaplı bir aktivitenin eşleşmesi olarak görür. Uluslararası örgütlerin etkinlikleri onların bilgiye ulaşabilmeleriyle, kurumsallaşma seviyeleri, yönetici veya başkanlarının yetenekleriyle, otorite ve yasallığıyla artmaktadır. Dahası oylama prosedürleri, bütçe ve personelinin iyi olması etkinliklerinde önemli rol oynar. Ancak Young'un (1992) belirttiği üzere, uluslararası düzenlemelerin etkinliği bir konudan diğerine, bir rejimden diğerine, bir süreçten diğerine farklılık gösterebilir. Young etkililik/başarılilik olarak; "kurumların bireysel ve kolektif davranış içeriğinin oynadığı rol ile uluslararası toplumdaki davranış biçim ve kalıplarının sosyal kurumsallaşmadaki rolünü" kasteder.

Başta kurumsallaşma seviyesi, örgütten elde edilebilecek bilgi, yöneticilerin yeteneği ve yöneticilere verilecek yetki ve meşruluk olmak üzere, oylama prosedürleri, bütçeleri ve yeni üye kabulleri uluslararası örgütlerin etkililiğini artırıcı özellik taşır. Bununla birlikte uluslararası örgütlerin etkililiğinde güçlü etkiye sahip ve bazılarının uluslararası örgütlerin yapısından, bazılarının üye devletlerin iç yapısından ve bazılarının da uluslararası politikanın yapısından kaynaklanan faktörler bulunmaktadır (Aktaran Ataman 2000: 152-158).

Örneğin, BM'nin yapısına bakıldığında BM'nin *Handbook On Multidimensional Peacekeeping Operations* listesinde askeri ve sivil görevleri şu şekilde belirtilmiştir (Bellamy ve Williams 2013: 14-15): Askeri görevler; uygulanan barış anlaşmasına yardım, düşmanlıkları sonlandırma veya bir ateşkesi izleme, güvenli bir çevre sağlama, çatışmanın çıkmasını ve yayılmasını önleme, demokratik ilkelere dayalı istikrarlı hükümete geçmek için devletlere veya bölgelere yol gösterme, bir ulus-aşırı süreç için bölgeyi yönetmedir. Sivil görevler; karmaşık barış anlaşmalarını uygulamada önceki muhariplere yardım, insani yardım ulaşımını destekleme, eski savaşanların yeniden entegre edilmesi, seferberliğin lağvı, askersizleştirmede yardım, seçimleri gözlemleme, hukuki kuralları oluşturmak, insan haklarına saygıyı desteklemek, ekonomik iyileşmeye yardım, bölgeyi bağımsızlığa götürmek için geçiş yönetimi oluşturmaktır.

Uygulamaya bakıldığında özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde barış operasyonlarında artış gözlemlenirken, bununla ilintili olarak da çok taraflılığın ön plana çıktığı görülmektedir. 1950 ve 1960'larda sömürge ülkelerinin bağımsızlığa kavuşması sürecinde etkili olan BM'nin popülerliğini artırıcı gelişmeler Soğuk Savaşın sona ermesinden hemen sonra 1988-1992 arasında olmuştur. Bu dönemde, Irak'ın Kuveyt'i ilhakını engellemiş, İran-Irak, Afganistan, Kamboçya, Namibya ve El-Salvador'da çatışmaları sonlandırıcı arabuluculuk rolüyle etkinlik kurmuştur. Bu başarı BM barışı koruma operasyonlarının sayısının iki, bütçesinin de dört kat artarak 4 milyar dolara çıkmasını beraberinde getirmiştir. Kuveyt'ten Somali ve Bosna'ya kadar çok sayıda barış gücü askeri görev yapmıştır. Bu gelişmeler, dönemin ABD BM büyükelçisi Madeline Albright'ın tabiriyle çok-taraflılık politikasının açık bir göstergesiydi (Griffiths, O'Callaghan ve Roach 2013: 37-38).

Çok taraflılığı tek taraflılığa üstün gören argümanlar; çok taraflılığın uluslararası meşruiyet ile yakından ilişkili olmasının altını çizmektedirler. Çok taraflılık; gevşek işbirliği, gönüllü koalisyonlar, sürekli bölgesel örgütler, BM özel görevleri altında ve BM tarafından organize olmuş uluslararası güçler ve daimi bir BM ordusu oluşturma şeklinde olabilmektedir (Haass 2001: 301-302). Çok taraflı müdahaleler, çatışma en şiddetli aşamaya geçtiğinde ateşkes için görüşme ve tarafların farklılıklarını uzlaştırmaya çalışma girişimi olarak görülmektedir. Burada istikrara yönelik tehditler uzlaşma için görüşmelerin kesilmesi ve silahlı çatışma ortamına geri dönülmesiyle yakından ilgilidir. Çatışmada bir tarafın lehine müdahale edilerek, ilk hedef olarak kapasitelerin dengelenmeye çalışılmasından dolayı tek taraflı müdahalelerin daha az etkili olduğu ileri sürülmektedir. Çok taraflı müdahale ise, bütün seviyelerde harekete geçme ve çatışmanın sonuçlarıyla çatışmayı azaltmaya yönelerek anlaşmaya dayalı zeminde mevcut dengenin sürdürülmesini içerir. Çok taraflı müdahale ile konsensüs daha kolay hale gelir, riskler azalırken, başarı şansı artar (Regan 2002: 110).

Normal şartlarda barışı koruma operasyonlarının büyüklüğü, süresi ve yetkisi BMGK tarafından belirlenir. Misyonda yer alıp-almama ve yer alması durumunda ne tür personel ve teçhizat kullanacağına devletlerin kendisi karar verir. Çünkü BM'nin kendisine ait askeri ve polis gücü yoktur. Üyelerin askeri ve sivil personeli, BM'nin operasyonel kontrolüne girerler ve BM arması yanında mavi bere ya da nefer takarlar (Griffiths, O'Callaghan ve Roach 2013: 30).

Soğuk Savaşın askeri kapasiteyi serbestleştirmesiyle “barış hissesi” bağlamında hükümetler barış operasyonları için daha fazla askeri katkı sağlamışlar ve barış operasyonları vasıtasıyla uluslararası hedeflerini takip etmişlerdir. 1999 yılında BM UNTAET (Doğu Timor) ve UNMIK (Kosova) barış operasyonu gerçekleştirirken aynı yıl BMGK; DRC ve Sierra Leone’da barışı koruma operasyonları gerçekleştirmişti. Bir yıl içinde BM barış koruyucuların sayısı iki katına çıkmış; BM dışındaki barış koruyucuları da artmıştı (Bellamy ve Williams 2013: 96, 122). Bununla birlikte, BM barışı koruma operasyonlarındaki asker sayısının 1990’ların ortasından itibaren azaldığı görülmektedir. 1993’te konuşlandırılan barış gücü 80 bin iken (aynı zamanda en yüksek sayı), 2000’de 15 binden aza, günümüzde ise 12 bin civarında seyretmektedir. BM

güçlerine katkısı %5 civarında olan ABD, yüksek borçlarına rağmen mütevazı operasyonlarını sürdürebilmiş ve Kosova'daki ABD'nin tam desteği bir kenara bırakılırsa seyir bu şekilde devam etmiştir (Griffiths, O'Callaghan ve Roach 2013: 31).

James Pattison (2010), “müdahale için bir önkoşul var mıdır?” sorusuna cevap aradığı kitabında, gerekli şart olarak müdahalecinin askeri güç kapasitesine sahip olmasını gerekli görmektedir (Aktaran Newman 2011: 339). Uluslararası alandaki anarşi ve güvensizliğin devletleri temkinli davranmaya ve ulusal çıkarlarını öncelemeye yönelteceğini iddia etmektedirler. Uluslararası politikanın güç için mücadeleden başka bir şey olmadığını altını çizen realistler, böyle bir anarşik ortamda devletlerin varlığını devam ettirebilmeleri ve ulusal güvenliklerini sağlayabilmeleri için yeterli askeri güce sahip olmaları gerektiğinin altını çizmektedirler (Aydın 2004: 39).

Clausewitz (1832) ise savaşta etkin olmayı (E); fiziksel unsur/askeri kapasite ile ahlaki unsur/askeri kapasiteyi (C) kullanma iradesi gücü (W) şeklinde doğrudan iki kritik unsura bağlamaktadır ki buradan söz konusu etkinlik $(E)=C*W$ olmaktadır (Aktaran Viotti ve Kauppi 2014: 306) ve bunu müdahalenin etkinliği için de söyleyebiliriz.

Hızlı müdahalenin başarıya yol açması için gerekli olacağı veya erken müdahalenin siyasal çatışmanın temelinde nedenleri çözmeye yardımcı olacağı mutlak anlamda söylenememekle beraber hızlı müdahalenin insanları kurtarma şansını artıracığı söylenebilir. Bunların yanı sıra uyumlu bir strateji insani müdahalenin başarı olasılığını artırır. Bu, hem siyasi hem de ahlaki olarak savunabilir temel etkidir. Strateji olmaksızın, güç serseri bir mayın gibidir. Bu, askeri araçlarla siyasi (ve insani) sonuçlar arasındaki bağlantıyla da ilişkilidir (Seybolt 2008: 27-28).

Regan tarafından ileri sürülen tezlere göre; devlet-içi çatışmalara müdahalelerde, tek bir stratejiden ziyade karmaşık stratejilerle katılmak daha yüksek bir başarı şansı sağlayacaktır. Devlet-içi çatışmalara müdahalede ideolojik çatışmalardan ziyade etnik ve dini çatışmalara yönelince başarı şansı artacaktır. Muhalif güçlerden ziyade iktidar koalisyonunu destekleyen müdahalelerin başarı şansı daha yüksek olacaktır. Başarılı bir

müdahale olasılığı kayıpların artışını da azaltır. Ayrıca büyük güçler tarafından gerçekleştirilecek müdahaleler, aynı müdahalenin küçük güçlerce gerçekleştirilmesinden daha başarılıdır (2002: 78). Bunun yanı sıra, operasyonun genişliği, meşruluğu ve bileşeni ile hayatları kurtarma arasında bir korelasyon söz konusudur. Uluslararası toplumun desteğini almış iyi ekipli operasyonların şüphesiz kötü planlanmış operasyonlara göre başarı şansı çok yüksektir (Bellamy ve Williams 2013: 2).

Rıza ve tarafsızlığın yanı sıra çok taraflı müdahalenin sonucunu belirleyen üçüncü parça müdahalenin dizaynıdır. İster Regan'ın ifadesiyle strateji, isterse de Diehl'in ifadesiyle operasyonel kriterler olarak ele alınsın, iyi dizayn edilmiş stratejiye dayalı müdahaleden arzu edilen sonucun alınması ihtimali daha yüksek olduğu muhakkaktır. Siyaset yapma sürecinde de oldukça önemli olan stratejinin iyi dizayn edilmiş olması, müdahalenin etkinliğini artırmaktadır. Öncelikle, savaşanlar arasında veya müdahil ile savaşanlar arasında güven inşa etmeye yardımcı olmada operasyonel kriterin tutarlı oluşunun önemli payı vardır. Söz konusu tutarlılık, rıza ve tarafsızlık⁵⁸ kuramlarıyla bağlantılı olarak müdahale hedeflerine vurgu yapar. İyi dizayn edilmiş stratejiye dayalı bir müdahale tarafsızlık ve rızayla tutarlı olmalıdır. Bu bahiste, güven önemli bir araçtır. Örneğin, Namibya'da Güney Afrikalı askerlerin geri çekiliş aşamasında yaşanan anlaşmazlık, barış anlaşmasının geçerliliğini yitirmesine yol açarken, temel etken Güney Batı Afrika Halk Örgütü (SWAPO) ile Güney Afrika güvenlik güçleri arasındaki güven eksikliğiydi. Kötü dizayn edilmiş stratejinin sonucunda misyonun gerekli sonucu vermeyeceği ve müdahillerin ad hoc önlemlere eğilimli kalmakla yetineceği bir durumun ortaya çıkması hiç de tesadüf olmayacaktır (Regan 2002: 115-117).

İyi dizayn edilmiş strateji kapsamında yeterli askeri güce sahip örgütlerin, başarılı bir müdahale gerçekleştirebilmeleri noktasında Jon Western ve Joshua Goldstein şu hususlara vurgu yapmaktadır. İlk olarak, yayılan olaylarda çok sayıda canı

⁵⁸ Howard, müdahalenin başarı ve başarısızlığına ilişkin tartışmalarda üç etkenin ön plana çıktığını öne sürmektedir. Bunlardan birincisi, savaşan tarafların çatışmayı durdurmaya yönelik iradeleri. İkincisi, BMGK'nin çıkar veya ulusal iradesinde konsensüs ya da çatışmanın olması. Üçüncüsü de barışı korumanın üç kuralı olarak lanse edilen ve takip edilmesi halinde daha başarılı misyonların gerçekleştirilebileceğini öne sürülen rıza, tarafsızlık ve sınırlı güçtür (2009: 8).

kurtarmak için hızlı bir şekilde müdahale edilmelidir. İkinci olarak, Somali, Bosna ve Ruanda'da uluslararası toplumun şahit olduğu gibi, sivilleri korumaya yönelik güvenilir bir taahhüdle desteklemek için yeterli askeri ve diplomatik gücün sağlanması gerekir. Üçüncü olarak, müdahaleci hükümetler erken çıkışlar için baskıya dayanabilmek için müdahaleleri dizayn etmek ve iç bölgelerdeki muhaliflere karşı hassas olmak zorundadırlar. Libya'daki gibi uzlaşılması imkansız rejimden sivilleri korumak, devamlı ve aralıksız eylemi gerekli kılabilir. Dördüncü olarak, meşru insani müdahaleler yerel, bölgesel ve uluslararası bir koalisyon tarafından desteklenmek zorundadır. Son olarak, insani müdahalenin belki de en korkutucu yanı çıkarkendir. Çünkü sivillere yönelik şiddet kökleri daha derin siyasi düzen krizlerinde cereyan etmektedir. Burada müdahaleciler bir ikilemeyle karşılaşmaktadırlar. Ya Bosna'da olduğu gibi süresiz ve yönetim sorumluluğunu üstlenmek durumunda kalmaktadırlar ya da Somali'de olduğu gibi ülkenin tekrar kaosa sürüklenmesine izin verip, geri çekilmektedirler (2011: 57-59). Haiti ve Doğu Timor'da kısa süreli olarak başarılı olan müdahale, Somali örneğinde başarısızlık felaket olarak algılanmıştır. Kosova ve Bosna örneğinde ise barışı koruma misyonlarının çatışmanın sonu yaklaşırken oluşturulabildiği ancak karma müdahalenin uzun dönem çıktıları düşünüldüğünde en iyisi olduğu öne sürülmüştür (Gizelis ve Kosek 2005: 365).

Bütün bunların yanı sıra unutulmamalıdır ki, BM barış güçlerinin görevi fiziksel şiddeti önlemek ve barış sürecine katkı vermek olduğu için devlet-içi çatışmaların sadece bu yolla çözüme kavuşturulması iddiası yoktur. Son noktada bu tarafların kendilerine veya ilgili üçüncü taraflara düşmektedir. Mutlak anlamda bir çözüm uzun ve karmaşık bir yolu içinde barındıran çok yönlü müdahalelerle olabilecektir (Yılmaz 2007: 61-62). Ayrıca, taraflar arasında çatışmayı sona erdiren bir ateşkesi destekleme mahiyetindeki üçüncü taraf müdahalelerinin (İsrail ile Araplar arasındaki ve Kıbrıs'ta Türklerle Yunanlılar arasında olduğu gibi) ateşkes hatlarını sakınleştirdiği öne sürülmektedir. Bununla birlikte sürmekte olan çatışmayı durdurmak barışı tatbik etmek olmayacağı gibi çatışmayı bitiremeyebileceği, bu da savaşta taraf olmayı (Bosna'da UNPROFOR'un rolü gibi) beraberinde getirecek şekilde barışı korumanın tersi olacağı öne sürülmektedir. Anlaşma sonrası oluşturulan barış gücünün (1995'te Dayton Anlaşması'nı takiben Bosna'da NATO'nun desteklediği barışı koruma çabası olan

IFOR gibi) daha önce bir barış anlaşmasına ulaşılmış olması nedeniyle başarıya ulaşacağı öngörülmektedir. Bosna, Hırvatistan ve Sırbistan arasında imzalanan Dayton Anlaşması'ndan sonra oluşturulan bu güç için ayrıca UNPROFOR'dan farklı olarak saldırı halinde savaşmayı teçhizat bakımından yeterli olacak şekilde müdahil olma kuralları belirlenmişti (Roskin vd. 2013: 383).

2.2.2. Farklı Uluslararası Örgütlerin Tamamlayıcı Faaliyetleri

5 milyondan fazla insanın yaşamını yitirdiği 1990'lardaki iç çatışmalar sonrası hükümet-dışı kuruluşların barışı koruma ve demokrasiye geçiş programlarında kendilerini hissettirdiği bir ortamda, çatışmaların önlenmesi ve çözülmesine ilişkin çatışmaların izlenmesi, tarafların uyarılması ve tarafları bir araya getirme gibi işlevler üstlendikleri görülmektedir. Hükümet-dışı kuruluşlar, yerel tecrübeleri, yerel aktörlerle bağlantıları, halkın desteğini çekmeleri, tarafsız niteliği bakımından devletlerden ve uluslararası örgütlerden daha etkin olabilmektedir. Ancak, Somali ve Afganistan'da olduğu gibi barışı koruma bağlamında çabalar hükümetler arası kuruluşlardan daha fazladır. Şiddetin erken bildirimi, uyuşmazlıkların izlenmesi, çözülmesi gibi aktivitelere sahip Uluslararası Kriz Grubu ve Uluslararası Uyarı ve Önleyici Müdahale Merkezi, Carter Center ve Avrupa Çatışma Önleme ve Transformasyon Platformu bünyesinde çok sayıda hükümet dışı kuruluşlar bulunmakla beraber yeterli olamayabilmektedir (Başlar 2005: 119-122).

Hinsch, Kant'ın belirttiği barışı hukuk yoluyla güvence altına alan uluslar topluluğu düşüncesinin, BM'nin kurulmasıyla gerçekleştiği yönündeki yaygın kanıya katılmadığı gibi devletler arasındaki bir doğa durumunun anarşisini ortadan kaldırılabilecek bir olgu olarak görülmesine de kuşkuyla yaklaşmaktadır. Bunun nedeni olarak BM'nin hukuka dayalı güvenliği sağlamadaki yetersizliğini göstermektedir (2013: 85-87). Bu da uluslararası örgütlerin bölgesel veya yerel düzeyli örgütlerle işbirliğine girmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu uğurda örneğin, 1990'ların sonlarından beri BMGK'nin, barış ve güvenlik konularında NGO'larla anlamlı ve düzenli bir diyalog geliştirmeye yöneldiği görülmektedir (Bellamy ve Williams 2013: 51).

Bilindiği üzere, BM üyelerinin anlaşmazlıklarını barışçıl şekilde çözeceklerini sosyal ve ekonomik adalet ve insan haklarına saygı duyacaklarını belirtirken aynı ülkeler kolektif karar verme mekanizmasıyla birçok bölgesel örgüt ve devletlerin tek taraflı eylemlerinden ahlaki yetki ve meşruiyet noktasında avantajlı görünmektedir. Ayrıca bütün üye devletlerin seslerini duyurabildikleri Genel Kurul'un yanı sıra kapsamlı uyuşmazlık çözüm sistemine BMGK, Uluslararası Adalet Divanı ve Genel Sekreterlik gibi organlar aracılığıyla ulaşma imkanı vermektedir. Uyuşmazlık çözümünde de söz konusu organlar çıkarlara, güce ve haklara dayalı yaklaşımlar benimseyebilmektedirler. Bölgesel örgütlerin avantajları ise yerel aktörlere daha fazla aşina olmaları ve uzun dönemli çatışma önleme ve çözümü açısından bölgesel örgütler, bölgesel ilişkilerin önemi dolayısıyla BM'ye göre daha fazla komşularına tahammül gösterme noktasında etkin olabilmektedirler. Bununla birlikte, bölgesel örgütler için bir sıkıntı onların etkinliğini azaltıcı boyutta BM'ye nazaran insani ve finansal kaynaklarının yetersizliğidir. Ancak giderek artan oranda bölgesel örgütlerle BM'nin stratejik ortaklıkları sayesinde birbirini tamamlayıcı pozisyonda hareket ederek sorumlulukları paylaşmaktadırlar (Peck 2001: 577-580).

Bu bakımdan, fonksiyonel ve normatif avantajlarıyla, uluslararası örgütler en önemli ve meşru koruyucular olarak ön plana çıkarken, bunlar içinde de BM baskın görünmektedir. Devlet davranışını şekillendirecek normlar inşa etme ve meşru yapılar oluşturma uluslararası örgütlerce sağlanabilir. Barışı koruyuculara olan talep tek taraflı ve çok taraflı barış koruma faaliyetlerin artmasını cesaretlendirmekte ve onların farklı şekillerde olmaları onları karşılaştıkları zorlukları baş etmede ortaklığa yöneltmektedir (Bellamy ve Williams 2013: 67). Söz konusu ortaklığın, müdahalenin başarı şansını arttırdığı söylenebilir.

BM Şartı bölgesel örgütleri savunma ittifakları olmalarından ziyade kolektif ve işbirlikçi güvenlik düzenlemeleri olarak görmekte ve BM Şartı'nın 8. Bölümünde BM'nin amaç ve ilkeleriyle uyumlu olacak şekilde onlara bölgesel eylemlerinde uygunluk tanır (Peck 2001: 561-562). Ayrıca, BM Şartının 53. maddesi, bölgesel örgütlerin müdahalesini Güvenlik Konseyi'ne tabi kılmaktadır. Ancak bunun bir istisnasını 1999'da NATO'nun Kosova müdahalesi oluşturmaktadır. Kosova herhangi

bir Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olmaksızın müdahalede bulunmuş bir bölgesel örgütün askeri güçle müdahale ettiği bir örnektir (Keskin 2009: 71).

NATO'nun Kosova müdahalesi aktörler bakımından bölgesel örgütlerin çatışma müdahalelerinde rollerinin arttığını gösteren örneklerden biridir. Bölgesel örgütlerden bu anlamda çok sayıda örnek verilebilir. Örneğin, NATO barışı korurken (1994'te Yugoslavya) ve doğrudan askeri eylemde (1995'te Bosna Hersek Savaşı'nda) bulunurken, Afrika Birliği Burundi ve Sudan'da operasyonlar gerçekleştirmiş ve 2005'te Zimbabve'ye temsilciler göndermiştir (Özerdem 2013: 70).

BM dışındaki barış koruyucularda da artış gözlemlendiği bu örneklerin yanı sıra 1999 yılında Doğu Timor, Kosova ve Sierra Leone'deki barış operasyonlarından sonraki bir yıl içinde dünyada BM barış koruyucuların sayısı iki katına çıkmıştır. Bunun beş temel nedeni vardır. Birincisi, 1990'ların ortalarıyla birlikte insancılığa olan ilgi artmış ve uluslararası kalkınma ve güvenlik paradigmasında yakınlaşma gözlemlenirken bu *önce güvenlik veya yeni yardım paradigması* ile isimlendirilmiştir. İkincisi, Batılı hükümetler kendi komşularındaki insani sorunlardan endişe duymaya başlamışlardır. Örneğin NATO'nun Kosova müdahalesi öncelikle insani kaygılarla yapıldığı ve G. W. Bush'un 'yeni dünya düzeni' tabiri gibi İngiltere Başbakanı Tony Blair bunu 'yeni uluslararası toplum vizyonu' olarak tanımlamıştır. Üçüncüsü, Kosova, Doğu Timor ve Sierra Leone örneklerinde görüldüğü üzere Batılı devletler bu operasyonları BM'nin genel komuta yapısı altındaki birliklere dahil olmadan gerçekleştirmişlerdir. Örneğin, Avustralya Doğu Timor'da bu sorumluluğu alırken NATO BM'deki problemleri öne sürerek Kosova'ya müdahalesini gerçekleştirmiştir (Bellamy ve Williams 2013: 122-123).

Dördüncüsü, barış operasyonlarında yeniden güven 1990'lardaki hatalardan öğrenilen dersler ve geliştirilen yeni doktrinler, kurumlar ve prosedürler sayesinde tesis edilmiştir. Bu, yeni barış destek operasyonlarında kendini göstermektedir. 50. kuruluş yıldönümünde NATO kolektif savunmaya ilişkin geleneksel ittifak hedeflerinin yanı sıra krizlere cevap yönergesi altında yeni misyonların oluşturulmasını içeren yeni bir stratejik konsepti açıklarken ABD barışı koruma ve insani görevlerle ilgili hızlı

reaksiyon yeteneğine sahip 60 bin çok uluslu gücün oluşturulması planını açıklamıştır. Bundan BM'nin çıkardığı sistematik dersler ve 2000'de Brahimi Raporu'nun ortaya çıkışı ile doruğa çıktığı⁵⁹ söylenebilir. Beşincisi, Afrika'da barış operasyonlarının yeniden doğuşuna Nijerya ve Güney Afrika gibi devletlerin aktiviteleri ve Batı destekli eğitim girişimleri aracılığı ile bölgesel kapasitenin gelişmesi yardım etmektedir. Batı destekli eğitim girişimlerine örnek olarak US African Crisis Response Initiative (*Africa Contingency Operations Training Assistance*), İngiltere'nin African Peacekeeping Capacities Programme (*RECAMP*) verilebilir. 2004 sonundan itibaren bu programlar Global Peace Operations Initiative (*GPOI*) içine dahil olurken 75 bin yeni barış koruyucunun eğitilmesini amaçlayan dünya çapındaki bu programın Afrika'ya odaklanması 2010 yılı ile birlikte olmuştur (Bellamy ve Williams 2013: 124-125).

Adebajo ve Landsberg'in (2000: 162), BM'nin Afrika'daki devlet-içi çatışmalara müdahalesi konusunda başarının koşulları olarak belirledikleri altı faktörden özellikle ikisi bölgesel aktörlerin rolüne vurgu yapmaktadır: Barış sürecinde bölgesel oyuncuların işbirliği ve bölgesel aktörlerin yerel gruplara finansal ve askeri desteklerini durdurmaları ve barış sürecine finansal ve diplomatik destek vermeleri. Diğer faktörler ise şöyle sıralanabilir: Savaşan taraflar arasındaki siyasi uzlaşının varlığı ve seçim sonuçlarını kabul etme ve silahsızlanma konusunda devlet içindeki tarafların istekliliği; potansiyel yağmacılarla ilgili etkili strateji geliştirme; savaş bölgesinde çatışmayı körükleyici ekonomik kaynakların yokluğu; yetenekli temsilciler tarafından misyonların liderlikleri.

Örneğin Mozambik örneği Adebajo ve Landsberg tarafından yapılan çalışmada öne sürdükleri varsayımları sağlaması bağlamında başarılı bir müdahale olarak görülmüştür. Kaldı ki, savaşan tarafların işbirliğine ve barış sürecine isteklilikleri, seçim sonuçlarını kabul etmeleri, bölgesel ve küresel aktörlerin barış sürecine önemli diplomatik ve finansal destek vermeleri, savaşan tarafların silahlanmalarını durdurması,

⁵⁹ Brahimi Raporu sonrası barış operasyonlarının, geleneksel gözetlemeden, karmaşık barış destek operasyonlarına kadar geniş bir tayfa yayıldığı öne sürülmektedir. BM dışındaki operasyonların büyüklüğü, BM operasyonlarına ulaşmaya başlamıştır. BM ve BM dışındaki aktörlerin işbirliğiyle misyonlar genişlemiş ve misyonlar için uygun güç olma istekliliği artmıştır. 2008 yılına gelindiğine görece daha güçlü barış operasyonları sürdürülmüştür. Ancak buna Sudan'daki UNAMID operasyonuna güç katkısındaki isteksizlik ve Somali'deki kriz sarmalına yönelik genel ihmal istisnaları oluşturmaktadır (Bellamy ve Williams 2013: 145-146).

BM'nin özel temsilci olarak etkili Aldo Ajello'yu görevlendirmesi bu başarıda etkili olmuştur. Ayrıca, BMGK'nin güçlü üyeleri arasında işbirliği ve misyona diplomatik, finansal ve lojistik destek verilmesi Mozambik'te başarı getirmiştir (2000: 162-163).

Bunun yanı sıra, barış koruyucuların farklı tiplerde olmaları onların sui generis olduklarını gösterir. Bunlar ise dört kategoride toplanabilir. Birincisi, ard arda işbölümü ve başlayan bir operasyonun diğer bir aktöre devredilmesi şeklinde cereyan edebilir. Örneğin, ECOWAS güçlerinin 1999-2000'de Sierra Leone ve 2003'te Liberya'da sorumluluğu BM'ye devretmesi, Afrika Birliği'nin 2004'te Burundi'de sorumluluğu BM'ye devretmesi ve Haiti'de çok-uluslu gücün 2004'te MINUSTAH isimli BM misyonuna devretmesi gibi. İkincisi, aynı çatışma bölgesinde iki farklı aktörün eşzamanlı ve işbirliği geliştirmesidir. Örneğin UNOMIL ve ECOMOG'un 1993-1997 arasında Liberya'da 1998-2000 arasında UNOMSIL ile ECOMOG'un Sierra Leone'da faaliyetleri gibi. Üçüncüsü, Bruce Jones'un "bütünleşmiş operasyonlar"ıdır ve bununla çoklu kurumların tek bir operasyon komutası altında yeteneklerini bir havuzda toplaması kastedilir. Örneğin, BM ve AB'nin Bosna ve Kosova'da işbirliği içinde sorumluluk almalarıdır. Dördüncüsü ise iki kurumun çalışma prosedürleri oluşturmak için birlikte katıldıkları ortak operasyonlardır. Bunun en güzel örneğini Afrika Birliği ve BM'nin Darfur'daki ortak operasyonu (UNAMID) oluşturur (Bellamy ve Williams 2013: 65-66).

2.2.3. Üye Devletlerin Müdahale İstekleri ve Üyesi Oldukları Örgütteki Motivasyonları

Uluslararası örgütlerin müdahalesinde başarı amacıyla yola çıkan üye devletlerin müdahale istekleri ve örgütle uyumlu bir şekilde hareket etmeleri önemli bir rol oynar. Başarı için öncelikle üye devletlerin müdahaleyi istemeleri gerekir. Bu bağlamdaki ilk görüşe göre; talebin yanı sıra devletlerin özellikle dünyanın stratejik olarak önemsiz yerlerinde karmaşık barış operasyonlarının fonlamasının ve katılmalarının altında şu nedenlerin yattığı ileri sürülebilmektedir. Sovyet bloğunun dağılmasıyla BMGK daha müsamahakârlaşmış ve ilk kez güçlü devletler barışı zorlama ve polis görevinde büyük role soyunmuşlardır. 1990-2002 arasında sadece 12 taslak karar veto edilmiş; BM'nin

kuruluşundan beri en düşük düzeyli veto kullanılmıştır. Demokratikleşmenin hızlanması, insan haklarının yayılması ve CNN etkisiyle hükümetler barış operasyonlarını siyaseten daha arzu edilir bulmuşlardır. Globalleşme sayesinde kitle iletişim teknolojisi artmış ve bu da insani felaketleri raporlamaya, aktarmaya olanak sağlamıştır (Bellamy ve Williams 2013: 95). Örneğin, 1990'da BM çok boyutlu başarılı bir barışı koruma operasyonu gerçekleştirmişti. Namibya örneğinden yola çıkılarak niçin BM Geçici Yardım Grubu (UNTAG) operasyonunun başarılı olduğu sorusunun cevabı olarak Güvenlik Konseyi'ndeki güçlü devletlerin çıkarlarıyla iç savaşın zorlayıcı durumunun birleşmesi gösterilmiştir (Howard 2002: 99-100).

İkinci görüşe göre; 1990'lı yıllarda devletlerin müdahaleye sıcak bakmaları dört gerekçeye dayanmaktadır. Birincisi, insani kaygılarla ulusal çıkarların çakışmasıdır. ABD'nin Haiti müdahalesi ve NATO'nun Kosova müdahalesinde mülteci krizini engelleme gibi. Buna karşın realist ve neo-realist anlayışa da uygun olarak, ahlaki haklılaştırmalar haricinde, devletlerin önemli ulusal çıkarlarının bulunmadığı durumlarda askerlerini göndermede isteksiz davrandıkları söylenebilir. İkincisi, CNN etkisi ve ciddi kamuoyu baskısıdır. Üçüncüsü, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin dünyanın tek süper gücü olarak öne çıkmasıdır. Dördüncüsü ise yeni dünya düzeni inşa edilmesine ilişkin iyimser beklentilerin karar vericiler üzerindeki etkisidir. Örneğin, BM Genel Sekreteri Kofi Annan, ABD Başkanı Clinton ve İngiltere Başbakanı Blair insan hakları temelinde müdahaleye sıcak bakmışlardır (Heywood 2013: 381-382).

Bu ve buna benzer müdahale istek motivasyonlarını ortaya koyması bağlamında ABD ve Çin'in müdahaleye ilişkin genel bakışları örnek olarak verilebilir. Öncelikle Amerikan dış politikasının müdahalecilik ile izolasyonizm arasında salınmaya aşına olduğu ya da aşırı müdahale ile yetersiz müdahale arasında git-gel yapan bir sarkaç görevi gördüğü dillendirilir. Doğuşundan İspanya İç Savaşı'na kadarki sürede ABD'nin kendi kıtasına odaklanarak nadiren deniz aşırı yerlere müdahale ettiği, bir anlamda izolasyonizm ya da müdahalesizlik sergilediği ifade edilmektedir. ABD'nin izole olarak kalamayacağı Pearl Harbour baskınıyla kanıtlanmıştır. Dahası II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş döneminde Amerikan denizaşırı müdahalelerinin örnekleri sıklıkla görülmüştür. Ancak Vietnam sonrasındaki 20 yıl ABD'nin riskten kaçınma stratejisi

bağlamında ihtiyatlı bir askeri güç göndermesine sebebiyet vermiştir. Vietnam olayı aynı zamanda Soğuk Savaş boyunca Amerikalıların dünyanın her bölgesinin ABD'nin güvenliği için eşit ve önemli olduğuna dair yanlış algılamaların bir tezahürü olarak da görülmektedir (Roskin vd. 2013: 388-390).

Bu ve benzeri örnekler egemen devletlerin iç işlerine müdahale etmeme normuna rağmen, dış müdahalelerin uluslararası politikada yeni bir olgu olmadığını da göstermektedir. Soğuk Savaşın sonuyla birlikte diğer devletlere müdahale güdüsünün temelden değiştiği bir ortamda; devletler, genellikle diğer devletlere karışırken kendi stratejik ve özel çıkarlarını korurlarken, diğer devletlere müdahil olmada devlet-içi çatışmada acı çeken insanları koruma gibi insani kaygılar taşıyan ve Kosova, Bosna, Doğu Timor, Siere Leone, Liberya ve Somali örneklerinde de görülen mantıklı açıklama yapma arayışına girişmişlerdir. Başarısız devletlerin iç işlerine müdahaleler, insanların acı çekmesini ve insan hakları ihlallerini önlemeye yönelikse genelde bunlar uluslararası hukuka uygun olarak görülmektedir. Örneğin, Kosova krizini takiben Clinton yönetimi, önemli sivil kayıplarını durdurmak ve insan hakları ihlallerini önlemek için ABD'nin aktif katılımını öngören bir doktrin geliştirmiştir (Gizelis ve Kosek 2005: 364).

Bu konuda, Bill Clinton'un "ABD'nin, yurttaşlarının insan haklarını ihlal ettiği kanaatine vardığı her ülkeye, insani gerekçelerle, zor kullanarak müdahale etme hakkı olduğuna" ilişkin söylemi, Noam Chomsky'e göre ilginç sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin, bilinenin aksine egemenlik diye bir sorun olmadığı için Doğu Timor'a hiçbir zaman bir müdahale gerçekleştirilmediğini söylemektedir. Yine Chomsky'e göre, Doğu Timor üzerinde Endonezya'nın haklarını sadece ABD tanımaktaydı ve bu haliyle işgaldi. Çünkü Endonezya ABD'nin onayıyla Doğu Timor'u 1975'te ilhak ederken BMGK Endonezya'nın Doğu Timor'dan çıkması yönünde karar almıştı. ABD'nin bu yönde oy kullanmakla beraber Güvenlik Konseyi'nin altını oyduğunu ifade eden Chomsky, nüfusun 1/3'nün ABD'nin diplomatik ve askeri desteğiyle yok edildiği devasa katliamların 25 yıl boyunca sürdüğünü eklemektedir. 1999'da yeniden alevlenen katliamlara ABD'nin "bu onların sorumluluğu ve sorumluluklarını azaltmak istemiyoruz" şeklindeki pozisyonunu ancak içerden gelen baskı ve özellikle

Avustralya'dan gelen oldukça ağır uluslararası baskı karşısında değiştirmek zorunda kalmış ve Endonezyalı generaller geri çekilmişlerdir. Bu süreç sonrasında buraya BM barış gücünün girmesiyle ABD'nin yeni pozisyonu bu gücün azaltılmasını talep etme, para yardımını kesme şeklinde cereyan etmesi Chomsky'ye göre bu insani müdahale değildir (2002: 109-110).

11 Eylül sonrasında başta ABD olmak üzere Batılı güçler teröre karşı küresel savaşın bir parçası niteliğindeki çatışmalara girmeden çekinmemişlerdir. Kendilerinin gerçek hedef oldukları böyle bir durumda uzaktaki askeri müdahalelerin niteliği insani müdahaleden ziyade nefis-i müdafaa şeklindeydi. Bununla birlikte farklı amaçlar için yapılan savaşlara insani mantığın eklenmesi ABD ve İngiltere'de popüler hale gelerek bu devletler daha fazla maliyeti kabullenme noktasında isteklilik göstermişlerdir (Booth 2012: 373).

Soğuk Savaşı kazanan ABD için 11 Eylül bir milat olmuştur. Bu dönemde ABD tarihindeki en uzun savaşlar olan 2003 Irak ve Afganistan savaşını başlatan Bush yönetimi, müttefiklerinin önem verdiği küresel ısınma, biyolojik savaşa karşı anlaşmalara karşı çıktığı gibi yönetim içindeki neo-muhafazakarlar da Avrupalı müttefiklerinin çoğunu korkak olarak gören bir politikaya yönelmişlerdir. ABD'nin bu tek-taraflılık politikası, ABD'nin müttefiklerini yabancılaştırırken, gücün kullanımı konusunda ABD'nin etkileme yeteneğini kaybetme tehlikesini beraberinde getirmiştir. Bu da askeri gücün tedbirli kullanılması gerekliliğini ortaya koymuştur (Roskin vd. 2013: 389-390).

Çin'in dış politikasında ise içte gizli bir milliyetçilik, ekonomik büyümesinde yaşayabileceği sorunlara rağmen milli çıkarını ekonomik büyüme olarak görmesinin sonucu olarak bunu kesintiye uğratabilecek davranışlardan kaçınmaya çalıştığı iddia edilmektedir. Tayvan'ın sahibi olduğunu iddia etmesine rağmen işgal etmemesi, parasının değerini yükseltmemesi, dünyanın her yerinde enerji ve hammadde arayışı buna örnek verilmektedir. Bu dış politika öncelikleri Çin'in müdahalelerde istek ve isteksizliğini belirleyecek temel dayanak noktaları olarak görülebilir (Roskin vd. 2013: 391).

Bunun yanı sıra uluslararası örgütlerin etkililiğine etki eden üye devletler ve örgüt işleyişi bağıntısından yola çıkarak ve Young tarafından ağırlıklı olarak ele alınan sistemik değişkenleri yeniden inceleyen Ataman'ın vardığı sonuçlar dikkat çekicidir. İlk olarak; uluslararası örgütlerin etkililiğinin, ilkesel davranış kurallarına uyumun tespit edilmesi ve izlenmesindeki kolaylıkla doğrudan doğruya değiştiği söylenebilir. Örgütleri kurucu devletler, örgütün yerleşmiş hak ve kurallarına uymaları halinde etkili olabileceklerdir. Yine örgütler ihlalleri yakaladıkları ve ihlalcilere yönelik yaptırımlarını uygulayabildikleri ölçüde etkili olacaklardır. Burada şeffaflığın rolü de gözden kaçırılmamalıdır. İkinci olarak, uluslararası örgütlerin etkililiği sosyal tercih mekanizmasını kullanan güçlerinin bir işlevidir. Kurumsal düzenlemelerdeki üyelik sabit kaldığı sürece mekanizmalar büyük bir dayanıklılığa sahiptir ve aşırı kırılgan düzenlemelerin etkisiz kalması sürpriz olmayacaktır. Üçüncü olarak, uluslararası örgütlerin etkililiği, gerçek hazırlıklarında yönetsel kuralların kabul edilmesindeki katılığın değişmesine de doğrudan bağlıdır. BM gibi bazı örgütlerin, kendilerinin kanun koyucu mekanizmaları vardır. Öte yandan büyük güçlerin yardımı olmadan da kural koyucu konferanslar işlevsel olabilmektedir. Örgütün yeni çevreye uyumu, kuralları ve manevra kabiliyeti onun etkililiğine etki etmektedir (Ataman 2000: 154-155).

Dördüncü olarak, uluslararası örgütlerin etkililiği, üye devletlerin kendi yapması gerekenleri yerine getirme kapasitelerine de bağlıdır. Ulusaşırı etnik çatışmalar, uyuşturucu kaçakçılığı ve uluslararası terörizm gibi büyük sorunların önlenmesi için güçlü üye devletleri bünyesinde barındıran kabiliyetli örgütsel yapılanmalar gereklidir. Güçlü devletlerin sorumluluk alabileceği bu durumlarda, uluslararası örgütlerin mobilizasyonu da önem taşımaktadır. Beşinci olarak, uluslararası örgütlerin etkililiğine, katılımcı devletler arasındaki eşitsiz güç dağılımı sınırlandırıcı etkide bulunur. Gücün daha simetrik dağılması kurumsal düzenlemelerin oluşturulmasını zorlaştırır da bunun bir kez sağlanması durumunda eskiye oranla daha etkili olacağı da muhakkaktır. Kurumların oluşmasını eşitsiz güç dağılımı kolaylaştırmakta ve kurumda elit güç diğer üyeleri etkisi altına alarak kurumun şekillenmesine rol sahibi olmaktadır. BMGK ve IMF'de güçlü üyeler örgütün faaliyetlerini doğrudan etkiledikleri ve kendi ilkelerini empoze ettikleri görülmektedir. Örneğin, Filistin sorununda İsrail aleyhine karar alınmasına ABD veto etmektedir. Altıncı olarak, uluslararası örgütlerin etkililiğinde

iştirakçiler arasındaki karşılıklı bağımlılık da önemli rol oynamaktadır. Karşılıklı bağımlı ülkeler diğerinin davranışına tepki verirler. Karşılıklı bağımlılıktaki artışın uluslararası örgütlerin etkililiğini artırması, örgütün her bir üyesinin diğerinin ihlallerine aynen karşılık verme kapasitesini de artırmaktadır. Yedinci olarak, entelektüel alt yapıları yıkılan ya da erozyona uğrayan uluslararası örgütler uzun süre etkili kalamazlar. Keohane gibi bazı rejim teorisyenleri farklı düşünseler de, uluslararası örgütler, tutarlı bir düşünceler sisteminin yokluğunda yani düşünce sistemlerin çökmesi halinde kök salamadıkları için ayakta kalamazlar. Örneğin, komünizmin politik çöküşünden sonra Doğu Bloğu, Varşova Paktı ve COMECON çökmüştür. Ayrıca, egemen devlet vizyonu ve ulus devlet konseptinin etkisi karşılıklı bağımlılığın artması ve devlet-dışı aktörlerin büyümesiyle azalmıştır (Ataman 2000: 155-156).

2.2.4. Çatışmanın Olgunlaşma Zamanında Müdahale Edilmesi ve Müdahalenin Süresi

William Zartman'la özdeşleşmiş olgunlaşma zamanı kavramı daha çok arabuluculuk durumunda söz konusudur. Bununla birlikte uluslararası örgütlerin de arabulucu rolüne soyunabildikleri ve ileri aşamada da müdahale gerçekleştirebildikleri göz önüne alındığında çatışmanın olgunlaşma aşaması, uluslararası örgüt müdahalelerinde de önem taşımakta ve müdahale edip etmeme ve özellikle de müdahale edildiğinde başarı şansını etkileyici faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Mümkünse olgunlaşma zamanıyla eşanlı, olgunlaşma zamanının yakalanamaması halinde ise olgunlaşma anından hemen önce askeri müdahale gerçekleştirilmesinin başarıda rol oynayabileceği öne sürülebilir.

Çatışmaya hangi aşamada müdahale edileceği bu bakımdan önemli bir husustur. Özellikle üçüncü taraf müdahaleye karar verirken, müdahale ile ya da müdahalesiz bir çatışmanın azalma ihtimali oldukça önemlidir (Regan 2002: 109). Ancak, anlaşmazlıkların barışçıl uzlaşmasına yönelik çok sayıda çalışma, çatışmanın başarılı çözümü için çözüm önerilerini esas olarak görürlerken, çözüm için çabaların zamanlamasına ikincil sırada odaklanırlar. Taraflar çatışmalarını çözmeyi ancak buna hazır olduklarında yenaşırlar. Bu da genellikle tek taraflı bir tatminle sonuçlanacak

başarının engellenmesi ve tarafların kendilerini rahatsız ve maliyet olarak çıkılmaz bir durumda hissettiklerinde gerçekleşebilir. Olgunluk anında, uzun süredir havada kalan öneriler artık elde tutulmaya çalışılır (Zartman 2001: 8).

Bir olgunluk anı fikri, diplomatların parmak ucunda uzandığı gibi özel nedenler göstermeksizin doğru zamanda doğru yerde olmak zorunluluğunu da vurgulamaktadır. Henry Kissinger da çıkmaza sokmayı uzlaşma için en uygun şart olarak görmektedir. Diğer taraftan uygulayıcılar, çatışma henüz olgunlaşmadığı için arabuluculuk girişimleri sonuçsuz kalmaktadır. Örneğin, 1992 ortasında devam eden çatışmaların tam ortasında, İran Dışişleri Bakanı, Azerbaycan'da durumun arabuluculuk girişimleri için olgun olmadığını belirtmişti (Zartman 2001: 8).

Olgun an (*ripe moment*) kavramı, geçmişte, yakın geçmişte ve olmak üzere olan felaketlerden sakınmayla ilgili karşılıklı incitici çıkmazı (*mutually hurting stalemate*, MHS) taraflarca algılanmasına odaklanır (Zartman 2001: 8). Zartman (1985), 3. taraf müdahalelerinde başarı için tarafların çatışmada MHS'ye ulaşmaları gerektiğini vurgularken, Fen Osler Hampson (1996), başarı için temel belirleyici özellik olarak üçüncü taraflarca verilen bir taahhüdü görür (Aktaran Bellamy ve Williams 2013: 18-19). Zartman (2003) ayrıca çözüm için olgunluğun üç şartından bahseder. Bunlardan birincisi, savaşın maliyetinin artması, genellikle savaşçıların kısıtlı kaynaklarının bitmesi, beklenen zaferin neticelerinin artık çekici olmaması ve iç baskının artmasının yansımaları olacaktır. İkincisi, savaşan taraflar bir güç dengesinin oluştuğunu fark ettiklerinde çözüme yanaşabilmektedirler. Son olarak, iç siyasi kısıtlamalardır. Lincoln'un kesin bir zaferden ziyade Amerikan İç Savaşı'nda bir barış anlaşması imzalamayı yeğlemesi gibi (Aktaran Özerdem 2013: 112).

Olgunluk, gerekli bir algısal olaydır ve herhangi bir öznel algı gibi, algılanan nesnel bir kavram olma olasılığı vardır. Bunu, arabulucu veya kendince doğrudan taraf olarak tanımlayan karşı taraf vurgulayabilir. Eğer taraflar kördüğüm olduklarını net bulgu olarak tanınamırlarsa MHS henüz oluşmamıştır. Kendileri bu yönde bir algılama içindelerse, kanıtın ne kadar dayanıksız olduğunun önemi yoktur, MHS vardır. Olgun an için diğer gerekli bir unsur ise daha az karmaşık ve algılamaya yönelik olan çıkış

yoludur. Tarafların özel bir çözüm tanımlamaya gerek duymadıkları, sadece görüşülen bir çözüm algısının, duyusunun diğer tarafça da bir arayış için istekli olduğu bir durum söz konusudur. Olgunluk gerekli bir şarttır ancak görüşme için yeterli değildir. Bu olması beklendiği için gerçekleşen ya da kendiliğinden uygulamaya koyulan değildir. Bu tarafların doğrudan ya da bir arabulucu iknasıyla genişletilmek zorundadır. Bütün olgun anlar genişleyip görüşmelere dönüşmese de yine de bu önemlidir (Zartman 2001: 9).

Bulunan bir olgun an objektif ve sübjektif faktörleri tanımlamak için araştırma ve istihbarat çalışması gerektirir. Örneğin, 1980’lerde Etiyopya-Eritre çatışmasında arabulucu bir düzenlemenin hiç şansı yoktu ve yine 1990’lardaki Güney Sudan’daki çatışmalarda Başkan Carter’ın uğraşısı olgunluk için yeterli olmamıştır. Ayrıca, olgunluk daima görüşmelere başlama ile değerlendirilemez, fırsatlar ortaya çıktığında vuku bulur. BM genel sekreter yetkilisi Marrack Goulding’in hazırladığı bir raporda, BM ya da üçüncü taraflarca girilen eylemler için çatışmaların olgun olmadığı ve bu nedenle genel sekreterliğin seçici olmak ve eylem tavsiye etmek için çatışma çözümü, yönetimi ve önlenmesi açısından iyi bir dönüş üretme olasılığı olan durumlar gerekmektedir (Zartman 2001: 10, 12).

Çatışma çözümüne dair ve üçüncü taraf müdahalesine etki eden genellikle üç husustan birisi olan zamanlama-olgunluk (diğerleri baltalama ve güç-tarafsızlık ikilemi)⁶⁰ kendi içinde bazı sorunlar taşır. Öncelikle, müdahalelerin ne zaman gerçekleştirileceği önemli bir husustur. Olası geç müdahale, daha fazla insan kaybı, sosyal altyapının imhası ve ekonomik yıkım gibi maliyetleri artırıcı dezavantajları vardır. Bunun için erken müdahale genellikle tavsiye edilir. Ancak bunda da başlıca üç olumsuzluktan bahsedilebilir. Birincisi, maddi ve manevi kaynakların çatışmanın ilk evresinde harekete geçirilmesinin zorluğudur. İkincisi, başka bir ülkenin ulusal egemenliğinin ihlali olarak görülebilmesidir. Üçüncüsü ise, savaşı taraflara çatışmanın süresini uzatmak için yeni bahaneler oluşturmaktır (Özerdem 2013: 111).

⁶⁰ Baltalayıcı, silahlı çatışmalara barış müzakereleriyle son verilmesini istemeyen aktörlerdir. 3. taraf müdahalelerinin etkinliğini artıran önemli bir etken olan güç ve tarafsızlık ise müdahil tarafın istediği anlaşmanın işlerlik kazanabilmesi için “ödüllendirme, cezalandırma ve tarafları teşvik etme gücü”nü elinde tutması gerekliliğine dayanır. Ancak bu fikre katılmayanlar da bulunmakta (Özerdem 2013: 113-116) ve bu görüşler tarafsızlık alt başlığında incelenmektedir.

Olgunluk teorisinin problemlerinden birisi *çıkmaza sokmak* kavramı ile ilgilidir. Bu ise acıya olan direncin artmasıyla alakalıdır. Bu arada olgunluğun görüşme için gerekli bir ön şart olmakla birlikte, bütün olgunluğun görüşmelere yol açmadığı da unutulmamalıdır. İkinci olarak, tırmanma çatışma üretimi anlamında kullanıldığında, ayrıca bitimi ve etkenleri de içeren çatışma davranışının diğer görünüşlerine vurgu yapmaktadır. Çatışmada bir tarafa yönelik baskı sıklıkla karşı tarafın kötüleşen imajının psikolojik tepkisine yol açmaktadır. Umut verici bir durumun yokluğunda, ikinci taraf kendini incinmiş ve çıkmaza girmiş gibi algılamak, üçüncü taraf ya olgunluğu ya da pozisyon almayı seçer (Zartman 2001: 12-14). C. A. Crocker (1992) pozisyon almayla ilgili önemli koşulları listelemektedir: Taraflara yumuşamaları için bazı taze fikirler verme, detaylarla bataklığa saplanmaktan koruyacak yeni fikirlere esnek olma, bir uzlaşının bloklarını inşa etme için temel ilkeler oluşturmak, görüşme için kaçınılmaz bir kanal olması, bir anlaşma kaydetme ve görüşme için uygun bir mekanizma oluşturma (Aktaran Zartman 2001: 14-15).

Bazı analistlerin bakış açısıyla, karşılıklı zararların verildiği bir çıkmazı öngören olgunluk modeline ilişkin dört eleştiriden bahsedilmektedir. Birincisi, her şeyden önce bunun algılamaya dayalı olması ve uygulayıcı aktör açısından öngörülebilirliğinin zayıf olmasıdır. İkinci olarak, müzakerecilerin sınırlılıklara tabi olmasıdır. Üçüncüsü, müdahaleciler için olgunluk için oluşacak çeşitli zamanlarda karşılıklı zararların olduğu çıkmazı bekleme yerine müdahale etme şansı oluşturma isteği sorunudur. Son olarak şartların olaylarla pek örtüşmemesidir. Örneğin, 1993'te Oslo'da İsrail-Filistin arasındaki görüşmeler ve 1980'lerin ortasında Güney Afrika'daki baş müzakereciler gibi (Özerdem 2013: 112-113). Olgunluk ve zamanlamanın⁶¹ dışında müdahalenin başarısında yapılacak müdahalenin süresi de önem taşır. Örneğin Walzer, dış müdahale kısa süreliyse “içerideki güç dengesini” belirleyici bir şekilde özgürlük güçleri lehine değiştiremeyeceğini söyler (2010: 133).

⁶¹ Ne zaman müdahale yapılacağı ve ne zaman müdahalenin başarı şansının artmasını anlamada şu hususlar da önem taşır: Paylaşılan sınırların sayısı ve Soğuk Savaş dinamiklerinin her ikisini de içeren çatışmayla ilgili stratejik çevre, çatışmayla ilgili insani krizin varlığı, ölümlerin sayısı ve çatışmanın yoğunluğu (Regan 2002: 23).

2.2.5. Müdahale Eden Gücün/Güçlerin Tarafsız Olma(ma)ları, Rıza ve Meşruiyet

Herhangi bir devlet-içi çatışmada ilgili anlaşmazlık noktalarını öncelikle tarafların kendilerinin çözmesi beklenmektedir. Ancak çatışmanın tarafları, çatışmanın kontrolsüz tırmanmasının yanı sıra önyargılı iletişim, gizlilik dürtüsü, karşılıklı şüphe, düşmanlık gerilimi ve güven eksikliği gibi psikolojik unsurların da etkisiyle çoğu zaman çatışmayı çözüm bularak sonlandıramamaktadırlar. Bu noktada tek taraflı bir müdahalenin şiddeti alevlendirebileceği endişesiyle tarafsız üçüncü taraf işlevi için uluslararası toplumun devreye girmesi beklenmektedir. Uluslararası toplumun bu işlevi barışı koruma gücü kurarak yerine getirmesi gerektiğinden, bu misyonu yerine getirebilecek ve uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında başlıca aktör olan BM'ye gözlerin çevrilmesini sağlamaktadır (Yılmaz 2013: 197).

Soğuk Savaş döneminde özellikle BMGK'nin, uluslararası barış ve güvenliği teşvik etmesi bağlamında barışı koruma konseptini ortaya çıkardığı görülmüştür. Süveyş Krizi'ndeki olağanüstü durumda olduğu gibi BM Şartı'nda yer almayan bir konseptle barışı koruma ortaya çıkartılmış ve barışı koruma çabucak BM'nin en güçlü aracı haline gelmiştir (Barnett 2003: 176-177). Ayrıca Soğuk Savaş dönemini çağrıştıran ilk kuşak barışı koruma operasyonların ilkeleri olarak, operasyonların tarafsızlığının sağlanması ve bunun müdahale boyunca muhafaza edilmesi, tarafların rızasının alınması ve müdahaleci güçlerin kuvvet kullanmalarını meşru müdafaayla sınırlandırılması ön plana çıkmıştır (Paker 2012: 77).

Bu bilgilerden yola çıkarak iki önemli sonuç çıkarılabilir. Birincisi, BM Şartı'nda özellikle değinilmemiş olmasına karşın, uluslararası örgütlerin barışı korumayı başlıca görev tanımları içine aldıkları görülmektedir. İkincisi, Soğuk Savaş döneminde BM barışı koruma operasyonlarının gelişmesi bağlamında özen gösterilen 3 en önemli ilke; rıza ilkesi, tarafsızlık ilkesi ve sadece meşru müdafaa için güç kullanımı ilkesi olmuştur. Bunlardan birincisi ve BM sistemi içinde devlet egemenliği vurgusunun bir tezahürü olarak rıza ilkesi, savaşı tüm tarafların rızasının alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Rıza ilkesi aynı zamanda BM Şartı'nın 6. Bölümünde

yetkilendirilen barışı koruma ile 7. Bölümü çerçevesinde yetkilendirilen barışı zorlama arasındaki temel bir ayrım noktasını oluşturmaktadır (Griffiths, O’Callaghan ve Roach 2013: 29-30). Bilhassa, Körfez Savaşı’nın başlamasıyla BMGK, barışa zorlamanın yeni bir aşamasına girmiş ve 7. Bölüm çerçevesinde yetkilendirmede bulunmuştur. Bu BM’nin devlet-içi çatışmalara insani yardımlarda bulunmasını beraberinde getirirken tarafsızlığın anlamını da sorgulatmaya başlamıştır (Barnett 2003: 179).

İkinci ilke olan tarafsızlık ilkesi, tarafsız barış gücünün bölgede konuşlandırılmasını kasteder. İhtilaflı sorunların çözümünü yargılama ve çatışmanın çözümünü sağlayan siyasal dengeleri değiştirme görevi bulunmayan barış gücünün güvenilirliği taraflardan biri lehine hareket etmesi halinde sarsılır. Barışı koruma misyonuna ilişkin son prensip de meşru müdafaa dışında güç kullanılmamasıdır ki bu aynı zamanda barışı zorlama operasyonlarından ayırıcı bir özelliği teşkil eder (Griffiths, O’Callaghan ve Roach 2013: 30).

Barışı koruma ile ilgili olarak, Şaban Kardaş; Soğuk Savaş yıllarında hakim olan, silahlı çatışmada ilgili tarafların rızası, tarafsızlık ve minimum düzeyde güç kullanımı şeklindeki temel ölçülerin Soğuk Savaş sonrasında değişerek rızanın aşıldığı, tarafsızlığın kaybolduğu ve kendini savunmanın ötesinde güç kullanılmaya başlandığı yeni bir sürece girildiğini ifade etmektedir. Kardaş, bu değişimde rol oynayan başlıca faktörleri ise şöyle sıralamaktadır: Uluslararası sitemin değişen doğası, devlet-içi şiddetin beraberinde getirdiği yeni güvenlik ortamı, başarısız devletlerin varlığı, gelişmekte olan ülkelerin dış müdahaleye artan oranda savunmasızlığı, normatif düzeydeki gelişmeler, insan hakları ve uluslararası güvenlik arasında büyüyen karşılıklı bağımlılık ve son olarak artan uluslararası farkındalık (2002: 9-36).

Dolayısıyla 1990’lı yıllarla birlikte çatışan tarafların rızasını alma yanında müdahalenin tarafsız ve sınırlı olması ilkelerinin de geçersiz olmaya başladığı bu yeni dönemde müdahalenin taraflı ve kapsayıcı olmasının müdahalelerin etkili olması için gerekli olduğu argümanları ön plana çıkmıştır (Paker 2012: 82). Buna karşın özellikle tarafsızlık ve rıza ilkelerinin belirgin hissedildiği Soğuk Savaş dönemi, BMGK’ne bloklar arası rekabet olarak bakıldığı ve birçok ülkenin BM’nin tarafsız arabulucu

rolüne kuşkuyla baktığı bir döneme işaret eder. Bununla birlikte birey bazında önemli arabuluculuk faaliyetlerinin görüldüğü (Tanzanya Başbakanı Nyerere'nin Burundi'de, Etiyopya imparatorunun Sudan iç savaşında oynadığı roller gibi) aynı dönem bölgesel çatışmalarda bölgesel örgütlerin müdahil olmaya başladığı bir döneme de işaret eder. Örneğin, 1963'te kurulan Afrika Birliği, sömürgecilğe karşı bağımsızlık yanlısı hareketlere ve Güney Afrika'daki ırkçılık karşıtı gruplara askeri yardım sağlarken mültecilere de yardım amaçlı projeler geliştirmiştir. Ancak çatışmalara müdahil olma bağlamında üye devletlerin tek taraflı rızasını alma ve arabuluculuk, uzlaş ve hakemlik komisyonunu hayata geçirememesi temel eksikliklerinden bir kaçıdır (Özerdem 2013: 67-68). Bu tür eksikliklere rağmen özellikle Soğuk Savaş sonrasında bölgesel örgütlerin desteğini almış misyonların daha meşru görüldüğü söylenebilir.

Öte yandan bu tür konularda fikirleriyle ön plana çıkanlardan örneğin Weiss, tarafsızlık ve orantılılık olmak üzere başlıca iki temel ilkeye eğilirken (2003: 84), Regan'a göre de tarafsızlık, genellikle yerelleşmiş anlaşmazlıkların ya da yanlış anlamaların sonucu olarak görülebilecek ateşkes için kısa dönemli tehditler karşısında müdahillerin yansız davranmasıyla ilintilidir. Bu bağlamda, tarafsız güç, barışı temin için üçüncü taraf olarak arabulucu ya da aracı olarak etkili olmaya çalışmaktadır. Böyle bir durumda, tarafsız bir müdahil çatışmada hiçbir tarafa orantısız zorlamada bulunamayacağı bunun ancak siyasi seçeneğin işlevsiz kaldığı ve son çare olarak yürütülebileceği öngörülmektedir. Bu ise anlaşmazlıktaki bütün tarafların işbirliğini artırıcı bir gelişme olacaktır (Regan 2002: 112).

Buradan hareketle Regan, müdahalelerin etkili olması için şu üç unsuru taşıması gerekliliği üzerinde durmaktadır: Tarafsız olması, çatışmanın bütün taraflarının rızasını alması ve tutarlı bir şekilde organize edilmiş ve uygulanmış bir stratejiye sahip olması. Oldukça önemli bir kavram olan tarafsızlık, hedefleri, oluşumu ve müdahaleci güçlerin faaliyetlerini içermesinin yanı sıra bazen de yansız eylemlere zorlar. Tek taraflı müdahalelerde genellikle bir tarafın lehine ilgilenme söz konusudur ve bunlar kapasite dengesini değiştirmeyi öngörür. Üstelik ABD ve SSCB'nin Afganistan ve Nikaragua'da gerçekleştirdikleri müdahalelerde de görüldüğü üzere çatışmada muhalif taraflar bunları yapıcı olarak değerlendirmemişlerdir. Buna karşın çok taraflı müdahaleler bir tarafa

karşı önyargılı olabilecek tek taraflı müdahalelerden farklı olarak çatışan tarafların ortak rızasını alabilmektedir. Söz konusu çok-taraflı müdahalenin etkinliği, savaşanların davranışlarını ve çatışmaların seyrini kısıtlayıcı etkiye sahip dış güçlerin neredeyse hepsinin anlaşmasıyla daha kolay sağlanabilecektir (Regan 2002: 111-114).

Bununla birlikte muhtemel bir müdahalede dezavantajlı olacağını düşünen taraf rıza göstermeyebileceği gibi, müdahalenin karşılıklı faydalı sonuçları olacağını düşünülmesi söz konusu rızayı daha mümkün kılmaktadır. Bütün tarafların rızası olmadığı, hatta göreceli olarak bazılarının başarılı olduğu çok taraflı müdahale örnekleri de vardır. 1960'da Kongo'daki krize BM'nin müdahalesi ve Güney Afrika'ya yönelik ticaret ambargosu bir tarafın rızası olmadığı müdahalelere örnek olarak gösterilebilir. AB'nin ve BM'nin 1995 öncesinde Bosna'ya müdahaleleri başta Bosnalı Sırplar olmak üzere bütün tarafların rızasını almadığı görülmektedir. Bu müdahale çatışmayı sonlandırmada etkisiz olmuş ve toplumu yeniden inşa etmekten uzak kalmıştır. Bununla birlikte bütün bu müdahaleler tarafsızlığa sahipti. BM'nin Kamboçya'daki misyonunun kilit özelliklerinden birisi de tarafsız bir koruyucu olarak kendini benimsetmesiydi. Dayton sonrası NATO öncülüğünde bütün tarafların rızası görülen müdahale ise daha etkili olmuştu. Kamboçya, Angola ve El-Salvador bütün tarafların rızası olduğu için daha etkili müdahalelere örnektir (Regan 2002: 114-115). Dolayısıyla, müdahalenin yerel aktörlerce yasal olarak görülmesi ve yerel nüfusun katılımı, başarı şansını artırmaktadır (Gizelis ve Kosek 2005: 366).

Rızanın rolü de dahil çok taraflı müdahalelere ilişkin hipotezler geliştiren Regan'a göre; çok taraflı müdahaleler, bir çatışma için anlaşmalı uzlaş, herhangi bir anlaşmaya göre daha mümkün olacaktır. İkinci olarak, iç çatışmalarda çok taraflı müdahaleler daha fazla mümkünken, sıfır toplamı olarak algılanan uluslararası ortamda daha az mümkündür. Üçüncü olarak, müdahillere yönelik tarafsız bir duruş, başarılı sonuç alma olasılığını artıracaktır. Dördüncü olarak, müdahale için savaşan tarafların karşılıklı rızası, başarılı bir sonuç alma olasılığını artıracaktır. Son olarak, daha tutarlı bir şekilde organize edilen ve uygulanan bir müdahale politikası daha başarılı sonuçların yolunu açacaktır (Regan 2002: 119-121). Buna karşın, müdahale edilen devletin rızası veya o devletin resmi hükümetinin daveti olmadan yapılan müdahaleleri kısa süreli olsa

bile devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasi egemenliğinin ihlali olarak gören Fonteyne, bunun gerekçesi olarak bu tür müdahalelerin uzun vadeli sonuçlar doğurarak müdahale edilen ülkenin iç politikasında yönetim değişikliği ve hukuk sisteminde önemli değişiklikler oluşturmalarını göstermektedir (Ercan 2014: 317-318).

Ayrıca, uluslararası toplumun sıklıkla tarafsızlığı öne sürerek eylemsizliklerini savunma yoluna gitmeyi tercih ettiği de olmaktadır. Tarafsızlık, Somali ve Liberya gibi merkezin çöktüğü başarısız devletler bağlamında daha önemlidir. Ancak bazen kurbanlarla kurban edenler arasındaki ayrım muğlaklaşabildiği için tarafsızlık insanlığa karşı suçlar ve soykırım örneklerinde anlamsızlaşabilmektedir (Destexhe 2001: 656). Bu tartışma siyasi ve insani eylemin ayrı tutulması tartışmalarıyla sürdürülebilir. Örneğin, Uluslararası Kızılhaç (ICRC) liderliğindeki klasik üslubu savunanlar, insani eylemin siyasetten tamamen tecrit edilmesi gerekliliğine inanmaktadırlar. Siyasi ve insani eylemin ayrı tutulması gerekliliğine vurgu yapan siyasal insancılar üç gruba ayrılabilir. İlk olarak zarar vermemeyi seçen minimalistler, çatışmayı dönüştürmek için daha kapsamlı stratejinin parçası olarak daha hırslı insani eylemi savunan maksimalistlerin yanı sıra dayanışmacılar. Klasikler ayrıca müdahale için ön gereklilik olan rıza, yansızlık ve tarafsızlığı terk ederek taraf seçmeyi savunan dayanışmacılara karşı çıkarlar. Bu anlamda klasikler ile dayanışmacılar en uç çizgileri oluştururlar. Siyasal yetkilerle yükümlülük konusunda klasikler kamu ile karşı karşıya gelmeden kaçınırken, dayanışmacılar tartışmalı kamu politikasını savunurlar. Tarafsızlık konusunda klasikler taraf tutmadan sakınırlarken, dayanışmacılar seçilen kurbanların tarafını tutmaktadırlar. Yansızlık konusunda orantılı ve ayrımda bulunmadan yardımda bulunmayı yeğlerken, dayanışmacılar kaynağı bölüştürme dengesini çarpıtır. Yine klasikler rıza konusunu olmazsa olmaz olarak sürdürme yanlısıyken, dayanışmacılar gerektiğinde egemenliği geçersiz kılmayı seçerler (Weiss 2003: 85-86).

Güç ve tarafsızlık, 3. taraf müdahalelerinin etkinliğini artıran önemli etkidir. Müdahil tarafın istediği anlaşmanın işlerlik kazanabilmesi için “ödüllendirme, cezalandırma ve tarafları teşvik etme gücü”nü elinde tutması gerektiği ifade edilmektedir. Ancak bu fikre katılmayanlar ilk olarak, zorlayıcı yöntemlerin otonomi ve seçim özgürlüğü değerlerinin gelişimine engel olduğunu savunurlar. İkinci olarak,

çatışmaları uzatma olasılığını öne sürerek karşı çıkmaktadırlar. Üçüncü olarak, aşırı baskı uygulayan müdahillerin tehlikeli bir sıfır toplam ve çatışmayı tırmandırıcı etki yapacağı gerekçesiyle eleştirmektedir. Tarafsızlık, müdahalelerin meşruiyetinin kabulü ve başarılı bir müdahale için bir ön koşul olarak değerlendirilmektedir. Özellikle arabuluculukta işlevselleşen bu husus, tamamen tarafsız, önyargısız ve taraflarla bağı olmayacak şekilde düşünülmektedir (Özerdem 2013: 116).

Tarafsızlığa ilişkin eleştiri getirenler, 3. tarafın tamamen tarafsız olamayacağına yoğunlaşırlar. Bunda devletlerin ekonomik ve güvenlikle ilgili çıkarları için sürece dahilolabilecekleri, bunun olmadığı durumlarda da ideolojik ve kültürel taraflılıkları söz konusu olabileceği eleştirisi getirilmektedir. İkinci olarak, zor kullanılmadan ve tarafsız biçimde gerçekleştirilecek müdahalelerin etkisiz kalacağına ilişkin eleştiriler de yapılmaktadır. Üçüncü olarak, bir tarafa yönelik iyi niyetli davranışın daha başarılı sonuç getirebileceği öne sürülürken, hatta daha ileri boyutta “insanların çatışmaların kendi kendilerini yok etmesine veya bir tarafa yönelik kararlı bir müdahale uygulamasına” izin verilerek tarafsızlıktan daha iyi neticelere ulaşılabileceğini iddia edenler de bulunmaktadır (Özerdem 2013: 116-117).

Bütün bu görüşlerden farklı olarak Richard Betts (1994), sınırlı müdahalenin ancak müdahaleci güçlerin tarafsız olmaması (taraf tutmaları, dengeyi tuttıkları taraf lehine değiştirmeleri ve taraflardan birinin kazanmasına yol açmaları) durumunda amacına ulaşabileceğini iddia eder. Betts, tarafsız bir müdahalenin ise ancak sınırlı olmaması (dış güçlerin bütün durumu kontrollerinde bulundurmaları, tüm yerel çalışan grupları etkisizleştirmeleri ve bir barış antlaşması dayatmaları) halinde başarılı olabileceğini öne sürer. Müdahalelerin sınırlılığı ve tarafsızlığı arasında Soğuk Savaş döneminde çelişki olduğunu belirten Betts⁶² en iyi müdahaleyi de kendine göre tarif etmiştir: Müdahalecilerin yönetimi devraldıkları ve tarafsız olma iddiasında olmadıkları müdahaledir. Bu bağlamda görüşleriyle ön plana çıkan Betts’e göre savaşın mekanizmalarını daha çok karıştıran tarafsızlık savaşı uzatıcı niteliktedir. Yine Betts, Bosna’da barış gücünün tarafsızlığını buradaki başarısızlığın temel nedeni olarak görmektedir. BM güçlerinin Sırp’ları zafer kazanmaktan alıkoymasına ve ekonomik olarak

⁶² Betts, barış yapımcıların, tıptaki meşhur “önce zarar verme” ilkesini benimsemeleri gerektiğinden de söz eder (1994: 20).

onları zayıflatmasını sağlarken; Bosnalı Müslümanlara askeri destek vermediği gibi, kendilerini savunmak için silahlanırken silah ambargosunun Müslümanların aleyhine bir durum oluşturarak her iki tarafın da kazanamadığı bir “pat” durumunun olduğunu öne sürer. Buna karşın Betts, müdahalenin bütün idari görevleri devralınarak çok geniş çaplı gerçekleştirilen Kamboçya müdahalesini en başarılı müdahale olarak görür (Aktaran Parker 2012: 82-83).

Dolayısıyla Betts’e göre sınırlı müdahalede eğer müdahiller taraf tutarlarsa (yerel güç dengesini bozarlarsa, rakiplerden birinin kazanmasına yardımcı olma gibi tarafsızlık sergileyemezlerse) çatışmayı sonlandırabileceklerdir. Tarafsız müdahale yerel rakiplerin hepsini hareketsiz bırakıp korkutma ve bir barış uzlaşısı empoze etme şeklinde durumun komutasını tamamen ele alabilirse yani sınırlı değilse de çatışmayı sonlandırabilir. Sınırlı ve tarafsız bu iki yöntem taraflardan birinin diğerini yenmesine izin vermeme anlamında barışı muhafaza etmeye belki yetse de bu onların tekrar denemesine engel değildir. Bosna, Haiti ve Somali örneklerinde BM ve ABD’nin rolü dikkate alındığında söz konusu teşebbüslerin izlerini görmek mümkündür (Betts 2001: 286).

2.2.6. İç Çatışma Yaşayan Devletin Ulusal Yapısı ve Karakteristikleri

Uluslararası örgütlerin etkililiğinde rol sahibi olan bir diğer değişken ulusal yapılar ve üye devletlerin karakterleridir. Uluslararası örgütler, Avrupa’da devletlerin ulusal yapılarında toplumun çoğulcu ve demokratik olması yani toplumun domine ettiği ve devlet ile toplum arasında kompleks ilişki olmasından dolayı daha etkilidirler. Uluslararası örgütlerin etkililiğinde siyasal kültürün, iç mobilizasyonun ve halkların farkındalığının önemli payı vardır. Devletlerin iç yapılarına ilişkin değişken kapsamında ilk olarak rejim tipinin uluslararası örgütlerin etkililiğine doğrudan etki ettiği görölmektedir. İran ve Suudi Arabistan gibi otoriter ve oligarşik devletler çok sayıda uluslararası örgütün ölkelerine girmelerine izin vermezler. Dolayısıyla uluslararası örgütün norm ve ilkelerini kabullenmede isteksiz davranırlar. Uluslararası örgütler de içe kapanık toplumlara karşı etkili olmakta yeteneksizdir. Teknik örgütler dahi otoriter rejimlerde işlevlerini yerine getirmede zorlanırlar. Devletin kendi ölkesindeki

hakimiyetini uluslararası örgütlerle özellikle NGO'larla ilişki kurduktan sonra azalacağını bilen otoriter liderler, güçlerini dünya dışında kalmaktan aldıkları için toplumun yabancı temaslarla güçlenmeleri hiç de istedikleri bir durum değildir (Ataman 2000: 156-157).

İkinci olarak, uluslararası örgütlerin etkililiğinde halkların siyasal kültürleri de etkilidir. Örneğin, Batı tarzı kadın davranışı Müslüman ve Afrika ülkelerinde kabul görmemektedir. Afrika kültüründe “kadın sünneti” ve Saddam döneminde Irak kültüründe aşirete bağlılık gibi farklı kültürlerin yanı sıra bazı politik kültürler de çokuluslu şirketlerin ülkelerine girmelerine izin vermemektedirler. Üçüncü olarak, halkın bilinç düzeyi de uluslararası örgütler üzerinde önemli roller oynar. Eğitimsiz insanların haklarını nasıl savunacaklarını bilmemeleri ve pek çok sorunda kolayca seferber edilememeleri; az gelişmiş üçüncü dünya ülkelerinde NGO'ların sayısının az olmasını, liderlerin yabancı müdahaleleri görmezden gelen otoriter rejimler kurmalarına olanak tanımasını beraberinde getirmektedir. Ayrıca o ülkede uluslararası örgütlerin rolü ve etkisine ulusal çıkarların yerine liderliğin kişisel kaygı ve çıkarları karar vermektedir. Dördüncü olarak, iç yapı savunmasız olduğundan sistemik etkiler görmezlikten gelinebilmektedir. Eğer iç bağımlılık, dış bağımlılıktan fazla ise devlet dış bağımlılığı ihmal edebilir ve bu şekilde uluslararası örgütlerin etkililiğine zarar verir. Politikacılar eylemlerini haklı göstermek için milliyetçilik gibi araçlar kullanırlar. Bazen Batılı ülkeler ve NGO'lar diğer ülkelerin insan hakları ihlallerini izlemek için gözlemci grupları gönderirler (Ataman 2000: 157-158). Özellikle, Sınır Tanımayan Doktorlar, Kızılhaç gibi NGO'ların genellikle tarafsız bir pozisyon benimseyerek hareket ettikleri, hatta devlet destekli çabaların sonuçsuz kaldığı durumlarda da iyi sonuçlar verdiği söylenmektedir (Regan 2002: 113).

2.2.7. Fayda-Maliyet Analizi: Hayatları Kurtarma

Askeri güç kullanımı söz konusu olduğunda, devlet egemenliğiyle ilgili temel bir mücadele, insani yardım örgütleri ya da askeri örgütlerin çalışmasını etkileme ve yüzbinlerce insanın hayatını kurtarma ya da ölümüyle ilgili bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Etkili bir insani müdahale silahsız sivillere yönelik şiddet saldırılarını

sonlandırmayı, hayatları kurtarmayı, yardımın teslimine yardımcı olmayı ya da her ikisini de içerir (Seybolt 2008: 1).

Ramsbotham ve Woodhouse, bir devlet vatandaşlarını koruyamadığında müdahaleye sıcak bakmakta ve devlet haklarından önce bireysel hakları önceleyen mantıksal adımlardan yanadırlar. Bunlar ortaçağlarda yazarların açıkça belirttikleri adil savaş ilkeleriyle de ilişkili olarak meşru bir müdahale için şu sorulara cevap verilmesini isterler: İnsani bir neden var mı? Görünürde açıklanmış bir insani sonuç var mı? Uygun bir insani yaklaşım en azından insani amaçlarla bağdaşmayan müdahillerin çıkarları var mı ve yansız bir eylem mi? İnsani araçlar kullanılmış mı? İnsani çıktı var mı? Ramsbotham ve Woodhouse bu son maddeyi özellikle önemserler. Çünkü bu ilkeye başvurmak özellikle zordur, eğer müdahale olmasaydı nüfusa ne olurdu şeklinde karşı olgusal muhakemeler gerektirir (1996: 72-75).

Net masraf ya da yarar hesabı mümkün olmamakla birlikte, görece düşük masraflı bir silahlı müdahale ile güvenliğin artırılması ve insani ihtiyaçlara çare olunması söz konusu olabilirken bazen de bu tür müdahaleler müdahale olmaması halinde yaşanacak olandan daha fazla olabilmektedir (Viotti ve Kauppi 2014: 325-326). Türkmen ise haklı olarak kuvvet kullanımını uluslararası hukukun yasakladığını ve insancıl müdahale gerektiren ciddi insan hakları ihlallerini de yasakladığını hatırlatarak müdahale olmaması halinde ikinci, müdahale edilmesi halinde birinci yasağın çiğneneceğini, bu noktada yasağı çiğnemenin insani açıdan maliyetinin önemli olduğunu ifade etmektedir (2006: 42).

Bir devletin müdahalede bulunurken, kendisi için olası tehlikeleri değerlendirmesi “ihtiyatlı davranmasının” bir gereği iken aynı ölçüde söz konusu eylemlerden faydalanması öngörülen insanlar kadar bu eylemden etkilenebilecek bütün insanlara verebileceği zararları da değerlendirmesi “ahlakın gereği”dir. Müdahale üçüncü kişileri tehlikelerle yüz yüze getiriyorsa haksız bir eylem olacaktır (Walzer 2010: 141-142).

Sadece sivilleri koruma adına gerçekleştirilecek operasyonlar, daha çok sayıda sivil kurtarma adına az sayıda sivil gözden çıkarma anlamına gelmesi, insani müdahale kavramı bünyesinde orantılık (önlem alınmadığı ve gereken strateji uygulanmadığı takdirde daha çok ölümün gerçekleşebileceği argümanına dayanır) ve gereklilik (belirli taktiklerin ve savaşın gerekli olduğuna dayanır) kavramları ön plana çıkmaktadır (Paker 2012: 88-89).

Etkililik kurtarılan hayatların sayısı ile ölçüldüğünde 1990'lardaki insani askeri müdahalelerin yaklaşık yarısının etkili olduğu öne sürülebilir. Durumun gerektirdiği talepler ve insani hedeflerle askeri strateji arasındaki etkileşim başarı ve başarısızlıkta temel etken olmuştur. Hayat kurtarma başarı için en düşük payda ve en küçük kriterdir ve bunu test etmek de pek kolay değildir. Hayatları kurtarma ya da kaybetme kısa süreliğine en iyi değerlendirme olabilir, ancak bu yanıltıcı olabilir. Çünkü insanları sayma kolay değildir. Bunun şiddet, ani nüfus hareketleri, hükümet kontrolünün yok olduğu ve yetersiz nüfus sayımı bilgileri eklendiğinde daha da zordur. Örneğin, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (*UN High Commissioner for Refugees, UNHCR*) niçin mülteciler ve içte yer değiştiren insanlara ilişkin bilgilerin hatalı olduğunu şu gerekçelerle öne sürmektedir: Kimin mülteci olduğunu belirlemenin zorluğu ve yardımlardan veya kendi lehlerine olması için yer değiştirmeyen yerel yerleşimcilerin mülteci olarak kamplarda çift kayıtlanması, ölüm ve doğum oranlarındaki dinamik değişiklikler, nüfus hareketleri, kaynak eksiklikleri gibi operasyonel kısıtlıklar ve krizdeki ülkelerin ülkesinden kaçanları gizlemeleri, ülkelerin mülteci sayılarını şişirmeleri. Bu aksaklıkları gidermek ve kurtarılan hayatlar üzerinden askeri müdahalelerin etkinliğini belirlemede dört faktör öne çıkmaktadır: Belirtilmiş nüfusta ölüm nedenleri bilgisini esas almak; müdahaleden önceki ve sonraki ölümler arasındaki farklılıklara bakmak; askeri müdahalelerin sebeplerine bakmak; ve kurtarılanların sayısına bakmak. Bu son husus tartışmalıdır, çünkü müdahale gerçekleşmeseydi aynı sayıda ya da daha fazla insan öldüğü düşünülüğünde daha ön plana çıkmaktadır (Seybolt 2008: 4, 31-36).

2.3. Uluslararası Örgütlerin Devlet-içi Çatışmalara Müdahalesinin Başarısız Olma Nedenleri

Uluslararası örgütlerin devlet-içi çatışmalara müdahalelerini başarısız kılan çok farklı faktörler bulunmaktadır. Bunlarla ilgili literatür şu şekilde tasnif edilerek incelenebilir.

2.3.1. Dış Müdahalenin Güvensizlik Yaratması

Robert Cox ve Frankfurt Okulunun sosyal teorisyenleri başta olmak üzere eleştirel teorisyenler eleştirilerine teorinin hiçbir zaman siyasal olarak tarafsız olmadığı ve daima birileri için olduğu argümanı ile başlarlar. Bu teoriye göre, barış operasyonları neo-liberal ekonomik düzeni korumayı veya uluslararası toplumun kaotik yerlerine yönelik demokrasinin normalleşmesini zorlamayı amaç edinmiştir. Bu açıdan uluslararası barış ve güvenlik görünüşte periferi bölgeler oluşturan kapitalist ekonomiyle uyumludur (Bellamy ve Williams 2013: 27-28).

Bull gibi İngiliz okulu temsilcileri ise Batılı liberallerin temel insan haklarıyla ilgili fikirlerinin, Batılı olmayan bölgelerdeki birçok toplum ve gruba çekici gelmediğini görmeleri gerektiğinden söz etmektedirler. Uluslararası toplumda düzen ve adalet arasındaki zıtlık aynı zamanda bir algılama farklılığını, bir başka deyişle Batı ve Batı-dışının farklı pencerelerden olaylara baktığını da göstermektedir. Örneğin, düzen ve istikrar nükleer yayılmayı önleyecek uğraşları öngörürken, adalet tüm devletlerin öz savunmaları için çok önemli gördükleri silahları elde etme hakkını beraberinde getirir. Yine NATO'nun 1999'da Sırbistan'a karşı gerçekleştirdiği askeri hareket, Blair gibi liderlerce dünyanın canı rejimlerden kurtarılması gerekliliğinin bir sonucu olarak okunurken, başkaları tarafından 'yeni sömürgecilik' olarak okunabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Batı dünyası küresel adaletten ziyade düzenle ilgilenirken, Batılı olmayan dünya küresel adalet ihtiyacına vurgu yapmaktadır (Linklater 2012: 132).

Özellikle Afrika'nın yaşadığı uzun sömürgecilik mirası adı geçen sömürgecilik ve yeni sömürgecilik algılamasında pay sahibidir. Zaten pek çok Afrika ülkesinin

siyasal sistemi sömürgecilikten kalma mirastır. Bu konuda ismi ön plana çıkmış Mahmood Mamdani'nin deyişiyle, sömürgelerin Afrika Kıtası'nda öngördükleri yönetim pratiği iki başlılık esasına dayalı, “merkezileştirilmiş despot” bir sistemdir. Bu iki başlılığın bir tarafını medeni hukukla yönetilen ve yönetenle yönetilen arasında vatandaşlık bağının bulunduğu merkezi devlet alanı teşkil etmekteydi. Diğer tarafı, geleneksel hukukla yönetilen ve yönetenle yönetilen arasında dini ya da etnik bağların olduğu yerel otorite alanından ibaretti. Bunu sömürge devleti sömürgeleştirilenlere bırakmakta ve yerel şeflerin iktidar ve hukukuna karışmamaktaydı. Ayrıca birinci taraf ırkçılığı, ikinci taraf ise farklı etnik grupların varlığını mutlaklaştırmıştır. Milliyetçi hareketlerin 20. yüzyılın ikinci yarısında güçlenmesiyle devlete ve ırkçı hukukuna karşı sömürgecilik karşıtı mücadeleler gelişmiştir. Sömürgecilik karşıtı hareketler, hedeflerine merkezi devletin el değiştirmesini koyarlarken, yerel devleti ise otantik olarak görüp ezilme ve dışlanma alanı olarak görmüşlerdir. Sömürgecilik karşıtı hareketler başarılı oldukları yerlerde beyaz yöneticiler ve kolonyal işbirlikçi etnik gruplar görevlerinden alınıp yerlerine siyah yönetimler gelmiştir. Yerel devletin alanına dokunulmadığı bu süreçte ulus-devlet, geleneksel hukukun egemen olduğu yerel güç odaklarının üzerine kurgulanmıştır. Mamdani'nin (1996) vurguladığı gibi sömürgecilik karşıtı hareketler, “devleti ırksızlaştırırken etniksizleştirememiş ve çoğul hukuka ve toplumsal eşitsizliğe dayalı sömürgecilikten miras bir sistem kurumsallaştırmıştır.” Burada devletin fonksiyonu ise dışlayıcı grup haklarının ve ayrıcalıklarının uygulayıcısı olmayı sürdürmekten ibaret kalmıştır (Aktaran Parker 2012: 55-56).

Yine bu konuda ismi ön plana çıkan John Galtung'a göre, emperyalizmin⁶³ yeni-sömürgecilik aşaması; kontrolün geçmişe oranla daha az somut olduğu ve iki merkez arası bağlantının üye oldukları ve belli bir sürekliliğe sahip uluslararası kurumlarca sağlandığı bir süreçtir. Aralarındaki çıkar uyumu uluslararası kurumlar içinde tam bir eşitliğe dönüşebildiği gibi tam tersi durum da söz konusudur. Galtung, haklı olarak uluslararası kurumların illaki emperyalizme hizmet edecekleri anlamına gelmeyeceği ve kurum içi işbölümü ve kurumun feodal olarak organize edilme derecesi şeklinde

⁶³ Galtung, emperyalizmi merkez ve çevre metaforu üzerinden tanımlarken, şu varsayımlardan hareket etmektedir. Merkez ulustaki merkezle çevre ulusta iyi seçilmiş bir destekçisi yani çevre ulustaki merkezle bir çıkar uyumu vardır. Çevre ulustaki çevreyle merkez ulustaki çevre arasında çıkar uyumsuzluğu söz konusudur. Merkez ulustakine nazaran çevre ulusların içinde daha fazla çıkar uyumsuzluğu hakimdir (Galtung 2004a: 30).

değişiklik gösterebileceğini hatırlatmasını da ekleyerek, yeni sömürgecilik aşamasında kurumların beş çeşit emperyalizm içinde görülebileceğini belirtmektedir. Bu anlamda siyasi emperyalizm için uluslararası kurumlar, askeri emperyalizm için çeşitli askeri ittifaklar, antlaşma ve kurum sistemleri (MIGO'lar), ekonomik emperyalizm için özel ya da kamu çok-uluslu şirketler (BINGO'lar), kültürel emperyalizm için uluslararası sivil kurumlar (INGO'lar) ve iletişim için gemicilik ve hava şirketleri (CONGO'lar) ve uluslararası basın ajansları iletim mekanizması işlevi görebilmektedirler. Galtung'a göre, üçüncü aşamada ise bu söz konusu kurumlara tele uydular vb. geçici iletişim ağları gibi alternatiflerin ortaya çıktığı ve kurumların eleştirilerek etkilerinin azalacağı öngörülmektedir. Dolayısıyla, Galtung'un kavramsallaştırmalarında uluslararası kurumlar beş aşamalı gelişim gösteren emperyalist hakimiyet aracı olarak görülmektedir (2004b: 39-42).

Bilhassa gelişmekte olan ülkeler insan hakları hususunda metropoliten merkezlerden yükselen seslerin kendi iç işlerine karışmak için bir bahane olduğu fikrini taşıırken, diğer yandan toprak merkezli egemenliğin, meşru uluslararası gözetimden kaçma yönünde kullanılmayacağına ilişkin artan bir kabul vardır. Bununla birlikte, çok sayıda devlet, etik performanslarını geliştirme konusunda başkalarına kendileri üzerinde baskı kurma hakkı vermeye pek yanaşmamaktadırlar. Tabii bunda artan insani müdahalelerin vuku bulduğu endişeyi de göz ardı etmemek gerekir (Burchill 2012: 98). Bu anlamda örneğin, Gana'nın ilk devlet başkanı olan, pan-Afrikanizmin öncüsü ve Afrika Birliği fikrinin ilham kaynağı olarak görülen Kwahe Nkrumah'ın; Afrika'nın neo-kolonyalizme ve Balkanlaşmaya zemin hazırlamaması için birleşmek zorunda (Soutball 2006: 220) olduğuna işaret etmesi bu endişenin ürünü olarak görülebilir. Kaldı ki, her uluslararası müdahalenin oluşturduğu güvensizlik nedeniyle etkili olamayabileceği, hatta çatışmayı hafifletme çabalarını daha da karmaşıktırabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Somali'de 1993'teki BM barışı koruma birliği ve Afrika Birliği'nin Sudan'da 2007'deki barış koruyucuları örneklerinde görüldüğü üzere savaşan taraflar dış müdahaleyi pusu olarak görüp güvensizlik duymuşlardır (Jeong 2008: 194-196).

2.3.2. Müdahale Eden Aktörün Yaşadığı Sorunlar

Müdahaleleri etkisiz kılan bir başka faktör, müdahale eden aktörün yaşadığı sorunlardır. Örneğin BM'nin 5 daimi üyesinin veto gücü üzerine inşa edilmiş olması nedeniyle müdahalelerinde belirgin bir başarı elde edemeyeceği görüşü hakimdir (Newman 2011: 339). Soğuk Savaş sonrası dönemde BM Soğuk Savaş dönemine göre daha iyi işlemekle beraber halen problemleri olduğu genel kabul görmektedir. BMGK'nin üyelerinin veto güçlerinin yanı sıra BM'nin Ortadoğu ve Balkanlarda küçük ülkelerden oluşturduğu zayıf ve yetersiz barış güçlerinin başarılı olamadığı hatta Kamboçya'da Kızıl Kmerler'in BM barış gücü askerlerini kaçırabildiği örneğinden de BM'nin uygulama gücündeki problem gözler önüne serilmekte, bu yapısı da onun “dedikodu ortamı olarak kaldığı” yakıştırmalarına neden olmuştur (Roskin vd. 2013: 385-386).

1945 sonrası güç dengesinin ürünü olan BM'ye ilişkin son dönemlerde eleştirilerin dozu artmıştır. Güvenlik Konseyi'ndeki daimi üyelik ve veto sisteminin devletlerin egemen eşitliği ile çeliştiği yani hiyerarşik bir dünya düzeninden ibareler taşıması, II. Dünya Savaşı sonrası dönemin güç parametrelerinin dikkate alınması ve sonraki süreçte değişiklik yapılmaması, BM Genel Kurulu'nda güç dengelerinin zaman içinde değişikliklere uğraması, BM bütçesinin %25'ini karşılayan ve BM sisteminin kurulmasında başlıca rol oynayan ABD'nin buna rağmen olası BM eylemlerinde egemenliğine sınırlama getirmesine karşı çıkması BM'ye yönelik başlıca eleştirilerden bir kaçıdır (Okur 2010: 691). Nüfus büyüklüğü ve yoğunluğu itibarıyla meşru durumu ve ekonomik gelişme düzeyleri farklı üye devletleri birleştiren BM Genel Kurul'unda her üye devletin kendi sesi varken, BMGK'nin oluşumu ve üyelerinin oy verme hakları gerçek güç ilişkilerini yansıtmaktadır. BM kararları, ulusal hükümetlerin birbirinin egemenliğine saygı göstermeyi, insan haklarını gözetmelerini ve askeri güç kullanımından kaçınmalarını gerektirmektedir. Habermas'a göre, “insanlığa karşı suçların ve saldırgan savaşların suç haline getirilmesiyle uluslar, uluslararası hukukun tebaaları haline gelmişler ve varsayılan masumiyetlerini kaybetmişlerdir” (2008: 644).

When Knowledge is Power isimli ve 1990 tarihli eserinde çok sayıda uluslararası örgütün göreceli etkisizliğinden hareketle onların sürekli bir öğrenim faaliyeti içinde olmalarını sağlayacak bir yeniden yapılandırılmaya gereksinimleri olduğu tespitinde bulunan Ernst Haas, BM gibi uluslararası örgütlerin, daima öncelik verilen spesifik bir amacın aracı olmaktan ziyade doğrudan amaç olarak düşünülmesi gerektiğini öne sürmektedir. Bu yapıldığı takdirde uluslararası örgütler yeni sorunlara adapte olabilirler ve tek başına başlamak için fazlaca iddialı olunan bazı amaçların yerine getirilmesindeki başarısızlıkları ön plana çıkmaz. 1969 tarihli *Tangle of Hopes* isimli kitabında ise sistem dönüşümünü iki model ile açıklayan Haas, bunlardan birincisini otonom içsel değişime ikincisinin ise geribildirimle bağlı olduğunu; bunlardan birincisini devletlerin içindeki değişimlerin yeni talep ve politikalara sebep olmasıyla, ikincisini ise uluslararası örgütlerin performanslarıyla ilgili tecrübelerin karar vericileri neyi etkin yapabileceği ve izlenecek yeni amaçlar formüle etmeleriyle ilişkilendirmektedir. Söz konusu geri bildirimlerin elitler arasında uyarlanıp öğrenmeye sebep olduğu takdirde daha güçlü bir sistem olacağını ve ABD ve BM arasında gözlemlendiği gibi artan karşılıklı bağımlılığa gidebileceğini belirten Haas, otonom içsel değişimde ise örgütün değişen taleplerini takip etmede zorlanması sonucu durağan kalacağını öngörmektedir (Aktaran Griffiths, Roach ve Solomon 2011: 95-96).

Robert A. Dahl da demokratik olmayan ülkelerde, demokrasi dışılıktan daha demokratik bir yönetime geçişe yardımcı olma ve insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkesinin genişletilmesine katkı noktasında hemfikir olmakla beraber, uluslararası örgütlerin demokratik olmadığını ve güçlü bir ortak kimliğin yokluğunda kolayca içsel bir gerilimi tetikleyeceğini düşünür (2008: 637-638).

Bu arada, BM örneğinde görüldüğü üzere uluslararası örgütlerin karşılaştığı kısıtlamalar ve sorunlardan bir kaç; maliyet, karmaşık operasyon oluştururken uygunsuz bürokratik yapılar ve külfetli karar verme süreçleridir. Uluslararası örgüt himayesi altında barışı korumanın da bir operasyonun meşruiyetini yeterince sağlamayacağı öngörülmektedir. Ayrıca uluslararası meşruiyet örgüte, tarihsel bağlama ve müdahalenin kendi doğasına bağlıdır. Örgütler sadece üyelik, amaç, bürokratik yapı

ve meşruluk işlevi bakımından değil aynı zamanda onların yetenekleri, rolü ve ahlaki duruşu da önemlidir (Bellamy ve Williams 2013: 46-47).

Uluslararası örgütlerin yürüttükleri operasyonlara ilişkin sorunlar ise şöyle sıralanmaktadır. Birincisi, genellikle katılan ülkelerden seçilmekle beraber komuta gücünün kimde olacağına ilişkindir. İkincisi, misyon personeline ortak eğitim verilmemesidir. Üçüncüsü, BM, sembolik olarak özellikle bir ülkenin operasyona liderlik etmede görevli olmadığı durumlarda, uygulamada her askeri birlik kendi en yüksek rütbeli ulusal yetkilinin kendi özgür kararı ile hareket etme ve kendi hükümetinin etkisi altında kalabilme esnekliğine haiz olabilmektedir. Ayrıca her bir güç ögesi barışı koruma tecrübesi bakımından farklılık arz edebilir, onların temel askeri yeterliliklerinin yanı sıra konuşulan dil de önem arz eder (Bellamy ve Williams 2013: 57-58). Eğitim ve dil sorunu küçük ama önemli bir ayrıntıdır. Belli standartlara kavuşmamış barış güçlerin bu sorununa ilave olarak görevli birliklerin kendi aralarında ve görev aldıkları bölgenin yerel halkıyla iletişim güçlükleri önemli bir problemidir (Yılmaz 2007: 56-57). Ayrıca, insani müdahale açısından uygun ve zamanında cevap için hazırlık eksikliği temel sınırlama olarak görülmektedir (Deng 2013: 339).

Kurumsal komuta ve kontrol kapasitelerindeki eksikliklerin BM koruma gücünü tersi yönde etki edebilmesine Angola, Bosna, Kamboçya, Kongo, Ruanda, Sierra Leone gibi yerlerin yanı sıra Somali’de bireysel birliklerin tek taraflı eylemlerinin operasyonları zora sokması örnek olarak öne çıkartılabilir. Bununla birlikte barışı korumaya katılımın gönüllü olması nedeniyle personelin profesyonellik niteliği ve öncelik motivasyonları değişebilmektedir (Bellamy ve Williams 2013: 58). Eğer müdahale yetkisi genişletildiğinde müdahale gücüne ek kaynaklar verilemezse veya yeni yükümlülük kuralları verilmezse başarı şansı düşer. Siyasi liderler de maalesef ek açık maliyetlere⁶⁴ girmeden daha çoğunu başarmaya çalışmaktadırlar (Seybolt 2008: 45).

⁶⁴ Carter’ın, BM’nin stratejik olarak başarı olasılığı yüksek olan yerlerde barışı korumayı seçtiği şeklindeki iddiasına Gilligan ve Stedman’ın askeri olarak güçlü ülkelere müdahalede risk ve maliyet faktörünü düşünerek BM’nin müdahaleden kaçındığı şeklindeki iddiasını ekleyen Fortna, özellikle rızaya dayalı misyonların kolaydan ziyade zor durumlarda seçildiğini öne sürmektedir (2007: 19-20).

Ruanda'daki soykırımı önleme ve durdurmada BM'nin temel başarısızlığı siyasi uzlaşısı ve kaynak eksikliğiydi. BMGK tarafından siyasi irade eksikliğine rağmen oluşturulan *United Nations Assistance Mission for Rwanda* (UNAMIR) benzer sorunlardan muzdarip olmuştu. Ayrıca başlıca şu yönlerden başarısız olmuştur: Korumada başarısızlık, örgütsel yetersizlik, bilgi akışı, analitik yetenek eksikliği, ateşkese uygunsuzluk, odaklanma, lojistik ve kaynakların eksikliği, yükümlülük kurallarına ilişkin karışıklık, yetkinin uygulanmasında ve bizzat yetkide yetersizlik ve bunlarla ilintili olarak soykırımı cevap vermede başarısızlık (Bellamy ve Williams 2013: 115-116).

İnsani müdahalenin genellikle başarısız olmasında diğer neden pratikte müdahale tipleri arasındaki ayrımın çok belirgin olmamasıdır. Bir müdahale tipi seçildiğinde genellikle diğeriyle sonuçlanmaktadır. Örneğin, yardım örgütlerini korumak için gönderilen bir askeri güç yoğun baskıya uğradığında yetki genişlemesine sebep olabilmekte ve hatta bu misyonda deformasyona yol açabilmektedir. Bu arada yabancı yardım çalışanlarını korumanın yerel nüfusu korumaktan daha kolay olduğu dikkat çekicidir. Çünkü yardım çalışanları sayı olarak daha azdırlar, çok dağınık değillerdir, kolayca güvenli bölgelere çekilebilirler ve gerektiğinde ülkeden ayrılabilirler. Bir başka başarısızlık nedeni de bir müdahalenin stratejik gereksinimleri küçümsemesidir. Karar vericiler insanların acısının nedenlerini doğru teşhis etmelerine ve uygun aktörlere odaklanmayı kararlaştırmış olsalar da onlar genellikle ilgili stratejik gereksinimleri gerçekleştirmede başarısızlığa düşmektedirler. Bu, karar vericilerin nüfusu korumada görece daha kolay olan caydırıcılığı zorlamaya tercih etmeleriyle (BM birliklerinin Saraybosna'daki Sırp birliklerini caydırmayı başaramaması gibi) ya da karar vericiler doğru strateji seçseler bile başarı şansını artıracak en iyi strateji gereksinimlerini anlayamamalarından (yeterince güçlü askeri birliğe sahip olmayan BM Sırpların Srebrenika'yı istila etmesini önleyememesinden) ileri gelmektedir (Seybolt 2008: 44-45).

BM'nin yayınlamış olduğu Srebrenika katliamına ilişkin raporda, güvenli bölge belirlenmiş olmakla birlikte üç önemli noktada hata yapıldığının altı çizilmekteydi: BMGK'nde genel konsensüs olmadan barış koruyucuların konuşlandırılması; böylece

yeterli kaynaklarca desteklenmemesi; ve uluslararası hukukta ifadesini bulan “korunaklı bölgeler” ile “güvenli bölgeler/barınaklar” arasındaki ayrımın kafa karıştırmasıdır. Bunlardan birincisi askerden arındırılmış, çatışanların rızasını arayan ve uluslararası insancıl hukukun yetkisi altında oluşturulan yerleri tanımlarken, ikincisi, askerden temizlenmemiş, güvenilir bir askeri caydırıcının yokluğunun hissedildiği ve çatışanların rızasının aranmadığı yerlere işaret eder. Bosna’da BMGK’nce güvenli bölgeler oluşturulurken tarafların rızasının alınmadığı görülürken ve herhangi bir güvenilir askeri caydırıcılık şartının yokluğu da hissedilmiştir. Temel bir ders olarak soykırım ve etnik temizlik stratejisi kesin olarak bütün gerekli araçları ve siyasi iradeyi meydana getirebilirdi. Ancak sadece uygun tehdit ve güç kullanımının sivilleri koruma ve saldırıları caydırması olası olmakla birlikte UNPROFOR ve UNAMIR bu rölü yerine getirebilecek yeterli donanımına sahip olmamışlardır (Bellamy ve Williams 2013: 117-119).

BM’nin başarısızlık örneklerinin yanı sıra bölgesel örgütlerde de etkinlik sorunları görülebilmektedir. Soğuk Savaş döneminde Afrika Birliği’nin bölge içi çatışma yönetiminde başarılı olamadığı, her ne kadar BM’nin yükünü hafifletse de siyasi kararlarının süper güçlere bağımlı olduğu da bir gerçektir (Meyers 1974: 345). 1963’te kurulan Afrika Birliği’nin ilk planladığı strateji Afrika’nın çatışmalarıyla meşgul olmaktı. 1993 yılında çatışma önleme, yönetme ve çözme mekanizması kuran Afrika Birliği, Soğuk Savaş sonrası düzende kapasite, kaynak ve tecrübe eksikliğini çok hissetmiştir (Olonisakin 2006: 277-278). Çatışmaların önlenmesi ve çözülmesinde Afrika Birliği gibi kısmen etkili olabilen bölgesel örgütler aynı oranda operasyonların kapsam darlığı ve çıkar merkezli davranışları nedeniyle etkisiz kalabilmektedirler. ASEAN ve OAS gibi bölgesel örgütler ise meşruiyet eksikliği ve yetersiz maddi kaynaklar nedeniyle etkisiz kalmaktadır (Özerdem 2013: 108-109).

Hashmi de günümüz İslam dünyasında insani müdahale pratiğinin ümit kırıcı bir durumda olduğunu düşünmektedir. Öncelikle gerekli acil kolektif müdahale gerektiren insani krizlerde müşterek destekli acil kolektif müdahale yapısının yokluğu ve kolektif müdahaleye yönelik uluslararası kararları uygulayacak dayanıklı kurumsal mekanizmanın eksikliği bu uğurda karşılaşılan başlıca problemlerdir. 1969’dan beri

varlığını sürdüren İslam İşbirliği Teşkilatı'nın 'evrensel İslam etiği' söyleminin kendi aralarındaki düşmanlık ve farklılıklar nedeniyle istenilen çizgiye oturmadığı ortadadır (2003: 78).

2.3.3. Müdahalenin Sorunu Derinleştirme İhtimali

Hızla artan sayıda uluslararası ilişkiler akademisyenleri, hükümetler arası örgütlerin, barışı teşvik ettiklerini iddia ederler. Var olan yaklaşımlar, IGO üyeliğini, ekonomik kalkınma ve rejim tipi gibi bireysel devletlerin önemli nedensel özelliği olarak vurgularlar. Hafner-Burton ve Montgomery, çalışmalarında IGO üyeliğinin sosyal gücün bambaşka dağılımına yol açtığını göstermek için sosyal ağ analizini kullanmışlardır. Çalışmalarında liberal argümanlardan farklı yapısal realizme yakın çok sayıda argüman sunmaktadırlar. Örneğin, uluslararası güç politikası ortamında devletler arasında gerçekleşen ilişkilerde çatışmaların kaynaklarının seyrini saptamaya çalışmaktadırlar. IGO'ları; barış yapmayı teşvik etmekten ziyade, çatışma üreten güç politikasının araçları olarak tanımlamaktadırlar (2005: 1-2).

Keohane, egemenlik kurumunun müdahaleyi sınırlama yoluyla yönetenlerin çıkarlarına hizmet ettiği görüşünden hareketle, müdahalenin bölünmeyi ve devlet-içi çatışmayı körükleyerek sivil toplum karşısında yöneticilerin iktidarını zayıflattığını düşünmektedir (2008: 184). Downs, Rocke, Siverson, Van Evera ve Jervis'e atıfla idrak ve inançları da içinde barındıran algının önemine vurgu yapan Axelrod ve Keohane, özellikle bir devlet-içi çatışmaya yönelik müdahalecilerin kararında algılamanın önemli olduğunu hatırlatırlar (2013: 362-363). Bunun yanı sıra, düşmanın yeteneklerini yanlış algılama oldukça önemli olabilmektedir. Düşmanın yeteneklerinin düşük tahmin edildiğinde askeri aşırı güven ve maliyet oranı düşük bir şekilde hızlı bir galibiyet beklentisi ortaya çıkarırken, düşman yeteneklerinin gereğinden fazla tahmin edilmesi ise aşırı reaksiyon ya da silah yarışına sebep olabilmektedir. Aynı yanlış algılamalar üçüncü tarafların yetenekleri ve niyetleri için de söz konusudur (Levy 2001: 18).

Paker, Afrika'nın pek çok ülkesinde cereyan eden insani müdahalelerin hükümetlerin insansızlaştırma gibi muhalefet karşıtı taktiklerine hizmet ettiğini ve

uluslararası örgütlerin yiyecek ve barınma yardımlarının kısa dönemli gereksinimler için gerekli olsa da uzun dönemli kapalı kamplarda tutulan yerinden sürülmüş grupların bu konumunu meşrulaştırdığını iddia eder (2012: 68-69). Bu, girişilen insani müdahalenin iki önemli etkisiyle bağlantılıdır. Birincisi, yardım ajansları ve askeri güçlerin kendi siyasal rollerini farkına varmaksızın istemeden çatışmayı kötüleştirmeleri olasıdır. Örneğin, ABD güçleri Somali’de sadece insanların beslenmesine yardım etmede ısrarcı olmuşlardı. İkinci olarak, bundan dolayı hükümetler sivillere yardım etmek için birliklerini bir araya getirirken siyasi çıkarların insani olanları etkisi altına almadığı sürece birliklerini risk altındaki siyasi ve insani çıkarlara sahip oldukları için teslim ederler. Yerel savaşanlar da siyasal çıkarlarını korumak için savaşır. İnsani çıkarlarla hareket eden müdahilin sadece şiddet düzeyi arttığında ve askerleri öldürüldüğünde geri çekilmesi olasıdır. Ancak hem siyasi hem de insani çıkarlara sahip müdahilin belli kayıpları göze alması ve insanları koruması ve beslenmelerine yardımcı olmayı sürdürmesi daha olasıdır (Seybolt 2008: 27).

Bu gibi durumlara sebebiyet vermemek için üçüncü taraflar; uzlaşma ve uygulamalarla yakından ilgilenmelidir. Müdahaleler dayanma gücü eksikliği ya da toplum içi uzlaşma sağlayacak kaynakların toplanmasındaki yeteneksizlik halinde de başarısız olabilecektir. Dayanma gücü başarıya ulaşmada makul beklentilerle birleşmek zorundadır ki bu müdahale hedefleri hayal kırıklığına yol açacak kadar yüksek, sinikliğe davet edecek kadar düşük de olmamalıdır. Başarı ayrıca barış yapımı ve barış inşası girişimi ile de ilintilidir. Barış inşası⁶⁵ sürecini taraflar dış güçlerle beraber değil, kendileri geçiş süreci sorumluluğunu almalıdırlar. Realistlerin de hatırlattığı üzere müdahaleler bazen durumu daha da kötüye götürebilir hatta çatışmayı tetikleyebilir (Hampson 2001: 401-402).

Devlet-içi çatışmaların güç zemininde çözümlenebileceğine ilişkin BM güçlerinin artan militarizmi başka bir sorun alanını teşkil eder. Soğuk Savaş döneminde BM Şartı’nın 6. Bölümünde öngörülen pasifist tedbirlerin zayıflığını gidermek için

⁶⁵ Barış inşası operasyonları; genellikle Batı dünyasındaki barış ve kalkınma fikirlerini yansıttığı, askeri çatışmaların asıl nedenlerini göz ardı ettiği ve bazen silahlı çatışmaya kaynak sağlayan mevcut sosyal yapıyı devam ettirerek örneğin geri plandaki sosyal aktörleri görmezden geldiği gerekçesiyle eleştirilmektedir (Özerdem 2013: 83-84).

Soğuk Savaş sonrasında zorlayıcı tedbirlerin ön plana çıkarılması söz konusu olsa da bu güce dayalı bir anlayışın yaygınlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Bunun da tarafların rızası olmadan güç kullanma bir tarafa ölü ve yaralı sayısını artırarak barış tesis etmekten çok savaş görünümüne bürünme tehlikesi vardır. Ayrıca, BM'nin büyük güçlerin çıkarına hizmet eden örgüt ya da sömürgeci bir örgüt olarak görülmesine, güven duygusunu sarsmasına, barış güçlerinden yerel işbirliğinin çekilmesine, barış güçlerinin tarafsız olarak algılanmamaya başlanmasına bağlı olarak düşman ya da düşman işbirlikçisi olarak adlandırılmaya başlanmasına, sorunların asıl nedenlerine inilememesine sebebiyet vererek uyuşmazlığın sadece baskılanmasından öteye geçemediğine vurgu yapılmaktadır (Yılmaz 2007: 58-60).

Devlet-içi çatışmalarda güçlü tarafın güçsüz tarafı baskılaması çözümle aynı anlama gelmediği, söz konusu bastırmayı toplumsal bir travmaya dönüştüren gruplar önce genellikle küçük terör grupları halinde daha sonra ise merkezi otoriteye karşı çatışmaya girmektedirler. Ayrıca çatışmanın acısına doğrudan maruz kalmış kimseler, çatışmadan beslenen birey ve gruplar, barış koşullarını beğenmeyenler, toplumlararası uzlaşi için gerekli olan karşılıklı ödünde bulunmama, uzun süren çatışmalarda belli süre sonra karşı tarafın kaybediyor gibi algılamaya başlaması ve ulusal güç kullanımının makul olmaması halinde çatışmanın sürdürülmesi daha muhtemeldir (Yılmaz 2007: 63-65).

Önemli eleştirilerden birisi olan makul başarı şansı, yeterli şansa sahip olacak yeterli çabayı başlatma ve kesin maliyetlere katlanma istekliliğini gerektirir. İç savaşlarda başarı tanımı bir tarafın yenilmesi ve kazananın kaybedenler üzerinde şartlarını kabul ettirmesi olarak görülmektedir. Oysaki insan haklarını ihlal edenlerin yenilgisi sadece uzun bir düzenin başlangıcı ve uluslararası toplumca daha fazlasını gerektiren bir süreçtir. Askeri zafer sonrası dışarıdan ya da dış güçlerce bir devletin inşası/yeniden inşasının risk altında olduğu aşıkardır. Kamboçya, Angola, Somali örnekleri bunu doğrulamaktadır (Hoffmann 2001: 280).

Nitekim, kaderleri ve kaynakları kayıt dışı ekonomi ve uluslararası yardım ağlarına bırakılan gölge devletlerin devlet olma özelliğini yitirerek eşitler arasında

birinci bile olmaktan aciz ve çatışan taraflardan biri haline geldiği böyle bir ortamda, BM'nin 1990'lı yıllarda müdahale ettiği vakalar önemli ipuçları taşır (Paker 2012: 71). Somali gibi yerlerde durumu daha da vahim hale getiren barış koruyucular, DRC, Somali ve Batı Afrika'da savaş lordlarıyla ticari münasebetler kurmaktan ve kadınlara cinsel şiddet uygulamaktan da geri durmadıkları gibi etkisiz barış koruyucular ve barış yapıcılar Darfur, Bosna ve Haiti gibi yerlerde anlaşmalar yapma yoluyla uzun süren anlaşmazlıkları çözmeye muvaffak olamamışlardır (Bellamy ve Williams 2013: 3).

Müdahaleler için en temel sorunu teşkil eden etkisiz bir müdahalenin sorunu derinleştirme ve çekilen acıları arttırma ihtimali ise uluslararası örgütlerin müdahalesini başarısız kılmaktadır (Newman 2011: 339). Dolayısıyla, müdahale çoğu zaman “değecek amaçlar” uğruna olsa da faydadan ziyade zararlar sonuçlanması muhtemeldir (Waltz 2013: 741). Bu bağlamda eski diktatörlerin yerini yabancı işgal güçlerinin almasının çatışmaları daha da alevlendireceği öne sürölmektedir. Bunun için insani müdahale uzun soluklu ve sadece acil durumlarda başvurulacak bir yöntem olmalıdır (Heywood 2013: 390-391).

Karar vericilerin bilgili ya da bilgisiz kararları ve yanlış neden üzerinde düşünceleri halinde de insani müdahale kötüye gidebilir. Bosna Hersek'te olduğu gibi yerlerinden sürölmüş halkın sürdürölemez yerleşim bölgelerine zorlanmaları, gıda ve sağlık yardımlarını koruma olmadan sağlamaya çalışmaları acil ihtiyacı beraberinde getirdiği gibi yer değıştiren insanların saldırılara maruz kalabildiği görölmektedir (Seybolt 2008: 43). Ayrıca, NATO'nun Kosova'da sıfır kayıp stratejisinde olduğu gibi, sivillerin ölümlünün orantılık ve gereklilik üzerinden meşrulaştırılmaya çalışıldığı da olmuştur (Paker 2012: 88).

Bir diğerk başarısızlık nedeni de ana problemin üstesinden gelemeyeceğini bilmelerine karşın karar vericilerin daha kolay müdahale tipini kasten tercih etmeleridir. Örneğın Ruanda soykırımından sonra bir milyondan fazla Ruandalının sınırı geçerek Zaire'ye geçmelerinden sonra ideolojik olarak kendini adanmış katillerin mülteci kamplarını kontrol etmeye başlamaları ve UNHCR'nin aşırılıkılara karşı acil askeri yardım isteğine hiçbir devletin öne çıkmaması, müdahaleye ilişkin riskleri ve

maliyetlere girmek istememeleri Zaire’de iki iç savaşa yol açarak 3 milyondan fazla insanın ölümüne yol açmıştır (Seybolt 2008: 44). Bu olayın arka planında ise BM’nin çatışma çözümü için önerdiği demokratikleşme ve seçim önerisi, seçimleri kaybedeceğini düşünen Hutuları daha da saldırganlaştırması vardır. Bu da müdahalenin, uluslararası dengeleri değiştirdiği gibi, iç dengelere yönelik de kalıcı hasarlar bırakabildiğini göstermektedir. Yine, BM’nin seçim çağrısı yaptığı Angola’da UNITA, 1992’deki kaybını telafi anlamında katliamlar gerçekleştirmiştir. Ayrıca, BM barış güçleri bizzat yerel şiddetin uygulayıcısı da olabilmektedir. Örneğin; BM güçlerinin soykırım esnasında Ruanda’dan çekilmesi, BM barış gücünün Kongo’da etnik katliamlara sessiz kalması ve BM barış gücü askerlerinin çok sayıda kadına tecavüz etmesi gibi. Bu türden olaylarda BM güçlerinin gittikleri ülkelerde yargı dokunulmazlıkları bulunurken, o ülkedeki BM misyonunun iç soruşturma talep hakkı bulunmakta ve suçu sabit görülene verilen ceza ülkesine gönderilmesi ve orada yargılanması şeklinde cereyan etmektedir. Ancak deliller başka ülkede kaldığı için bu yargılama da problemlidir (Paker 2012: 94-95).

Öte yandan, Soğuk Savaş döneminden farklı olarak zengin devletlerin NATO’nun Yugoslavya’yı bombalaması gibi inisiyatiflerini haklı göstermek için ahlaki değerlere başvurduğunu öne süren Thomas W. Pogge; bir milyon kişiyi Sırp zulmünden korumak adına binlerce hayatı tehlikeye atmak ve milyonlar harcamak yerine, hiç kimsenin hayatını tehlikeye sokmadan milyonlarca kişiyi yoksulluktan kurtarmak için sözü edilen miktarları harcamanın daha mantıklı olacağını düşünmektedir (2008: 650). Fred Halliday ise; BM’nin 50. kuruluş yıldönümüne denk düşen Yugoslavya örneği baz alındığında eleştirilebileceğini ancak yine de BM’nin burada insani, diplomatik, barışı koruma alanlarında etkili olduğunu vurgular. Bunun yanı sıra Güvenlik Konseyi’nin çoğu çözümlerden geçerek aktif müdahaleyi sürdürdüğü ve hiç değilse yanlış yönetim ve yozlaş(tır)manın da içinde bulunduğu BM operasyonlarının başarısızlıklarını inkar etmeden, burada olmuş olanların tüm sorumluluğunu BM’ye yükletilemeyeceği görüşünü savunmaktadır (2008: 581-582).

İnsani müdahaleye ilişkin fayda-maliyet hesabı tartışmasında Heywood, bunun “asıl sonuçlarının varsayımsal” durumlardaki sonuçlarıyla değerlendirilmesi gereğinden

yola çıkarak bunun kolay çözümlenebilecek bir tartışma olmadığını savunur. Örneğin, Ruanda’da daha erken ve daha uyumlu bir müdahale olsaydı, soykırımın önlenilebileceğine ilişkin yaygın düşüncenin hiçbir zaman kanıtlanamayacağını söyleyen Heywood, 1991’de Kuzey Irak, 1999’da Kosova ve Sierra Leone’e ilişkin müdahalelerin faydalı sonuçlar ortaya koyduğunu söylemektedir. Lakin BM’nin barışı koruma güçlerinin Kongo müdahalesinde olduğu gibi insani felaket gerçekleşirken devre dışı kaldığını, Somali’de olduğu gibi başarısız olduğu için kısa sürede sonlandırıldığını belirten Heywood, insani müdahale sayılmamakla birlikte Irak ve Afganistan müdahalelerinin isyanları “uzun süreli mücadele savaşlarını” meydana getirdiğini belirtmektedir (2013: 390).

Bütün bu bilgiler ışığında, tehlikeli ve pahalı bir girişim olan insani müdahalede siyasi ve insani kaygılar arasındaki dengenin hassas ve yine bunlar arasındaki ilişkilerin kırılma ve son derece önemli olduğu söylenebilir. Eğer iyi bir şekilde gerçekleştirilmezse insani müdahalenin hayatları ve kaynakları israf etmesi ve sorunu içinden çıkılmaz hale getirebilmesi hatta savaşları beslemesi söz konusu olabilmektedir (Seybolt 2008: 5).

2.3.4. Çatışan Tarafların Rızasının Alınmaması

Çatışan tarafların aktif olarak rızasının alınmadığı 1990’lı yıllarda BMGK onayıyla müdahale gerçekleştirilirken, 2000’li yıllarda BMGK’nin, onayı bile olmadan müdahale yapılabilmesi, büyük devletlerin çıkarlarının öncelendiği ve güçsüzün güçlüye tahakküm edildiği ikili bir hukuk sistemi oluşmuş ve buna göre yapılan uluslararası müdahale “egemenlik ilkesini aşan bir zorunluluğa” dayandırılmaya başlanmıştır. Benzer ayrım birinci ve yeni kuşak operasyonlarda⁶⁶ da görülmektedir. Birinci kuşak barış operasyonlarından farklı olarak yeni kuşak operasyonlar; soykırım vb. insani felaketleri önlemek için çatışmanın taraflarının rızasını alma ilkesini ilga etmektedir. Egemenlik ve otorite arasındaki ilişkiye dayanan bu durum 2000 yılında

⁶⁶ Barış destek operasyonlarının başarısı çatışan tarafların istekliliğine bağlıdır. Barış destek operasyonları ve barış inşası BM tarafından çok boyutlu operasyonlar olarak değerlendirilmektedir. Askeri aktiviteleri insani destek, kurumların inşası görevinde taraflar arasında uzlaşının sağlanmasına kadar her şeyi kapsayan barışı destek operasyonları, günümüzde daha çok barış inşası olarak adlandırılmaktadır (Olonisakin 2006:276).

BM Genel Sekreter Yardımcısı Lakhdar Brahimi'nin ismiyle anılan raporda teyit edilmektedir. Brahimi Raporu'na göre; iç çatışmalara rıza gösteren grupların, bundan vazgeçme ya da söz konusu grupların bölünmesi sonucu ilk barış antlaşmasını inkar eden yeni çatışmacı grupların belirmesini dikkate alarak rıza ilkesinin mutlak ölçüde uygulanmasını sakıncalı ve imkansız görmekteydi. Uluslararası aktörler, küresel bir anayasacılık fikri çerçevesinde bireysel egemenlik ve insan haklarına vurgu yaparak bunları başaramayan devletlere yönelik uluslararası adaletin müdahalesini öngörmektedir. Devletler müdahale etmedikleri zaman egemenlik ilkesini, müdahale ettikleri zaman da uluslararası sorumluluğa atıf yapmaya başlamışlardır (Paker 2012: 81, 95).

11 Eylül sonrası süreç asimetrik stratejiler kullanan terörizme karşı devletlerin güvenlik örgütlenmelerinde caydırıcılıktan önleyici savaşa doğru bir dönüşüm geçirmesi, uluslararası hukukun meşru müdafaa gerektiren durumlar haricinde müdahale etmeme ilkesi ile çelişen bir durumu beraberinde getirmiştir (Paker 2012: 43). Çünkü 11 Eylül saldırıları sonrasında sanayileşmiş dünyada sivil özgürlükler üzerinde yeni kısıtlamalar, artan göz altına almalar, askeri harcamalarda artış, istihbaratın genişlemesi şeklinde vuku bulan devlet iktidarının yeniden güçlenmesi ve terör ve kitle imha silahları tehditleri ABD liderliğinde Afganistan ve Irak'ta devlet müdahalelerini beraberinde getirmiştir. Terör saldırıları tehdidi altında kalan devletler birbirinin iç işlerine karışma hatta önleyici müdahale etme yolunu seçmeye başlamışlardır. Önleyici müdahale, kitle imha silahları olmakla suçlanan devletlerin bunlardan arındırılması, rejim değişikliği, demokrasi ihracı gibi gerekçeler müdahale için gerekli kamu desteği sağlanmasında bir araç olarak kullanılmıştır. Hatta Rusya, Çin ve İsrail gibi ülkeler terörle mücadele argümanı şemsiyesi altında ayrılıkçı gruplarla sorunlarını şiddete dökererek çözme yolunu seçmişlerdir (Burchill 2012: 113). Böyle bir ortamda uluslararası toplum, düzen lehine sistemli bir düşünüşün yanı sıra bilhassa gelişmekte olan ülkeler büyük güçlerin kendi iç işlerine karışmalarına fırsat verecek bir "Truva atı" haline dönüşmeleri yönündeki endişelerinden dolayı insani müdahaleyi desteklemekte isteksiz davranmaktadırlar (Evans ve Newnham 2007: 312).

Özetle Soğuk Savaş sonrası dönem, rıza ilkesinin aşındığı ve bu yönde bir rıza arayışına girilmemeye başlandığı bir süreci ifade eder hale gelmiştir. Bunda tarafların rızasını almanın zorluğu da önemli etken olmuştur. Bütün bunlara rağmen rızanın alınması, müdahale daha az sorun yaşatacağı ve müdahaleyi daha ekili kılabilceğı söylenebilir. Öyle ki, rızasının alınmaması, çatışan tarafların, üçüncü taraf müdahalelerine ilişkin başta güvensizlik olmak üzere olumsuz algılamalarını tetikleyebilecektir. Bunun ise özellikle müdahil tarafların meşruluğunun tartışıldığı bir ortamda daha belirgin olacağını söylemek mümkündür.

2.3.5. Uluslararası Örgütlerin Küresel Güçlere Bağımlılığı

İnşacılar, uluslararası örgütlerin de otoriteye sahip olduklarını hatta devletlerin egemenlik alanlarına dahi müdahale edebilen kararlar alabildiklerini öne sürerler (Demirtaş 2014: 118). Bununla birlikte, uluslararası müdahalenin, adına müdahale yapılabileceğı bir uluslararası toplum varsaydığı göz önüne alındığında uluslararası toplumu yönlendirenlerin güçlü devlet olması, bunların kendi ulusal çıkarlarını uluslararası çıkar olarak meşrulaştırılabilmelerine olanak tanıdığı öne sürülmektedir. Bu argüman güçlü devletlerin farklı gerekçelerle güçsüz devletlere müdahalesinin önünü açan bir proje olarak görülebilmektedir. Devlet şiddetine karşı sivilleri koruma sorumluluğunun uygulanması kadar onun nasıl gerçekleştirildiğı de önemlidir. Çünkü insani müdahaleyi gerçekleştirenlerin kendi adına hareket etmesi de söz konusu olabilmektedir (Paker 2012: 93-94).

Realistlere göre devletlerin en temel işlevleri, güç merkezli olarak tanımlanmış ulusal çıkarlarını gerçekleştirmektir. Çıkarların devlet tarafından kontrol edilmeyi gerekli kılacak kadar önemli görülmediğı hususlarda bürokratik oluşumlar, hükümet dışı veya ulusötesi kurumların bazen devletlerin çeşitli kararlarına aykırı davranabileceğini öne süren realistler, sorunun büyümesi ve buna bağılı olarak çıkarların ciddi şekilde etkilenmesi söz konusu olduğunda devletlerin müdahale ederek kendi politikalarına uygun eylemde bulunacaklarını iddia etmektedirler (Aydın 2004: 41). Bu bakımdan devletlerin niyetleri, kurumları güçlü ya da zayıf yapmaktadır (Waltz 2013: 752). Bundan dolayı, devlet-içi çatışmalar ciddi boyutlara ulaşmadıkça ya da kendi

çıkarları doğrudan tehdit altında olmadıkça askeri ve maddi kayıp yaşamamak için bu tür çatışmalara sessiz kalabilmektedirler (Yılmaz 2007: 2). Hatta müdahale etseler de yine bu argümanlar gereği müdahaleden çekilebilmekteler ve müdahaleyi başarısız kılabilirler.

Liberal kurumsalcılara göre uluslararası kurumlar, devletlerin ve sivil toplum kuruluşlarının çıkarlarının açıkça dillendirildiği, görüş birliğinin sağlandığı ve ortak kararların yasallaştırıldığı politik yapılardır (McGrew 2008: 592). Uluslararası kurumların diğer devletler tarafından kolayca kullanılmamaları için göreceli olarak özerk olmaları gerekliliği, özellikle kendi çıkarlarını korumak için bu kurumlara daha çok bağlı olan rasyonalist liderler için önemlidir. Bununla birlikte, Keohane'e göre, modern tarihin ayrıntılandırma ve yetkilendirme bakımından en ileri düzeyli çok taraflı kurumu olan AB'nin tarihinde bile, devletlerin kendi ortakları pahasına kendi çıkarlarını elde etme uğruna uluslararası kurumlardan yararlanmayı sürdürdüklerini belirtmektedir (Keohane 2008: 185-186).

Böyle bir ortamda ve geniş çaplı insan hakları ihlallerine karşı bir şeyler yapma arzusu ile işlerin daha da kötüleştirildiği durumların varlığı beraber ele alındığında insani müdahalenin başarı karnesinin karma olduğu aşıkardır. Bunda Batılı liderlerin en iyisini kendilerinin bildiğine ve kendi askerileriyle sorunu çözebileceklerine ilişkin inançları etkili olmaktadır. Örneğin, Ruanda'da soykırıma önlem amacıyla otoriteyle davranılması ve medeni değerler için hareket edilmesi gerektiğini öngören İngiliz ekolünün tersine burada sorumsuzca davranılmıştır (Booth 2012: 380).

Büyük güçler harekete geçmediklerinde uluslararası toplumun diğer kurumlarının işlevselliği konusunda kuşku duyan Bull (1980), özellikle ABD'yi net bir sonuç almaktan ziyade ruh halini yansıtan politikalarının yerel güç odaklarında caydırıcı etki gösterememesini eleştirmekteydi. Uluslararası toplumun tarihini devletler toplumunun temelini oluşturan kültürel uzlaşının zayıflaması ile dekolonizasyon ve yüz yeni devletin kurulmasıyla coğrafi alanın genişlemesi şeklinde tanımlayan Bull, Avrupa'dan dünyanın geri kalanına ihraç edilen uluslararası toplum kurumlarının, güçlerini, bu kurumların devam ettirilmesinde çıkarı bulunan yeni üyelere bağlı

olduğunu düşünmektedir. Bu kurumlara ilişkin yeni bir düzenleme ihtiyacının ise zengin-fakir ayrımı ve ekonomik yeni sömürgecilik algılarının yaygınlaşmasına bağlı olduğunu öne süren Bull, böyle bir ortamda bu kurumlardan en çok fayda sağlayanlarca bu kurumlara zarar verilmesinden korkmaktaydı (Aktaran Griffiths, Roach ve Solomon 2011: 217).

Bu bağlamda örneğin 1990'lı yıllarda BM'nin "düşüşünün" üç önemli nedeni arasında da daimi üyelerin rolü ön plana çıkmaktadır: (1) Savaş biçimlerinin değişmesi (iç savaş ve devletler arasındaki çizginin bulanıklaşması), (2) BM'nin başta beş daimi üye olmak üzere üye devletlerce finanse edilmesi ve devletlerin kendi ulusal çıkarlarını BM çatısı altında gerçekleştirmek istemeleri, ve (3) Soğuk Savaş sona erse de, beş daimi üyenin izin verdiği ölçüde işlevsel olabilmesi. Kendi askeri gücü olmayan BM, genel sekreterinin ricası üzerine üye devletlerden bir askeri güç oluşturabilmekte ve bu da hareket kabiliyetini ve büyük güçlerin kendi nüfuz alanlarında etkili olmasını kısıtlayıcı etki doğurmaktadır (Griffiths, O'Callaghan ve Roach 2013: 39).

BMGK daimi üyelerinin konsensüsü sorunu, BM barış güçlerinin başka bir zayıf yönüne işaret eder. Diğer bir deyişle barış güçlerinin etkinliği güçlü devletlerin uyum ve işbirliğine bağlıdır. Soğuk Savaş dönemindeki ideolojik çekişme (ABD bu dönemde 69, Sovyetler Birliği 114 kez veto etmiş) Soğuk Savaş sonrası dönemde göreceli olarak işbirliğine girilerek veto yetkisi sıklıkla kullanılmamaktadır. Ancak devletler üzerinde yaptırım gücüne sahip merkezi bir otoritenin yokluğu sürdüğü sürece veto yetkisi ve işbirliğinden vazgeçme her zaman mümkün olabilmektedir (Yılmaz 2007: 60-61).

Sayı ve nitelik olarak Soğuk Savaş sonrasında genişleyen BM barış güçlerinin kendi içindeki zayıf yönlerden birisi de nicel ve nitel personel ihtiyacı sorunudur. Doğrudan çıkarı olmayan devlet-içi çatışmalarda pek çok güçlü ülke jandarma görevi üstlenmeye yanaşmamaktadır. Yüksek askeri kapasitesine rağmen ABD ve kendi iç sorunlarını öne süren Rusya'nın BM barış güçlerine katkılarının %1 civarında olması, Japonya'nın personel katkısının olmaması ve AB ülkelerinin %10 civarında olması kaynakları sınırlı olan ülkelerden bu güçlerin tamamlanması beraberinde kalite sorununu, yani deneyimli ve yeterli uzman sıkıntısını getirmektedir. Bill Clinton

döneminden bu yana ABD barış gücü operasyonlarını kendi üzerinde bir yük olarak görme eğilimindedir. 5 Mayıs 1994 tarihli Çok Taraflı Barış Operasyonları Üzerine 25 Nolu Başkanlık Kararı (*Presidential Operation Directive 25 on Multilateral Peace Operations, PDD 25*) göstermektedir ki ABD bu tür operasyonları yük olarak görmekte ve kendi isteksizliğini meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Alınan kararda; ABD çıkarlarını ilgilendirmesi, uluslararası barış ve güvenliğe açık ve ciddi tehdit, amaç ve hedeflerin açıkça belirlenmiş olması, çatışan tarafların rızasının ve ateşkesin olması, operasyonu yürütmede yeterli düzeyde kaynağın olması ve başarı ve sonuçlarına ilişkin gerçekçi kriterlerin bulunması gerekliliği üzerinde durulması bu şartların hepsinin sağlanmasının zorluğu bir tarafa, BM Şartı'nın üye ülkelerin ulusal şart koşmaksızın BM emrine güç göndermesini öngören maddesiyle de çelişmektedir (Yılmaz 2007: 49-53).

BM'nin etkili çalışmasında katkı sağlayan başlıca ülke olan ABD ile ilişkileri oldukça önem arz etmektedir. Ancak ICC'nin 1 Temmuz 2002'de kurulmasıyla bu ilişki önemli bir gerilim yaşamıştır. Çünkü ABD denizaşırı yerlerde ABD askeri güçlerinin operasyonlarının siyasallaşmış kovuşturma geçirmesinden korktuğu için imzalamaya yanaşmamaktadır. BM ile ABD ilişkilerini etkileyen başka bir gelişme de GWOT ve ABD'nin 2003 Irak işgali olmuştur. Bunlara, BM operasyonları için geniş katılımlı birlik katılımı olasılığını düşürdüğü ve bu işgallerin insani haklılaştırmayı suistimal ettiği gerekçesiyle eleştirel yaklaşılmıştır (Bellamy ve Williams 2013: 137-139).

ABD; Kore (1950), Vietnam (1965) ve Irak'a (1991 ve 2003) müdahalesinde diğer büyük güçlerin baskın bir muhalefetiyle karşılaşmadan müdahale etmede yeterince güçlüydü. Bu tür müdahalelerin tolere edilemez tehditler olduğu için yapıldığı argümanı öne sürülebilse de bu tür bir algılamamanın uluslararası sistemden ziyade karar vericilerin algılamalarıyla doğrudan ilişkili olduğu orta çıkmaktadır. Bu çerçevede neo-klasik realistler yapısal ya da sistemik zorunlulukların çoğu zaman belirsiz olduğunu kavramışlardır (Dueck 2009: 149-150).

ABD'nin bu müdahalelerinde şu tür sonuçlar görülmüştür: Öncelikle iç desteği mobilize etme isteği bakımından başkanın savaşa yönelik özel rasyonitesi ile onun kamu temsilinde bir boşluk görülmüştür. İkinci olarak, başkanın hareket alanını

genişletecek şekilde savaşa yönelik iç siyasi kısıtlamaların oldukça belirsiz ve çok yönlü olduğu görülmüştür. nc olarak, başkan bu müdahaleleri iç siyasi nedenlerden ziyade yönetimin Amerikan ulusal güvenlik çıkarlarını algıladığı şekilde gerçekleştirmiştir. Dördüncü olarak, iç siyasi güdülerin söz konusu müdahaleleri teşviki uluslararası seviyenin altında kalmıştır. Truman Kuzey Kore’ye yönelik geri pşkrtme yetkilendirmesinde bulunurken, Johnson Vietnam’daki tırmanmaya ilişkin geçici önlemi tercih ederken, Bush Irak’ta savaş sonrası planlamada başarısız olmuştur. Son olarak, savaşa yönelik popüler desteğin benzer eğilim gösterdiği, Amerikan askerlerinin müdahaleye başlamasıyla halkın başkanın arkasında toplandığı görülmektedir (Dueck 2009: 166-167).

Askeri gücü, milli siyasetin Clausewitzçi manada saldırgan rasyonel bir aracı olarak kullanmak isteyen devletler, giriştikleri müdahalelerde yasal meşruiyet sorunu yaşarlarsa bu onların şhretlerine ağır bir darbe indirme potansiyeline sahiptir. Bunun en bariz rneği ABD ve İngiliz liderlerinin 2003’te planladıkları Irak müdahalesi için gerekli onayı Güvenlik Konseyi’den alamamalarında görülmüştür. Bush yönetiminin siyasi şiddetin gayri meşrulaştırılmasına katkıda bulunmada başarısız olduğunu ve siyasi şiddetin meşruiyetinin önleyici savaşla ortadan kaldırılamayacağını ne süren Ken Booth, Irak Savaşı’nın alternatifleri olması sebebiyle gereksiz, Irak askeri gücünün kontrol altına alındığı için ihtiyaç olmadığını, BM teftiş sisteminin başarılı görülmesi sebebiyle olumsuz sonuçları yüzünden mantıksız ve BMGK’nin onayı olmadığı için de yasadışı olarak değerlendirmektedir (2012: 371, 511).

2.3.6. Maliyet: Bütçe ve Finans Sorunu

İnsani ihtiyaçların arttığı ve krizin tırmandığı devlet-içi çatışmalarda müdahillerin harekete geçmesi çok elzem hale gelebilmektedir. Böyle bir duruma müdahalede bulunacak örgüt için karşısına operasyon için maliyetler çıkmaktadır. Gerek operasyona başlama gerekse de operasyonun yeterli sonucu alıncaya kadar etkili bir müdahale gerçekleştirmesi bakımından söz konusu örgütün bunu finanse edebilmesi gerekir. Bu anlamda müdahalede bulunan örgütlerin kapasitesi ve ek maliyetler yüklendiğinde de ye devletlerin bunu karşılama istekleri ön plana çıkmaktadır. Bu

doğrultuda üye devletler insani-çıkar veya her ikisinin de örtüştüğü bir tercihte bulunacaklar; bu tercihin müdahalenin selameti ile bağdaşmaması durumunda başarısızlık hiç de uzak ihtimal değildir. Bunun içindir ki insani⁶⁷ olabileceği gibi giderleri yansıtan maddi boyutu da yansıtabilen maliyetin hangi boyutu yansıtırsa yansıtсын maliyetin yüksek olması müdahaleyi başarısızlığa sürükleyebilir.

Bütçe ve finans sorunu; güçlü devletlerin kendi üzerlerinde güç kazanarak hegemonyaları için zararlı gördükleri uluslararası örgütleri çıkarlarının gerektirdiği kadar desteklemelerini uygun bulmaları ve bu anlamda maliyetten kaçma anlamında bir isteksizlik sergilemeleriyle de ilintili bir sorundur. Dahası, ülkelerin ekonomik kapasiteleri oranında BM bütçesine pay ödemeleri ilkesine rağmen ve yıllık BM barış gücü operasyon maliyetinin 3 milyar Amerikan Dolarından fazla miktar gerektirdiği bir durumda BM'ye en fazla borçlu ülkelerin başında ABD ve Rusya'nın gelmesi manidardır (Yılmaz 2007: 54-55).

1990'larda BM'nin bu operasyonlar için ayırdığı bütçe yarım milyar Amerikan Doları iken, 1997'de 1 milyara, 2007'de 5.5 milyara ulaşmış, 1947-2007 arasında bu yöndeki toplam harcamalar ise 41.74 milyar Dolar olduğu düşünülmektedir (Griffiths, O'Callaghan ve Roach 2013: 30-31). Bu çerçevede müdahalenin maliyetini karşılama noktasında farklı yönelimlere girişilmesi sürpriz olmayacaktır. Örneğin, BM güçleri doğrudan ülkeye gönderilerek müdahaleleri yönetebilirken, bazen üye ülkelere bu hakkı vererek dışardan yönetmeyi yeğleyebilmektedir. Bazen müdahalenin maliyetini uluslararası toplum ile finansal çevreler karşılarken, bazen de yerli halk müdahaleyi üstlenen ülkeye maliyetini gelecekte ödemektedir (Elmi 2012: 221).

2000'den beri BM liderliğinde, baskıları takiben bir dizi reformlar gerçekleştirilmiş ve böylece BM'nin barışı koruma bütçesi içinde ödemelerin dağılımında değişiklik olmuştur. Eski sistemde p-5 (5 daimi üye) gelişmiş, gelişen ve en az gelişmiş şekilde 4 kategoride paylaştırılırken, yeni sistemde A'dan J'ye kadar 10 kategoriye ayrılmış devletler bulunmakta ve bu yeni sistemde p-5 devletleri barışı koruma maliyetlerinin yaklaşık %2'sini karşılayarak kendilerini rahatlatmış durumdadırlar. Yine Genel Kurul, 5. Komitesi aracılığıyla barışı koruma

⁶⁷ İnsani maliyet hesabı noktasında maliyet daha önce değinildiği için burada müdahalenin başarısızlığında rol oynadığını düşündüğümüz bütçe ve finans sorununa odaklanılmıştır.

operasyonlarının finansmanında önemli rol üstlenmektedir (Bellamy ve Williams 2013: 61).

Hinsch, müdahale konusunda yapılacak adil bir dağıtım düzenlemesiyle, “istekliler koalisyonunun” kendi maliyetlerini sadece kendilerinin karşıladıkları mevcut durumdan daha fazla tarafa paylaştırabileceğini belirtir (2013: 114). Thomas Pogge ve Walter Pfannkuche (2002) de askeri müdahaleler için gerekli yüksek harcamalara dikkat çekerek, savaşların nedenlerinden biri olan yoksullukla savaşmanın, insan haklarının korunmasına yönelik askeri müdahalelere başvurmaktan daha önemli olduğuna vurgu yaparak sorununun kaynağına inmeye çalışmaktadırlar (Aktaran Hinsch 2013: 115). Dünyanın en az gelişmiş kıtası olmasının yanı sıra yoksulluk ve yoksunluğun, insan güvensizliğinin hat safhada olduğu bir coğrafyayı tanımlayan Afrika (Schoeman 2006: 240) göz önüne getirildiğinde bu hiç de yabana atılır cinsten değildir.

III. BÖLÜM

3. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN DEVLET-İÇİ ÇATIŞMAYA MÜDAHALE ETMEKTEN KAÇINMASI: BM'NİN DARFUR KAYITSIZLIĞI

Harita 3.1: Sudan ve Darfur Haritası (Darfur, <http://global.britannica.com>, 13 Ağustos 2015'te erişildi).

3.1. Darfur'daki Çatışmanın Arka Planı

3.1.1. Tarihsel Arka Plan: İlk Sultanlıklardan Bağımsızlığa Kadarki Süreçte Darfur

“Fur vatani” anlamına gelen Darfur (Salih 2005: 21; Collins 2006: 28), Waal’a göre 1874-98 arası hariç 1600’den 1916’ya kadar bağımsız bir sultanlığın adı olmuştur (2005: 181-182). Tarihsel süreçte sırasıyla Daju (1200-1300), Tunjur (1500-1600) ve Keira/Fur (1650) devletine ev sahipliği yapan Darfur’da Keira Hanedanlığı zamanında ilk hükümdarı Suleyman Solongdongo ile Çad’ın doğusundaki Wadai Sultanlığı ile mücadele edilirken (1700-1750), Muhammad Tayrab’ın hükümdarlığında ise Kordofan (1785-1821) ele geçirilmiş, el-Faşir başkent yapılmıştır. 1821’de ise Kordofan Mısır tarafından işgal edilmiş ve Mısır Sudan’ına dahil edilmiştir. 1850-60’larda Mısır’la güçlü ticari ilişki geliştiren Darfur 1874’te Manawashi Savaşı ile köle ticaretçisi Zübeyr Paşa el-Mansur tarafından güneyden işgal edilmiş ve Darfur da Mısır Sudan’ına dahil edilmiştir. 1874-82 arasında bir dizi “gölge sultanlar” adıyla Mısır yönetimine karşı direniş göstermiştir (O’Fahey ve Tubiana 2007: 2, 8-9).

1882’de Mısır’ın İngilizler tarafından işgal edilmesinden sonra ise İngiliz-Mısır ortak yönetimine karşı Batı Afrika’daki Ticiani tasavvuf ekolünden Muhammed Ahmed b. Seyid Abdullah’ın, kendisini Mehdi ilan ederek 1882’de başlattığı ayaklanma 1885’de başarılı olmuştur. 1898’de Omdurman’da İngiliz-Mısır ordusuna yenilenene kadar Darfur’u denetiminde tutmayı başarmıştır. Bu sayede İngilizler Sultan Ali Dinar’ın 1898 yılında yeniden kurduğu Darfur Sultanlığı tanımışlar ve Dinar 1916’ya kadar hayvancılık yapan göçebeleri merkezi yerleşim alanlarından uzaklaştırarak egemenliğini sağlamlaştırabilmiştir. Ancak 1916’da İngiltere Darfur’u işgal ederek burayı diğer sömürgesi Sudan ile birleştirmiştir (Dalar 2013: 6).

1916’da İngiliz işgaline uğrayan Darfur’un 1922-23’de Dar Masalit ile birleşmesi geçmişle önemli bir kopuşu da yansıtmıştır. Sudan topraklarına katılan Darfur İngiliz politikalarıyla yönetilmeye başlanmıştır. Darfur’un işgalinden sonraki 10

yıl boyunca güvenliği sağlama adına ve özellikle Mehdici ayaklanmaları⁶⁸ engellemek için İngiliz yönetimi dolaylı yönetimden⁶⁹ ziyade yeni kabilesel yöneticiler hiyerarşisine dayalı oluşumu seçmiştir (Waal 2005: 192). Bu sayede birbirine karışmış etnik kimlikleri ayrıştırarak Sudan genelinde kabilelere aidiyet temelinde etnik kimlik oluşturmayı amaçlamıştır. Bu şekilde Darfur, Kordofan ile birlikte Sudan'ın bağımsızlığını kazandığı 1956 yılına kadar İngiliz-Mısır ortak idaresince yönetilmiştir (Dalar 2013: 7).

3.1.2. Bağımsızlık Sonrası Sudan'da Temel Çatışma Dinamikleri ve Darfur'un Marjinalleşmesi

1956 yılındaki Sudan'ın bağımsızlığı sonrası en belirgin çatışma dinamikleri kuzey-güney arasında ve Darfur'da yaşanmıştır. Bağımsızlık sonrası Darfur'daki durum İngiliz sömürge döneminden pek farklılık göstermezken, daha bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren Güney Sudan bağımsızlık için harekete geçmiştir. Çünkü 1898'den 1956'ya kadar İngiliz-Mısır yönetimi altında kaldıktan sonra bağımsızlığını kazanan ülkede Arap öncülüğündeki hükümet bir federal sistem oluşturma sözüne karşın, güneydeki askeri yetkililerin isyanına yol açmıştı (Nmoma 2006: 45). Bu yöndeki çatışmalar dönemin devlet başkanı Numeyri'nin güney kesimiyle yaptığı antlaşma yılları olan 1972-1983 arası hariç Kapsamlı Barış Antlaşma'sının yapıldığı 2005 yılına kadar devam etmiştir (Dalar 2013: 7). Bu bağlamda 2011 yılında Güney Sudan olarak bağımsızlığa götürecektir referandumun da önünü açan 2005 yılındaki anlaşmaya kadarki Hartum'la güneydeki ayrılıkçılar arasında görülen sorununa öncelikle değinmek yararlı olacaktır.

⁶⁸ Bu dönemde son mesih isyanı Nyala'da Fakih Abdullah Sihayni tarafından 1921'de gerçekleşse de sonuç alınamamıştır (O'Fahey ve Tubiana 2007: 3).

⁶⁹ Diğer görüştekiler ise 1916 öncesinde ayrı bir devlet olarak işlev gören Darfur'un 1916'daki İngiliz işgaliyle birlikte dolaylı yönetilmeye başlandığını ve 1922'de sağlamlaştırılan bu yönetim şeklinin 1950'lere kadar sürdüğünü öne sürmektedirler. Bu yönetimin az miktarda İngiliz kaynağı ve personelinin yetkilendirmesiyle seçilen geleneksel liderliğin yönetimi olduğu ileri sürülmektedir (O'Fahey ve Tubiana 2007: 3).

3.1.2.1. Güneydeki Ayrılıkçılar Sorunu

Sudan'ın tarihsel arka planına bakıldığında, önemli bir sorunu güneydeki ayrılıkçılar sorunu teşkil eder. Bu sorunun Darfur sorununun çıkış gerekçeleri ile benzerlik ve farklılıkları noktasında ele alınması faydalı olacaktır. Kuzey-güney arasındaki sorunun temeli; İslamcı bir politika izleyen merkezi bir hükümete karşı ülkenin güneyinde yaşayan %25'i Animist ve %5 civarında Hristiyan azınlıkların bağımsızlık, diğer bölgelerde yaşayan muhaliflerin ise rejim değişikliği için yürüttükleri askeri ve siyasi mücadeleye dayanır. Daha çok siyahi Afrikalılardan oluşan güneydeki muhaliflerin ülkenin bağımsızlığı gündeme geldiği yıllardan beri ayrı bir devlet kurma arayışı vardır. Güneydeki Hristiyan ve Animist azınlığı temsilen Savla Kiir'in liderliğindeki Sudan Halk Kurtuluş Ordusu (*Sudanese People's Liberation Army, SPLA*) ve onun siyasi kanadını oluşturan Sudan Halk Kurtuluş Hareketi (*Sudanese People's Liberation Movement, SPLM*) ve bundan ayrılan diğer gruplar mücadelelerini yürütmüşlerdir. 1989'dan beri yürütülen kuzeydeki Afrika kökenli Müslümanların muhalefeti, İslam'ın toplumsal ve siyasal yaşamdaki rolüne ilişkin anlaşmazlığına dayandığı için etnik değildir ve mücadelelerini büyük oranda dinsel açıdan farklılıklarına dayandıran güneydeki muhalefetten ayrılır (İnat 2010: 3-5). 1983'te başlayan Sudan'daki iç savaş, güneyin yarı otonom yönetiminin su, toprak ve petrolü eşit elde etme talebinin de ürünüydü. Sudan hükümeti tarafından desteklenen etnik milisler SPLM ve diğer hiziplerle çatışmaktaydı (Brusset 2004: 6). Aslında daha ülkenin bağımsızlığını kazanmasından sonra başlayan Müslüman kuzey ile Müslüman olmayan güney arasındaki ayrışma özellikle 1983'den sonra belirginleşmiş ve 1983-2002 yılları arasında eski ABD Başkanı Jimmy Carter'ın taraflar arasındaki ateşkes çabalarına ve Nijerya, Kenya, Etiyopya'nın arabuluculuk çabalarına rağmen bu çatışmalarda 2 milyondan fazla Sudanlının öldüğü tahmin edilmektedir (Huliaras 2006: 709).

Bu bilgiler de dahil edildiğinde muhaliflerle ülke nüfusunun yaklaşık %50'sini oluşturan Araplar ve Araplaştırılmış halkların etkin olduğu Hartum arasında 1955'te başlayan, 1972-83 arasında göreceli barış sürecine rağmen daha sonra tırmanarak devam eden çatışmaların nedenleri şu şekilde sınıflandırılabilir. İlk olarak, iktidar ve

güç mücadelesinin varlığı söylenebilir. İkinci olarak, 115 değişik dili konuşan 597 farklı halkın yaşadığı Sudan'ın orta ve kuzey bölgelerinde yaşayan ve siyasi gücü elinde bulunduran Araplarla, güney ve batı bölgelerindeki Afrika halkları arasındaki etnik farklılıklara dayalı gerilimlerdir. Üçüncüsü, dinsel faktörlerdir. Bu faktörle ilişkili olarak Hartum'un 1983 yılından beri yürüttüğü Araplaştırma ve İslamlaştırma politikaları hem kuzeyli hem güneyli muhalefetin ortak hedefi olmuştur. Dördüncüsü, sömürge döneminin mirası olarak, Mısır'ın bir parçasını oluşturan Sudan'ı elinde tutan İngilizlerin böl-yönet politikası çerçevesindeki uygulamalarıdır. İngilizler güneyde eğitim dili olarak İngilizceyi yerleştirmiş, kuzeyli Arap tüccarların güneye girişini yasaklamış, Hristiyan misyonerlerin faaliyetlerini desteklemiş ve kuzeyden bağımsız bir yerel ordu kurmuştur. Bu politikaları II. Dünya Savaşı'na kadar sürmüş ancak bu savaştan ekonomik ve askeri olarak zayıflayarak çıkması nedeniyle Sudan'ı elinde tutamayacağını anlayınca ülkenin kuzeyinin Mısır'a katılmasını engellemek için 1947'den itibaren Güney Sudan'ın yeniden Hartum'la entegrasyonunu sağlayacak politikalar izlemeye başlamıştır. Son olarak, çatışmayı derinleştirici bir unsur olarak dış faktörlerin rolüdür. Bölgeden Etiyopya, Eritre ve Uganda bölge dışından da İsrail ve ABD muhalifleri desteklemişlerdir. İslamcı politikalarının yanı sıra yeni bulunan petrol rezervleriyle önemli hale gelen Sudan'da Çin'in etkinlik kurması Washington tarafından iyi karşılanmamıştır. İran ve Libya merkezi hükümete destek verirken, Mısır ve Suudi Arabistan ise Hartum'un radikal İslamcı politikalar izlediği dönemlerde muhaliflere, diğer durumlarda hükümete destek vermişlerdir (İnat 2010: 3-6).

Bu arada kuzey-güney sorununda önemli bir aşama 9 Ocak 2005'te Kapsamlı Barış Anlaşması⁷⁰ imzalanmış olmasıdır. Buna göre kuzey ile güney arasında güç paylaşımının artırılması nihayetinde de güneyin bağımsızlığı için referandum yapılması kararlaştırılmıştı. Sudan'a barış getirmeyen bu anlaşmanın yapıldığı dönemde Darfur'daki kriz de zirveye çıkmıştı (Ekengard 2008: 11-12).

⁷⁰ Hartum'daki Ulusal Kongre Partisi ile Güney Sudanlı isyancı hareket SPLM/A arasındaki Kapsamlı Barış Anlaşması Ocak 2005'te imzalanmış olmakla birlikte Darfur ve doğu Sudan bu anlaşmaya dahil edilmemiş ve buralardaki isyancı güçlerin itirazları devam etmişti (Program on States and Security 2008: 2).

3.1.2.2. Darfur Sorunu

Darfur sorunu 2003 yılında patlak vermiş olsa da bunun arka planında birbiriyle ilişkili başlıca şu faktörlerin etkisi olduğu yadsınamaz.

a) *Etnik anlaşmazlıklar ve çevresel faktörler*

Genelde kuzey ve güney olmak üzere iki Sudan'dan bahsedilmekle birlikte Waal'ın da yaptığı gibi buna Darfur'u da eklemek mümkündür. Darfur da Afrikalı ve Arap etnisiteleri olarak ayrıştırılmaktadır (2005: 183-184). Arap olanların geçmişi Arabistan'a ve ataları Abdullah el-Cuheyni'ye kadar uzanır. Arap olmayanların ise uzaktan Arap sülalelerle bağlantısı olduğu söylenmektedir. Örneğin Darfur'daki Keira Sultanlığı'nın kökenlerinin Abbasilere dayandığı iddia edilmektedir. Arap olmayan etnik yapıya bakılacak olursa bunlardan başlıcası 6 milyonluk Darfur nüfusunun üçte birine tekabül eden nüfusuyla en büyük etnik grup Fur'dur. Cebel Marra Dağının eteklerine ve güneye doğru yerleşik durumdaki bu grubun dilleri Darfur'da konuşulan diğer dillere pek benzememektedir. Sudan-Çad sınırında ancak daha çok Sudan'da yaşayan ve kendilerine haz dilleri olan Masalit de Darfur'daki diğer bir etnik gruptur. Üçüncü önemli grup⁷¹ Beria olarak da adlandırılan Zaghawa ve Bideyat'tır. Merkezi Sudan bölgesindeki Zaghawaların kökeni 9. yüzyıla kadar geri gider. Beria dilini konuşmaları itibarıyla de uzaktan Çad'ın kuzeyindeki Teda/Daza (Tubu) dil ailesiyle ilişkili olduğu öne sürülmektedir (O'Fahey ve Tubiana 2007: 6, 26-30).

Medyada Arapların ve Afrikalıların savaşı olarak da bilinen Darfur'daki çatışmanın bir tarafını oluşturan Darfurlu kabilelerden Fur ve Masalit Afrikalı çiftçi kabileleri oluştururken, Zaghawa (Afrikalı), Bakara ve Abbala (Arap) çoban kabileleri oluşturmaktadır. Darfur'da geçerli dil Arapça olmasına rağmen, Afrikalılar kendi yerel dillerini birincil dil olarak kullanmaktadırlar. Darfur'un genel dini yapısı Maliki mezhebine dayalı İslam olmakla birlikte Darfurluların çoğu farklı sufi mezheplere aittirler (Ekengard 2008: 12). Koyu tenli, Afrikalı yerleşik Sudanlılarla açık tenli Arap

⁷¹ Darfur'daki Arap olmayan etnik yapılar şunlardır: Berti, Meydob, Tuncur, Dacu, Birged, Borgo, Mima, Kimr, Tama, Fallata. Darfur'daki sığır sahibi Bakara ve deve sahibi Abbala Cemele olmak üzere başlıca iki gruba ayrılan Arap gruplar bir çok alt gruplara ayrılabilir: Rizaykat, Maliyye, Taişa, Beni Halba, Misisriyye, Awlad Raşid, Beni Huseyin ve Zeyyadiyye (O'Fahey ve Tubiana 2007: 32-38).

dönemindeki kıtlığın en kötü aşamaya geldiği duruma merkezi hükümetin gereken desteği vermediği görülmektedir (Program on States and Security 2008: 19-21). Afrikalı topluluklar, hükümetin kaynaklar için yapılan mücadeleye çözüm üretmek yerine Arap kabileleri silahlandırmasına tepki göstermeye başlamışlardır (Keskin 2009: 68). Fur ve Masalit gibi tarımsal kabileler Arap komşularının yanı sıra merkezi hükümetle de anlaşmazlık yaşamaya başlamışlardı. Bu da 1990'ların sonunda Fur, Masalit ve Zaghawa gibi Afrikalı grupların silahlı direniş grupları oluşturmalarını beraberinde getirmiştir (Ekengard 2008: 12).

b) Hartum'un Darfur'u ekonomik ve siyasal yönden marjinalleştirme politikaları

1956'da İngiliz-Mısır yönetiminden bağımsızlığını kazanan Sudan'da Darfur'la ilişkili üç gelişmenin varlığı göze çarpmaktaydı. İlk olarak, insan ve hayvan sayısının artması nedeniyle toprak, su ve otlaklar üzerinde rekabet kendini göstermeye başlamıştı. İkinci olarak, siyasal partilerin etnik temelde yeni ittifaklara yöneldikleri görülmüştür. Bu anlamda Ümmet Partisi Batı Sudan'da Bakara ve Fur içindeki diğer Afrikalı kabilelerden destek almıştı. Üçüncüsü ise Batı Sudan'daki Ümmet Partisi'nin tekeli ağır bölgesel hareketlerle kırılmaya başlanmıştır. Örneğin, Beca Kongresi (*The Beja Congress*), Nuba Dağları Genel Birliği (*The General Union of the Nuba Mountains*) ve Darfur'un Rönesansı için Cephe gibi 1960'lar boyunca bölgesel örgütlerin ortaya çıkması geleneksel siyasal partilerin merkez ve nehir kıyısındaki Sudan ile ülkenin geri kalanı arasındaki eşitsizliği gidermede başarısız olması ve buraların kalkınamamasının bir sonucunu da yansıtırken, ülkenin askeri darbelere (1958, 1969 ve 1989) maruz kalması diğer bir sonucunu yansıtmaktadır (Salih 2005: 5-6).

Bunlardan 1989 yılındaki Ulusal İslami Cephe'nin (Ulusal Kongre Partisi) Sadık el-Mehdi hükümetini, güneyde SPLA'ya (Sudan Kurtuluş Hareketine) karşı savaşı kaybettiği için güçsüz görülmesi ve bunun ülkenin diğer yerlerinde bağımsızlık hareketlerine örnek oluşturacağı gerekçesiyle devirmesi Darfur'daki krizin kökeni olarak da gösterilmektedir (Bonnar, <http://sendika1.org>, 26 Ağustos 2015'te erişildi). Bu darbe sonrası eski yerel yönetim sistemi bölgede yenilenmiştir. Bu anlamda tartışmalı bir reform olarak 1995'te Darfur'da merkezi yönetim kuzey, batı ve güney Darfur

olarak üçe ayrılmıştır. Yani 1956 Ocağındaki bağımsızlıkla başkenti el-Fashir olan Darfur eyaleti 1970'lerin başında başkenti el-Fashir olan kuzey ve başkenti Nyala olan Güney Darfur olarak ikiye ayrılmış olmakla birlikte bu ayırım 1994'te üçe çıkarılmış⁷² ve kuzey ve güneyin yanı sıra bir de başkenti el-Cineyne olan Batı Darfur vilayeti eklenmiştir. Bununla Darfur'da en büyük etnik grup olan Fur'un etkisinin güçsüzleştirilmeye çalışıldığı öne sürülmektedir (O'Fahey ve Tubiana 2007: 4).

Aslında Sudan'ın bağımsızlığından bu yana böl-yönet anlayışının krizi tırmandırdığı görülürken (Albright ve Williamson 2013: 17-18), ülkenin kalkınmasında pürüzler yaşamasının bu krizde pay sahibi olduğu hatta bu pürüzlerin de köle ticaretini içeren acımasız ticaret uygulamaların yaşandığı önceki yüzyıllardan izler taşıdığı öne sürülmüştür (Sudan Case Report 2010: 2). Darfur'daki kriz su, tarım ve otlak gibi sınırlı kaynaklar üzerinden çiftçilerle hayvan güdenler arasındaki çatışmadan etkilenmiştir. Ancak merkezi hükümetin Darfur bölgesini ihmal etmesi yanında az gelişmişlikten kaynaklanan sorunlar asıl belirleyici olmuştur. Halkı fakir olmakla birlikte bölgenin fakir olmadığı Darfur'da isyancı grupların güç ve refah paylaşımı talebi de aslında kalkınma sorununa işaret etmektedir (Salih 2005: 22-23).

Tarihsel olarak Afrikalı Fur ve Masalit ve Araplar (özellikle Bakara Araplarının) çatışmasına tanık olan Darfur'daki bu çatışma, merkezin periferiye yönelik mücadelesi şeklinde de okunabilir. Şöyle ki, kırsal ve okuma yazma bilmeyen daha çok Batılılar (Evlad el-Ğarb) olarak bilinen Darfurlu Bakara Araplarıyla daha bilgili ve okumuş Nil nehri boyunca yerleşmiş ve nehir halkı (Evlad el-Bahr) olarak bilinen Araplar arasında, bir diğer deyişle periferideki Darfurlu merkezin mücadelesi olarak da görülebilir (Collins 2006: 25). Çünkü Darfur gerek kolonyal yönetimde gerekse de bağımsızlık sonrasında Sudan siyasetinde periferide kalmıştır. Yeterince fon sağlanmayan Darfur'da ulusal partiler yerel elitlerle ittifak kurduklarında oyların ödülü bu elitlere gitmiş ve bölgenin ekonomik ve siyasal olarak marjinalleşmesi devam etmiştir (Program on States and Security 2008: 19).

⁷² Darfur'u bir bütün olarak ifade etmek için Darfurlular, "büyük Darfur" manasında "Dar Fur kabira" kullanmaktadırlar (O'Fahey ve Tubiana 2007: 4).

Bu anlamda Darfur'daki şiddetin nedenini yerel ve ulusal düzeyde incelenebileceğini söyleyen Mahmood Mamdani, yerel nedenleri de ikiye ayrılabilirliğini ve bunlardan birisi bazılarını yurt verilirken diğerlerinin mahrum bırakılmasıyla kabileler arasında bölünmüş Darfur'un kolonyal mirası olarak görülmektedir, diğeri ise 40 yıl süren kuraklık sürecidir (2009: 4). Bununla ilişkili olarak Darfur'daki krizin kıvılcımı hükümet tarafından bölgenin ihmal edilmesi ve hükümetin desteklediği göçebeler ile yerleşik tarım toplulukları arasında özellikle sınırlı kaynaklar üzerinden etnik gerilimin varlığı görülmektedir (Sudan 2007: 26). Bilhassa, çoban ve çiftçiler arasında yaşandığı gibi su ve toprak gibi kaynaklar üzerinde de yaşanan mücadele düşük yoğunluktaki çok sayıdaki çatışmanın nedenini oluşturmuş ve bu çatışmalar siyasal manipülasyon nedeniyle kısa sürede yayılmıştır (OECD 2005: 2-4). Bu manipülasyonların Hartum rejiminin, Arap milliyetçiliğini teşvik ederek Arapları Afrikalı kabilelere karşı kullanarak Darfur'u Araplaştırma politikasına da hizmet ettiği söylenebilir (Dalar 2013: 7).

Bu tür gelişmeler ise Mamdani'nin vurguladığı ikinci hususa dikkat çeker. Mamdani'ye göre ulusal düzeydeki nedenin, devleti devam eden iç (kabilesel) savaş içine çekecek bir isyanın olduğunu öne sürmüştür (2009: 4). Bu yönde isyan hareketlerinin ise önceleri daha çok ülkenin gelişimi için oluşturulduğu görülürken, ilerleyen yıllarda Hartum tarafından kendilerinin marjinalleştirildiğini düşünen hareketlerin isyancı örgütleri kurdukları görülmektedir. Bu doğrultuda öncelikle Darfur'un sosyo-ekonomik ve siyasal yönden gelişimi amacıyla hareketlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Bunlar arasında 1957'de kurulan Kırmızı Flama Derneği, 1964'te kurulan Darfur Kalkınma Cephesi, 1966'da kurulan Darfurlular Sooney Hareketi, 1979'da Darfur Halk Ayaklanması ve 23 Şubat 2010 tarihinde Darfur'daki on küçük ayaklanmacı grubun aralarında ittifak yaparak oluşturduğu Kurtuluş ve Adalet Hareketi (*Liberation and Justice Movement, LJM*) sayılabilir (Dalar 2013: 8-9). Ancak bunlar içinde en öne çıkanları Şubat 2003'te Sudan Özgürlük Ordusu/Hareketi (*Sudan Liberation Army/Movement, SLA/M*) ve Nisan 2003'te kurulan Adalet ve Eşitlik Hareketi (*Justice and Equality Movement, JEM*)'dir (O'Fahey ve Tubiana 2007: 3). Çünkü bu son iki isyancı güç Hartum'daki merkezi hükümetin yıllarca Darfur'da Arapları ayrıcalıklı görmesinden şikayet etmişlerdir. 2003 Şubatında çatışmalar

başladığında SLA ve JEM gibi isyancı güçler, siyah Afrikalılara baskı yapıldığı ve ihmal edildiği suçlamasında bulunmaktadır (Udombana 2005: 1152-1153).

c) Bölgesel faktörler

Darfur'un Sudan'a dahil edilmesi, Darfurluların sadece ekonomik ve siyasal marjinalleşmesini beraberinde getirmemiş aynı zamanda onların tek tarih ve kimliklerinin ihmaline de yol açmıştır. Şiddetin Darfur'un geçmişinde olduğu gibi yakın döneminde de kimlik oluşumunu şekillendirdiği söylenmektedir. Ayrıca saltanat günlerinden dışsal ekonomik ve ideolojik bağlantılar devlet gücünün doğasını şekillendirdiği ve merkezileşmeyi ve yırtıcı ortamı beslediği söylenmektedir (Waal 2005: 203). Bunun yanı sıra Darfur'daki çatışmanın başta Libya ve Çad olmak üzere Sudan'ın komşu ülkelerle olan ilişkilerinden etkilendiği görülmüştür. Darfur'daki çatışma Kaddafi'nin Sahranın güneyinde bir Arap, İslami Sudan Libya İmparatorluğu kurma arayışı sonrası daha geniş alana yayılmıştır (Collins 2006: 25). Nitekim Libya'daki İslamla ve sömürgecilik karşıtlığıyla sentezlenen Arap milliyetçi ideolojisi de Darfur'daki Arapların ilgisini çekmiştir (Dalar 2013: 7-8).

Bu çatışmanın Sudan-Çad arasındaki ilişkilerden bağımsız olmaması da göstermektedir ki bölgesel ayrışmalar çatışmada önemli bir faktör olmuştur. Çad, Goukouni Wedeye'nin 1982'de Hüseyin Habre tarafından devrilmesine kadar silahlı grupları desteklemişti. Ancak ABD ve Fransa'nın çıkarlarıyla örtüştüğü için bu ülkelerce desteklenen Habre döneminde Libya'lı muhalif güçlerin eğitildiği ve desteklendiği görülürken, Sudan Devlet Başkanı Nimeyri tarafından da üstü örtülü olarak onaylanmıştı. Libya ise buna karşılık Darfur'a kaçan Çadlı muhalif güçlere yardım ederken Habre rejimini devirmeye niyetlenmişti. Nimeyri'nin 1985'te devrilmesinden sonra Libya Darfur'daki Çadlı isyancılara savaşçı ve silah sağlamıştır. Kaddafi'nin bu politikası aynı zamanda onun ideolojik pan-Arabist hedefleri ve Arap üstünlüğü ideolojisiyle de örtüşmekteydi. Nimeyri'den sonra başbakanlığa 1986 Nisanında seçilen Sadık el-Mehdi, Kaddafi'nin ülkesindeki eylemlerini Kaddafi'nin Nimeyri karşıtlarını desteklediği için göz yummuştur. Çad'da Deby başa geçtiğinde ise Sudan'daki NCP hükümeti 2003'e kadar Deby'e destek vermiştir. Ancak bundan sonra Sudan hükümeti, Deby hükümetinin Darfur'daki isyancı grupları desteklemesine ve

SLA'nın Çad'daki mülteci kamplarından serbestçe savaşçı toplamasına izin vermesine karşılık Çad'daki silahlı muhalif hareketleri desteklemeye başlamıştır. Sudanlı askerlerin ve Cancavidlerin Çad'daki SLA'ya saldırı düzenlemesi üzerine ise Deby Sudan sınırından gelen saldırıları engellemek için Darfur'da ittifak arayışına başlamıştır (Program on States and Security 2008: 24-25).

3.2. Darfur'da Çatışmanın Gelişimi ve Afrika Birliği'nin Yetersiz Girişimleri

3.2.1. Çatışan Silahlı Taraflar

Darfur'da silahlı grupları hükümet destekli güçler ve isyancı güçler olarak ikiye ayırabiliriz. Hükümet destekli güçlerin başlıcaları Halk Savunma Gücü (*Popular Defence Force, PDF*) ve Cancavidler (*Janjaweed*) iken silahlı muhalif güçlerin başlıcaları ise Sudan Kurtuluş Hareketi/Ordusu ile Adalet ve Eşitlik Hareketi'dir.

Halk Savunma Gücü (PDF): Her ne kadar NIF rejimi Darfur'daki çatışmayı kendinden öncekilerden almış olsa da Sudan toplumun gerçek militaristleşmesi PDF'nin 1989'da ilanıyla başlamıştır. Bu güçler, düzenli askeri güçler ve güvenlik birimleriyle işbirliği halinde erkek ve kadınların sivil ve askeri görevler için eğitilmesi, ülkede güvenlik bilincinin yükseltilmesi gibi amaçlar edinmişti. Bu güçler NIF milislerine karşı saldırılarda da bulunmuş ve SPLA'ya karşı savaşta hizmet etmişlerdir. Yıllar boyu Güney Sudan'daki topluluklara karşı yapılan vahşetten sorumlu oldukları iddia edilmektedir. Ayrıca bu güçler Arap olmayan Darfur, Kordofan, Nuba Dağları ve doğu bölgelerine karşı da aktif rol üstlenmişlerdir (Salih 2005: 8-10).

Cancavidler: Cancavid Arapçada “at üzerindeki şeytan” anlamına gelmektedir. Bu terim Uluslararası Soruşturma Komisyonu Darfur Raporu'nda “cezasız kaldığı eylemlerinden yarar sağlayan Sudanlı devlet yetkililerinin hoşgörüsü, desteği ya da suç ortaklığı şeklinde ve hükümetin yetkisi altında Arap mislilerin gerçekleştirdiği eylemler” şeklinde tanımlanmıştır (Report to the Secretary-General 2005: 31-32).

Eski zamanlarda sürülerini Darfur ve Çad'dan geçiren ve Fur'larla otlaklara ve suya erişim konusunda rekabet eden hayvan sahiplerini tanımlayan Cancavidler (Bonnar, <http://sendika1.org>, 26 Ağustos 2015'te erişildi), 1972'deki Kaddafi'nin Çad ve Sudan sınırlarındaki bölgeyi birleştirmek ve Araplaştırmak için kurduğu İslam Lejyonu ve Arap Topluluğu örgütlenmesine kadar geri götürülebilmektedir. 2006 yılındaki Abuca Antlaşması'yla bu milislerin dağıtılması öngörülmüş olsa da bunların 2003 yılından 2008 yılına kadar Darfur'da düzenli birliklere karşı başarı gösteren SLM/A'ya karşı hükümet tarafından silahlandırıldığı ve Darfur'da yaygın ve yoğun olarak işlenen insanlığa karşı suçlarda ve soykırım suçunda pay sahibi oldukları ileri sürülmüştür (Dalar 2013: 10-11).

Sudan Kurtuluş Hareketi/Ordusu (Sudan Liberation Movement/Army, SLM/A): 1980'lerde Güney Darfur'daki hükümet destekli PDF gibi kabilesel milislerin eylemlerine bir cevap olarak kurulan Darfur Kurtuluş Cephesi (*Darfur Liberation Front*) 2003'te isim değişikliği yaparak Sudan Kurtuluş Ordusu (*Sudan Liberation Army, SLA*) ya da siyasi kanadı SLM olarak adlandırılmıştır. SLM/SLA'nın amacı bütün Sudanlıların kalkınması, kültürel ve siyasi çoğulculuğu ve ahlaki ve maddi refahı, gücün paylaşımı ve yeniden insanın tamamlanması ve eşitlik temelinde birleşik demokratik bir Sudan oluşturmaktır. Bu açıdan SLM/SLA ulusal bir hareket olarak bütün Sudan'ın temel problemlerini çözmeye yönelmiştir. Bu amacıyla aslında birleşik Sudan sloganı altında bağımsızlık mücadelesi veren SPLM/SPLA ile de benzerlik taşıdığı öne sürülmektedir (Salih 2005: 14-15). Hatta Güney Sudan'da Salva Kiir tarafından 1983'te kurulan SPLM/A'nın Darfur kolu olarak da bilinmektedir. Darfur'un Cebel Marra bölgesinde 28 Haziran 2002 tarihinde kurulan ve seküler karakterde olan bu hareketin eş başkanlıklarını Fur'lardan Abdul Vahid Muhammed Nur, Zaghawa'lardan Minni Minawi üstlenmişlerdir (Dalar 2013: 8-9).

Dolayısıyla 2005'te SLM Minni Arkoy Minawi (SLA/MM) ve Abdul Vahid Muhammed el-Nur (SLA/AW) liderliğinde olmak üzere ikili yapıya bürünen bu hareket ayrıca 2006 yılında Darfur Barış Anlaşması görüşülürken Abdul Vahid'in hükümetle tek taraflı gayri resmi görüşmeler yürütmesine kızan 19 SLA/AW komutanı tarafından daha

sonra ismi SLA-Unity olarak değiştirilen G-19 oluşturulmuştur (Program on States and Security 2008: 26-27).

Adalet ve Eşitlik Hareketi (Justice and Equality Movement, JEM): Darfur'daki diğer bir büyük muhalif grup olan JEM, siyasal yönelimini Sudan'da barışı sağlama şeklinde açıklamıştır. JEM eşitlik ve adalete dayalı demokratik birleşik bir Sudan konusunda olmasa bile SLM/SLA ile ayrı bir devlet oluşturma mücadelesi vermeme yönünden aynı pozisyonda buluşmakta, ancak aralarında şu farklar vardır. İlk olarak, SLM/SLA din ve devlet arasındaki ayrımında açık olurken, JEM bu konuda farklı düşünerek İslam'ın, Sudan'ın siyasi geleceğindeki rolünü belirtmemiştir. JEM'in, Hassan el-Turabi'nin Ulusal Halk Kongresi (*National Popular Congress, NPC*) ile yakından ilişkisi olduğu söylenmektedir. Hatta JEM; Beşir tarafından 1999'da kovulan Turabi ve destekçilerinin Beşir rejimini istikrarsızlaştırmak için kullandıkları siyasi örgüt olarak görülmektedir. İkinci olarak, JEM hükümetin gelecekteki yapısının, NIF'in daha önceden önerdiği gibi İslam hukuku altında yönetilebilecek bir federal sistem olmasını öngörür. Üçüncü olarak, JEM Turabi ve onun yanlılarıyla bağlantılı şekilde 11 Eylül sonrası dönemde siyasal İslam'ın yeniden yorumlanmasında içsel farklılardan dolayı Sudan hükümetine karşı çıkmaktadır (Salih 2005: 15-17). JEM'den farklı olarak SLA ve onun siyasi kanadı olan SLM; Fur ve Masalit etnik gruplarına ait köylülerin, Cancavidlerden kendilerini korumak için oluşturulmuştur. JEM'in kuruluşunda, Sudan'da Arap ırkçılığına değinen siyah kitabın referans alındığı söylenebilir (Lusk 2008: 170).

Diğer muhalif hareketler: Bölgenin kalkınamamasından ve ihmal edilmesinden Hartum'u sorumlu tutan Darfurlular artan hoşnutsuzluklarının göstergesi olarak JEM ve SLA'yı oluşturmuşlardı (Nmoma 2006: 59). Devam eden süreçte dört yeni hareket daha Darfur'da ve komşu batı Kordofan'da ortaya çıkmıştır. Bunlar; güney Darfur'da Khorbaj, komşu batı Kordofan'da al-Shahamah ve N'djamena'daki ateşkes görüşmelerinden önce 2005'te JEM'den ayrılan Reform ve Kalkınma için Ulusal Hareket (NMRD) ve Sudan Marjinalleşmeyi Ortadan Kaldırma Hareketi'dir (ICG 2005a: 12-13). Bunların yanı sıra 2006 ortasında ayrıca Çad ve Eritre'nin desteğiyle Ulusal Kurtuluş Cephesi oluşturulmuştur (Program on States and Security 2008: 27).

3.2.2. Çatışma Süreci, Darfur Saldırılarının Yol Açtığı Felaketler ve Sudan Hükümetinin Sorumluluğu

1989’da askeri darbeye başa gelen General Ömer Beşir’in izin verdiği Ulusal İslamcı Cephe bölgesel gerilimleri alevlendirmiştir. Afrikalı çiftçilerle çoğu Arap göçebeler arasındaki mücadele artmıştı (<http://www.unitedhumanrights.org>, 13 Ağustos 2015’te erişildi). 1989 yılında oluşturduğu Devrim Komuta Konseyi’ni 1993 yılında hem yasama hem yürütme güçlerini kendi kontrolü altına alıp ve adına feshederek kendisini devlet başkanı ilan eden Beşir, 1996 yılında tek aday olarak katıldığı seçimleri kazanmıştı. Kurduğu Ulusal Kongre Partisi ile ülkeyi tek partili bir sisteme dönüştüren Beşir, ülkenin dininin ve yasama kaynağının İslam olacağını öngören anayasayı 1998’de çıkardıktan sonra siyasi partilere sınırlı şekilde izin vermiştir. Bu tür olumsuzlukların yanı sıra genel olarak bakıldığında Beşir döneminde öncekilere nazaran daha fazla Araplaştırma ve İslamlaştırma politikası izlenmiştir (Dalar 2013: 11). Daha önce de değindiğimiz Darfur’daki çatışmanın nedenlerine bakıldığında aslında sorunun çok eskilere uzandığı görülmektedir. Bu bakımdan 2003 başında başlayan çatışmalar aslında 1930’lara kadar geri götürülebilen sorunun son ve en önemli aşamasını temsil eder. Bu son aşamada çatışmanın patlak vermesi Fur, Masalit ve Zaghawa olmak üzere üç Darfurlu “siyah Afrikalı” grubun 2003 Şubatında Sudan Kurtuluş Hareketi ile Adalet ve Eşitlik Hareketi bünyesinde kendilerine yönelik 1990’lardan beri göçebelerin saldırılarından yerleşik halkı korumadaki başarısızlığının yanı sıra siyasi marjinalleşmeden sorumlu tuttıkları ve ekonomik ihmalle suçladıkları Sudan hükümetine karşı isyan etmeleriyle gerçekleşmiştir (Yeşilyurt 2013: 425; Williams ve Bellamy 2005: 30).

Hükümet güçleri ve Cancavid milislerinin saldırıları Darfur’da yüzlerce köyü hedef almış ve sistematik olarak yerlerinden etme ve öldürme suçları işlemişlerdir. Her ay 5 bin kişinin öldüğü Darfur’da 400 bin kişi hayatını kaybederken 2,5 milyon insan da yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Sudan hükümeti bu sayıları ve Cancavidlerle olan bağlantısını inkar etmiştir (Nmoma 2006: 59).

Hükümetin terörist ilan ettiği isyancı grupların üzerine Cancavidlerin de desteğini alarak karşılık verdiği çatışmalar bölgede büyük bir insani krize sebep olmuştur (Yeşilyurt 2013: 425). Hartum'un isyancılara karşı yürüttüğü operasyonlar Çad'ın içine kadar uzanmış ve bunların sonucunda çoğu sivil yaklaşık 30 bin insan yaşamını yitirirken, yaklaşık 1.2 milyonu ise evlerini terk etmek durumunda kalmıştır. Bunlardan 200 bininin Çad'a kaçtığı, diğerlerinin ise Sudan içindeki kamplara yerleşmekle birlikte Cancavid saldırılardan kurtulamadıkları öne sürülmektedir. Örneğin, 2004 ortasına kadar Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre çatışma sonucu her gün 240 ila 440 insan hayatını kaybetmekteydi (Williams ve Bellamy 2005: 30-31). Hatta Darfur'da Cancavidler ve hükümetin havadan bombardımanı ile oluşan insani krizin boyutunu tarif etmek için büyük çaplı insani kriz, etnik temizlik hatta soykırım⁷³ tanımlamaları yapılmaktadır (Sutch ve Elias 2007: 166).

Bu dönemde BMGK, müdahale içermeyen sadece iki karar almakla yetinmiştir. Bu kararlardan ilkinin, BM Şartı'nın 7. Bölümü çerçevesinde insan haklarına, uluslararası hukuka eylemler ve soykırım suçu ile insanlığa karşı suç unsurlarının belirlenmesine ilişkin 18 Eylül 2004 tarihli 1564 sayılı Genel Sekreter'den komisyon kurması için yetkilendirilmesi doğrultusundaki karardır. İkincisi, 31 Mart 2005 tarihli 1593 sayılı karardır. Bu karar, Darfur'daki durumun uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği ve buradaki olayların UCM savcılığına iletilmesi kararından öteye geçememiştir. Ayrıca bu kararda Cezayir, Brezilya, Çin ve ABD çekimser kalmışlardır (Dalar 2010: 284).

Darfur'da yaşanan olayları 2004 Temmuzunda ABD Kongresi soykırım olarak nitelendirirken, 18 Eylül 2004'teki BMGK'nin 1564 sayılı kararı çerçevesinde oluşturulan Uluslararası Darfur Soruşturma Komisyonu'nun 25 Ocak 2005'teki raporunda; Darfur'da olanların, Sudan hükümetinin "Afrika kabilelerini kısmen ya da tamamen yok etme niyetini" taşımadığı yani soykırım niyeti tespit edememekle birlikte 51 kişinin UCM'nde yargılanması gerektiğinden bahsetmiştir. BMGK, Mart 2005'te 1593 sayılı kararla konuyu UCM'ne devretmesinin ardından UCM, Mart 2009'da Devlet Başkanı Ömer el-Beşir'in de aralarında bulunduğu çok sayıda kişi hakkında

⁷³ Darfurlular da Hartum hükümetinin kendilerine yönelik saldırılarını soykırım ve savaş suçları bağlamında değerlendirmektedirler (Lyman 2013: 239).

tutuklama kararı vermişti. UCM'nin başlatmış olduğu soruşturmalarda Sudan hükümeti işbirliğine yanaşmasa da 4 Mart 2009'daki ilk duruşmada Darfur'da sivillere karşı yağma, tecavüz ve kitle ölümlerinden suçlanan Beşir'in yanı sıra eski içişleri bakanı Ahmed Harun ve Cancavid milis lideri Ali Kuşeyb için de tutuklama kararı çıkartılmış ancak bunlar teslim edilmemiştir. Afrika Birliği'nin de kabul etmediği ve hükümetin birçok uluslararası yardım kuruluşunu ülkeden kovduğu bu karardan sonra 2010 Temmuzunda UCM bu kez suçlamalarına soykırımı da ekleyerek Beşir aleyhine ikinci bir tutuklama kararı almıştır (Yeşilyurt 2013: 425; Keskin 2009: 69).

Bugün itibariyle Darfurluların sorunları devam etmekte ve güvenliği tesis edecek barışa ulaşılamamıştır. BM tahminlerine göre, 2.7 milyon Darfurlu ülke içinde göç etmek durumunda kalırken 4.7 milyonu ise insani yardıma muhtaç hale gelmiştir. Darfur sorunu çözmek sadece Sudan halkı için değil Sudan hükümetinin geleceği ve bölgesel istikrarı için de önem taşımaktadır (<http://www.unitedhumanrights.org>, 13 Ağustos 2015'te erişildi).

3.2.3. Afrika Birliği (AU)'nin “Afrikalı Soruna Afrikalı Çözüm” Arayışı ve Başarısızlığı

İnsancıl müdahalelerin BM, bölgesel örgütler ya da bir devlet ya da devlet grubunca gerçekleştirilmesi olasıdır. İlk olarak bir müdahalenin BMGK tarafından 7. Bölüm dahilinde alınan bir karara dayanılarak gerçekleştirilmesi söz konusu müdahalenin meşruiyet zemini oluşturmaktadır. Bu çerçevede BMGK, durumun 39. maddeye göre barışa yönelik tehdit olduğu veya barışın bozulduğuna karar verirse gerekli önlemlerin alınması için bir devleti, örgütü ya da devletler grubunu yetkilendirebilir. İnsancıl müdahalede bulunabilecek diğer bir aktör de bölgesel örgütlerdir. BM Şartı'nın 53. maddesi, bölgesel örgütlerin bu nitelikteki eylemlerini BMGK'nin onayına bağlı kalmak kaydıyla tanımaktadır. Bu yönde bir istisna niteliğindeki NATO'nun Kosova müdahalesi BMGK yetkilendirmesi olmaksızın gerçekleştirilmiştir. Darfur örneğinde ise BM'nin kayıtsızlığı ve NATO'nun askeri müdahalede bulunmadığı ve sadece AU'ne lojistik destek vermekle yetindiği görülmüştür. Bu anlamda bu müdahale işlevini AU üstlenmiştir. Sözleşmesindeki

müdahale hakkına (4/h maddesi⁷⁴) ve 2004'te BMGK'nin iznine bağlı olarak bu sorumluluğu üstlenmiştir (Keskin 2009: 70-71).

Bu ise AU'nin 2003 yılında Darfur'daki olayların tırmanması üzerine 2004'te 60-80 kişilik gözlemci ve 300 kişilik koruma gücü konuşlandırma talebi ve bunun 28 Mayıs 2004'teki ateşkes anlaşması ile kabulüyle başladığı söylenebilir (Keskin 2009: 80). Böylece AU Darfurluları korumak için 300 asker ve 60 gözlemciden oluşan küçük bir izleme misyonu kurmuştur. Bundan sonraki iki yıl boyunca bu misyonun asker sayısının 7 bine ulaşması hedeflenmiştir. Ancak AU'nin Darfur'da niyetleriyle yetenekleri arasında büyük bir boşluk olduğu çok geçmeden anlaşılmıştır (Grono 2006: 625-626).

Öncelikle bu durum misyonun niteliğiyle bağdaştırılabilir. Çünkü 2004-2007 arasında Sudan'da AMIS'in gerçekleştirdiği müdahale “geniş barışı koruma” olarak adlandırılmaktadır. Barış operasyonlarının bir çeşidini oluşturan geniş barışı koruma;⁷⁵ çatışma anında ya da çatışma potansiyelleri alanında yaşamı sürdürmek ve güvenliği sağlamak için barışı sürdürme ya da sağlamak için sürdürülen çabalarda savaşıran tarafların rızasıyla operasyonların yürütülmesini kasteder ve bu haliyle yeni savaşların olduğu ortamda vuku bulduğu söylenebilir (Bellamy ve Williams 2013: 193).

İkinci olarak, Temmuz 2004'te AU Darfur'da sivilleri izleme için küçük bir koruma gücü oluşturulması için olanakları tartışırken, 9 Temmuz'da el-Fashir'de ateşkes anlaşmasını izlemek için görevlendirmede bulunmuştu. Sudan hükümeti de

⁷⁴ 4/h maddesi; savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı suçlar gibi ciddi durumlarda meclisin alacağı bir karara uygun olarak bir üye devlete birliğin müdahale hakkını içerir (Constitutive Act of the African Union 2000: 6-7).

⁷⁵ Bu operasyonlar resmi ateşkes olmasına karşın devam eden şiddet bağlamında gerçekleşir. Geleneksel barış koruma veya dönüşüme yardımcı olma operasyonları savaşıranların ateşkes anlaşması imzalamalarından sonra vuku bulmasına rağmen bu operasyonlar böyle bir anlaşmanın bulunmadığı ya da kırılgan olduğu durumlarda söz konusudur. İkinci olarak, bunlar yeni savaşlar ismiyle özdeşleşmiş durumlarda meydana gelir. Üçüncü olarak, bu tür operasyonlarda askerlere geleneksel operasyonlarda olandan daha çok görev verilir. Dördüncü olarak, bu operasyonlarla birlikte toplum önünde ve barışı korumada eşgüdümlü olarak farklı hükümetler ve hükümet dışı örgütün aktivite yürüttüğü görülmektedir. Örneğin, 200'den fazla NGO Ruanda'da aktivite yürütmüştür. Beşinci olarak, bu operasyonlarda yetkiler sıklıkla değişmektedir. Örneğin, 1991-95 arasında BMGK'nde Hırvatistan ve Bosna savaşlarına yönelik 83 karar çıkmıştır. Son olarak, bu operasyonlar, önemli ölçüde araçlar ile sonuçlar arasındaki boşluktan doğan sıkıntı çekmektedir. Bunda da başlıca etken finansal sıkıntılardır (Bellamy ve Williams 2013: 194-195).

Sudan'a BMGK kararıyla bir uluslararası güç gönderilmesine karşı çıkmaktaydı. Bunun üzerine AU 9 ülkeden katılımı 3 bin askerlik bir güç oluşturmayı planlamıştı. Ancak 2004 Eylülüne kadar sadece 300 asker konuşlandırılabilmişti. Örneğin Nijerya'nın planlanan güce 1500 askerle katkı yapması umulurken 153 askeri öncelikle göndermiş ve bunların sadece AU gücünü korumayı amaçladığını ifade ederek Sudan'ın rızası olmaksızın hareket etmeye yanaşmamıştı. BM Genel Sekreteri Annan'ın AMIS'i genişletmek için uluslararası yardım çağrısı karşısında da Nijerya, bunu kendi içlerinde uluslararası yardıma gerek duymadan yapabileceklerini öne sürmüştür (Bellamy 2005: 43-44). AU Genel Kurulu Temmuz sonunda, bu gücün görevleri arasına sivilleri korumanın da eklenmesini önermiş ancak katkıda bulunan Nijer ve Ruanda bu yetkinin kapsamı konusunda fikir birliğine varamamışlardır (Keskin 2009: 80).

Bu arada Sudan hükümetince AMIS'in sınırlanması üzerine barışı korumadan ziyade izleme görevi üstlenmesi nedeniyle 20 Ekimde AU 2,341 ek personelle AMIS'in 3,320'ye ulaştırılması kararlaştırılmıştır (Bellamy 2005: 44). AU Barış ve Güvenlik Konseyi 2004'te Sudan'da oluşturduğu misyonu (*African Union Mission in Sudan, AMIS*) genişletme kararı alarak gücü 464'ten 3,320 askeri ve sivil polise çıkartacak şekilde önemli ölçüde genişletmiş ve bu AMIS-II olarak isimlendirilmiştir (ICG 2005a: 17). Ancak bu da ateşkes ihlallerini raporlamaktan daha fazlasını başaramamıştır. 20 Aralıkta Nijeryalı bir generalin hükümet güçlerinin köyleri bombaladığını rapor etmesinden günler sonra Annan, Darfur'da barışı koruma stratejisinin işlememesinden şikayet etmişti. Nitekim AMIS başarılı olamamış ve bu durum 2005'te de sürmüştür. Bu başarısızlıkta üye devletlerin rolü, Sudan'ın rıza göstermemesi, misyonun yetkisindeki kısıtlama, AU barış gücünün kapasitesinin küçük ve konuşlanmasının yavaş olması, AMIS'in tecrübe eksikliği, zayıf lojistik planlama ve yetersiz finansman rol oynamıştır (Bellamy 2005: 44-45). Bunlar içinden AU'ne ilişkin en önemli eleştirilerden biri AU misyonunun yetkisindeki kısıtlamaya ilişkindi. Çünkü büyük ölçüde gözlemci misyonu niteliğindiydi ve sivilleri korumada aktif rol üstlenmekten ziyade sadece saldırı halinde sivilleri koruma öngörülmüştü (Grono 2006: 626). AMIS'in zırhlı güçler ve yüksek derecede hareket kabiliyetine sahip piyade birliklerinin olmaması da bir başka eksiklik olarak görülmüştür (Kreps 2007: 69).

Bir başka sorun, alanla karşılaştırıldığında barış koruyucuların sayılarının çok düşük kalmasıdır. Yaklaşık Fransa büyüklüğündeki bölgede 5-7 bin arasında bir gücün yeterli olmayacağı, Uluslararası Kriz Grubu'nun (ICG) içerde yer değiştiren insanların ve köylerin saldırılardan korunması, insani operasyonun güvenliğinin sağlanması ve Cancavid milislerine karşı koyabilmek için en az 12 bin askere ihtiyaç olduğunu belirtmesinde görülmüştür (Kreps 2007: 68). Bir başka sorun da finansman sorunudur. Sudan hükümeti Ağustos sonunda isyancı grupları Darfur'dan çıkarmak için yeni bir askeri saldırı gerçekleştirdiğinde AU'nin finansman ve destek zorluğu çektiği hatta askerlerinin maaşlarını bile ödeyemez hale geldiği öne sürülmektedir (Grono 2006: 626). Örneğin, 2005'te 173 milyon ABD Doları finansman açığı olduğu öne sürülmüştür (Kreps 2007: 68).

Yetersiz donanım ve finansmanlı AU yerine BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon, Darfur'da yaklaşık 17,000 barış koruyucu ve 3,000 polisten oluşan karma bir BM-AU kuvveti planlamıştı. Darfur'da BM barış gücüne yönelik uluslararası taleplere Hartum yönetimi karşı çıkarken (Nmoma 2006: 59-60), zaten bu türden bir oluşumu öngören BMGK kararı da ciddi engellerle karşılaşmıştı (Mayroz 2008: 360). Buna rağmen çatışmaların sürmesi ve Çad sınırına taşınmasıyla Sudan-Çad ilişkilerini de olumsuz etkileyince BM 2006 Ağustosunda yetki ve donanım bakımından daha büyük barış gücü arayışı sonucu ve Hartum hükümetinin de yetkisi sivilleri korumakla sınırlı bir barış gücüne razı olmasıyla 2007 Temmuzunda 26 bin kişilik BM- AU karma Darfur operasyonu kurmuştu (Yeşilyurt 2013: 425).

Sonuç olarak, Afrikalı sorunlara Afrikalı çözümler düsturuyla yola çıkan AU'nin müdahalesi bu örgütün kendi barış ve güvenlik yapılarındaki etkinliği hususunda bir test işlevi görmüştür (ICG 2005b: i). Ancak AU Darfur'daki insan hakları ihlallerini engellemede başarısız olmuştur. Siyasi irade ve kaynaklarının kıtlığı bir yandan onun etkisizliğini ortaya koyarken (Keith 2007: 149), diğer yandan sadece sınırlı ölçüde sallantıdaki bir ateşkesi izlemekle sınırlı kalan (PIPA 2005: 2) örgütün bu sınırlı kapasite ve tecrübesizliği onun Batılı donörlere bağımlı kaldığını da göstermekteydi (Black ve Williams 2008: 15).

3.2.4. Barış Süreçleri

2004 Nisanında İnsani Ateşkes Anlaşması'na yönelik ihlalleri gözlemleyen ve raporlayan (Nmoma 2006: 59) Afrika Birliği'nin desteğiyle 2004 yılının Ağustos ve Ekim ayları arasında üç raund şeklinde görüşmeler sürdürülse de uzlaşa sağlanamamış, Cancavid ve isyancı saldırılar sürmüştür (ICG 2005a: 14). 2004 Nisanında Çad'ın arabuluculuğunda imzalanan ateşkesi izlemekle görevli AMIS'in (Birikorang 2009: 2) çabaları işe yaramayınca ABD'nin ve AU'nin de katkısıyla Sudan Kurtuluş Hareketi (SLM/A lideri Minni Minawi) ile Hartum hükümeti arasında Abuca'da 5 Mayıs 2006'da Darfur Barış Anlaşması yapılmıştı. Cancavidleri silahsızlandırmayı, Sudan Kurtuluş Hareketi'nin isyanı sonlandırıp orduya katılmasını ve Darfur bölgesel geçiş yönetiminin oluşturulmasıyla Sudan Kurtuluş Hareketi'ne daha fazla söz hakkının tanınmasını amaçlamıştı (Yeşilyurt 2013: 425). Ancak sadece SLA/M'nin Zaghawaları temsil eden grubunun imzaladığı bu anlaşmayı, Sudan hükümetinin Cancavidleri silahlandırmayacağına inanmamaları ve Sudan yönetiminde söz sahibi olmalarının sağlanmadığı gerekçeleriyle JEM ve SLA/M'nin diğer büyük grubu imzalamamışlardır (Keskin 2009: 81).

Bu anlaşmayla Geçici Darfur Bölgesel Yönetimi'nin başkanlığına ve devlet başkan yardımcılığına atanan SLM/A lideri Minni Minawi, bu görevini 2010 yılında hükümetle anlaşmazlık yaşayıp yönetimden ayrılana dek sürdürmüştür. Minawi, Hartum'un askeri birliklerinin, Darfur'da destekçilerine saldırdığını ve yerlerinden olmuş sivillerin kamplarını dağıttığı gerekçesiyle Hartum hükümetinin Abuca Antlaşması'nı uygulamada başarısız olduğunu öne sürerek SLM/A'nın 2006 tarihli Abuca Barış Antlaşması'ndan çekildiğini ilan etmiş ve tüm direnişçi grupların birleşerek hükümeti devirmeleri çağrısında bulunmuştur (Dalar 2013: 27-28).

2009'dan sonra Doha'da belli aralıklarla süren barış görüşmeleri Sudan Kurtuluş Hareketi'nin 2010 Aralıkta 2006 tarihli barış anlaşmasından resmen çekildiğini açıklamasının ardından yoğunlaşan barış çabaları neticesinde yeni anlaşma taslağı hazırlanmıştı. Çatışma kurbanlarına tazminat verilmesini, Darfur'da özerk bir bölgesel yönetim oluşturulmasını ve Darfurlu bir cumhurbaşkanı yardımcısı atanmasını öngören

bu taslak yeni kurulan isyancı örgüt Kurtuluş ve Adalet Hareketi ile Hartum hükümeti arasında 2011 Temmuzunda imzalanmakla birlikte buna Sudan Kurtuluş Hareketi ve Adalet ve Eşitlik Hareketi katılmamışlardır (Yeşilyurt 2013: 425). Bununla birlikte Doha Antlaşması'na katılmamakla beraber JEM'in hükümetle olan diyalogunu kesmediği görülmüştür. Nitekim 10 Şubat 2013'te Hartum ile JEM arasında Doha Antlaşması temelinde bir ateşkes antlaşması imzalanması bunun açık bir örneğini teşkil eder (Dalar 2013: 29).

3.3. Değerlendirme (2003-2007): BM Neden Kayıtsız Kaldı?

3.3.1. Uluslararası Örgütün Çıkarı ve Normları

BMGK çatışmanın çıkmasından ancak 17 ay sonra Temmuzda harekete geçebilmiştir. Sudan hükümetine Cancavidleri silahsızlandırma çağrısı yapsa da bu yerine getirilmediği gibi diğer çözüm önerileri de başarısızlığa uğramıştır (Mills 2008: 180). Bu anlamda BMGK ve İnsan Hakları Komisyonu gibi BM'nin siyasi yapıları krize yeterli şekilde cevap vermede başarısız olmuştur (<http://www.hrw.org>, 13 Ağustos 2015'te erişildi). Örneğin, bu konuda BM sekreterliğinden ileri görüşlü tavsiye ve önerilerin eksikliği hissedilmiştir. 2003 başında alevlenen Darfur Krizi'nden ilk kez 2003 Aralıkta bahseden dönemin genel sekreteri Kofi Annan, 2004 Nisanında uluslararası topluma önlemler almaya hazır olmalarını istemekle beraber (Gegout 2009: 410) 2004 ve 2005'teki ilk kararlarda insani ve iyi niyet sorumluluklarını hatırlatmaktan öte önemli bir rol oynamamıştır. Konsey üyelerini AMIS'in yerine ya da onunla beraber Darfur'da BM'nin daha büyük durum değerlendirmesinde bulunmaya sevk edememiştir. İkinci olarak, hükümet ve diğer tarafların rızasının olmadığı bu tür çatışmalarda sivilleri koruma ve bu iç çatışmalar karşısında konseyin uygun rol ve sorumluluğuna yönelik konsey üyeleri arasında ortak bir anlayışın bulunmadığı da görülmekteydi. Bu durum Naivasha (Kenya) Sürecinde de görülmüştür. Çünkü 2003'e kadar Naivasha Süreci, BM sekreterliğinin tarafların nihai barış anlaşmasının uygulanmasına yardımcı olmak için yaptığı çağrısı daha da güçlendirmeyi amaçlayan görüşmelere yönelmişti. Ancak, Darfur'u içeren Naivasha Sürecini geliştirme

hususunda BMGK üyelerinde çok az istek vardı ve bu yöndeki isteksizlik BMGK kararlarına da yansımıştı (MacKinnon 2010: 83-86).

Üçüncü olarak, BM'nin kayıtsızlığı BMGK kararlarında da görülebilmekte ve bu kararlarda etkin önlemler alma yerine sorunu AU'ne havale etme ve yasal zeminde tartışma gibi pasif bir yol izlemesinden öteye geçememesinde görülebilmektedir. Örneğin, 2004 ortasında konsey üyeleri güvenlik ve siyasi konularda AU'nin başlıca rolü oynamasını, BM'nin insani çabalara odaklanması gerektiğini ve AU'nin barış yapıcı çabalarını destekleyici bir rol üstlenmesi gerektiğini savunmaktaydılar. Zaten AU de bu krizi kendisinin farkına varma ve Afrikalı krizlerde eyleme geçmede kendi uygunluğu ve kapasitesini gösterebilecek bir şans olarak görmekteydi. Burada AU barış gücü; 2004 başında BM koordinatörü Mukesh Kapila'nın ilk defa soykırım olarak öne sürdüğü Darfur'daki şiddeti sonlandırmaya yönelik Sudan hükümeti ve isyancı güçler arasında 8 Nisan'da N'Djamena'da yapılan ateşkes anlaşmasını⁷⁶ gözlemleme ve koruma işlevi üstlenmişti (MacKinnon 2010: 72-73, 84-85).

Bu yöndeki karar ise 11 Haziran 2004 tarihli 1547 sayılı kararla gelmişti. Bu karar; tarafların Ndjamen Ateşkes Anlaşması'na saygı göstermelerini ve siyasi uzlaşmayı sonuçlandırmayı öngörürken, AU'nin çabaları da hoş karşılanmış ve uluslararası topluma Sudan'daki barışı desteklemede kapsamlı finansman da dahil sürekli yükümlülüğe hazır olma çağrısında bulunmaktaydı (S/RES/1547 2004: 6. md). Ayrıca 1547 sayılı kararla Sudan misyonunu (*United Nations Advance Mission in Sudan, UNAMIS*) geliştirme yetkisi vermektedir (MacKinnon 2010: 72-73). UNMIS'in selefi olarak gösterilen (<http://www.forces.gc.ca>, 1 Ağustos 2015'te erişildi) ve 2004 tarihli 1547 sayılı kararla özel bir siyasi misyon olan UNAMIS; ilgili taraflarla temasları kolaylaştırmak ve öngörülen BM barışı destekleme operasyonu tasarımı için bir hazırlık niteliğinde olmuştur (<http://www.un.org/en/peacekeeping>, 31 Ağustos 2015'te erişildi).

⁷⁶ Bu anlaşma ile öncelikle hükümet ve isyan güçlerin temsilcilerinin yanı sıra AU'nin de üçüncü taraf olarak yer aldığı bir ateşkes komisyonun oluşturulması, ikinci olarak, yenilenme opsiyonuna sahip 45 günlük bir ateşkes, üçüncüsü, Çad'ın arabuluculuğunda, tarafların siyasi uzlaşmaya 2 hafta içerisinde ulaştırılması amaçlanmaktaydı (MacKinnon 2010: 72-73).

1547 sayılı kararın kabulünden bir ay sonra genel sekreter Annan Sudan'ı ziyaret etmiş ve 3 Temmuz'da Sudan devlet başkanı ile bir ortak bildiri imzalamıştır. Buna göre; BM ve Sudan hükümeti bir ortak uygulama mekanizmasının kurulmasını kabul etmekteydiler. Bilhassa Annan'ın taahhüdü, Darfur'da AU'nin personel konuşlanmasına yardımcı olma ve BM'nin 90 günlük insani yardım planı konusunda çaba harcamaya devam etme noktasındaydı. Beşir'in ise taahhüdlere ise şu dört başlıkta toplanabilir: İsyancılarla kapsamlı bir uzlaşya varmak için görüşmeleri sürdürmeyi de içeren siyasi ilişkiler, insani erişim, insan hakları, özellikle kişisel dokunulmazlığı sonlandırma, Cancavidleri silahsızlandırma ve güvenilir ve saygı duyulur polis görevlendirmesini de içeren güvenlik. Bunlara rağmen bu bildiri Darfur'da sınırlı bir etkiye sahip olmuştur (MacKinnon 2010: 74).

Bunun üzerine 30 Temmuz 2004'te UNAMIS'e ek görevler yükleyen (<http://www.un.org/en/peacekeeping>, 31 Ağustos 2015'te erişildi) ve o güne kadar genel olarak Sudan'daki güvenlik durumuyla ilgilenen BMGK'nin spesifik olarak Darfur konusunda ilk kararını teşkil eden 1556 sayılı karar uyarınca Darfur'da Cancavid saldırıları kınanmış ve (Keskin 2009: 80) Cancavid liderlerinin ve onlarla ilişkili olanların tutuklanması ve yargılanması ve Cancavid milislerinin silahsızlanması taahhüdünü Sudan hükümetinin yerine getirmesi çağrısı yapılmıştı (S/RES/1556 2004: 6. md). Ayrıca bu karar Afrika devletlerinden oluşacak barışı koruma gücünün uluslararası toplumca desteklenmesini içermekteydi. Bu doğrultuda AU Barış Gücü (AMIS) oluşturulmuş ve görevi Darfur'daki ateşkesi gözetlemek ve korumak olmuştur. Ancak, kendisine yeterli destek sağlanmadığı için başarılı olamayan bu güç, sivilleri koruyamadığı gibi kendisine yönelik de saldırılar almıştır (Dalar 2010: 288).

18 Eylül 2004'e gelindiğinde BMGK 1564 sayılı kararı almıştı. Sorumlu Cancavid milisleri ve savunma güçleri için Sudan hükümeti tarafından adli soruşturmanın yapılması ile ilişkili önceki talepleri tekrarlayan bu karar, katliamları ve şiddeti durdurmak için gerekli tedbirleri alma üzerinde durmakta ve Hartum hükümetine Darfur'da dokunulmazlık iklimine son verilmesi çağrısında bulunmaktaydı. Soykırım eylemleri ve insan hakları ihlallerinin durumu için uluslararası soruşturma

komisyonu⁷⁷ çağrısında da bulunan bu karar ayrıca Sudan hükümeti yetkililerine ve Sudan'ın petrol sektörüne karşı çok sayıda eylemde ve yaptırımında bulunma tehdidini de içermektedir (S/RES/1564 2004: 7, 12, 14. md). 2004 Ekiminde ise, ABD hükümetinin soykırım açıklamasından sonra Darfur'da AMIS'in konuşlanmasıyla ilgili iki gelişme yaşanmıştır. Bunlardan birincisi, AMIS'a lojistik ve planlama desteği sağlama iken diğeri AMIS'i birkaç yüz personelden 3,320'ye çıkarmadır ve bu AU Barış ve Güvenlik Konseyi'nce kabul edilmiştir (MacKinnon 2010: 75).

18-19 Kasımda Sudan'a yönelik Nairobi'de özel oturum gerçekleştiren BMGK, CPA'ya ulaşmaya yönelik SPLM/A ve Sudan hükümeti arasında nihai anlaşmaya ulaşmayı amaçlamıştır. Bundan dolayı 19 Kasımda BMGK, 1574 sayılı kararı almıştır (MacKinnon 2010: 76; S/RES/1574). 19 Kasım 2004'te "Sudan'da barışa yönelik IGAD müzakerelerinin sonucuna dair bildiri adıyla bir anlayış memorandumunun imzalanması ve 31 Aralık 2004' e kadar kapsamlı bir anlaşmaya ulaşmak için tarafların uzlaşının güçlü şekilde desteklenmesi öngörülmektedir (S/RES/1564 2004: 1. md). 9 Ocak 2005'te çatışmaların tırmandığı bir zamana rastlarsa da yeni Sudan'ın doğuşu olarak görülen Kapsamlı Barış Anlaşması (*Comprehensive Peace Agreement, CPA*) imzalanmıştı (Huliyas 2006: 709). Bu anlaşma Darfur'daki taraflar için çok önemlidir. İlk olarak bu anlaşma ile isyancılar Ulusal Kongre Partisi üyeleri üzerinde ılımlı etkiye sahip olabilecek SPLM yetkilerini içerecek şekilde ulusal birlik hükümetiyle çok yakında etkileşime geçebileceği anlamı taşıyordu. İkinci olarak, CPA'nın başarılı sonuçlanması, CPA sürecinde güçlü başkan yardımcısı ve Sudan hükümeti müzakerecisi Osman Ali Muhammed Taha, Darfur krizine çözüm bulmak için artık yönlendirilebilirdi. Son olarak, CPA'nın da gösterdiği gibi temel sorunlar çok değilse Darfur'da barış için bir kurum kurulabilirdi (MacKinnon 2010: 76-77). Bu olumlu beklentilere rağmen Darfur'daki kriz devam etmiştir.

2005 Ocağında BM soruşturma komisyonu Darfur'daki durumun insanlığa karşı suçları ve savaş suçlarını barındırdığını ancak soykırım olmadığını raporlamıştı (Mills

⁷⁷ Bir komisyon kurulması hususunda yetkilendirilen dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan; başkanlığını İtalya'dan Antonio Cassese nin yaptığı ve Muhammed Fayek (Mısır), Hina Jilani (Pakistan), Dumisa Ntsebeza (Güney Afrika) ve Theresa Striggner-Scott'un (Gana) diğer üyelerini oluşturduğu beş kişilik Darfur olaylarına ilişkin uluslararası araştırma-soruşturma komisyonu atamıştı (Dalar 2013: 13).

2008: 181). 25 Ocak 2005 tarihinde BM Genel Sekreterliğine sunulan raporda; suç işlemede PDF aracılığıyla yardım yapılan Cancavidlerle hükümet arasında bağlantı olduğu tespit edilmişti. Ayrıca hem insan haklarının hem de uluslararası insancıl hukukunun çiğnendiği Darfur'daki olaylardan ötürü bu olaylara karışan hükümet yetkililerinin ve hükümet destekli silahlı Cancavidler ile ayaklanmacıların UCM'nde yargılanmasını tavsiye etmekteydi (Dalar 2013: 13-14). Bu arada BMGK Darfur'daki durumu UCM başsavcısına havale etmesinden sonra başsavcı soruşturma başlatmıştı. Hartum hükümeti bu soruşturmaya yardımcı olmayacağını belirtmişti (Sudan 2007: 61).

Bunun üzerine çatışmanın başlamasından iki yıl geçtikten sonra BMGK gecikmiş olarak insan hakları ihlalleri işlenmesini ve barış sürecinin engellenmesine karşı yaptırımlar uygulamak için harekete geçmiştir (Grono 2006: 626). 2005 Martının sonunda Sudan'daki çıkmaz durumdan kurtulmak için BMGK üç karar almıştı: 24 Mart 2005 tarihli 1590, 29 Mart tarihli 1591 ve 31 Mart tarihli 1593 sayılı kararlar (MacKinnon 2010: 77-78). 24 Mart 2005'te 1590 sayılı kararla BMGK Sudan BM Görev Gücünü (*UN Mission to Sudan, UNMIS*) kurmuştur. Nairobi'de 9 Ocak 2005'te imzalanan Kapsamlı Barış Anlaşması'nın uygulamasını desteklemek, 10 bin askerden oluşması öngörülen bu gücün ayrıca mülteci ve içerde yerinden edilmiş kişilere insani yardımda bulunması gibi görevler üstlenmişti (<http://www.un.org/en/peacekeeping>, 31 Ağustos 2015'te erişildi).

1591 sayılı kararda Cancavidler konusunda herhangi bir girişimde bulunmayan Hartum'a yönelik yaptırımların genişletilmesi kararlaştırılmıştır (Keskin 2009: 80). BM Darfur Komisyonunun raporu üzerine ve Cezayir, Brezilya, Çin ve ABD'nin çekimser oylarına karşılık 11 lehte oyla alınan 1593 sayılı karar ise, Darfur'daki olayların uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği, UCM'nin yetkisinin yürürlüğe girdiği 1 Temmuz 2002 tarihinden itibaren Darfur'daki olayların UCM savcılığına havale edilerek Sudan hükümetinin ve diğer tüm tarafların UCM'ne gerekli yardımda bulunmaları ve işbirliği yapmaları kararlaştırılmıştır (Dalar 2013: 21). Bu arada 28 Nisan 2005'te Darfur'daki AMIS gücünün AU Barış ve Güvenlik Konseyi tarafından 6,171 askeri personel ve 1,560 sivil polis olmak üzere güçlendirilmesi kararlaştırılmıştır.

AU'nin barış çabaları sonrası 5 Mayıs 2006'da Darfur Barış Anlaşması imzalanmıştır (<http://www.un.org/en/peacekeeping>, 31 Ağustos 2015'te erişildi).

Ulusal Birlik Hükümeti ve SLM/A'nın Minni Minawi hizbi tarafından imzalanan 5 Mayıs 2006 tarihli Darfur Barış Anlaşması (DBA) diğer SLM lideri Abdul Vahid Muhammed el-Nur ile Adalet ve Eşitlik Hareketi tarafından reddedilmiştir. Darfur'da barış ve istikrarı getiremeyen bu anlaşmanın bölgede bütün gruplarca imzalanmaması ve müzakereye dayalı bir uzlaşının olmaması gibi önemli eksiklikleri vardı. Özellikle barış görüşmelerine katılan Sudanlı taraflar, Abuja'da AU tarafından ciddi müzakere edilmeden ele alınmıştı. Laurie Nathan, müzakere eksikliğini şu şekilde açıklamaktadır. Öncelikle, iç savaşı bitirmek için yapılan başarılı görüşmeler en azından birinin düşmanı ile işbirliğine girebilmesi için bazı güven ve iyi niyeti gerekli kılar. Hâlbuki Darfur örneğinde taraflar birbirine şiddetli şüphe ve nefretle baktıkları için başarılı olamamıştır. İkinci olarak, isyancılar arasında bölünme süreci barışı kısıtlamıştır. Üçüncü olarak, güç dengesinin uyuşmazlığı güçlendirmesidir. Genellikle uyuşmazlık zayıf tarafın görüşmelerde sığınağıdır. Son olarak, tarafların çoğu stratejik çatışma alanını savaş alanı olarak görme eğilimindeydiler ve bununla ilişkili olarak görüşmeler sadece taktiksel bir çerçevede sürdürülmüştü (2006: 50).

Darfur'daki durumu UCM savcısının raporu özetlemekteydi. Sudan hükümetinin engellemelerine rağmen hazırlanan raporda UCM savcısı Luis Moreno-Ocampo; geniş çaplı katliamlardan, gıda stoklarının yok edilmesinden ve yer değiştirmeye zorlama nedeniyle binlerce ölümün gerçekleştiğinden ve yüzlercesine tecavüz edildiğinden söz etmekteydi (Grono 2006: 626-627). Bu bakımdan DBA sürekli desteğe ihtiyacı olan bir anlaşma olmuştu. Zaten 28 Temmuz 2006'da BM sekreterliği raporunda bu barış anlaşmasının yerine getirilebilmesi için 18 bin BM barış gücüne ihtiyaç olduğunun farkına varılmıştı. Bunun üzerine 31 Ağustos 2006 tarihli ve 1706 sayılı BMGK kararıyla UNMIS'in genişletilmesi öngörülürken, buna ilişkin de Sudan hükümetinin rızası istenmişti (S/RES/1706 2006: 3. md). Bu kararla, UNMIS'in yetkilendirilmesiyle Darfur'da 5 Mayıs 2006 tarihli DBA ve Darfur'daki çatışmada insani ateşkese yönelik N'djamena anlaşmalarının uygulanmasının desteklenmesi, başta Sudan'ın komşu Çad

ve Orta Afrika Cumhuriyeti ile sınırları dolayısıyla bölgesel güvenlik için de önemli görülmüştür (S/RES/1706 2006: 8/d md).

BMGK, 2006 Ağustosunda 1706 sayılı kararla kuzey-güney barış anlaşmasının uygulanmasıyla görevli Sudan'daki BM misyonuna ilişkin yetkilendirmesini, Darfur'u da içerecek şekilde genişletme kararı almıştır. Dünya zirvesi sonuç bildirgesindeki koruma sorumluluğu şartına ve 7. Bölümde belirtilen fiziksel şiddet tehdidi altındaki sivillerin korunmasının sağlanmasına atıf yapan kararda ayrıca Sudan hükümetinin rızasının da gerek olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte Sudan hükümeti bu misyonun gelişmesini engellediği için konuşlandırılmamıştır (Mills 2008: 182).

AU'nden BM askeri birliğine geçiş önerisine Hartum hükümeti karşı çıkmış ve 1706 sayılı kararın illegal olduğunu ileri sürmüştür. Bunun üzerine kararın uygulanması 2006 Kasımındaki Addis Ababa'daki AU ve BM sekreterliği, BMGK daimi üyeleri, AB, Arap Ligi ve Sudan hükümeti arasındaki yüksek düzeyli toplantıdan sonraya ertelenmiştir. Söz konusu toplantıda, katılımcılar siyasi süreci canlandırmak için anlaşmışlardı. Kronikleşen zayıf ateşkesin güçlendirilmesi öngörülmüş ve Darfur'da AU ve BM'nin karma bir operasyon düzenlemesi önerisi kabul edilmişti. Bundan dolayı 1706 sayılı kararla AMIS'den barış ve güvenlik yükümlülüğünü sağlayabilecek bir BM gücünün konuşlanması kötü planlanmış ve başarısız olmuştur. Bu başarısızlık sadece konseydeki bölünme ve zayıflıkları ortaya çıkarmamış, ayrıca Hartum'un BM karşısında elini güçlendirerek, AU ile BM arasında test edilmiş ortak bir operasyona mecbur bırakarak yaşayabilir bir uzlaşya dayalı çözümden ziyade sıcak savaş ortamına sürüklemiştir (MacKinnon 2010: 80, 91).

AU-BM Ortak Operasyonu (*AU-UN Hybrid Operation in Darfur, UNAMID*) BMGK'nin 31 Temmuz 2007'de 1769 sayılı karar doğrultusunda oluşturulmuştur. Çözümünden çok problem üreten bu karar (MacKinnon 2010: 82) doğrultusunda UNAMID'in AMIS personeliyle birleştirilmesi ve 19,555 askeri personel ve 6,432 polisten oluşması ve önemli sivil bileşene sahip olması öngörülmüştü (S/RES/1769 2007: 2. md). AMIS'in yerini alacak olan UNAMID'in üç özelliği ön plana çıkmaktaydı: (1) UNAMID, 26 bin askerden oluşan güçlü bir ortak güç olacaktı. (2)

UNAMID, 31 Aralık 2007’de bölgede komutayı devralacaktı ve bu yetki 31 Aralık 2007’de AU güçlerinden devralınmıştır. (3) UNAMID sivilleri ve personeli koruma yanında DBA’nın uygulanmasıyla da meşgul olacaktı (Kreps 2007: 70).

BM Şartı’nın 7. Bölümü altında UNAMID’in ayrıca şu fonksiyonları üstlenmesi kararlaştırılmıştı: Kendi personeli, tesisleri, tesisat ve ekipmanlarını korumak ve kendi personelinin ve insani yardım çalışanlarının güvenliğini ve serbestçe hareket etmelerini sağlamak; DBA’nın erken ve etkin şekilde uygulanmasına destek olmak, bu uygulamanın zarar görmesini ve silahlı saldırıya uğramasını engellemek ve sivilleri korumak (S/RES/1769 2007: 15/a md). Misyonun amaçları birçok kez genişletilerek sivilleri korumak, insani yardım ve barış anlaşmalarını izlemek, siyasal değişimi desteklemek, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti ile sınırlar boyunca durumu izlemek ve insan haklarını teşvik etmek gibi güncellemelerde bulunulmuştur (<http://www.msz.gov.pl>, 20 Kasım 2013’te erişildi). BM gücünde kısıtlama getirmeyen 1706 sayılı BMGK kararından farklı olarak 1769 sayılı kararda müdahale gücünün olabildiğince Burkina Faso, Etiyopya, Mısır, Nijerya, Ruanda, Senegal, Tanzanya ve Uganda gibi Afrikalı ülkelerden oluşturulması kararlaştırılmıştır (Kreps 2007: 71).

Bütün bu gelişmeler de göstermektedir ki her ne kadar Darfur’la ilgili ilk kararını 2004’te alan BMGK, AU-BM barışı koruma misyonunu ancak 31 Temmuz 2007’de oluşturulabilmiştir (Indyk 2010: 4). Çünkü BM, Darfur’daki krizde eyleme geçmede isteksiz davranmış ve yetersiz önlem almıştır (Weschler 2010: 6). Dolayısıyla Darfur’daki çatışmaların patlak verdiği 2003-2007 yılları arası dönemde BM’nin kayıtsız kaldığı görülmüştür. Bekleneni yansıtmayan UNAMID’in girişimleri bir yana bırakılacak olursa BM’nin belirtilen süreçte insani müdahale ve koruma sorumluluğunun pratikte yansımamasına ilişkin de önemli ipuçları sunduğu söylenebilir.

BMGK’nce zorlayıcı tedbirler kapsamında alınan insani müdahale kararlarının insani yardım ve önleyici kuvvet sevki (sınırlı askeri güç oluşturularak ilgili devlete ya da muhalif gruplara müdahale edilmesi ve sivillerin korunması) gibi uygulamalarının yanı sıra askeri güç oluşturmadan yalnızca sivil halka saldıran devletin askeri hareketliliğine sınırlama getirilmesi şeklinde uygulaması örneği 2004’te Darfur’a

müdahale edilebileceği tehdidinde görülmüştür (Ateş 2012: 175-176). Ancak bu, 2007'ye kadar gerçekleşmemiştir. Hatta BM-AU ortak operasyonunda da görülmüştür ki BM'nin katılımı da çözüm olamayabilmektedir (Angelov 2010: 602-612).

Bu bakıdan incelenen dönemde Sudan'ın batısında yer alan Darfur bölgesine yönelik çok sayıda insani müdahale çağrısı yapılmış olmasına karşın, Darfur'daki krize koordineli bir uluslararası cevap verilememiştir. BMGK'nce Sudan hükümetinin yapmış olduğu eylemlerden dolayı suçlamak gibi diplomatik baskı ile yetinilmiştir. Uluslararası toplumun bu müdahalesizliği, devletlerin ulusal çıkarlarını etkilemediği sürece insani müdahalede bulunmayacaklarını varsayan realist perspektifi akla getirmektedir. İnsani müdahale yanlıları ise uluslararası düzeyde insan haklarıyla ilgili normların yerine getirilmesi çağrısında bulunurlarken, "Darfur'un siyasi olarak karmaşık olabilmekle birlikte, ahlaki ve yasal olarak basit olduğu" kanısındaydılar (Sutch ve Elias 2007: 166-167).

Darfur örneğindeki bu gelişmeler insani müdahalenin tartışmalı bir konu olduğunu ortaya koymuştur. Realistlere göre, uluslararası politikada ahlaki konuların yeri olmadığı gibi müdahale de ancak ulusal çıkarlar zemininde gerçekleştirilirse haklılaştırılabilir. İngiliz Okulu ise konuyu iki farklı şekilde ele almaktadır. Plüralist kanadı temsil edenler uluslararası devletler toplumu içinde düzeni sürdürmede önemli rol oynayan devlet egemenliği normunu insani müdahalenin ihlal edeceği fikrini taşırlar. Bunlar için müdahale etmeme esastır. Dayanışmacı kanattakiler ise insani müdahaleyi savunurlar. Normların buna ilişkin olarak da müdahale etmeme ilkesinin zamanla değişebileceğini savunan dayanışmacılar özellikle 20. yüzyılın sonundan itibaren insan hakları ve adalet normlarının daha ağır basmaya başladığını düşünmektedirler (Sutch ve Elias 2007: 167-168).

Bazı gözlemciler, Darfur gibi ihtilaflı yerlerde R2P uygulamasında BMGK'nin başarısız olmasını, müdahale etmeme normuyla ilgili klasik devlet egemenliği kavramının üstünlüğünün devam ettiğini gösterdiğini düşünmektedirler (MacKinnon 2010: 87). Ancak Darfur örneği aynı zamanda R2P'yi şüpheli kılmıştır. Darfur'daki durum soykırım ya da en azından insanlığa karşı suçlar bağlamında tanınmaya başlansa

da BMGK'nin, sorumluluğu sağlam bir şekilde uygulamadaki başarısızlığı görülmüştür (Mills 2008: 182-183).

Bu anlamda Aralık 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi ile benzer kaderi paylaşan koruma sorumluluğu öğretisi; sözleşmede yer alan 'kitlemel mezalim'i (soykırımı içeren ancak onunla sınırlı olmayan anlamında) engellemek için pozitif ve proaktif bir yükümlölük üstlenmiş olmakla birlikte ölke içi şiddeti önlemede çok etkili olmadığı görülmüştür. Bunun en güzel örneğini yaklaşık 450 bin sivilin öldüğü Darfur Krizi oluşturmuştur. Pek çok devlet burada yaşanan çatışmayı soykırım olarak nitelemenin, eyleme geçme yükümlölüğü gerektireceğı için bu konuda isteksiz davranmıştır. BMGK'nin, çatışmayı soykırım olarak nitelemeye yönelik tek istekli daimi üyesi ABD olmuştur. Bütün bu unsurlarla birlikte düşünüldüğünde R2P, askeri müdahaleyi hep bir son çare olarak görmekle birlikte Darfur'da gerekli hale gelmiş askeri müdahalenin gerçekleşmemesi, R2P'nin işlevini tartışmaya açmıştır (Nye ve Welch 2010: 290-293). Ayrıca BM sistemi içinde, ilgili devletlerce korunamadığında etnik temizliğe ve kitle ölümlerinden sivilleri koruma yükümlölüğüne sahip BMGK, maalesef belirtilen süre zarfında Darfur'da şiddeti durdurmaya yönelik askeri müdahale konusunda yetkilendirme yapmamıştır (Walling 2008: 335).

3.3.2. Üye Devletlerin Uluslararası Örgütü Müdahale Etmekten Alıkoyması

BM'nin öncelikli amacı uluslararası barış ve güvenliği sağlamak olduğu Şartın 6 ve 7. Bölümlerinde belirtilmiştir (Thakur 1994: 389). Bundan dolayı barışı koruma ve ulus inşası operasyonları genellikle BM'nin önceliğidir. Çünkü tek taraflı eylem daha az etkiliyken, bu tür operasyonlar yoğun lojistik planlama ve askeri kaynakları gerekli kıldığı gibi meşruluk da sunar (Vuong 2003: 804). BM çok taraflılığının faydalarının yanı sıra maliyetleri de vardır. Öyle ki maliyetli operasyonlar çok az ulusal çıkarla yapılmak zorundadır ve bunun sonucunda başarısız olacaklardır. Bu varsayım Thakur'un da belirttiğı üzere, BM egemen üye devletlerin elinde bir araç olduğu için bağımsız olmadığı savıyla örtüşmektedir (1994: 407). Bu ise bize realizmin argümanlarını hatırlatmaktadır. Nitekim Darfur örneğinde bakıldığında üye devletlerin

sorumluluklarını yerine getirmede yan çizdikleri görülmüştür (Mills 2008: 180); bu durum BMGK kararlarının oylamalarında ve komisyon raporlarında görülmektedir.

Örneğin, 2004 Nisanında BM İnsan Hakları Komisyonu delil tespiti için Darfur'a gönderdiği heyet, insan haklarının temel ilkelerinin çiğnendiğini ve Sudan silahlı güçlerinin ve Cancavidlerin bundan sorumlu olduğunu taslak raporunda belirtmişlerdi. Sudan ve Pakistan karşı çıkınca, komisyonun Afrika ve Asyalı üyelerinin de bu tasarıyı bu haliyle kabul etmeyecekleri düşünüldüğü için AB üyeleri bunu yumuşatmış ve yeni halinde Sudan hükümeti suçlanmadığı gibi suçlardan da söz edilmemiştir. Bu karar ise Avustralya, Ukrayna ve ABD aleyhte oya karşın 50 lehte oyla geçmişti (Bellamy ve Williams 2006: 149).

Sudan hükümeti ile SPLM/A arasında kapsamlı barış anlaşmasını izlemek için bir barış operasyonuna yönelik konsey üyelerinin istekliliğini gösteren 11 Haziran 2004 tarihli 1547 sayılı karar ise her ne kadar Darfur'la ilgili olmasa da Pakistan, Çin ve Rusya gibi konsey üyeleri Sudanın egemenliğini ve insani müdahaleye yönelik derin kuşkularını ifade etmişlerdir (Bellamy 2005: 41). Benzer durum 30 Temmuz 2004'te alınan 1556 sayılı kararda da tekrarlanmıştır. Çin, Pakistan, Brezilya ve Rusya müdahaleden yana olmamışlardır. Sudan hükümeti ise kısıtlayıcı yaklaşımın argümanlarıyla, Batılı devletlerin neo-kolonyal müdahalelerini meşrulaştırmak için insani haklılaştırmayı suistimal ettiklerini iddia etmiştir (Bellamy ve Williams 2006: 149-150).

Sudan'a yaptırım tehdidini öngören 1556 sayılı karara ilişkin BMGK üyelerinden Pakistan Sudan'ın egemenliğini ihlal edeceği gerekçesiyle yaptırımlara karşı çıkarken, Çin ve Rusya da özellikle ekonomik çıkarları gereği karşı çıkmışlardır. Arap Ligi'nin de yaptırım karşıtı bir pozisyonda olduğu yaptırımlar konusunda en ilginç pozisyonu belki de İngiltere'nin verdiği söylenebilir. Çünkü insani müdahalenin yasal ve ahlaki hak olduğunu savunan İngiltere gayri resmi olarak yaptırımlara karşı çıkmıştır. Buna gerekçe olarak da Sudan hükümeti ile SPLM/A arasındaki Naivasha sürecinin zarar görmesini istememesini ve Sudan halkının güvenliğini korumanın öncelikle Sudan

hükümetine düştüğü argümanlarını ön plana çıkarmıştır (Bellamy ve Williams 2006: 151-152).

Olası askeri müdahalenin Naivasha Anlaşması'nı tehlikeye sokabilecek olmasının yanı sıra Batılılarca terörizme karşı savaş boyunca insani haklılaştırmanın suistimal edilmesi ve Darfur'un terörizme karşı savaştan daha az önemli olması, Darfur'a yönelik müdahalenin önünde engel olan unsurlardan olmuştur. Ayrıca Sudan hükümetinin teröre karşı savaşta önemli olması, hükümete yönelik baskıyı azalttığı gibi Darfur olayının algılanan stratejik çıkarları da azalttığı öne sürülmektedir (Williams ve Bellamy 2005: 36-40).

2004 yazı boyunca ABD ve İngiltere Hartum'a yönelik ekonomik yaptırımları öne sürseler de (MacKinnon 2010: 74-75) ABD, İngiltere ve Fransa Sudan'ı çok fazla zorlamak istememekteydiler. Çünkü öncelikle ABD-öncülüğünde sürdürülen teröre karşı savaşta Sudan önemli istihbarata sahipti. Bununla ilişkili ve ikinci olarak, Batılı güçler Sudan hükümeti ile SPLM/A arasındaki barışı tehlikeye atacak bir girişimde de bulunmak istememekteydiler. Üçüncü olarak ABD ve İngiltere özellikle Irak Savaşı'ndan sonra uluslararası güvenirlilik krizi çekmekte ve askeri olarak da gerilmiş durumdaydılar (Bellamy ve Williams 2006: 154).

ABD, Darfur'a ilişkin politikasında aktif bir rol üstlenmiş ancak BMGK'nde konsensüsün bulunmadığı Kosova ve Irak'taki rolünü de göz önünde bulundurarak hareket etmiştir. Bu açıdan BMGK'nin AU'nin Darfur'daki girişimlerine bağımlı kırılgan bir konsensüsü barındırması nedeniyle sağlam bir duruş alamayabileceği korkusu taşımıştır. Bütün bu yönleriyle bakıldığında gerek Libya ve Mısır öncülüğünde Darfur'a yönelik mini zirvede alınan Sudan'ın egemenliğini koruma ve dış müdahaleyi reddetmeye dayalı kararın yanı sıra Cezayir, Pakistan, Rusya ve Çin gibi Sudan'a yönelik zorlama önlemlerinin meşruluğuna kuşkuyla yaklaşan devletler bir grupta toplanırsa ve bunun karşısında da Filipinler ve Romanya gibi vatandaşlarını koruyamayan devletlere yönelik BMGK'nin bir sorumluluk üstlenmesi gerektiğinin üzerinde duran devletleri diğer bir grupta toplayacak olursak İngiltere ve ABD'nin bu ikisi arasında orta bir yolu tercih ettikleri söylenebilir. Aynı zamanda bu durum 1556

sayılı kararda öngörülen zorlama önlemlerinin neden başarıya ulaşamadığını göstermektedir (Bellamy ve Williams 2006: 152-154).

1590 sayılı karar ise Kapsamlı Barış Anlaşması'nı uygulamasını desteklemek için 10 bin askerlik barış operasyonu yetkilendirmesinde bulunurken sivilleri yakın fiziksel şiddetten korumayı da öngörmekteydi. Darfur'da UNMIS'in konuşlanıp konuşlanmayacağını açıkça telaffuz etmekten kaçınan bu karar kapsamında 2005 yılının Mart ve Ağustos ayları arasında öngörülen 10 bin askeri personelin 1,200'i konuşlandırılmış ve gittikçe görülmüştür ki UNMIS Darfur'da çok fazla rol üstlenmemiştir. 29 Mart 2005'te ise ABD'nin revize ettiği taslak 1591 sayılı karar şeklinde BMGK'nden geçmiştir. Savaş suçlularına seyahat yasağı getiren kararın oylamasında Cezayir, Sudan hükümetinin göstermiş olduğu gelişimi görmezden geldiği için, Rusya ve Çin ise yaptırımlara karşı duruşlarını devam ettirdikleri için çekimser kalmışlardır. 31 Mart 2005'te 1593 sayılı kararla Darfur UCM'ne havale edilmiştir. Uluslararası Soruşturma Komisyonu Darfur'daki şiddeti soykırım olarak nitelendirmiş olsa bile Rusya, Çin, Cezayir ve Pakistan gibi devletler müdahaleden ziyade söz konusu bulguları reddetmeyi tercih etmişlerdir. Bu da kısıtlama karşıtlarının ve kozmopolitan argümanlarının BMGK üyelerine çok az etkisi olduğunu göstermektedir (Bellamy ve Williams 2006: 155-157).

UCM kararında yenisini gördüğümüz üzere ABD'nin Darfur'daki rolü karmaşık bir seyrinde ilerlemiştir. ABD uluslararası eylemin ön saflarında yer almış, Colin Powell ve George Bush Darfur'daki durumu soykırım olarak değerlendirmiş, Powell ve Condoleezza Rice Darfur'da bulunmuş, ABD Darfurlulara yardımda bulunmuş ve o güne kadar muhalifliğini yaptığı UCM'ne Darfur'daki durumun havale edilmesine ilişkin BMGK'ndeki oylamada çekimser kalarak bunun yolunu açmış olmasına rağmen, Sudan rejimine gerçek bir baskı uygulamamıştır (Grono 2006: 627).

BMGK daimi üyesi Fransa ise Gegout'un da iddia ettiği üzere Afrika'daki çatışmalara yönelik müdahale kararında insani nedenlerle hareket etmekten ziyade Afrika'daki etkisini ve gücünü devam ettirme ve buradaki vatandaşlarını koruma güdüsüyle hareket etmiştir (2012: 143-147). Charbonneau Afrika ile post-kolonyal

bağlantıları olan Fransa'nın Darfur siyaseti onun bölgesel siyasetinden (Fransız-Çad dinamiklerinden) ayrı bir şekilde anlaşılamayacağını öne sürerek Darfur krizinin Fransa'nın önceliği olmadığı, sadece Çad'a ve bölgeye yönelik istikrarsızlaştırıcı yönüyle ilgilenmeye çalıştığını söyler (2010: 217). Dolayısıyla Sarkozy'nin seçilmesinden önce Darfur krizine sınırlı ilgi gösteren Fransa (Black ve Williams 2008: 14), Sarkozy döneminde de Çad'ın ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nin istikrarı ile ilgilenmeye devam etmiş ve ABD gibi Darfur'a yönelik bir şeyler yapıyor gibi görünüp bunun sembolik avantajlarından yararlanmayı seçmiş ve Sudan'a müdahale konusunda isteksiz davranmıştır (Charbonneau 2010: 225-226).

Bunlar ise bizi coğrafi seçiciliğe ya da daha genel çerçevede müdahalede seçiciliğe götürmektedir. Örneğin, Dodds'a göre uluslararası toplumun müdahale istek ve isteksizliğinde coğrafi seçicilik önemli yere sahiptir (2005: 147). Regan'a göre de coğrafi konumun yanı sıra uluslararası istemin yapısı, ticari ortaklıklar ve ittifaklar müdahillerin kararlarında etkili olur. Tercih edilir manada harekete geçme yeteneğini ortaya koyan fırsat ve liderliğin riskleri de göze alarak tutarlı bir şeyler yapmasını sergileyen istekliliğin müdahaledeki etkisi yadsınmaz (2000: 93).

Müdahalelerde çıkara dayalı ve jeopolitik kaygıların ilk planda öne çıkan faktörler olduğunu öne süren Fuchs'a göre ise insani krizlerde çok taraflı askeri müdahaleler sık olmaz. Darfur örneğinde devlet-içi çatışmaya insani müdahale korumasının üstlenilmemesinin seçici⁷⁸ olduğunu belirtmektedir. Bunda müdahalelerde devletlerin kayıplarının sadece finansal olmamasının etkisi vardır. Çünkü olası insani kayıpların ve itibar kaybının etkisi de vardır. Çok-taraflı müdahalelerin üstlenilmesine yönelik 1990'lı yılların başındaki şevkin giderek azaldığını öne süren Fuchs, büyük ya da küçük devletler olsun herhangi bir devlet-içi çatışmaya geçmişteki başarısızlıklar ve gelecek maliyetlerden endişe duydukları için bunları üstlenmekte tereddüt yaşamaktadırlar. Afrika'daki büyük devlet-içi çatışmalara büyük devletlerin müdahaleleri sürdürmelerinde çıkarlarının azaldığı ve Çin'in varlığının ise arttığı

⁷⁸ Örneğin, insani müdahalede devletlerin seçici davranması insani bir sorundur. Ruanda'da çıkarlar önemli rol oynamıştır. NATO'nun Kosova müdahalesinde devletler müdahaleden yana tavır alırken, insani kaygılarla hareket etmedikleri, daha büyük insani felaketin yaşandığı Darfur'da müdahale etmemelerinde görülebilir (Bellamy ve Wheeler 2011: 514).

görülmektedir. Örneğin, Sudan'daki Çin çıkarları, Darfur'a yönelik müdahalenin önünde önemli engellerden birisi olduğu söylenebilir (2011: 79-82).

Sudan'ın en büyük ticari partneri ve Sudan petrol ihracatının %64'ünü satın alan Çin (Keith 2007: 158), Hartum'a yönelik BM önlemlerini bloke etmeye hazır görünmüştür. BM'nin devlet-içi çatışmalara müdahalesine Rusya ve Çin temkinli davranarak Çeçenistan, Tibet ya da Sincan'ın da bir gün müdahale edilmeye yol açabileceğinden korkmuşlardır (Grono 2006: 628).

Rusya'nın müdahale karşıtı olmasında Çeçenistan sorunu için Darfur'un örnek olabileceği endişesinin yanı sıra bölgedeki önemli ticari çıkarlarının etkisi belirgin olmuştur. 150 milyon değerinde Sudan'a askeri gereç satan Rusya 2002'de ayrıca 200 milyon dolarlık petrol anlaşması imzalasada bu suya düşmüştü. Bir Rus analizcinin de ifade ettiği üzere Rusya, yaptırımların Sudan hükümetinin kendisine yönelik ödemelerini yerine getirmemesi için bir açık kapı bırakmasından korkmuştur (Williams ve Bellamy 2005: 32-33).

Sonuç olarak BM Şartı'na (özellikle 7. Bölümüne) devletlerin bağlı kalması gerektiğini söyleyen Mokhefi'nin (Mokhefi ile mülakat) bu görüşüne karşın hükümetlerin ve uluslararası örgütlerin (özellikle BMGK'nin) arzu edilen eylemde kendilerini güçlü bir şekilde baskı altında hissetmedikleri görülmüştür. Bunun yanı sıra bunların görüşme çabaları da 2006 Mayısındaki DBA'nda olduğu gibi başarısız olmuştur. Hem geleneksel hem de yeni büyük güçlerin Darfur Krizi'ne müdahale etmede isteksiz oldukları görülmüştür. ABD ve İngiltere Irak krizine odaklanırken, Çin kendi çıkarı ve ilkeleri nedeniyle Sudan üzerinde güçlü baskı kuracak bir müdahaleye karşı çıkmıştır. Bunlar plüralist egemenlik ve müdahale etmeme normlarına derinden bağlılığı yansıtmaktadır (Black ve Williams 2008: 13-14). Bu noktada Tomasz Brańka, Çin ve Rusya'nın bazı kararları niçin veto ettiğinin bir sır olmadığını, bu devletlerin silahlar ve kaynaklarla ilgili çok sayıda ekonomik çıkarlarının olduğunu ve bu çıkarların ise BMGK kararlarını etkilediğini hatırlatmaktadır (Brańka ile mülakat). Bunun içindir ki, Rusya ve Çin'in Hartum'daki cunta yönetimine karşı ciddi ekonomik yaptırımları ve askeri güç kullanılmasını öngören kararları veto edeceklerini göstermeleri Batılıların da

Hartum yönetimine karşı askeri eylemdeki isteksizliklerine uygun bir diplomatik maske olduğu öne sürülmektedir (The Responsibility not to Veto 2014: 5-6).

3.3.3. İç Çatışma Yaşayan Devletin Güçlü Olup Olmaması

İçerde isyancılarla mücadele edebilme yeteneğine sahip olan Hartum bunu soykırım suçlamasına varacak boyutlara kadar ulaştırmıştı. Bu zulüme karşı vatandaşlarını koruma sorumluluğu öncelikle Sudan hükümetine ait olsa da bu sorumluluğun yerine getirilmediğini göstermektedir. 2003'ün başından itibaren Sudan hükümeti ve Cancavid milisleri isyancı gruplara yönelik mücadelede etnik temizlikle sonuçlanan hava saldırıları ve ortak kara harekatı düzenlemişti. İki isyancı grup olan SLA ve JEM'e yönelik hükümetin bataklığı kurutma stratejisi izleyerek sivilleri köylerinden sürse de bunu inkâr ettiği görülmektedir. Ancak çatışmadan kaynaklı hastalık ve yetersiz beslenme nedeniyle 200 binden fazla kişinin öldüğü 2 milyondan fazla kişinin de evlerini terk etmek zorunda kaldığı öne sürülmektedir (Grono 2006: 624).

Peki Darfur Sudan için neden önemliydi? Darfur'un Hartum için özellikle şu açılardan çok önemli olduğu söylenmektedir: Darfur'un tarımsal üretimi ve önemli petrol gelirlerinin Sudan'ın iç bütçesinin büyük bir kısmını oluşturması, Darfur'un demografik olarak önemli olması ve Hartum'un Araplaştırma stratejisinin en büyük savaş alanı olmasıdır (Quach 2004: 10).

Sudan hükümetince önemli görülen Darfur'daki vahşeti durdurmada uluslararası toplumun neden hareket etmediğine ilişkin verilebilecek en basit cevaplardan birisi Darfur'un değil, Sudan'ın oldukça önemli olmasıdır. Peki bu önemin nereden geldiği ve Hartum'un bunu nasıl kullandığına bakıldığında öncelikle BMGK üyelerinin çıkarları için önem taşımaktaydı. Bir önceki alt başlıkta da incelendiği üzere Batılı devletler için Sudan, teröre karşı savaşta istihbarat paylaşımı yapabilecekleri bir devlettir. Örneğin, teröre karşı savaşta Sudan hükümeti ile istihbarat ilişkisine sahip olan ABD, 2005'te Darfur'daki vahşetin mimarlarından birisi ve Sudanlı istihbarat şefi Salah Gosh Virginia'da CIA ile buluşmuştu (Grono 2006: 628). Ayrıca, ABD-Çin rekabetinde

önemli bir ülke olan Sudan, başta ticari ortağı olduğu Çin'in yanı sıra Rusya ve Pakistan gibi önemli ülkelerin desteğini almıştır.

Pakistan'ın 1547 sayılı karar oylamasında belirttiği gibi Sudan, AU'nin İslam Konferansı Örgütü'nün (İslam İşbirliği Teşkilatı/İİT'nin) ve BM'nin önemli bir üyesidir ve bu haliyle onun egemenlik hakkının siyasal bağımsızlığının bölgesel entegrasyon için de önemli olduğu öne sürülmektedir (Bellamy 2005: 41). Bu konuda örneğin Thierry Vircoulon insani müdahalelerin ilgili devletin tavrı, ulusal çıkarı ve kamunun duygularının bir kombinasyonu olduğunu düşünmekte ve Sudan rejiminin Çin ve Afrika'daki ittifakları sayesinde uluslararası müdahalelere karşı başarılı bir şekilde karşı koyabildiğini ifade etmektedir (Vircoulon ile mülakat).

Bu konumunun farkında olan Sudan da ikinci olarak BMGK kararlarında “rıza” unsurunu kendi lehine başarılı bir şekilde uygulamıştı. Örneğin, Sudan hükümeti gıda krizi olmadığını açıklayarak Darfur'a insani yardım ulaşımına izin vermeme teşebbüsünde bulunduğu gibi (Mills 2008: 180) 2006 Ağustos kararında BMGK, BM gücünün Darfur'da konuşlanmasına ilişkin zemin hazırlarken bu konuşlanma için Hartum'un rızasını istemişti. Ancak Hartum bu rızasının hiçbir zaman söz konusu olmayacağını ve bunun Sudan'a karşı yersiz bir düşmanlık anlamına geleceğini belirtmişti. Hatta Beşir Darfur'a uluslararası müdahalenin kendisi başta olduğu sürece olmayacağını söylemiştir (Grono 2006: 628-630). BMGK üyeleri de zaten Sudan hükümetinin rızası olmaksızın Darfur'a BM barış koruyucuları göndermede isteksizdi. Ancak yoğun uluslararası baskılar Sudan'ı razı edebilmiş ve 2007 Temmuzunda UNAMID oluşturulabilmişti (Taylor ve Curtis 2011: 321).

Önceki iki faktörle de bağlantılı şekilde üçüncü olarak Darfur krizinde Hartum yönetimi uluslararası toplumdan uzak duran bir strateji izlemiştir (Nmoma 2006: 63). Çok vaatle bulunan ancak bunlara çok az uyan Hartum yönetimi, gizliden Darfur'daki kabilesel ve kutuplaşmış etnik bölünmeyi tetikleyici strateji izlemiştir. Hatta bu BM ve uluslararası topluma yönelik stratejisi, kedi fare oyununa bile benzetilmiştir (ICG 2005a: 7).

Dördüncü olarak, Hartum bu krizde AU'ni tercih etmişti. Çünkü bu operasyonel ve siyasi kısıtlılıkları nedeniyle daha yumuşak seçeneği ifade etmekteydi (Bah 2010: 17). Bu kendisini UNAMID'de de hissettirmiştir. Şöyle ki, BMGK uzun bir direnme ve kararsızlık sürecinin ardından 2007 Temmuzunda UNAMID'ı onaylamıştır. Birkaç istisna dışında askerlerin Afrika ülkelerinden oluşması karar verilmişti ancak bu ülkelerin çoğu AU gücüne katkı vermede başarısız olmuştur. Hartum ise diğer ülkelerden askeri birliklerin konuşlanmasına izin vermezken bunda hem kontrol edebileceği ülkeleri tercih etmek istemesinin hem de Afrika dışından bir gücün topraklarını istila etmesinden sakınmak istemesi etkili olmuştur. Planlanandan ancak üçte bir oranında konuşlandırılabilirdiği söylenen bu gücün de bir takım kısıtlamaları (örneğin helikopter eksikliği, Hartum'dan gece uçuşlarına izin alamamak gibi) içinde barındırdığı söylenmektedir. Geline nokta uluslararası toplumun Darfur'da vahşeti durdurabilecek yeterli isteği taşımadığı görülmüştür (Mills 2008: 182).

Sonuç olarak BM Darfur'da 2007'ye kadar somut adım atamamış ve bu süreç daha çok hükümete yönelik bunu barışçıl bir şekilde çözme şeklinde politik önerilerle geçmiştir (Brańka ile mülakat). 2003'ten 2007'ye kadar neden BM'nin somut bir adım atmadığına ilişkin soruya verilecek cevabın kolay olduğunu düşünen Roland Marchal'a göre, Hartum'un, sadece ABD için çalıştığını düşündüğü BM yerine görüşlerini dikkate alacağını düşündüğü AU'nin daha kolay idare edilebilir olduğu kanısını taşıması etkili olmuştur. Ancak ona göre asıl belirleyici olan hiç kimsenin Darfur'a gitmek istememesi ve bu açıdan AU girişimini hoş karşılamalarıyla yetinmeleridir (Marchal ile mülakat).

3.3.4. Uluslararası Güç Dağılımı

Modern uluslararası sistem, uluslararası arenada istenmeyen dış karışmaları bertaraf etmek için egemen devletlerin, müdahale edilmeme hakkına sahip oldukları anlayışı üzerine kurulmuştur. Ayrıca insan yaşamı kaybı adına müdahaleyi kötüleyenler, bir devletin egemenliğini korumak için müdahaleyi tasvip etmeyecekleri gibi, uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak da görmezler. Buna karşın 1991'den beri tekrarlanan insani müdahaleler sivillerin zarar görmesini engelleme adına egemenlik dokunulmazlığı zırhının kalkmaya başladığını göstermiştir. Güç kullanımına yönelik bu

insani güvenlik perspektifi adil ve güvenli dünya için insan hakları inancı ve devletlerin yetki alanlarında sivilleri koruma sorumluluğuna sahip olduğu anlayışına dayanmaktadır. Buna karşın 2003'ten bu yana on binlerce insanın öldürüldüğü ve yüzbinlerce insanın hükümet destekli milislerce evlerinden sürgün edildiği Darfur'daki vahşete ilişkin Sudan hükümetini soykırımla suçlayan ABD gibi birçok hükümet ve BM aynı endişeyi taşıdığını dile getirmiştir. Bu tarihte ilk kez bir hükümetin diğerini devam eden soykırımla suçlaması anlamını taşımıştır. Bununla birlikte Ruanda, Bosna Hersek ve diğer pek çok yerde olduğu gibi Sudan'da da kitle ölümlerini durdurmada ve sivilleri korumada tamamen yetersiz kaldığını göstermiştir. Bu isteksizlik ölümleri sonlandırmanın zor ve tehlikeli olması ve devlet egemenliğine saygı çerçevesinde şekillenen hakim geleneksel güvenlik kaygıları ile ortaya çıkan insan güvenliği normu arasındaki gerilimi de yansıtmaktadır (Seybolt 2008: 1).

II. Dünya Savaşı sonrası sistemin en önemli yapıtaşlarından BM, barışı koruma kapsamında küçük bir AU kuvvetinin bölgede konuşlandırmakla yetinmiştir. BM'nin daha uyumlu ve sistematik bir müdahalede bulunmasını engelleyen unsurlar olarak kaynak ve siyasi irade eksikliği gösterilmektedir. Çin ve Rusya'nın muhalefeti ve ABD'nin Irak ve Afganistan savaşlarını yürütmesi nedeniyle kamuoyu desteğinin azlığı etkili bir müdahalenin gerçekleştirilmesini engellemiştir (Heywood 2013: 385).

Bu bağlamda Darfur'a ilişkin müdahalesizlikte uluslararası sistemde meydana gelen önemli bir kırılma olan 11 Eylül sonrası gelişmelerin önemli etkisinin olduğu söylenebilir. Bunun aynı zamanda insani müdahale ve koruma sorumluluğunu da olumsuz etkilediği söylenebilir. Örneğin, teröre karşı savaş ve Irak'ın işgalinin insani müdahale normuna etkisine ilişkin iyimserler, günbatımı ve kısıtlamalar şeklinde görenler olmak üzere üç tür gruplaşmanın olduğu söylenmektedir. Birinci gruptakiler devletlerin ancak ulusal çıkarları risk altında olduğunda müdahale edeceklerini kabul ederler. Bununla ilişkili olarak şu iki husus öne çıkarılmaktadır: Afganistan örneği terörizm ile devlet başarısızlığı arasında bağlantı da göstermektedir ki, terörizmi engellemek için devlet başarısızlığının engellenmesi insani yükümlülük gerektirmektedir. Ayrıca 11 Eylül sonrasındaki Bush'un ön alıcı doktrini egemenliğin normatif önemini azaltmıştır. İkinci gruptakiler insani müdahale gündeminin “gün

batımı” olduğunu öne sürerler. Bu gruptakilerden Thomas Weiss (2004), ABD ve BM’nin insani aciliyet durumlarında hareket etmeye yönelik siyasal iradesinin Afganistan, Irak ve teröre karşı savaş nedeniyle buharlaştığını öne sürmektedir. Gareth Evans gibiler ise Irak işgalini savunmak için insani haklılaştırma kullanılmasının geniş ölçüde suistimal olarak algılandığını öne sürmektedirler. Evans, bu durumu yetersiz ve tutarsız bularak bu durumun yeni gelişen norm olan R2P’yi de olumsuz etkilediğini söylemiştir. Üçüncü gruptakiler müdahale için ICISS kriterinin sınırlılıklar olarak görülmesi gerektiğini öne sürenlerdir. Bunlara göre, bu sınırlılıklar müdahaleyi gerekli görmekten ziyade insani haklılaştırmanın suistimal edilebilirliğini kısıtlayacaktır. Örneğin Ramesh Thakur (2004), R2P’ye yönelik ahlaki konsensüs sayesinde Irak işgali sonrası meşru müdahale karşıtlarına karşı kullanabilecekleri ortak bir dil geliştirmelerinin olası olduğunu düşünmektedir. Thakur’un da üzerinde durduğu gibi insani haklılaştırmanın suistimal edilmesi insani müdahale dilini (insan hakları karşısında egemenlikten sorumluluğun aşamalarına kadar) problemli hale getirmesini koruma sorumluluğu azaltacaktır. Ayrıca koruma sorumluluğu insani aciliyet gerektiren yerlere müdahale konusunda konsensüsün ortaya çıkmasını da engelleyebilir (Aktaran Bellamy 2005: 37-40).

Bunların yanı sıra Darfur örneği koruma sorumluluğu kriterinin müdahaleyi sınırlandırılabildiğini de göstermiştir. ICISS raporunda da belirtildiği üzere koruma sorumluluğu bir devletin vatandaşlarını korumada isteksiz ya da koruyamaması halinde devreye girmekte ve bu sorumluluk ev sahibi devletten BMGK’ne geçmektedir. AU ve BM yetkilileri Sudan’ın bu yönde sorumluluğunu yerine getiremediği ve özellikle AU’nin yardım etmesini öngörürken, sadece Romanya ve Filipinler BMGK’nin bu sorumluluğu kabul etmesinde ısrarcı olsalar da bu görüşleri çok az destek almışlardır. Kosova’da⁷⁹ olduğu gibi Darfur’da askeri müdahalenin durumu daha kötüleştireceğini öne süren müdahale karşıtları Darfur’daki durumun daha müdahale etmeyi gerektirecek eşiğe ulaşmadığını öne sürmüşlerdir (Bellamy 2005: 51-52).

⁷⁹ Kosova’da Darfur’dan farklı olarak gerekli görüldüğünde Güvenlik Konseyi haricinde çoğu liberal devletin harekete geçebileceği ve yine müdahale karşıtlarının itirazlarını azaltacak nitelikte Kosova’daki durumun kötülüğü ile ilgili daha sağlam diplomatik hat oluşmuştu (Bellamy 2005: 52).

Darfur örneği 11 Eylül öncesinde insani müdahalenin gücünün ve insani krizlerle güvenlik kaygıları arasındaki bağlantının gözde fazla büyütüldüğünü de göstermiştir. Çünkü, bu normun özellikle Afganistan ve Irak savaşları ile belli ölçüde aşıldığı ve Darfur'da konsensüsün sağlanamamasında etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca insani krizlerle güvenlik kaygıları arasındaki bağlantı Afganistan'a sağlanmakla birlikte Darfur'da sağlanmadığı görülmüştür. Özellikle ABD ve İngiltere gibi insani müdahale normunun öncüleri Irak Savaşı'yla birlikte bu normun güvenilirliğini azaltmışlardır. Bu yüzden bazı devletler (Pakistan ve Cezayir gibi) ve örgütler (AU ve İslam Konferansı Örgütü üyeleri gibi) Darfur sorununda BMGK'nde Amerikan-İngiliz öncülüğündeki etkinliğe karşı çıkarak AU'nin müdahalesinden ve bunun genişletilmesinden yana tavır almışlardır (Bellamy 2005: 51).

ABD ve AB gibi büyük güçlerin stratejilerinin haklılaştırılamayacağını öne süren Sudan İnsani İlişkiler Bakanı Ahmed Harun, bu ülkelerin Sudanla ancak ABD-Çin rekabeti ve kaynakların sömürülmesi bağlamında ilgilendiklerini ve 108 yabancı örgütün Sudan'daki çıkarlarını incelemenin bunu doğrulayacağını öne sürmektedir. Sudan hükümetinin AU barışı koruma güçlerini desteklediğini ancak Irak ve Afganistan gibi yerlerde olduğu gibi uluslararası askeri koalisyonların konuşlandırılmasına şüphe ile yaklaşıldığını vurgulamıştır. Ona göre 1706 sayılı karar doğrultusunda uluslararası güçlerin Sudan'a girmesi Sudan'ın çöküşüne yol açacaktır (Aktaran Conference Report 2007: 17-18).

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde söz sahibi arayışında olan NATO ve AB gibi bölgesel örgütlerin de yeterli ve gerekli adımları atmadıkları görülmüştür. Sudan hükümeti ile müzakere etmek için diplomasiye odaklanan AB, N'Djamena'daki ateşkes anlaşmasını denetlemek ve gözlemek için 2004 baharında oluşturulan AMIS'i desteklemekteydi. 2005 Şubatında AB ve NATO'ya AU'ne yardım çağrısında bulunan Kofi Annan'ın yanı sıra AU de Nisan ayında bu örgütlerden askeri yardım talebinde bulunarak AMIS'i genişletmek istemekteydi. Buna AB'nin yanıtı, teknik yardım (planlama, askeri gözlemci, stratejik ve taktik taşıma) sağlama şeklinde olurken, risk altındaki Darfur'a asker göndermeye yanaşmamıştır (Gegout 2012: 154-156). Hatta BMGK'nin Batılı daimi üyeleri arasında bile bu yönde anlaşmazlıkların yaşandığı

görülmüştür. Örneğin, 2005 Haziranında AU'ne yardım konusunda NATO ve AB arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Zira ABD NATO'nun Darfur'a müdahalesini desteklerken, Fransa, AB'nin müdahalesini desteklemekteydi. Diğer AB ülkeleri ise AU'ne yardım edecek misyonun oldukça düşük düzeyde kalmasından yanaydılar. Ayrıca bu müdahale etmeme durumu, kapasite eksikliğinden ziyade AB devletleri arasındaki anlaşma eksikliğine dayandığını göstermiştir. Bu durumun bir yandan ABD'den bağımsız Avrupa'nın prestijini artırma isteğini diğer yandan da en güçlü üye devletlerden birisinin girişi olmadan müdahalede bulunmaya isteksiz olduğunu gösterdiği öne sürülmektedir. Gegout buradan yola çıkarak, Afrika'da çatışma yönetimine yönelik AB politikalarının realistlik perspektifte açıklanabileceğini öne sürer (Gegout 2009: 403-410).

AB'nin Darfur'daki devlet-içi çatışmaya yaklaşımına bakıldığında AU'nin arkasında kaldığı görülmektedir. Darfur'da AU'nin başlıca uluslararası aktör olduğunu açıklayan AB, kendisinin öncelikli rolünün AU'nin üstlendiği Afrikalı sorunlara Afrikalı çözümlerine destek vermek olduğunu açıklamıştır. Başlangıçta Darfur'da AB'nin stratejik rakibi olan NATO, AU misyonuna lojistik destek ve uzman sağlasa da bu sınırlı desteğin ötesine geçerek önemli sayıda asker yerleştirmeye yanaşmamıştır (Grono 2006: 627). İngiltere, Kanada ve AB gibi koruma sorumluluğu hususunda norm düzenleyiciler bu krize tepki vermekle beraber sürekli diplomatik kapasitenin eksikliği de hissedilmektedir (Black ve Williams 2008: 16).

Sonuç olarak denebilir ki, Darfur'a yönelik müdahalesizlikte başta BMGK daimi üyeleri olmak üzere Darfur'daki krizin acil önlem alınması yer olarak görmede ihmal etkili olmuştur. 2003'te ABD öncülüğünde Irak'a savaş başlatılması ve devam eden terörle savaş gündemi, NATO'nun Afganistan'daki çatışmayla uğraşması, Kuzey Kore'nin nükleer programları ile ilgili diplomatik çabalar ve kronikleşen kırılgan Ortadoğu barış süreci karşısında Darfur gibi diğer konular gölgede kalmıştır. Bu yüzden 2003 boyunca ve 2004 başında geniş kamuoyu farkındasızlığı sonraki yıllarda da BMGK'nin etkili ve çabuk hareket etmesini engellediği öne sürülmektedir (MacKinnon 2010: 83).

3.3.5. Devlet-içi Çatışmanın ve Çatışanların Niteliği, Bölgesel ve Uluslararası Dengeler Üzerindeki Etkisi

Darfur'daki çatışmaya ilişkin genelde şu hususların göz ardı edildiği öne sürülmektedir. Birincisi, çatışma yerel veya kabilesel olarak görülmüş ve bu yönüyle buradaki savaşın nasıl ortaya çıktığından ziyade dikkatler kuzey-güney bölünmesine çekilmiştir. İkinci olarak, isyancı gruplar (Cancavidler) içindeki, yerleşik ve göçebe gruplar arasındaki yerel güç mücadeleleri gözden kaçırılmıştır. Üçüncü olarak, dışardan müdahalenin rolü de çatışmanın değişimi ve sürdürülmesi için önemli bir husustur. Son olarak, çatışmanın bölgesel ayrışmaya yol açıcı ve yayılmacı etkisini de göz ardı etmemek gerekir (Program on States and Security 2008: 30-31).

Özellikle son unsurla ilişkili olarak denebilir ki, hükümet güçleri ve Cancavidlerle SLA ve JEM isyancı güçleri arasındaki çatışmalar ve çatışmaların tahribatı sadece Sudan'la sınırlı kalmamış Sudan sınırlarının ötesine geçmiştir. Zaten bölgesel ayrışmaların etkin olduğu coğrafyada yer alan Darfur'daki çatışmalara iç güvenlik ve mülteci problemi nedeniyle ilk tepki gösteren Sudan'ın batı komşusu Çad olmuştur (ICG 2005b: 3). Çünkü ülke içinde yerinden edilmiş insanlara ve diğer sivillere yönelik vahşet Çad'ın doğusuna sıçramış ve Çad sınırından 150 km içeri giren olaylar çatışmanın bölgesel istikrarsızlık doğurduğunu ortaya koymuştur (Conference Report 2007: 8). 200 bin Darfurlu mülteci komşu Çad'a sığınmıştır. Bu durum Çad ile Sudan arasındaki sorunlu alanlardan birisini oluşturmuştur. Hatta 2006 Nisanında Sudan hükümeti destekli isyancılar, Çad hükümetini devirme girişiminde bulunmuşlardı (Grono 2006: 624). Sudan İnsani İlişkiler Bakanı Ahmed Harun ise Darfur'daki durumu kaynak rekabetine dayalı yerel bir çatışma olarak tanımlayarak Darfur'daki durumun Doğu Afrika ve MENA ülkelerini de etkilediğini belirterek Sudan'da barış ve güvenliğin sağlanmasının bütün Arap ve Afrikalı ülkelerin çıkarına olduğunu vurgulamıştır (Conference Report 2007: 17).

Brańka'ya göre uluslararası toplum, bu çatışmaların Çad ve komşu ülkelere yayılma ve hatta bölgesel bir savaşa neden olma ihtimali nedeniyle Sudan'daki çatışmadan korkmakla birlikte (Brańka ile mülakat) gereken müdahalede

bulunmamıştır. Uluslararası toplumun bu şekilde davranmasında çatışan grupların kendi bütünlüklerini özellikle DBA'ndan sonra yeterince sağlayamamaları ve bunu hükümetin iyi kullanmasının, Darfur'un coğrafi konumunun ve uluslararası toplumun görece daha önemli gördüğü kuzey-güney arasındaki çatışmalara ve buna ilişkin yapılan Naivasha sürecine odaklanılmasının ve sorumluluğu bölgesel örgütlere atmalarının etkisi olduğu söylenebilir.

Öncelikle Darfur'da çatışan grupların kendi bütünlüklerini özellikle DBA'ndan sonra yeterince sağlayamadıkları ve bunu Hartum'un kendi lehine kullanabildiği görülmüştür. 2006 Mayıs'ında DBA'nı sadece bir isyancı grup imzalarken, çatışmalar sürmüştür. DBA'nın başarısız olmasında en önemli etkenin çatışanın temel nedenlerine inememesinde ve AU, ABD, Nijerya, Kenya, Britanya ve AB gibi uluslararası arabulucuların aceleyle bir şeyleri kabul ettirme üzerine kurulu olması dolayısıyla sadece bir isyancı gruba imzalatılabilmesinde aranmaktadır. Uluslararası baskılar sonrası ve Abuja'da Sudan hükümetiyle isyancı gruplar arasında aylarca süren kesintili görüşmelerden sonra 5 Mayıs 2006'da DBA'nı sadece Minni Minawi'nin liderliğini yaptığı SLM kanadı imzalamıştır. Bu anlaşmayı ne Abdul Vahid Muhammed el-Nur'un liderliğini yaptığı SLM'nin diğer kanadı ne de JEM imzalamıştır. DBA imzalandıktan sonra 2006 Temmuzunda Sudan hükümeti ile ittifak kuran SLA/MM, SLA/AW'nin kontrolündeki Korma'ya saldırı başlatmış ve sivilleri öldürmeye, yaralamaya ve tecavüz etmeye başlamış ve bu yönüyle halk arasında SLA/MM için Cancavid-2 yakıştırması yapılmaya başlanmıştır. Bu türden DBA sonrası bir ittifak aynı zamanda Afrikalılara karşı Araplar dikotomisini de bir kenara bıraktırmaya anlamına gelmektedir. Hatta göçebe Arap gruplar da isyancı gruplarla ittifak kurarak (Çad merkezli *United Revolutionary Force Front* gibi) silaha sarıldıkları göz önünde bulundurulduğunda Afrikalılara karşı Araplar şablonunu yıkmaktadır. 2007'de Arap milisler arasında da çatışmaların arttığı bir dönem için denebilir ki DBA Darfur'daki farklı gruplar arasındaki güç dengesizliğini artırmış ve durumu daha da kötüleştirmiştir. UNAMID de işte böyle bir ortamdan ister istemez etkilenmiştir (Program on States and Security 2008: 27-30).

İkinci olarak Darfur'un coğrafi konumunu ve uluslararası toplumun görece daha önemli gördüğü kuzey-güney arasındaki çatışmalara ve buna ilişkin yapılan barış anlaşmasına öncelik verdiği görülmüştür. Bu doğrultuda örneğin BMGK'nin Darfur krizine ilişkin 2003'den 2004 ortasına kadar yavaş hareket etmesinde öncelikle Darfur'un coğrafik olarak uzakta yer alması ve uluslararası siyasal bilinmezliğin etkisi olduğu öne sürülmektedir. BMGK'ni bu süreçte etkileyen bir gelişme de SPML/A ve Sudan hükümeti arasında 2003 yılına kadar 21 yıl süren, 2 milyon civarında insanın öldüğü ve Afrika'nın en eski iç çatışmasına ABD, İngiltere ve Norveç gibi devletlerin desteğiyle ve IGAD'ın (*Inter-Governmental Authority on Development*) arabuluculuğunda ve 2002 ortasından beri süren Dr. John Garang öncülüğünde NCP hükümeti ile SPLM/A arasında yürütülen barış görüşmeleri olmuştur (MacKinnon 2010: 83). Bu bakımdan Darfur krizine ilişkin uluslararası tepkilere bakıldığında temel siyasi çabaların iç savaşı sonlandırma adına Sudan hükümeti ile SPLM/A arasındaki Naivasha sürecine odaklanıldığı görülmektedir (Bellamy 2005: 40).

Mills ve Mayroz'un görüşleri de bu gerekçeyi belli ölçüde desteklemektedir. Uluslararası toplumun Darfur krizine ilk tepkisinin katliamları durdurmayı denemiş olmasının katliama daha fazla çanak tuttuğu söyleyen Mills'e göre, müdahale edilmemesindeki gerekçeler şunlardır: Güney Sudanla barış anlaşmasının tehlikeye atılmak istenmemesi, teröre karşı savaşta bir müttefiki kızdırmak istenmemesi ve devletlerin çıkarlarını doğrudan ilgilendirmemesi etkili olmuştur (Mills 2008: 180). Mayroz'a göre Darfur'a olası askeri müdahale şu tür zorlukları içinde barındırmaktaydı: Darfur'un coğrafik büyüklüğü, olası müdahalenin insani yardımı askıya alması halinde sivil nüfusun tehlikeye düşecek olması, Batı-destekli bir müdahalenin dini bir çatışmaya kolayca yol açabilecek olması (2008: 362-364).

Üçüncü olarak uluslararası toplumun sorumluluğu bölgesel örgütlere atmak istemesi etkili olmuştur. Arap Ligi'nin çoğu üyesi Kuzey Afrika'da Batı öncülüğünde müdahaleye karşı çıktıkları ve kendisi de Sudan'a karşı çıkmaktan kaçınmış olsa da kendisini Afrikalı sorunlara Afrikalı çözüm anlayışı içinde bir test olanağı bulduğunu düşünen AU soruna el atmıştır. Sudan hükümetinin rızasıyla Darfur'da işlev görmüş, ancak Sudan'ın daha fazla marjinalleşmesinden korktuğu için de çok zorlamamıştır

(Grono 2006: 628). Ayrıca yeterince fona ve yeterli personele sahip olmayan Sudan'daki AMIS'in var olmayan ateşkesi izlemek için gönderilmesi; karar vericilerin sınırlı yetkiyle ve küçük iyi eğitilmemiş ve yeterli ekipmana sahip olmayan askeri güçleri tehlikeli yerlere göndermeleri bu operasyonların yeteneklerini kısıtladığını gösteren başlıca örnek olmuştur (Seybolt 2008: 27). Bu bakımdan Afrikalı sorunlara Afrikalı çözümler anlayışı ile hareket eden AU'nin şiddeti sona erdirmeye etkili olabilecek yetkilendirme ya da kaynağa sahip olmadığı halde dünyanın sorumluluğu buna bırakması; bazı üye devletlere BM'nin müdahale kararı almaması için bahane imkanı tanıdığı eleştirisini (Mills 2008: 181) ve AMIS için dünyanın müdahalesizliğini örten bir yaprak yakıştırması yapılmasını beraberinde getirmiştir (Bellamy 2005: 45).

3.3.6. Medyanın ve Kamuoyunun Rolü

Darfur'daki krize üç farklı tepki verilmiştir. Birincisi, Batılı gazeteciler, insan hakları örgütleri ve bazı devletler Darfur halkını koruma sorumluluğunu tanımaktaydılar. İkinci olarak, Sudan hükümeti, AU ve BM'nin nasıl rol üstleneceği ve sorumluluğun öncelikle kime ait olduğuna ilişkin belirsizlikler vardı. Batılı devletler Sudan hükümetinin isteği dışında bir sorumluluk üstlenmeye gönüllü değillerdi. Üçüncüsü, çoğu devlet Sudan'ın egemenliğinin ihlal edilmesine ilişkin endişe taşımaktaydılar (Bellamy 2005: 43; Bellamy ve Williams 2006: 151). Böyle çelişkili bir ortamda özellikle uluslararası medya ve kamuoyuna daha fazla görev düşmekteydi. Peki, medya ve kamuoyu bu krizin ilerleyen dönemlerinde nasıl tepki vermişti?

2004 yılının Şubat ve Mart aylarında katliamların doruk noktasına çıkmasıyla ancak Batılı gazetelerde uluslararası toplumun bir şey yapması dillendirilmeye ve Darfur'daki durum için soykırım nitelendirilmesi yapılmaya başlanmıştır (Mills 2008: 180). Bu anlamda medya ve NGO'lar tamamen duyarsız olmasa da bunların müdahale için yeterli olmadığı görülmüştür (Bellamy 2005: 41). Ruanda'daki soykırımdan 10 yıl sonra bu kez Darfur'da meydana gelen insan hakları ihlallerine karşı BMGK sınırlı raporlama faaliyetleri yürütürken ve nihai adımlar atmaktan geri dururken, medya kamuoyunun dikkatini çekmede yetersiz kalmıştır (Booth 2012: 411). Ayrıca medya,

dikkatini bu krize vermekten ziyade Naivasha'daki kuzey-güney barış görüşmelerine vermiştir (Prunier 2007: 125).

Bu arada uluslararası toplumun; krize ilişkin farkındalığı ve müdahale konusunda yapılan kamuoyu araştırmalarında Darfur'u koruma sorumluluğuna destek verdiği ancak istenen ölçüde farkındalığın oluşmadığı⁸⁰ ve hükümetlerini yönlendirmedikleri görülmüştür. 18 ülkenin dahil edildiği bir kamuoyu araştırmasına göre BM soykırım ve diğer ciddi insan hakları ihlallerinden insanları koruma sorumluluğuna sahip olduğu vurgulanmakla beraber bazı üyelerin Sudan hükümetiyle bağlantılı Arap milislerin sivil nüfusu katlettiği gerekçesiyle Darfur'a müdahaleye açık görünürken, çoğu üyenin Darfur'daki durumdan bihaber olduğu ve bir cevap bildirmekten kaçındığı görülmüştür. Örneğin, ABD, Fransa ve Polonya'nın Darfur'daki krize ilişkin ne tür tavır takındıkları hususunda ipucu verebilecek bir örnek olarak 2006 yılında yapılan bir araştırmada, her üç ülkenin halkı BMGK'nin Darfur'da koruma sorumluluğu bulunduğunu ve buraya yönelik müdahaleyi büyük ölçüde destekledikleri, buna karşın Polonyalıların kendi askeri birliklerini gönderme konusunda isteksiz olduğunu tespit etmiştir. Fransızlar ve Amerikalıların çoğu askerlerini Darfur'a gönderme noktasında istekli olsalar da (<http://www.worldpublicopinion.org>, 1-9) bunların söylem düzeyinde kaldığı hükümetlerini müdahale noktasında karar almalarında etkisiz kaldıkları görülmüştür.

Sekiz Afrika ülkesinde yapılan bir araştırmada, Sudan'da soykırım gibi insan hakları ihlallerini durdurmada BM'nin müdahale hakkına sahip olduğu, Darfur gibi durumlarda müdahale için en çok desteklenen gücün BM olduğu, AU'ni takiben BM'ye güvenin geniş ölçüde olduğu ortaya çıkarılırken, katılımcıların yarısı bu tür insan hakları ihlalleri karşısında devletlerin BM onayı olmaksızın müdahalede bulunabileceklerini düşünmüşlerdir. Bununla birlikte Darfur'daki duruma ilişkin farkındalık düşük kalmıştır. Yakın coğrafyadaki Afrika devletleri de Afrika dışından güçlerin bu krize müdahil olmalarına sıcak bakmadıkları gibi böyle bir girişimi

⁸⁰ Amanda F. Grzyb'in editörlüğünü yaptığı 2009 tarihli ve "The World and Darfur: International Response to Crimes Against Humanity in Western Sudan" isimli kitapta, Darfur'a yönelik uluslararası toplumun müdahalesizliğinde şu dört unsurun etkili olduğu öne sürülmektedir: Siyasi iradenin yokluğu, büroksilerin yetersizliği, medyada krizin yanlış tanıtılması ve genel olarak toplumun mobilize olamaması (Aktaran Gegout 2010: 519).

müdahale etmeme ilkesine aykırı görmekteydiler. Zaten BMGK'nin de Afrika ülkelerine müdahale etmede çok az hazırlıklı olduğu görülmüş ve duruma müdahil olmada başarısız olmuştur (PIPA 2005: 2-3).

Aslında Sudanlıların krize yönelik algılamalarının dışsal ve içsel gelişmelerle örtüştüğü ve bu gelişmelerin çok da beklenmedik olmadığı görülmüştür. Bu konuda incelemelerde bulunan Messari, ilk olarak, Sudanlıların BMGK'nin bütüncül yapı olmadığından hareketle konsey içinde rakip ülkelerin farklı politikalar izleyebileceklerinin farkında olduklarını, ikinci olarak, Sudan hükümetinin isyancılara karşı savaşı kazanabileceğini düşündüklerini ve son olarak da Sudan hükümetinin ülke içinde BM gücünün büyük tehdit olacağını düşündüğünü ortaya koymaktadır (<http://turin.sgir.eu>, 11 Mart 2013'te erişildi).

3.3.7. Sonuç

Yukarıda belirtildiği üzere 1600'den 1916'ya kadar bağımsız bir sultanlık şeklinde varlığını sürdüren Darfur, 1916'da Sudan ile birleştirilerek 1956 yılına kadar İngiliz-Mısır ortak idaresince yönetilmiştir. Bu dönemde yeni kabilesel yöneticiler hiyerarşisine dayalı oluşumu ifade eden yerli yönetim uygulanmıştır. Birbirine karışmış etnik kimlikleri ayırıştırarak Sudan genelinde kabilelere aidiyet temelinde etnik kimlik oluşturma amaçlanmıştır. 1956 yılındaki Sudan'ın bağımsızlığı sonrası Darfur'daki durum İngiliz sömürge döneminden pek farklılık göstermemiş, böl ve yönet anlayışı sürdürülmüştür. Bağımsızlık sonrası güneydeki ayrılıkçılar sorunu ile uğraşmak zorunda kalan Hartum yönetimi için önemli sorunlardan birisi de Darfur olmuştur. Darfur'daki sorunu etnik anlaşmazlıklar, çevresel faktörler, Hartum'un marjinalleştirme politikaları ve bölgesel faktörlerden kaynaklandığı söylenebilir. Fur, Masalit ve Zaghawa olmak üzere üç “siyah Afrikalı” grup, 2003 Şubatında kendilerine yönelik saldırılarından, siyasi marjinalleşmeden sorumlu tuttıkları ve ekonomik ihmalle suçladıkları Sudan hükümetine karşı isyan etmişlerdir. Darfur'da insanlık trajedesi yaşanırken 2003 yılından UNAMID'in oluşturulduğu 2007 yılına kadarki süreçte BM'nin kayıtsız kaldığı görülmüştür. Bunun neden kaynaklandığı müdahale edip-etmeme parametreleriyle değerlendirildiğinde görülebilmektedir.

Uluslararası örgütün çıkarı ve normları: Öncelikle, çatışmanın çıkmasından ancak 17 ay sonra harekete geçebilen BMGK, Sudan hükümetine Cancavidleri silahsızlandırma çağrısı yapmış fakat bunun yerine getirilmesini sağlayamamış, çözüm önerileri başarısızlığa uğramıştır. İkinci olarak, BM sekterliğinden ileri görüşlü tavsiye ve önerilerin eksikliği hissedilmiştir. Üçüncü olarak, BMGK’nce Sudan hükümetinin yapmış olduğu eylemlerden dolayı suçlama gibi diplomatik baskı ile yetinilmiştir. Dördüncü olarak, BM’nin kayıtsızlığı BMGK kararlarında da görülmüş ve bu kararlarda etkin önlemler alma yerine sorunu AU’ne havale etme ve yasal zeminde tartışma gibi pasif bir yol izlemesinden öteye geçmediği görülmüştür (MacKinnon 2010).

Çatışmaların tırmandığı bir zamanda 9 Ocak 2005 tarihinde Kapsamlı Barış Anlaşması imzalanmış olsa da bu anlaşmada Darfur’dan bahsedilmemiştir. Bunun yanı sıra Ulusal Birlik Hükümeti ve SLM/A’nın Minni Minawi grubu tarafından imzalanan 5 Mayıs 2006 tarihli DBA ise bölgede bütün gruplarca imzalanmamış olması ve müzakereye dayalı bir uzlaşının olmaması nedeniyle başarıya ulaşmamıştır. Darfur’a barış ve istikrarı getiremeyen bu anlaşmadan ve çatışmanın başlamasından iki yıl geçtikten sonra BMGK gecikmiş olarak ancak 2005 Martında insan hakları ihlalleri işlenmesine ve barış sürecinin engellenmesine karşı yaptırımlar uygulamak için harekete geçmiş ve UNMIS’ı kurmuştur. BMGK ayrıca 2006 Ağustosunda UNMIS’a ilişkin yetkilendirmesini Darfur’u da içerecek şekilde genişletme kararı alsa da bu Sudan hükümetinin rızasını gerektirdiği için konuşlandırılmamıştır. Bunun gibi AU’nden BM askeri birliğine geçiş önerilerine Hartum hükümeti karşı çıkmış, AU ile BM arasındaki ortak misyon olan UNAMID ancak 31 Temmuz 2007’de oluşturabilmiştir. 2007’de AU ile gerçekleştirdiği ortak harekât da tıpkı UNOSOM II’de olduğu gibi bir takım zorluklarla karşılaştığı bir yana bırakılacak olursa BM’nin belirtilen süreçte insani müdahale ve koruma sorumluluğunu uygulamasının işlemediği görülmüştür.

Üye devletlerin uluslararası örgütü müdahale etmekten alıkoyması: Darfur örneğinde bakıldığında üye devletlerin sorumluluklarını yerine getirmekten kaçındıkları ve buradaki durumu soykırım olarak nitelemenin eyleme geçme yükümlülüğü gerektireceği için de isteksiz davrandıkları görülmektedir. Bu husus kendisini BMGK

kararlarının oylamalarında ve komisyon raporlarında hissettirmiştir. Bu karar ve raporlarda Çin ve Rusya özellikle ekonomik çıkarları gereği ve kendi ülkelerindeki sorunları tetikleyebileceği endişesi nedeniyle, Pakistan Sudan'ın egemenliğini ihlal edeceği gerekçesiyle müdahaleden yana olmamışlardır. Sudan hükümeti ise kısıtlayıcı yaklaşımın argümanlarıyla paralel şekilde Batılı devletlerin neo-kolonyal müdahalelerini meşrulaştırmak için insani haklılaştırmayı suistimal ettikleri argümanına sarılmıştır. 2004 yazı boyunca ABD ve İngiltere Hartum'a yönelik ekonomik yaptırımları öne sürseler de ABD, İngiltere ve Fransa Sudan'ı çok fazla zorlamak istememişlerdir. Darfur krizinin Fransa'nın önceliği olmadığı sadece Çad'a ve bölgeye yönelik istikrarsızlaştırıcı yönüyle ilgilendiği görülmüştür. 2005 Haziranında AU'ne yardım konusunda Fransa'dan farklı olarak ABD'nin NATO'nun yardımını desteklediği, bu anlamda BMGK'nin Batılı daimi üyeleri arasında bile anlaşmazlıkların yaşandığı görülmüştür. Bunların yanı sıra ABD öncülüğünde sürdürülen teröre karşı savaşta Sudan'ın önemli istihbarata sahip olması, Sudan hükümeti ile SPLM/A arasındaki barışa ulaşmayı tehlikeye atacak bir girişimde bulunmak istememeleri ve son olarak İngiltere ve ABD'nin özellikle Irak Savaşı'ndan sonra uluslararası güvenirlilik krizi çekmeleri ve askeri olarak gerilmiş durumda olmaları Batılı güçlerin müdahalesizliğinde etkili olmuştur. Filipinler ve Romanya gibi vatandaşlarını koruyamayan devletlere yönelik BMGK'nin sorumluluk üstlenmesi gerektiği üzerinde duran sınırlı devletin varlığına rağmen diğer devletler müdahaleye yanaşmamışlardır. Örneğin, Libya ve Mısır öncülüğünde Darfur'a yönelik mini zirvede alınan Sudan'ın egemenliğini koruma ve dış müdahaleyi reddetmeye dayalı kararın yanı sıra Cezayir, Sudan hükümetinin göstermiş olduğu gelişimi görmezden geldiği için Sudan'a yönelik müdahaleye karşı çıkmıştır (Bellamy ve Williams 2006: 149-154).

Bunlar ise bizi öncelikle coğrafi seçiciliğe ya da daha genel çerçevede müdahalede seçiciliğe götürmektedir. Müdahalelerde çıkara dayalı ve jeopolitik kaygıların ilk planda öne çıkan faktörler olması ve devlet-içi çatışmaya geçmişteki başarısızlıklar ve gelecek maliyetlerden devletlerin endişe duymaları Darfur örneğinde insani müdahale korumasının üstlenilmemesinin seçici olduğunu göstermiştir. İkinci olarak, bu müdahalesizlik, devletlerin ulusal çıkarlarını etkilemediği sürece müdahalede bulunmayacakları varsayımına dayalı realist perspektifi ön plana çıkarmıştır. Üçüncü

olarak, Kosova'daki müdahaleye öncülük eden ABD'nin bunun başka bölgeler için örnek teşkil etmeyeceğini belirtmesi, nesnel kurallara dayalı insancıl bir müdahale olmayacağını göstermiştir (Keskin 2009: 79, 84). Son olarak, Darfur örneğinde görüldüğü üzere, hiçbir büyük güç konsey dışından ya da konsey eliyle güç kullanımına yanaşmamıştır. Bu ise BMGK kördüğüm olduğunda ya da çıkmaza girdiğinde insani krizlerde ne yapılacağını önemli bir sorun olarak bırakmıştır (Bellamy ve Williams 2006: 157).

İç çatışma yaşayan devletin güçlü olup olmaması: Tarımsal üretim ve petrol gelirlerinin Sudan'ın iç bütçesinin büyük bir kısmını oluşturması, demografik olarak önemli olması ve Hartum'un Araplaştırma stratejisinin en büyük mücadele alanı olması Darfur'un Sudan için önemli görülmesinin başlıca nedenlerindendir. Böylesine önemli gördüğü bölgedeki isyancılarla mücadele edebilme yeteneğine sahip olan Hartum'un, bunu soykırım suçlamasına varacak boyutlara kadar ulaştırdığı görülmüştür. Bu bir yandan zulüme karşı vatandaşlarını koruma sorumluluğunu yerine getirmediğini gösterirken, diğer yandan R2P'nin işlevselleşmesi için karşılaştığı zorluğu da göstermiştir. 21. yüzyılın ilk etnik temizlik kampanyasıyla ters çevrilene kadar R2P'ye yönelik istekli kalınırken işlevsel olmadığı ve 'tekrar asla'nın bir kez daha 'henüz tekrar' olduğu görülmüştür (Grono 2006: 630).

Sudan hükümetince böylesine önemli görülen ve yeniden soykırım türü ihmal yaşanmasının arzu edilmediği halde vahşeti durdurmada uluslararası toplumun neden hareket etmediğine ilişkin verilebilecek en net cevaplardan birisi Hartum'un yeterince önemli görülmezken Sudan'ın oldukça önemli görülmesidir. BMGK üyesi devletlerin müdahale etmemeye yanaşmamalarında da görüldüğü üzere Sudan bölge için olduğu kadar bu üyelerin çıkarları için önem taşıdığı görülmektedir. Ayrıca Çin-ABD rekabetinde önemli bir ülke olmasının yanı sıra AU'nin, İslam Konferansı Örgütü'nün ve BM'nin önemli bir üyesi olması ve bu haliyle onun egemenlik hakkının ve siyasal bağımsızlığının bölgesel entegrasyon için de önemli bir yere sahip olduğu düşünülmüştür.

İkinci olarak Darfur krizinde gizliden Darfur'daki kabilesel ve kutuplaşmış etnik bölünmeyi tetikleyici strateji izleyen Hartum'un bu krizde operasyonel ve siyasi kısıtlıkları nedeniyle Afrika Birliği'ni dış müdahil olarak yeğlediği görülmüştür. Sudan, BMGK kararlarında "rıza" unsurunu kendi lehine başarılı bir şekilde uygulamış ve uluslararası toplumdan uzak duran bir strateji izlemiştir. Zaten BMGK üyelerinin de Sudan hükümetinin rızası olmaksızın Darfur'a BM barış koruyucuları göndermede isteksiz davrandığı bir ortamda ancak yoğun uluslararası baskılar Sudani razı edebilmiş ve 2007 Temmuzunda UNAMID oluşturulabilmiştir. Ancak UNAMID'in yapısının da Hartum'un işine geldiği söylenebilir. Çünkü birkaç istisna dışında bu ortak gücün askerlerinin Afrika ülkelerinden oluşması kararlaştırılmakla birlikte bu ülkelerin çoğunun katkı vermede başarısız olduğu ve planlanandan ancak üçte bir oranında konuşlandırılabilirdiği görülmüştür. Bu durum ise uluslararası toplumun Darfur'da vahşeti durdurabilecek yeterli isteği taşımadığını bir kez daha göstermiştir (Mills 2008: 182).

Uluslararası güç dağılımı: 2003'ten bu yana on binlerce insanın öldürüldüğü ve yüzbinlerce insanın hükümet destekli milislerce evlerinden sürgün edildiği Darfur'daki kitle ölümlerini durdurmada ve sivilleri korumada uluslararası toplumun tamamen yetersiz kaldığı görülmüştür. II. Dünya Savaşı sonrası sistemin en önemli yapıtaşlarından BM, barışı koruma kapsamında küçük bir AU kuvvetini bölgede konuşlandırmakla yetinmiştir.

Darfur'a ilişkin müdahalesizlikte uluslararası sistemde meydana gelen önemli bir kırılma olan 11 Eylül sonrası gelişmelerin de önemli etkisinin olduğu söylenebilir. Bunun aynı zamanda insani müdahale ve koruma sorumluluğunu da olumsuz etkilediği söylenebilir. Darfur örneği 11 Eylül öncesinde insani müdahalenin gücünün ve insani krizlerle güvenlik kaygıları arasındaki bağlantının gözde fazla büyütüldüğünü göstermiştir. Çünkü bu normun özellikle Afganistan ve Irak savaşları ile belli ölçüde aşıldığı ve Darfur'da konsensüsün sağlanamamasında etkili olduğu görülmektedir. Özellikle ABD ve Birleşik Krallık gibi insani müdahale normunun öncüleri Irak Savaşı'yla birlikte bu normun güvenilirliğini azaltmışlardır. Bu yüzden Çin ve Rusya'nın muhalefetine yanı sıra bazı devletler (Pakistan ve Cezayir gibi) ve örgütler (Afrika

Birliği ve İslam Konferansı Örgütü üyeleri gibi) Darfur sorununda BMGK'nde Amerikan-İngiliz öncülüğündeki etkinliğe karşı çıkarak Afrika Birliği'nin müdahalesinden ve bunun genişletilmesinden yana tavır almışlardır (Bellamy 2005: 51). Sudanlı yetkililer ise ABD ve AB gibi büyük güçlerin stratejilerinin haklılaştırılamayacağını öne sürerek bu ülkelerin Sudan'la ancak ABD-Çin rekabeti ve kaynakların sömürülmesi bağlamında ilgilendiklerini öne sürmüşlerdir (Conference Report 2007: 17).

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde söz sahibi olma arayışında olan NATO ve AB gibi bölgesel örgütlerin de yeterli ve gerekli adımları atmadıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra Darfur'daki kriz sürecinde 2003'te ABD öncülüğünde Irak'a savaş başlatılması ve devam eden terörle savaş gündemi, NATO'nun Afganistan'daki çatışmayla uğraşması, Kuzey Kore'nin nükleer programları ile ilgili diplomatik çabalar ve kronikleşen kırılgan Ortadoğu barış süreci karşısında Darfur gibi konular gölgede kalmıştır (MacKinnon 2010: 83).

Devlet-içi çatışmanın ve çatışmaların niteliği, bölgesel ve uluslararası dengeler üzerindeki etkisi: Dikkatlerin daha çok kuzey-güney bölünmesine çekilmesinden ötürü Darfur'daki çatışma yerel veya kabilesel olarak görülmüş ve bu yönüyle buradaki çatışmanın nasıl ortaya çıktığının ve bölgesel etkilerinin göz ardı edilebildiği görülmektedir. Öyle ki, buradaki çatışmaların tahribatı sadece Sudan'la sınırlı kalmamış Sudan sınırların ötesine (özellikle Çad'a) geçmiştir. Bu durum Sudanlı yetkililerce Sudan'da barış ve güvenliğin sağlanmasının bütün Arap ve Afrikalı ülkelerin çıkarına olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Uluslararası toplum ise Darfur'daki çatışmaların bölgesel istikrarsızlık getirmesinden korkmakla beraber müdahalede bulunmamışlardır.

Uluslararası toplumun bu şekilde davranmasında öncelikle Darfur'da çatışan grupların kendi bütünlüklerini özellikle Darfur Barış Anlaşması'ndan sonra yeterince sağlayamamaları ve bunu hükümetin iyi kullanmasının etkisi vardır. DBA'nın başarısız olmasında en önemli etkenler olarak çatışmanın temel nedenlerine inilememesinin yanı sıra AU, ABD, Nijerya, Kenya, Britanya ve AB gibi uluslararası arabulucuların aceleyle bir şeyleri kabul ettirme üzerine kurulu olması dolayısıyla sadece bir isyancı gruba

imzalatılabilmesi gösterilmektedir. Bunun yanı sıra DBA imzalandıktan sonra 2006 Temmuzunda Sudan hükümeti ile ittifak kuran SLA/MM; SLA/AW'nin kontrolündeki Korma'ya saldırı başlatmış ve sivilleri öldürmeye, yaralamaya ve tecavüz etmeye başlamış ve bu yönüyle halk arasında SLA/MM için Cancavid-2 yakıştırmaları yapılmaya başlanmıştır. Bu türden DBA sonrası bir ittifak aynı zamanda “Afrikalılara karşı Araplar” dikotomisinin de bir kenara bırakılması gerektiğini göstermiştir (Program on States and Security 2008: 27-30).

İkinci olarak Darfur'un coğrafi konumunun ve uluslararası toplumun görece daha önemli gördüğü kuzey-güney arasındaki çatışmalara ve buna ilişkin yapılan Naivasha sürecine odaklanması müdahalenin önünde başka bir sebep olarak görülebilir. Buna ilişkin gerekçeler daha da çeşitlendirilebilir. Örneğin, güney Sudan'la barış anlaşmasının tehlikeye atılmak istenmemesinin yanı sıra teröre karşı savaşta bir müttefiki kızdırmak istenmemesi, devletlerin çıkarlarını doğrudan ilgilendirmemesi, Darfur'un coğrafik yapısı itibarıyla neredeyse Fransa büyüklüğünde olması, olası müdahalenin insani yardımı askıya alması halinde sivil nüfusun tehlikeye düşecek olması ve Batı-destekli bir müdahalenin dini bir çatışmaya kolayca yol açabilecek olmasıdır (Mayroz 2008: 362-364).

Üçüncü olarak uluslararası toplumun sorumluluğu, bölgesel örgütlere atmak istemesi etkili olmuştur. Arap Ligi'nin çoğu üyesi kuzey Afrika'da Batı öncülüğünde müdahaleye karşı çıkarken, kendisi de Sudan'a karşı çıkmaktan kaçınmış olsa da kendisini Afrikalı sorunlara Afrikalı çözüm anlayışı içinde bir test olanağı bulduğunu düşünen Afrika Birliği⁸¹ Darfur sorununa el atmıştır. Sudan hükümetinin rızasıyla Darfur'da işlev görmüş ancak Sudan'ın daha fazla marjinalleşmesinden korktuğu için de çok fazla zorlamayı seçmemiştir (Grono 2006: 628). Afrika Birliği'nin şiddeti sona erdirmeye etkili olabilecek yetkilendirme ya da kaynağa sahip olmadığı halde dünyanın

⁸¹ Darfur gibi yerlere büyük güçlerin müdahaleye yanaşmadıkları durumlarda başka ne yapabileceğine ilişkin kafa yoran Fuchs'a göre, bu durumda çatışan taraflar arasında görüşmeleri kolaylaştırmak denebilir. Ancak Darfur örneğinde de görüldüğü üzere çok sayıda ateşkes bozulduğu için bu en uygun seçenek olmaktan uzaktır. Bir başka seçenek büyük devletlerden ziyade bölgesel aktörlerce çok taraflı bir askeri müdahale takip edilebilir. ECOWAS'ın Liberya ve Sierra Leone'deki iç savaşı sonlandırmak için teşebbüsleri ve Darfur ve Somali'de AU'nin oynadığı roller buna örnek olarak verilebilir. Ancak bu türden çok taraflı müdahaleler de kaynak bakımından sınırlı Afrikalı uluslarca gerçekleştirildiği için tamamen etkili olamamaktadırlar (Fuchs 2011: 83).

sorumluluğu buna bırakması; bazı üye devletlere BM'nin müdahale kararı almaması için bahane imkanı tanıdığı da göz önünden kaçırılmamalıdır (Mills 2008: 181).

Medyanın ve kamuoyunun rolü: Yukarıda da detaylı incelendiği üzere Darfur'daki krizde medya ve NGO'lar tamamen duyarsız olmasa da bunların müdahale için yeterli olmadığı görülmüştür. Medyanın dikkatini bu krize vermekten ziyade Naivasha'daki kuzey-güney barış görüşmelerine verdiği ve ABD'nin Irak ve Afganistan savaşlarını yürütmesi gibi dünyanın görece daha önemli görülen bölgelerine odaklandığı görülmüştür. Bunun yanı sıra 2003 boyunca ve 2004 başında geniş kamuoyu farkındasızlığının sonraki yıllarda BMGK'nin etkili ve çabuk hareket etmesini engellediği öne sürülebilir. Darfur'daki krize ilişkin farkındalığı ve müdahale konusunda yapılan kamuoyu araştırmalarına bakıldığında ise uluslararası toplumun Darfur'u koruma sorumluluğuna destek verdiği ancak istenildiği ölçüde farkındalığın oluşmadığı ve hükümetlerini yönlendirmedikleri görülmüştür. Söz konusu kamuoyu araştırmalarında; BMGK'nin Darfur'da koruma sorumluluğu bulunduğu ve buraya yönelik müdahaleyi büyük ölçüde destekledikleri görülmekle birlikte bunların söylem düzeyinde kaldığı ve hükümetlerini müdahale kararı almalarında etkisiz kaldıkları görülmüştür. Ayrıca Sudanlıların buradaki krize yönelik algılamalarının dışsal ve içsel gelişmelerle örtüştüğü ve bu türden gelişmelerin çok da beklenmedik olmadığı görülmüştür.

Sonuç olarak, AU, insani müdahale ve yeni gelişen bir norm olarak koruma sorumluluğu bakımından bir test işlevi gören ve pek de olumlu sonuçlanmayan Darfur krizi BM için de önemli bir test olmuştur. Nitekim müdahale edip-etmemeye ilişkin altı parametre çerçevesinde Darfur örnek olayı değerlendirildiğinde; Darfur'da olayların patlak verdiği 2003 yılından 31 Temmuz 2007'de AU-BM ortak operasyonu düzenleninceye kadar geçen sürede Darfur'daki çatışmalara BM'nin kayıtsız kaldığı görülmüştür.

IV. BÖLÜM

4. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN DEVLET-İÇİ ÇATIŞMAYA ETKİLİ MÜDAHALESİ: BM VE NATO’NUN LİBYA MÜDAHALESİ

Harita 4.1: Libya Haritası (ICG 2012: 36)

4.1. Libya'daki Devlet-İçin Çatışmanın Arka Planı

4.1.1. Tarihsel Arka Plan

Nüfusun yaklaşık %97'si Sünni Müslümanlardan oluşan ve Afrika kıtasının en büyük dünyanın ise 9. büyük petrol rezervlerini elinde bulunduran Libya, Akdeniz'deki 1800 km'lik sahil uzunluğuyla "Afrika'ya giriş yolu" olarak görülmektedir (Baştürk 22 Nisan 2013; Bölme vd. 2011: 31). Ülke topraklarının sadece %10'unun yerleşime müsait olduğu, halkın %57'si sahil kesimindeki büyük şehirlerde (Tunus'la Mısır arasındaki sahile paralel uzanan 100 km genişliğindeki bir alanda) yaşadığı Libya'da iç kesimlerdeki birkaç yerdeki yerleşim merkezi ve Cebeliahdar ve Cebelitrablus şeridi olmak üzere iki dar şerit dışında çöllerin etkisi hissedilmektedir (El-Kihya 2011: 34). Mısır ve Trablus arasının *Sireneyka*, Sirte'den iç kesimlere kadar olan bölgenin *Trablus* ve Çad-Nijer sınırını oluşturan *Fizan* olmak üzere ülkenin idari ve siyasi olarak bölgelere ayrıldığı görülmektedir (Ayhan 2012: 149).

Libya'nın doğusunun yarısını kapsayan Berka'nın Yunan, üç şehir anlamına gelen Trablus'ta ise (Fenikelilerin kurduğu) Kartaca etkisinin hissedildiği Libya'da sırasıyla Romalılar, Vandallar ve 150 yıl Bizans hâkimiyetinin ardından 642 yılında Amr b. El-As liderliğindeki Arap güçleri ülkenin kontrolünü ele geçirmiştir (El-Kihya 2011: 35-38). Berberilerin de çoğunun Müslüman olduğu ve kesintilere rağmen 9 asır süren Arap egemenliği boyunca Fatimiler, Muvahhidler ve Hafsiler Libya'yı kontrol etmişlerdir. 1551'de Hızır ve Oruç Reis'in Osmanlıların emrine girmesiyle ve 1555'te Trablus liman şehrinin de Saint John şövalyelerinin elinden alınmasıyla Osmanlı hâkimiyetine giren Libya, 1911'de İtalya tarafından işgal edilene kadar Osmanlı tarafından gönderilen valiler aracılığıyla yönetilmiştir (Ataman ve Sönmez 2010: 182).

5 Ekim 1911'de Trablus'u, 18 Ekimde Derne'yi, 19 Ekim'de Bingazi'yi ve 20 Ekim'de de Horns'u ele geçiren İtalya; 5 Kasım 1911'de bu topraklarda *Libya* adıyla egemenlik kurduğunu ilan etmiştir. Balkanlarda çıkan savaş nedeniyle İtalyanlara karşı savaşı sürdüremeyen Osmanlı; İtalya ile 15 Ekim 1912'de geçici, 18 Ekimde de Lozan'da kalıcı anlaşma yapmasına rağmen, resmi olarak İtalyanların egemenliği

tanınmamış sadece buralardan birliklerini geri çekmişti. Türkiye, 1923 Lozan Antlaşması ile Trablusgarp ve Sireneyka'daki egemenlik hakkından tamamen vazgeçmiştir (Lutskiy 2011: 286-287).

1912 yılında Osmanlıların İtalya ile yaptıkları Uşi Anlaşması ile ülkeden birliklerini çekmesinin ardından ülkede İtalyan işgaline karşı Türklerin de desteğiyle Senüsi hareketi önderliğinde silahlı direniş başlatılmıştı (Ataman ve Sönmez 2010: 182). Muhammed bin Ali es-Senusi önderliğinde kurulan *Senusi* hareketi aslında Libya'daki bozuk ekonomik ve siyasi durumun yeni bir dini hareketi ortaya çıkarmasından ibaretti. Sufizmi ve Ortodoksluğu sentezleyen bu yeni ideolojinin öğretileri Berka bedevilerinin karakterleriyle büyük ölçüde örtüşmekteydi. Gönüllü bir fakirliğe yol açtığı gerekçesiyle sadakayı ve fanatizmi yasaklayan bu akım, insanların yaşamlarını çok çalışarak kazanması gerektiği üzerinde durmaktaydı. Senusi'nin torunlarından İdris es-Senusi başkanlığında İtalya'ya karşı 1912'den sonraki direnişinin ardından 1923-1931 yılları arasında İtalya- Libya Savaşı yaşanmıştır. Bu İtalyan işgali daha önce görülmemiş bir milliyetçiliğin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle Ömer Muhtar'ın öncülüğünde İtalya'ya karşı 9 yıl boyunca karşı koyulmuş ancak Ömer Muhtar 1931 Eylülünde yakalanarak Suluk'ta halk önünde asılmıştır. İtalya, Ocak 1932'de Berka savaşının bittiğini ve Libya'nın boyun eğdiğini açıklamasının ardından ülkeyi sömürgeleştirmeye başlamıştır (El-Kihya 2011: 44-55). Aslında İtalya daha 1929'da modern tarihte ilk defa kullanılan "Libya" ismiyle Sireneyka, Trablus, ve Fizan bölgelerinden oluşan ülkeyi sömürgesi olarak ilan etmişti. Fakat II. Dünya Savaşı İtalyanların hayallerinin yıkılmasına neden olmuştur. Çünkü 1942'de İngiliz ve Fransız birlikleri İtalyanları ülkeden atmasının ardından 1942'de İngiliz-Fransız Kondominyumu yapılan Libya'ya ilişkin Fransa, İngiltere, Sovyetler Birliği ve ABD'den oluşan galip devletlerin geçici kontrolü sırasında bir nihai karara varılamaması üzerine konu BM'ye taşınmıştır. İki yıllık hazırlık sürecinin akabinde 24 Aralık 1951'de *Libya Birleşik Krallığı* ismiyle bağımsız olan Libya'da 1922 yılından beri Mısır'da sürgünde bulunan İdris es-Senusi kral olmuştur. Dini meşruiyetini Senusi tarikatından alan Libya'ya ilişkin BM'ce hazırlanan anayasa gereği üç eyaletten oluşan (Sireneyka, Trablus ve Fizan) federal bir yapı oluşturulmuş ve eyaletlere de kral tarafından valiler atanmıştı. 1953 yılında Arap Birliği'ne üye olan ülkede 1959'da

zengin petrol yatakları bulununcaya kadar başlıca gelir kaynakları ABD ve İngiltere'den alınan dış yardımlar ve askeri üs kiralari olmuştur (Ataman ve Sönmez 2010: 182-183).

4.1.2. Kabilelerin Rolü

BM Libya için bir anayasa ve kurumlar oluşturana kadar, kabilelere dayalı toplum yapısı varlığını koruması, daha sonraki dönemde demokratik kurumların oluşturulamamasında etkili olmuştur. Ayrıca ülkede eyaletler arasındaki rekabet ve düşmanlıklar ülkenin bütünlüğü ve dış saldırılara karşı savunmasında engel oluştururken, coğrafi yapının da etkilediği bu faktör ulusal gelişimi olumsuz etkilemesinin yanı sıra ülke kaynaklarının adaletsiz dağıtılmasına sebep olduğu dillendirilmektedir (El-Kihya 2011: 57-58).

Osmanlı ve İtalya'nın yönetimine kadar geri götürülebilecek kabilelerin oynadığı roller Kaddafi döneminde ve özellikle 1970'lerden beri belirgin olmuştur. Libya'da bulunan 140 civarında farklı klan ve kabilelerin çoğu Tunus, Mısır ve Çad'daki dış üyelerinden etkilenmiştir. Kaddafi ve onun kabilesi ile bağlantıları oranında haklardan yararlandığı ve 40 yılı aşkın bir süredir bu uygulamanın sürdüğü Libya'da ayrıca doğu sahil kesimi olan Sireneyka'da Beni Salim ve Trablus çevresindeki Batı Libya'da yerleşmiş olan Beni Hilal isminde iki büyük ve etkili Arap kabilesi bulunmaktadır. Libyalı araştırmacılara göre Berber, Türk ve diğer topluluklardan yerleşimciler olmak üzere ülkede %15'i dolayında kabile üyeliği bulunmayan nüfus yaşamaktadır. Kaddafi'nin kendi isminin de geldiği Kaddafi kabilesi, Kaddafi iktidara gelmeden önce tarihsel olarak önemli bir kabile olarak ön plana çıkmadığı, iki asırdır sürdürülen kolonyalizm karşıtlığı çerçevesinde Libya'nın haklarını savunmada kendini göstermediğinden de görülebilmektedir. Kuzeybatıdaki bölgeden ismini alan Misurata kabilesi doğu Libya'daki en geniş ve en etkin kabiledir ve Bingazi ve Dareh'te oldukça etkilidir. Sireneyka bölgesinde öncelikli kabileler arasında Kargala, Tawajeer ve Ramla kabilesi gelmektedir. El-Awaqir kabilesi Sireneyka'nın Barqah bölgesinde yer alır ve Osmanlı ve İtalyanlara karşı yaptığı savaşta oynadığı önemli rolle tanınmaktadır. Ayrıca Kaddafi'nin düşüşünde ve ondan önceki monarşi döneminde de Libya siyasetinde iz bırakan kabilelerden biridir. Fizan bölgesi ve Trablus çevresinde

Zawiya, Warfala, Magariha ve Maslata kabileleri yerleşmiş durumdadır. Trablus'un büyük çoğunluğu Muntasir klanı, Suni ailesi, Kadı ailesi, el-Beşti ailesi gibi önemli ailelerin de üyesi olduğu Masrata kabilesine üyedirler (Al-Awsat, <http://www.aawsat.net>, 12 Temmuz 2013'te erişildi).

O dönem Kaddafi'nin sağ kolu olan, 1970'li yılların ortalarında başbakanlık ve sonrasında devrimci komitenin genel koordinatörlüğünü de üstlenen Abdüsselam Calud'un üyesi olduğu Magariha kabilesiyle Kaddafi'nin ilişkileri, Kaddafi'nin rejiminin Lockerbie'deki bombalamadan dolayı Britanya'da mahkum edilen Magariha kabilesi üyesi Abdülbasit el-Megrahi'nin kurtulmasını sağlayacak kadar ileri düzeyde olduğu söylenebilir. Oldukça güçlü durumda olan Zawiya kabilesi ise Kaddafi karşıtı pozisyonda yer almış ve isyanlar sırasında Libyalı yetkilileri Libyalı protestocular üzerinde yoğun baskısını kesmemesi halinde Batı Libya'ya giden petrolü kesmekle tehdit etmiştir. Hiç kuskusuz Masamir de bölgedeki en önemli kabilelerden biridir. Bu kabilenin Libya'da oldukça dinsel açıdan radikal olarak tanınmasına rağmen, bu kabile İtalyan sömürgecilere karşı olan mücadelede özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında oldukça aktif bir rol oynamıştır (Al-Awsat, <http://www.aawsat.net>, 12 Temmuz 2013'te erişildi). Önemli bir çoğunluğu Maliki mezhebine bağlı Arap kabilelerin yanı sıra Umman merkezli Banu el-Hatap kabilesi de İbadilik mezhebinin Libya'daki uzantısını temsil etmektedir (Ayhan 2012: 146).

Sonuç olarak, Arapların yaklaşık %85'inin kabile yapısına göre örgütlendiği ülkede kabile bağları siyasal iktidarın dağılımında kilit rol oynadığı görülmektedir (Ayhan 2011b: 9). 140 kabilenin bulunduğu Libya'nın bu yapısını, sosyalist ideolojiyi benimsemiş Kaddafi'nin göreve geldiğinde tutumu, kabileciliği ortadan kaldırma yönünde olsa da, iktidarını koruma adına kabileciliğe daha fazla sarılmıştır (Sharqieh 2011: 7-8). Kaddafi döneminde iktidar gücü Beni Salim kabilesine bağlı kesimlerin kontrolünden Beni Hilal'e geçerken (Ayhan 2012: 151), Kaddafi'nin ayrıca kabileleri birbirine karşı kullanarak iktidarını sağlamlaştırmaya yöneldiği görülmüştür. Bu politikayla ilişkili olarak, nüfusun en fazla olduğu batı bölgeleri öne çıkarılırken, petrolün yüzde sekseninin elde edildiği Bingazi'nin dahil olduğu doğu bölgesi ihmal edilmiştir. Dahası, Kaddafi'nin “devletsiz devlet ve/veya kitlelerin devleti”nin

kurumsallaşması hayli zayıf bir devlet mekanizmasından ibaret kalmıştır. Özellikle bu unsur Libya'nın bir kabileler toplumu olmasından ziyade Kaddafi rejiminin devrilmesi sonucu yaşanan kaosu en büyük nedenlerinden birisi olarak gösterilmektedir (Baştürk 17 Nisan 2013).

4.1.3. Kaddafi Yönetiminde Libya

1 Eylül 1969'da Özgür Subaylar Hareketi olarak bilinen bir grup askerin ve bunların liderliğini yapan Kaddafi'nin gerçekleştirmiş oldukları darbe sonrası Devrim Komuta Konseyi, devrimci sosyalist cumhuriyeti ilan etmiştir. Konsey başkanı Muammer Kaddafi devlet başkanlığına getirilmiştir (Ataman ve Sönmez 2010: 183). Darbe girişimin başarılı olmasında birçok kabilenin desteğini yitiren Kral İdris döneminde yönetim zafiyeti gösterilerek İngiliz, Amerikalı ve İtalyanlar ile anlaşma yoluna gidilmesi ve Mısır'daki Hür Subaylar hareketinin Libyalı askerleri etkilemesinin etkili olduğu söylenmektedir (Ayhan 2012: 150). 100 subay ve 5 bin askerle bir hafta öncesinden iktidarı bırakacağını açıklayan ve tedavi için Türkiye'de bulunan Libya kralı İdris Senusi'yi 4 saat içinde yerinden ederek ülke yönetime el koyan Kaddafi darbeyi “fatih devrimi” olarak nitelendirmiştir. Bunun yanı sıra Kaddafi'nin, “kaid” ve “fatih” gibi isimlerle ve herkesin kendi kendisinin efendisi olduğu argümanlarıyla halkın kalbine ulaşmaya çalışmasının arka planında devletin gelirlerini ailesi ve kabilesi lehine kullanmak olduğu öne sürülmüştür (Kışlakçı 2011: 196).

İktidarı ele geçirdikten sonra kendi kabilesi olan Kaddafi kabilesinin yanı sıra Magariha ve Warfalla kabilelerinin önemli desteğini arkasına alan Kaddafi rejimi (Ayhan 2012: 152) bir yandan 1969 yılından sonra ülkede siyasi partileri yasaklamış ve hükümetçe tasdik edilmiş sivil örgütler dışındakilere izin vermemiştir. Bu monarşik yapı içinde hükümetçe onaylanan Kaddafi Hayır Kurumu ve Kalkınma Kurumları'nda Kaddafi'nin aile üyelerinin etkisi de görülebilmekteydi (John 2008: 287). Bu bakımdan, 42 yıllık iktidarı boyunca Kaddafi'nin dünyanın en antidemokratik ülkelerinde olduğu gibi kurumsallaşmadan uzak baskıcı bir sistem inşa ettiği görülmektedir (Kasaija 2013: 120). Kaddafi, darbeyi gerçekleştirir gerçekleştirmez, ülkenin Trablus ve Bingazi olmak üzere iki başkente sahip olduğu gerçeğine rağmen bu durumu kendi lehine çevirerek

Kral İdris el-Mehdi es-Senusi'nin Libya'nın doğu tarafından desteklendiği suçlamasıyla onun görevden alınması gerektiğini savunmuştu. Fakat kendi gücünü ve hükümetini Trablus'ta merkezileştirmek isteyen Kaddafi özellikle Bingazi'de marjinal kalmıştı. Bu anlamda başta Bingazi olmak üzere ülkenin doğusundan isyanların başlamış olması da şaşırtıcı değildir (Sharqieh 2011: 3).

Machiavelli'den etkilendiği söylenen Kaddafi, 1975'te *Yeşil Kitap*'ı çıkartmış ve 1977'de ülkesinin adını “cemahiriyye” olarak değiştirmiştir. Bunu yaparken sosyalist ülkelerdeki “halklar” söyleminden ilham aldığı söylenen Kaddafi, halkın kendi kendisini ve devletin bir başkanının olmadığı “halk meclisleri” şeklinde yönetildiğini öne sürmekteydi. Turan Kışlakçı'nın ifadesiyle bu, site devletler şeklindeki antik Yunanda uygulanan halk meclisinin kötü bir numunesini teşkil etmekteydi (2011: 195). Oysaki, Libya kendini cemahiriyye olarak tanımlarken, bununla; bir devletsiz devlette doğrudan demokrasi aracılığıyla karar verildiği ve egemenliğin yegane kaynağının halkın yetkisi olduğu büyük halk kitlelerinin devletini kastetmekteydi. Rousseau'nun birleştirilmiş genel irade ilkesinden de izler taşıdığı öne sürülen politika oluşumunda ve halkın yetkisinin ayrıcalıklı kılınmasına dayalı Kaddafi'nin bu ideolojisi, bizzat kendisinin kişisel, dini ve sosyal tecrübesinin ürünü olarak görülebilir (Joffe 2008: 196).

Kaddafi, ülke siyasetinde özellikle Plato'nun “filozof kral” ve Amerika'nın “yüce adalet” kavramlarının sentezinden oluşan bir rol izlediği iddia edilir. Şöyle ki, hiç bir siyasi partinin bulunmadığı ülkede tüm resmi kurumların temsilcilerinin bir araya geldiği halk kongrelerince tüm resmi politikaların yürütüldüğü görülmektedir. Hükümetin gayri resmi yapısının *Yeşil Kitap*'a göre şekillendiği ülkede Kaddafi'nin yasama ve yürütme politikalarının ideolojiyle çatıştığı durumlarda veto uygulaması haricinde çoğu zaman müdahale etmediği görülmüştür. Kaddafi, *Yeşil Kitabında* “insanlığın sorunlarına çözüm” olarak (El-Kihya 2011: 27-29) kendisinin belirttiği üzere komünizm ve kapitalizme alternatif olarak üçüncü evrensel teoriyi öne sürmüştür (Joffe 2008: 196). Bu teoriye göre insanlar hükümetine itaat etmeli ve karşı gelenler de diğer itaat edenler tarafından bastırılmalıydılar. Halkın etkinlikle ve hükümet güçleriyle çalışması fikrine dayalı üçüncü evrensel teorisine (*Third Universal Theory*) dayalı

sistemin sonucu ise yıllarca kurumsallaşmış hükümetSEL yapının ve bir devlet bürokrasisinin gelişmemesi olduğu söylenmektedir (Kasaija 2013: 120).

Dolayısıyla Kaddafi, Libya ve halkını bir “sürekli devrim” projesinin nesnesi haline dönüştürdüğü eklektik Üçüncü Yol projesi ile Libya devletini kitlelere ait ve bir “devletsiz devlet” modeli tahayyül etmekteydi. Kabile yapılarını, kendine özgü ütöpik projesine dayalı ulus inşasında engel olarak gören Kaddafi, Halk Kongreleri ve Devrim Komiteleri yoluyla halkın yönetime doğrudan katıldığı gerekçesiyle siyasi partileri de gereksiz görmekteydi (Baştürk 17 Nisan 2013). Kendisini doğu ve batı ideolojilerinden uzak tutarak Nasırcılık, klasik Marksizm ve İslami sosyalizmin harmanlamasıyla oluşturduğu yeni ideolojisiyle, bir nevi W. Howard Wriggins’in *Hükümdarların Buyrukları* isimli eserinde öne sürdüğü gelişmekte olan Asya ve Afrika ülkelerinin liderlerin iktidarı ele geçirmek için kullandıkları yöntemlerden en öne çıkanı olan “liderlerin bir ideoloji geliştirmesini” de sağlamıştır. Kaddafi, örneğin Tanzanya lideri Julius Nyerere’nin kapitalizm ve sosyalizm karşıtı olan ve kıta üzerinde yaşayan herkesin kardeş olduğuna dayanan “*ujamaa/ailecilik*” ideolojisi gibi bir ideoloji geliştirmeye yönelmiştir. El-Kihya’nın haklı olarak öne sürdüğü üzere, modernleşme sürecinin ağır ilerlediği ülkelerde değişim, öncelikle silahlı güçlerce gerçekleştirilirken, kişilere özgü yerel ideolojiler de şahıslara dayalı olmaları sebebiyle ve bu ülkelerde toplumsal siyasi kurumlar oluşturulmadığı sürece bu ideolojilerin ömürleri bu ideolojileri ortaya atanların ömürleriyle sınırlı kalması kaçınılmazdır. Yerel bir ideoloji kullanarak eski rejimi deviren Kaddafi ilk örneğe daha yakın yerde olduğu, modern dönemde Libya gibi ülkelerin kültürlerini ve geleneksel toplum yapılarını değiştirmedikleri ve daha çok krallık ve şeyhlikle yönetilen petrol zengini ülkeleri için kullanılan “yeni geleneksel” olarak tasnif edilebilmektedir (El-Kihya 2011: 20-25).

Yeni geleneksel tipoloji örneği oluşturan Libya’da 1973’ten sonra Kaddafi’nin kendisine yönelik suikast ve darbe girişimleri karşısında kabileciliğe yeniden sarıldığı ve bunları manipüle ettiği görülmektedir. Kendi kabilesi ve yakın gördüğü kabilelere dayalı bir patronaj, nepotizme ve sübvansiyonlara dayalı bir refah devleti anlayışı üzerine bir yapı oluşturan Kaddafi ayrıca, iktidarına tehdit olarak gördüğü düzenli

ordunun yerine devrim muhafızları ve benzeri elit kuvvetleri kurarak başına da güvendiği isimleri getirmiştir (Baştürk 17 Nisan 2013).

1974'te Kaddafi'nin oluşturduğu sistemi; toplumu sürekli bir değişkenlik içerisinde tutmaya yönelik ve toplumu “bir balon içine koyulmuş ve sürekli çalkanarak hareket halinde tutulan bir sıvı gibi ancak bu sıvının asla balonu patlatacak kadar enerji kazanmasına izin verilmediği” bir kaos ortamı şeklinde tanımlayan El-Kihya; sürekli ve ani değişimler kararsızlığı garanti altına aldığı için Kaddafi'nin kaos yaratarak ve bu kaosun sürekliliğini sağlayıcı bir “zıtlık politikası” izleyerek rejimini sürdürmüş olduğunu öne sürmektedir (El-Kihya 2011: 27). Bunu 2011 başına kadar yürütebilmiş olmakla birlikte Tunus'ta başlayan isyan dalgasının Libya'ya da sıçramasıyla aynı kaos Kaddafi'nin sonunu getirmiştir.

Hayatın her alanına karışan ve darbe girişimlerine hükümetin her birimine müdahale ederek karşı koyduğu iddia edilen Kaddafi'nin gayri resmi gücünü sırasıyla; halk komiteleri, devrim komiteleri, ideoloji komiteleri ve son olarak 1 Eylül 1994 tarihinden itibaren de “arınma komiteleri”nden aldığı öne sürülmüştür. Muammer Ebu Minyar el-Kaddafi'nin, akrabalarını yönetim makamlarına yerleştirmesi için uygun olanaklar sunan bu komite değişikliklerinin arka planında iki unsur yattığı belirtilmektedir. Birincisi, komite üyelerinin zengin olması ve güç kazanmasının önüne geçmek ve muhalif devrimcileri bertaraf etmektir. İkincisi ise, Kaddafi'nin karakterinin gelenekçi yönünün bir tezahürü olarak onun görüş ve düşüncelerinin zamanla değişmesidir (El-Kihya 2011: 29-30, 189). Bu değişim, Libya'nın dış politikasında da görülmektedir. Libya dış politikasıyla ilgili iki tür ideolojik ilkedен söz etmek mümkündür. Birincisi, devrimden sonra özellikle okuldayken benimsemiş olduğu Nasirizm ve onun dayandığı Arap milliyetçiliği devlet anlayışıydı. İkinci olarak bunun sonucunda bağlantısız ve anti-emperyalist devlet olmakla ilgiliydi. 1973'teki kültürel devrimle birlikte Kaddafi'nin ideolojik gelişiminin ikinci aşamasına geçilirken her iki ilke de evrenselleştirilmiş ve değiştirilmiştir (Joffe 2008: 196).

4.1.4. Kaddafi Dönemi Dış İlişkiler

Sosyal adalet, sosyalizm ve birlik naralarıyla darbe yapan Kaddafi her alanda devrimci bir dış politikaya yönelmiş ve öncelikle ülkesindeki askeri ve hava üslerinin boşaltılmasını istemiştir (Ataman ve Sönmez 2010: 183). Bunun yanı sıra, Arap milliyetçiliğinin 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda alınan yenilginin ardından Arap milliyetçiliğinin bir ideoloji olarak çıktığı bir dönemde Kaddafi, kabilecilik yüzünden ulus olma bilincine varamamış Libya halkı ve Arap dünyası için gerekli gördüğü Arap milliyetçiliğini yeniden parlatmak istemiş ancak dönemin Arap dünyasının genelinde yaşanan kırılmadan dolayı bunu başaramamıştı (Baştürk 17 Nisan 2013: <http://www.dunyabulteni.net>). Bunun üzerine, yönünü Afrika'ya çevirse de burada da umduğunu bulamamıştır (Kışlakçı 2011: 194-195).

Yaklaşık 6.5 milyonluk nüfusa sahip Libya'nın petrol üretimi ve kanıtlanmış rezervleriyle dünyada ilk on içinde yer alması onu stratejik öneme sokmaktadır. IRA'ya silah desteği ve 1988'de İskoçya'daki Lockerbie'da bir uçağın düşürülmesi şeklinde terörist faaliyetlerden sorumlu tutulan Kaddafi Libya'sı uzun süre uluslararası yaptırımlara maruz kalmıştır (Mortimer 2012: 24). Söz konusu olayın gelişimine bakılacak olursa, Berlin'de 1986 yılında ABD askerlerinin sık gittikleri diskoteğin bombalanmasından sorumlu tutularak Amerikan jetlerinin bombalamasına maruz kalan Libya, 1988 yılında İskoçya'nın Lockerbie kentinde Pan-Am uçağının bombalanmasından da sorumlu tutulmuş ve ambargoya maruz kalmıştı. Bu bakımdan Libya adeta varlık içinde yokluk yaşamıştır (Kışlakçı 2011: 197). Kaddafi'nin kendisini "inkılap rehberi" pozisyonunda küresel popülizm sürdürmesi, Libya'nın çoğu Arap devletiyle arasının açılmasına neden olmuş hatta bunun Libya'yı uluslararası toplumdan yabancılaştırdığı öne sürülmektedir (Kassır 2011: 29).

İzlediği politikalarla Libya'yı uluslararası alanda izole etme teşebbüslerine rağmen göreceli olarak ülke iyi durumda kalmayı başarmış olan Kaddafi Libyası, Uganda'da İdi Amin yönetimine destek verirken İrlanda, Çad ve Sudan'da isyancı güçlere yardımda bulunmaktaydı (Southall 2006: 228). Buna karşın 11 Eylül sonrasında teröre karşı savaşın bir sonucu olarak ABD ve Libya arasındaki ilişkiler Kaddafi'nin

kötü insan hakları siciline rağmen gelişmiştir. ABD 2006 Haziranında Libya ile diplomatik ilişkilerini yeniden onarırken, terörizmi destekleyenler listesinden de çıkartmış ve iki taraflı uzun süreli gerilimler ve ABD'nin yaptırımları sona ermiştir. Kaddafi de sonraki yıllarda; Afrika'da pozitif rol oynama, Afrika Birliğine güçlü destek verme, Batıya karşı güven verme anlamında eski şiddet eylemleri için özür dileme, 1998'deki İskoçya'daki Lockerbie'deki saldırıların sorumluluğunu üstlenme ve ABD ile teröre karşı savaşta işbirliği çerçevesinde kitle imha silahlarını sökmesi gibi köklü değişiklikler yapmıştır (Deng 2013: 337). AB ile ilişkiler bağlamında da taraflar arasında çerçeve antlaşması çerçevesinde seyreden bir ilişkinin varlığı görülmektedir. Bu anlaşma dahilinde; karşılıklı ve çok taraflı uluslararası ilişkilerinde Libya'nın tamamen yeniden entegrasyonu ve ortak çıkarlar çerçevesinde verimli yasal diyalog amaçlanmıştır (Koenig 2011: 2). Ancak, 2011 Şubatında ortaya çıkan olaylar uluslararası real politik sürecin sonuna gelindiğinin de habercisi olmuştur.

4.2. Devlet-İçi Çatışmanın Gelişimi ve BMGK Kararları

4.2.1. Rejim Karşıtı Muhalefet, Arap İsyanlarının Tetikleyici Etkisi ve 17 Şubat İsyanı

Libya'da Arap Sosyalist Birliği haricinde tüm partilerin yasaklandığı 1972'den sonra Kaddafi, ordu içinden, İslamcılardan, öğrencilerden ve doğulu ailelerden aldığı tehditleri önlemeye odaklanmıştır. Örneğin 1975, 1995-98 arasında ordu içinden düzenlenen birkaç darbe teşebbüsü sonuçsuz kalmıştır. 1993 yılında Warfalla üyelerinin düzenlediği ve başarısız olan darbe girişimi ise Kaddafi'yi sadece kendi kabilesine bağlı yeni bir askeri yapılanmaya sevk etmişti. Kral İdris döneminde de etkili olan öğrenci hareketleri, özellikle 1973'ten sonra iktidarın üniversite öğrencilerini kontrolüne almasına karşı çıkmışlardır. Bu hareketlerin bastırılmasına karşın yurtdışına kaçanlar özellikle buradan faaliyetlerini yürütmüş ve Kaddafi sonrası dönemde ülkelerine geri dönmüşlerdir (Ayhan 2012: 155-158).

1973'te Kaddafi'nin kültürel devrimi ilan etmesinden sonra dini devlet kontrolüne alarak dinin toplumsal hayattaki rolünü kısıtlamaya çalışması, Kur'an ile ilişkisi bulunmadığı gerekçesiyle sünneti yasaklaması, kendine göre yeni bir İslami takvim kullanmaya yönelmesi gibi nedenlerle İslamcı gruplarla da arası açılmıştı. Hatta SSCB'ye karşı Afganistan'da savaşan Libyalı İslami Savaşçılar Grubu 1990'ların hemen başında Kaddafi rejimine karşı Bingazi ve Derne'de gerilla savaşı başlatmıştı. Bu arada öğrenci olaylarıyla bilinen Bingazi, İslami muhalefete de ev sahipliği yapmaya başlamış ve 2006'da karikatür krizi sebebiyle başlayan gösteriler çabucak rejim karşıtı gösterilere dönüşmüştü (Ayhan 2012: 158-161).

17 Şubat devrimi öncelikle Tunus ve Mısır'daki ayaklanmalarla tetiklenmiştir. Fransız Devrimi'ndeki "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" gibi "hubz (ekmek), hürriye (özgürlük) ve kerame (haysiyet ve onur)" şeklinde üç temel sloganla Tunus'la başlayıp Mısır'la devam eden bir 'öfke patlaması'nın ürünü olan Arap isyanları (Özhan, <http://setav.org/tr/>, 29 Mayıs 2015'te erişildi) daha sonra Libya, Yemen ve Suriye'ye sıçrayarak neredeyse tüm Arap ülkelerini sarmıştır. 15 Şubat 2011'de başlayan Libya'daki 42 yıllık Kaddafi rejimine yönelik isyan ise, Kaddafi'nin direnmesi nedeniyle kanlı bir şekilde geçmiştir (Oran 2013a: 51)

Libya halkının mücadelesini sadece "liberal/insancıl müdahalecilikle" açıklamanın haksızlık olacağını düşünen Baştürk, söz konusu mücadeleyi böl ve yönet stratejisi, patronaj ve nepotizm üzerine inşa edilmiş bir yapıya başkaldırı olarak görmektedir (17 Nisan 2013: <http://www.dunyabulteni.net>). 2011 Arap isyanlarını, "post-kolonyal çağın boş bıraktığı kamusal alanın sistemik ve geniş halkalar şeklinde yeniden kazanılması" olarak gören Dabaşı, mevcut isyan dalgasını İbn-i Haldun'un Mukaddime'deki 'asabiyye'sine (kabile, soy veya toplum dayanışmasına) benzetmektedir (2015: 284, 286). Dış faktörlerin otoriter rejimlerle iyi ilişkileri olduğundan yola çıkan Sarıhan ise, Arap ayaklanmalarını ya da devrimlerini içsel faktörlere bağlamaktadır. Arap Baharının önemli dış katılım olmaksızın isyancıların yönetime kendi kaynaklarıyla başkaldırısı olduğunu hatırlatarak bu görüşünü devrimin başladığında Fransa'nın Libya ile derin enerji ticareti örneğiyle desteklemektedir (2012: 69).

Şubatın ilk haftasında muhasebeci ve siyasi aktivist Cemal el-Haci, internetten barışçıl protesto çağrısı üzerine gözaltına alınırken, rejimin 12 siyasi mahkumu serbest bırakması rejimin “sopa ve havuç” yaklaşımını benimsediğini göstermekteydi. Bu yaklaşımı doğrultusunda ilerleyen zamanlarda protestoları yatıştırmak için Kaddafi rejimi 110 İslamcı siyasi mahkumu İnsan Hakları Toplumunun çabalarıyla serbest bırakmış ve 150 bin laptopu Libyalı gençlere dağıtmaya başlamıştır. Ancak Facebook, Twitter gibi muhaliflerin protesto çağrılarının arttığı sosyal medyayı yasaklama ve el-Cezire’yi ulusal televizyon ağından çıkarma teşebbüslerinde başarısız olmuştur (John 2008: 282-283).

Yaşam maliyetlerindeki yükselişten dolayı Tunus ve Cezayir’deki şiddetli gösterilerden sonra Kaddafi rejimi 2011 yılı Şubat ortasında benzer gösterilerin önünü alabilmek için temel gıda fiyatlarındaki vergide ve gümrük vergilerinde indirimle gitmiş ancak onun bu çabaları çok az ve çok geç kalmıştı. Birkaç gün içinde Trablus’tan Beni Welid’e, Bingazi ve el-Bayda’ya kadar iskan, yolsuzluk, yetersizlik gibi nedenlerle gösteriler başlamıştı (John 2008: 282).

Libya’daki isyan furyası, 15 Şubat 2011’de Bingazi’deki küçük protestocu grubun, 1996’da⁸² bir hapishanedeki katliamın kurbanlarına ilişkin adalet talebiyle başlamıştır (Lacher 2012: 167). Asıl Libya’da devlet-içi çatışmanın kıvılcımı ise; 15 Şubatta avukat ve rejim karşıtı fethi Terbil’in tutuklanması üzerine eski Sireneyka topraklarının merkezinde yer alan Bingazi’de polis merkezi önünde başlayan gösterilere polisin sert müdahalesiyle çakılmıştı (Ayhan 2011b: 9). Aynı gün Beyda, Derne ve Zintan kentlerinde gençler rejimi bırakması çağrısında bulunarak hükümet binalarını ateşe vermişlerdir (Lacher 2012: 167). 17 Şubatta iktidarın şiddet kullanmasıyla tırmanan gerginlikler muhaliflerin “öfke günü” düzenlemesiyle olaylar daha da alevlenmişti (Ayhan 2011b: 9). İskan eksikliği, sosyal hizmetler ve iş talebiyle rejim değişimi çağrısı yapan göstericilerin 17 Şubat 2011 deki “öfke, hiddet günü” eylemlerine rejimin cevabı kanlı olmuş ve Bingazi’de ilk iki günde yaklaşık 100 kişiyi öldürmüştür (John 2008: 283).

⁸² Batı medyasında, Ebu Salem Cezaevi’nde 1996’da 1200 mahkumun katledilmesi sonrası adalet taleplerine olumlu yanıt vermeyen Kaddafi’nin 2011 isyanında belki de bunun bedelini ödediği şeklinde haberler çıkmıştır (<http://www.bbc.co.uk>, 4 Haziran 2015’te erişildi).

İlerleyen günlerde olaylar başkent Trablus ve ülkenin kuzeybatısındaki diğer şehirlere yayılmıştır. Devrime yönelik tırmanışta iki önemli gelişme belirleyici olmuştur. Birincisi, rejimin protestoculara şiddetle karşılık vermesi olmuştur. Çok sayıda protestocunun güvenlik güçlerince öldürülmesi siyasi, askeri ve kabile liderlerini çabucak ailelerini ve şehirlerini koruma adına isyana katılmaya sevk etmiştir. Siviller silahlarınınken bütün ordu birimleri de kaçmıştır. Bu ise, devlet kurumlarını güçsüzleştirirken yerel aile ve kabile sadakatini güçlendirmiş ve ülke iki hafta içinde bir iç savaşın içine sürüklenmiştir. İkinci olarak, Martın başında Bingazi’de NTC’nin kurulması olmuştur. NTC ise, rejimden kaçanlar ve muhaliflerin örgütsüz isyanın başında yer aldığı bir koalisyon görünümündeydi (Lacher 2012: 167).

4.2.2. 26 Şubat 1970 Sayılı BMGK Kararı

Libya’daki acil durum karşısında BM Genel Sekreteri 23 Şubatta Libya hükümetine ve BMGK’ne sivilleri tehlikeden koruma sorumluluğunu hatırlatmıştır (Dembinski ve Reinold 2011: 6). Bunun üzerine 26 Şubat’ta BM Şartı’nın 7. Bölüm 41. madde uyarınca kuvvet kullanımını içermeyen zorlama önlemleri çerçevesinde alınan ve giriş kısmında belirtildiği üzere insancıl nedenlere dayandırılan 1970 sayılı kararda; ağır ve sistemik insan hakları ihlali yapılarak sivil halka yönelik şiddet kullanıldığından, bunların hatta insan haklarına karşı suç seviyesine varmış olabileceğinden, mülteci olan sivillerin durumunun kötü olduğundan bahsedilirken Libya’lı yetkililerin halkını koruma sorumluluğuna atıf yapılmaktaydı. Silah ambargosunun yanı sıra şiddetin hemen durdurulup halkın meşru taleplerinin yerine getirilmesi isteği de ilk kez dillendirilmekteydi (Keskin Ata 2013: 427).

İnsanlığa karşı suçlara varabilecek şekilde Libya’da meydana gelen sistematik ve geniş çaplı saldırıları ve Libya hükümetince yüksek seviyede sivil nüfusa karşı şiddet ve düşmanlığın körüklendiğini vurgulayan 26 Şubat 2011 tarihli 1970 sayılı bu karar oybirliğiyle alınmıştı. Söz konusu kararda yapılan suçlamalar konusunda Arap Ligi, Afrika Birliği ve İİT’nin genel sekreteri de hemfikirdi (Collins 2011: 1).

Ayrıca, UCM'ne başvuruda bulunarak 15 Şubat 2011 tarihinden itibaren Libya'daki durum ile ilgili UCM Savcısı'na başvurmayı öngören bu karar, tüm üye devletlerin, kendi toprakları üzerinden ya da aracılığıyla kendi vatandaşları tarafından veya kendi yurttaşları ve kararları tarafından Libya'ya yapılacak askeri faaliyetler ile ilgili doğrudan ya da dolaylı tedarik, satış veya transferi, finansal veya diğer yardımları önlemek için gerekli tüm tedbirleri derhal almaları gerektiğini, ancak bu tedbirlerin şu unsurlar için geçerli olmadığını kararlaştırmaktaydı. 24. Paragraf uyarınca BMGK'nin bütün üyelerinden oluşan bir komite tarafından önceden onaylanan, sadece insani veya korunma kullanımı amaçlı öldürücü olmayan askeri teçhizatın ve buna ilişkin teknik yardım veya eğitimin tedariği; sadece kendi kişisel kullanımları için BM tarafından Libya'ya ihraç edilen koruyucu giysi; ve komite tarafından önceden onaylanan diğer satışlar (S/RES/1970 2011: 2-3).

Bunun yanı sıra, Kaddafi ve iç halkasına yaptırımı öngören ve UCM'ne de Libya hükümetinin Libyalı vatandaşlara yönelik geniş ve sistematik saldırılarına ilişkin soruşturma çağrısında bulunan 1970 sayılı kararı almasından üç gün sonra silahsız göstericilere karşı hükümet güçlerinin ateş etmeye devam etmesi üzerine BM Genel Kurulu, büyük ve sistematik şekilde insan haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle Libya'nın BM İnsan Hakları Konseyi'ndeki üyeliğini askıya almıştır. 27 Şubata gelindiğinde bir yandan Misrata, Bingazi, el-Bayda, Tobruk özgürlüklerine kavuştuklarını açıklarken, diğer yandan isyancı güçler Bingazi'de *Ulusal Geçiş Konseyi* veya *Geçici Ulusal Konsey* oluşturduklarını ilan ederek bir ölçüde 17 Şubat Devrimine siyasal bir çehre kazandırmak istemişlerdir (John 2008: 284).

10 Martta NATO tarafından yapılan bir açıklamaya göre, insani yardım götüren bir geminin bölgede olduğu ve bölgesel örgütlerin bir "bekçi görevi" görerek olayları yakından takip ettikleri vurgulanmaktaydı. Bununla birlikte sorunlara uzlaşa bulmanın ve zorunlu tedbir almanın önemi her geçen gün arttığı görülmektedir. İsyancılar Bingazi'nin kontrolünü sağlamaya çalışırken, Kaddafi güçlerinin bölgede katliam yapmasından endişe edilmektedir. Diplomatik bakımdan Kaddafi rejimi 1970 sayılı karar sonrası gelen istekleri dikkate almadığı gibi Misrata ve Ajdabija gibi şehirlere insani yardım götüren konvoyları engellemiştir. Hatta, BM Genel Sekreteri'nin bire bir

olarak Kaddafi'yle 40 dakika görüşme yapmasına karşın bir anlaşma sağlanamamıştı (Bellamy ve Williams 2011: 840-841).

4.2.3. 1973 Sayılı BMGK Kararı ve Koalisyonun Müdahalesi

1970 sayılı kararda belirtilen taleplerin gerçekleşmemesi üzerine, belirgin bir BM Şartı maddesinden ziyade genel olarak 7. Bölüme atıf yapılarak ve derhal ateşkesi öngören 1973 sayılı karar 17 Mart 2011'de alınmıştır. Yabancı bir işgal gücünün doğrudan müdahalesi olmaksızın genel sekreterin bilgilendirilmesi dahilinde üye devletlerce ya da bölgesel devletlerle birlikte sivilleri korumak için gerekli tüm tedbirleri alma yetkisi veren bu karar ayrıca Libya halkına yardım uçuşları haricinde uçuşa yasak bölge uygulamasını da başlatmaktaydı (Keskin Ata 2013: 427; Collins 2011: 1). Durumun kötüleşmesi, şiddet olaylarının tırmanması ve ağır sivil kayıpların yaşanması üzerine alınan bu kararda; 4. paraf, tüm üye devletlere Libya'da sivil halkı koruma adına tüm gerekli önlemleri almalarını öngörmekle birlikte yabancı bir işgal gücünü hariç tutmaktaydı. 6. paraf Libya'ya ait hava sahasının tüm uçuşlara yasaklanması, 13. paraf ise silah ambargosunun uygulanmasını ve 19. paraf ise Libyalı yetkililerin mal varlıklarının dondurulmasını düzenlemekteydi (S/RES/1973 2011: 3-5).

Karardan anlaşılacağı üzere, söz konusu karar Kaddafi rejimine yönelik yaptırımları sıkılaştırırken, Libya hava sahasında uçuşlara yasaklama getirmişti. Bir hafta sonra BM yetkisi altında uçuşa yasak bölge uygulaması da kabul edilmiştir. Bununla Libya toprakları üzerinde herhangi bir dış işgal gücünü dışlanırken (John 2008: 284), zorlayıcı askeri eylem ve bütün gerekli tedbirlere iki durumda izin verilmekteydi: Uçuşa yasak bölge zorlaması ve saldırı tehdidi altındaki sivil nüfus alanlarını ve sivilleri korumak için (Evans 2011: 40-41). Gerekli gördüğünde askeri eylem yetkisi veren 1973 sayılı karar, 10 olumlu oy (Bosna Hersek, Kolombiya, Gabon, Lübnan, Nijerya, Portekiz, Güney Afrika, ve daimi üyeler Fransa, İngiltere ve ABD) ve 5 çekimser oyla (Brezilya, Almanya, Hindistan, daimi üyelerden Rusya ve Çin) alınmıştır (Collins 2011: 2). Karar oylamasında çekimser kalan ülkelerin argümanlarına bakıldığında; silahsız göstericilere karşı Libyalı yetkililer tarafından şiddet kullanımı kınanmış ve protestocuların serbest ifade hakkını korumaları ve onaylamaları ve anlamlı diyalog

yoluyla krize bir çözüm aramaları için çağrıda bulunulmuştur. Örneğin Brezilya çekimser kalmalarına ilişkin olarak; “Bizim oyumuz bugün hiçbir Libyalı yetkililerin davranışlarına göz yumma veya sivilleri koruma ve onların haklarına saygı duyma ihtiyacını umursamama olarak yorumlanmamalıdır... Bizler, yasa tasarısının 4. paragrafında öngörüldüğü gibi güç kullanımının bizim ortak amacımızın (şiddete derhal son verilmesi ve sivillerin korunması) gerçekleşmesini sağlayacağına ikna olmadık” açıklamasında bulunmuştur. Kabul edilen tasarıdaki ekonomik ve mali yaptırımlar paketini tamamen desteklediklerini belirten Almanya bununla birlikte askeri güç kullanma seçeneğini riskli gördüğü için bu yönde oy kullandığını açıklamıştır. Siyasi çabaların önemine değinen Hindistan, yaptırım önlemlerinin detayları hakkında belirgin bir bilgiye sahip olmadıklarını ifade etmişti (S/PV.6498 2011: 5-10).

Rusya, “sivillerin korunmasında çok kararlı olduklarını ve bundan hiç bir zaman taviz vermeyeceklerini”, “Libya’daki sivil halkların güvenliğini sağlamak ve uzun süreli sükûnetin sağlanması için en çabuk ve en etkili yol olan hemen bir ateşkesin sağlanmasına” ilişkin 16 Mart’ta BMGK’ne önerge taslağı sunduklarını, ancak karar açıklamasında sivil halkın korunmasında ısrarcı olduklarını ve sert bir tavır takınmayı öngören bu önerenin benimsenmesi için çaba göstermeyeceklerini açıklamıştır. Libya’daki durumla ciddi şekilde ilgilendiğini ileri süren Çin ise, Libya’daki durumun istikrara kavuşması ve sivillere karşı şiddet eylemlerinin durdurulması için uygun ve gerekli eylemin yapılmasını benimseyen Güvenlik Konseyi’ni desteklediğini belirtmekle birlikte çekimser oy kullanmıştır (S/PV.6498 2011: 8-10).

Uçuşa yasak bölge ilanı, silah ambargosu ve işgale varmayacak şekilde gerekli tüm önlemlerin alınarak sivillerin korunmasının yanı sıra Kaddafi ve yakın çevresinin mal varlığının dondurulmasını içeren 1973 sayılı kararın üzerinden iki gün geçmeden Paris toplantısına öncülük eden Fransa ile birlikte İngiltere ve ABD’denin başını çektiği ve birçok ülkenin destek verdiği bir koalisyon, Libya’ya yönelik operasyon başlatmışlardır (Bölme vd. 2011: 4). Fransa, İngiltere ve ABD’nin öncülüğünde 19 Martta başlatılan çokuluslu koalisyon operasyonunun (Koenig 2011: 3) ilk müdahalesinden çok geçmeden Libya’nın hava savunma sisteminin imha edildiği, Bingazi halkının kurtarıldığı ve BM kararını uygulamak için uçak ve gemilerin

konuslandırıldığı öne sürülmüştür. Bu erken başarıda ABD başrolü oynarken, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İtalya, Hollanda, Norveç, İspanya, İngiltere katkıda bulunmuştur. Obama'nın müttefiklerin daha etkin entegrasyonunu sağlamak için müdahalenin NATO bünyesinde gerçekleştirilmesi önerisi 27 Mart'ta NATO tarafından kabul edilmiş (Daalder ve Stavridis 2012: 3) ve müdahale NATO'ya geçmiştir. Bunda koalisyon müdahalesinin BM kararını aştığına yönelik eleştirilerinin etkili olduğu ve sonrasında BMGK'nin aldığı kararların bütün unsurlarıyla NATO tarafından gerçekleştirilmesinin kararlaştırıldığı da öne sürülmektedir (Bölme vd. 2011: 4).

Sonuçta 1973 sayılı kararın ardından bazı BM üyelerince Libya'ya yönelik askeri operasyon başlatılmasının ardından NATO önce 22 Martta silah ambargosuna, 25 Martta uçuşa yasak bölge uygulamasına katılmış ve son olarak 31 Martta sivillerin korunması görevini üstlendiğini açıklayarak 1970 ve 1973 sayılı kararlarla başlatılan tüm askeri operasyonları kendi bünyesinde toplamıştır (Keskin Ata 2013: 427).

4.3. NATO ve BMGK Kararları Eşliğinde NATO'nun Libya Müdahalesi

4.3.1. Soğuk Savaş Sonrası Süreçte NATO: Varlığını Sürdürme ve Alan-dışı Yönelimleri

Çoğulcu güvenlik yaklaşımının mimarlarından Karl Deutsch'un (1957) ifadesiyle güvenlik alanındaki karşılıklı bağımlılığın ortak amaçlar için bir araya gelmiş devletlerden oluşan çoğulcu güvenlik topluluğunu yansıtan NATO (Aktaran Tanrısever 2010: 112); Doğu-Batı arasındaki farklılıklara barışçıl çözüm bulmak ve doğulu düşmanlarıyla diplomasi yürütme bağlamında üye devletleri dıştan gelebilecek saldırı veya zorlamalardan savunmak için bir ittifak olarak oluşturulmuştur (Yost 2001: 585). 2010 yılında 28 üyeye sahip NATO'nun 5. maddesi üyelerden birine ya da birkaçına yapılacak bir saldırının herkese yapılmış sayılacağını öngörürken, örgüt kararlarını oybirliğiyle alabilmektedir. Öncelikli amacı Varşova Paktı ve doğu bloğundan gelecek tehditleri caydırmak olan NATO, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle kendini yeniden yapılandırma mecburiyeti hissetmiştir (Heywood 2013: 306). Bu doğrultuda, 1991'de

NATO bir “stratejik konsept” yayımlayarak “bütün ittifakın güvenliğinin bölünmezliği, birine yönelik saldırının hepsine yönelik saldırı olacağı” şeklinde deklarasyon yayımlamıştır (Yost 2001: 589).

NATO alan dışı faaliyetleriyle birlikte faaliyet alanını coğrafi olarak genişletmiştir. Avrupalı ve küresel barışı koruma ve kriz yönetimi gücü olarak kendini yeniden tanımlayan NATO, eski Varşova Paktı üyelerine genellikle kendine tam üyelik yolunda ilk adımı teşkil eden barış için ortaklığı yürürlüğe koymuştur. 1999’da 11 haftalık Müttefik Güç Operasyonu ile Sırp kuvvetlerini Kosova’dan çıkarmak için yürüttüğü operasyon, NATO’nun ilk geniş kapsamlı operasyonunu oluşturmuştur. 2000’li yıllarda yol haritasını doğuya genişleme olarak çizen NATO’nun bu hamlesi, ABD’nin doğuya genişlemesiyle paralel seyretmiştir. Yine NATO’nun tarihinde ilk kez 5. maddeyi devreye sokarak kendine küresel bir rol atfedilmesine neden olan olay 11 Eylül olmuş ve teröre karşı savaşta sorumluluk üstlenen NATO 2003 yılında ilk defa bölgesi dışında Afganistan’da ISAF’ı (Uluslararası Güvenlik Yardım Gücünü) konuşlandırmıştır. BM vekaleti altında askeri operasyonlarını gerçekleştiren NATO’nun, üyelerinin çoğu BMGK’nin onayının şart haline getirilmesine dönük çabalara soğuk bakmaktadırlar (Heywood 2013: 306). Mesela, Kosova’da insani ilkelerin savunulması konusunda BMGK’nin güçlü önlemler almada isteksiz davranması, NATO’yu sorumluluk almaya itmiştir. BMGK’nin yetkilendirmesinin olmaması ise NATO operasyonun yasallığını tartışmaya açarken, NATO üyeleri söz konusu operasyonu hukuk eksikliğinden kaynaklandığını ve bu haliyle meşruluk taşıdığını öne sürmüşlerdir (Caplan 2003: 131).

Kosova müdahalesine ilişkin Richard Goldstone’un başkanlığını yaptığı Kosova Komisyonu söz konusu müdahaleyi kanunsuz ama meşru bulmuştur. Gareth Evans ve Mohamed Sahnoun’un başkanlığını yaptığı ICISS ise BM tarafından yetkilendirilmeyen hiçbir müdahalenin geçerli görülmemesine ilişkin askeri müdahale önerileri oluşturulması hususunda bir konsensüsün sağlanmasının olanaksızlığının altını çizmişlerdir. BM Genel Sekreteri Annan ise müdahalenin geniş bir süreçteki eylemleri içererek olabildiğince geniş ölçüde tanımlanmasının önemine değinmekteydi. Bunlara paralel olarak bazı hukukçular insani müdahale hakkını tartışmaya açarken, devletler

böyle bir hakkı kendi eylemlerini savunmada dahi isteksiz davranmaktadırlar. NATO'nun Kosova müdahalesi örneğinde görüldüğü üzere böyle bir isteksizlik yasal argümanın şüpheli görünmesinden ileri gelmektedir (Chesterman 2003: 51, 54).

NATO'nun Kosova müdahalesi yasallık ve meşruluk tartışmalarına yol açarken NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında da varlığını sürdürmesi ve genişlemesi de birçok teorik incelemenin konusu olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun varlığını devam ettirmesini liberal kurumsalcılar, uluslararası kurumların öneminin bir kanıtı olarak sunmaktadırlar. Realistler ise NATO'yu, ABD'nin, Avrupa devletlerinin askeri ve dış politikalarını kendi kontrolünde devam ettirme ve genişletme aracı olarak görerek bir ittifak olarak ana işlevini kaybettiğini düşünürler. NATO'yu bir anomali olarak gören Waltz, tek ana görev olarak ittifak içi tansiyonu düşürmek olarak görmekte ve artık olmasa da dış düşmana karşı savunmasında ABD tarafından sürdürüldüğünü iddia etmektedir (2013: 748). Sovyetler'in yıkılmasından sonra da ayakta kalabilen NATO'ya ilişkin inşacı yaklaşımın argümanı ise üyeler arasında yıllar içerisinde oluşan ortak kimliktir (Demirtaş 2014: 118).

Şener Aktürk, NATO'nun genişlemesini açıklamada, neo-realizm ve neo-liberal yaklaşımların başarısız olduklarını (NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dağılmasına götürecek öngörülerinde yanılmaları iddiaları nedeniyle) ve inşacı yaklaşımın da önemli zaafı olduğunu (ilk genişleme hamlesinde Slovenya'nın dışlanması açıklayamaması, 1990'ların başında büyük bir istekle başlayan genişleme çabasının neden 1996'ya kadar sürüncemede kaldığını ve 1999'da tamamlanan genişlemenin ilk hamlesinden sonraki 2004 ve 2009'daki genişlemede ikna edici özeliğini kaybetmesi, üyeler arasında genişleme üzerine yeterince hemfikir olamamaları gibi nedenleri) vurgulamaktadır. Her ne kadar 2008 yılındaki Rusya-Gürcistan Savaşı ve Yunanistan'ın Makedonya'nın üyeliğine karşı süren vetosu ile NATO'nun genişlemesi durmuş görünse de Soğuk Savaş sonrası süreçte; ABD'de Cumhuriyetçilerin ilk olarak Kongre (1994) ikinci olarak da başkanlık seçimlerini (2000 ve 2004) kazanarak iktidara gelmesi, Rusya'da da muhalefetteki komünistler ve aşırı milliyetçiler gücünü arttırırken, Primakov ve Putin örneği üzerinden de görülebilen askeri-güvenlik seçkinlerinin kademeli olarak iktidara gelmesiyle Amerikan-Rus kutuplaşması yaşanmıştır. Bundan

dolayı Aktürk, NATO'nun genişlemesini ABD ve Rusya'daki iç siyasal dinamiklerin çakışmasına dayandırmaktadır (2012: 82-84, 91-92). Bu tartışmalar ışığında BM ile etkileşim halinde NATO'nun 2011 yılında gerçekleştirdiği Libya müdahalesi barış operasyonlarının geldiği aşama, NATO'nun faaliyet alanı ve koruma sorumluluğunun yanı sıra müdahalenin etkililiği noktasında önemli ipuçları sunmaktadır.

4.3.2. NATO'nun Libya Müdahalesi (31 Mart-31 Ekim)

1970 ve 1973 sayılı BMGK kararları ve Londra Konferansı'ndan sonra NATO komutası yetkisi altına giren misyona ilişkin NATO Genel Sekreteri Rasmussen 27 Mart 2011 tarihli açıklamasında BMGK kararlarını tamamen yerine getirmek için NATO'nun Libya'da tüm askeri operasyonları üstleneceğini belirtmiş ve misyona ilişkin bütün üye devletlerle müzakereleri nihayetinde 31 Mart'ta söz konusu sorumluluğu üstlenmiştir (Ayhan 2011a: 500). BM kararları sonrasında NATO'nun, 31 Mart-31 Ekim 2011 arasında gerçekleştirdiği Birleşik Koruyucu Harekâtı (*Operation Unified Protector*) bünyesinde ittifakın Libya'daki misyonu üç ayrı görevden oluşmaktaydı: silah ambargosunu yönetmek, uçuşa yasak bölgede devriye gezmek ve sivilleri saldırı veya saldırı tehdidinden korumak (Daalder ve Stavridis 2012: 3; http://www.nato.int/nato_static, 23 Kasım 2015'te erişildi). Bununla bağlantılı olarak, NATO'nun 14 Nisan'da ilan ettiği üzere müdahale amacı, BMGK kararınca kısıtlanarak Libya hükümetinden talep ettiği şu üç şey gerçekleşmesinden sonra sonlandırılması uygun görülmüştü: Bütün askeri güçlerin geri çekilmesi, sınırsız insani yardıma izin verme, sivil yerleşim alanlarına karşı saldırıları durdurması (Dembinski ve Reinold 2011: 7).

Müdahalenin neden gerçekleştiğine dair beş temel nedenden söz edilmektedir. Öncelikle, Kaddafi'nin Libya halkını ayırım yapmaksızın intikam almak için öldürme niyetini taşımasıdır. İkincisi, Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy ile İngiltere Başbakanı David Cameron'ın Kaddafi'ye karşı askeri güç kullanmayı istemesi ve askeri harekâtı savunmasıdır. Üçüncüsü, başlangıçta son derece isteksiz olan Obama'nın, danışmanları Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, BM Büyükelçisi Susan Rice ve Milli Güvenlik Konseyi'nden Samantha Power tarafından müdahalede bulunmak için ikna

edilmesidir. Dördüncüsü, Arap Ligi ve İİT gibi bölgesel aktörlerin müdahale için üstü kapalı yeşil ışık yakmaları, hatta bu yöndeki desteğin Rusya ve Çin'in BMGK'nde veto kullanmamalarında etkili olduğu söylenmektedir. Son olarak, askeri açıdan nispeten basit bir karar olmasıydı (Howorth 2013: 20-21).

Mart 2011 sonundan Ekim 2011 sonuna dek süren Birleşik Koruyucu Harekâtı kapsamında, neredeyse 25.000 hava hücumu ve 10.000 hava saldırısı düzenlenmiştir. Ayrıca Libya hava savunması B-2 hayalet bombardıman uçakları, Tomahawk kruz füzeleri, A-10 yakın hava desteği “Warthog”lar ve F-16 savaşçıları tarafından üç günden az bir süre içinde saf dışı bırakılmıştı (Howorth 2013: 20-21). Washington, Nisan ayı sonlarında Predator pilotsuz uçaklarını yeniden uygulamaya koymayı kabul ederken, 21 Haziran'da ise, Fransız ve İngiliz saldırı helikopterleri devreye sokulmuştu (Chivvis 2012: 8-9). Bu arada Ayhan'a göre, ne NATO'nun açıklamaları ne de BMGK kararı doğrudan Kaddafi'nin devrilmesine izin vermese de bazı NATO üyeleri müdahale amacı olarak Kaddafi'nin devrilmesini açıkça ifade etmişlerdi. İngiltere Başbakanı Cameron ve Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy, Kaddafi'nin meşruluğunu yitirdiğini ve hemen çekilmesi gerektiğini hatta Kaddafi yanlılarına çok geç olmadan Kaddafi'yi desteklemeyi bırakmaları çağrısı yapmışlardı (Ayhan 2011a: 501).

5 Haziran 2011 tarihinde Libya'nın kontrol edilmesinde ne muhaliflerin ne de Kaddafi güçlerinin yeterli olabileceği anlaşılmıştı. Ki bu durum, NATO stratejilerinin büyük önem kazanması sonucunu doğurmuştu (Ayhan 2011a: 490). 8 Haziran 2011'de Libya'ya ilişkin durum değerlendirmesinde bulunan ittifakın savunma bakanları; silah ambargosu, uçuşa yasak bölge uygulaması ve saldırı tehdidi altındaki nüfusu ve sivilleri koruma amacıyla ortaya çıkan BMGK kararlarını desteklemeyi sürdüreceklerini ilan ederlerken, bu uğurda Libya halkının kendi geleceklerini özgürce belirleyebilmelerine imkân sağlama, krize ilişkin hızlı karar çıkarma ve Libya'ya yönelik “İrtibat Grubu” tarafından da vurgulandığı üzere uluslararası toplumun hedeflerine yapmakta oldukları müdahaleyle ulaşmak istediklerini belirtmişlerdi (<http://www.NATO.int/cps/>, 6 Mayıs 2013'te erişildi).

Haziran ayı Libya'yı kontrol mücadelesinin sonuna gelindiğini gösteriyordu ki, Kaddafi güçlerinin saldırı direnci kırılmış, hatta Nafusa Dağlarında isyancılar kontrolü ele geçirmişlerdi. Haziran sonunda ayrıca insanlığa karşı suçlar, sivilleri öldürme ve işkence suçu işledikleri suçlamasıyla Kaddafi, Seyfulislam Kaddafi, askeri istihbarat şefi ve Kaddafi'nin kayınbiraderi Abdullah Senussi'ye yönelik UCM tarafından tutuklama kararı çıkartılmıştı (John 2008: 286).

Güney Afrika Başkanı Zuma'nın da üstlendiği gibi birçok diplomatik çözüm çabası Kaddafi'nin ülkeyi terk etmeyi reddetmesi üzerine sonuçsuz kalmıştır (Vandewalle 2008: 237). Ağustos ayında Kaddafi rejiminin sonuna geldiği, isyancı güçlerin Ağustosun başında Zlitan üzerindeki kontrollerini sağlamlaştırmaları ve daha sonra Trablus'u işgal etmelerinden anlaşılmaktaydı. Direniş sadece Kaddafi'nin kaleleri olarak bilinen Beni Welid, Sebha ve Sirte'de sürmekle beraber Kaddafi bir geçiş hükümeti oluşturulmasını ortaya atmış, ancak isyancılarca kesin olarak reddedilmiştir. Nitekim NATO'nun hava desteğiyle Kaddafi rejimi devrilmiştir (John 2008: 286). Muhalifler 21-22 Ağustos'ta Trablus'a girerlerken, 21 Ekim'de Kaddafi muhaliflerce linç edilmiştir (Oran 2013b: 52). Ülkede ayrıca 20 Ekim 2011'de memleketi Sirte'de Kaddafi'nin muhaliflerce yakalanıp öldürülmesinin ardından iç savaşın yaralarının sarılması, Libyalıların güvenliklerini sağlayabilme, altyapı ve devlet kurumlarının yeniden işlerlik kazanmasını sağlama bağlamında BM Libya Destek Operasyonu (*United Nations Support Mission in Libya, UNSMIL*) görevlendirilmiştir (Yılmaz 2015: 91-92). BMGK 31 Ekim 2011'de, Libya'daki yabancı güçlerin tüm operasyonlarını sonlandırdığını ve Libya üzerindeki uçuşa yasak bölge uygulamasını kaldırdığını ilan etmiştir (Keskin Ata 2013: 427-428).

7 Temmuz 2012'de Genel Ulusal Kongre (GUK) seçimlerinin⁸³ yapılmasıyla Libya'da demokratik yönetime geçişin ilk aşaması geçilmiştir. GUK'un 200 üyesinin 80'i siyasi partiler listesinden, 120'si ise bağımsız adaylardan seçilmiştir. Aynı zamanda Devlet Başkanlığı makamı da olan Libya Devletinin yasama organı GUK'un

⁸³ Temmuz 2012'de gerçekleştirilen seçimler sonrasında oluşturulan kongrenin 120 üyesi bağımsız iken 80'i Mahmut Cibril'in başkanlığını yaptığı Milli Güçler ittifakı ve Müslüman Kardeşlerin partisi Hürriyet ve İnşa'dan oluşmuştu. Ancak Kongre ve Devlet Başkanı Muhammed Magarif (seçimlerden üçüncü çıkan Milli Cephe Partisi'nin lideri) ve Başbakan Ali Zidan (bağımsız Kongre üyesi) bu partilere mensup kişiler değillerdi (Baştürk 17 Nisan 2013: <http://www.dunyabulteni.net>).

başkanlığını 25 Haziran 2013 tarihinden itibaren Nuri Ebu Sehmeyn üstlenmiştir. Yeni Libya anayasasını hazırlayacak komitenin seçimleri 20 Şubat 2014'te gerçekleştirilmiştir. Anayasanın GUK tarafından kabulünün ardından gerçekleştirilecek parlamento ve devlet başkanlığı seçimleriyle Libya'daki geçiş süreci tamamlanması öngörülmüştür. Libya, güvenliğin sağlanması, ülkenin geleceğine ilişkin siyasi mutabakat oluşturulması, devlet yapısının yeniden inşası gibi büyük sorunlar yaşamaktadır. Örneğin, 14 Kasım 2012'de Başbakan olan Ali Zidan yönetimindeki Geçici Hükümette (<http://www.mfa.gov.tr/Libya-siyasi>, 5 Mayıs 2015'te erişildi) savunma bakanlığı yapan Abdullah el-Sani, 2014 Martından beri üstlendiği başbakanlık görevinden, Tobruk ve Trablus hükümeti şeklinde ayrılaştığı ülkede ailesine yapılan silahlı saldırı gibi nedenlerle iki defa istifa edip tekrar görevine dönmüştür (<http://www.ihha.com.tr/>, 12 Ağustos 2015'te erişildi).

NATO müdahalesi sonrası için yeni bir Libya inşası düşünülmüş olmakla birlikte ülkenin kaosa sürüklenmesi de muhtemel görünmekteydi (Vandewalle 2008: 238). Nitekim, devrimin ardından istikrarın bir türlü sağlanamadığı Libya'da, önce 2014 Mayıs'ında emekli General Hafter'in Zintan merkezli milis gruplarının başlattığı darbe teşebbüsü, Trablus ve Misrata'daki devrimci gruplarla ortak hareket eden Trablus'taki merkezi yönetimce bertaraf edilmesinden sonra ülke biri Tobruk'ta (Temsilciler Meclisi) diğeri Trablus'ta (Genel Ulusal Kongre) olmak üzere iki meclisli bir yapıya bürünmüştü. Bu, aynı zamanda Tobruk Temsilciler Meclisi'nin destek verdiği Hafter'e bağlı "Onur Operasyonu" koalisyonu ile başkentteki Genel Ulusal Kongre'nin desteklediği Libya Şafağı Koalisyonu arasındaki çatışmaları tetiklemiştir. Bu çatışmalar üzerine, BMGK'nde kabul edilen basın bildirisiyle BM Genel Sekreteri'nin Libya özel Temsilcisi Bernardino Leon öncülüğünde 15 Nisan 2015'te Fas'taki müzakerelerden önce, taraflara Libya'daki siyasi krizi bitirecek Ulusal Birlik Hükümeti kurulmasını kabul etmeleri konusunda çağrıda bulunulmuştu (<http://www.sabah.com.tr>, 14 Nisan 2015'te erişildi). BM Libya özel temsilcisi Bernardino Leon'un arabuluculuğunda Fas'ta düzenlenen Libya müzakerelerinde ise taraflar arasında "ön anlaşma" sağlanmıştır. Buna göre, Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi ile Trablus merkezli Genel Ulusal Kongre'nin 10 kişilik bir komite oluşturması ve bu hükümetin ulusal

uzlaşı hükümetini ve başbakanı seçmesi ve iki yıl içinde de seçime gidilmesi kararlaştırılmıştır (<http://aljazeera.com.tr/>, 6 Aralık 2015'te erişildi).

4.4. Değerlendirme: NATO'nun Libya Müdahalesi Nasıl Etkili Oldu?

NATO'nun Libya'daki müdahalesine ilişkin başta koruma sorumluluğu ve rejim değişikliği bağlamında yöneltilen eleştirilere bir cevap bulabilme ve bu müdahalenin etkili olup olmadığı ve ne yönden etkili olduğunu görmek için müdahalenin başarılı ve etkili olmasının tespitinde pay sahibi parametreler çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

4.4.1. Müdahale Eden Gücün Askeri Kapasitesi

Libya'da birleşik komuta altında dördü ortak, 14'ü üye olmak üzere 18 ülkenin koordineli eylemine şahitlik edilmiştir. ABD istihbarat, ikmal ve hedef tespiti kapasitesi bakımından kritik rol oynamıştı. Fransa ve İngiltere sortilerin %40'nı gerçekleştirirken, hedeflerin de 1/3'ini vurmuşlardır. Yunanistan'la birlikte İtalya keşif uçaklarıyla katkı sunmuştur. Belçika, Kanada, Danimarka, Norveç ve BAE operasyon için savaşçılar konuşlandırırken, Ürdün, Hollanda, İspanya, İsveç, Türkiye ve Katar uçuşa yasak bölge zorlamasına yardımcı olmuşlardır. Bu ülkelerin yanı sıra Bulgaristan ve Romanya silah ambargosuna zorlamak için deniz varlıklarını konuşlandırmışlardır (Daalder ve Stavridis 2012: 4).

NATO operasyonu ittifakın siyasal uzlaşısını ve siyasal olarak birbirine bağlı NATO'nun giderek artan kompleks ve güvenliğe ilişkin meydan okumaların üstesinden gelebileceğini gösterdiğini belirten Daalder ve Stavridis, ilk 40 yıllık tecrübesinde NATO'nun üye devletlerin sınırlarını korumaya odaklanırken, Soğuk Savaş sonrasında ittifakın uluslararası güvenlik operasyonlarıyla caydırıcılığın ötesinde rol oynamaya başladığını belirtmişlerdir (2012: 5).

Başlangıçta plan, koordinasyon ve isyan güçlerinin askeri yetersizlikleri sebebiyle etkili olmada sorun yaşayan NATO'nun ilerleyen zamanlarda bu sorunu, bombardımanlarını sıklaştırması ve muhalif güçleri eğitmesiyle aştığı iddia edilmektedir (Bölme vd. 2011: 4). Ayrıca, İngiliz hükümetinin 212 milyon Avro, Fransa'nın ise 350 milyon Avro katkı yaptığı müdahalede, NATO'nun askeri kayıpları sınırlı olmuştur (Chivvis 2012: 11-12). BMGK kararında güç kullanımıyla ilgili gevşek bir dil olduğu hatta Libya'da rejim değişikliğine olan ihtiyaca ilişkin zımni varsayımlar olduğu öne sürülmüştür. Bu değişim, silah ambargosunu uygulama yolundan istihbarat sağlamaya varan şekillerde NATO'nun hedef seçimlerini kolaylaştırdığı ön plana çıkarılmaktadır (Collins 2011: 6).

2011 Eylülünde Libya'ya yönelik askeri saldırılarda büyük başarı sağlandığı NATO Genel Sekreteri Rasmussen'in ilk çıkarılan derslerin çoğunun pozitif olduğu şeklindeki açıklamasından da çıkarılabilmektedir. 20 Eylül'de Libya'nın yeni geçici lideri Mustafa Abdulcelil ile görüşmesinde Obama; Libya halkının yaşamlarında yeni bir sayfa açtıklarını ve 40 yıllık karanlıktan sonra zorba rejimi olmadan caddelerde yürüyebildiklerini söylemekteydi (Etzioni 2012: 45).

Ekim 2011'de Kaddafi'nin öldürülmesi NATO'nun Libya'dan çekilmesini hızlandırdığı ve ülkenin yeniden inşası için planları kolaylaştırdığı öne sürülmektedir (Abass, <http://unu.edu/>, 12 Temmuz 2013'te erişildi). NATO müdahalesinin sonlandırılmasıyla Libya'nın geleceği iyi ya da kötü Libyalılara bırakılmıştı. Dolayısıyla stratejik hedeflerin başarıldığı yedi aylık operasyonda NATO'nun belirtilen askeri hedeflerine başarılı bir şekilde ulaştığı öne sürülmektedir. Silah ambargosunu sürdüren, insani yardımı kolaylaştıran, uçuşa yasak bölge oluşturan ve bunu sürdüren NATO, Libyalı sivil halkın Kaddafi güçlerinin saldırılarından korunmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca bu amaçları önemli kayıp vermeden, Libya halkına zarar vermeden ve sivillerin altyapısını yok etmeden başarması NATO'nun savaş sonrası yeniden yapılanmasını kolaylaştıran bir başarı sergilediği öne sürülmüştür. Stratejik hedeflerin başarılmaması dolayısıyla operasyon, NATO'nun bir başarısı olarak görülmüştür (Chivvis 2012: 9-10).

Yeniden ulus inşa edilmesi ilk planda zor gözükse de bölgedeki ulusların kendi ekonomilerini modernize etmeleri ve kendi yönetim biçimlerini oluşturmaları için öncelikle kendilerine güvenmek zorunda olduklarını hatırlatan Etzioni'ye göre, NATO'nun arkadan liderlik ettiği Libya'daki müdahalenin askeri başarısı, insani görevlerin etkin bir biçimde yapılabileceğini göstermiştir (2012: 46-53). Bunun içindir ki NATO'nun, Birleşik Koruyucu Harekâtı haline gelen faaliyet planlarını geliştirme ve kabul etme hızı övülmüştür (Chivvis 2012: 4).

4.4.2. Farklı Uluslararası Örgütlerin Tamamlayıcı Faaliyetleri

BM Şartı'nın 7. Bölümü, bölgesel “düzenlemelerin veya kurumların” uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında belirgin bir role sahip olduklarını kabul etmektedir. Bölgesel örgütlerin genellikle yaptırım eylemlerinde bulunmaları yasaktır, ancak BMGK'nin izni ile bunu yapabilirler (53. madde). Şartın 2/4. maddesi kapsamında yer alan güce dair genel yasaklamada istisnalar oluşturan ve Şart tarafından tanınan üç temelden biri budur. Libya'nın durumunda, Libya herhangi bir NATO üyesi devlete saldırıda bulunmadığı için 51. madde geçerli değildir. Bu nedenle, sadece BMGK tarafından verilen bir yetki Libya'ya karşı herhangi bir askeri eylem için sağlam bir yasal dayanak sağlayabilir ve NATO eylemini 2/4. maddeyi ihlal etmekten alıkoyabilir. NATO'nun, 53 ve 54. maddeleri tam uygulayamasa da müşterek olarak hareket ettiği için bunun mazur görülebileceği öne sürülmektedir (Abass, <http://unu.edu/>, 12 Temmuz 2013'te erişildi).

Libya örneğinde öncelikle BMGK ile UCM'nin dayanışmasına şahit olunmuştur. 27 Haziranda UCM insanlığa karşı suç işlediği gerekçesiyle Kaddafi'nin tutuklanması gerektiğini belirtmişti (Koenig 2011: 2). Roma Statüsüne taraf olmayan devletlerde işlenen insanlığa karşı suçlar açısından Roma Statüsünün 13(b) maddesi, BMGK'nin UCM'ne konuyu havale etme imkânı tanımıştır. Bunun en belirgin örneklerini, UCM statüsüne taraf olmayan 2009'da Sudan Devlet Başkanı el-Beşir ve 2011'de Kaddafi için tutuklanma talebi oluşturur. Hatta gerek Kaddafi'nin, gerekse el-Beşir'in görev başında olan devlet başkanları olarak tutuklanmalarını ve teslim olmalarını istemesi Arsava'ya göre, UCM'nin görev yapan devlet başkanlarının bağıışıklığını reddederek

egemenlik prensibine getirdiği sınırlamayı usul hukuku çerçevesinde genişlettiği görülmektedir. Ancak, bir hükümet yetkilisinin görevde olmasının Roma Statüsüne göre ceza hukuku sorumluluğu taşımasını engellemeyeceğini öngören 27. maddenin Libya'nın ve Sudan'ın Statünün tarafı olmaması nedeniyle doğrudan uygulanmasının mümkün olmadığı durumlarda ise UCM'ne başvurunun hukuki dayanağının BMGK kararı olduğu belirtilmektedir (2013: 89).

Özel danışmanlar soykırımın önlenmesiyle ilgili ve R2P'ye yönelik BM genel sekreterine bir bildiriye bulunmuşlardı. Bu bildiriye Libya'daki rejimin insanlığa karşı bir tehdit olabileceği belirtilirken, 2005'te Libyalı yetkililerin R2P prensiplerini devam ettirme sözü hatırlatılmıştı. Libya'daki durum üç açıdan farklılık arz etmekteydi. Libya'da ilk olarak, açık bir kitle katliamı söz konusuydu. Libya'nın durumunun özel olmasının ikinci sebebi ise zaman çok kısıtlıydı. Libya'nın durumunu istisnai kılan üçüncü sebep ise bölgesel organizasyonların üstlendiği roldü. Örneğin, GCC, İİT, Arap Ligi gibi bölgesel örgütler, Libya üzerinde uçuş yasağını yerine getirme gibi önemli rol üstlenmişlerdir. Hatta, eğer bu örgütlerin desteği olmasaydı Çin ve Rusya'nın 1973 sayılı kararı kesinlikle veto edebilecekleri öngörülmektedir (Bellamy 2011: 264-266).

Arap Ligi ve BM İnsan Hakları Konseyi'nin Libya krizinde etkili olduğu öne sürülmektedir (Kasaija 2013: 127). Örneğin, 1973 sayılı karara Arap Ligi destek verirken, Katar ve BAE de uçaklarıyla NATO'ya destek olmuşlardır (John 2008: 284-285). Arap Ligi 22 Şubatta etkili ve önemli bir üyesi olan Libya'ya ilişkin bir kriz toplantısı düzenleyerek Libya'nın örgüt üyeliğini askıya alırken, Kaddafi rejimi tarafından gelişigüzel ve aşırı güç kullanımı kınanmıştır (Kasaija 2013: 127). Arap Ligi'nin de desteğini alan NATO'nun müdahalesinin, Kaddafi rejiminin devrilmesine kadar durumun güvenliğini sağlamak açısından önemli olduğu düşünülmektedir (Evans 2011: 41). Yavaş yavaş Kaddafi'nin dış dünyaya erişimini kesen ve sonraları da isyancılara daha etkin şekilde mücadele etmeleri için ekipman ve eğitim sağlayan NATO'nun, hem BMGK'nin hem de Arap Ligi'nin desteğiyle gerçekleştirdiği bu müdahale, isyana manevi destek vermesinin yanında Libya halkının davasına Batı ve Arap ülkelerinin kararlılığını gösterdiği ifade edilmektedir (Chivvis 2012: 14).

GCC, 7 Mart'ta gerekli bütün önlemleri almak, sivilleri korumak ve Libya üzerinde uçuşa yasak bölge ilan etmek için BMGK'ne başvurmuştu. Sivillere karşı yapılan saldırıları, ağır silah kullanımını ve Libya'nın rejimini kınamıştır. Daha sonra BMGK'nin almış olduğu Libya üzerindeki uçuş yasaklarına uygun hareket etmiştir (Bellamy ve Williams 2011: 841). GCC'nin yanı sıra İİT de Libya'daki duruma karşı yerinde kararlar almıştır. 8 Martta İİT; Libya üzerinde uçuşa yasak bölge zorlaması çağrısında bulunan Arap Ligi'ne destek olmuştur. İki gün sonra GCC dışişleri bakanları; Kaddafi'nin meşruluğunu kaybettiğini, Bingazi'de TNC ile etkileşim başlatan Arap Ligi'ne destek olmaya hazır olduklarını ve ayrıca BMGK'nin sivilleri korumak için Libya üzerinde uçuşa yasak bölge uygulama çağrısını kabul ettiklerini açıklamışlardır (Kasaija 2013: 127).

Uluslararası ve bölgesel örgütlerin bu desteği çerçevesinde 8 Haziran 2011'de Libya'ya ilişkin durum değerlendirmesinde bulunan ittifakın savunma bakanları BM, AB, Arap Ligi, AU ve İİT gibi diğer örgütlerle koordineli bir şekilde ilişkilerini yürüteceklerini, bu örgütlerin çatışma sonrası Libya'nın inşası için motive edilmesi, gerektiğinde ve istendiğinde BM ve Libya'ya yönelik İrtibat Grubunun başlatmış olduğu çatışma sonrası çabalara destek olmaya hazır olduklarını duyurmuşlardır (<http://www.NATO.int/cps/>, 6 Mayıs 2013'te erişildi).

Çok taraflı kriz yönetimi konusundaki rolü bakımından AB'nin, Libya'daki kriz ortamına cevabının çok zayıf ve etkisiz olmadığı söylenmektedir. BM'den aldığı talimatı uygulayan AB aynı zamanda BM'ye insani yardım dağıtımını desteklemek için teklifte de bulunmuştur (Koenig 2011: 16). NATO'nun Libya'da uğraş vermesinde yaşanan en önemli hususlardan birisi Avrupalı güçlerin beklenmedik katkısıdır. Özellikle de İngiltere ve Fransa'nın yüksek profilli rolleri, Akdeniz'de bir NATO operasyonuna öncülük ettiği şeklinde Avrupa'nın uluslararası algılamasını etkilemiştir. Ancak Akdeniz, NATO ve AB arasında rekabete ev sahipliği yapan bir alanı da simgeler. Bu bağlamda, AB başkentleri arasında Libya'daki duruma nasıl tepki verileceğine dair uzlaşmazlık, Avrupa Ortak Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası'nın mevcut varlığını zayıflattığı söylenmektedir (Isaac 2012: 121-123).

AU'nin tutumuna bakılacak olursa öncelikle Libya'daki olayların hızla değişen doğasında AU'nin arabuluculuk çabaları olduğu görülmektedir. Libya hükümeti AU aracılığı ile sağlanan barış planını kabul etmişti. Ancak, Libya muhalefet liderlerinin Kaddafi ve oğullarının iktidardan inmeleri gerektiği konusunda ısrar etmeleriyle, bu planın uzun ömürlü bir barış antlaşmasının temelini oluşturmadığı çok geçmeden görülmüştür. Böylelikle isyancılar, bu temel talebi karşılamadığı gerekçesiyle, AU barış önerisini reddetmişlerdir. BBC muhabiri Jon Leyne tarafından belirtildiği gibi “ne hükümetin ne de muhalefetin barış için henüz yeterince baskı altında olmadıkları görünmekteydi” (Morini, <http://www.e-ir.info>, 18 Kasım 2015'te erişildi).

Bununla ilişkili olarak, NATO'nun Libya'daki müdahalesi ağır eleştirilere maruz kalmış, bu amaçla Libya için AU Yol Haritası'nı tamamen hiçe sayan NATO'yu suçlamada, Afrika liderleri seslerini yükseltmekten kaçınmamışlardır. Birçok gözlemci daha da ileri gitmiş ve NATO'nun Libya'ya müdahalesini kınamıştır. Ancak Isaac'ın iddiasına göre, NATO'yu, rejim değişikliğini amaçlayan görevinden sapmakla suçlayanlar, asıl görünen gerçeği, yani aslında NATO'nun müdahalesi olmasaydı, Libya'nın büyük olasılıkla şiddetli senaryolara maruz kalacağı, Libya halkının rejim değişikliğini kendilerinin talep ettiği ve Libya Ulusal Geçiş Konseyi'nin AU'nin Yol Haritası'nı kabul etmediği gerçeğini görmezden gelmişlerdir (Isaac 2012: 122) Bu gerekçeyi destekler mahiyette örneğin, olaylar devam ederken, WikiLeaks tarafından açıklanan 2008-2009'daki ABD Büyükelçiliğince gerçekleştirilen gizli iç yazışmalarda Kaddafi ailesinin çekişme, açgözlülük, yolsuzluk ve aşırıcılıkla suçlanması çoğu Libyalının rejim değişikliği talebini de doğruladığı öne sürülmektedir (John 2008: 283).

İkinci ve daha önemlisi, AU'nin, AU Kurucu Yasası'nın 4 (h) maddesi uyarınca Libya krizi gibi durumlarda müdahale etme hakkına sahip olmasına rağmen, bu hakka baş vurmamasıdır. AU Yüksek Düzey Geçici Komitesi Libya krizinin barışçıl çözümü için bir yol haritası tasarlamakla yetinmiştir. Kuvali'ye göre, BMGK'nin kararlı ve birleşik eylemi Libya'da birçok hayatı kurtarıırken NATO müdahalesi, AU'nin, Kurucu Yasası'nın 4 (h) maddesini uygulamak için siyasi isteksizliğini ortaya çıkarmıştır (2012: 2).

Ayrıca Libya'yı Afrikalı değil Arap bir devlet olarak egemenlik haklarını tek taraflı kararlaştırdığı için müdahale noktasında AU'nin Kuzey Afrika üzerinde yetkisi olmadığı öne sürülmektedir. Libya'da kriz başladığında AU'nin Afrikalı sorunlara Afrikalı çözümler anlayışı ışığında Kaddafi'ye karşı Libya halkını savunanlardan birisi olması umulurken, AU krize tepki vermede gönülsüz davranmıştır. Libya'ya nasıl müdahale edileceği ve bunun sonuçlarına ilişkin üyeleri arasında içsel bölünmeler yaşanmıştır. 1973 sayılı kararı Uganda, Güney Afrika ve belli ölçüde Kenya kabul etmekle beraber bu ülkeler NATO'nun operasyonunun söz konusu kararda belirtilen çerçeveyi aştığı ve aslında bunun rejim değişim doktrinin bir parçası olduğu şeklinde yorumlamışlardır. Ruanda gibi ülkelere alınan ikinci bir pozisyon, Libya'ya yönelik NATO saldırılarına destek vermek olmuştur. Zimbabve, Cezayir ve Nijerya'nın başını çektiği üçüncü gruptakiler ise Libya'daki NATO operasyonuna karşı çıkmışlardır (Kasaija 2013: 119, 127-130).

Özetle, AU'nin şu unsurlar bakımından takip ettiği etkileşim bakımından güvenilirliğini kaybettiği söylenmektedir. (1) Libya'nın da dahil olduğu Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki gelişmeler Afrika sorunu olarak algılanmamıştır. Avrupalı ve Afrikalı liderler arasındaki danışma eksikliği bu algılamada pay sahibi olmuştur. Oysaki finansal ve siyasal olarak AU kendisi için önemli bir ülke olan Libya'daki bu sorunun üzerine eğilmesi beklenmiştir. (2) BMGK kararında Güney Afrika, Gabon ve Nijerya lehte oy kullanmasına karşın AU Yüksek Heyetinde başka ülkelere üyeler (Toumani Ture/Mali, Zuma/Güney Afrika Cumhuriyeti, Museveni/Uganda, Abdulaziz/Moritanya, Nguesso/Kongo Cumhuriyeti) yer almışlardır. (3) Ateşkes, sivillerin korunması, insani yardım, diyalog ve Libya halkının isteklerini karşılayan geçiş sürecini dahil eden AU beş noktalı yol haritası da bir çok eleştiri almıştır. AU'nin arabuluculuk önerileri Kaddafi'nin ayrılmasında ısrarcı olan Libya'lı muhaliflerce zaten reddedilmiştir (Africa Briefing Report 2011: 2).

4.4.3. Üye Devletlerin İstekliliği

BMGK'nin Libya krizine ilişkin almış olduğu (tıpkı Fildişi Sahilleri'ne olduğu gibi) insanlığı koruma amacıyla bütün gerekli tedbirleri kullanmak için barışı koruma

operasyonları ve koalisyon yetkilendirmesi hususunda artan istekliliği görülmüştür (Bellamy ve Williams 2011: 828-829). Diğer örneklerle karşılaştırıldığında Rusya ve Çin'in Kaddafi'yi koruma noktasında çıkar eksikliğinin olması Batılı güçlerin elini güçlendirmiştir. Müdahale yanlısı olan İngiltere ve Fransa'nın yanı sıra İtalya ve Türkiye bazı tereddütlerden sonra müdahaleyi desteklemişlerdir. ABD söz konusu operasyonun NATO altında gerçekleştirilmesini güçlü bir şekilde savunmuştur (Chivvis 2012: 3, 13). Özellikle liberal idealistler ABD müdahalesini geniş ölçüde insani nedenlerle desteklerken, neo-muhafazakârlar ise ABD'ye meydan okuyan rejimlerin öncelikle devrilmesinden yanaydılar. Libya örneğinde ABD Savunma Bakanı Robert Gates liderliğindeki ABD ordusu ve Kongrenin muhafazakar üyelerinin şüpheli tavrı takınımlarına karşın, Obama yönetim kademesinin liberal idealist tayfta yer almaları nedeniyle insani zeminde müdahaleden yana tavrı takınılmıştır (Thimm 2012: 52).

Beş ülkenin (Brezilya, Almanya, Hindistan, Çin ve Rusya) BMGK'nde çekimser kaldıkları 1973 sayılı kararın öncelikli amacı olan müdahale, ABD'nin lojistik ve geriden yaptığı önemli destekle başarılmıştır. Operasyonun hemen başındaki maliyet ve uzunluğuna ilişkin hayal kırıklığı ve askeri aksiliklere rağmen aksi halde daha uzun sürebilecek ve daha şiddetli olabilecek devlet-içi çatışmanın sonlandırılmasına katkı yapmıştır (Western ve Goldstein 2011: 57).

4.4.4. Çatışmanın Olgunlaşma Zamanında Müdahale Edilmesi ve Müdahalenin Süresi

Kaddafi'nin zalim bir operasyon başlatmasına uluslararası toplum hızla cevap vermiştir. Şubat ayının sonlarında, BMGK silah ambargosu koyarak ve mal varlıklarını dondurarak Libya üzerinde yaptırım uygulamış ve Lahey'deki UCM'nde Kaddafi'nin insanlığa karşı suçlarına değinmiştir (Daalder ve Stavridis 2012: 2). Bundan kısa bir süre sonra BM, NATO ve ABD müdahaleyi tartışırken, Ortadoğu'daki liderlerin Arap isyanlarından sıkıntı çektikleri ortamda kendi rejimlerinin güvenlik açığının farkında olmasıyla Arap Birliği, İİT ve GCC BM'nin Libya'ya dair uçuşa yasak bölge bildirgesini onaylamışlardır (Patrick, <http://www.foreignaffairs.com>, 12 Temmuz 2013'te erişildi). Ayrıca, krizin başlamasından sonraki 10 gün içinde 7. Bölüm kapsamında 26 Şubatta Libya'ya yönelik 1970 sayılı kararı aldıktan ve oybirliğiyle

UCM'ne Libya'daki olayı havale ettikten sonra Mart ortasında Kaddafi güçlerinin Bingazi'ye doğru hızla ilerlemesi üzerine BMGK acilen 1973 sayılı kararı geçirerek isyancıları kesin yok edilmekten kurtarmayı amaçlamıştır (Kasaija 2013: 125-126).

İttifak böylece hızlı bir şekilde binlerce sivil insanın baskıcı rejime karşı protestolarını destekleyerek ve kötü giden duruma el koyarak sivilleri koruma çabasının sonuç verdiği ileri sürülmüştür. Bunu yaparken de yerel güvenlik kuvvetlerine Kaddafi'nin liderliğini sona erdirmek için yeterli alan ve zaman verilmiştir (Daalder ve Stavridis 2012: 2). Libya ayrıca, iyi uygulanmış olan R2P müdahalesinin gerçekleştirebildiğini de göstermiştir (Patrick, <http://www.foreignaffairs.com>, 12 Temmuz 2013'te erişildi). Bilindiği üzere, devlet egemenliği kutsallığının artık koşula bağlandığı bir süreç, 2005 yılında BM Genel Kurulu'nun koruma sorumluluğu doktrinini oybirliğiyle onaylamasıyla başlamaktaydı. NATO'nun Libya müdahalesi sivilleri korumaya yönelik dünyanın nasıl uzlaşıya vardığını göstermektedir. Libya'ya yönelik BMGK kararları beklenmedik bir hızda ve vetosuz bir şekilde geçmiştir (Western ve Goldstein 2011: 54-55). Örneğin, Balkanlarda NATO'nun hava gücüyle müdahalesi yaklaşık 10 yıl alırken, Libya'da geniş çaplı koalisyonu mobilize etmesi bir ayda gerçekleşmiştir (Thakur 2011: 12-13). Bunun içindir ki, gerektiğinde acil durumlarda çok hızlı bir şekilde karar alabildiğini gösteren BMGK'nin (Ulusoy 2013: 282-283), Libya krizine cevabı, emsalsiz hızda ve oybirliğiyle olduğu için övülmüştür (Koenig 2011: 3).

4.4.5. Müdahale Eden Gücün/Güçlerin Tarafsız Olma(ma)ları, Rıza ve Meşruiyet

NATO'nun Libya'daki müdahalesini insani etik değerin önemini vurgulamaya yardımcı olduğunu düşünen Pattison, aynı zamanda Libya'da ICISS tarafından savunulan ahlaki ilkelere dayalı müdahale gerekçelerinin oluştuğunu savunur. Çünkü Pattison, Kaddafi'nin kendi rejiminin bir katliam yapma eğiliminde olduğunu, merhametli olmayacağını gösterdiğini ve müdahale başladığında bunu açıkça sergilediğini düşünmektedir (2011: 271-272). Libya'daki durumda şu üç koşulun müdahaleyi etkin kıldığı söylenmektedir; yasallık (BMGK), meşruiyet (bölgesel

örgütler) ve fırsat (içerdeki ayaklanma ve rejimin askeri zayıflığı). Bu anlamda, müdahalenin kırk yıllık zulümün sona ermesi nispeten önemsiz sivil kayıplarla ve altyapıda minimal hasar ile altı ay içinde elde edilen mutlak bir askeri başarı olduğu söylenmektedir (Joshi 2011: 16-17).

NATO müdahalesi, mükemmel bir hukuki ve siyasi bağlamın bir tezahürü olarak görülmektedir. İlk olarak, Kaddafi'nin protestoculara karşı başlattığı acımasız saldırı, uluslararası bir insani felakete neden olmuştu. İkincisi, Arap Ligi uluslararası toplumdan Libya halkını korumak için müdahale etmelerini isteyen daha önce benzeri görülmemiş bir çağrıda bulunmuştu. Üçüncü olarak, 1973 sayılı karar üye devletlere “tehdit altındaki sivililerin korunması için gerekli tüm tedbirleri almaları için” yetki vermişti (Isaac 2012: 121).

1973 sayılı kararın alınmasında BMGK, ev sahibi devletin rızası olmaksızın koruma amacıyla zorlama yetkilendirmesinde bulunabileceğini göstermiştir. Libya'da krizin başlamasıyla BM sekreterliği merkezi rol oynarken, BMGK, sivilleri koruma amaçlı güç kullanımı konusunda yetkilendirme yapabileceğini göstermiş ve bunu da tarihte ilk kez işleyen bir devlet iradesine karşı yapmıştır (Bellamy ve Williams 2011: 825). Zaten, 7. Bölümüne göre de hedef devletin rızasını gerektirmediği dile getirilmektedir (Welsh 2011: 4).

Kaddafi rejimin vahşetine karşı sivilleri korumak için uluslararası toplumun buraya müdahalesi, normatif⁸⁴ bağlamda ele alınabilmekte ve bu özellikle İngiliz Okulu tarafından dillendirilmektedir. Bu bağlamda devlet, uluslararası örgütler ve devlet-dışı aktörler Libya'ya müdahaleyi meşrulaştırıcı ve uluslararası toplumu ikna etmeye

⁸⁴ Libya örneğinde realist ve konstrüktivist yaklaşıma meydan okuyan post yapısalcılar, normatif/kuşkucu ikilemden insani müdahaleyi ayırarak ikisi ortasında bir yaklaşımı savunmaktadırlar. İnsani müdahaleyi uluslararası istisna politikasının bir çıktısı ve izin verilen ve verilmeyen yaşamın uluslararası egemen güç imtiyazının bir yansıması olarak görmektedirler. Jude, yine de insani müdahaleye başlamak için durumun olağanüstülüğünü vurgulayan egemen güç için sırtını dayayabileceği bir referans olduğu için uluslararası hukukun normatif bağlamının tamamen çürütülemeyeceği ve ayrıca her ne kadar insani müdahalenin 11 Eylül ve Irak işgali sonrası uluslararası politikada tartışılabilir eylem olsa da Libya'ya müdahalenin insan hakları ihlalleri karşısında uluslararası toplumun harekete geçebileceğinin kanıtı olduğunu düşünmektedir. Libya'da uluslararası toplumu harekete geçiren seçicilik ve jeo-stratejik kaygıları bir humanitarizmin politikleşmesi sürecini göz önüne koyduğunu düşünen Jude, Libya'daki müdahaleyi Batı dışı nüfusun yaşamını yönetmek için Batılı güçlerin kararının sonucu ve güç kudrettir söyleminin yansıması olarak görmektedir (2012: 72-73).

yönelik görev söylemini inşa edici unsurlar olmaktadır. Ayrıca İngiliz Okulu uluslararası topluma müdahale çağrısı ve insan haklarının ihlali; devletler ve devlet-dışı aktörlerce gösterilmesiyle insan hakları rejimi de desteklenmiş olmaktadır (Jude 2012: 71-72). Bunun yanı sıra, BM yetkilendirmesiyle gerçekleşen misyonda açıkça 2005 BM dünya zirvesinde oybirliğiyle kabul edilen R2P ilkesine başvurulmuştur. Birleşik Koruma Operasyonu resmi olarak NATO tarafından yönetilmiştir. 42 yıllık Kaddafi rejiminin çökmesiyle sonuçlanan ve yaklaşık 6 ay devam eden müdahale, farklı etnik ve kabilesel çoğulculuğu temsil etmesi öngörülen bir geçiş hükümeti kurmayı öngörmüştür. Bu çerçevede bu müdahale, insani müdahale örneği ve normatif ve askeri bir başarı hikayesi olarak görülmektedir (Howorth 2013: 2).

NATO müdahalesine ilişkin eleştirileri değerlendiren Keskin Ata ise ilk olarak, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit yokken BMGK'nın karar aldığı eleştirisinin dayanağının zayıf olduğunu belirtir. Çünkü bunu belirleme yetkisinin sadece BMGK'ne ait olduğunu ve bunu belli unsurları göz önüne alarak yaptığını ve yetkisizlik üzerine itirazların olmamasını dayanak gösterir. İkinci olarak ulusal yetki itirazına ise, kararlarda açıkça 7. Bölüme atıf yapıldığını söyleyerek karşı çıkmaktadır. Üçüncü olarak, müdahalenin sınırının aşılması isyancıların lehine hareket edildiği eleştirisine ise Keskin Ata, bu tür müdahalelerde isyancıların lehine olacak şekilde askeri hedeflerin vurulmasıyla sivilleri koruma amaçlı askeri hedeflerin vurulması arasında çok ince bir sınır olduğunu ve bunun tespitinin de zor olduğunu vurgular. Son olarak, yine operasyonun sınırını aşarak rejim değişikliğine gittiğine ilişkin itiraza ise Keskin Ata, ağır insan hakları ihlallerine insancıl amaçlı gerçekleştirilen müdahalelerde genelde dile getirildiğini öne sürdüğü bu eleştiriye ilişkin, bu tür müdahalelerin mantığında zaten müdahale edilen devletin resmi yetkilerinin eylemlerini engellemek yattığını belirtir (2013: 428).

4.4.6. İç Çatışma Yaşayan Devletin Ulusal Yapısı ve Karakteristikleri

Libya'daki müdahaleyi Kosova'daki gibi bir iç savaş olarak görüp bir tarafın kazanması için yapılan bir müdahaleden farklı gören Ignatieff, Libya'nın bir iç savaş olmadığını, diktatörü bir tarafa çevirmek için derin bir destek olmadığını

vurgulamaktadır. Yaşananın bir devrim olduğunu, rejime karşı halkın herhangi bir dış tahrik olmaksızın isyan ettiğini öne süren Ignatieff, onlara hava koruması sağlanarak onların devrim yaptığını öne sürmektedir (<http://www.theglobeandmail.com>, 6 Eylül 2012’te erişildi). Ayrıca bakıldığında, Sirte’nin düşmesi ve Kaddafi’nin öldürülmesinden sonra Libya’da asker bulundurulması önerilerine Batılı devletler; öncelikle kırılgan yeni yönetimin meşruiyeti açısından sıkıntı yaratabileceği; ikinci olarak, Irak ve Afganistan tecrübelerinden kaynaklanan isteksizlik ve son olarak da Libyalıların bu konudaki hassasiyetleri nedeniyle yanaşmadıkları görülmektedir. Ülkede uluslararası bir danışma ve işbirliği unsuru olarak yalnızca başında Lübnan asıllı Tarık Mitri’nin bulunduğu BM Libya Destek Heyeti’nin kalması kararlaştırılmıştır (Baştürk 22 Nisan 2013).

NATO müdahalesiyle gerçekleşen rejim değişikliğinin ülkeye istikrar getirmemesinde, Geçici Ulusal Konsey’in payının olduğunu düşünen Baştürk, bu konseyin Kaddafi sonrası süreci yönetme ve yönlendirmede başarısız olduğunu belirtmektedir. Baştürk’e göre; “İsyan sürecine liderlik eden ve Kaddafi’nin devrilmesinden sonra Libya’nın yönetiminden sorumlu olan Geçici Ulusal Konsey milislerin silahsızlandırılmasını ve milis güçlerin ve çeşitli aşiretlerin birbirleri arasındaki çatışmaların engellenmesini sağlayamamıştır. İlaveten, Geçici Ulusal Konsey çeşitli ekonomik sorunların halledilmesinde zafiyet gösterdiği gibi merkeze çeşitli taleplerde bulunan bölgesel muhalif unsurlarla da yapıcı bir diyaloga girmekte başarısız kalmıştır” (<http://setav.org/tr>, 29 Mayıs 2015’te erişildi). Bunun içindir ki, Baştürk’ün de iddia ettiği üzere “Libya’da Kaddafi sonrası dönemdeki gelişmeleri yakından takip edenler sorunların çoğunun Libya’ya özgü olduğunu ve genellikle de Libya’ya şartlarına uygun tarzda çözüm arayışına gidildiğini fark edecektir” (Baştürk 22 Nisan 2013).

4.4.7. Fayda-Maliyet Analizi: Hayatları Kurtarma

Geçmişteki başarısız misyonlarda eksik olan ancak günümüz başarılı misyonlarında öne çıkan birkaç unsur vardır. İlk olarak, gelişen olaylara en hızlı şekilde karşılık veren müdahaleler en fazla hayat kurtarırlar. İkincisi, uluslararası toplum

Somali, Ruanda, Bosna'dan, sivilleri korumak için yeterli askeri güce ve diplomatik güçlere erişmesi gerektiğini öğrenmiştir. Üçüncü olarak, müdahale eden hükümetler yerel destek gruplarının yapacağı kaçınılmaz muhalefete karşı duyarlı olmalı ve baskıya dayanabilecek müdahaleler tasarlamalıdır. Dördüncüsü, meşru insani müdahaleler, uluslararası, bölgesel ve yerel aktörlerin geniş koalisyonu tarafından desteklenmelidir. Son olarak, belki de insani müdahalenin en göz korkutucu zorluğu çıkıştır. Çünkü sivilere karşı şiddet genellikle siyasi düzenin daha derin krizlerinde kökleşmiştir. Bu da müdahalecileri Somali'de olduğu gibi ülkenin kaos içine düşmesine izin vermekle geri çekilmek ya da Bosna'da olduğu gibi yönetim sorumluluğunu yüklenme ile sınırsız kalma şeklinde ikilemlere sokmaktadır (Western ve Goldstein 2011: 57-59). Bunlara önleme ile tepki arasındaki ayrım eklenebilir (Welsh 2011: 7). Bu ayrımın, R2P'ye ilişkin olarak uluslararası topluluğun sorumluluğunun aşamalı ya da tamamlayıcı karakter taşımasından ileri geldiği söylenebilir. Bu aşamalar sırasıyla önleme, tepki⁸⁵ ve yeniden inşadan oluşur (Ulusoy 2013: 274-275).

Bu açıdan bakıldığında, Libya Hükümetinin insan hakları ihlallerini önleme sorumluluğunu yerine getirememesi üzerine başlatılan müdahaleyle, sivillerin korunması amaçlanarak katliamların daha ileri boyutlara gitmesinin önüne geçilmesi başarılmış ve böylece de koruma sorumluluğunun ilk aşaması geçilmiştir. Libya Hükümetinin sivil halkını korumak bir yana onlara kendisinin zarar vermesi üzerine askeri yaptırımlara son çare olarak başvurulduğunu ve haklı neden şartının yerine getirildiğini ve R2P doktrini açısından olumlu olarak değerlendirilebilecek bir gelişme olan BMGK'nin operasyon için NATO'yu yetkilendirmesi, doğru otoritenin müdahalede bulunduğunu teyit etmektedir. Bu unsurlar ise, ikinci aşamanın da geçildiğini göstermektedir. Seçimlerin yapılması, insan haklarının korunması, ekonomik kalkınmanın ve kamu düzenin sağlanması gibi hususlarda uluslararası topluluğun destek

⁸⁵ ICISS raporuna göre, tepki sorumluluğu dahilinde zorunlu müdahale için altı kriter aranmaktadır: 1) Son çare: Tüm barışçıl yolların denenmesi, işe yaramaması halinde son çare olarak askeri nitelikli önlemlere başvurulması. 2) Haklı neden: Devletin, vatandaşlarını ağır insan hakları ihlallerinden korumaması veya koruyamaması. 3) Doğru otorite: Askeri müdahalenin yalnızca BMGK kararı ile yapılabilmesi. Sorumluluğu paylaşma ve böylece meşruiyetini pekiştirebilme mahiyetinde gerektiğinde bölgesel örgütleri de yetkilendirebilmesi öngörülmüştür. 4) Doğru amaç: Hakları ihlal edilen kişilerin acılarının ve ağır insan hakları ihlallerinin önlenmesi. 5) Olumlu gelişme beklentisi: Müdahale yapılmaması halinde ortaya çıkabilecek olumsuzlukları giderme amaçlı ve müdahalenin olumlu sonuç alma güdüsüyle yapılması. 6) Orantılılık: Askeri müdahalenin yoğunluk, kapsam ve süresinin amaçlarla sınırlanarak, gerekli olduğu kadar kullanılması (Ulusoy 2013: 275).

olmasını içeren yeniden inşa süreci ya da üçüncü aşama; operasyon sırasında başladığı gerekçesiyle eleştiri olsa da koruma sorumluluğunun bu son aşamasında uluslararası topluluğun işbirliği içinde hareket ettiği görülmektedir. Zaten BMGK'nin kararında Libya'nın yeniden inşasına destek olunacağı vurgulanmaktaydı. Ulusoy'un da öne çıkardığı üzere, bu müdahale her şeyden önce ve her şeye rağmen daha fazla sivilin ölmesini engellediği gerçeği göz ardı edilmemelidir" (2013: 281-282). Evans'a göre de Libya örneği, R2P normunun devam eden ve olması yakın kitle katliam suçlarını durdurmaya çalıştığının bir göstergesidir (2011: 40). Bir R2P askeri müdahalesi için ilk ve en önemli başlangıç sadece sebeptir. ICISS raporunda da belirtildiği üzere, bir askeri müdahale için birincil güdü, "insan acılarını önleme"sidir (Siebert 2011: 13). BMGK'nın Libya'ya ilişkin almış olduğu kararlarda bu güdü açıkça görülebilmektedir.

1970 sayılı BMGK kararı ekonomik önlemleri öngörürken, 1973 sayılı BMGK kararı NATO'yu askeri önlemler için yetkilendirmiş, ancak her iki kararda ortak olarak, Libya hükümetinin yoğun ve sistematik insan hakları ihlallerinde bulunduğu iddia edilmiş ve bu haliyle insanlığa karşı suç oluşturmaktan endişe edilmiştir (Arsava 2013: 88). Çünkü bu esnada, Dembinski ve Reinold'ın da belirttiği üzere, sivil halka ve isyancılara karşı Libya hükümeti tarafından açık tehdit olduğu ve bunun Kaddafi'nin Batılı muhabirlere yaptığı açıklamalarda da kendini gösterdiği öne sürülmektedir. Söz konusu beyanatlarında önlemler mahiyetinde ülkenin bu hamamböceklerinden temizleneceği ve Libya'ya karşı silahlanan herhangi birinin infaz edileceği vurgulanmaktaydı (Dembinski ve Reinold 2011: 6).

Müdahalenin ilk aşamalarında görüldü ki sivilleri koruma eğilimi çok daha baskındı. İlk olarak, askerlerin bomba kullanarak hedef aldığı bölgeler sivilleri çok tehdit etmemektedir. İkincisi, eğer rejim değişimi birinci öncelik olsaydı, Kaddafi'nin birliği koalisyon tarafından bombalanırdı. Üçüncüsü, isyancılar koalisyon tarafından silahlandırılabilirdi ve kara bölüğü olarak görevlendirilebilirdi. İnsani müdahale açısından bakıldığında da Libya'daki müdahalenin başarılı olduğu söylenebilir. İlk olarak, uçuş yasağı vardı ve sivillere dokunulmamıştır. İkincisi, BMGK kararı müdahale için yetki vermiştir. Üçüncüsü, Kaddafi güçlerinin Bingazi bölgesine yapacağı müdahale için herhangi bir zorlayıcı engel yoktu. Dördüncüsü, tehdit altında bulunan

kişiler tarafından (Arap Ligi'nden) Libya'ya müdahale destek görmüştü. Beşincisi, o zamanlar makul görünen NATO'nun müdahalesi, sivillerin hayatlarını koruma altına alma bakımından umut verici görünmekteydi (Pattison 2011: 273). NATO'nun sivilleri koruma ve yozlaşmış bir lideri uzaklaştırmada isyancı güçlere yardım etmede başarılı olduğu dillendirilen (Western ve Goldstein 2011: 48-49) Birleşik Koruyucu Harekâtı, 31 Ekim'de, başladıktan 222 gün sonra sona ermiştir. On binlerce hayatı neredeyse kesin ölümden kurtardığı iddia edilen bu müdahalenin üstelik bunları tek bir müttefik kaybı olmadan ve birkaç milyar dolar maliyet ile başardığı öne sürülmektedir (Daalder ve Stavridis 2012: 3).

4.4.8. Sonuç

Yukarıda belirtildiği üzere kabilelerin siyasal iktidarın dağılımında kilit rol oynadığı Libya'da Kaddafi'nin darbe gerçekleştirerek iktidara geldiğinde kabileciliğe yeniden sarıldığı ve bunları manipüle etmekten kaçınmadığı görülmüştür. İnsanların hükümetine itaat etmesi ve karşı gelenlerin de diğer itaat edenler tarafından bastırılması mantığına dayalı “üçüncü evrensel teori”yi hayata geçiren Kaddafi'nin devletsiz devlet ve/veya kitlelerin devletin kurumsallaşması hayli zayıf kalmıştır. Özellikle bu unsur Kaddafi rejiminin devrilmesi sonucu yaşanan kaostan en büyük sebeplerinden birisi olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra hayatın her alanına karışan ve darbe girişimlerine hükümetin her birimine müdahale ederek karşı koyan Kaddafi'nin böl ve yönet stratejisi, beraberinde patronaj ve nepotizm üzerine inşa edilmiş bir yapıya başkaldırıyı beraberinde getirmiş ve Tunus'ta başlayan Arap isyanların dalgası Libya'yı sarmıştır.

Arap isyanlarıyla birlikte Mahmoud Mamdani'nin “iyi Müslüman ile kötü Müslüman” arasındaki ayırmadan hareketle “iyi diktatör ile kötü diktatör” arasındaki ayırma dayalı bir süreç yaşanmıştır (Falk, <http://richardfalk.wordpress.com/>, 16 Kasım 2013'te erişildi). Libya'daki “kötü diktatörün” sivillere yönelik şiddet uygulaması üzerine BMGK'nce 1970 sayılı karar oybirliğiyle alınmıştır.

Daha önce de belirtildiği üzere 1970 sayılı kararda belirtilen taleplerin gerçekleşmemesi üzerine, 7. Bölüme atıf yapılarak ve derhal ateşkesi öngören 1973

sayılı karar alınmıştır. Olaylar şiddetlenmesi üzerine ikinci kararın üzerinden iki gün geçmeden Fransa ile birlikte İngiltere ve ABD'nin başını çektiği bir koalisyon Libya'ya yönelik operasyon başlatmıştır. Bunun ardından ise, NATO önce 22 Martta silah ambargosuna, 25 Martta uçuşa yasak bölge uygulamasına katılmış ve 31 Martta sivillerin korunması görevini üstlendiğini açıklayarak 1970 ve 1973 sayılı kararlarla başlatılan tüm askeri operasyonları kendi bünyesinde toplamıştır. NATO'nun gerçekleştirmiş olduğu Birleşik Koruyucu Harekâtı bünyesinde ittifakın Libya'daki misyonu; silah ambargosunu yönetmek, uçuşa yasak bölgede devriye gezmek ve saldırı ya da saldırı tehdidinden sivilleri koruma olarak belirlenmiştir.

NATO'nun bu yedi aylık müdahalesine yönelik eleştirilerden başlıcaları; koruma sorumluluğuna başvurulmadığı, 1973 sayılı kararın rejim değişikliğini etkilemeye veya Kaddafi'nin hedef alınmasına yetki vermediği, NATO'nun doğrudan Kaddafi'yi hedef alan hava saldırıları dolayısıyla BM kararlarındaki sınırlılıkları ihlal ettiği şeklindedir. Oysa ki bazılarına göre yeni bir liberal müdahaleciliği temsil eden bu müdahalede; 1970 ve 1973 sayılı kararlarda R2P açıkça vurgulanırken, Libya'ya müdahalenin insan hakları ihlalleri karşısında uluslararası toplumun harekete geçebileceğinin kanıtı olduğu vurgulanmaktadır. Thakur'un da işaret ettiği üzere, sadece sivilleri koruma amaçlı dış güçlerce askeri güç kullanımı yetkilendirmesi ilk defa Fildişi Sahilleri'ne yönelik yapılmış olmakla birlikte, Libya örneği BMGK'nin ilk defa uluslararası R2P operasyonuna yetkilendirme yaptığı müdahale olarak görülmektedir (2011: 14). Bunun içindir ki, liberal müdahaleciliğin ve R2P'nin çoğu şartının Libya müdahalesinde NATO için uygun olduğunu söyleyebiliriz. Komutasının genişliği, kontrol ağları ve çok uluslu güçlerin entegrasyon tecrübesi bu başarıya katkı sağlamıştır (Barry 2011: 11).

Yukarıda da detaylı bir şekilde analiz edildiği üzere müdahalenin başarısına ilişkin olarak öncelikle plan, koordinasyon ve isyan güçlerinin askeri yetersizlikleri sebebiyle etkili olmakta başlangıçta sorun yaşayan NATO'nun ilerleyen zamanlarda bu sorunu bombardımanlarını sıklaştırması ve muhalif güçleri eğitmesiyle aştığı, Libya halkına zarar vermeden ve sivillerin altyapısını yok etmeden başarılı bir müdahale gerçekleştirdiği vurgulanmaktadır. Silah ambargosunu sürdüren, insani yardımı

kolaylaştıran, uçuşa yasak bölge oluşturan ve bunu sürdüren NATO, Kaddafi güçlerinin yağmalamalarından Libyalı sivil halkın korunmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca bu amaçları önemli kayıp vermeden başarırken, misyonun sonlandırılmasıyla da Libya'nın geleceği iyi ya da kötü Libyalıların kendisine bırakılmıştır. NATO'nun arkadan liderlik ettiği Libya'daki müdahalesindeki askeri başarısı aynı zamanda NATO'nun insani görevlerin etkin bir biçimde yapılabileceğini göstermiştir.

İkinci olarak, NATO'nun, BMGK kararını uygulamada yardımcı olması için bölgesel örgütleri davet ettiği ve GCC, İİT, Arap Ligi gibi bölgesel örgütlerle işbirliği ve dayanışmaya gittiği görülmüştür. Hatta, bu örgütlerin desteği Çin ve Rusya'nın 1973 sayılı kararın oylamasında veto yetkilerini kullanmalarının önüne geçtiği öne sürülmüştür (Bellamy 2011). Buna karşın, Libya'da kriz başladığında AU'nin Afrikalı sorunlara Afrikalı çözümler anlayışı ışığında Kaddafi'ye karşı Libya halkını savunması umulurken, bu krize tepki vermede gönülsüz davrandığı ve kendi içinde içsel bölünme yaşadığı görülmüştür.

Üçüncü olarak, BMGK'nin oybirliğiyle aldığı 1970 sayılı kararın yanı sıra her ne kadar Brezilya, Almanya, Hindistan, Çin ve Rusya 1973 sayılı kararda çekimser kalsalar da diğer örneklerle karşılaştırıldığında Rusya ve Çin'in Kaddafi'yi koruma noktasında ciddi çıkar eksikliğinin olması Batılı güçlerin elini güçlendirmiştir. Özellikle İngiltere ve Fransa müdahale yönünde etkin bir isteklilik gösterirken, ABD yönetim kademesindeki danışmanların da teşvikiyle müdahaleden yana tavır almış, ayrıca İtalya ve Türkiye ise bazı tereddütlerden sonra müdahaleyi desteklemişlerdir.

Bununla birlikte uluslararası ceza hukuku bağlamındaki paralel gelişmelere karşın Libya'ya bir askeri müdahale yapılırken Sudan'a böyle bir müdahalenin yapılmaması Arsava'ya göre, insan hakları ihlallerinin yoğunluğunun bu çerçevede ölçü alınmadığını göstermektedir. Böylece, bir ölçüde korumanın bir yükümlükten ziyade bir sorumluluk olarak kaldığı ve BMGK'nin de karar almasında siyasi kriterlerin ve üyelerinin çıkarlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Ancak koruma sorumluluğuna ilişkin olarak müdahale etmemeye yönelik devletlerin eskiye oranla daha güçlü gerekçelere sahip olmalarını gerektirmesi anlamında pozitif katkısından da söz etmek

gerekir (Arsava 2013: 91-92). Ayrıca bu müdahale; 28 üyenin aktif katılımı, ad hoc gelişmesi, NATO'nun alan-dışı ilk büyük operasyonu olması ve ortaklığın önemini yükseltmesi gibi özellikler de taşımaktadır (Michaels 2011: 56). Bu kapsamda bu müdahale, normların yanı sıra kısmen çıkarların birleştiği başarılı bir müdahale örneği oluşturmaktadır.

Dördüncü olarak, NATO müdahalesinin başarısında, başarılı bir müdahale için gereken kriterlerin hemen hepsini karşılaması vardır. Masum insanların öldürülmesinin durdurulması ve Libya'da barışın getirilmesi için müdahalenin gerekli olduğu düşünüldüğü bir ortamda gerçekleştirilen müdahale ile Kaddafi rejimi devrilmiştir (Stoop, <http://mideastreview.org>, 6 Aralık 2012'te erişildi). Bu ise, gerekli ve acil durum örneği teşkil eden Libya krizine Güvenlik Konseyi'nin emsalsiz hızla ve oybirliğiyle karar alabilmesi sayesinde olmuştur.

Beşinci olarak, Libya'daki durumda; yasallık (BM Güvenlik Konseyi'nden), meşruiyet (bölgesel örgütler) ve fırsat (iç kökenli ayaklanması ve rejimin askeri zayıflığı) olmak üzere üç koşulun müdahaleyi etkin kıldığı görülmektedir (Joshi 2011: 16-17). Özellikle bir örgüt müdahalesine dayandığı ve bölgesel örgütlerin desteğini aldığı için meşruluğu vurgulanan bu müdahale kapsamında alınan 1973 sayılı kararla BMGK, ev sahibi devletin rızası olmaksızın koruma amacıyla zorlama yetkilendirmesinde bulunabileceğini göstermiştir.

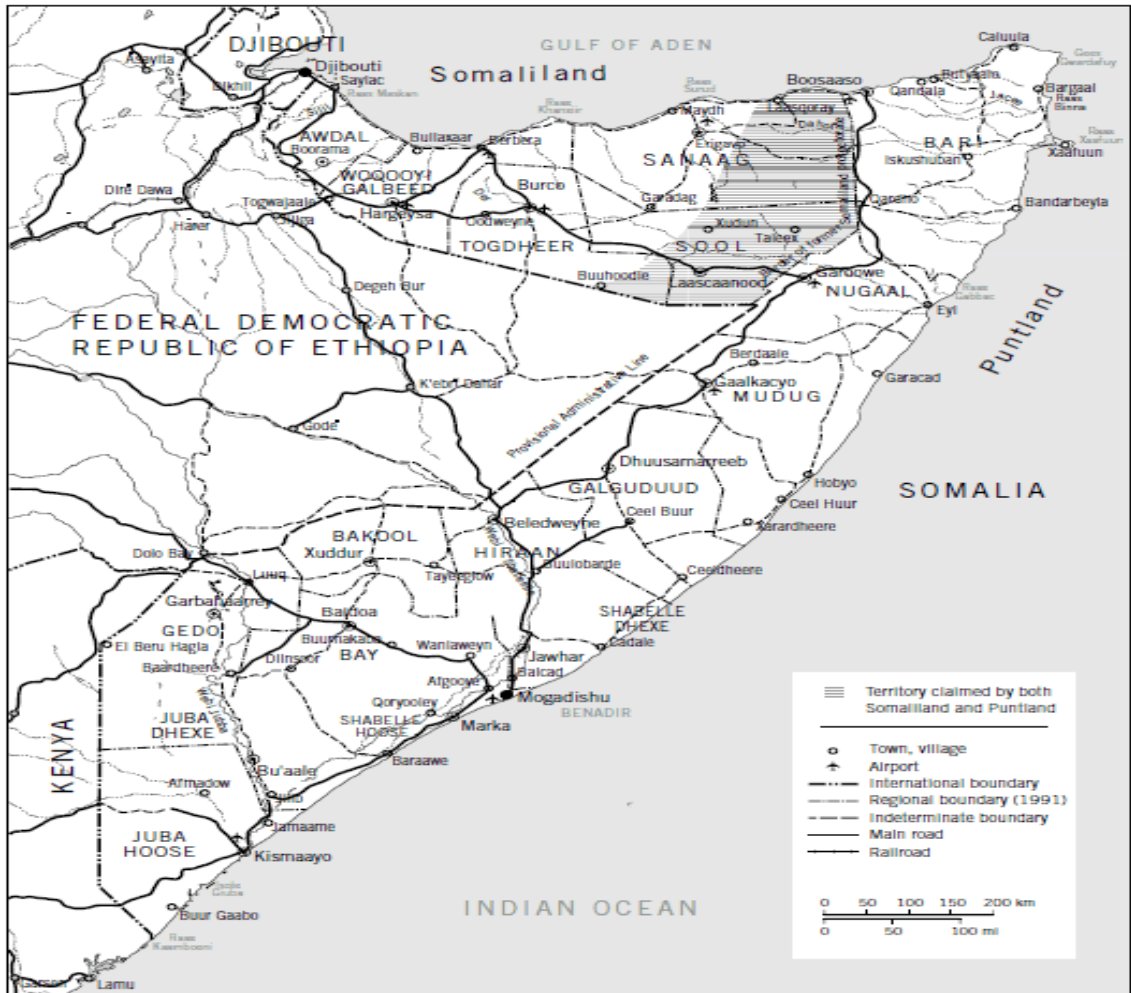
Uluslararası toplumun artık açıkça sivilleri koruma üzerine odaklandığı, BMGK'nin insanların korunması amacıyla askeri güç kullanılmasına izin vermekte istekli olduğunu kanıtladığı bu müdahale, BMGK ve ilgili bölgesel örgütler arasındaki ilişkinin çok önemli olduğunu kanıtlamıştır. Uluslararası toplumun, Libya'da yaşanan krizlere tepkisi son on yılda gelişen yeni bir koruma politikasını yansıtmaktadır. Böyle bir politika çerçevesinde, BMGK insanların korunması amacıyla askeri güç kullanılmasına izin verilmesi için yinelenen bir istek göstermiş ve 1973 kararın kabulüyle insani müdahaleye dair ilkenin nihai kısıtlamasının yani ev sahibi devletin sembolik rızasının üstesinden gelmiştir (Bellamy ve Williams 2011: 847).

Altıncı olarak, bu tür müdahalelerde isyancıların lehine olacak şekilde askeri hedeflerin vurulmasıyla sivilleri koruma amaçlı askeri hedeflerin vurulması arasında çok ince bir sınır olduğu ve bunun tespitinin zor olduğu görülmektedir. Ağır insan hakları ihlallerine insancıl amaçlı gerçekleştirilen müdahalelerde genelde zikredilen müdahalenin sınırını aşarak rejim değişikliğine gittiği eleştirisine en somut cevap olarak, bu tür müdahalelerin mantığında zaten müdahale edilen devletin resmi yetkilerinin eylemlerini önlemek olduğu gösterilebilir. Bunun yanı sıra, NATO müdahalesiyle gerçekleşen rejim değişikliğinin ülkeye istikrar getirmemesinde, Geçici Ulusal Konsey'in payının olduğu ve bunun Kaddafi sonrası süreci yönetme ve yönlendirmede başarısız olduğu, dolayısıyla bu tür sorunların çoğunun Libya'ya özgü olduğu görülmüş ve genellikle Libya'ya şartlarına uygun tarzda çözüm arayışına gidilmiştir.

Son olarak, Libya'da uluslararası toplumun sorumluluğunun önleme, tepki ve yeniden inşa aşamalarını tamamladığı görülmektedir. Bununla birlikte, son aşama operasyon sırasında başladığı gerekçesiyle eleştiri olsa da koruma sorumluluğunun bu son aşamasında uluslararası toplumun işbirliği içinde hareket ettiği ve genel olarak birkaç milyar dolar maliyetle gerçekleştirilen NATO'nun havadan askeri operasyonlarının sonucunda binlerce hayatın kurtarılmış olduğu görülmektedir. Bütün bu unsurlar belirlediğimiz parametrelerle birlikte dikkate alındığında ve yedi aylık bir süreci kapsayan müdahalenin değerlendirmesi yapıldığında müdahalenin etkili bir müdahale olduğunu göstermiştir.

V. BÖLÜM

5. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN DEVLET-İÇİ ÇATIŞMAYA BAŞARISIZ MÜDAHALESİ: BM’NİN SOMALİ MÜDAHALESİ

Harita 5.1: Somali Haritası (Bradbury ve Healy 2010: 5).

5.1. Somali'deki Devlet-İçi Çatışmanın Arka Planı

5.1.1. Tarihsel Arka Plan

Kenya, Etiyopya ve Cibuti'ye komşu olan Somali bölgesine kolonyalizmin gelmesi ilk defa ticari ağlarla olmuştu. Özellikle 10. yüzyıldan itibaren sahil bölgesiyle önemli ticaret merkezi olan Somali'de, Zeila gibi kasabalarda ticaret sayesinde yeni siyasal kurumsallaşma örnekleri görülmüştür. Fakat Avrupalı emperyalist saldırı ülkenin tarihi seyrini değiştirmiştir. Hindistan'da çıkarları bulunan İngiltere, bu amaçla Yemen'deki Aden sahilini 1839-40'da alt kıta ile etkileşim kurmak için işgal etmişti. İngiltere, başta et olmak üzere Aden'in ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla 1886'da Kuzey Somali'yi resmi olarak koruması altına almak için bazı büyük gruplarla resmi anlaşmalar yapmıştır. Aynı zaman zarfında Fransa da Fransız Somalisi olarak bilinen bölgede imtiyazlar ve nüfuz elde etmiştir. Daha sonra ise, 19. yüzyılda birliğini sağlayan İtalya emperyal hırsla 1890'larda güney Somali'ye saldırmış, 1893'te burada kendi kolonisini kurmuş ve İngiltere'den farklı olarak doğrudan yönetim uygulamıştır. Ayrıca, Etiyopyalı İmparator Menilek, 19. yüzyılın sonlarında topraklarını doğuya doğru genişleterek Somalili nüfusun yaşadığı Ogaden bölgesinde egemenlik iddiasında bulunurken, Kenya'nın kuzeydoğusunda Somalililerin yerleşik olduğu bölgede de İngiliz kolonyal yönetimi hak iddiasında bulunmuştur. Bütün bunlar birlikte değerlendirildiğinde Somali halkının beş ayrı devlette kolonyalizm tecrübesi yaşamaya başladığı görülmektedir. Bu da beraberinde ilk dönemlerde Somalili milliyetçilerin beş ayrı bölgeyi⁸⁶ tek bir devlet içinde birleştirmek için Büyük Somali arayışını beraberinde getirmiştir (Lyons ve Samatar 1995: 10-11).

Bu uğurda Somalili halk, sömürgecilikle beraber 5 parçaya ayrılan ülkede (iki parçayı İngiltere, diğerlerini ise Fransa, İtalya ve Etiyopya'nın almalarından sonra)

⁸⁶ 19. yüzyıl Afrika mücadelesi sırasında, soylara ayrılmış ancak kültürel olarak homojen nüfus, keyfi olarak beş farklı sömürge kısma bölünmüştü: Fransa tarafından sömürgeleştirilen, Fransız Somalisi olarak bilinen ve 1977 yılında bağımsız olan Cibuti Cumhuriyeti; Büyük Britanya tarafından sömürgeleştirilen, İngiliz Somalisi olarak bilinen ve 1960 Haziranında bağımsızlığını kazanan Somali Cumhuriyeti; Etiyopya tarafından işgal edilen ve Beşinci Bölge olarak isimlendirilen Ogaden; İtalya tarafından sömürgeleştirilen ve 1960'a kadar İtalyan yönetiminde bulundurulmuş İtalyan Somalisi; ve Kenya'nın hükümdarlık kolonisinin kuzeydoğu köşesi olarak Britanya tarafından kolonileştirilmiş Kuzey Sınır Bölgesi (Prunier 1996: 37-38).

öncelikle direniş göstermeye başlamıştır. Bunlar içinde ön plana çıkanlar; İngiltere'ye karşı Seyyid Muhammed Abdu'l-Hasan'ın 1899'dan 1921'e kadarki mücadelesi ve 1943'ten sonra Somali Gençlik Birliğinin mücadelesi olmuştur (Elmi 2012: 55). II. Dünya Savaşı'nda yenilen İtalya'dan sonra MC, Güney Somali'yi 10 yıl süreli vesayeti altına almıştır. II Dünya Savaşı'nı takip eden Afrika'nın kademeli dekolonizasyon sürecinde Kuzey Somali 6 Haziran, Güney Somali'de 1 Temmuz'da bağımsızlıklarını elde etmeleriyle tek bir devlet altında birleşmiş ve Somali Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır (White 2006: 1).

Beş Somali bölgesinin ikisi 1960'ta birleştikten sonra diğer üçünü de dahil etme ulusal bir hedef haline gelmiştir. Bu tavır Somali Cumhuriyeti'nin, kolonileşmeden miras kalan sınırlara saygı gösterilmesine ilişkin AU tüzüğünü imzalamayı reddetmesini beraberinde getirmişti. Bunun ise yıkıcı siyasi sonuçları olmuş, Somali halkı esasen devletsiz toplum olmuştu. Bu post-kolonyal devletin tamamen farklı iki kolonyal geleneğin varisi olması bunu daha fazla kolaylaştırmaktaydı: Kuzeydeki İngiliz yönetiminin Somali konularına hemen hiç etkisi bulunmazken, İtalya'nın faşist kolonyal yönetimi altındaki güney, aşırı otoriter felsefe ışığında, siyasi ve sosyal kontrolün yerli oluşumlarını neredeyse tamamen yıkıma uğratmıştı (Prunier 1996: 38-39).

5.1.2. Somali'de Sosyal Yapı

Elmi, Somali'deki çatışmaların temel nedenleri olarak; sömürge sonrası meşruiyet sorununu, kaynak ve(ya) güç mücadelesini ve askeri rejimin baskılarını görürken, sorunu tetikleyen yan nedenler olarak ise silahların bulunabilirliğini, çok sayıda işsiz genç nüfusun varlığını ve siyasallaşan kabile kimliğini görmektedir (2012: 54). Gerçekten de Somali'deki çatışma etnik, dilsel ya da dini kökenlerinden ziyade sosyal kimlik grupları arasındaki ilişkilerden kaynaklanır. Çünkü ülkenin tamamına yakını etnik ve dilsel olarak homojen ve Müslümandır. Dolayısıyla çatışmanın kökenleri ülkedeki aile, alt klan ve klan sisteminde aranmalıdır (Ramsbotham ve Woodhouse 1996: 193; Holsti 2001: 120). Afrika Kıtası'nda yer almasına ve birçok açıdan Arap olarak düşünülmesine karşın Somali ne Afrikalı ne de Arap'tır. 1974'ten beri Arap Ligi üyesi olan Somali, 1960'ta bağımsızlığını kazanmıştır (Prunier 1996: 35).

Öncelikle böyle yapılarda kan bağları tek bağlantılardır ve birisinin kan grubu, soy ve şeceresinin büyük ve baskın önemi görülür. İkinci olarak, genellikle farklı akrabalık gruplarını temsil eden gezici gruplar arasında silahlı çatışmalar sık görülür. Üçüncü olarak, bu tür devletlerde, çatışmaların akraba gruplarının hayatta kalmalarını tehdit edecek noktada dejenere olmamaları için bir takım mekanizmaların kurulmasını zorunlu kılmıştır. Bu tür temel mekanizmalardan birisi soy sistemidir. Somali’de gruplar arasındaki kurallar, onların genetik ağlarınca desteklenen ve *Heer* olarak isimlendirilen geleneksel yasal bir sistem tarafından sağlanmaktadır (Prunier 1996: 36-37). Bu bağlamda, Avrupalı sömürgecilerin ülkeye gelmeden önceleri Weber’in bürokratik devletinde olduğu gibi bir merkezi devletin bulunmadığı ancak *Heer* isminde geleneksel hukuk kurallarının etkili olduğunu görmekteyiz (Elmi 2012: 54).

Klan sistemi, göçebe-kırsalcı Somalililer arasında en önemli kurucu sosyal faktördür ve bu parçalı soy sistemi değişik klan kategorilerine ayrılabilir: Klan ailesi (genellikle klanlığın üst sınırıdır), klan, alt-klan, birincil soy ve mag-ödeme grubu. Bir klan ailesinin soykütüksel uzunluğu 30 kuşağa kadar uzanabilmektedir. 20 kuşak uzunluğundaki klanlar mera ve yarı-kalıcı yerleşim için mevsimsel düzenli hareket eden ve bazı bölgesel seçkinliğe sahip, ortak siyasal birim olarak hareket edebilir niteliktedir (Gundel 2009: 7-8).

Somali toplumunda anayasa algısı bireysellikten ziyade kolektiviteleri ön plana çıkaran akraba bağlarına dayanan özel bir sosyal bağlantı biçimindedir. Bu nedenle klanlar, erkek-egemen klanların gücünü sürdürecek çocukların ve kadınların haklarını ve bireysel üyelerinin eylemlerinden topluca sorumlu olmaktadır. Somalililerdeki akrabalık yapısı klan olarak bilinen babanın soyundan gelmeye dayanır. Bunda da atalardan gelme soy kütükleri rol oynar. Genel bir tanımlama açısından Somalililer şu üç tür yapıya ayrılabilir: Geleneksel sosyal yapıları parçalı soy sistemi ya da klan yapısı; geleneksel yasaları; geleneksel otoriteleri veya hukuksal-siyasal yapı (Gundel 2009: 7). Somali’nin etnik yapısına bakıldığında Saab (Sab), Irır ve Darood olmak üzere üç ana klan bulunmaktadır. Saab kendi içinde Digil ve Rahanweyn; Irır kendi içinde Dir, Isak ve Hawiye; Darood ise Harti, Ogaden ve Marehan olmak üzere alt klanlara bölünmüştür. Bu alt klanlar da daha alt klanlardan oluşmaktadır. Örneğin, Tuni Digil’e

bağlı iken; Siyyeed ve Sagaal Rahanweyn'e; Issa, Samaroon ve Bi(y)maal Dir'e; Gurreh, Acoran, Mobilen, Habr Gedir, Şeykel ve Abgal Hawiye klanına bağlıdır (Lyons ve Samatar 1995: 9; Abbink 1999: 5).

Ülkedeki siyasal hareketler ve klan yapılarına bakıldığında ise şu tür ilişkiden bahsedilebilir (Ramsbotham ve Woodhouse 1996: 194):

SDM (Somali Democratic Movement) → Digil ve Rahanwein

SSDF (Somali Salvation Democratic Front) →Majerteen

SNF (Somali National Front) → Marehan

USP (United Somali Party) → Dolbahante

SNM (Somali National Movement) → Isak

USC (United Somali Congress-Ali Mehdi) → Abgal

USF (United Somali Front) → Esa

SDA (Somalia Democratic Front) → Gadabursi

SPM (Somali Patriotic Movement) → Ogaden

USC (United Somali Congress-General Muhammed Farah Aidid) →Habr Gedir

SNA (Somali National Alliance) → 1992 Ağustosunda Aidid'in USC'si ile Albay Ahmed Ömer Jess'in liderliğindeki SPM'nin kolunun birleşmesiyle oluşmuştur.

Somali etnik olarak homojen nüfus, kültür ve dile sahip bir ülke olmakla birlikte yerleşik tarım-kırsalcı insanlardan oluşan ve Digil-Mirifle olarak da bilinen Rahanweyn'in konuştuğu dil Af-Maay-tiri iken, Darood, Hawiye, Dir ve bazılarına göre Isak'ın dahil olduğu ve asil klanlar olarak nitelendirilen nüfusun çoğunluğunu teşkil eden etnik göçebe-kırsalcı çoğunluğun dili ise Af-Maxaa-tiri'dir ve bu bağımsızlıktan sonra Somali'nin resmi dili olmuştur (Gundel 2009: 11). Digil ve Rahanwein, Şebelle ve Cuba vadilerinin verimli kesiminde yerleşik olan ve diğerlerinin anlaması güç kendilerine özgü bir şiveye sahip bu klan çatışmalarda saldırgan komşularının hedefi haline gelmişlerdir. Eski İngiliz Somalisinde yerleşik olan Isak ise 1988'de Barre'nin düşüşünü başlatan klan olarak Mayıs 1991'de Somaliland olarak bağımsızlığını ilan etmiş, ancak uluslararası tanınırlığı yoktur. Barre yönetiminde ihmal edilen ve ülkenin kuzeydoğusunda yerleşik Majerteen klanı ise yarı bağımsız bir konum elde etmişti.

Daha güneydeki Kismayu'da yaşayan Darood üyeleri bulunduğu için tam bağımsızlıkta ısrarcı olunmamıştır (Ramsbotham ve Woodhouse 1996: 194).

Daroodlar; Etiyopya ve Kenya'nın iç kesimlerinin yanı sıra güney merkez Somali'de günümüzde ise kuzeyde yaşarlar ve en güçlü pan-Somali milliyetçileri olarak bilinirler. Darood yaygın olarak Ogaden, Marehan ve Harti olarak adlandırılan üç ana gruba ayrılır. Hartiler, esas olarak şimdiki Puntland'de bulunan Majerteen ve Somaliland sınırları içinde yaşayan Dolbahante ve Warsangeli'den oluşmaktadır. Puntland neredeyse Majerteen klan ailesinden oluşmaktadır. Marehanlar, güney-merkez Somali'deki Gedo bölgesinde yaşarlarken, Ogadenler, güney Somali'deki aşağı ve orta Juba'nın yanı sıra Etiyopya ve Kenya'da yaşamaktadırlar (Gundel 2009: 12).

Darood, Digil-Rahanweyn ve Dir ile birlikte Somali'nin dört büyük kabilesinden birisi olan Hawiye, Doğu Afrika boynuzunda etnik Somali nüfusunun yaklaşık %20-25'ini oluşturmaktadır. 1991'den sonra Somali'de en güçlü klan olan ve Mogadişu'yu kontrol eden bu klan, Habr Gedir Ayr gibi bazı alt klanlarıyla güneydeki değerli nehir toprakları olan aşağı Şebelle ve aşağı ve Orta Cuba bölgelerini işgal ederek buralara yerleşmişlerdir. Somali'nin en büyük milis gücüne ve giderek artan zengin ve güçlü iş dünyasına başta alt-klan Habr Gedir Ayr olmak üzere Hawiye klanı sahiptir. General Aidid ve Ali Mehdi'nin hizipleri arasındaki yıkıcı savaşı da içinde barındıran Mogadişu'daki siyasal ve ekonomik ayrıcalıkların kontrolü için yapılan iç çatışmalar bu klanın gücünün etkisini azaltmıştır (Menkhaus 2007: 374). Dir; Issa, Gadabursi ve Biymaal gibi gruplardan oluşmaktadır. Dir grupları güney merkez Somali'nin yanı sıra Somaliland'de yaşamaktadırlar. Isakların ise bir klan ailesi oluşturup oluşturmadıkları tartışmalıdır. Özellikle güney Somalililer ve Majerteenler Isakların Dir'in bir parçası olduğunu savunmaktadırlar (Gundel 2009: 13).

Somali tarım-kırsalcılar, bazen Mirifle ve Digilleri kapsamı bakımından Rahanwein ile ilişkilendirilmektedirler. Bunlar Saab menşeli olarak bilinirler ve göçebe gruplardan farklıdır. Somalili göçebe klanlar olarak ifade edilmesine rağmen, azınlıklar klanlar değildir. Çünkü onlar kendi yapıları içinde onları asimile etmek istemektedirler. Azınlıkların dilleri ve kültürleri kabul edilmediği gibi saygı da

görmezler. Azınlıklar arasında kastdışı gruplardan veya Sab olarak bilinen köle insanlardan, Bantu kökenli sahil gruplarını hatta Arap kökenli Bajuniler ve Barawanileri görmek mümkündür (Gundel 2009: 14, 28).

Sablar geleneksel olarak kırsalcı klan gruplarının köleleridir ve onlar sadece Somalili hamileri aracılığıyla Somalililerle ilişkileri olabilmektedir ve parçalı soy sistemine sahiptirler. Azınlıklar/alt azınlıklar ve asil göçebe klanlar arasında akraba evliliğine izin verilmemektedir. Sabların yerel işletmelere, piyasa ekonomisine ve siyasete katılmalarının yanı sıra toprak ve hayvan sahibi olma hakları da engellenmiş durumdadır. Sablar; Gabooye/Midgan, Yibr gibi gruplardan oluşur. Etnik azınlık grupları ise Bantular ve Sahil gruplarıdır. Sahil gruplarını uzun dönem sahilde yaşayan Benadiri, Barawani, Bajuni ve Jaaji/Reer Maanyo oluşturur ve bunlardan Barawani ve Bajuni Arap kökenlidir. Bantular ise, genellikle güney bölgelerinde yaşamakta ve tarımla uğraşmaktadırlar. Bantu insanları yaşadıkları yere göre şu isimlerle adlandırılabilirler: Gosha, Makane, Shiidle, Reer Şebelle veya Mushungli. Kendi dillerini konuşmakla birlikte Arapça ve Swahilice konuşanları da vardır (Gundel 2009: 15-16). Somali'deki en büyük azınlık grubu temsil eden Bantular için çok sayıda Somalili 'soysuzlar' anlamında *Sab* terimini düşük sosyo-ekonomik statüde ve deri işçiliği, metal ve saç kesiminde çalışanları tanımlamak için kullanmışlardır (Rinehard 2011: 4).

5.1.3. Ekonomik Azgelişmişlik

Kolonyal dönem özellikle tarım aracılığıyla ekonomik potansiyelden yararlanma ve toprak kontrolü için bürokrasi kurulması gerekliliğini ön plana çıkarmıştı. Kolonyal güçler, avantajlar sunarak işbirliği yapmaya istekli oldukları klanları ve sosyal grupları kendi yanlarına çekmişlerdi. Böylece, yabancı güçlerin işbirlikçileri ile bunlara muhalif olanlar arasındaki bölünmeyle geleneksel Somali toplumu tanışmış olmaktadır. Örneğin, İtalya Somali'sinde faşist yönetim çiftçileri göçebe çobanlardan daha düşük sınıf olarak görerek ve Shidle bağışlamaya dayalı yeni bir tarım politikasını yeni düzen adı altında kurmuşlardı. İtalyan yönetimi, grupların diğer gruplarla işbirliği zeminini de olumsuz etkilemişti (Marangios 2012: 5).

Somali toplumu; kurak ve yarı kurak arazilerdeki göçebe toplumlar gibi büyük ölçüde coğrafi ve iklimsel çevrenin ürünüdür. Toprak kuru olduğundan Cuba ve Wabi Şebelle nehirleri arasında kalan güneydeki araziler hariç yerleşik tarıma izin vermez. Bundan dolayı Somali ile güney halkı arasında sosyal farklılıklar gözlenmektedir. Bunun ötesinde sürüleri için iyi mera ve su arayışında olan insanlar sürekli hareket halinde olmuşlardır. Ekonomik birikim olanağı tanımayan böyle bir yapı aynı zamanda devlet olarak adlandırdığımız siyasi yapıdan farklı ve neredeyse kalıcı şehir ve yerleşim olanağı tanımamaktadır. Bu tür toplumlarda insanların sürekli hareket halinde olmaları nedeniyle siyaset toplumun bütün kesimlerine dağılmış ve ayrılmış değildir. Daha da kötüsü kuyular ve meralar üzerinde kontrol sağlama çabası içindeki hareketlenmeler sık sık rekabete ve sürtüşmelere yol açmıştır (Prunier 1996: 36).

Bu çerçevede Somali'deki çatışmayı ekonomik mutsuzlukla siyasal problemlerin iç içe geçtiği bir çatışma olarak görmek de mümkündür. Barre dönemi boyunca sosyalist kendine yeterlilikteki başarısız teşebbüsler, Batıya bağlılığın önünü açmış ve 1980'ler boyunca IMF ve DB'nin reform şartları takip edilmiştir. Bu arada 1989'da kongre tarafından Isak klanına yönelik rejimin saldırıları nedeniyle ABD yardımı kesmişti. 1990'a gelindiğinde dış borçların geri ödemesi hayvan ve muza dayalı ihracatın %50'sine tekabül etmekteydi. Ülkede ekonominin çöküşü devletin çöküşüyle paralel seyretmiştir. Bundan sonra ise karaborsanın yükseldiği, tarım alanlarının talan edildiği ve hükümet gelirinde düşüşün yanı sıra birkaç gelir kaynağından birisi olan dış yardım da Barre tarafından kendisine ve destekçilerine para ve silah olarak aktarıldığı bir süreç izlemiştir (Ramsbotham ve Woodhouse 1996: 196). Ekonomik durgunluğun on yıllarca takip ettiği Somali'deki iç çatışmaya, uluslararası toplumu, nasıl müdahale edilmesi ve görüşmelerin kimle yapılması sorunuyla baş başa bırakmıştı (Schoeman 2006: 245).

5.1.4. Barre Döneminde Dış İlişkiler

Barre, Somali birliği için komşu ülkelerdeki milliyetçi hareketleri desteklemeye yönelmiş ve bu doğrultuda 1960'larda ölmek üzere olan *shifita* hareketi (Kenya) ve Ogaden vilayetindeki Western Somali Liberation Front'u (WSLF) desteklemiştir

(Prunier 1996: 41). Somali'nin takip ettiği politika, Amerika destekli Kenya ile Sovyet yanlısı Etiyopya'yı ideolojik farklılıklarına rağmen 1964'te işbirliği anlaşmaları imzalamalarından sonra 1979'da karşılıklı savunma paktı imzalamaya itmişti. Bu da göstermiştir ki Afrika Boynuzu'nda ideoloji, dış politikayı belirlemede önemli etken olmakla birlikte ulusal güvenlik problemleri nedeniyle ikinci planda kalmaktadır (Makinda 1982: 97-98). Bu tür paktları doğuran en önemli gelişme ise, daha önceden Somali'de yaşamış ve Etiyopya'da bir askeri darbe girişiminde bulunan komşu Etiyopya içindeki Ogaden halkının varlığı dolayısıyla Barre'nin 1977'de Etiyopya'ya saldırması olmuştur.⁸⁷ Bu saldırı Somali'deki Sovyet desteğinin Etiyopya'daki Albay Halie Mariam Mengistu'ya kaymasına neden olmuştur. Barre ise ABD'ye yönelmiş ve 1980'ler iki ülke arasında, askeri temelde inşa, ortak askeri tatbikatlar ve silah akışıyla geçmiştir (Lang 2002: 158).

Dolayısıyla, 1977-78 Somali-Etiyopya savaşı yönünü ABD'ye çeviren Somali 1980'lerde ABD'den önemli ölçüde ekonomik ve askeri yardım almıştı. Somali körfezin petrol alanlarına serbest ulaşım sağlamada Soğuk Savaş boyunca stratejik değere sahipti (Lofland, <http://www.au.af.mil>, 53). Somali'ye yönelik ABD'nin politikası, Soğuk Savaş döneminde Afrika politikasının uzantısı olarak da görülebilir. Çünkü ABD, bölge ülkelerinin haklarını önemli görmekten ziyade bölgede Sovyet komünizmini engellemeye odaklanmış tabiatıyla da bölgedeki rejimlerle ilişkisini doğu batı çerçevesinde önemine binaen yürütmekteydi (Schraeder 1992: 571).

Ancak süper güçler arasındaki rekabet Somali'de silah sayısını artırmış ve Barre'nin yönetimi gittikçe çok sayıda farklı alt klanları tahrik etmiş ve bunların çoğu da muhalif olarak silahlanmaya başlamışlardır. Alt klanların yanı sıra entelektüeller, kadınlar, dini liderler Barre yönetimini protesto etmişlerdir. 14 Temmuz 1989'da Cuma namazı sonrası bir grup Müslümanın kendiliğinden protestoya başlamaları ile güvenlik güçleri arasında çıkan çatışma çok sayıda ölümle sonuçlanmıştır. Bu ve diğer olaylar, 15 Mayıs 1990'da İtalya çıkışlı bir grup Somaliliyi, Barre'yi istifaya çağırın ve yeni bir siyasal yapılanma şeklinde bir manifestoya yöneltmiştir. Bu protestoların baskıyı

⁸⁷ Bölgesel barış adına atılan en önemli adım, Ogaden sınırından Somali'nin güçlerini çekmeyi kabul ettiği, iki ülke arasında ilişkileri yeniden kuran ve Barre ve Mengistu arasında imzalan 3 Nisan 1988 tarihli anlaşma olmuştur (Schraeder 1992: 573).

artırmasıyla, ülkede iç savaş çıkmış ve 1991 Ocağında Barre ülkeyi terk etmek durumunda kalmıştır (Lang 2002: 158).

5.1.5. Barre Dönemi İç Gelişmeleri ve Devletin Siyasal Zayıflığı

1960'da bağımsızlığını kazanmasından sonra sözde devletlerden⁸⁸ birisi olarak gösterilen Somali; 1960-69 yılları arasında demokratik bir devlet görüntüsü çizdiği ve başta Somali Gençlik Birliği olmak üzere 1969 seçimlerine 60'a yakın siyasi partinin katıldığı görülmekle beraber 21 Ekim 1969 askeri darbesiyle birlikte Devlet Başkanı suikaste kurban gitmiş ve askeri kökenli Muhammed Siad Barre, yönetimi devralarak 21 sene iktidarını sürdürmüştür (Elmi 2012: 55). 1969'da Barre yönetimi, İslam ve klan otoritesi şeklinde geleneksel Somali normlarını uygulayarak yönetimine başlasa da daha sonra bilimsel sosyalizme yönelmiş ve ülke sosyalist bir devlete dönüşmeye başlamıştır. Daha totaliter bir yönetim anlayışını benimseyen Barre bunu sağlamada Sovyet himayesinden ve klan ayrılıklarından yararlanmıştır. Somali'de klan sistemi etnisiteden ziyade soya dayalı otorite hatları oluşturmaktaydı. Fakat Barre kendi alt klanında olanları ödüllendirme şeklinde kendi gücünü güvenceye alacak şekilde söz konusu klan sistemini dönüştürmüştü (Lang 2002: 158). Merkezi devleti güçlendirmeyi ve klan kültürüne karşı savaşmaya odaklanan Barre rejimi özellikle 1977-78'de Etiyopya ile yaptığı savaştan sonra zayıflamıştı. Bu zayıflama üzerine Barre rejimi, Darood klanından Barre'nin kendi hizbi olan Marehan'ın yanı sıra Dolbahante ve ordu içinde

⁸⁸ Somali için başarısız ve çökmüş devlet nitelemesi de yapılmaktadır. Robert H. Jackson'a göre, sözde devletler ekonomik refah ve sosyal fayda sağlayamayan veya insan haklarını koruyamayan pozitif egemenlikten ziyade negatif egemenliğe sahip devletleri tanımlar (<http://www.foreignaffairs.com/>, 28 Haziran 2015'te erişildi). Günümüz devletlerinin mevcut sınırları içinde başarısızlığa düştüğünü söyleyen Herbst, Liberya'daki çatışmanın Sierra Leone ve Gine'ye sıçraması örneğinde olduğu üzere bu başarısızlığın kendi sınırlarının ötesine de sıçramasının olası olduğunu hatırlatmaktadır (2004: 309, 311). Söz konusu başarısız devletler, savaşan hiziplerce derinden çatışmaların yaşandığı, daha çok bir ya da birden fazla silahlı isyancı güçle hükümet güçlerinin savaştığı, etnik, dini, dilsel ya da toplumlararası düşmanlıktan ileri gelen ve bu anlamda toplumlar arasında uyumun olmadığı ve sınırlarını kontrol edemeyen devletlerdir. Suç oranlarının artması, altyapının tahrip olması, eğitim ve sağlık hizmetlerinde özelleşme ya da ihmalkarlıklar, ayrıcalıklı olanlar haricinde ekonomik fırsatlar sunmama, yolsuzluklar, kişi başı yurtiçi hasılda düşüş, ekonomik kaos, genelleşmiş ihmal ve iklimsel felaketlerin müdahalesiyle gıda kıtlığı ve geniş açlık ve buna yönelik uluslararası yardım çabalarının olduğu bir durum başarısız devletin göstergelerinden birkaçıdır. Böyle bir durumdaki devletin sembolik sınırları önemsiz hale gelmektedir. Başarısız devletin daha nadir görüleni ve daha aşırı versiyonu olan çökmüş devlette, siyasi mallar özel veya ad hoc yollarla elde edilir. Başarısız bir yönetimin içine düştüğü kara bir deliği yansıtan ve otoritenin hakim kılındığı böyle bir yapıda, güvenlikte haliyle gücünün kuralları olmaktadır. 1980'lerin sonlarında başarısız bir devlet profilini yansıtan Somali daha sonra çökmüştür (Rotberg 2011: 5-9).

etkili olan Ogadeni hiziplerin desteğine bağımlı hale gelmiştir (Ramsbotham ve Woodhouse 1996: 195).

Siad Barre rejimi altyapı alanında gelişim gösterse de halkı baskı altında tutması farklı hiziplerden birçok silahlı birliğin oluşmasına neden olmuştur. Örneğin, Birleşmiş Somali Kongresi (USC), Somali Demokratik Hareketi (SDM), Somali Yurtseverler Hareketi (SPM), Somali Ulusal Hareketi (SNM) ve Somali'nin Kurtuluşu Demokratik Cephesi (SSDF) bunların başlıcalarıdır (Elmi 2012: 55).

1978'de, Majerteen klanının gerçekleştirdiği darbe teşebbüsüne sert cevap verilirken, 1981'de Isak klanının Londra'dan Ulusal Somali Hareketi adıyla muhalif bir hareket başlattığı görülmektedir (Elmi 2012: 56-57). Bunun için Barre ve klanı Marehan, kendi hegemonyasını tanımayan kuzeydeki Majerteen ve Isak üzerinde etkisini artırmıştı. Ayrıca, 1984'te hükümetin tüm yetkilerini elinde tutan Barre'ye karşı isyancıların saldırıları 1987'de artmıştı (Country Information and Policy Unit 2001: 4). Özellikle ülkenin kuzeyindeki saldırılara ve isyana bakıldığında üç önemli gelişmenin Majerteen ve Isak'ı tetiklediğini söyleyebiliriz.

İlk olarak, 1960'ta İngiliz Somaliland'ı ile İtalyan Somalisi birleştiğinde; Somaliland halkının %90'ını kırsalcı nüfus oluşturmaktaydı ve Somaliland birkaç kente sahip ve tarımın olmadığı bir yer konumundaydı. İngiltere az eğitimle tanıştırdığı için kurumsal olarak Somaliland, kentsel bürokratik maaşlıların ve tüccarların hüküm sürdüğü İtalyan Somalisinden bağımsızlık için daha az hazırды. Bağımsızlıktan sonra güneyin kuzeyi domine etmeye başlaması, 1963'te kuzeyde isyan çıkmasına neden olmuş ve bunun üzerine Barre askeri rejimi kuzey kentlerini bombalamıştı. 1991 baharında Barre rejiminin devrilmesiyle kuzeyliler bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir (Pieterse 1997: 80).

İkinci olarak, Somali halkının 1940 ve 1950'lerdeki yarı mistik niteliği, genellikle Avrupa geleneklerini düşmancıl gören ve iki farklı devlet oluşumu ve Müslüman devletsiz göçebe bir toplumda modern bir devlet oluşturma şeklindeki zorluklara önem vermemesine olanak sağlayan bir Somalilik algısına dayanmaktaydı.

Bu ise Somali topraklarının yeniden bir hükümet altında bir araya getirilmesi için bir araç olarak devletin rolünün sürekli vurgulanmasına sebebiyet vermişti. Bu ulusal amaçtaki saplantı Somali halkına iç politikalarına yeterli önemi vermelerini engellemiş ve bu noktayı gözden kaçırma oldukça maliyetli olmuştur (Prunier 1996: 39). Üçüncü olarak, Ogaden Savaşı sonrası ülkede milliyetçi ve ayrılıkçı hareketlerde artış da gösteren bir gelişme olarak Somaliland'de Isak hâkimiyetindeki bölgede Somali National Movement (SNM) 1981'de kurulmuş ve Etiyopya tarafından desteklenmiştir. 1991'de bölgenin kontrolünü ele geçiren SNM, 1991'de bağımsızlık iddiasında bulunarak o günden sonra Somaliland de facto olarak varlığını sürdürmüştür. Benzer yapılanma aynı zamanda Mijerteen hakimiyetindeki kuzey doğuda da yaşanmış ve Somali Salvation Democratic Front (SSDF) merkezi hükümete karşı mücadele başlatmış ve 1998'de bağımsızlık iddiasında bulunarak bugünkü Puntland adında yarı otonom yapıyı oluşturmuştur (Moller 2009: 10-11).

Bu arada Barre'nin 1986'da araba kazasından sonra kendi klanının bile desteğini kaybetmeye başladığı görülmüştür. Hawiye tabanlı USC'nin saldırısı başladığında, Mogadişu'nun belediye başkanı gibi kalan Barre, destekçilerini silahlandırarak başkentini yok edici çatışmalara girmiş ve en sonunda ülkeyi terk ettiğinde ise kendinden sonrakilere olmayan bir devlet miras bırakmıştı (Ramsbotham ve Woodhouse 1996: 196). Dolayısıyla, Barre'nin diğer kabile ve alt kabileleri kendisine yabancılaştırmasından sonra başlayan iç çatışmalarla birlikte ülke çoktan başarısız olmuştu. İç savaş ülkede geride kalan ne varsa yok etmiş ve Somali kendi kendine çökmüştür (Rotberg 2011: 11-12).

5.1.6. Ülkede Çöküş ve Kaos Ortamı

Somali'de 1991'de siyasi felaket ile sonuçlanan iç savaş ve devlet çöküşünün izleri 1980'lere dayanır. Barre yönetiminin baskıcı tutumu ülkede korku ve kızgınlığa neden olmuştur. Soğuk Savaş ortamında geniş ama sürdürülemez patronaj sistemi ve sivil hizmeti finanse etmek için alınan yardımlarından sonra 1988-1989'da Batılı donörlerin bu yardımları dondurmaları sonrası Somali egemenliği ortadan kalkmıştır. Soğuk Savaş sonrası süreçte tam bir devlet çöküşü kaçınılmaz olmasa bile devlet

başarısızlığı genel bir durumdu. Barre sonrası hükümet kurmada klanların başarısız olmasına Barre döneminde böl-yönet taktiklerinin klanlar arasında güvensizlik ve düşmanlığı biriktirmesi neden olmuştur (Menkhaus 2006/07: 78-80). Bu arada SNM'nin de Barre'nin 1991'de sürgüne gönderilmesiyle oluşan güç boşluğunu dolduramadığı ve ülkede ayrışmanın başladığı ve silahlı direniş hareketlerinin boy ölçüştüğü bir yer halini almıştı (Wasara 2002: 42-43).

Ülkede süren çatışmalarda, USC'den⁸⁹ ayrılma iki ayrı Hawiye alt klanı olan General M. Farah Aidid'in hizbi Habr Gedir ile Mogadişulu işadamı Ali Mehdi Muhammed'in hizbi Abgal'ın destekçileri arasındaki mücadele ön plana çıkmaktaydı (Ramsbotham ve Woodhouse 1996: 197-198). Önceki totaliter yönetime karşı manifesto çeken ve onun devrilmesinde önemli rol oynayan bu hizipler arasındaki çatışmanın temel sebebi boşalan koltuğa oturma istekleriydi (Lang 2002: 158-159) ve bunu 1991 Ocak sonunda USC tarafından Abgal (Hawiye) klanına mensup Ali Mehdi'nin geçici devlet başkanı olarak ilan edilmesi daha da tetiklemiştir. SNM ve SPM'nin de şiddetle karşı çıktığı bu durum sonrasında (bilhassa 1991 Mart ortasında) durum bir anarşi halini almış ve klan ayrışmaları hat safhaya çıkmıştı (Country Information and Policy Unit 2001: 5).

Böyle bir ortamda Barre, Kenya sınırına yakın Marehan bölgesindeki Gedo'da devlet başkanı iken SNM ülkenin kuzey batısında 1991 Mayısında Somali'nin geri kalanından ayrıldığını ilan etmiş ve SNM Başkanı Abdurrahman Ahmed Ali Tur yeni Somaliland Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olmuştu. Cibuti'de 1991 ortasında USC, SPM, SSDF, Rahanweyn-temelli Somali Demokratik Hareketi (*Somali Democratic Movement, SDM*), SDA ve kuzeybatıdan Issa-temelli Birleşik Somali Cephesi'nin (*United Somali Front, USF*) katıldığı uzlaş konferanslarını SNM boykot etmiştir. İki yıllık süreçteki serbest seçimlere kadar Ali Mehdi'nin devlet başkanlığı teyit edilirken, Ömer Arteh Galib ise 1991 Ağustosunda başbakanlık koltuğuna oturmuştu. Bu arada Barre'nin güçleri SNF (Somali National Front) olarak yeniden gruplaşmıştı (Country Information and Policy Unit 2001: 5).

⁸⁹ 1989'dan beri faaliyet yürüten USC'nin dış şubesi İtalya'da, iç şubesi ise Etiyopya'da yer alırken, iç şube Barre rejimine karşı mücadele edenlerden General Aidid'in kontrolündeydi (Prunier 1996: 46).

Kasım 1991-Mart 1992 arasındaki çatışmalar çok yoğun geçerken Mogadişu'nun kuzeyini Mehdi, güneyini ise Aidid kontrol etmeye başlamıştı. 1992 ortasına gelindiğinde yoksulluğa kuraklığın eklenmesiyle felaket daha da büyümüştü. Ağustos 1992'de Uluslararası Kızıl Haç raporuna göre 6-7 milyonluk Somali nüfusunun 4,5 milyonu yetersiz beslenme ve hastalıkla yüz yüze kaldığı ayrıca 1992 sonuna kadar güney merkez nüfusun yarısına tekabül eden yarım milyon insanın öldüğü tahmin edilmiştir. Diğer kaynaklar ise bir milyon kişinin mülteci durumuna düştüğünü, 250-350 bin kişinin açlık ve ona bağlı nedenlerden dolayı yaşamını yitirdiği (Ramsbotham ve Woodhouse 1996: 198; Menkhaus 2006/07: 80-81), doğrudan savaşta ölenlerin sayısının ise 44 bin civarında olduğunu tahmin etmektedirler (Moller 2009: 12). Ayrıca, halkın %70'den fazlasının hayvanlarının kıtlıktan can verdiği bir felaket yaşanmıştır (Western 2002: 122).

5.2. BM Müdahalesinin Gelişimi (1991-95)

Somali'deki iç çatışmaya yönelik müdahalede şu aşamaların izlendiği öne sürülmektedir: Askeri olmayan insani müdahale, zorlayıcı insani müdahale, askeri olmayan insani müdahaleye dönüş ve karışıklığın beraberinde getirdiği hızla geri çekilme (Ramsbotham ve Woodhouse 1996: 198). Bu sınıflandırmada ikinci kısmı silahlı insani müdahale olarak tanımlama yolunu seçen Kenneth R. Rutherford'un, misyonun başa çıkacak gücü kalmadığı ve geri çekilmeden önceki süreci yani UNOSOM II'nin ilk dönemlerini silahlı ulus inşası olarak başlıklandığı görülmektedir (2008: 90, 119).

Ramsbotham ve Woodhouse'a göre 1991 boyunca ne askeri insani müdahale ne de askeri olmayan etkili bir BM müdahalesi vardı. BMGK, ancak 1992 Ocağında siyasal olarak dahil olmuştur. BM insani ajanslar devreye sokulmuştur. 500 askerden oluşan UNOSOM I Eylülde bölgeye ulaşmış ve 9-10 Aralık 1992'de ABD öncülüdeki görev gücü (*US-led Task Force, UNITAF*)⁹⁰ gelene kadar Mogadişu'da barikat kurmuştur. Bu süreçte BM, uluslararası Kızılhaç ve NGO'ların eylemleri askeri

⁹⁰ ABD destekli insani askeri müdahale örneğini teşkil eden UNITAF (Unified Task Force) ayrıca Operation Restore Hope (Umut Operasyonu) olarak da bilinmektedir (Mingst ve Karns 2012: 120).

olmayan insani müdahaleyi teşkil etmiştir. 1992 Aralığından 1993 Mayıs başına kadarki süreçte 3 Aralık 1992’de 794 sayılı karar alınırken, çok fazla güç kullanılmamakla birlikte UNITAF zorlayıcı insani müdahalenin örneğini oluşturmuştur. Bu arada UNOSOM I de zorlayıcı olmayan faaliyetlerini sürdürmekteydi. 26 Mart 1993’te 814 sayılı kararla yetkilendirilen UNOSOM II ise, 4 Mayıs 1993’te göreve başlamıştır. 5 Haziran ile 9 Ekim 1993 arasında kolektif zorlayıcı insani müdahaleye girişilmekle beraber bundan sonra müdahale istenildiği gibi gitmemiş, Şubat ve Mart 1995’te geri çekilmeler tamamlanmıştır. Ramsbotham ve Woodhouse 1991-95 yılları arasındaki Somali’deki insani müdahale gelişmelerini şu şekilde sınıflandırmaktadır (1996: 199):

(1) Ocak 1991-Kasım 1992: Askeri olmayan insani müdahale

(a) 1991: Uluslararası Kızılhaç, NGO’ların faaliyetleri ve BMGK kararları

(b) 24 Nisan 1992: 751 sayılı karar, UNOSOM I

Mayıs-Ekim 1992: Muhammed Shanoun’un özel temsilcisi olarak atanması

(2) Aralık 1992-Ekim 1993: Zorlayıcı insani müdahale

(a) 3 Aralık 1992: 794 sayılı karar, UNITAF

(b) 26 Mart 1993: 814 sayılı karar, UNOSOM II

5 Haziran-9 Ekim 1993: General Aidid’e karşı savaş

(3) Ekim 1993-Mart 1995: Geri çekilme süreci

5.2.1. 1991: Uluslararası İhmal

Somali’deki çatışma durumuna ilişkin 1991 yılı boyunca özellikle BMGK’nin kayıtsızlığı göze çarpmıştır. Çünkü siyasal olarak dahil olduğu 1992 Ocağına kadar BMGK’nin askeri ya da askeri olmayan insani müdahale gerçekleştirmediği görülmüş, sadece BM’ye bağlı yardım ajanslarının ve çeşitli NGO’ların insani yardım teşebbüslerinde bulundukları görülmüştür. Bununla birlikte, bu örgütlerin faaliyetlerinin de gerek ülkenin güvenliksiz ortamı gerekse de kendilerinden kaynaklanan sorunlar nedeniyle pek başarılı olamadıkları görülmüştür.

Bu çerçevede bakıldığında 1991; herhangi bir BMGK kararının bulunmadığı ancak UNDP, UNICEF, UNHCR, FAO, WHO, WFP gibi altı spesifik BM ajansının faaliyet göstermeye çalıştıkları bir yılı ifade etmiştir (Ramsbotham ve Woodhouse

1996: 200). 1991 ve 1992’de ülkede güvenliksiz ortam artarken çok sayıda NGO mevcut programlarını kesip Somali’ye yönelmişlerdir. Örneğin, BM Dünya Gıda Programı kıtlığın ortasında Somali’ye tahmini gıda gereksinimin yaklaşık %28’ini karşılamıştı (Weiss 1999: 78). Ancak, 1991 Kasımı ile 1992 Martı arasındaki yoğun çatışmalara BMGK’nin girişimde bulunmadığı bir ortamda BM’ye bağlı yardım örgütleri güvenlik gerekçesiyle ülkeden çekilmişlerdir (Türkmen 2006: 145).

Bunun yanı sıra bu örgütlerin çalışmalarında belli ölçüde planlama, programlama ve merkez oluşturma gibi eksiklikler hissedilmişti. Bir yardım ajansının da kabul ettiği üzere BM’nin Somali’deki durumu kötü ekipmanlı, yanlış bilgilendirilmiş ve koordineli olmayan bir cevaptan ibaretti.⁹¹ Bunun içindir ki, 1991-93 boyunca o dönemdeki uluslararası yardım sisteminin en başarısız olduğu yeri gösterdiği bile iddia edilmektedir. Çünkü büyük güçlerin hayati güvenlik çıkar algılamalarının olmadığı bu bölge, Körfez savaşı ve Yugoslavya’da kötüleşen durumla karşılaştırıldığında ikinci planda kalmaktaydı. Mültecileri alma dışında komşu devletlerin pek bir şey yapmadıkları Somali krizinde, bölgesel örgütler de aktif olmamışlar hatta AU örneğinde sonraki Ruanda’daki rolüyle kıyaslandığında bu örgütün hiçbir şey yapmadığı öne sürülmektedir (Ramsbotham ve Woodhouse 1996: 200-201).

Klan rekabeti ve Barre hükümetinin bu rekabeti şiddet yoluyla kışkırtmasına dayanan Somali’deki devlet sisteminin çöküşünün, ülkenin kuzeybatısındaki Isak klanının Barre’ye karşı isyanı ve bağımsızlık ilan etmesiyle başladığı ve 1989 baharında Hawiye klanının iki lideri Aidid ile Ali Mehdi arasında oluşturulan Birleşik Somali Kongresi (USC)’nin Barre ile mücadele etmesiyle sürdüğü görülmektedir. 1991 Ocağında Barre’yi iktidardan uzaklaştırmayı başardıktan sonra özellikle 1991 Haziranından sonra Habr Gedir klanına mensup General Aidid ile Abgal klanına mensup Mehdi arasında yaşanan çatışmalar USC içinde derin çatlaklar oluşturmuştu. Bu iki Hawiye klanı geleneksel rakip değillerken liderleri yüzünden düşmanlık ve klan

⁹¹ Benzer bir eleştiri de ülkedeki şiddete rağmen çalışmalarını sürdüren Kızılhaç’tan gelmiş ve ilk defa BM’yi dünya kamuoyu önünde eleştirmiştir. Ayrıca uluslararası toplumu Bosna ve Somali arasında zengin-fakir ayrımı yaptığını öne süren BM Genel Sekreteri Gali de BMGK’nin Somali ile yakından ilgilenmesini, Yugoslavya’da zengin adamın savaşında olduğu gibi Batı’nın dikkatini Somali’ye de vermesini istemiştir (Lang 2002: 164).

sadakati ön plana çıkmıştır. Silahlı çatışmalar rakip USC hizipleri arasında Mogadişu’da 1991 boyunca devam etmişti. Mehdi 1991 Aralıkta BM’den barış gücü göndermesini istemiş ve BM de 1992 Ocakta Somali’ye yönelik silah ambargosu uygulamıştır. Bu arada 1992 Martında artan şiddet olayları karşısında ateşkes anlaşması çabaları sürerken, Berbara’da yoğun savaş yaşanmaktaydı. Somaliland Cumhurbaşkanı Tur, Issa Muse klanından burayı almak için uğraşmaktaydı (Country Information and Policy Unit 2001: 6).

Butros Gali’nin girişimleriyle ülkedeki bu durumun uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu gerekçesiyle 733 sayılı kararın alınması sağlanmıştır (Türkmen 2006: 145-146). 23 Ocak 1992 tarihli 733 sayılı karar silah ambargosunu öngörmekteydi (S/RES/733 1992). Ayrıca genel sekretere ihtiyaç duyulan insani yardım yapılmasını bildiren bu kararı, 90 günlük acil eylem planı izlemiştir (Ramsbotham ve Woodhouse 1996: 202). Sonrasında ise Butros Gali’nin bölgeye gönderdiği ilk özel temsilci James Jonah, 1992 Şubatında New York’ta çatışan grupların, ateşkes anlaşması için bir araya getirilmesinde önemli rol oynamıştır (Lang 2002: 179) ve James Jonah’ın arabuluculuğunda Ali Mehdi ile Aidid arasında ateşkes anlaşması sağlanmıştır. Ancak bu önlemlerin gecikmiş ve yetersiz kalmasının yanı sıra ülkeye gönderilen yardım malzemelerinin dağıtımı silahlı çetelerin kontrolüne geçmiş ve 1992 yılı boyunca yüzbinlerce Somalilinin kıtlıktan çok bu aksaklıktan dolayı açlıktan öldüğü öne sürülmüştür (Türkmen 2006: 145-146).

5.2.2. 751 Sayılı Karar ve UNOSOM I

Bu durumun vahameti karşısında 24 Nisan 1992’de alınan 751 sayılı karar ile bir güvenlik konseyi yaptırımlar komitesinin ve tam bir silah ambargosunun oluşturulması kararlaştırılmıştı (S/RES/751 1992). Bu kararla acil yardım dağıtmak amacıyla oluşturulan UNOSOM’la (United Nations Operation in Somalia) (Türkmen 2006: 146) geniş bir ulus inşa projesinden ziyade insani yardıma niyetlenilmişti (Lang 2002: 164). Irak müdahalesinden sonra oluşturulan BM insan ilişkileri departmanının ilk görevi de 751 sayılı karara istinaden küçük bir BM gözlemci gücünün ikmal maddelerinin teslimine yardımcı olmak için Somali’de görevlendirilmesi olmuştu (Hashmi 2003: 63).

Dolayısıyla, BM müdahalesi savaş yorgunu ve kıtlık çeken ülkede gıda ve diğer yardımları umutsuzca bekleyen halka bunları sağlama amacı gütmüştür. Çünkü 21 yıllık diktatör lider Barre'nin 1991'de ayrılmak zorunda kalmasından sonra klan tabanlı savaşlar, merkezi bölgelerde yaşanan ciddi kuraklık ve iç savaşın normalde verimli tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü Güney Somali'yi olumsuz etkilemesine bir de 800 bin mültecinin komşu ülkelere sığınmak durumunda kalması bu trajediyi aynı zamanda uluslararasılaştırmıştır (Thakur 1994: 388). 1992 Nisanına kadar BM tahminlerine göre 4,5 milyon Somalili (nüfusun %65'i) dış yardıma muhtaçtı. Su kaynaklarının ve elektrik altyapılarının çoğunun yok olduğu Somali'de tahıl ve canlı hayvan ihracatı da devlet-içi çatışmadan dolayı sekteye uğramıştı. Ülkeye yönelik olumsuz tabloyu değiştirme adına BM, 1992 Nisan ve Eylülünde insani operasyonlar gerçekleştirse de bu gıda akışı Somalili çatışan taraflarca ya kaçırılmış ya da teslimi engellenmişti (Lang 2002: 163).

Bu arada ülkede iç çatışmalar tüm hızıyla devam etmekteydi. 1992 Nisanında SNF'nin Mogadişu'ya yönelişini Aidid'in güçleri geri püskürtürken, Kenya sınırındaki Garba Harre'deki Barre'nin tabanını ele geçirme mücadelesi vermektedir.⁹² 1992 Mayısında Aidid'in USC hizbi, Ömer Jess'in SPM hizbi, SDM ve SSNM (Southern Somali National Movement) ile ittifak kurarak SLA'yı (Liberation Army) oluşturmuşlar ve General Gabeeyow'un SPM hizbi ve SSDF ile SNF'nin elindeki Kismayo'yu ele geçirmişlerdi. 1992 Haziranında ülkenin merkezini ve güneyinin büyük kısmını kontrolü altına alan SLA koalisyonu, 1992 Ağustosunda Aidid başkanlığında SNA (Somali National Alliance) oluşturularak sağlamlaştırılmıştı. Bu sırada SSDF ve SPM'yi de içeren Aidid karşıtı gruplara katılan Ali Mehdi aynı zamanda Barre'nin ayrılışından sonra SNF'ye liderlik eden General Morgan ile de bağlantı kurmuştu. 1992 Ekiminde SNF, Aidid'in yerel karargâhı olan Bardera'dan SNA'yı geçici olarak ayırmayı başarmış ve SNF ve SNA arasındaki çatışmalar Ömer Jess'in SPM'si kontrolündeki Kismayo'ya kadar yayılmıştı (Country Information and Policy Unit 2001: 6).

⁹² Barre önce Kenya'ya sonra Nijerya'ya kaçmış ve 1995'te sürgündeyken ölmüştür (Country Information and Policy Unit 2001: 6).

5.2.3. Muhammed Sahnoun'un Rolü

BM ilk olarak özel temsilci olarak James Jonah'ı ateşkesi düzenlemek için Somali'ye göndermişti. Bu dönemde Mehdi ile Aidid anlaşmaya yanaşsalar da bu çok uzun sürmemişti. Ayrıca BM'nin katılımı noktasında, USC/SNA'dan askeri olarak zayıf olan Ali Mehdi, BM'nin katılımının kendi lehine olacağını düşündüğünden sıcak bakarken, aynı nedenle Aidid tarafından tehdit olarak görülmüştü (Ramsbotham ve Woodhouse 1996: 202).

Durumun kötüleşmesi üzerine Gali yeni özel temsilci atama ihtiyacı hissederek Somali kültürünü yakından tanıyan ve yerel liderlerle diyalog kurabilme yeteneğine sahip Cezayirli diplomat Muhammed Sahnoun'u 1 Mayıs 1992'de atamıştı (Türkmen 2006: 146). Sahnoun Aidid ve Mehdi arasında uzlaşma sağlama adına önemli işlev üstlenmiş ancak onun girişimleri Genel Sekreter'le arasının açılmasına yol açmıştır (Lang 2002: 179). Klan sistemini iyi tanıyan Sahnoun, BM yardım çabalarının bölgesel ve yerel liderlerle işbirliği içinde yürütülmesinden yanaydı. Hatta uzun süren görüşmelerden sonra UNOSOM misyonundan küçük bir grubun ülkeye gelmesini Aidid ve Mehdi kabul etmişlerdi. Buna karşın kararla ve yardım malzemelerinin daha güvenli bir Gali, bu hiziplerin kurulan diyalogdan faydalananarak yardım malzemelerinden haraç aldıklarını ve silahlı çetelerle işbirliği yapmanın güvenlik için tehlike arz ettiğini düşünmüştür. Hatta onun girişimiyle Somalili liderlerin onayı olmadan, BMGK'nin 28 Ağustos 1992 tarihli 775 sayılı şekilde dağıtımını sağlamak için 3,500 askerlik bir BM barış gücünü konuşlandırma kararı alınmıştı (Türkmen 2006: 146).

Genel Sekreter Gali, 500 askeri ve 719 lojistik personelden oluşan UNOSOM'a 3000 askeri personel daha ekleyip 4219 personele ulaştırmayı teklif etmişti. Bu Sahnoun'un diğer temsilcilerden farklı olarak yerel liderlerle, savaş lordlarıyla etkileşime geçerek Somali geleneğinde yeri olan rıza ile görüşme yaparak her şeyi kabul ettirebileceğini düşünen, ayrıca sabırlı, konsensüse dayalı ve yerelleşmiş yaklaşımının eksik görüldüğü ve anlaşılmadığını da göstermekteydi (Ramsbotham ve Woodhouse 1996: 203-204).

Alınan bu karar, ortamı gerginleştirmiş ve Sahnoun'un istifasını beraberinde getirmiştir. Anılarında Butros-Gali, ortada muhatap alınacak bir devlet olmadığı için BM'nin silahlı milislerden onay almasının düşünülemeyeceğini belirtmiştir. Sahnoun'un ise barış gücü sevk edilmesiyle ilgili kararın kendisi ve yerel liderlerden habersiz alınmasını protesto etmek için istifa ettiği iddia edilmektedir. Nihayetinde Eylül ayında gönderilen 500 Pakistanlı askerden oluşan ilk BM birliğine Aidid'in saldırması, ülkedeki durumu daha da kötüye götürmüştür (Türkmen 2006: 147). Sahnoun'un ayrılmasından sonra siyasal hiziplerle ilişkiler daha da kötüleşmiştir. Yerine geçen ve daha bürokrasiye meyilli Ismat Kittani, hizip liderlerinin karargâhına gitmekten ziyade onları kendi yanına gelmesini beklemiştir (Lang 2002: 180).

5.2.4. ABD'nin Soruna Dâhil Oluşu

Soğuk Savaş yıllarında Etiyopya'da Sovyet destekli Mengistu Haile Mariam rejimi karşısında Afrika boynuzunun istikrarlaştırılması çabalarında Barre'ye destek olan ABD için Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle Barre'nin desteklenmesinin artık ABD'nin jeo-stratejik çıkarları için zorunlu olmadığı görülmüştür. ABD'nin finansal desteğinin olmaması, Barre'nin yozlaşmış rejimi etnisiteler arası iç çatışmayı beraberinde getirmiştir. 1991-92 yıllarında Somali'deki parçalanmışlığın, ABD'nin siyasal ve ekonomik çıkarlarına çok az tehdit oluşturduğu, Bush yönetiminin bu dönemdeki krizi aslında Somali'nin içsel sorunu olarak görme eğiliminde olduğu öne sürülmektedir (Western 2002: 119). Bununla birlikte, 1979'dan 1991'e kadar ABD'den 800 milyon doların üzerinde ekonomik ve askeri yardım alan Somali'nin ve Bab-ül Mendeb boğazının jeo-stratejik önemi, Soğuk Savaş geriliminin sona ermesiyle azalmış olmakla birlikte Gibbs'e göre Batılı savunma planlamalarında buraların öneminin tamamen yok olduğunu söylemek çok doğru olmayacaktır (2000: 44).

Haziranın sonlarında ABD'nin Kenya büyükelçisi Smith Hempstone Jr. Kenya-Somali sınırındaki mülteci kamplarını ziyaret ettiğinde gördüklerini cehennemden bir gün olarak tarif etmekteydi. Bu başlıklı telgraf ülkedeki liberal humanitaristleri harekete geçirerek Bush yönetiminin Somali üzerine eğilmesi yönünde baskı kurmuştur (Western 2002: 124). Başkanlık basın sekreteri Marlin Fitzwater, 1992 yaz ortasında BM'nin

yardım çabalarına destek verileceğini ve Somali'ye yardım için özel koordinatör Andrew Natsios'un atandığını duyurmuştu (Lang 2002: 165).

1992 Temmuzunda *The New York Times* gazetesinde Jane Perlez tarafından kaleme alınan makaleler ve Somali'ye ABD senatörlerinden Nancy Kassabaum ve Paul Simon'un ziyaretleri, çatışma ve kıtlığa dünyanın dikkatini çeken gelişmelerden biriydi. *The New York Times*'da (2 Ocak 1992'de) 'Somali'yi kendinden koruma' başlıklarının atıldığı bir dönemde Somali'deki krize ilişkin Amerikalıların dikkatini çekmede senatörler Nacy Kassebaum ve Paul Simon'un önemli etkisi olmuştur. Bu sırada BM genel sekreterliğine yeni atanan Butros-Gali, Somali'de iki büyük hizip olan Ali Mehdi ve Aidid ile siyasi uzlaşa sağlamak için özel temsilci göndermişti. Fakat uzlaşma teşebbüsleri sonuçsuz kalsa da medya bu ülkeye odaklanmaya devam etmiştir. Amerikan hükümetinin ise 1992 Temmuz sonlarında Başkan Bush'un gıda yardımı için hava ulaşımı sağlamaya karar vermesine kadar soruna dahil olmakta sınırlı kaldığı söylenebilir (Lang 2002: 159).

26 Temmuz 1992'de alınan 767 sayılı kararla ölüm üçgeni olarak nitelenen Somali'nin güneyindeki üç şehre yardım sağlama operasyonu amaçlanırken, 500 ABD askerinden oluşan birliğin bir arada konuşlandırılması da kararlaştırılmıştı (Butler 2002: 5). BMGK'nin gıda teslimi için askeri koruma sağlama teşebbüslerinden sonra Bush yönetimi gıda yardımını artırma ve 500 Pakistanlı askeri birliği taşımayı kabul etmiştir. Gali'nin yönlendirmesiyle BMGK, UNOSOM olarak bilinen ve daha sonra UNOSOM I olarak bilinecek büyük bir askeri birlik yetkilendirmiştir. Fakat BM niyetlerine yönelik şüpheleri artan Somalili liderlerin direnç göstermesi nedeniyle bu birlikler istenen ölçüde konuşlanamamıştır. BM kurumlarının acizliği Somali'de askeri hiziplerin gücünde gerçek bir etki göstermemiştir. ABD 1992 Kasımında insani yardım sağlamak için geniş bir askeri kuvvet konuşlanmasına karar vermiştir. Bush, yetkililere, misyonun yardım dağıtım merkezlerini korumayla sınırlı kalması görevi verirken, Genel Sekreter ise siyasi uzlaşma ve silahsızlanma için misyonun yetkisini artırma arayışında olmuştur. Kasım ortasına gelindiğinde UNOSOM askerleri havaalanıyla sınırlandırılmış ve gıda en gerekli yerlere ulaştırılmaktan uzak kalmıştır. Bu noktada savunma bakanlığı geniş

bir askeri konuşlanmayı desteklerken, Bush 25 Kasım'da askerlerini gönderme kararı almıştır (Lang 2002: 159, 166).

Böyle bir kararın alınmasında ve Bush yönetimini harekete geçirmede yukarıdakilere ek olarak şu unsurlar sıralanabilir. İlk olarak, başkan adayı Bill Clinton'un, Somali ve Bosna'daki başarısız siyaseti seçim kampanyalarında dillendirmesi ve Bush danışmanlarının müdahale yanlısı olmalarıdır (Türkmen 2006: 147-148). ABD başkanlık seçimlerinde insani kaygılarla ilgilenme ve böylece ABD'nin ihtiyaç duyduğu liberal motifler ön plana çıkarılmaya çalışılmıştı. Müdahalede etkili olan bir unsur da liberal insancıkların⁹³ kamuoyu gündemini hızla kontrol ederek özellikle Colin Powell gibilerin müdahale lehine seçici karşılama eğilimlerinin etkisi olmuştur (Howorth 2013: 11). 3 Kasım'da Bill Clinton'ın seçilmesiyle ekibindeki eski başkan Jimmy Carter'ın dış politika ekibinden birkaç kişi de bulunmaktaydı. Genel kanaat bu yeni yönetimin liberal insancıl dış politika gündemine yönelik belirgin bir değişiklik yapacağına ilişkindi (Western 2002: 134).

İkincisi, Bush'un ahlaki öfkesinin yanı sıra misyonunun yapılabilirliğidir (Western 2002: 114). Üstlenilecek harekâtın görece kolay ve çabuk sonuç alınabileceğinin umulması yani Somali'de sınırlı bir müdahalenin yeterli olacağının düşünülmesi müdahale kararında etkili olmuştur. Üçüncüsü, Bosna'da pasif tutumun olumsuz algılanmış olması Bush yönetimini Umut Harekâtı kararı almasına yönelten gelişmeler arasındadır (Türkmen 2006: 148). Dördüncüsü, Somali'de merkezi hükümetin olmamasının devlet egemenliği ilkesinin daha az çığneneceğini düşünmesidir. Beşincisi, ABD'nin müdahaleden korkmadığını ve Müslümanları da korumak için harekete geçebildiğini gösterme isteğidir. Altıncısı, medyanın teşvik etmesidir (Keskin 2009: 72). BM Somali misyonu yardım ve güç unsurlarını gerekli kılan barışı korumanın bir çeşidi olarak görülürken, 1990'da Siad Barre'nin

⁹³ İnsani müdahalenin etik boyutu iki açıdan incelenebilir: Tanımlayıcı ve normatif. Bunlardan tanımlayıcı etik, müdahale kararlarını savunan belirgin ahlaki inançları ve fikirleri ifade ederken, normatif etik, insani müdahalenin oluşumunda uygulama ve çıktıların değerlendirilmesine katkı sunmaktadır. 1990'ların ilk yarısı boyunca Somali örneği üzerinden müdahalenin ahlaki zorunluluğu, çoğu söylemin iskeletini oluşturmuştur. Bu tartışmalarda tutucu realistler, insani müdahale karşıtlığında birleşirken, liberal idealistler, ABD dış politikasının bir aracı olarak genişletmeye yönelmişlerdir. Bu çerçevede Clinton'a seçimi kaybetmesinden sonra George Bush yönetimi, 1992 Kasımında Somali'ye müdahale kararı almıştır (Lang 2003: 2-4).

devrilmesinden sonra ülkedeki çatışmaların duyurulmasında medyanın önemli bir işlev gördüğü dile getirilmektedir (Butler 2002: 5). Televizyonların Somali'deki kıtlık dramına dikkat çekerek kamuoyu ve hükümetlere cevap vermeye zorlaması Bush yönetimini de etkilemiştir (Strobel, <http://www.ajr.org/>, 14 Mart 2013'te erişildi). Özellikle CNN etkisinin aşırı basitleştirme yapılamayacak kadar önemli olduğunu düşünen Western, yönetime sunulan görüşlerin değerlendirilmesinde kritik önemi haiz bu faktörün bilginin yayılması ve toplanmasını sağlayıcı bir forum niteliğinde olduğunu hatırlatmaktadır (2002: 140-141). Yedincisi, Konseyin de daha aktif rol almasını sağlayan CNN'nin etkisiyle birlikte oluşan yoğun kamuoyu baskısı (Malone 1998: 79).

Son olarak, hem Clinton hem de Bush yönetimleri, müdahalenin etikliği noktasında kesin bir şey söylemeseler de eylemlerinde iki öğenin varlığı aşikârdı: Açları beslemek ve bir ulusu yeniden inşa etmektir. Hem Bush hem de Clinton yönetimleri kendilerini Somali'deki problemi çözme konusunda kendilerini sorumlu hissetmişlerdir (Lang 2002: 162-163). Somali'ye maddi ve stratejik çıkarları risk altında olmaksızın müdahale kararı alan ABD Başkanı George Bush'un aksine halefi Clinton'un tutumu, müdahale öncesi ve sonrasında farklılık göstermiştir. Özellikle müdahaledeki kayıplardan sonra ekonomik ve stratejik çıkarların risk altında olmaksızın müdahale etmeye dayalı normun, siyasal maliyetleri ve ABD askerlerinin kayıpları karşısında kabul edilemez olduğu kanısına varacaktır (Glanville 2011: 1).

5.2.5. 3 Aralık 1992-4 Mayıs 1993: Birleşik Görev Gücü

İçerde medya ve kamuoyu desteğini alarak müdahale için içsel meşruiyetini sağlayan ABD, uluslararası meşruiyet elde etmek için BM misyonu çerçevesinde ve Amerikan komutası altında bir müdahale istemekteydi. Bu doğrultuda ABD Dışişleri Bakanı Lawrence Eagleburger, Gali'ye BM şemsiyesi altında düzenlenecek bir insancıl müdahaleye 30 bin kişilik kuvvetle Umut Operasyonu'nun (*Operation Restore Hope*) bir parçası olarak Somali'ye askeri bir müdahaleye katılmaya hazır olduğunu iletmisti (Türkmen 2006: 148). Bu teklife BM olumlu cevap vererek 7. Bölüme atfen 794 sayılı kararı almıştır (Bozkurt, Kanat ve Yalçiner 2008: 274). Somali'deki tüm taraflara, BM ve insani yardım ajanslarının çalışmalarını kolaylaştırma ve güvenliğini sağlamak için

tüm gerekli tedbirlerin alınması talebinde bulunulurken, Somali’de insani yardım operasyonlarının başarıya ulaşabilmesi için gerektiğinde üye devletlere kuvvet kullanma yetkilendirmesi de yapılmaktaydı (S/RES/794 1992).

Söz konusu BM kararına bakıldığında, öncelikle Somali’deki çatışma ortamının insanlık trajedisine sahne olduğu belirlenmiştir. İkinci olarak, BM tarafından gerçekleştirilen zorlayıcı olmayan çabalar yardım gönderiminin teslimini sağlamada ve ulusal uzlaşının sağlanmasında başarısız olduğu görülmüştür. Üçüncü olarak, BM’nin doğrudan komuta ve kontrolü altındaki askeri güçlerle ilişkili çeşitli hükümleri içeren kararın 42. maddeyle ilişkili olduğu öne sürülmektedir. Mesela karar, UNOSOM I personelini genişletirken, üye devletlerin yanı sıra genel sekreterliği de müdahale edilen devletteki askeri güçlerin geri çekilmesini sağlama ve insani yardım için güvenli bir çevre oluşturmak için bütün gerekli tedbirleri kullanma yetkisi vermektedir (Murphy 1996: 239).

Birleşik Görev Gücü (UNITAF) yetkilendirmesinde bulunan 794 sayılı karar, Libya’da işleyen bir devlete karşı alınan 1973 sayılı karardan farklı olarak Somali’de merkezi hükümetin bulunmaması üzerine alınmıştı (Bellamy 2011: 263-264). Somali’deki insancıl krizin kuvvet kullanılmasının sebebi olarak gösterildiği karar, bu özelliğiyle bir ilki teşkil etmekle birlikte, bu karar alınırken sadece ABD ve Cape Verde, krizin bölgesel etkilerine değinmişler, diğer üyeler insancıl boyutunu ön plana çıkarmışlardır (Türkmen 2006: 149). Bush, 4 Aralık 1992 tarihli konuşmasında; kararın Somali halkına yardım için alındığını, kendileri ve müttefiklerinin Somali’de güvenli çevre oluşturarak hem açlıktan mustarip insanlara gıda ulaşımının sağlanması hem de BM barışı koruma güçlerine misyonu güvenli şekilde teslim ederek çekilmeyi amaçladıklarını belirtmişti. Misyonun gerektiği kadar sürdürüleceğini, bu yüzden operasyonun sınırlı olduğunu vurgulayan Bush, ancak bunun silahlı çetelere toleranslı olmayı gerektirmediğini belirtmiştir (<http://www.presidency.ucsb.edu>, 23 Haziran 2015’te erişildi).

30 ülkenin katılımıyla ABD'nin öncülüğünde oluşturulan birleşik eylem gücü Umut Operasyonunu yerine getirmek için yaklaşık 28 bin ABD ve müttefik askeri⁹⁴ 8 Aralık 1992'de Somali'ye konuşlanmıştır. Yeni adıyla Birleşik Görev Gücü (UNITAF) başkent Mogadişu'nun kontrolünü sağladıktan sonra bunu ülke geneline yaymaya çalışmıştır. 1993 Ocağında Başkan Bush Somali'ye ulaştığında, BM'nin kurumsal inşayı başlatma ve insani yardım koşullarında yapamadıklarını güçlü ABD askeri başarıyor görünmüştür (Lang 2002: 159). Çünkü Kismayo, Baidoa ve kuzeydoğuda çatışmalar tüm hızıyla devam ederken, ABD destekli UNITAF merkez ve güneydeki sekiz büyük yardım merkezinde güvenliği sağlamıştı. Bununla birlikte USC grupları arasındaki rekabeti sona erdirmek için 1992 Aralığında Aidid ve Mehdi bir barış anlaşması imzalamışlardı. Ancak 1992 Aralığında ateşkes bozulduğu gibi kuzeydoğuda SNA ve SSDF savaşırken, güneyde SNF'nin SNA ile mücadelesi devam etmiştir. 1993 başlarında UNITAF gayri resmi silahsızlanma kampanyası başlatmış, başkentte ve Kismayo'da asker sayısını artırmıştı. 1993 Şubatında Kismayo'ya yönelik SNF saldırılarını UNITAF ilk zamanlarda geri püskürtmeyi başarsa da bu uzun sürmemiş ve sonraki ayda SNF kontrolü sağlamıştır (Country Information and Policy Unit 2001: 7).

Bu başarısızlıkta, yerel liderlerle işbirliği ve misyonun görev süresiyle ilgili BM ve ABD arasındaki uyuşmazlık göze çarpmaktaydı. Çünkü Bush yönetimi yardım operasyonunu gerçekleştirip Somali'yi BM'ye devretme çabasındaydı (Türkmen 2006: 151). Gali'nin UNITAF'ın, hizipleri ateşkese ve silahsızlanmaya zorlama yani misyonun amaçlarının genişletilmesi isteği, ABD yönetimlerince benimsenmeyip müdahalenin insani görevle sınırlı kalması tercih edilmiştir (Karns ve Mingst 2004: 277).

Çökmüş devlet sisteminde kurumları tekrar inşa etmeye yönelen Gali ayrıca Addis Ababa'da⁹⁵ Ocak 1993'te 14 milis lideriyle ateşkes ve silahsızlandırma

⁹⁴ Bu karar doğrultusunda TBMM'deki 8.12.1992 tarih ve 204 sayılı karar ile Türkiye de Somali'ye asker göndermiştir (Bozkurt, Kanat ve Yalçın, 2008: 274). 9 Aralık 1992'de 1.300 ABD deniz gücü Mogadişu'ya çıkarma yaparken haftalar içinde 25 bin ABD askeri Somali'ye gelmiştir (Western 2002: 112).

⁹⁵ Aslına bakılacak olursa Somalili hiziplerle 1991'den 2004'e 17 barış konferansı düzenlenmiştir. Uluslararası kamuoyunun destek verdiği konferanslar ise, 1992 Cibuti, 1993 Addis Ababa, 1997 Kahire, 2000 Arta ve 2002-2004 arasındaki Nairobi konferansları olmuş, ancak, barış anlaşması ya da

konusunda anlaşmaya varmıştı. Bununla insancıl sebeplerle girişilen umut hareketinin polisiye niteliğe dönüştüğü öne sürülmüştür. UNITAF tarafından yürütülmesi öngörülen I. Addis Ababa Konferansı mutabakatına uyulmaması üzerine Gali, II. Addis Ababa Konferansını yine aynı milis liderleriyle 11-13 Mart günleri arasında başlatmış ve 27 Mart 1993'te taraflar arasında anlaşma sağlanmıştır. Anlaşmaya göre, Somali'de bir ulusal hükümetin oluşturulması için Geçici Ulusal Konseyin kurulması ve silahsızlandırma sürecinin de üç ay içinde tamamlanması kararlaştırılmıştı (Türkmen 2006: 151-152; Rutherford 2008: 123).

5.2.6. Mayıs 1993-Mart 1995: UNOSOM II

II. Addis Ababa Konferansı sonrası varılan anlaşmanın misyonun genişletilmesi yönünde bir BMGK kararı da gerektirdiğini düşünen Gali, Clinton yönetiminin de desteğini alarak 814 sayılı kararın alınmasını sağlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde BM barış inşası misyonunun da ilk simgesi olarak görülen (Türkmen 2006: 152) 26 Mart 1993 tarihli 814 sayılı karar; ABD'ye tam destek sağlayarak ulus inşası kararını⁹⁶ kapsayarak bir nevi misyonun mandasını genişletmeyi, siyasi uzlaş, polis ve yapısal sistemlerin yeniden kurulmasını, ülkenin mayınlardan temizlenmesini, tarafların Addis Ababa Anlaşması çerçevesinde ateşkes ve silahsızlanmalarını sağlamak ve ülkede güvenlik ortamının oluşturulmasını öngörmekteydi. UNOSOM kuvvetlerini genişletmeyi (UNOSOM II) de öngören bu kararla mukayese edildiğinde; 794 sayılı kararın (10. paragrafı) yardım operasyonlarının güvenliğini sağlamak için devletlere gerekli tedbirleri kullanma yetkisi verirken, misyonun başarısı için silahlı güçlere bütün gerekli gücü kullanma şeklinde özel emirler veren ilk karar 814 sayılı karar olmuştur (Murphy 1996: 238-239). Benzer bir mukayese yapıldığında, UNOSOM I ile insani yardımda bulunma ve ilk kez ateşkesi gözlemlemek ana hedef iken, UNOSOM II ile insani yardım için bir güvenli ortam oluşturma hedeflenmiştir (Bellamy ve Williams

geçici bir hükümet kurmayı amaçlayan bu konferansların hiçbiri işleyen hükümet kurmaya muvaffak olamamıştır (Elmi 2012: 46).

⁹⁶ BM, ABD gibi müdahalecilerle Somali halkı ve liderleri arasındaki çatışmalar şeklinde cerayan eden müdahalede iki normatif unsur ön plana çıkmıştı. 1) Gıda tedariki yollarının ve dağıtım merkezlerinin korunması ve insani yardım sağlama, ABD'nin ilk müdahalesinde vurgulanan başlıca argümanlar olmuştu. Askeri güçlerle bunu başaramayınca NGO'ları koruyarak bunu yapmaya çalışmışlardır. 2) Gevşek biçimde tanımlanan ulus inşası, BMGK kararıyla müdahale yetkisi yeniden tanımlandığında müdahalenin önemli bir parçası olmuştur (Lang 2002: 161).

2013: 98). UNOSOM II'nin, o döneme kadarki BM'nin en geniş barışı koruma operasyonu olmasının ötesinde çatışan tarafların rızası olmaksızın barışa zorlayan ilk operasyon olarak gösterildiği de olmuştur (Country Information and Policy Unit 2001: 7).

4 Mayıs 1993'te UNITAF, yasal olarak BM'ye UNOSOM II adı altında geri teslim edilmiş ve 29 ülkeden askerin katıldığı çok taraflı güç olan UNOSOM II'nin sivil yönetimine Amerikalı Amiral Jonathan Howe, askeri komutasına ise Türkiye'den Korgeneral Çevik Bir atanmıştı (Slim ve Visman 1995: 159). 814 sayılı karar çerçevesinde gelmesi beklenen 28 bin kişilik (33 ülkeden 20 bin askerle, 8 bin lojistik personelden oluşması beklenen) kuvvet, daha oluşturulmadan ABD birliklerinin çekilmesiyle (ABD'nin katılımı 5 bin askerden ibaretti) 18 bine düşmüştü. Zaten UNITAF'daki asker sayısı ile karşılaştırıldığında oldukça düşük askerle katılan ABD'nin, BM güçleri dışında Somali'ye üç ayrı askeri birlik (Quick Reaction Force, Delta Force ve Army Rangers) konuşlandırması da sorunlara yol açmıştır (Türkmen 2006: 152-153; Karns ve Mingst 2004: 278).

5 Haziran 1993'te Aidid'e bağlı milisler, silahsızlanma sürecinin bir parçası olarak denetim yaptıkları sırada 24 Pakistan uyruklu BM askerini öldürmeleri, BM barış operasyonları için önemli bir meydan okumaydı (Bellamy ve Williams 2013: 107). Bu saldırıdan sonra 6 Haziran 1993'te 837 sayılı kararı alarak sorumlulara karşı her türlü tedbirin alınmasının ardından Aidid ile BM arasındaki çatışma artmıştır. Kadın ve çocukları kalkan olarak kullanan ve sivil halkın desteğini alan Aidid'in gerilla savaşı karşısında BM güçlerinin kendisini savunması sırasında sivilleri öldürmesi halkın düşmanlığına sebep olmuştur (Türkmen 2006: 153). Aidid ele geçirilemediği gibi Aidid güçleri 100'den fazla sivili öldürürken, 8 Ağustos'ta 4 ABD askerini öldürmüşlerdi. 22 Ağustosta kara mayınlarıyla 6 Amerikan askerinin daha ölmesi üzerine Clinton delta gücü ve ordu komandolarını göndermişti (Glanville 2011: 10). Ayrıca gizli ajanlar onun izini sürecekti ve başına da 20 bin dolar ödül biçilmişti. Fakat Mogadişu'da eski bir polis şefi olan Aidid bu birliklere yakalanmamayı başarmıştı (Lang 2002: 160).

Somali'den çekilme yönünde Kongre'nin Clinton yönetimine baskı yapması üzerine ABD Dışışleri Bakanı Warren Christopher'ı, Gali'ye operasyonun insancıl yönünün ağırlık verilmesi ve bunun için Aidid'i kovalamaktan vazgeçilmesi ve onun başka ülkeye sınır dışı edilmesini teklif etmeye yöneltmiştir. Ancak Genel Sekreter, bunu 837 sayılı karara aykırı bularak karşı çıkmıştır. BM ve ABD arasındaki bu görüşmeler sürerken, BM'den bağımsız Somali'ye sevk edilmiş Amerikan komando birliği Aidid'in Olimpik Otel'de olduğunu haber almasıyla BM ve Beyaz Saray'a da haber vermeden 3 Ekim'de General Garrison komutasında bir baskın düzenlemiştir. 16 saatlik çatışmada ABD, 18 ölü, 1 rehin ve 84 yaralı verirken, 500 Somalili de hayatını kaybetmiştir. Bu olaydan sadece 4 gün sonra Başkan Clinton, bütün Amerikan askerlerinin 6 ay içinde geri çekileceğini açıklamıştır (Türkmen 2006: 153-154; Bellamy ve Williams 2013: 107). Clinton, Somali'den askerlerini geri çekilmesiyle ilgili Kongre'de şu mesajı paylaşmıştı: “Bir insani misyon doğrultusunda Somali'ye gittik. Anarşi ortamının kötüleştirdiği iç savaşın doğurduğu açlık riskine karşı yaklaşık 1 milyon kişiyi kurtardık. 350 bin kişi öldükten hemen sonra harekete geçtik. 1 milyon kişi ölmesin diye gittik” (Lang 2002: 167).

Bu gelişmeler yaşanırken, ülke içindeki çatışmalar da sürmekteydi. 1993 Kasımında Mehdi, Aidid karşıtı 12 hizipten oluşan ve içlerinde USC, SSDF, SNF ve USF ve SDA'nın da bulunduğu hiziplerle birlikte Somali Kurtuluş İttifakı'nın (*Somali Salvation Alliance*) lideri olmuştur. 1994 Martında Nairobi'de Aidid ile Mehdi arasında bir ateşkes anlaşması imzalanmasına karşın her iki taraf da bunu yerine getirmemiştir. Aynı zamanda 1994 Nisanında, Somaliland'den SNM ve 1993 Addis Ababa Anlaşması'nın imzacılarını bir araya getirmeyi amaçlayan girişim başarısız olduğu gibi, Somaliland'de SNM içindeki ayrışmaları artırmıştır. 1993 Mayısında Somali'den ayrılma kararı alan Somaliland'de Somali Cumhuriyeti'nin ve İngiliz Somaliland'in eski başbakanı Muhammed İbrahim Egal buranın devlet başkanı olmuştur. Egal'in selefi Abdurrahman Ahmed Ali Tur'un Somaliland'i Somali'ye yeniden entegre etme çabalarına Egal şiddetle karşı çıkmıştır. Güneyde 1993 sonunda Aidid'in SNA'sı Merca'nın kontrolünü ele geçirdiğini duyurmuştur. Mogadişu'da 1994 Haziranında Aidid ve Mehdi güçleri arasında çatışmalar sürerken, 1994 Temmuzunda Aidid'in Hawadle klanından Beled Weyne'yi ele geçirerek 1995 Nisanına kadar buradaki

kontrolünün sürdüğü ancak Nisan ayında buranın yeniden USC'nin eline geçtiği görülmüştür. 1994 Ekiminden itibaren 1995 Ocağına kadar Mehdi'nin üyesi olduğu Abgal klanı ile Murosade klanı arasında bir anlaşma yapılana kadar, aralarındaki çatışmalar sürmüştür. Ayrıca 1994 Aralığında Kismayo limanının kontrolü için Harti ve Marehan klan üyeleri arasında ve havaalanı ve liman kontrolü için Habr Gedir (Hawiye) klanıyla rakip USC/SNA arasındaki mücadele sürmüştür (Country Information and Policy Unit 2001: 8).

Somali'deki duruma ilişkin genel sekreterin raporundan sonra 4 Kasım 1994'te BMGK, UNOSOM II'nin tüm unsurlarıyla düzenli bir şekilde geri çekilmesini⁹⁷ kararlaştırmış (Murphy 1996: 236) bunun için son tarih olarak 31 Mart 1995'i göstermiş ve 1995 Mart başında tüm UNOSOM personeli ülkeyi terk etmiştir (Country Information and Policy Unit 2001: 8). BM güçleri, yardım ajanslarının kolayca gıda sağlayabilmelerini sağlama dışında kurumlar inşa edemeden ve sosyal çatışmaya çözüm getirmeden nihai olarak 1995 Martında ülkeden ayrıldıktan sonra (Lang 2002: 160) ülke, düzen unsurunu sağlayamayan ve devlet olma vasfından uzak bir yapı konumundaydı. Ülkenin geleneksel sosyal yapıları olan örfi hukuk (xeer) ve klan sistemi ve kan parası (diya) normları ise klan liderlerinin merkezi bir rol oynadıkları düşmanlık ve şiddeti barındıran sisteme hizmet etmeyi sürdürmüştür (Moller 2009: 13).

Belli ölçüde Somaliland hariç tutulursa, ülkede yönetim fonksiyonu işlemez halde kalmış ve merkezi bir hükümetin yokluğunda ülkede içsel bölünmeler devam etmiştir. Örneğin BM güçleri ayrıldıktan sonra Mogadişu havaalanının kontrolü için Aidid ve Mehdi güçleri arasındaki mücadele sürmüştür. 1996 başında Aidid ile Ali Mehdi arasındaki çatışmalar güçlenirken, Aidid güçleri Huddur'u ele geçirmişlerdir. 1996 Haziranında 15 Aidid yanlısı hizbin bir araya geldiği konferansta Aidid Somali'nin devlet başkanı olarak sunulsa da Aidid'in başkanlığına Mehdi ve Ali Ato karşı çıkmış ve Libya haricinde uluslararası tanıma da gerçekleşmemiştir. 1996 Temmuzunda ise, Mogadişu'daki çatışmalarda yaralanan Aidid, 1 Ağustos 1996'da

⁹⁷ Belçika, Fransa ve İsveç UNOSOM II'den askerlerini 1993 sonunda; Almanya, İtalya, Norveç ve Türkiye 1994 Martında çıkarmış, son çekilme ise 2015 Martına kadar tamamlanmıştır (Ramsbotham ve Woodhouse 1996: 213).

ölmüş, yerine ise oğlu Hüseyin Muhammed Aidid SNA'nın başına geçmiştir (Country Information and Policy Unit 2001: 8-9).

Sonuç olarak bakıldığında, UNOSOM'un ayrılmasından sonra, geçici federal hükmet çabalarına karşın Somali uzun süre çökmüş bir devlet olarak kalmıştır. 1990'ların başındaki ortam, ülkeyi yaklaşık 20 yıl etkisi altına alacak gelişmelere zemin hazırlamış ve bu süreçte yerel gruplar kendi çıkarlarını korumak ve geliştirmek için mücadele etmişlerdir (Menkhaus 2006/07: 82). Bundan sonraki Somali krizine yönelik uluslararası çabalara bakıldığında ise, Somali'de dört unsurun varlığıyla karşı karşıya kalındığı görülmektedir: İç çatışma, deniz haydutluğu, fundamentalizm ve kalkınma sorunları (Marangios 2012: 7).

5.3. Değerlendirme: BM Neden Başarısız Oldu?

Müdahalenin neden başarısız olduğuna geçmeden önce Somali müdahalesini farklı ve tamamen olumsuz görmeyen bakış açılarının çok az da olsa olduğunu hatırlatmak gerekir. Örneğin, Somali'deki müdahale, BM'nin rolüne ilişkin olarak küresel değerlerin daha fazla ortaya çıkarılması bağlamında değerlendirilebilmektedir (Lang 2002: 155). Bazıları, meşru siyasal kurumlar ve sivil düzen eksikliğindeki yabancı yerlere müdahalelerin görünmez tehlikelerini önemsemeyen uluslararasıcılığın, medya tarafından küçük düşürülmeye çalışılarak çarpıtıldığını düşünürlerken, bazıları da yerel siyasette karmaşıklık oluşturduğu gerekçesiyle eleştirilen ABD'nin, insani liderlik ve Amerikan istisnacılığında Somali olayı ile yeni bir sürece girildiği için takdir etmektedirler (Crocker, <http://www.pbs.org/>, 5 Haziran 2013'te erişildi).

Benzer şekilde, çok taraflı müdahale, insani eylem ve yeni dünya düzeninde ABD askeri gücünün rolü, barışı koruma ve barış yapmayla ilgili çok sayıda dersler içerdiğini vurgulayan Menkhaus; UNOSOM'u değerlendiren gözlemcilerin, UNOSOM'un ulusal uzlaşısı ve devlet inşası teşebbüslerinde başarısız olduğu, Somali'deki başarısızlığın özellikle ABD olmak üzere başka yerlerde ulus inşasında güçlü bir isteksizlik oluşturduğu ve başarısız devletlerin tüm kurumlarının

canlandırılmasının ayak işleri olarak görüldüğü şeklindeki değerlendirmelerini devlet inşası ve yönetişime ilişkin olumlu etkiye sahip müdahalenin mirasını görmezden geldiklerini öne sürmektedir. Bunu savunurken de gerekçe olarak, ülkenin savaş ekonomisinden meşru iş aktivitelerine yönelmesine katkı sunduğunu, hatta yerel güç ilişkilerinin yanı sıra hukuk kuralları ve güvenlikte yerel çıkarların yeniden şekillendirilmesine yardımcı olduğunu iddia etmektedir (2006/07: 81-82).

Dönemin ABD Başkanı Clinton'ın bile başarısızlıkta sorumluluğu kabullendiği Somali müdahalesine ilişkin olarak bazıları ise başta UNICEF olmak üzere BM bünyesindeki çeşitli yardım örgütlerinin kıtlık, hastalık ve kötü beslenmeyle mücadelede başarılı sonuçlar aldıklarını öne sürmektedirler (Türkmen 2006: 155-156). Bu müdahalenin 250 binden fazla insanın yaşamını kurtarması bakımından tamamen başarısız olmadığını savunanlar olsa da diğerleri daha eleştirel yaklaşarak kaçan fırsatlar ve realistik olmayan beklentiler açısından bakmaktadırlar (Lang 2002: 160-161). Bu doğrultuda Somali'ye yönelik müdahalenin başarısızlığına ilişkin argümanlar belli parametreler çerçevesinde sınıflandırılarak incelenebilir.

5.3.1. Dış Müdahalenin Güvensizlik Yaratması

Somali'de müşterek kuvvet kullanımını insani müdahale olarak değerlendirenlerin yanı sıra bunu kendine özgü görenler de vardır. Buna ilişkin argüman olarak, Somali'deki durumun bir devlete karşı tehdit ve saldırı oluşturmadığı, BMGK'nin insani gerekçelerle kuvvet kullanımına izin verme yetkisi bulunmadığından hareketle verilen kararın uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu tespiti gösterilmektedir (Bozkurt, Kanat ve Yalçın 2008: 274).

794 sayılı BMGK kararı açık ve kesin bir biçimde insancıl sebeplerle kuvvet kullanımına onay vererek insancıl müdahale noktasında bir ilki teşkil ettiği söylenmekle birlikte bu karara gerekçe olarak bazı Konsey üyelerinin Somali'de yasal bir hükümetin olmayışını ön plana çıkarmaları Somali'de meşru bir hükümet olsaydı yine de müdahale edilip edilmeyeceğini belirsiz bırakmıştır (Türkmen 2006: 156-157). 794 ve 814 sayılı kararlarda Somali krizinin mülteci akını gibi komşu ülkelere etkisine değinilmemesi bir

eksiklik olarak görülmüştür. Bu hususun ciddiyeti, 1994'ün sonunda BM güçlerini Somali'den geri çekmeye karar verdiğinde, komşu ülkelerde halen 460 bin Somalili mültecinin bulunmasından anlaşılabilmektedir (Murphy 1996: 240).

1991 boyunca ve 1992'nin ilk dönemlerinde BM'nin insani tepkisinde tereddüt, durgunluk ve gerileme görülmüştür. Somalililerin ihtiyaçlarını karşılamada başarısız olan BM, 1993'te ülkeye derinden müdahil olduğunda Somalililerce güvenilmez olarak görülmüştür. Bu durum, Genel Sekreterle, Genel Sekreterin Özel Temsilcisi ve Somali krizinde etkili rol oynayan Büyükelçi Sahnoun arasındaki anlaşmazlıkta da görülebilmektedir. 1992 Ekiminde, BM'nin yetersiz cevap verdiği şeklindeki eleştirisi yüzünden istifaya zorlanmadan önce (Slim ve Visman 1995: 153) yerel liderlerle diyalog kurabilen Sahnoun'un, siyasi uzlaşma bağlamındaki çabaları Genel Sekreter tarafından göz ardı edilerek diplomatik çözümden uzaklaştırılmıştı (Türkmen 2006: 155). Sahnoun raporlarında, BM'nin çatışma ve kıtlığa yaklaşımındaki zorlukları vurgulamaktaydı. Öncelikle NGO'ların 1991 ve 1992 boyunca yardım sağlamalarına karşın gıda yardımı teslimini koordine etmede BM'nin başarısız olduğu görülmüştür. Çünkü, Mogadişu dışına yok denecek kadar az yardım ulaşmaktaydı. İkinci olarak, BM merkezinin bürokratik yaklaşımı, UNOSOM'un misyon başarma yeteneğini baltalamaktaydı. Kıtlık ve devlet-içi çatışmanın ortasında gerekli olan hızlı eylem BM bürokrasisince⁹⁸ engellenmekteydi. Son olarak, Sahnoun'un, Aidid ve Mehdi arasında 500 Pakistanlı askeri taburun konuşlandırılması için bir ay boyunca anlaşma sağlamak için uğraşmasının ardından 10 Ağustos'ta Aidid'e bunu kabul ettirmişti. Ancak birkaç hafta sonra hem Aidid hem de Sahnoun BBC radyosundan BM'nin ekstra 3 bin askerlik tabur konuşlandıracağını duymaları hayal kırıklığı olmuştur. Bu, BM kararı alınırken Somalili hiziplerin siyasi varlığının dikkate alınmadığını göstermektedir. Aidid gibi hizip liderlerinin suçlu kabul edilip bunların varlığını dikkate almayan bu müdahaleyi kolayca sömürgeci rolüne düşürmeye yetmiştir. Bu ise zaten 19. yüzyılda emperyalizm

⁹⁸ Howard çalışmasında, müdahalenin başarısını etkileyen bir unsur olarak da örgütsel öğrenmeyi ön plana çıkarmaktadır. Neo-realistlerin ve neo-liberallerin varsayımlarında yapıların aktörlerin davranışlarını belirlediğini, buna karşın konstrüktivistlerin aktörlerin ve yapıların karşılıklı olarak birbirlerini etkilediklerine ilişkin savlarının yanı sıra çoğu konstrüktivistin siyasi sonuçlara bakmaktan çekinirken, Howard, BM barışı koruma operasyonlarının sonuçlarına eğilmektedir. Söz konusu sonuçlar ise BM bürokrasisindeki bazı lider ve üyelerin fikir, politika ve anlayışlarının bazen değişebileceğine işaret eder. Örgütsel öğrenme ise bilginin birikimi ve analizini, barışı koruma misyonunun farklı bölümleri arasında koordinasyon, iç savaş sonrası ortamın organize edilmesi ve kriz esnasında örgüt komutasının organizasyonundaki liderliğin uygulanışını içerir (Howard 2009: 14-16).

ve 20. yüzyılda süper güç rekabetinin yaşandığı bir ülkede, bunun güçlü bir şekilde yankılanması kaçınılmaz olmuştur (Lang 2002: 184-185).

Benzer algılama, 9 Aralık 1992’de ABD güçlerinin 28 bine ulaştığı ve 29 ülkenin ek asker gönderdiği Umut Operasyonu’nda da görülmektedir. ABD’nin eski Somali büyükelçisi Robert Oakley, Bush tarafından operasyonu yönetmekle görevlendirilmişti. Aslında başlangıçta ABD’nin düzenlediği müdahaleye Aidid’in hoş karşıladığı vurgulanırken, bunun Amerikan petrol şirketi Conoco ile yakın ilişkilerinden kaynaklandığı öne sürülmektedir. Aidid bu nedenle Conoco’nun kendisiyle Oakley ve ABD güçleri arasındaki ilişkileri geliştireceğini umarken, BM’ye ve BM Genel Sekreteri Gali’ye düşmanca bakmaktaydı. Bu husumet daha önceye uzanmaktaydı. BM Genel Sekreteri olmadan önce Mısırlı bir diplomat olan Gali, Barre diktatörlüğünün destekçisiydi ve bundan daha da önemlisi 1991’de Mısır’ın öncülüğünde gerçekleştirilen Somali siyasal unsurlarını bir araya getiren toplantıda Aidid’in rakibi Mehdi, Somali’nin başkanı olarak ilan edilmişti (Gibbs 2000: 45).

Aynı şekilde, UNOSOM I’in yerine ülkede şiddetin tırmanması üzerine devreye sokulan UNOSOM II, kendisinden beklenen başarıyı yakalayamamasında, çoğunluğu ABD askerlerinden oluşan güç unsurlarının, yerel güçlerin çoğunluğunca işgalci bir güç olarak görülmesi ve bunun içindir ki işbirliğinden kaçınmaları etkili olmuştur. Düzeni sağlama adına bazen aşırı güç kullanımının da bu algılamaya etki ettiği söylenmektedir. Bu yapıyla, Soğuk Savaş sonrası dönemde devlet-içi çatışmalarda BM sisteminin verimsizliğini gösteren örneklerden birisini teşkil etmiştir (Yılmaz 2015: 55-56).

Müdahaleye ilişkin bir başka siyasal görüş özellikle Aidid hizbi olmak üzere Somali halkının güçlü bir direniş göstermesi olmuştur. Aidid müdahaleye katılanların çoğu tarafından suçlu görülse de aslında eylemleri özellikle onun yasadışı ilan edilmesinden sonra büyük bir Somalili grubun Aidid’in peşinden gitmesini beraberinde getirmiş, bu ise ABD ve BM’nin siyasal varlığını zorlamıştır. Aidid’in radyo kullanımı müdahaleye zarar veren önemli bir unsur oluşturmuştur. Aidid’in Batılı güçlere karşı direnebildiğini göstermesi onu bir kahraman yapmaktaydı (Lang 2002: 182-183). Ayrıca BM güçlerinin, Aidid’i yakalamak ve cezalandırmak için görevlendirilmesi bir

yandan insancıl hedeften uzaklaştığı ve BM'nin kendisinin düşman olarak algılanmaya başladığı eleştirilerini beraberinde getirmiştir (Türkmen 2006: 155). BM ise sonunda Aidid'in başına konan ödülü kaldırmış, hatta onun Mehdi ile 1994 Şubatında görüşmesini desteklemiştir. Bu görüşmeler Addis Ababa Anlaşması'nın yerini alan bir anlaşma ile sonuçlanmış ve bunlar Aidid gibi hizip liderlerine daha da güç vermiştir (Lang 2002: 184).

5.3.2. Müdahale Eden Aktörün Yaşadığı Sorunlar

ABD deniz donanması 1992 Aralığında Somali'deki kıtlığa yardımı koruma amaçlı bu ülkeye ulaşmıştı. Ancak bunun, çok az norma ve angajman kurallarına dayalı ve uzun dönemli istikrarı sağlamaya ilişkin ciddi planlar yapılmadan gerçekleştirildiği öne sürülmektedir. ABD güçlerinin bir milis güçle savaşa çekilerek 1993 Ekiminde *Kara Şahin Düştü* kazasına ve 18 ABD askerinin ölümüne⁹⁹ neden olması bunu doğrulamaktadır. Stratejik nedenin eksikliğinde, iç baskılar üzerine Clinton ABD askerlerini çekmiştir (Western ve Goldstein 2011: 50). ABD'nin Somali'den geri çekilmesiyle ilgili geleneksel akıl, Amerikan çıkarlarının risk altında olmadığı çok uzak yerlerde Amerikalıların öldüğü imajına dayanmaktaydı (MacFarlane ve Weiss 2000: 136).

Clinton yönetiminin, 1993 Martında ulus inşasına soyunduğunu açıklaması ve 1993 Eylülünde savaş lordlarından birisi olan Aidid'e yönelik bir av başlatması, 1993 Ekiminde ABD askerlerinin trajik ölümüyle sonuçlanması, eski Bush yönetiminin ve cumhuriyetçilerin demokratlara yönelik ABD'nin ulusal çıkarları için kaygı gütmeyen idealistlik politikalar izlemekle suçlanmasını beraberinde getirmiştir (Lang 2003: 4). Bunun içindir ki, yetersiz bir askeri kapasite ile ulus inşası görevi üstlenme ve Clinton'un "iddialı çok taraflılık (assertive multilateralism)" adına ve hedefin Aidid'i pasifize etmek olduğu şeklinde ve bir savaş misyonuna ancak büyük bir risk altında

⁹⁹ Müdahalenin insan yaşamı bakımından maliyetine bakıldığında, UNOSOM I'de 8, UNITAF'da 17 asker (8 Amerikan, 4 Belçikalı, 2 Fransız, 1 Faslı, 1 BAE'nden ve 1 Kanadalı) ve UNOSOM II'de ise 143 askeri personel, 3 uluslararası ve 1 yerel personel hayatını kaybetmiştir. Ayrıca tüm bu müdahalelerde 10 bin Somalilinin ya yaralandığı ya da öldüğü tahmin edilmektedir. Örneğin, 100 Somalili UNITAF sürecinde kaza sonucu öldürülmüştü. UNOSM II'de de 1500 Somalili kaza sonucu öldürülürken, 6 bin ila 8 bin arasındaki Somalili ise yaralanmıştı (Weiss 1999: 93).

girişilmesi gerektiği noktasında söz konusu ABD operasyonuna eleştiriler yöneltilmiştir (Thakur 1994: 407-408). Çok taraflılığın da bazen oldukça maliyetli olmasının ve durum üzerindeki kontrolün kaybolmasına dönüşebilmesinin örneğini yansıtan Somali örneğinde ABD'nin ayrıca, BM ve diğer ülkelerin birlikleriyle sorumluluğu paylaştığı için strateji ve operasyonlara yönelik problemlerle karşılaştığı öne sürülmektedir (Haass 2001: 302).

Foreign Affairs Dergisi'nde yayınlanan bir makalesinde müdahale karşıtı görüşlerini destekleyen argümanlarını aktaran dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, gücün ekonomik ve diplomatik araçlarla koordinasyon halinde ve gücün derinlemesine bir inceleme yapılmaksızın anlık bir öfkeyle kullanılması halinde durumu daha da kötüleştireceği uyarısında bulunmuştur. Gücün nasıl kullanılması ile ilgili kriterlerini sıralayan ve Powell Doktrini¹⁰⁰ olarak da bilinen ilkeler şunlardı: “(1) Politik amacımız açıkça tanımlanmış, önemli ve anlaşılabilir mi? (2) Şiddet dışı bütün politikalar başarısız oldu mu? (3) Askeri güç amacı gerçekleştirebilecek mi? (4) Bedeli ne? (5) Kazançlar ve riskler incelendi mi? (6) Değiştirmek istediğimiz durum, güç kullanılarak değiştirildikten sonra nasıl gelişecek ve sonuçları ne olacak?”. Kendi belirlediği kriterlere kendisinin de pek uymadığı öne sürülen Powell'ın özellikle Somali örneğinde, Amerikan kuvvetleri için riskin çok düşük olmasına ve yetersiz asker kullanılması nedeniyle 18 Amerikan askerinin ölmesine karşın Powell'ın, Somali'de açlığın önüne geçmek için Amerikan kuvvetlerinin kullanılmasına ve sonraları da Aidid'i ele geçirmek için yapılan saldırılara destek verdiği görülmüştür. Somali örneğinin bu altı ilkeye ilave 7. bir kriter olarak “askeri bir harekate girişmeden önce, bir çıkış stratejisi de belirlenmesi” gerekliliğini ortaya koyduğu öne sürülmüştür (Wisberg, <http://arsiv.ntv.com.tr/>, 9 Haziran 2015'te erişildi).

BMGK tarafından oluşturulan soruşturma komisyonunun 1994 Şubatındaki kamuya açıklanmayan ancak BM'nin çıkardığı derslerle ilgili değerlendirmelerinde; UNOSOM II personeline yönelik silahlı saldırılarda iki önemli gözlemde bulunulmuştu. Buna göre, barış operasyonlarının geri çekilmesinin desteklenmesine şiddetle karşı

¹⁰⁰ Bazılarına göre Somali, Powell Doktrini'nin kriterlerine şu açılardan benzerlik taşımaktadır: Siyasi ve askeri amaçların açıkça belirtilmiş olması, konuşlanmanın ezici kuvvetle yapılması, geniş çaplı kamuoyu ve kongre desteğinin olması ve misyonun yapılabilir olması (Western 2002: 115).

çıkılmış ve misyonun birbiriyle doğrudan iletişim kuramayan farklı askeri öğelerden oluştuğu için başarısız olduğu üzerinde durulmuştur. İkinci olarak da komisyon, BM genel merkezinde çok düşük düzeyli koordinasyon olduğunu belirlemiştir. Özellikle UNOSOM II’de ABD bilgi paylaşımı ve ortak operasyon prosedürleri bakımından BM unsurlarıyla ayrı hareket etmişti (Bellamy ve Williams 2013: 111). BM’nin de bu müdahalede ABD ve örgütün diğer üyeleriyle anlaşmazlık halinde olması ve müdahale sırasında Somali halkıyla çatışması başarısızlıkta pay sahibi olmuştur (Lang 2002: 162).

1992 başında BM’nin Somali krizine cevabına ilişkin unsurlardan birisinin insani operasyonlar pahasına siyasal barış yapımı çabalarını yürütmek olduğu ve siyasal girişimleri öncelikli görmesiydi. Bu bağlamda öncelikle ateşkes girişimleri ve sonrasında insani yardım yer almış, bu da BM’nin insani yardım operasyonlarının mobilizasyonunda daha fazla gecikmeye yol açmıştır. BM’nin Somali’de tutarlı bir varlık sergileyemediği bunun yerine Nairobi’den durumu izlemekle yetindiği öne sürülmektedir. Durumun gittikçe kompleks bir hal almaya başladığı bu süre zarfında iyi bilgi ve irtibatlara ihtiyaç duyulmakla birlikte BM’nin bunu sağlayamadığı, bunun ise analitik kapasitesinin zayıf kalmasına yol açtığı iddia edilmektedir (Slim ve Visman 1995: 154-155). Bu da göstermektedir ki, BM’nin yaklaşımındaki temel eksiklik, krizin siyasal arabuluculukla savaş lordları arasında yukarıdan aşağıya doğru çözülebileceği inancıydı. Bunu sosyal bağlılık eksikliği ve savunma aracı olarak meşru şiddetin etkisinin ve silahların ulaşılabilirliğinin ihmal edilmesi izlemiştir. Bunun da BM askeri misyonunun sadece Somali’deki insani durumla ilgilenirken silahsızlanmaya ilişkin yetkilendirmede bulunmadığı anlamına geldiği öne sürülmektedir. Burada ABD’nin sadece insani yardım dağıtımı ve uluslararası personelin tehlikede olduğu durumlarda seçici silahsızlanmayı tercih ettiği görülmektedir. Bu bakımdan misyonların başarısızlığında öne çıkan unsurlardan birisi açık ve eşit silahsızlanma yetkisinin eksikliği, diğeri silahlı grupların liderleri arasında arabuluculuğun yeterli olabileceği inancıdır (Marangios 2012: 7-8).

1991 ve 1992 yıllarındaki BM performansına ilişkin olarak erken uyarı sistemlerinin eksikliği, devlet yapılarının görevini yitirmiş olmaları ve Somali toplumuyla ilişkili önemli sorunlar, güvensiz şartlarda çalışmak için aşırı isteksizlik,

BM'nin insani yardım girişimlerini geciktirmek için siyasal görüşmelere eğilmesi ve sosyal ve siyasal analiz eksikliği göze çarpmaktadır. 1993 Ocağına gelindiğinde dahi bütünleşmiş siyasal ve insani stratejinin eksikliği hissedilirken (Slim ve Visman 1995: 152, 155) birleşik komuta yapısının eksikliği Aidid güçlerine yönelik saldırıların başarısız olmasına yol açmıştır (Lang 2002: 178). Bu bakımdan, BM Şartı 6. Bölüm çerçevesinde oluşturulan hafif silahlı bir barış gücü olarak oluşturulan UNOSOM I de fiziksel çatışmaları durduramadığı gibi bizzat yerel saldırılara maruz kalmıştır (Yılmaz 2015: 53-54).

UNITAF'a bakıldığında, en büyük sorunun, güvenli çevre oluşturma çerçevesinde silahsızlanma yapılıp yapılmaması noktasında yaşandığı görülürken, UNITAF'ın pek çok NGO gibi karmaşık güdüler ve kötü zamanlama ile hareket etmesinin diğer bir negatif yönü olarak gösterilmektedir. Bu son hususta özellikle misyonun yapılabilir görünmesi, gıdaların %70-80'inin kaybolmasını yağmaların izlemesi, mevcut kıtlık koşullarını düzeltme çabalarında geç kalması ve karar vericilerin insani ve politik bocalama yaşamaları etkili olmuştur (Slim ve Visman 1995: 156-158). Bununla ilişkili olarak bazıları, BM güçlerine karşı saldırıların baş suçlusu Aidid'e karşı BM'nin saldırgan mücadele yürütmekte isteksiz olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü UNOSOM II'deki Pakistanlı askerlerin komutanı general Ikram Hasan'ın da iddia ettiği üzere, BM güçleri bir çok kere Aidid'in askeri kapasitesini yok etmeye yakinken kamuoyundan endişelenen BM personeline bundan çekinilmiştir (Aktaran Murphy 1996: 242).

Bu ise, uluslararası toplumla uyumlu bir şekilde askeri aktivite yürütmede ve müdahalenin başarısında kamuoyunu etkili şekilde bilgilendirmenin önemli bir yere sahip olduğunu göstermiştir. Bu da askeri yetkililerle medya arasında duruma ilişkin diyalog kurmanın gereğini yansıtmaktadır. Aslında Somali'den çıkarılan dersler göstermiştir ki sadece medya değil, Kongre liderleri ve diğer kamusal figürlerin de etkili olması gerektiği ve bilginin önemi ortaya çıkmıştır. Çünkü misyon iyi analiz edilebilmiş olsaydı, iyi adımlar atılabilirdi ve uygun göstergeler bir araya getirebilseydi liderlik durumsal farkındalık derecesini etkili kılabilirdi. Komuta zincirinin yanı sıra komutanların haberleşme yeteneğinin de önemli olduğu öne sürülmektedir (Allard

2006: 77). Bütün bunlar da göstermektedir ki, müdahalenin başarısızlığında önemli bir neden, müdahalenin gerçekleştiği esnada BM'nin bu tür bir müdahaleyi yürütme yeteneğinden yoksun olmasıydı. Bu eksiklik üzerine, genel sekreter olmadan önce Kofi Annan'ın başkanlığını yürüttüğü BM Barış Gücü Operasyonları Bölümü, üç genel sekreter yardımcısının denetimine açılarak her zaman çalışan, personel sayısı artırılmış, polis ve mayın temizleme birimlerinin de eklendiği bir yapı haline getirilmiştir (Türkmen 2006: 159).

5.3.3. Müdahalenin Sorunu Derinleştirme İhtimali

Devletlerden farklı olarak daha çok çıkardan ziyade fiziksel şiddeti durdurmak ve insani yardım şeklinde faaliyet göstermektedirler. Ancak örgütlerin her zaman çatışmaları önlemede ve barışı tesis etmede olumlu katkı yapamadıkları hatta çatışmaları daha da tetikledikleri gözlenmektedir. İlgili grupların beklentilerine yeterli ölçüde cevap verememe, taraflardan birine daha fazla destek sağlama bir diğer deyişle taraf tutma, tarafları anlaşmaya yanaşmaları için zamansız zorlamaları gibi durumlarda çatışmayı daha da alevlendirici etki doğurabilmektedir. Örneğin, UNOSOM-I ve II yanlı davranıp, yerel çatışmanın parçası haline geldiği izlenimi doğurmuştur (Yılmaz 2007: 40).

İnsanları koruma amaçlı kuvvet kullanılmasının; iç savaşları uzattığı, şiddeti artırdığı, yapılmamasına göre daha fazla sivilin ölümüne neden olduğu öne sürülürken (Western ve Goldstein 2011: 51), benzer sorunu derinleştirici unsurların varlığı, Somali'de görülmüştür. 1991'de Siad Barre'nin devrilmesinden sonra fraksiyonlar arasındaki mücadele kaos ortamı oluşturmakla kalmayıp devletsiz bir döneme girildiğinin habercisiydi. Ülkeyi bu durumdan kurtarmaya yönelik girişilen BM ve ABD destekli müdahaleler ise sorunları çözmekten ziyade ters etki yaparak daha da kötüleştirmiştir (Moller 2009: 4).

Somali olayı göstermiştir ki, insani zamanlamadan ziyade siyasi zamanlama müdahaleleri yönlendirmekte ve bu da askeri müdahaleleri çoğunlukla geç bırakabilmektedir. Somali örneği, iyi planlanmış insani yardım bakımından askeri

müdahale ve barışa zorlamanın siyasi görüşmenin yerini tutmayacağını göstermiştir. The Times'da yayımlanan, barışı korumada zorlama eyleminin son çare olarak kullanılması gerektiği ve BM'nin barış zorlamasını terk etmesi gerektiği yönündeki rapor da bunu doğrulamaktadır. Çıkartılması gereken en büyük dersin ise BM'nin 1991-92 yıllarındaki eylemsizlik sürecinde olduğu öne sürülmektedir. Bu esnada birçok NGO ve çeşitli Somalili örgüt yardım çağrısında bulunurken BM ajanslarının ihmaliyle karşılaştığı ve Nairobi'yle sınırlandığı ve BM karar vericilerinin kriz büyümeden soruna el atmadıkları yönünde eleştiriler getirilmektedir (Slim ve Visman 1995: 163-164).

Bilhassa karar vericiler önemli aktörlere odaklanmazlarsa insani müdahalenin kötüye gitmesi böyle ülkelerde kaçınılmaz olabilmektedir. Yardım örgütlerinin getirdikleri gıda ve sağlık maddeleri savaş lordları ve haydutlarca çalınmış, bu da Somali örneğinde görüldüğü üzere yardım operasyonlarını korumanın ne kadar önemli olduğunu göstermiştir (Seybolt 2008: 43-44). Bundan daha vahimi, 1992'de insani çalışanların inkâr etseler de görevlerini yerine getirebilmek için silahlı kimselere fidye ödemek zorunda kalarak gönülsüz de olsa savaş ekonomilerine yardımcı olmaları ve kendilerini problemin bir parçası olarak bulmalarındır (Ramsbotham ve Woodhouse 1996: 202). Ülkede kalan NGO'ların gıda ve tıbbi yardım sağlama çabaları, çatışan tarafları engellemediği gibi hatta bazı hiziplerin güvenliği sağlamak için NGO'ları koruma parası ödemeye zorladıkları görülmüştür (Lang 2002: 159).

Askeri müdahalede ayrıca mevcut istikrarsız ortama başka silahlı gruplar ve birliklerin eklenmesiyle şiddetin yoğunluğu artabilmektedir. 1993'te Somali'de BM ve ABD güçlerinin 1991'den beri ülkede etkili olan General Aidid ile yoğun savaşa tutuşması bunun bir örneğidir (Seybolt 2008: 17-18). BM insani müdahale himayesi altında ABD Somali'ye girerek, şüpheli Aidid'in gizlendiği yerlere baskınlar düzenlemiş ve bunlara ilişkin uygulamada eksiklikler olmasına rağmen organize olmuş bir müdahale şeklinde yansıtılmıştır (Regan 2002: 118). Bunun yanı sıra, insancıl müdahale kriterlerinden ilki olan geniş çapta insan kıyımı olmakla birlikte, BM ve ABD yönetimleri arasındaki yaklaşım ve tutum farklılıkları yanında bu yönetimlerin hataları, özellikle de Genel Sekreterin hataları diğer kriterleri sorunlu hale getirdiği iddia

edilmektedir. BM Genel Sekreterinin, Özel Temsilci Sahnoun'un barışçıl girişimlerinin sonucunu beklemeden askeri müdahale kararı ve General Aidid'in yakalanması için ısrarı, kuvvet kullanımını en son çare olma kriterine gölge düşürdüğü ve müdahaleyi insancıl hedefinden saptırarak terörü tetiklediği öne sürülmektedir. Bütün bunlar ise mağdurları kıtlık ve hastalıktan bir miktar kurtarsa da şiddet ortamından kurtaramamıştır (Türkmen 2006: 159). Ayrıca, ABD ve BM yetkilileri arasında gerilimin artması UNITAF'tan UNOSOM II'ye geçişin çok iyi olmamasına da neden olmuştur. ABD'nin askeri birliğini Ocak ayında 25 binden 13 bine düşürmesi ve Gali'nin misyonu üstlenme noktasında isteksizliği UNOSOM II'ye yönelik başarı beklentisini boşa çıkarmıştır (Rutherford 2008: 112).

5.3.4. Çatışan Tarafların Rızasının Alınmaması

Somali örneğinde BMGK, yerel hükümetin çöktüğü durumlarda insani amaçlarla müdahale için devletleri yetkilendirmesinde, ilgili devletin rızası olmaksızın iç işlerine müdahalede bulunabileceğini göstermiştir (Murphy 1996: 242). Dolayısıyla genişemediklerinde anlaşmaya daha istekli davranan çatışan tarafların rızası üzerine BM devreye girebileceği gibi, çatışmaların yoğun şekilde sürdüğü bir ortamda BM tarafların rızasını almadan da devreye girebilmektedir. Fakat BM, bu rızanın olmadığı ve sivil halkı korumak, insani yardımları ulaştırmak için devreye gireceği durumlarda, kendisini engelleyecek grupların da varlığı dikkate alındığında bu girişimini duruma hakim olmaya yetecek ölçüde güce sahip olduğunda yapmalıdır. Çünkü Somali örneği bunu açıkça göstermiştir (Lipson 2005: 372).

BM katılımlı ilk yaptırım kararı olan 733, Somalili bir tarafın talebiyle, müdahale için ABD'yi yetkilendiren 794 sayılı kararda Somalili yetkililerin rızası yoktu (Taylor ve Curtis 2011: 321). Buna gerekçe olarak daha çok dış güçleri müdahale için yetkilendirme yeteneğine sahip merkezi hükümetin olmaması gösterilmektedir (Murphy 1996: 238). Çatışan taraflar BM insani operasyonları için rızalarını çektiklerinde BMGK, savaşta sivilleri korumak ya da yardım etmek için güç kullanımına yönelik zorlu seçeneklerle karşılaşmıştır (Malone 1998: 87-88). Bu da bu müdahalenin yanlış idrak edildiğini ve işe yaramadığını gösteren gelişmelerden birisi olmuştur. Bu anlamda

müdahale stratejisinin yanı sıra tarafsızlık ve rıza gibi çıktılar müdahalenin etkinliğinde kilit role sahiptirler (Regan 2002: 111).

Kriz gelişirken BM, hükümsel meşruluk sorunu nedeniyle başarısız olmuş ve BM'nin operasyonel seçeneklerini sınırlandırdığı gibi iki rakip Somalili hizbin mücadelesinde suçlamaların odağı olmuştur. Bu açıdan uluslararası NGO ortaklığı arayışına giren BM'nin uzun-dönemli partnerlerindeki eksiklik, kendisini insani yardımla sınırlandırarak 1991'de yapılması uygun olan uzun dönemli rehabilitasyon ve kalkınma yardımlarının önünü tıkamıştır (Slim ve Visman 1995: 153). Özellikle, ABD ve BM'nin kendi aralarında ayrışmaları müdahaleye zarar vermekle beraber asıl müdahalenin başarısızlığının Somalililerin kendisinden geldiği öne sürülmektedir. 1990'ların hemen başında devlet-içi çatışmanın sürmesinde ve gıda teslimini önlemede silahlı hiziplerin rolü büyüktür. Bunlar BM ve ABD birliklerinin 1992'de gelmesiyle dış güçlerin varlığına karşı kışkırtmada bulunmuşlardır (Lang 2002: 181).

Bazılarına göre de BM'nin en büyük hatası Aidid gibi yerel liderlerle çatışmaya girmesiydi. Bu görüşü destekleyenlerden ABD'nin Somali temsilcisi Robert B. Oakley'e göre, UNOSOM II ile barışı korumanın ilk aksiyomu (insanlar tarafından yaygın bir şekilde doğru olarak kabul edilen bir yargı ya da düşünce) olan "düşman olmama" ilkesi ihlal edilmiştir (Murphy 1996: 242). Dolayısıyla Somali örneğinde, makul derecede insani yardımlar etkili olsa da başarısızlığa sürükleyen başlıca etkenlerden birisi çatışan klanlardan birisinin liderinin tutuklamaya yönelerek istikrarı geri getirmeye yönelmek olmuştur (Regan 2002: 115-116).

5.3.5. Uluslararası Örgütlerin Küresel Güçlere Bağımlılığı

Somali'ye yönelik gerçekleştirilen müdahalelerde küresel güç ABD'nin rolü, gerek misyonların işlemede gerekse daha müdahale kararında ön plana çıkmıştır. Öncelikle müdahale kararındaki rolüne bakılacak olursa stratejik ve ekonomik çıkarlar ile normlara dayalı bir süreçten geçildiği görülmektedir. Literatürde müdahale kararında ekonomik çıkarların yattığını söyleyen çok az akademisyen varken genelde Somali örneğinde önemli stratejik ve ekonomik çıkarların risk altında olmaksızın müdahale

edildiği ve dolayısıyla daha çok normların ön plana çıkarıldığı görülmektedir (Glanville 2011: 7). Ancak realist açıklama getirenlerin argümanları da hiç yabana atılır cinsten değildir.

Luke Glanville devletlerin gerekçelerle hareket edeceklerini; uzak bölgelere müdahale ederek güvenliklerini tehlikeye atmayacaklarını hatırlatarak Bush'un müdahale kararında, normların belirleyici olduğunu ve ülkedeki açlığı yatıştırmak için müdahalede bulunduğunu öne sürer. Kostrüktivistlerin yanı sıra neo-liberaller hatta bazı realistlerin düzenleyici nedensel etkisini savunmakla birlikte bu rasyonalist tanımlamanın açıklama gücünün yetersiz olduğunu düşünen Glanville, konstrüktivistlerin aktörlerin çıkar ve kimliklerini oluşturdukları şeklindeki anlayışlarını paylaşmaktadır. Çünkü inşacı normlar; yeni aktörler, yeni çıkarlar ve yeni eylem kategorileri oluşturmaktadır. Buradan hareketle karar vericiler maddi çıkarların yokluğunda yeni çıkarlar ve öncelikler benimseyebileceklerdir (Glanville 2011: 8).

Genel olarak, Somali'de stratejik ve ekonomik çıkarlara sahip olmadığı öne sürülen ABD'nin özellikle görsel medya üzerinden yansıyan Somali'deki şiddet, açlık ve hastalıkların Amerikan kamuoyunda ve hükümette oluşturduğu kaygıların, bu ülkeye müdahale kararı almasında etkili olduğu öne sürülmektedir. Dönemin ABD Başkanı Bush'un açıkladığı gibi BM bünyesindeki ABD'nin müdahale amacı; büyük insani felakete dikkat çekmek, uluslararası barış ve güvenliğe tehditleri önlemek ve insani yardım operasyonlarındaki Amerikalıları ve diğerlerinin güvenliğini sağlama gereksiniminin bir ürünüydü (Murphy 1996: 237).

Somali'ye müdahalede önceliğin insani yardım olduğunu öne süren Jackson'ın (2015: 120) yanı sıra Martha Finnemore gibi konstrüktivistler için Somali, maddi çıkarların yokluğunda acı çekenlere normatif bir cevap mahiyetinde bir örneği teşkil ederken, Glanville'e göre, maddi çıkarların olmaması ABD'nin müdahale taahhüdünün sürdürülemez olduğunu göstermiştir. Çünkü Somali'ye yönelik müdahalede başlıca neden, zayıf riskinin çok az olması inancıdır. Nitekim ABD birliklerinin küçük sayıda da olsa kayıp vermesiyle Clinton yönetiminin desteği sona ererek geri çekilme kararı

alınmıştır. Bu, ABD için, maddi çıkarların olmadığı bir yerde kayıp verilmesinin insani normların üstünde görüldüğünü gösteren bir gelişme olmuştur (Glanville 2011: 12).

Somali'nin, Kızıldeniz boyunca petrol gemilerinin güzergâhı olması sebebiyle stratejik öneme sahip olduğunu düşünen Gibbs, Somali olayında insani motifleri tamamen inkâr etmese de araştırmacıların sıklıkla barışı koruma ve insani müdahaleleri fedakâr görerek somut kanıt olmaksızın bu varsayımları kabul etmelerini eleştirir. Dört Amerikan şirketinin Barre rejimiyle araştırma anlaşması imzaladığı, ancak bunlardan Conoco haricindekilerin Barre sonrasındaki güvensizlik ortamında faaliyetlerini durdururlarken, Conoco'nun faaliyetlerini sürdürdüğü ve Aidid'in Başdanışmanı Osman Ato ile yakın ilişki geliştirdiği hatta Ato'nun Amerikan petrol endüstrileriyle uzun süre bağlantısı olduğunu iddia eden Gibbs, ABD'nin BM sekretaryasının şiddetli itirazlarına rağmen müdahalenin ilk aşamasında Aidid ile yakından çalıştığını öne sürmektedir (2000: 47-51).

Başkanlığının son haftalarına girerken, Müslüman dünyaya iyi bir sinyal verme arayışına giren Bush, hem Afrikalı hem de Müslüman Somali'ye müdahalede bulunmayı tercih etmiştir. Ayrıca Soğuk Savaş gerilimlerine sahne olan Afrika boynuzunda ABD ahlaki olarak Soğuk Savaş sonrası ortamda Somali gibi devletlerin istikrarlı kalmasına yardımcı olma noktasında kendisini zorunlu hissetmiştir. Son olarak da İran'ın askeri ve siyasi güç olarak bölgede vücut bulması, İslami fundamentalizm ve petrol tedarikçisi ve ABD'nin yakın müttefiki Suudi Arabistan'ın istikrarsız kalması gibi Afrika boynuzunda istikrarsızlık unsurlarını tetikleyici risklerin, ABD'nin güvenlik çıkarlarıyla uyuşmadığı öne sürülmektedir (Murphy 1996: 237-238). Bu bakımdan, ekonomik ve stratejik çıkarlardan ziyade dayanışmacı güdülerle ABD'nin Somali'ye müdahalede bulunduğu öne sürülse de iç politika unsuru, Bosna'daki krize nazaran daha az risk alınacağına düşünülmesi ve kayıp vermeye başladığında da çekilme kararı alınması, ABD'nin realist yaklaşımdan pek uzaklaşmadığını göstermiştir (Türkmen 2006: 157).

ABD'nin öncülüğünü üstlendiği UNITAF'ın başarısız olmasında ABD ile BM arasındaki uyuşmazlığın rolü büyüktü ve bunda da başlıca rolü, ABD Başkanı ile BM

genel sekreterinin misyonun amacına ve hedeflerine ilişkin uyuşmazlık çekmekteydi. Her şeyden önce, BMGK tarafından 26 bin ABD askerini içinde barındıran ABD öncülüğündeki insani müdahalenin UNITAF'ın ya da Amerikan kamuoyunda bilindiği şekliyle *Umut Operasyonunun* yetkilendirilmesi yapılmıştı. Bu misyonun amacı, liman ve havaalanlarının güvenliğini sağlama, yardım gemilerini ve çalışanlarını koruma ve insani yardım çabalarına yardımcı olmaktır (Karns ve Mingst 2004: 277).

Gali'ye göre ise bu gücün başlıca hedefleri; ABD ile BM arasında işbölümünün yapılması, tüm milislerin silahsızlandırılması ve güvenliğin sağlamasıydı. Ancak Gali'ye göre bunlar uygulanmamıştı. Çünkü özellikle milislerin silahsızlandırılmasını ABD açıkça reddetmişti. Bunun içindir ki, ABD'nin yerel milisleri silahsızlandırmayı reddetmesiyle ilişkili olarak BM'nin de bunda başarılı olamaması ve öteden beri varlığını hissettiren Genel Sekreterle Washington arasındaki gerginlik, müdahalenin başarısızlığında etkili olmuştur. Hatta bunun, Gali'nin yeniden seçilmesine engel olduğu söylenmektedir. Ayrıca, yerel gruplarla diyalog kurmaktan çekindiği için güvenliğini sağlamada yetersiz kalan ve bu açıdan ABD'ye bağımlı görünen BM'nin bu haliyle müdahaleyi amacından saptırarak insaniden askeriye doğru yönelttiği öne sürülmektedir (Türkmen 2006: 150-155).

Bu süreçte, müdahaleyi ABD'nin kendi başına yapabileceğine ilişkin siyasal bir bakış, söz konusu misyonun ABD'de Weinberger-Powell Doktrini'ne göre tanımlanmasına yol açmıştır. Bu doktrin, bir askeri doktrin olarak sadece çabuk, kararlı ve kamuoyu tarafından desteklenen eylemlerin başarılı olabileceğini varsayılmaktaydı. Bu aynı zamanda ABD'nin BM komutası altında askeri kuvvetlerini bırakmayı reddetmesi ve ayrı bir komuta hattını tercih etmesi anlamına gelmekteydi. Bu bakış açısı müdahalenin başarısızlığına zemin hazırlayan unsurlar arasında yer almıştır ve Aidid güçlerinin saldırıları sonrası ABD, güçlerini geri çekmek zorunda kalmıştır (Lang 2002: 161-162).

Komutanlar açısından da Somali'deki Amerikan askeri misyonunun insani yardım örgütlerinin güvenliğini sağlamada sınırlı kaldığı öne sürülmektedir. UNITAF'ın 3500 uluslararası koruyucusu zaten UNOSOM I'den devralınmıştı.

Somali’de ABD katılımı için bir ön şart UNOSOM ve UNITAF güçlerinin ayrı komuta ve kontrol zincirinden oluşturulmasıydı. Bu da ABD’nin daha geniş ve daha karışık ulus inşa misyonuna katılımını sağlamamıştır (White 2006: 3). Çünkü Bush yönetiminin Somali’ye ABD birliklerini göndermesi kitleleri açlıktan kurtarmak için yardım kanallarını açması için yapılmıştı. Bunun içindir ki BM’nin misyonu genişletme teşebbüslerine direnmiştir. Clinton yönetimi ise iddialı çok taraflılığa ve ulus inşası çabalarına öncülük etmeye girişse de bunlar, sonrasında sıkıntı ve şiddete yol açmıştır. Bu başarısızlıklar, ABD’nin sözü olmadan ulus inşa ve barışa zorlama noktasında BM’nin yetkisini daha fazla tartışmalı kılmıştır (Bolton, <http://www.foreignaffairs.com/>, 26 Mart 2013’te erişildi).

Somali müdahalesinin ardından Clinton’un BM barış gücü müdahalelerinin reformu ve ABD’nin bunlara katılımını belirlemek amacıyla hazırlattığı ve 3 Mayıs 1994’te imzaladığı 25 sayılı başkanlık karar yönergesi (Presidential Decision Directive 25 / PDD-25), Clinton’un daha Arkansas Valisi olduğu dönemlerde savunduğu iddialı çok taraflılık kavramından da uzaklaştığını göstermekteydi. Beyaz Saray, Kongre ve basının başarısız olarak BM’yi görme eğilimi karşısında ABD’nin BM daimi temsilciliğini yapan ve Clinton’un ikinci döneminde dışişleri bakanlığı yapan Madeleine Albright anılarında; bu başarısızlıkta başta ABD olmak üzere BM gücünün diğer üyelerinin de payının olduğunu düşünmektedir. BM gücünün askeri komuta yardımcısının ve sivil yöneticisinin Amerikalı olduğunu hatırlatan Albright bu hatırlatmasına ABD komutası altında meydana gelen 3 Ekim fiyaskosunu da dahil etmektedir. Fransızlar, Hintliler ve Pakistanlıların çoğu zaman diğerleriyle işbirliğine yanaşmamaları, Suudi Arabistan’ın İslam’ı öne sürerek müdahaleye katılmamasını ve İtalyanların da kendilerini korumak için Aidid’e rüşvet vermekten çekinmemesi Albright’a göre BM gücünün diğer üyelerinin de kendi çıkarlarını gözettiklerini göstermektedir (2003: 146, Aktaran Türkmen, 2006: 155-158).

5.3.6. Maliyet: Bütçe ve Finans Sorunu

Üç ayrı askeri aşamadan oluşan müdahalelerin toplam maliyetinin 3 milyar Dolar civarında olduğu, bunun da 2.28 milyarının ABD tarafından karşılandığı tahmin

edilmektedir. Yardım Sağlama Operasyonu'nun maliyeti 20.1 milyon, UNITAF'ın 750 milyon ile 1 milyar arasında olduğu yine buradaki ABD'nin harcamasının 692.2 milyon Dolar olduğu, UNOSOM II'deki maliyetin ise 1.64 milyar Dolar olduğu tahmin edilmektedir (Weiss 1999: 91). 2 yıllık ulus inşa teşebbüslerinden sonra 3 Mart 1995'te yıllık 1 milyar Amerikan Doları bütçeli ve 18 bin BM askerinden oluşan güç tamamen ülkeyi terk etmiştir (Murphy 1996: 236).

BM'nin insani aktiviteler kapsamında 1992 Aralığından 1994 Haziranına yaklaşık 2 milyar Dolar harcamasının insani müdahale için önemli soruna işaret ettiği öne sürülmektedir. Çünkü Somali gibi yerlerde büyük yardım ve güç konuşlandırması gereken yerlerde BM ve üye devletlere maliyetinin yüksek olması bunların ancak bu tür müdahalelere istisnai durumlarda kabullenilmesini olası kıldığı öne sürülmektedir (Murphy 1996: 242) Bu ise insancıl müdahalenin evrimini uygulama hataları yüzünden duraklatan bir gelişme olarak görülmektedir (Türkmen 2006: 159).

Müdahalelerdeki harcamaların gösterdiği sonuç gibi ABD'nin askeri kayıpları da benzer sonuçları doğurduğu görülmektedir. Örneğin, 3 Ekimdeki 18 Amerikan askerinin ölümüne neden olan ve Amerikan askerlerince yürütülen operasyon BM'nin kumandası altında olmakla birlikte BM'nin bilgi ve onayı olmaksızın gerçekleştirilmesine rağmen Clinton yönetimi ve ABD Kongresi, dönemin BM Genel Sekreteri Boutros-Gali'yi suçlamışlardır. Bunun yanı sıra, ABD'nin Somali ilişkin başarısız müdahaleleri BM'ye ilişkin düş kırıklığının iki türlü sonucundan bahsedilmektedir. İlk olarak, Clinton yönetiminin, ABD'nin BM barışı koruma operasyonlarına ABD'nin katılım şartlarını zorlaştıran PDD 25'i (Presidential Decision Directive 25) 1994 Haziranında ilan etmesini beraberinde getirmiştir. Ayrıca, Somali'deki başarısızlık Haiti ve Bosna örneklerinde ABD'nin BM ile uzlaşısını "başka Somali" olur endişesi ile yeniden düşünmeye sevk etmiş ve 800 bin kişinin öldüğü 1994 Nisanında Ruanda'daki soykırımda görevli 5000 askerin takviyesi gündeme geldiğinde ABD'nin reddetmesinde görülmüştür. İkinci olarak, BM'nin en büyük üyesi olan ABD, BM'nin büyük ölçekli barış operasyonlarını finanse etmeye yönelik bütçe artırımına ABD Kongresi isteksiz davranmakla kalmayıp gerekli ödemeleri dahi yapmamıştır (Griffiths, O'Callaghan ve Roach 2013: 38; Karns ve Mingst 2004: 278-279).

5.3.7. Sonuç

İnsani müdahale, 11 Eylül olayları öncesinde karar vericiler, akademisyenler ve aktivistlerce tartışılan temel konulardan biriydi. 11 Eylül olaylarından sonra terörist saldırılar ve bunlara karşı cevap verme bağlamında yürütülen tartışmalarda egemenlik, insan hakları ve müdahale aniden farklı anlamlar kazanmış ve eski tartışmaların savunucuları kendilerini terörizm, asimetrik savaş ve ulus inşası gibi konuların içinde bulmakla beraber yine de 1990'ların temel tartışmalarından birisi olan "Somali'nin dersleri" uluslararası ilişkilerin merkezinde kalmayı sürdürmüştür (Lang 2003: 1). Soğuk Savaş sonrasında BM'nin gerçekleştirmiş olduğu başarısız barışı koruma operasyonu örneğini teşkil eden Somali müdahalesi, insan güvenliğinin devlet güvenliğinden önce gelmeye başladığı bir dönemi ifade eden Soğuk Savaş sonrasında devlet başarısızlığı ve karmaşık insani krizlerle silahlı çatışmaların değişen doğasını da yansıtmıştır (Karns ve Mingst 2004: 279).

Yukarıda belirtildiği üzere 19. yüzyıl Afrika mücadelesi sırasında soylara ayrılmış ancak kültürel olarak homojen nüfus, keyfi olarak 5 farklı koloni parçasına bölünmüştür. Bu da 1960'da bağımsızlığını kazanan ülkedeki milliyetçilerin 5 ayrı bölgeyi tek bir devlet içinde birleştirmek için büyük Somali arayışını beraberinde getirmiştir. 1969'da devlet başkanı bir suikaste kurban gittiğinde askeri kökenli Muhammed Siad Barre, yönetimi devralmış ve bunu 21 sene sürdürmüştür. 1977-78 de Etiyopya ile yaptığı savaştan sonra zayıflayan ülkede Barre; Marehan'ın yanı sıra Dolbahante ve ordu içinde etkili olan Ogadeni hiziplerinin desteğine bağımlı hale gelmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere, Somali'deki çatışma etnik, dilsel ya da dini kökenlerden ziyade sosyal kimlik grupları arasındaki ilişkilerden kaynaklanır. Çünkü ülkenin tamamına yakını etnik, dilsel olarak homojen ve Müslümandır (Ramsbotham ve Woodhouse 1996).

Somali'deki çatışma ekonomik mutsuzluk ile siyasal sorunların iç içe geçtiği bir çatışma olarak da görülebilir. Barre dönemi boyunca kendine yeterlilikteki başarısız teşebbüsler, Batıya bağımlılığın önünü açmıştır. Ancak bu Batıya yaklaşma daha çok Barre'nin 1977'de Etiyopya'ya saldırmasından sonra olmuştur. Çünkü bu saldırı

Somali'deki Sovyet desteğinin Etiyopya'daki Albay Mengistu'ya kaymasına neden olurken Barre'yi ise ABD'ye yöneltmiştir (Lang 2002: 158). Ancak bu Soğuk Savaş dönemindeki süper güçler arasındaki rekabet Somali'de silah sayısını artırmış ve Barre'nin yönetimi gittikçe çok sayıda farklı alt klanı tahrik etmiş ve bunların çoğu da muhalif olarak silahlanmaya başlamışlardır. Barre'nin diğer kabile ve alt kabileleri kendine yabancılaştırmasından sonra iç çatışmalar başlamış ve 1991 Ocağında Barre ülkeyi terk etmek durumunda kalmıştır. 1991'de iç savaşın başlaması ile birlikte ülke çoktan başarısız olmuş, iç savaş ülkede geride kalan ne varsa yok etmiş ve Somali kendi kendine çökmüştür (Rotberg 2011: 11-12).

Eski İngiliz Somaliland'inde yani ülkenin kuzey batısında yerleşik olan Isak (SNM) ise 1988'de Barre'nin düşüşünü başlatan klan olarak Mayıs 1991'de Somaliland olarak bağımsızlığını ilan ederken, Barre yönetiminde az çok ihmal edilen ve ülkenin kuzeydoğusunda yerleşik Majerteen (SSDF) ise yarı bağımsız bir konum elde etmiştir. 1991 Ocağında Aidid ve Ali Mehdi'nin öncülüğünü yaptığı savaş lordları gevşek koalisyonu olan Birleşik Somali Kongresi, Barre'nin hükümetini uzaklaştırmıştır. Sonrasında ise eski müttefikler birbirine saldırarak ülke adeta anarşi içine sürüklenmiştir. Sivil halka saldırılar, gıda kaynaklarının yok oluşu ve kuraklıkla şiddetlenmiş ve 1992'de 350 bin insanın hayatını kaybettiği kitlesel kıtlığa neden olmuştur. Uluslararası toplum buna gecikmeli olarak cevap vermiş ve acil yardıma başlamıştır. Somali halkına yapılan yardımlar ise savaş lordlarınca yağmalanmaktan kurtulamamıştır. Bunun üzerine ABD, 30 bin üzerinde askerini 1992 Aralığında BM barış koruyucularına yardım etmek ve yardımın güvenli şekilde ulaştırılması için konuşlandırmıştır (Bellamy ve Williams 2013: 107).

ABD'nin Somali krizine ve başta kendi öncülüğünde üstlendiği UNITAF olmak üzere misyonlara dahil olması ve müdahaleye yanaşmasında stratejik çıkarların ve norma dayalı faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Bunda; Kızıldeniz boyunca petrol gemilerinin güzergahı olması sebebiyle stratejik öneme sahip olan Somali gibi devletlerin Soğuk Savaş sonrası ortamda istikrarlı kalmasına yardımcı olma noktasında kendisini zorunlu hissetmesi; İran'ın askeri ve siyasi güç olarak bölgede vücut bulması, İslami fundamentalizm ve petrol tedarikçisi ve ABD'nin yakın müttefiki Suudi

Arabistan'ın istikrarsız kalması gibi Afrika boynuzunda istikrarsızlık unsurlarını tetikleyici risklerin ABD'nin güvenlik çıkarlarına zarar vermemesini sağlama; ABD'nin müdahaleden korkmadığını ve Müslümanları da korumak için harekete geçebildiğini gösterme isteği ve bununla ilişkili olarak Bush başkanlığının son haftalarına girerken Müslüman dünyaya iyi bir sinyal verme arayışının ürünü olarak hem Afrikalı hem de Müslüman Somali'ye müdahalede bulunma isteği; ABD başkanlık seçimlerinde insani kaygılarla ilgilenme ve böylece ABD'nin ihtiyaç duyduğu siyasal olarak liberal motiflerin ön plana çıkarılmaya çalışılması; Bush'un danışmanlarının müdahale yanlısı olmaları; Hem Bush hem de Clinton yönetiminde liberal insancıkların rolü; misyonun görece yapılabilir olması; Somali'de merkezi hükümetin olmamasının devlet egemenliği ilkesinin daha az çiğneneceğinin düşünülmesi; ABD'nin özellikle görsel medya üzerinden yansıyan Somali'deki şiddet, açlık ve hastalıkların Amerikan kamuoyunda ve hükümette oluşturduğu kaygılar; Amerikan yönetimlerinin açları besleme ve bir ulusu yeniden inşa etme yönünde kendilerini sorumlu hissetmeleri gibi faktörler etkili olmuştur (Gibbs 2000; Murphy 1996; Lang 2002; Türkmen 2006; Howorth 2013).

1991 boyunca askeri ya da askeri olmayan etkili bir BM müdahalesinin bulunmadığı Somali'ye yönelik 1992 Ocağından 1995 Martına kadarki BM misyonlarına ilişkin değerlendirmelere bakıldığında şu sonuçlara varılmıştır: Öncelikle, 1991'deki ihmalkârlık bir kenara bırakılacak olursa, başta UNICEF olmak üzere BM bünyesindeki çeşitli yardım örgütlerinin kıtlık, hastalık ve kötü beslenmeyle mücadelede başarılı sonuçlar aldıkları ve bu müdahalenin 250 binden fazla insanın yaşamını kurtarması bakımından tamamen başarısız olmadığı öne sürülebilmekle birlikte bu yardım ajanslarının da bir takım zorluklarla karşılaştıkları ve aksaklıklar sergiledikleri görülmüştür (Türkmen 2006: 155; Lang 2002: 160). Örneğin, insani yardım çalışanları inkar etseler de görevlerini yerine getirebilmek için silahlı kimselere fidye ödemek zorunda bile kalmışlardır. 1991 yılı boyunca BM ajanslarının ihmaliyle karşılaştığı ve ilginin Nairobi'yle sınırlandığı ve BM karar vericilerinin kriz büyümeden soruna el atmadıkları görülmüştür (Ramsbotham ve Woodhouse 1996: 202).

İkinci olarak, Somali'deki durumun bir devlete karşı tehdit ve saldırı oluşturmadığı, kuvvet kullanımı insani gerekçelere dayandırılrsa da Konseyin bu amaçla kuvvet kullanımına izin verme yetkisi bulunmadığından hareketle verilen kararın uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu tartışmalarının yanı sıra Somali'de meşru bir hükümet olsaydı yine de müdahale edilip edilmeyeceğinin belirsizlik taşıdığı görülmektedir. Kararlara ilişkin olarak ayrıca, 1992 tarihli Somali'de BM katılımlı ilk yaptırım kararı olan 733, Somalili bir taraftan gelen talebi içerse de müdahale için ABD'yi yetkilendiren 794 sayılı kararla birlikte Somalili yetkililerin rızasının alınmadığı ve bunun daha çok merkezi bir hükümetin olmamasıyla bağlantılandırıldığı görülmüştür (Taylor ve Curtis 2011: 321; Murphy 1996: 238).

Üçüncü olarak, Somalililerin ihtiyaçlarını karşılamada başarısız olan BM ve çoğunluğu ABD askerlerinden oluşan BM misyonları, 1993'te derinden ülkeye müdahil olduğunda yerel güç unsurlarınca işgalci bir güç ve güvenilmez olarak görülmüş ve bunun içindir ki işbirliğinden kaçınılmıştır. Bu güvensizlikte, misyon güçlerinin düzeni sağlama adına bazen aşırı güç kullanımı ve başta Aidid hizbi olmak üzere Somali halkının güçlü bir direniş göstermesi etkili olmuştur (Yılmaz 2015: 55-56). Dördüncü ve güvensizlik yaratan bir unsur olarak, Aidid ile Butros Gali arasında daha önceki husumetin varlığı gösterilebilir. BM genel sekreteri olmadan önce Mısırlı bir diplomat olan Gali, Barre diktatörlüğünün destekçisiydi. Bundan daha da önemlisi 1991'de Mısır'ın öncülüğünde gerçekleştirilen Somali siyasal unsurlarını bir araya getiren toplantıda, Aidid'in rakibi Mehdi, Somali'nin başkanı olarak ilan edilmişti (Gibbs 2000: 45). Beşinci olarak, 794 ve BM'nin ilk barış inşası misyonunu örneğini oluşturduğu söylenen 814 sayılı kararlara bakıldığında bu kararlarda Somali krizinin mülteci akını gibi komşu ülkelere etkisinin üzerinde çok durulmaması sadece bazı ülkelerin karar oylamalarında dile getirilmesi bir eksiklik olarak görülmüştür (Murphy 1996: 240).

Altıncı olarak, UNITAF'a bakıldığında en büyük sorunu güvenli çevre oluşturma çerçevesinde silahsızlanma yapıp yapmama noktasında yaşadığı görülürken, yine UNITAF'ın pek çok NGO gibi karmaşık güdüler ve kötü zamanlama ile hareket etmesinin diğer bir negatif yönü olarak gösterilmektedir. Bu son hususta özellikle misyonun Somali'de yapılabilir görünmesi, gıdaların %70-80'inin kaybolmasını

yağmaların izlemesi, var olan kıtlık koşullarını düzeltme çabalarında geç kalması ve karar vericilerin insani ve politik olmak üzere bocalama yaşamaları etkili olmuştur (Slim ve Visman 1995: 156-158). Bu da Powell Doktrininde bir eksikliği ortaya çıkararak, askeri bir harekâta girişmeden önce, bir çıkış stratejisi de belirlenmesi gerekliliğini ortaya koymuştur (Wisberg, <http://arsiv.ntv.com.tr/>, 9 Haziran 2015'te erişildi).

Yedinci olarak, UNITAF'ın başarısız olmasında ABD ile BM arasındaki (Beyaz Saray ile BM genel sekreterinin misyonun amacına ve hedeflerine ilişkin) uyumsuzluk etkili olmuştur. Ayrıca, yerel gruplarla diyalog kurmaktan çekindiği için güvenliği sağlamada yetersiz kalan ve bu açıdan ABD'ye bağımlı görünen BM'nin bu haliyle müdahaleyi amacından saptırarak insaniden askeriye doğru yönelttiği eleştirisi almasına sebep olmuştur. Sekizinci olarak, Genel Sekreter'in hataları diğer kriterleri sorunlu hale getirmiştir. Örneğin, BM Genel Sekreteri'nin, Özel Temsilci Sahnoun'un barışçıl girişimlerinin sonucunu beklemeden askeri müdahale kararı ve General Aidid'in yakalanması için ısrarı, sırasıyla kuvvet kullanımını en son çare olarak kullanım kriterine gölge düşürürken, ikincisi müdahaleyi insancıl hedefinden saptırarak terörü tetiklediği eleştirileri almıştır (Türkmen 2006: 151, 159).

Dokuzuncu olarak, 3 Ekim fiyaskosunun da gösterdiği üzere stratejik nedenin eksikliğinde içsel baskılarla müdahale gerçekleştirilmesi, müdahalenin seyrini olumluya çevirmeye yeterli olmayabilmektedir. Örneğin, ABD birliklerinin küçük sayıda da olsa kayıp vermesiyle Clinton yönetiminin desteği sona ererek geri çekilme kararı alması, ABD için, maddi çıkarların olmadığı bir yerde kayıp verilmesinin insani normların üstünde görüldüğünü göstermiştir (Glanville 2011: 12). Bu da, ABD'nin sağlam sözü olmadan ulus inşa ve barışa zorlama noktasında BM'nin yetkisini daha fazla tartışmalı kılmıştır. Bunun yanı sıra, BM gücünün diğer üyelerinin de kendi çıkarlarını gözettikleri görülmüştür (Bolton, <http://www.foreignaffairs.com/>, 26 Mart 2013'te erişildi).

Onuncu olarak, misyonun birbiriyle doğrudan iletişim kuramayan farklı askeri öğelerden oluşması, BM genel merkezinde çok düşük düzeyli koordinasyon olması ve BM'nin ilk en geniş barışı koruma operasyonu olan UNOSOM II'de (Country

Information and Policy Unit 2001: 7) ABD bilgi paylaşımı ve ortak operasyon prosedürleri bakımından BM unsurlarıyla ayrı hareket etmesi, müdahalelerin başarısızlığında rol oynayan önemli unsurlar arasındadır. UNITAF'daki asker sayısıyla karşılaştırıldığında oldukça düşük askerle katılan ABD'nin, BM güçleri dışında Somali'ye üç ayrı askeri birlik konuşlandırması sorunlara yol açmıştır (Türkmen 2006: 152-153).

On birinci olarak, misyonların başarısızlığında öne çıkan unsurlardan birisi açık ve eşit silahsızlanma yetkisinin eksikliği ve diğeri silahlı grupların liderleri arasında arabuluculuğun yeterli olabileceği inancıdır. Önceliğin ateşkes girişimlerine ve sonrasında insani yardıma yer verilmesi doğal olarak BM'nin insani yardım operasyonlarının mobilizasyonunda daha fazla gecikmeye yol açmıştır. Bu noktada, sadece medyanın değil, kongre liderleri ve diğer kamusal figürlerin de etkili olması gerektiği ve bilginin, iyi enformasyonun ve iyi irtibatlarla olan ihtiyacın önemi ortaya çıkmıştır. On ikinci olarak, Somali tecrübesinin de gösterdiği gibi, askeri müdahaleler için bir ön şart olarak müdahale edilen ülkenin dilini, topraklarını ve kültürünü bilmek önemlidir (Allard 2006: 83-85). Bu husus, Somali'ye yönelik müdahalelerde karşılaşılan, erken uyarı sistemlerinin eksikliği, devlet yapılarının görevini yitirmiş olmaları ve Somali toplumuyla ilişkili önemli problemler, güvensiz şartlarda çalışmak için aşırı isteksizlik ve yeterli sosyal ve siyasal analiz eksikliği ile birlikte düşünüldüğünde daha da önem taşımaktadır (Slim ve Visman 1995: 152, 155).

On üçüncü olarak, grupların beklentilerine yeteri ölçüde cevap verememe, taraf tutma, tarafları anlaşılmaya yanaşmaları için zamansız zorlama gibi durumların çatışmayı alevlendirici etki doğurabildiği aşikârken, Somali'de UNOSOM-I ve II yanlı davranıp, yerel çatışmanın parçası haline geldiği izlenimi doğurmuşlardır (Yılmaz 2007: 40). Son olarak, Boutros Gali'den farklı olarak Clinton'un, Albright ve diğer birçok yetkilinin de kabul ettiği üzere Somali'de gerçekleştirilen müdahaleler başarısız olmuştur. Bu müdahalenin başarısızlığında yukarıda belirtilen birçok faktör neden olmuştur. Bununla birlikte, bu başarısızlık sadece Somali'yi etkilememiş, kendinden sonraki krizlere verilecek tepkiyi de etkilemiştir. Somali'deki başarısızlık, Haiti ve Bosna örneklerinde ABD'nin BM ile uzlaşısını, "başka Somali" olur endişesi ile yeniden düşünmeye sevk

etmiş ve 1994 Nisanında Ruanda’da gerçekleşen soykırıma anlamlı bir cevap vermeyi ABD engellemiştir (Griffiths, O’Callaghan ve Roach 2013: 38).

VI. BÖLÜM

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle Afrika Kıtası'nda olduğu gibi dünyanın birçok yerinde devlet-içi çatışmaların daha çok görülmeye başlandığı ve bu devlet-içi çatışmalara uluslararası örgüt müdahalelerinin hızla arttığı görülmüştür. Söz konusu uluslararası örgütlerin başında BM gelmektedir. İnsani müdahale ve BM barışı koruma operasyonlarında değişimin yaşandığı ve ayrıca koruma sorumluluğu gibi yeni normların ortaya çıktığı bu süreçte, uluslararası örgütlerin müdahalelerinde başarı (ve/ya etkililiğin) ve başarısızlığın yanı sıra kimi zaman müdahalesizlik şeklinde üç tür müdahale politikası görülebilmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada, BM özelinde uluslararası örgütlerin neden bazı devlet-içi anlaşmazlıklara müdahale etmezken, diğerlerine müdahale etmeyi seçtikleri, ayrıca müdahale etmeyi seçtiklerinde de neden başarılı/etkili veya başarısız olduklarına cevap aranmıştır. Bu ise Soğuk Savaşın hemen sonrasında günümüze kadarki değişim ve dönüşüme ışık tutabilecek şekilde Afrika'dan seçilen üç örnek üzerinden yapılmıştır. Bu üç örneği ise BM'nin Darfur'daki (2003-2007) kayıtsızlığı, BM ile etkileşim halinde NATO'nun Libya'daki (2011 Martından Ekimine kadarki süreçte) etkili müdahalesi ve BM'nin Somali'deki (1992-1995) başarısızlığı oluşturmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle devlet-içi çatışmanın savaş ve barışla ilişkisi ele alınmıştır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde; günümüzde savaş olgusunun devletler arası olmaktan daha ziyade devlet-içi olduğu ve yeni savaşlar olarak lanse edilen çatışmaların daha çok 3. Dünyada devlet otoritesinin çöktüğü yerlerde vuku bulduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra bir devlet içindeki şiddetli çatışmayı ifade eden iç ya da devlet-içi çatışmaların; etnik, yasal, kültürel ve ekonomik nedenlerinin yanı sıra dış desteğe, rejimin niteliğine, tarihsel ve çevresel bozulmaya dayalı sorunlara kadar

uzanan çok sayıda nedenden ötürü ortaya çıkabileceği görülmüştür. Ayrıca zorlama ve barışçıl çözüm yolları olmak üzere başlıca uluslararası uyuşmazlıkların iki çeşit çözüm yolunun bulunduğu; çatışma yönetimi, çatışmayı dönüştürme ve çatışma çözümü şeklinde üç tür barış faaliyetinin yöntemsel boyutunun bulunduğu; ve müdahaleci dış güçlerin yaklaşımlarının barışı koruma, barış inşası ve barışın tesisi şeklinde şekillendiği görülmüştür.

İkinci olarak, insani müdahaleye yoğunlaşmış ve bu hususta yapılan ilk tespitlerde insani (askeri) müdahalenin tanım gereği yardım alan devletin rızasını barındıran insani yardımdan ve klasik askeri müdahaleden ayrıldığı görülmüştür. Bu haliyle bir devletin kendi vatandaşlarını kurtarmaya yönelik gerçekleştireceği müdahaleyi dışladığı gibi ekonomik ve diplomatik yaptırımlar gibi güç içermeyen müdahaleleri de dışlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde altın çağını yaşamaya başladığı görülen insani müdahalenin insani, siyasi/ulusal çıkarlara dayalı ya da her ikisini birlikte yansıtan motiflerle gerçekleştirildiği görülmüştür. Bu dönemde uluslararası müdahalelerin sayısının ve insani müdahaleye ilişkin ilginin artmasında; müdahaleyi onaylama yetkisi olan BMGK'nde veto hakkına sahip daimi üyelerin bu haklarını daha az kullanmaları, müdahale edilecek tarafların rızasının alınması ilkesine dayanan Soğuk Savaş dönemi insani müdahale koşulunun yeni dönemde ilga edilmeye başlanması, insan hakları bilincinin yayılması ve BMGK'nin barışa karşı tehditleri geniş ölçekli değerlendirmesi gibi unsurlar etkili olmuştur. Bununla birlikte insani müdahalenin haklılığı noktasında ya da meşru insani müdahale noktasında bir konsensüs oluşturulamadığı gibi bazı güneyli devletlerin güçlülerin güçsüzlerin iç işlerine karışmasını meşrulaştıracağı gerekçesiyle insani müdahaleye eleştirel baktıkları tespit edilmiştir. İnsani müdahaleye ilişkin başlıca teorik yaklaşımlara bakıldığında realistlerin, çoğulcuların, Marksistlerin ve post-yapısalcıların insani müdahaleye eleştirel baktıkları, liberallerin, kozmopolitanların ve dayanışmacıların olumlu yaklaştıkları görülmüştür. Ayrıca insani müdahalenin haklı savaş teorisi ve liberal uluslararasılıkla da ilişkilendirilebildiği ve bunların özellikle 11 Eylül sonrası pratiklerine yansıtılmaya çalışılmasıyla insani müdahalenin daha tartışmalı hale geldiği gözlenmiştir.

Üçüncü olarak müdahalenin uluslararası hukuktaki ve BM sistemindeki yeri ele alındığında; kısıtlayıcı, kısıtlama karşıtı ve ahlaki istisnacılık olmak üzere insani müdahalenin uluslararası hukuktaki yerine ilişkin farklı görüşlerin yer aldığı belirlenmiştir. Ayrıca BM Şartı müdahale etmeme üzerine kurulu olsa da buna 7. Bölüm çerçevesindeki barışa yönelik tehditler kapsamında istisna getirildiği görülmüş ve özellikle Soğuk Soğuk sonrası dönemde egemenlik ve müdahale etmeme ilkelerinin, ihlalleri gerçekleştiren devletlerin arkasına saklanabilecekleri bir araç olmaktan çıktığı gözlenmiştir. Bununla birlikte bazı insani krizlere müdahalede bulunup bazı yerlerde bulunulmaması bu hususta küresel bir oydaşma olmadığını göstermiştir.

Son olarak müdahalenin operasyonel ve normatif yönü incelendiğinde barışı koruma ve R2P ön plana çıkmaktadır. Bunlardan BM barışı koruma operasyonlarının gösterdiği gelişime paralel olarak birinci, ikinci ve üçüncü kuşak şeklinde farklı kuşaklara ayrıldığı ve yine Soğuk Savaşın bitmesiyle barış operasyonlarının niceliksel, niteliksel ve normatif olmak üzere üçlü bir dönüşüm geçirdiği görülmüştür. Soğuk Savaş döneminde daha çok 6. Bölüm dahilinde ve çatışan tarafların rızası, tarafsızlık ve meşru müdafaa ilkeleri çerçevesinde barışı koruma misyonları görevlendirilirken, Soğuk Savaş sonrası dönemdeki (post-Vestfalyan) barışı koruma operasyonlarının, BM Şartı oluşturulurken düşünülmeyen ağır insan hakları ihlallerine yönelik 7. Bölüm çerçevesinde eyleme geçmeye başladığı gözlenmiştir. Özellikle 39. madde kapsamında bazı devlet-içi çatışmalar barışa yönelik tehdit olarak değerlendirilerek insancıl müdahale kapsamında kuvvet kullanılmasına ilişkin çerçevenin genişlediği hatta rıza ilkesinin aranmamaya başlandığı gözlenmiştir. Bu uygulamanın ise son on yılda yerini Libya örneğinde de görüldüğü üzere koruma sorumluluğuna bıraktığı, adı geçen kavramla da halkını koruma sorumluluğu olan devletin bunu başaramaması ya da isteksiz olması halinde müdahale etmeme ilkesinin yerini uluslararası koruma sorumluluğuna bırakacağı kastedilmiştir. ICISS tarafından hazırlanan R2P raporunda tatmin edilebilir nitelikte müdahale için müdahalenin çok taraflı bir karaktere sahip olması, bölgede diğer devletlerin desteğini çekebilmesi ve müdahaleye yardım için niyetlenilmiş olması şeklinde üç kriterin yanı sıra engelleme, tepki verme ve yeniden inşa etme olmak üzere üç özel sorumluluğu kapsadığı görülmüştür. Bununla birlikte ICISS'ın yapmış olduğu geniş tanımlamaların, güç kullanımının istismar edilebilmesi

olasılığını artırması sebebiyle kapsamı soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlik şeklinde dört ağır suçla daraltılarak 2005 yılında BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde oybirliği ile kabul edilmiştir.

Bu çalışmanın ikinci bölümünde uluslararası örgütlerin müdahale edip-etmeme, başarı/etkililik ve başarısızlık şeklindeki üç değişkenli müdahale politikaları ele alınmıştır. Bu çerçevede öncelikle ele alınan, uluslararası örgütlerin devlet-içi çatışmalara müdahale edip etmemesini belirleyen faktörler şu şekilde belirlenmiştir: (a) Uluslararası örgütün çıkarı ve normları, (b) üye devletlerin uluslararası örgütü müdahale etmekten alıkoyması, (c) iç çatışma yaşayan devletin güçlü olup olmaması, (ç) uluslararası güç dağılımı, (d) devlet-içi çatışmanın ve çatışanların niteliği, bölgesel ve uluslararası dengeler üzerindeki etkisi, (e) medyanın ve kamuoyunun rolü. İkinci olarak, uluslararası örgütlerin devlet-içi çatışmalara müdahalesinin başarılı ve etkili olma koşulları şu parametrelerden oluşmuştur: (a) Müdahale eden gücün işlevselliği ve askeri kapasitesi, (b) farklı uluslararası örgütlerin tamamlayıcı faaliyetleri, (c) üye devletlerin müdahale istekleri ve üyesi oldukları örgütteki motivasyonları, (ç) çatışmanın olgunlaşma zamanında müdahale edilmesi ve müdahalenin süresi, (d) müdahale eden gücün/güçlerin tarafsız olma(ma)ları, rıza ve meşruiyet, (e) iç çatışma yaşayan devletin ulusal yapısı ve karakteristikleri, (f) fayda-maliyet analizi (hayatları kurtarma). Son olarak, uluslararası örgütlerin devlet-içi çatışmalara müdahalesinin başarısız olma nedenleri şu değişkenlerden oluşmuştur: (a) Dış müdahalenin güvensizlik yaratması, (b) müdahale eden aktörün yaşadığı sorunlar, (c) müdahalenin sorunu derinleştirme ihtimali, (ç) çatışan tarafların rızasının alınmaması, (d) uluslararası örgütlerin küresel güçlere bağımlılığı, (e) maliyet (bütçe ve finans sorunu).

Çalışmanın üçüncü bölümünde uluslararası örgütlerin devlet-içi çatışmaya müdahale etmekten kaçındığı bir örnek olarak BM'nin 2003 ile 2007 yılları arasında Darfur'a ilişkin kayıtsızlığı ele alınmış ve burada 2003 Şubatında alevlenen çatışmanın başlıca etnik anlaşmazlık, çevresel faktörler, Hartum'un Darfur'u marjinalleştirme politikaları ve bölgesel faktörlerden kaynaklandığı görülmüştür. Bu süreçte BM'nin rolü, müdahale edip-etmemeye ilişkin parametrelerle birlikte değerlendirildiğinde öncelikle buradaki insanlık dramında BMGK'nin çok geç harekete geçtiği ancak bu

noktada da daha çok diplomatik baskı ve rıza unsurunu arayan kararlarla yetindiği, sorunu Afrika Birliği'ne gönderme gibi pasif yöntem benimsediği ve BM sekterliğinin de ileri görüşlü tavsiye ve önerilerinin eksikliğinin hissedildiği bir süreç yaşanmıştır. Bunun neticesinde AU-BM Ortak Operasyonu ancak 31 Temmuz 2007'de oluşturabilmiştir.

İkinci olarak, burada yaşanan çatışmayı soykırım olarak nitelemenin, eyleme geçme yükümlülüğü gerektirecek olması, BMGK üyelerinin Sudan hükümeti lehine olacak şekilde farklı çıkarlar taşımaları gibi nedenlerle üye devletlerin müdahale etmekten kaçındıkları görülürken, bu ise müdahalede seçiciliği, devletlerin ulusal çıkarlarını etkilemediği sürece müdahalede bulunmayacakları varsayımına dayalı realist perspektifi ve nesnel kurallara dayalı insancıl bir müdahale bulunmadığını hatırlatmıştır. Üçüncü olarak, Darfur'dan daha çok Sudan'ın önemli görülmesinin ve bunu Hartum'un iyi bir şekilde kullanması müdahalesizlikte etkili olan bir başka unsur olmuştur. Özellikle Hartum yönetiminin BMGK kararlarında rıza unsurunu ve misyonlara ilişkin stratejisini kendi lehine başarıyla uyguladığı görülmüştür. Dördüncü olarak, II. Dünya Savaşı sonrası sistemin en önemli yapıtaşlarından BM, barışı koruma kapsamında küçük bir AU kuvvetini bölgede konuşlandırmakla yetinirken, uluslararası sistemde meydana gelen önemli bir kırılma olan 11 Eylül sonrası gelişmelerin de müdahalesizlikte etkili olduğu görülmüştür. Çin ve Rusya'nın muhalefetinin yanı sıra bazı devletler (Pakistan ve Cezayir gibi) ve örgütler (AU ve İİT gibi) Darfur sorununda Afrika Birliği'nin müdahalesinden yana tavır almışlardır. Beşinci olarak, dikkatlerin daha çok kuzey-güney bölünmesine çekilmesi, Darfur'daki çatışmanın yerel veya kabilesel olarak görülmesi, Darfur'da çatışan grupların kendi bütünlüklerini özellikle DBA'ndan sonra yeterince sağlayamamaları, güney Sudan'la barış anlaşmasının tehlikeye atılmak istenmemesi, Darfur'un coğrafik yapısı itibariyle oldukça geniş olması, özellikle Batılı devletlerce teröre karşı savaşta bir müttefiki kızdırmak istenmemesi ve devletlerin çıkarlarını doğrudan ilgilendirmemesi müdahalesizlikteki diğer nedenleri oluşturmuştur. Son olarak, Darfur'daki krizde medyanın müdahale için yeterli olmadığı ve ilgisini daha çok Naivasha'daki kuzey-güney barış görüşmelerine ve Irak Savaşı gibi görece daha önemli görülen yerlere verdiği tespit edilmiştir. Ayrıca kamuoyunun da Darfur'u koruma sorumluluğuna destek vermekle birlikte bunun söylem düzeyinde kaldığı

gözlenmiştir. Bütün bu yönleriyle incelenen dönemde BM'nin Darfur'da kayıtsız kaldığı görülmüştür.

Çalışmanın dördüncü bölümünde uluslararası örgütlerin devlet-içi çatışmaya etkili müdahalesi bağlamında BM ve NATO'nun Libya Müdahalesi ele alınmış ve buradaki çatışma, Kaddafi'nin siyasal iktidarın dağılımında kilit rol oynayan kabileciliğe sarılmasının ve bunları manipüle etmekten kaçınmamasının, böl ve yönet stratejisi paralelinde patronaj ve nepotizm üzerine inşa edilmiş yapıya başkaldırının ürünü olmuştur. Kaddafi'nin sivillere yönelik şiddet uygulaması BMGK'nce 1970 sayılı kararın oybirliğiyle alınmasını beraberinde getirmiş ancak bu kararda belirtilen taleplerin gerçekleşmemesi üzerine 7. Bölüme atıf yapılarak ve derhal ateşkesi öngören 1973 sayılı kararın alındığı görülmüştür. Bu karardan iki gün sonra Fransa, İngiltere ve ABD öncülüğünde başlatılan koalisyon müdahalesinden sonra NATO 31 Mart 2011'de tüm askeri operasyonları kendi bünyesinde toplamıştır. Bu tarihten müdahaleyi sonlandırdığını ilan ettiği 31 Ekim 2011 tarihine kadar süreçte Birleşik Koruyucu Harekâtı bünyesinde ittifakın Libya'daki misyonu; silah ambargosunu yönetmek, uçuşa yasak bölgede devriye gezmek ve saldırı ya da saldırı tehdidinden sivilleri koruma olarak ilan edilmiştir. Sözü edilen bu süreçte müdahaleyi etkili kılan faktörlerle birlikte değerlendirildiğinde öncelikle, BMGK'nin ilk defa uluslararası R2P operasyonuna yetkilendirme yaptığı ve bu anlamda koruma sorumluluğunun çoğu şartının NATO için uygun olduğu görülmüştür. Komutasının genişliği, kontrol ağları ve çok uluslu güçlerin entegrasyon tecrübesi, taktikleri ve kentsel bombalamaya karşı aşırı hassasiyeti ile Libya halkına zarar vermeden ve sivillerin altyapısını yok etmeden ve dolayısıyla amaçlarını önemli kayıp vermeden başardığı ve Libya'nın geleceğini Libyalıların kendisine bıraktığı gözlenmiştir.

İkinci olarak; NATO'nun, BMGK kararını uygularken Körfez İşbirliği Konseyi, İslam Konferansı Örgütü, Arap Devletleri Ligi gibi bölgesel örgütlerle işbirliğine gittiği görülmüştür. Üçüncü olarak, BMGK'nin 1970 sayılı kararı oybirliğiyle alınırken, 1973 sayılı kararda Brezilya, Almanya, Hindistan, Çin ve Rusya çekimser kalsalar da diğer örneklerle karşılaştırıldığında Rusya ve Çin'in Kaddafi'yi koruma noktasında ciddi çıkar eksikliği hissedilmiştir. Ayrıca üyelerin aktif katıldığı, ad hoc geliştiği ve kısmen

normlar ile çıkarların birleştiği NATO'nun alan-dışı ilk büyük operasyonu olduğu gözlemlenmiştir. Dördüncü olarak, gerekli olduğu düşünüldüğü bir ortamda ve BMGK'nin emsalsiz hızda ve oybirliğiyle karar alabilmesi ile müdahale gerçekleşmiştir. Beşinci olarak, bu müdahalenin, BMGK'nin ev sahibi devletin rızası olmaksızın sivilleri koruma amacıyla zorlama yetkilendirmesinde bulunabileceğini gösteren 1973 sayılı kararına dayandığı için yasal ve bölgesel örgütlerin desteğini aldığı için de meşru zemine dayandığı görülmüştür. Altıncı olarak, isyancıları silahlandırmaktan ya da doğrudan Kaddafi'nin birliklerini bombalamaktan ziyade sivilleri korumaya yönelik bu müdahale kapsamında Libya'nın şartlarına uygun tarzda hareket edildiği görülmektedir. Kırılgan geçici hükümetin meşruiyetinin etkilenmek istenmemesinin yanı sıra barış inşa programlarının dışardan değil de içerden inşa edilmesinin tavsiye edildiği bir ortamda, müdahale sonrası Libyalılara bırakılan ülkenin Kaddafi sonrası süreci yönetmede sorun yaşamasında, Geçici Ulusal Konsey'in payının büyük olduğu gözlemlenmiştir. Son olarak, NATO'nun havadan askeri operasyonlarının sonucunda binlerce hayatın kurtarılmış olduğu görülmektedir. Bütün bu unsurlar dikkate alındığında ve 7 aylık bir süreci kapsayan müdahalenin değerlendirmesi yapıldığında müdahalenin etkili bir müdahale olduğu görülmüştür.

Çalışmanın beşinci bölümünde uluslararası örgütlerin devlet-içi çatışmaya başarısız müdahalesini yansıtan bir örnek olarak BM'nin Somali müdahalesi incelenmiş ve buradaki çatışmanın sosyal kimlik grupları arasındaki ilişkilerden, ülkedeki ekonomik mutsuzluk ile siyasal problemlerin iç içe geçtiği bir hoşnutsuzluktan ve Barre'nin diğer kabileleri kendine yabancılaştırmasından kaynaklandığı görülmüştür. 1991 Ocağında Barre'nin ülkeyi terk etmesinden sonra BMGK'nin ancak 1992 Ocağında siyasal olarak dahil olduğu gözlenmiş ve bundan sonraki süreçte sırasıyla UNOSOM I, UNITAF ve UNOSOM II oluşturulmuştur. 1992 ile 1995 Martında geri çekilmeler tamamlanıncaya kadarki süreçte BM'nin Somali'deki rolü incelendiğinde öncelikle BM misyonlarının, 1993'te derinden ülkeye müdahil olduğunda yerel güç unsurlarınca işgalci bir güç ve güvenilmez olarak görülmüş ve bu güvensizlikte aşırı güç kullanımının ve Aidid ile Boutros Ghali arasındaki daha önceki husumetin etkili olduğu gözlenmiştir.

İkinci olarak, BM misyonlarının iletişim ve koordinasyon sorunu yaşamaları, Somali ile ilgili yeterli bilgilendirmenin yapılmayışı, güvensiz şartlarda çalışmak için aşırı isteksizlik ve özellikle ABD ile BM unsurlarının ayrı hareket etmesi müdahalelerin başarısızlığında rol oynamıştır. Üçüncü olarak, Somali'deki çatışmanın mülteci akını gibi komşu ülkelere etkisinin üzerinde çok durulmamasının, misyonlarda karmaşık güdüler ve kötü zamanlama ile hareket edilmesinin, dönemin Genel Sekreteri'nin hatalarının ve UNOSOM I ve II'de yanlış davranılmasının durumu daha da vahim hale getirdiği görülmüştür. Bunlar ise müdahalenin insancıl hedefinden saptığı ve müdahilleri yerel çatışmanın parçası haline getirdiği izlenimi doğurmuş ve müdahaleye başlanmadan bir çıkış stratejinin belirlemenin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. Dördüncü olarak, Somali'de BM katılımlı ilk yaptırım kararı olan S/RES/733 Somalili bir taraftan gelen talebi içerse de diğer tarafın bu yönde bir rızasının olmadığı gibi sonraki kararlarda da bu rıza unsurunun aranmadığı gözlenmiştir. Beşinci olarak, UNITAF'ın başarısız olmasında Beyaz Saray ile BM Genel Sekreteri'nin misyonun amacına ve hedeflerine ilişkin uyuşmazlığı önemli bir etken olmuştur. ABD birliklerinin kayıp vermesiyle Clinton yönetiminin desteğini sona erdirmeye kararı alması ve BM gücünün diğer üyelerinin de kendi çıkarlarını gözetmeleri bu başarısızlıktaki diğer nedenler olmuştur. Son olarak, her açıdan oldukça maliyetli bir müdahale olmuştur. Bütün bu yönleriyle değerlendirildiğinde BM'nin Somali'de başarısız olduğu görülmüştür.

Bu çalışma sonucunda görülmüştür ki, belirlenen parametrelerle örneklerin örtüştüğü ve bunun sonucunda BM'nin Somali'de başarısız olduğu, BM'nin Darfur'da kayıtsız kaldığı ve BM ile etkileşim halinde NATO'nun 2011 yılındaki müdahalesinin etkili olduğu görülmüştür. Bu örnekler içinden belki ileride daha derinlemesine incelenebilecek küçük çaplı ve yan sonuçlar da çıkarmak mümkündür. Örneğin Darfur örnek olayında AU'nin çabalarının başarısız kaldığı, Libya örneğinde AU'nin müdahalede bulunmadığı ve 1991 yılında BM'nin Somali'ye yönelik bir müdahalede bulunmadığı gözlenmiştir. Özellikle 1991-1992'de, Aidid ile Mehdi arasındaki çatışmaların en yoğun olduğu dönemde başta BM olmak üzere dış güçlerin müdahalede bulunmamaları insani zamanlamadan ziyade siyasi zamanlamanın müdahaleleri yönlendirebildiğini ve geciktirebildiğini göstermiştir.

Bu tez kapsamında ele alınan parametreler mevcut ve gelecekteki pek çok devlet-içi çatışmaya müdahale edip-etmeme ve edildiğinde başarı ve başarısızlık noktasında önemli ipuçları verebilecek düzeydedir. Ancak buradaki parametreler genelleme yapmaya daha müsait olmakla birlikte her farklı örnekte birebir örtüşmesini de beklememek gerekir. Çünkü Elmi'nin de ifade ettiği gibi “her bir sorun kendi şartları, tarihi, jeopolitik ve sosyal bağlamı içinde anlaşılmalıdır”. Kaldı ki bunlar kendi içinde de bir değişim geçirmektedir (2012: 42).

Bu çalışmada incelenen üç örnekle de çalışmanın hipotezlerinin büyük ölçüde doğrulandığı görülmüştür. İlk olarak, örgütün başat üyelerinin çıkarları doğrultusunda hareket etmesinin örgütün müdahale edip etmemesinde belirleyici olduğu ve farklı çıkarları barından BMGK üyelerinin Darfur'a ilişkin müdahalesizlikteki rolleri bunu en iyi örneğini yansıtmıştır. İkinci olarak, Somali'deki başarısızlığın Ruanda'ya yansımaları örneğindeki gibi daha önceki başarısızlığın ya da Irak Savaşı'nın Darfur'a yansımadaki gibi eş zamanlı daha önemli görülen başka bir müdahalenin müdahale etmemede etkili olabildiğini göstermiştir. Hatta bunlardan Irak savaşı ve teröre karşı savaş konsepti, insani müdahalenin güvenilirliğini de zedeleyici gelişmelerden birisi olmuş ve Darfur'u gölgede bırakan bir gündem oluşturmuştur. Üçüncü olarak, Libya örneğinde uluslararası toplumun önleme ve reaksiyon sorumluluğunu yerine getirirken; yasallık (BM Güvenlik Konseyi'nden), meşruiyet (bölgesel örgütler) ve fırsat (Libya'nın iç kökenli ayaklanması ve rejimin askeri zayıflığı) olmak üzere bu üç koşulun müdahaleyi etkin kıldığı görülmüştür. Özellikle bir örgüt müdahalesine dayandığı ve bölgesel örgütlerin desteğini aldığı için meşruluğu vurgulanan bu müdahale kapsamında alınan 1973 sayılı kararla BMGK, ev sahibi devletin rızası olmaksızın koruma amacıyla zorlama yetkilendirmesinde bulunabileceğini de göstermiştir. Son olarak BM'nin Somali müdahalesinde öncülük eden ABD'nin BM ve özellikle genel sekreterlikle uyuşmazlığı ve kayıp vermeye başlamasıyla ülkeden Clinton yönetiminin askerlerini geri çekmesi örneğinde de görüldüğü üzere küresel gücün örgütle uyumsuzluğu ve doğabilecek riskleri göze almaması müdahaleyi başarısızlığa sürüklemiştir. Söz konusu örnek aynı zamanda maddi çıkarlarının olmaması halinde küresel gücün müdahale taahhüdünün sürdürülemez olduğunu

göstermiş ve ABD'nin sağlam sözü olmadan BM'nin yetkisini tartışmalı hale getirmiştir.

Bunun yanı sıra farklı ülkelerdeki devlet-içi çatışmalara farklı yaklaşılabildiği de gözlenmektedir. Bunu, uluslararası müdahalenin politik-etik ya da siyasi-insani gerilim yaşamasının sonucu olarak görmek mümkündür. Örneğin, Libya'da Kaddafi'ye karşı uygulanan koruma sorumluluğu doktrininin Darfur, Suriye ve Yemen'deki insanlığa karşı işlenen suçları engellemek için işletilmediği görülmüştür. BMGK'nin buralardaki kayıtsızlığının çok da sürpriz olmadığını düşünen Ataman'ın da dikkat çektiği üzere (<http://setav.org/>, 10 Eylül 2013'te erişildi), R2P uygulaması salt insani nedenlere değil reelpolitik ilkesine de bağlı olduğu ve bu yönüyle reelpolitik gerekçelerin ve ulusal çıkarların bu örneklerde olduğu gibi ağır basabileceği görülmektedir. Hatta bazen bu doktrinin uygulanması Batılı ülkelerin dış müdahalelerinin insani müdahale maskesi altında meşrulaştırılmasına olanak sağladığı gibi bizzat insanlığa karşı suçların işlenmesiyle sonuçlanabildiği de olmaktadır.

Suriye'de Hama ve Libya'da Bingazi gibi yüzeyde büyük benzerlikler sergileyen olaylara gösterilen farklı uluslararası tepkiler, R2P'nin teorik olarak neden böyle övgüye değer olup pratikte işlemediğini göstermektedir. Shanhan'ın da hemfikir olduğu üzere buradaki sorun, 1990'lardaki insani müdahalelerde olanın aynısıdır; devletlerin müdahale etme isteğinin ve tehlikede olan insanları kurtarmada askeri güç yeteneklerinin önemli ölçüde koşullara bağlı olarak değişmesidir (2011: 26). Başta ABD olmak üzere küresel güçlerin, Suriye'de olduğu gibi herhangi bir devlet içi çatışmaya pasif, maliyetsiz ya da düşük maliyetli, zamana yayılan ve seçmece politikaları, ilgili ülkedeki çatışmanın kaos ortamına sürüklenmesine yol açtığı gibi o ülke üzerinden bölgesel güçlerin rekabetinin daha belirgin olduğu gerçeği de görmezden gelinemez (Duran, <http://m.sabah.com.tr>, 17 Temmuz 2015'te erişildi). Böyle bir durumun, uluslararası bir örgüt olan BM'nin ve onun BMGK organının harekete geçemediği durumlarda alternatif olarak ön plana çıkabilecek bölgesel örgütlerin rolünü ve etkinliğini sınırlandırabilme potansiyeli vardır. Buna ilgili bölgesel örgütlerin diğer kısıtlılıkları eklendiğinde başarı şansı daha da azalacaktır.

Bu tür eleştirilerden daha öncelikli olarak hatırlatılması gereken bir husus başarılı bir müdahale gerçekleştirmenin sanıldığından daha zor olduğudur. Bundan daha ileri boyutta müdahale gerçekleştirmenin bile sanıldığı kadar kolay bir eylem olmadığı ortadır (Badie ile mülakat). Ancak bu durum uluslararası örgütleri ciddi insan hakları ihlallerine sessiz kalmalarını da gerektirmez. Bu konuda en büyük beklenti kaynağı olan BM; polis ya da silahlı kuvvetlere sahip olmadığı için yaptırım gücünü ifa edebilmek için bazen yüksek bedeller ödeyerek gönüllü ülkelerin askerlerine başvurmakta ve bu barış gücü hizmetlerini de büyük güçlerin daha önceden onaylamalarına bağlı olarak işletebilmektedir. Böyle bir ortamda dünya hükümeti hayali egemen devletlerin hakim olduğu bir dünyada pek olanaklı görünmediği gibi BM de kurucularının ulusal çıkarına ve mantığına dayalı olarak ve gönüllü bir uyum içinde hareket edecek şekilde kurularak yönetme kabiliyeti baştan beri zayıf bırakılmıştır. Bununla birlikte BM her şeye rağmen dikkate değer bir kuruluş olarak varlığını sürdürmektedir. Bazen savaşları önleyici görüşmeleri yürütme, uluslararası arenada zorba olarak görünmek istemeyen devletlerce tanınırlığının yanı sıra 1987'den beri barış gücü operasyonlarının iki katını aşması BM'nin önemine işaret etmektedir. Hatta çok tartışılan veto hakkını bile Roskin ve Berry'nin yaptığı gibi elektrik tesisatındaki sigorta metaforundan yola çıkarak savunusunu yapmak mümkündür. Sigortanın atmasının evin yanmasına tercih edildiği bir durum sayesinde beş daimi üye içinden çekilmelerin önüne geçilmiş olunmakla birlikte elbette tesisatı ayakta tutmanın bedeli de anlaşmazlıkları çözecek yeterliliğin yakalanamayışı olmaktadır (2014: 429-435).

Bu açıdan düşünüldüğünde BM'nin mevcut şartlara uyum sağlayacak ve daha ideal hale gelebilmesi için reformunun ön plana çıkarılması gerekir. Yeşiltaş'ın da üzerinde durduğu üzere Soğuk Savaş sonrası dönemde reform talepleri üç unsur üzerinden şekillenmiştir. Birincisi, jeopolitik güç dengesinin değişmeye başlaması-yeni güçlerin ortaya çıkmasıdır. Ancak ABD-Çin rekabetinin arttığı günümüzde bu yöndeki taleplerin karşılanmasının zor olduğu görülmektedir. İkincisi, uluslararası sistemin halen Batı merkezli olmasıdır. (Neo)liberal sistemin hakim olması, örneğin dünyanın önemli bir kısmını oluşturan Müslüman ülkelerden temsilcinin bulunmaması, çok uzaklardaki sorunlara çok uzak coğrafyalardaki büyük güçlerin karar vermesi ve dünyanın işlevsel olarak halen beşten büyük olamaması bu bağlamda

değerlendirilebilecek hususlardır. Üçüncüsü ise etkinlik meselesidir. Bu husus, BM'nin halihazırdaki yapısıyla da etkili olabildiğini göz ardı etmeyi gerektirmemektedir (<http://setav.org>, 26 Haziran 2015'te erişildi).

Reform tartışmaları aslında çeşitli platformlarda ve aktörlerce dile getirilen çok da yeni olmayan uygulamaları, önerileri ve görüşleri içinde barındırmaktadır. Örneğin, 2004 Aralığındaki BMGK yüksek düzeyli panelde BMGK'nin fonksiyonu, sekretarya kapasitesi, yeni kurumların oluşturulmasına ilişkin tavsiyelerin çoğu 2005'teki Dünya Zirvesi'nde kabul edilmiştir. Bu zirvede BM reformu çerçevesinde değerlendirilebilecek barış inşası komisyonu ve sürekli bir polis kapasitesi oluşturulması konusunda anlaşma sağlanırken koruma sorumluluğu prensibi de onaylanmıştır. Bunun yanı sıra Soğuk Savaş sonrasında BM'nin barış operasyonlarındaki eksikliklerle ilgili bilhassa genel sekreterlerin öncülüğünde birçok revizyon önerisi getirildiği görülmektedir (Bellamy ve Williams 2013: 139-140). Bu durum örneğin kozmopolit demokrasi savunucularının da ilgilendikleri bir konudur. Ancak bunlar daha radikal öneriler sunmaktadırlar: “BMGK yerine yetkin bir yürütme organı koymak; dünya örgütlerine üyelikleri ulus dolayımından geçmeyecek ancak onun yerine ulusal düzeyin üstünde doğrudan seçimlerle bir dünya parlamentosunda halk temsilini sağlayacak yeni bir siyasi statü olarak dünya vatandaşlarını oluşturmak; yetkilerle donatılmış ancak kararları ulusal hükümetler için bağlayıcı olacak bir ceza hukuku mahkemesi inşa etmek.” Habermas'ın vurguladığı üzere bunları sağlayacak bir dünya örgütünün bile ancak tepkisel güvenlik, insan hakları politikaları ve izleyici çevre politikaları gibi kısıtlı yetki alanlarında etkili olabileceği gözden kaçırılmamalıdır (2008: 645).

Değişen güç dengesini daha iyi yansıtmayı bağlamında BM'nin reformuna ilişkin en önemli önerilerden birisi de Kofi Annan'ın 2005 Nisanında, yeni bir insani yardım konseyi oluşturulmasını ve BMGK üye sayısının 15'ten 25'e çıkarılmasını önermesi olmuştur. Küresel yönetişime en uygun aday olan BM'nin beklentilerle performansı arasındaki farkı kapatmaya ilişkin bu öneriler arasında; BM'nin finansal ve askeri olarak desteklenip-desteklenmemesi ya da bunun nasıl olacağına ilişkin önerilerin yanı sıra Japonya, Almanya ve Hindistan gibi ülkelerin BMGK'nde yer alıp almamasına

ilişkin tartışmalar ve öneriler de yer almaktadır (Griffiths, O'Callaghan ve Roach 2013: 39, 100).

Söz konusu reform talepleriyle birlikte değerlendirildiğinde; BM'nin büyük ve etkili kalmak istiyorsa kendisinden bekleneni vermesi ve kendi yapısı içindeki eksiklikleri tolere ederek meşruluk zemininde başlıca uluslararası örgüt olmayı sürdürebilmesi gerekir. Özellikle insani krizlerde acıların durdurulabilmesi için en büyük ışık kaynağının yine BM olması beklenir. Bu ışığı görüp kapsayıcılık ve küresel yönetim bağlamında bekleneni yap(a)mayan BM'nin geleceği tartışmalı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Abass, Ademola (2011). "Assessing NATO's Involvement in Libya", (<http://unu.edu/publications/articles/assessing-NATO-s-involvement-in-Libya.html>, 12 Temmuz 2013'te erişildi).
- Abbink, Jan (1999). "The Total Somali Clan Genealogy: A Preliminary Sketch". *African Studies Centre Working Paper 41*. Leiden:1-23.
- Abbott, Kenneth W. ve Snidal, Duncan (1998). "Why States Act through Formal International Organizations". *Journal of Conflict Resolution*. Vol. 42, No. 1: 3-32.
- Adebajo, Adekeye ve Landsberg, Chris (2000). "Back to the Future: UN Peacekeeping in Africa". *International Peacekeeping*. 7/4: 161-188.
- Africa Briefing Report (2011). "The African Union's Role in the Libya and Côte d'Ivoire Conflicts". (http://www.obsafrique.eu/wp-content/uploads/2011/06/ABLibya-Report_11-07-2011.pdf, 18 Kasım 2015'te erişildi).
- Aktürk, Şener (2012). "NATO Neden Genişledi? Uluslararası İlişkiler Kuramları Işığında NATO'nun Genişlemesi ve ABD-Rusya İç Siyaseti". *Uluslararası İlişkiler*. Cilt 9, Sayı 34: 73-97.
- Al-Awsat, Asharq (2011). "Libyan Tribal Map: Network of Loyalties That Will Determine Gaddafi's Fate". (<http://www.aawsat.net/2011/02/article55247429>, 12 Temmuz 2013'te erişildi).
- Albright, Madeleine (2003). *Madam Secretary: A Memoir*. London, New York: Mc Millan.

- Albright, Madeleine K. ve Williamson, Richard S. (2013). “The United States and R2P: From Words to Action”. *The Report of United States Institute of Peace, the United States Holocaust Memorial Museum, and the Brookings Institution*. 1-29.
- Allard, Kenneth (2006). “Somalia Operations: Lessons Learned”. *CCRP*. 1-101, (http://www.dodccrp.org/files/Allard_Somalia.pdf, 26 Aralık 2013’te erişildi).
- Angelov, Angel (2010). “Regional Involvement in Peace Operations: An Analysis of the Debate within the UN Security Council”. *Conflict, Security & Development*. 10/5: 599-623.
- Annan, Kofi (1999). “Secretary-General Presents His Annual Report to General Assembly”, Press Release, SG/SM/7136, GA/9596, (<http://www.un.org/News/Press/docs/1999/19990920.sgsm7136.html>, 10 Haziran 2014’te erişildi).
- Aral, Berdal (2014). “Roaring in Libya, Whispering in Others: UN Security Council’s Posture During the ‘Arab Spring’”. *Insight Turkey. Volume 16 No 1*: 181-197.
- Arı, Tayyar (2009). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. 8. Baskı. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arsava, Füsün (2013). “Libya Örneğinde İnsan Haklarının Korunması İçin Yapılan Askeri Müdahale”. *TAAD. Yıl 4, Sayı 12*: 81-97.
- Ataman, Muhittin (2000). “The Effectiveness of International Organizations”. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı 1*: 152-167.
- Ataman, Muhittin (2009). “Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Bir Alternatif Yaklaşımlar Demeti”. *Alternatif Politika. C. 1*: 1-41.
- Ataman, Muhittin ve Sönmez, Sait (2010). “Libya ve Uluslararası Sistem: Radikalizmden Yumuşamaya”. *Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları. Cilt 1*. Ed. K. İnät, B. Duran ve M. Ataman, Ankara: Nobel, 181-197.

- Ataman, Muhittin (2013). “Suriye Müdahalesi: Batı’nın Hegemonya Korkusu”, (<http://setav.org/tr/suriye-mudahalesi-batinin-hegemonya-korkusu/yorum/7054>, 10 Eylül 2013’te erişildi).
- Ateş, Davut (2012). *Uluslararası Örgütler: Devletlerin Örgütlenme Mantığı*. Bursa: Dora Yayınevi.
- Axelrod, Robert ve Keohane, Robert O. (2013). “Anarşi Koşullarında İşbirliğinin Sağlanması: Stratejiler ve Kurumlar”. Çev. Merve Özkan Borsa. *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler*. Der. Esra Diri. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi. 341-370.
- Aydın, Mustafa (2004). “Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”. *Uluslararası İlişkiler. Cilt 1, Sayı 1*: 33-60.
- Ayhan, Veysel (2011a). “Libyan Uprising and International Intervention: NATO’s Mission and Libya’s Gridlock”. *Alternative Politics. Vol. 3, No. 3*: 490-508.
- Ayhan, Veysel (2011b). “Libya İç Savaşı: Kabileler Arası İktidar Mücadelesi”. *Ortadoğu Analiz. Cilt 3, Sayı 27*: 8-14.
- Ayhan, Veysel (2012). *Arap Baharı: İsyanlar, Devrimler ve Değişim*. Bursa: MKM Yayınları.
- Ayoob, Mohammed (2001). “State Making, State Breaking, and State Failure”. İç. *Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict*. Ed. Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson ve Pamela Aall, Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 127-142.
- Baastø, Siri Sveinsdotter (2013). *The Media and Foreign Policy: A Study of the Media's Role in the Intervention in Libya (2011)*. Yüksek Lisans Tezi. Norway: Norwegian University of Life Sciences, (http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/187947/baast%C3%B8_master2013.pdf?sequence=7&isAllowed=y, 31 Temmuz 2015’te erişildi).

- Bacık, Gökhan (2007). *Modern Uluslararası Sistem: Köken, Genişleme, Nedensellik*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Badie, Bertrand ile mülakat (20.02.2014). Professor of International Relations at Sciences Po Paris.
- Bah, A. Sarjoh (2010). "The African Union in Darfur: Understanding the Afro-Arab Response to the Crisis", 1-18, (http://fride.org/download/OP_Responses_arab_world_ENG_feb10.pdf, 20 Kasım 2015'te erişildi).
- Bajoria, Jayshree ve McMahon, Robert (2013). "The Dilemma of Humanitarian Intervention", (<http://www.cfr.org/humanitarian-intervention/dilemma-humanitarian-intervention/p16524>, 3 Ağustos 2015'te erişildi).
- Baldwin, David A. (2004). "Güvenlik Kavramı". İç. *Uluslararası Güvenlik Sorunları*. Der. Kamer Kasım ve Zerrin A. Bakan, Ankara: ASAM, 1-36.
- Barnett, Michael (2003). "Bureaucratizing the Duty to Aid: The UN and Rwanda Genocide". İç. *Just Intervention*. Ed. Anthony F. Lang Jr., USA: Georgetown University Press, 174-191.
- Barry, Ben (2011). "Libya's Lessons". *Survival: Global Politics and Strategy*. 53/5: 5-14.
- Basın Özeti (2011). (http://www.bbc.co.uk/turkce/cep/basinozeti/2011/02/110221_pressreview.shtml, 4 Haziran 2015'te erişildi).
- Başlar, Kemal (2005). *Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Baştürk, Levent "Libya'nın Zor İmtihani: Seçimler İstikrarı Temin Edebilecek Mi?". (17.07.2012), (<http://setav.org/tr/libyanin-zor-imtihani-secimler-istikrari-temin-edebilecek-mi/yorum/1225>, 29 Mayıs 2015'te erişildi).

Baştürk, Levent ile Saffet Can'ın Dünya Bülteni için Röportajı, "Levent Baştürk ile 'Yol Ayrımındaki Libya' üzerine...(I)", (17.04.2013), (<http://www.dunyabulteni.net/haber/256319/levent-basturk-ile-yol-ayrimindaki-libya-uzerineii>, 29 Mayıs 2015'te erişildi).

Baştürk, Levent ile Saffet Can'ın Dünya Bülteni için Röportajı, "Levent Baştürk ile 'Yol ayrımındaki Libya' üzerine...(II)", (22.04.2013), (<http://www.dunyabulteni.net/haber/256737/levent-basturk-ile-yol-ayrimindaki-libya-uzerineii>, 29 Mayıs 2015'te erişildi).

Bellamy, Alex J. (2005). "Responsibility to Protector Trojan Horse? The Crisis in Darfur and Humanitarian Intervention after Iraq". *Ethics & International Affairs*. Volume 19, Issue 2: 31-54.

Bellamy, Alex J. (2011). "Libya and the Responsibility to Protect: The Exception and the Norm". *Ethics & International Affairs*. 25, No. 3: 263-269.

Bellamy, Alex J. ve Wheeler, Nicholas J. (2011). "Humanitarian Intervention in World Politics". İç. *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. 5th edition. Ed. John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens, New York: Oxford University Press, 510-525.

Bellamy, Alex J. ve Williams, Paul D. (2006). "The UN Security Council and the Question of Humanitarian Intervention in Darfur". *Journal of Military Ethics*. 5/2: 144-160.

Bellamy, Alex J. ve Williams, Paul D. (2011). "The New Politics of Protection? Côte d'Ivoire, Libya and the Responsibility to Protect". *International Affairs*. 87/4: 825-850.

Bellamy, Alex J. ve Williams, Paul D. (2013). *Understanding Peacekeeping*. Second edition. Cambridge: Polity Press.

Beriş, Hamit Emrah (2010). "Moderniteden Postmoderniteye". İç. *Siyaset*. Ed. Mümtaz'er Türköne, İstanbul: Opus Yayınları, 483-521.

- Berridge, G.R. ve James, Alan (2001). *A Dictionary of Diplomacy*. Great Britain: Palgrave.
- Betts, Richard K. (1994). "The Delusion of Impartial Intervention". *Foreign Affairs*. Volume 73, No. 6: 20-33.
- Betts, Richard K. (2001). "The Delusion of Impartial Intervention". İç. *Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict*. Ed. Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson ve Pamela Aall, Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 285-294.
- Birikorang, Emma (2009). "Towards Attaining Peace in Darfur: Challenges to a Successful AU/UN Hybrid Mission in Darfur ". *KAIPTC Occasional Paper No.* 25: 1-15.
- Black, David R. ve Williams, Paul D. (2008). "Darfur's Challenge to International Society". *Behind the Headlines, CIC, BTH Vol. 65 No. 6*: 1-23.
- "BM'den Libya'da Taraflara Yaptırım Uyarısı", (<http://www.sabah.com.tr/dunya/2015/04/14/bmden-Libyada-taraflara-yaptirim-uyarisi>, 14 Nisan 2015'te erişildi).
- Bolton, John R. (1994). "Wrong Turn in Somalia", (<http://www.foreignaffairs.com/articles/49438/john-r-bolton/wrong-turn-in-Somalia>, 26 Mart 2013'te erişildi).
- Bonnar, Bill (2007). "Darfur ve Çad'daki Kriz". Çev. Elem Eyryce, (<http://sendika1.org/2007/09/Darfur-ve-caddaki-kriz-bill-bonnar/>, 26 Ağustos 2015'te erişildi).
- Booth, Ken (2012). *Dünya Güvenliği Kuramı*. Çev. Çağdaş Üngör, İstanbul: Küre Yayınları.
- Bozdağlıoğlu, Yücel ve Özen, Çınar (2004). "Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık". *Uluslararası İlişkiler*. Cilt 1, Sayı 4: 59-79.

- Bozkurt, Enver, Kanat, Selim ve Yalçın, Serhan (2008). *KPSS Uluslararası İlişkiler*. Ankara: Asil Yayın.
- Bölme, Selin M., Ulutaş, Ufuk, Özhan, Taha ve Küçükkeleş, Müjge (2011). “İsyen, Müdahale ve Sonrası: Libya’da Dönüşümün Sancıları”. *SETA Rapor*. 1-59.
- Bradbury, Mark ve Healy, Sally (Ed.) (2010). “Map of Somalia”. İç. Whose Peace Is It Anyway?: Connecting Somali and international peacemaking. *Accord: An International Review of Peace Initiatives. Issue 21*, London: Conciliation Resources, s. 5.
- Brańka, Tomasz ile mülakat (21.03.2014). Deputy Dean for International Relations, Faculty of Political Science and Journalism, Adam Mickiewicz University in Poznan.
- Breakey, Hugh (2012). “Review and Analysis: The Responsibility to Protect and the Protection of Civilians in Armed Conflict”. *Working Paper Developed from Responsibility to Protect and the Protection of Civilians in Armed Conflicts Academic-Practitioner International Workshop*, Sydney, Australia. Nov. 17-18, 2010: 1-147.
- Breau, Susan C. (2007). “The Impact of the Responsibility to Protect on Peacekeeping”. *Journal of Conflict & Security Law*. 11/3: 429-464.
- Brusset, Emery (2004). “Valuation of the Conflict Prevention Pools: Sudan”. *DFID: Evaluation Report EV 647*: 1-40.
- Bull, Hedley (2012). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. Fourth edition*. New York: Palgrave Macmillan.
- Burchill, Scott (2012). “Liberalizm”. Çev. Ali Aslan, İç. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: Küre Yayınları, 81-118.
- Bush, George (1992). “Address to the Nation on the Situation in Somalia”. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, *The American Presidency Project*. (<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=21758>, 23 Haziran 2015’te erişildi).

- Butler, John R. (2002). "Somalia and the Imperial Savage: Continuities in the Rhetoric of War". *Western Journal of Communication*. 66/1: 1-24.
- Butler, Michael J. (2009). *International Conflict Management*. New York: Routledge.
- Buzan, Barry (2015a). *Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu*. Çev. Haluk Özdemir. İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.
- Buzan, Barry (2015b). *İnsanlar, Devletler ve Korku*. Çev. Emre Çıtak. İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.
- Caplan, Richard (2003). "Humanitarian Intervention: Which Way Forward?". İç. *Just Intervention*. Ed. Anthony F. Lang Jr., USA: Georgetown University Press, 131-144.
- Carment, David ve James, Patrick (2000). "Explaining Third-Party Intervention in Ethnic Conflict: Theory and Evidence". *Nations and Nationalism*. 6 (2): 173-202.
- Carr, Edward Hallett (2010). *Yirmi Yıl Krizi: 1919-1939*. Çev. Can Cemgil, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chandler, David (2004). "The Responsibility to Protect? Imposing the 'Liberal Peace'". *International Peacekeeping*. Vol.11, No.1: 59-81.
- Charbonneau, Bruno (2010). "France". İç. *The International Politics of Mass Atrocities: The Case of Darfur*. Ed. David R. Black and Paul D. Williams, New York: Routledge, 213-231.
- Chesterman, Simon (2003). "Hard Cases Make Bad Law: Law, Ethics and Politics in Humanitarian Intervention". İç. *Just Intervention*. Ed. Anthony F. Lang Jr., USA: Georgetown University Press, 46-61.
- Chivvis, Christopher S. (2012-2013). "Libya and the Future of Liberal Intervention". *Survival*. Vol. 54, No. 6: 1-23.

- Chomsky, Noam (2002). *Amerikan Müdahaleciliği*. Çev. Taylan Doğan ve Barış Zeren. İstanbul: Aram Yayıncılık.
- Clapham, Christopher (2005). *Africa and the International System: The Politics of State Survival*. UK: Cambridge University Press.
- Clark, Ian (2008). “Güvenlik Devleti”. Çev. Ali Rıza Güngen. İç. *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışmaları*. Hzl. David Held ve Anthony McGrew, Ankara: Phoneix, 215-228.
- Clausewitz, Carl von (2008). *Savaş Üzerine*. Çev. Selma Koçak, İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Collins, Robert O. (2006). “The Disaster in Darfur in Historical Perspective”. *The Journal of Conflict Studies*. 25-43.
- Collins, Robin (2011). “Thinking About Libya, the Responsibility to Protect and Regime Change: A “Lessons Learned” Discussion Paper”. *WPMC*. 1-8.
- Conference Report (2007). “The Darfur Conflict and Civilian Protection”. *CIHRS*. Cairo, Egypt, 1-32.
- Constitutive Act of the African Union (2000). 1-21, (http://www.au.int/en/sites/default/files/ConstitutiveAct_EN.pdf, 29 Mayıs 2014’te erişildi).
- Country Information and Policy Unit (2001). “Somalia Assessment”, 1-55, (http://Somalia.maestromapper.com/_sominfo/ind01b_Somalia_ca.pdf, 23 Haziran 2015’te erişildi).
- Criddle, Evan J. (2013). “Humanitarian Financial Intervention”. *The European Journal of International Law (EJIL)*. Vol. 24 No. 2: 583–615.
- Crocker, Chester A. (1995). “The Lessons of Somalia: Not Everything Went Wrong”, (<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/ambush/readings/lessons.html>, 5 Haziran 2013’te erişildi).

- Crocker, Chester A. (2001). "Intervention: Toward Best Practices and a Holistic View".
İç. *Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict*. Ed.
Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson ve Pamela Aall, Washington, D.C.:
United States Institute of Peace Press, 229-248.
- CSS/Centre for Strategic Studies (2000). "Humanitarian Intervention: Definitions and
Criteria". *Strategic Briefing Papers*. Ed. Guy Wilson-Roberts, Volume 3: Part 1:
1-2.
- Cutler, A. Claire (2015). "Eleştirel Tarihsel Materyalizm ve Uluslararası Hukuk:
Uluslararası Hukuku Praksi Olarak Düşünmek". İç. *Uluslararası İlişkilerin
Tarihsel Sosyolojisi*. Ed. Stephen Hobden ve John M. Hobson. Çev. Mervenur
L. Karadere, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 257-282.
- Çalış, Şaban H. (2006). "Uluslararası Örgütler: Tanımların, Yaklaşımların ve Tarihin
Alacakaranlığı". İç. *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*. Ed. Şaban H. Çalış, Birol
Akgün ve Önder Kutlu. Konya: Çizgi Kitabevi, 1-33.
- Daalder, Ivo H. ve Stavridis, James G. (2012). "NATO's Victory in Libya: The Right
Way to Run an Intervention". *Foreign Affairs*. Volume 91, Number 2: 1-7.
- Dabaşı, Hamid (2015). *Arap Baharı: Postkolonyalizmin Sonu*. Çev. Aslı T. Esen.
İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Dağı, İhsan D. (2007). "Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları".
Devlet, Sistem ve Kimlik. Der. İhsan Dağı ve dğr. İstanbul: İletişim.185-226.
- Dahl, Robert A. (1996). *Demokrasi ve Eleştirileri*. Çev. Levent Köker. Ankara: Yetkin
Yayınları.
- Dahl, Robert A. (2008). "Uluslararası Örgütler Demokratik Olabilir Mi? Bir Şüphelinin
Görüşü". Çev. Ezgi Saritaş. İç. *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme
Tartışmaları*. Hzl. David Held ve Anthony McGrew, Ankara: Phoneix, 628-642.

- Dalar, Mehmet (2010). “Darfur Sorunu: Sorunun Kökenleri, Çatışma ve Uluslararası Hukuk”. *Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları. II. Cilt.* Ed. K. İnät, B. Duran ve M. Ataman, Ankara: Nobel, 267-197.
- Dalar, Mehmet (2013). “Tarihsel ve Siyasal Boyutuyla Darfur: Çatışma, İnsani Kriz, Uluslararası Müdahale ve Barış Şansı”. *IMPR Rapor.* 1-32.
- “Darfur” (2015). (<http://global.britannica.com/place/Darfur>, 13 Ağustos 2015’te erişildi).
- Dembinski, Matthias ve Reinold, Theresa (2011). “Libya and the Future of the Responsibility to Protect-African and European Perspectives”. *PRIF-Report No. 107*: 1-30.
- Demirtaş, Birgül (2014). “İnşacılık”. İç. *Uluslararası İlişkilere Giriş*. 1. Basım. Ed. Şaban Kardaş ve Ali Balcı, İstanbul: Küre Yayınları, 110-122.
- Deng, Francis M. (2013). “Reconciling Sovereignty with Responsibility: A Basis for International Humanitarian Action”. İç. *Africa in World Politics: Engaging a Changing Global Order*. Ed. John W. Harbeson ve Donald Rothchild, USA (Boulder, CO): Westview Press, 310-349.
- Destexhe, Alain (2001). “New Institutions for New Times: The Case of the International Crisis Group”. İç. *Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict*. Ed. Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson ve Pamela Aall, Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 649-657.
- Deutsch, Karl W. (1953). “The Growth of Nations: Some Recurrent Patterns of Political and Social Integration”. *World Politics. Vol. 5, No. 2*: 168-195.
- Devlen, Balkan ve Özdamar, Özgür (2010). “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”. *Uluslararası İlişkiler. Cilt 7, Sayı 25*: 43-68.
- Dodds, Klaus (2005). *Global Geopolitics: A Critical Introduction*. England: Pearson.

- Donnelly, Jack (2012). “Realizm”. Çev. Ali Aslan. İç. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: Küre Yayınları, 49-80.
- Doyle, Michael W. (2001). “War Making and Peace Making: The United Nations’ Post-Cold War Record”. İç. *Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict*. Ed. Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson ve Pamela Aall, Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 529-560.
- Doyle, Michael W. ve Ikenberry, G. John (2015). *Uluslararası İlişkiler Teorisinde Yeni Düşünce*. Çev. Emre Çıtak. İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.
- Dueck, Colin (2009). “Neoclassical Realism and the National Interest: Presidents, Domestic Politics, and Major Military Interventions”. İç. *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. Ed. Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman ve Jeffrey W. Taliaferro. UK: Cambridge University Press, 139-169.
- Duran, Burhanettin “İran’ın Yeni ‘Dünyası’ Ne Olacak?”, (<http://www.sabah.com.tr/yazarlar/duran/2015/07/17/iranin-yeni-dunyasi-ne-olacak>, 17 Temmuz 2015’te erişildi).
- Ekengard, Arvid (2008). “The African Union Mission in Sudan (AMIS)”. *FOI-R-2559-SE*. 1-59.
- El-Kihya, Mansur Ömer (2011). *Libya’nın Kaddafi’si*. Çev. Saadet Yıldız İnal. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Elmi, Afyare Abdi (2012). *Somali: Kimlik İslami Hareketler ve Barış*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Enuka, Chuka (2012). “Post-Cold War Conflicts: Imperative for Armed Humanitarian Intervention”. *Global Journal of Human Social Science. Volume 12 Issue 9 Version 1*: 17-26.
- Ercan, G. Pınar (2014). “Uluslararası Müdahale”. İç. *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*. 1. Basım. Ed. Şaban Kardaş ve Ali Balcı, İstanbul: Küre Yayınları, 316-321.

- Etzioni, Amitai (2012). "The Lessons of Libya". *Military Review*. 45-54.
- Evans, Gareth (2011). "Interview: The R2P Balance Sheet After Libya". İç. *The Responsibility to Protect: Challenges & Opportunities in Light of the Libyan Intervention, e-International Relations*. 34-42.
- Evans, Graham ve Newnham, Jeffrey (2007). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. Çev. H. Ahen Utku, İstanbul: Gökkuşbuğu.
- Evera, Stephen Van (1997). *Guide to Methods for Students of Political Science*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Falk, Richard (2013). "Will We Ever Learn? Kicking the Intervention Habit". (<https://richardfalk.wordpress.com/2011/03/07/will-we-ever-learn-kicking-the-intervention-habit/>, 16 Kasım 2013'te erişildi).
- Farer, Tom J. (2003). "Humanitarian Intervention Before and After 9/11: Legality and Legitimacy". İç. *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*. Ed. J.L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane. UK: Cambridge University Press, 53-90.
- Fenton, Steve (2001). *Etnisite: Irkçılık, Sınıf ve Kültür*. Çev. Nihat Şad. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Finnemore, Martha (2004). *The Purpose of Intervention: Changing Beliefs about the Use of Force*. Ithaca: Cornell University Press.
- Fortna, Virginia Page (2007). *Does Peacekeeping Work?* New Jersey: Princeton University Press.
- Fox, William T. R. (1984). "World Politics as Conflict Resolution". İç. *International Conflict and Conflict Management: Readings in World Politics*. Ed. Robert O. Matthews, Arthur G. Rubinoff, Janice Gross Stein, Ontario: Prentice-Hall of Canada, 7-14.

- Fuchs, Yuri S. (2011). "Multilateral Intervention in Intrastate Conflict: A Comparative Analysis of Bosnia, Somalia, and Darfur". *CUREJ–College Undergraduate Research Electronic Journal*. 1-95.
- Galtung, Johan (2004a). "Emperyalizmin Yapısal Teorisi". *Uluslararası İlişkiler*. Cilt 1, Sayı 2: 25-46.
- Galtung, Johan (2004b). "Emperyalizmin Yapısal Teorisi-Kısım II". *Uluslararası İlişkiler*. Cilt 1, Sayı 3: 37-66.
- Gegout, Catherine (2006). "Explaining European Intervention in Africa: Realism versus Constructivism". *Conference Papers-International Studies Association*. 2006 Annual Meeting, 1-1.
- Gegout, Catherine (2009). "EU Conflict Management in Africa: The Limits of an International Actor". *Ethnopolitics*. Vol. 8, No: 3-4: 403-415.
- Gegout, Catherine (2010). Book Review: Grzyb Amanda F. (ed.), "The World and Darfur, International Response to Crimes against Humanity in Western Sudan". Montreal and Kingston: McGill-Queens University Press, 2009, *The Journal of Modern African Studies*. Volume 48, Issue 03: 519 -520.
- Gegout, Catherine (2012). "Explaining European Military Intervention in Africa: A Neoclassical Realist Perspective". İç. *Neoclassical Realism in European Politics: Bringing Power Back In*. Ed. Toje Asle and Kunz Barbara. Manchester: Manchester University Press, 138-160.
- "Genocide in Darfur", (<http://www.unitedhumanrights.org/genocide/genocide-in-sudan.htm>, 13 Ağustos 2015'te erişildi).
- Gerber, Rachel. "Peacekeeping and the Responsibility to Protect", (<http://www.stanleyfoundation.org/resources.cfm?id=485>, 25 Ağustos 2015'te erişildi).
- Gibbs, David N. (2000). "Realpolitik and Humanitarian Intervention: The Case of Somalia". *International Politics*. 37: 41-55.

- Gilpin, Robert (2015). *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Polisiği*. Çev. M. Duran vd. Ankara: Kripto Basın Yayın Dağıtım.
- Gizelis, Theodora-Ismene ve Kosek, Kristin E. (2005). “Why Humanitarian Interventions Succeed or Fail: The Role of Local Participation”. *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*, Vol. 40(4): 363-383.
- Glanville, Luke (2011). “Somalia Reconsidered: An Examination of the Norm of Humanitarian Intervention”, 1-16, (<http://sites.tufts.edu/jha/files/2011/04/a178.pdf>, 17 Ocak 2014’te erişildi).
- Goldstein, Joshua S. ve Pevehouse, Jon C. (2015). *Uluslararası İlişkiler*. Çev. Haluk Özdemir. Ankara: BB101 Yayınları.
- Griffiths, Martin, O’Callaghan, Terry ve Roach, Steven C. (2013). *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. Çev. CESRAN, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Griffiths, Martin, Roach, Steven C. ve Solomon, M. Scott (2011). *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*. Çev. CESRAN, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Grono, Nick (2006). “Briefing-Darfur: The International Community’s Failure to Protect”. *African Affairs*. 105/421: 621-631.
- Gundel, Joakim (2009). “Clans in Somalia”. *ACCORD*. 1-30.
- Gurr, Ted Robert (1994). “Peoples Against States: Ethnopolitical Conflict and the Changing World System: 1994 Presidential Address”. *International Studies Quarterly*. Vol. 38, No. 3: 347-377.
- Haass, Richard N. (2001). Using Force: Lessons and Choices for U.S. Foreign Policy”. İç. *Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict*. Ed. Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson ve Pamela Aall, Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 295-308.

- Habermas, Jorgen (2008). "Ulus Sonrası Konumlanma". Çev. Mehmet Celil Çelebi. İç. *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışmaları*. Hzl. David Held ve Anthony McGrew, Ankara: Phoneix, 643-649.
- Hafner-Burton, Emilie M. ve Montgomery, Alexander H. (2005). "Power Positions: International Organizations, Social Networks, and Conflict". *Journal of Conflict Resolution*. Vol. XX No. X, Month 1: 1-25.
- Haftel, Yoram Z. ve Thompson, Alexander (2006). "The Independence of International Organizations: Concept and Applications". *The Journal of Conflict Resolution*. Vol. 50 No. 2: 253-275.
- Halliday, Fred (2008). "Küresel Yönetişim: Beklentiler ve Sorunlar". Çev. Ezgi Sarıtaş. İç. *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışmaları*. Hzl. David Held ve Anthony McGrew, Ankara: Phoneix, 578-590.
- Hampson, Fen Osler (2001). "Parent, Midwife, or Accidental Executioner? The Role of Third Parties in Ending Violent Conflict". İç. *Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict*. Ed. Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson ve Pamela Aall, Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 387-406.
- Hardt, Michael ve Negri, Antonio (2008). "İmparatorluk Olarak Küreselleşme". Çev. Cemil Boyraz. İç. *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışmaları*. Hzl. David Held ve Anthony McGrew, Ankara: Phoneix, 144-147.
- Hashmi, Sohail H. (2003). "Is There an Islamic of Humanitarian Intervention?". İç. *Just Intervention*. Ed. Anthony F. Lang Jr., USA: Georgetown University Press, 62-83.
- Hehir, Aidan (2010). *Humanitarian Intervention: An Introduction*. London: Palgrave Macmillan.
- Herbst, Jeffrey (2004). "Let Them Fail: State Failure in Theory and Practice: Implications for Policy". İç. *When States Fail: Causes and Consequences*. Ed. Robert I. Rotberg, New Jersey: Princeton University Press. 302-318.

- Hettne, Björn (2008). “Teori ve Pratikte Güvenliğin Bölgeselleşmesi”. *Uluslararası İlişkiler. Cilt 5, Sayı 18*: 87-106.
- Heywood, Andrew (2013). *Küresel Siyaset*. Çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Ankara: Adres Yayınları.
- Hinsch, Wilfried (2013). “Kant, İnsancıl Müdahale ve Ahlaksal İstisnacılık”. İç. *Barışın Felsefesi: 200. Ölüm Yıldönümünde Kant*. Hzl. İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 85-118.
- Hoffmann, Stanley (2001). “The Debate about Intervention”. İç. *Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict*. Ed. Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson ve Pamela Aall, Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 273-284.
- Holsti, Kalevi J. (1995). *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holsti, Kalevi J. (2001). *The State, War, and the State of War*. UK: Cambridge University Press.
- Holzgrefe, J. L. (2003). “The Humanitarian Intervention Debate”. İç. *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*. Ed. J. L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane, UK: Cambridge University Press, 15-52.
- Howard, Lise Morjé (2002). “UN Peace Implementation in Namibia: The Causes of Success”. *International Peacekeeping*. 9(1): 99-132.
- Howard, Lise Morje (2009). *UN Peacekeeping in Civil Wars*. UK: Cambridge University Press.
- Howorth, Jolyon (2013). “Humanitarian Intervention in the Post-Cold War Era: A Provisional Balance-Sheet in Light of Libya, Syria and Mali”. *Fundacion Chile* 21: 1-34.

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/140445/coup-detat>, 30 Haziran 2014'te erişildi.

Huliaras, Asteris (2006). "Evangelists, Oil Companies, and Terrorists: The Bush Administration's Policy towards Sudan". *Orbis*. 709-724.

Huntington, Samuel P. (2010). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. 7. Baskı. İstanbul: Okuyan Us Yayınları.

Hurrell, Andrew (2013). "Revisiting Kant and Intervention". İç. *Just and Unjust Military Intervention European Thinkers from Vitoria to Mill*. Ed. Stefano Recchia ve Jennifer M. Welsh, New York: Cambridge University Press, 196-218.

ICG (International Crisis Group) (2012). "Divided We Stand: Libya's Enduring Conflicts". *Middle East/North Africa Report*. N°130: 1-44.

ICG (International Crisis Group) (2005a). "Darfur: The Failure to Protect". *Africa Report*. N°89: 1-28.

ICG (International Crisis Group) (2005b). "The EU/AU Partnership in Darfur: Not Yet a Winning Combination". *Africa Report*. N°99: 1-22.

ICISS (2001). *The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. Ottawa: The International Development Research Centre.

Ignatieff, Michael (2011). "Libya's Revolutionary Moment Has Arrived". (<http://www.theglobeandmail.com/news/politics/libyas-revolutionary-moment-has-arrived/article558675/>, 6 Eylül 2012'te erişildi).

Ikenberry, G. John (2004). "Balancing Risks: Great Power Intervention in the Periphery, by Jeffrey W. Taliaferro". *Capsule Review*, (<https://www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/2004-09-01/balancing-risks-great-power-intervention-periphery>, 6 Ağustos 2015'te erişildi).

- Indyk, Ari (2010). "The Case of Darfur: A Responsibility of Protect?". *Publications in Contemporary Affairs (PiCA)*. 1-27, (<http://www.thepicaproject.org/wp-content/uploads/2010/02/The-case-of-darfur.pdf>, 23 Kasım 2015'te erişildi).
- Isaac, Sally Khalifa (2012). "NATO's Intervention in Libya: Assessment and Implications". *Panorama*. 121-123.
- İnat, Kemal (2010). "Sudan: Neo-kolonializmin Kıskaçında Bölünme Sancısı". *Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları. II. Cilt*. Ed. K. İnat, B. Duran ve M. Ataman, Ankara: Nobel, 3-60.
- İrem, Nazım (2005-2006). "Liberal Cumhuriyetçilik, Çokkültürcülük ve Kültürel Demokrasi Talepleri". *Uluslararası İlişkiler. Cilt 2, Sayı 8*: 33-75.
- Jackson, Robert H. (1991/92). "Quasi-States: Sovereignty, International Relations, and the Third World". Reviewed by Andrew J. Pierre, *Foreign Affairs*. (<http://www.foreignaffairs.com/review/1991-12-01/quasi-states-sovereignty-international-relations-and-third-world>, 28 Haziran 2015'te erişildi).
- Jackson, Robert H. (2015). "Uluslararası Toplumun Siyasal Kuramı". İç. *Uluslararası İlişkiler Kuramları*. Ed. Ken Booth ve Steve Smith. Çev. Muhammed Aydın. İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık. 110-128.
- Jentleson, Bruce W. (2001). "Preventive Statecraft: A Realist Strategy for the Post-Cold War Era". İç. *Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict*. Ed. Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson ve Pamela Aall, Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 249-264.
- Jeong, Ho-Won (2008). *Understanding Conflict and Conflict Analysis*. London: SAGE.
- Joffe, George (2008). "Prodigal or Pariah? Foreign policy in Libya". İç. *Libya since 1969: Qadhafi's Revolution Revisited*. Ed. Dirk Vandewalle, UK: Palgrave, 191-213.
- John, Ronald Bruce St. (2008). *Libya: From Colony to Revolution*. England: Oneworld Publications.

- Jorgensen, F. Aslı Ergül (2014). “İngiliz Okulu”. İç. *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*. 3. Baskı. Ed. Şaban Kardaş ve Ali Balcı, İstanbul: Küre Yayınları, 175-194.
- Joshi, Shashank (2011). “Six Lessons from Libya”. *Conservative Middle East Council: The Arab Spring Implications for British Policy*. 16-19.
- Jude, Sorana-Cristina (2012). *Saving Strangers in Libya: Traditional and Alternative Discourses on Humanitarian Intervention*. Master Tezi. Nice, France: Advanced European and International Studies, European Institute. 1-83, (http://www.ie-ei.eu/IE-EI/Ressources/file/memoires/2012/JUDE_Sorana.pdf, 18 Aralık 2015’te erişildi).
- Kaldor, Mary (2001). *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Standford: Standford University Press.
- Karaosmanoğlu, Ali L. (1981). *İç Çatışmaların Çözümü ve Uluslararası Örgütler*. İstanbul: Gözlem Matbacılık.
- Kardaş, Şaban (2002). *Post-Cold War Developments in UN Peace Operations: Beyond Traditional Peacekeeping*. Basılmamış Master Tezi. Bonn: Ren Friedrich Wilhelm Üniversitesi, Master of European Studies.
- Karns, Margaret P. ve Mingst, Karen A. (2004). *International Organizations: The Politics and Processes of Global Governance*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Kasaija, Phillip Apuuli (2013). “The African Union (AU), the Libya Crisis and the Notion of ‘African Solutions to African Problems’”. *Journal of Contemporary African Studies*. 31/1: 117-138.
- Kassır, Samır (2011). *Arap Talihsizliği*. Çev. Özgür Gökmen, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Kegley, Charles William ve Blanton, Shannon Lindsey (2015). *Dünya Siyaseti: Yönelim ve Dönüşüm*. Çev. Helin A. Gessler. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Keith, Adam (2007). "The African Union in Darfur: An African Solution to a Global Problem?". 149-164, (<https://www.princeton.edu/jpia/past-issues-1/2007/7.pdf>, 23 Mart 2014'te erişildi).
- Keohane, Robert O. (2008). "Uluslararası Toplumda Egemenlik". Çev. Cemil Boyraz İç. *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışmaları*. Hızl. David Held ve Anthony McGrew, Ankara: Phoneix, 178-195.
- Keskin, Funda (2009). "Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme". *Uluslararası İlişkiler*. Cilt 6, Sayı 21: 67-88.
- Keskin Ata, Funda (2013). "Libya'ya Müdahale ve Uluslararası Hukuk". İç. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Cilt III: 2001-2012. Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim, 427-428.
- Keyman, E. Fuat (2012). "Uluslararası İlişkilerde Kimlik Sorunu ve Demokratik Dünya Düzeni". İç. *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1*. Der. Tayyar Arı. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Kışlakçı, Turan (2011). *Arap Baharı*. İstanbul: Mana Yayınları.
- Koenig, Nicole (2011). "The EU and the Libyan Crisis: In Quest of Coherence?". *IAI Working Papers*. 11/19: 1-20.
- Kohn, George Childs (2006). *Savaş Sözlüğü*. Çev. Berna Kara. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Koko, Jacques L. ve Essis, Essoh J. M. C. (2012). *Determinants of Success in UN Peacekeeping Operations*. USA: University Press of America.

- Kreps, Sarah E. (2007). "The United Nations-African Union Mission in Darfur: Implications and Prospects for Success". *African Security Review*. 16/4: 65-79.
- Kurubaş, Erol (2014). "Dünya Politikasının Dönüşümü ve Uluslararası İlişkiler Çağı". İç. *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*. 3. Baskı. Ed. Şaban Kardaş ve Ali Balcı, İstanbul: Küre Yayınları, 13-32.
- Kuwali, Dan (2012). "Responsibility to Protect: Why Libya and not Syria?". *Policy & Practice Brief, ACCORD. Issue.16*: 1-7.
- Lacher, Wolfram (2012). "The Libyan Revolution and the Rise of Local Power Centres". *Mediterranean Politics/Maghreb, Panorama*. 167-170.
- Lang Jr., Anthony F. (2002). *Agency of Ethics: The Politics of Military Intervention*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Lang. Jr., Anthony F. (2003). "Introduction: Humanitarian Intervention-Definitions and Debates". İç. *Just Intervention*. Ed. Anthony F. Lang Jr., USA: Georgetown University Press, 1-7.
- Levy, Jack S. (2001). "Theories of Interstate and Intrastate War: A Levels-of-Analysis Approach". İç. *Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict*. Ed. Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson ve Pamela Aall, Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 3-28.
- "Libya Başbakanı El Sani'den Canlı Yayında İstifa Etti", (<http://www.ihha.com.tr/haber-libya-basbakani-el-saniden-canli-yayinda-istifa-etti-487258/>), 12 Ağustos 2015'te erişildi).
- "Libya'da 'Tarihi' Anlaşma", (<http://aljazeera.com.tr/haber/libyada-tarihi-anlasma>), 6 Aralık 2015'te erişildi).
- "Libya'nın Siyasi Görünümü", (<http://www.mfa.gov.tr/Libya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>), 5 Mayıs 2015'te erişildi).

- Lieblich, Eliav (2011). "Intervention and Consent: Consensual Forcible Interventions in Internal Armed Conflicts As International Agreements". *Boston University International Law Journal*. Vol. 29/337: 337-382.
- Linklater, Andrew (2012). "İngiliz Okulu". İç. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Çev. Muhammed Ali Ağcan, İstanbul: Küre Yayınları, 119-150.
- Linklater, Andrew (2015). *Siyasal Topluluğun Dönüşümü*. Çev. Halit B. Aka. İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.
- Lipson, Leslie (2005). *Siyasetin Temel Sorunları*. Çev. Fügen Yavuz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Lofland, Valerie J. "Somalia: U.S. Intervention and Operation Restore Hope", 53-64, (<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/navy/pmi/Somalia1.pdf>, 23 Haziran 2015'te erişildi).
- Luecke, Richard (2010). *Müzakere*. Çev. Meral Ç. Şenerdi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Lusk, Gill (2008). "False Premise and False Response to the Darfur Crisis". *Peace Review: A Journal of Social Justice*. 20/2: 166-174.
- Lutskiy, Borisoviç (2011). *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi: 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*. Çev. Turan Keskin, İstanbul: Yordam Kitap.
- Lyman, Princeton N. (2013). "Sudan: A Fragile 'Peace'". İç. *Africa in World Politics: Engaging a Changing Global Order*. 5. Edition. Ed. John W. Harbeson ve Donald Rothchild. USA: Westview Press. 237-254.
- Lyons, Terrence ve Samatar, Ahmed I. (1995). *Somalia: State Collapse, Multilateral Intervention, and Strategies for Political Reconstruction*. *Brookings Occasional Papers*. Washington D.C.: The Brookings Institution.
- MacFarlane, S. Neil ve Weiss, Thomas (2000). "Political Interest and Humanitarian Action". *Security Studies*. 10/1: 112-142.

- Machiavelli, Niccolo (2008). *Siyaset Üzerine Konuşmalar*. Çev. Hakan Zengin. İstanbul: Dergah Yayınları.
- MacKinnon, Michael G. (2010). “The United Nations Security Council”. İç. *The International Politics of Mass Atrocities: The Case of Darfur*. Ed. David R. Black and Paul D. Williams, New York: Routledge, 71-99.
- Makinda, Samuel M. (1982). “Conflict and the Superpowers in the Horn of Africa”. *Third World Quarterly*. Vol. 4, No. 1: 93-103.
- Malone, David M. (1998). “The UN Security Council and Peace Operations, 1990–96”. *Canadian Foreign Policy Journal*. 5/2: 77-92.
- Mamdani, Mahmood (2009). *Saviors and Survivors: Darfur, Politics, and the War on Terror*. New York: Pantheon Books.
- “Map of Sudan”, (http://www.hrw.org/reports/2004/sudan0504/1.htm#_Toc71531687, 13 Ağustos 2015’te erişildi).
- Marangios, Rossella (2012). “The Somali Crisis: Failed State and International Interventions”. *IAI Working Papers*. 12/15: 1-20.
- Marchal, Roland ile (mail yoluyla) mülakat (22.02.2014). Senior Research Fellow at the National Centre for Scientific Research (CNRS), based at Sciences-Po in Paris.
- Massingham, Eve (2009). “Military Intervention for Humanitarian Purposes: Does the Responsibility to Protect Doctrine Advance the Legality of the Use of Force for Humanitarian Ends?”. *International Review of the Red Cross*. Volume 91 Number 876: 803-831.
- Mayroz, Eyal (2008). “Ever again? The United States, Genocide Suppression, and the Crisis in Darfur”. *Journal of Genocide Research*. 10/3: 359-388.
- McGrew, Anthony (2008). “Ulus-Ötesi Demokrasi Modelleri”. Çev. Ezgi Saritaş. İç. *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışmaları*. Hzl. David Held ve Anthony McGrew, Ankara: Phoneix, 591-608.

- Mearsheimer, John J. (1994/95). "The False Promise of International Institutions". *International Security*. Vol. 19, No. 3: 5-49.
- Menkhaus, Ken (2006/07). "Governance without Government in Somalia: Spoilers, State Building, and the Politics of Coping". *International Security*. Vol. 31, No. 3: 74-106.
- Menkhaus, Ken (2007). "The Crisis In Somalia: Tragedy in Five Acts". *African Affairs*. 106/204: 357-390.
- Mermin, Jonathan (1997). "Television News and American Intervention in Somalia: The Myth of a Media-Driven Foreign Policy". *Political Science Quarterly*. Vol. 112, No. 3: 385-403.
- Mertus, Julie (2003). "The Impact of Intervention on Local Human Rights Culture: A Kosovo Case Study". İç. *Just Intervention*. Ed. Anthony F. Lang Jr., USA: Georgetown University Press, 155-173.
- Messari, Nizar. "The Genocide in Darfur and the Intervention that Does not Take Place", (http://turin.sgir.eu/uploads/Messari-nizar_on_Darfur_ecpr_turin_07.pdf, 11 Mart 2013'te erişildi).
- Meyers, B. David (1974). "Intraregional Conflict Management by the Organization of African Unity". *International Organization*. Volume 28, Issue 03: 345-373.
- Michaels, Jeffrey H. (2011). "NATO After Libya". *The RUSI Journal*, 156/6: 56-61.
- Mills, Kurt (2008). "Which Responsibility in Darfur?". *Peace Review: A Journal of Social Justice*. 20/2: 175-183.
- Mingst, Karen A. ve Karns, Margaret P. (2012). *The United Nations in the 21st Century*. 4. Edition. USA: Westview Press.
- Mokhefi, Mansouria ile mülakat (12.2.2014). Director of the Middle East/North Africa Programme of IFRI (in Paris).

- Moller, Bjorn (2009). "The Somali Conflict: The Role of External Actors". *DIIS Report. 03*: 1-34.
- Morini, Daryl (12.04.2011). "Did Diplomacy Succeed or Fail in Libya?", (<http://www.e-ir.info/2011/04/12/did-diplomacy-succeed-or-fail-in-libya/>, 18 Kasım 2015'te erişildi).
- Mortimer, Edward (2012). "Independent Assessment for the BBC Trust by Edward Mortimer-May 2012". İç. *A BBC Trust Report on the Impartiality and Accuracy of the BBC's Coverage of the Events Known as the "Arab Spring"*. 8-83.
- Mullenbach, Mark Jerome (2001). *Third Party Interventions in Intrastate Disputes in the Twentieth Century*. Basılmamış Doktora Tezi. Arizona: Arizona Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü.
- Murphy, Sean D. (1996). *Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving World Order*. Vol. 21, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Nancy, Jean-Luc (2006). *Özgürlük Deneyimi*. Çev. Aziz Ufuk Kılıç. İzmir: ARA-lık Yayınları.
- Nardin, Terry (2003). "The Moral Basis for Humanitarian Intervention". İç. *Just Intervention*. Ed. Anthony F. Lang Jr., USA: Georgetown University Press, 11-27.
- Nardin, Terry (2012). "Uluslararası Siyaset Teorisi". Çev. Ali Aslan. İç. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: Küre Yayınları, 371-406.
- Nathan, Laurie (2006). "Failings of the DPA". *Accord* 18, s. 50. (http://www.c-r.org/sites/c-r.org/files/Accord18_15FailingsoftheDPA_2006_ENG.pdf, 19 Mart 2014'te erişildi).
- "NATO and Libya" (2011). (http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_04/20110402_110402-oup-update.pdf, 23 Kasım 2015'te erişildi).

- Newman, Edward (2001). "Human Security and Constructivism". *International Studies Perspectives*. 2: 239-251.
- Newman, Michael (2011). "Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Who Should Intervene?". *Civil Wars*. 13/3: 339-340.
- Nmoma, Veronica (2006). "The Shift in United States-Sudan Relations: A Troubled Relationship and the Need for Mutual Cooperation". *The Journal of Conflict Studies*. 44-70.
- Nye, Joseph S. ve Welch, David A. (2010). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*. Çev. Renan Akman, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- OECD (2005). "Overview of the Links Between the Environment, Conflict And Peace". 1-14, (http://www.ceipaz.org/images/contenido/Overview%20of%20the%20links%20between%20the%20enviroment%20conflict%20and%20peace_ENG.pdf, 17 Kasım 2015'te erişildi).
- O'Fahey, Rex Sean ve Tubiana, Jérôme (2007). "Darfur: Historical and Contemporary Aspects", Bergen, Norway: Center for Middle Eastern and Islamic Studies. 9: 1-42, (<http://org.uib.no/smi/Darfur/A%20DARFUR%20WHOS%20WHO3.pdf>, 13 Ağustos 2015'te erişildi).
- Oğuzlu, Tarık (2014a). "Liberalizm". İç. *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*. 1. Basım. Ed. Şaban Kardaş ve Ali Balcı, İstanbul: Küre Yayınları, 97-109.
- Oğuzlu, Tarık (2014b). "Uluslararası Siyasal Teori". İç. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Der. Ramazan Gözen, İstanbul: İletişim, 189-216.
- Okur, Mehmet Akif (2010). "Küresel Siyaset". İç. *Siyaset*. Ed. Mümtaz'er Türköne, İstanbul: Opus Yayınları, 667-707.

- Olonisakin, Funmi (2006). “Conflict and Conflict Resolution in Africa”. İç. *Power, Wealth and Global Equity: An International Relations Textbook for Africa*. Third edition. Ed. Patrick J. McGowan, Scarlett Cornelissen ve Philip Nel, Cape Town: UCT Press, 265-282.
- Onuf, Nicholas (2003). “Normative Frameworks for Humanitarian Intervention”. İç. *Just Intervention*. Ed. Anthony F. Lang Jr., USA: Georgetown University Press, 28-45.
- “Operation SOPRANO”, (<http://www.forces.gc.ca/en/operations-abroad-current/op-soprano.page>, 1 Ağustos 2015’te erişildi).
- Oran, Baskın (2013a). “Arap Baharı”. İç. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar. Cilt III: 2001-2012*. Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim, 51-52.
- Oran, Baskın (2013b). “Libya Olayları, Batı Müdahalesi ve Türkiye”. İç. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar. Cilt III: 2001-2012*. Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim, 52.
- Osaghae, Egosha E. ve McGowan, Patrick J. (2006). “Africa in the Global System, 1600 to Decolonization”. İç. *Power, Wealth and Global Equity: An International Relations Textbook for Africa*. Third edition. Ed. Patrick J. McGowan, Scarlett Cornelissen ve Philip Nel, Cape Town: UCT Press, 202-218.
- Özerdem, Alpaslan (2013). *Barış İnşası, Kuram ve Uygulaması*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özhan, Taha (2011). “‘Camp David’ Düzeni'nin Sonu Geldi”, (<http://setav.org/tr/camp-david-duzeninin-sonu-geldi/haber/869>, 29 Mayıs 2015’te erişildi).
- Paker, B. Evren (2012). *Küresel Güvenlik Kompleksi: Uluslararası Siyaset ve Güvenlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Pasic, Amir ve Weiss, Thomas G. (2003). "The Politics of Rescues Yugoslavia's Wars and the Humanitarian Impulse". İç. *Just Intervention*. Ed. Anthony F. Lang Jr., USA: Georgetown University Press, 107-130.
- Patrick, Stewart (2011). "Libya and the Future of Humanitarian Intervention: How Qaddafi's Fall Vindicated Obama and RtoP". (<http://www.foreignaffairs.com/articles/68233/stewart-patrick/libya-and-the-future-of-humanitarian-intervention?page=show>, 12 Temmuz 2013'te erişildi).
- Pattison, James (2011). "The Ethics of Humanitarian Intervention in Libya". *Ethics & International Affairs*. 25, No. 3: 271-277.
- Pazarcı, Hüseyin (2009). *Uluslararası Hukuk*. 8. Basım, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Peck, Connie (2001). "The Role of Regional Organizations in Preventing and Resolving Conflict". İç. *Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict*. Ed. Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson ve Pamela Aall, Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 561-584.
- PIPA (Program On International Policy Attitudes) (2005). "The Darfur Crisis: African and American Public Opinion". Globescan-Program On International Policy Attitudes/Knowledge Networks, 1-6, (http://www.worldpublicopinion.org/pipa/pdf/jun05/Darfur_Jun05_rpt.pdf, 23 Kasım 2015'te erişildi).
- Pieterse, Jan Nederveen (1997). "Sociology of Humanitarian Intervention: Bosnia, Rwanda and Somalia Compared". *International Political Science Review*. Vol.18, No. 1: 71-93.
- Pogge, Thomas W. (2008). "Küresel Adaletin Öncelikleri". Çev. Mehmet Celil Çelebi, İç. *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışmaları*. Hzl. David Held ve Anthony McGrew, Ankara: Phoneix, 650-662.
- Program on States and Security (2008). "Sudan Case Study", 1-32, (http://statesandsecurity.org/_pdfs/5_Sudan.pdf, 9 Aralık 2013'te erişildi).

- Prunier, Gerard (1996). "Somalia: Civil War, Intervention And Withdrawal (1990-1995)". *Refugee Survey Quarterly*. Vol. 15, No.1: 35-85.
- Prunier, Gérard (2007). *Darfur: The Ambiguous Genocide*. New York: Cornell University Press.
- "Publics Around the World Say UN Has Responsibility to Protect Against Genocide", 1-10, (http://www.worldpublicopinion.org/pipa/pdf/apr07/CCGA+_Genocide_article.pdf, 12 Ocak 2014'te erişildi).
- Quach, Thu Thi (2004). "The Crisis in Darfur: An Analysis of its Origins and Storylines". 1-39, (<http://scholar.lib.vt.edu/theses/available/etd-12242004-143603/unrestricted/tquachmajorpaper.pdf>, 20 Kasım 2015'te erişildi).
- Ramsbotham, Oliver ve Woodhouse, Tom (1996). *Humanitarian Intervention in Contemporary Conflict*. UK: Polity Press.
- Regan, Patrick M. (1996). "Successful Third-Party Intervention in Intrastate Conflicts". *The Journal of Conflict Resolution*. Vol. 40, No. 2: 336-359.
- Regan, Patrick M. (2000). "Substituting Policies during U.S. Interventions in Internal Conflicts: A Little of This, a Little of That". *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 44, No. 1: 90-106.
- Regan, Patrick M. (2002). *Civil Wars and Foreign Powers: Outside Intervention in Intrastate Conflict*. USA: Michigan Press.
- Report to the Secretary-General (2005). "Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General". 1-176, (http://www.un.org/news/dh/sudan/com_inq_darfur.pdf, 13 Ağustos 2015'te erişildi).
- Reus-Smit, Christian (2012). "Konstruktivizm". Çev. Ali Aslan. İç. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: Küre Yayınları, 279-310.

- Rinehard, Britta (2011). "Thematic Report: Clan Structure in Somalia". *CFC*. 1-9, (http://unhcr.org.ua/attachments/article/660/CFC_AntiPiracy_Report_Clans%20in%20Somalia_Aug_2011.pdf, 23 Haziran 2015'te erişildi).
- Risen, James (2006). *Savaş Devleti: Bush Yönetimi ve CIA'in Gizli Tarihi*. Çev. Özkan Özdem ve İbrahim Şener, İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Robinson, Piers (2002). *The CNN Effect: The Myth of News, Foreign Policy and Intervention*. London and New York: Routledge.
- Roskin, Michael G. ve Berry, Nicholas O. (2014). *Uluslararası İlişkiler: UI'nin Yeni Dünyası*. Çev. Özlem Şimşek, Ankara: Adres Yayınları.
- Roskin, Michael G., Cord, Robert L., Medeiros, James A. ve Jones, Walter S. (2013). *Siyaset Bilimi: Bir Giriş*. Çev. Atilla Yayla, Ankara: Adres Yayınları.
- Rotberg, Robert I. (2011). "Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators". 1-25, (http://www.brookings.edu/press/books/chapter_1/statefailureandstateweaknessinatimeoferror.pdf, 14 Ocak 2014'te erişildi).
- Rutherford, Kenneth R. (2008). *Humanitarianism Under Fire: The US and UN Intervention in Somalia*. Sterling, VA: Kumarian Press.
- Salih, M.A. Mohamed (2005). "Understanding the Conflict in Darfur". *Centre of African Studies: Occasional Paper*. University of Copenhagen, 1-29.
- Sandel, Michael J. (2013). *Adalet: Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?*. Çev. Mehmet Kocaoğlu, Ankara: BigBang Yayınları.
- Sarihan, Ali (2012). "Is the Arab Spring in the Third Wave of Democratization? The Case of Syria and Egypt". *TJP Turkish Journal of Politics Vol. 3 No. 1*: 67-85.
- Sarkees, Meredith Reid, Wayman, Frank Whelon ve Singer, J. David (2003). "Inter-State, Intra-State, and Extra-State Wars: A Comprehensive Look at Their Distribution over Time, 1816–1997". *International Studies Quarterly* (47): 49-70.

- Schabas, William A. (2001). "International Law and Response to Conflict". İç. *Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict*. Ed. Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson ve Pamela Aall, Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 603-618.
- Schmidt, Elizabeth (2013). *Foreign Intervention in Africa: From the Cold War to the War on Terror*. New York: Cambridge University Press.
- Schoeman, Maxi (2006). "Africa's International Relations". İç. *Power, Wealth and Global Equity: An International Relations Textbook for Africa*. Third edition. Ed. Patrick J. McGowan, Scarlett Cornelissen ve Philip Nel, Cape Town: UCT Press, 240-264.
- Schraeder, Peter J. (1992). "The Horn of Africa: US Foreign Policy in an Altered Cold War Environment". *Middle East Journal*. Vol. 46, No. 4: 571-593.
- Seybolt, Taylor B. (2008). *Humanitarian Military Intervention: The Conditions for Success and Failure*. Sweden: SIPRI. New York: Oxford University Press.
- Shanhan, Rodger (2011). "R2P: Seeking Perfection in an Imperfect World". İç. *The Responsibility to Protect: Challenges & Opportunities in Light of the Libyan Intervention, e-International Relations*. 26-27.
- Sharqieh, Ibrahim (2011). "Imperatives for Post-conflict Reconstruction in Libya". 3-10, (http://www.brookings.edu/~media/research/files/articles/2011/12/31%20Libya%20sharqieh/12_Libya%20reconstruction_sharqieh, 14 Nisan 2015'te erişildi).
- Shaw, Martin (2015). "Globalite ve Tarihsel Sosyoloji: Yeniden Değerlendirilen Devlet, Devrim ve Savaş". İç. *Uluslararası İlişkilerin Tarihsel Sosyolojisi*. Ed. Stephen Hobden ve John M. Hobson. Çev. Mervener L. Karadere, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları. 123-145.
- Sheehan, Michael (2010). "Military Security". İç. *Contemporary Security Studies*, 2th edition, Ed. Alan Collins. New York: Oxford University Press.

- Siebert, John (2011). "Target: Libya". *The Ploughshares Monitor*. Vol. 32, No. 2: 12-15.
- Slim, Hugo ve Visman, Emma (1995). "Evacuation, Intervention and Retaliation: United Nations Humanitarian Operations in Somalia 1991-1993". İç. *The Politics of Humanitarian Intervention*. Ed. John Harriss, London: Pinter Publishers, 145-166.
- Snodderly, Dan (2011). *Peace Terms: Glossary of Terms for Conflict Management and Peacebuilding*. Washington, DC: United States Institute of Peace.
- Soutball, Roger (2006). "Africa in the Contemporary World". İç. *Power, Wealth and Global Equity: An International Relations Textbook for Africa*. Third edition. Ed. Patrick J. McGowan, Scarlett Cornelissen ve Philip Nel, Cape Town: UCT Press, 219-239.
- Sönmezoğlu, Faruk (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. Dördüncü Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- "Statement on Libya", (2011). (http://www.NATO.int/cps/en/SID-CBCB6F0D-7B26DE76/NATolive/news_75177.htm, 6 Mayıs 2013'te erişildi).
- Stoop, Jaco (2011). "NATO's Intervention in Libya: Success or Failure?", (http://mideastreview.org/2011/11/14/nato_intervention_in_libya_success_or_failure/, 6 Aralık 2012'te erişildi).
- Strobel, Warren P. (2001). "Information and Conflict". İç. *Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict*. Ed. Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson ve Pamela Aall, Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 677-694.
- Strobel, Warren P. (1996). "The CNN Effect". (<http://www.ajr.org/article.asp?id=3572>, 14 Mart 2013'te erişildi).

- Sudan Case Report (2010). “Democracy Support through the United Nations”. *Report 10/2010-Evaluation*. 1-43, (<http://www.oecd.org/countries/sudan/48085726.pdf>, 17 Kasım 2015’te erişildi).
- “Sudan” (2007). 1-76, (<http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2006/78759.htm>, 6 Ekim 2013’te erişildi).
- Sugunami, Hidemi (2013). “Kelsen/Schmitt Üzerinden Egemenliği Anlamak”. Çev. Emre Erşen. İç. *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler*. Der. Esra Diri. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 789-814.
- Sur, Melda. (2013). “Birleşmiş Milletler Örgütünün Gelişimi ve Geleceği”. *Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi. C.III, Özel Sayı, C.8*: 2535-2550.
- Sutch, Peter ve Elias, Juanita (2007). *International Relations: The Basics*. New York: Routledge.
- Şatana, Nil. S. (2014). “İç Çatışma: Nedenler, Mekanizmalar, Aktörler”. İç. *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. Ed. Evren Balta. İstanbul: İletişim Yayınları. 303-319.
- Tanrısever, Oktay F. (2010). “Güvenlik”. İç. *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. Der. Atila Eralp, İstanbul: İletişim yayınları, 107-123.
- Taylor, Paul ve Curtis, Devon (2011). “The United Nations”. İç. *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. Fifth edition. New York: Oxford University Press, 310-325.
- Teson, Fernando R. (2003). “The Liberal Case for Humanitarian Intervention”. İç. *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*. Ed. J.L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane, UK: Cambridge University Press, 93-129.
- Thakur, Ramesh (1994). “From Peacekeeping to Peace Enforcement: The UN Operation in Somalia”. *The Journal of Modern African Studies*. Vol. 32, No. 3: 387-410.

- Thakur, Ramesh (2011). “R2P, Libya and International Politics as the Struggle for Competing Normative Architectures”. İç. *The Responsibility to Protect: Challenges & Opportunities in Light of the Libyan Intervention, e-International Relations*. 12-14.
- “The Responsibility not to Veto: A Way Forward” (2014). Citizens for Global Solutions, 1-16, (http://globalsolutions.org/files/public/documents/RN2V_White_Paper_CGS.pdf, 20 Kasım 2015’te erişildi).
- Thimm, Johannes (2012). “The United States and the Arab Spring: The End of the Post-9/11 Paradigm”. İç. *Protest, Revolt and Regime Change in the Arab World*. Ed. Muriel Asseburg. SWP Research Paper. 51-53.
- “Too Little, Too Late: Sudanese and International Response 2004”. (<http://www.hrw.org/reports/2004/sudan0504/8.htm>, 13 Ağustos 2015’te erişildi).
- Türkmen, Füsun (2006). *İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale*. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.
- Udombana, Nsongurua J. (2005). “When Neutrality is a Sin: The Darfur Crisis and the Crisis of Humanitarian Intervention in Sudan”. *Human Rights Quarterly*. 27: 1149-1199.
- Ulusoy, H. Ülkü (2013). “Uluslararası Hukuk Açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu”. *TAAD. Yıl 4, Sayı 14*: 269-297.
- “UN Operations and Peacekeeping Missions”, (http://www.msz.gov.pl/en/foreign_policy/international_organisations/united_nations/peace_and_security/operacje_i_misje_pokojowe_onz, 20 Kasım 2013’te erişildi).
- “UNMIS Background”, (<http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unmis/background.shtml>, 31 Ağustos 2015’te erişildi).

- Vandewalle, Dirk (2008). "From International Reconciliation to Civil War: 2003-2011".
İç. *Libya since 1969: Qadhafi's Revolution Revisited*. Ed. Dirk Vandewalle, UK:
Palgrave, 215-239.
- Vasquez, John A. (2015). *Savaş Bulmacası*. Çev. Haluk özdemir. Ankara: Röle
Akademik Yayıncılık.
- Viotti, Paul R. ve Kauppi, Mark V. (2014). *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti*.
Çev. Ayşe Özbay Erozan, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Vircoulon, Thierry ile (mail yoluyla) mülakat (19.02.2014). OECD expert, the Project
Director for Central Africa in ICG.
- Volkan, Vamık D. (2009). *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir
İnceleme*. Çev. Medine B. Büyükkal. İstanbul: Everest Yayınları.
- Vuong, Quynh-Nhu (2003). "U.S. Peacekeeping and Nation-Building: The Evolution of
Self-Interested Multilateralism". 21 *Berkeley J. Int'l Law*. 804, Volume 21/Issue
3: 804-824.
- Waal, Alex de (2005). "Who Are The Darfurians? Arab And African Identities,
Violence And External Engagement". *African Affairs*. 104/415: 181-205.
- Waal, Alex de ve Omaar, Rakiya "Can Military Intervention Be "Humanitarian"?",
(<http://www.merip.org/mer/mer187/can-military-intervention-be-humanitarian>, 3
Ağustos 2015'te erişildi).
- Walling, Carrie Booth (2008). *The United Nations Security Council and Humanitarian
Intervention: Causal Stories about Human Rights and War*. Basılmamış Doktora
Tezi. Minnesota: University Of Minnesota, Department of Political Science.
- Waltz, Kenneth N. (2009). *İnsan, Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz*. Ankara: Asil
Yayın.

- Waltz, Kenneth N. (2013). “Soğuk Savaş Sonrasında Yapısal Realizm”. Çev. Papatya Alkan Genca. *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler*. Der. Esra Diri. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi. 733-769.
- Waltz, Kenneth N. (2015). *Uluslararası Politika Teorisi*. çev. Osman S. Binatlı, Ed. Çınar Özen. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Walzer, Michael (2010). *Haklı Savaş Haksız Savaş: Tarihten Örneklerle Desteklenmiş Ahlaki Bir Tez*. Çev. Mehmet Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Wasara, Samson S. (2002). “Conflict and State Security in the Horn of Africa: Militarization of Civilian Groups”. *African Association of Political Science*. Vol 7, No. 2: 39-60.
- Weiss, Thomas G. (1999). *Military-Civilian Interactions: Intervening in Humanitarian Crises*. New York: Rowman and Littlefield Publishers.
- Weiss, Thomas G. (2003). “Principles, Politics, and Humanitarian Action”. İç. *Just Intervention*. Ed. Anthony F. Lang Jr., USA:Georgetown University Press, 84-103.
- Welsh, Jennifer (2011). “Civilian Protection in Libya: Putting Coercion and Controversy Back into RtoP”. *Ethics & International Affairs*. 1-8.
- Wendt, Alexander (2012). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Wendt, Alexander (2013). “Ortak Kimlik Oluşumu ve Uluslararası Devlet”. Çev. Emre Erşen. *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler*. Der. Esra Diri. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi. 679-707.
- Weschler, Joanna (2010). “UN Response to the Darfur Crisis”. *The Gap Between Narratives and Practices/Darfur: The Responses from the Arab World*. 1-10, (http://fride.org/download/OP_UN_Responses_Darfur.pdf, 23 Kasım 2015’te erişildi).

- Western, Jon (2002). "Sources of Humanitarian Intervention: Beliefs, Information, and Advocacy in the U.S. Decisions on Somalia and Bosnia". *International Security*. Vol. 26, No. 4: 112-142.
- Western, Jon ve Goldstein, Joshua S. (2011). "Humanitarian Intervention Comes of Age Lessons From Somalia to Libya". *Foreign Affairs*. Volume 90, Number 6: 48-59.
- Wheeler, Nicholas J. (2002). *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*. New York: Oxford University Press.
- Wheeler, Nicholas J. (2003). "Humanitarian Intervention After September 11, 2001". İç. *Just Intervention*. Ed. Anthony F. Lang Jr., USA: Georgetown University Press, 192-216.
- White, Jeremy Patrick (2006). "Civil Affairs in Somalia". *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*. 1-9.
- Williams, David (1998). "Africa and International Relations". *Africa: Journal of the International Africa Institute*. 68(3): 425-439.
- Williams, Paul D. ve Bellamy, Alex J. (2005). "The Responsibility to Protect and the Crisis in Darfur". *Security Dialogue*. Vol. 36(1): 27-47.
- Wisberg, Jacob. "Powell Doktrini Geçersiz", (<http://arsiv.ntv.com.tr/news/109064.asp?cp1=1>, 9 Haziran 2015'te erişildi).
- Yalçınkaya, Haldun (2008). *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Yalvaç, Faruk (2010). "Savaş ve Barış". İç. *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. Der. Atila Eralp, İstanbul: İletişim Yayınları, 251-285.
- Yaramış, Volkan ve Kolasi, Klevis (2004). "Eleştirel Teori, Hegemonya ve Güvenlik". İç. *Uluslararası İlişkilerde Teorileri: Temel Kavramlar*. Ed. Mehmet Şahin ve Osman Şen. Ankara: Kripto, 171-208.

- Yeşiltaş, Murat. “BM Reforme Edilebilir mi?”, (<http://setav.org/tr/bm-reforme-edilebilir-mi/video/22906>, 26 Haziran 2015’te erişildi).
- Yeşilyurt, Nuri (2013). “Darfur Sorunu (2003-2011)”. İç. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar. Cilt III: 2001-2012*. İstanbul: İletişim. s. 425.
- Yılmaz, Muzaffer Ercan (2006). “Third-Party Intervention in International Conflicts: Peacekeeping and Peacemaking in the Post-Cold War Era”. *Uluslararası İlişkiler. Volume 3, No 11*: 25-44.
- Yılmaz, Muzaffer Ercan (2007). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Etnik Çatışmalar: Etnik Çatışmaların Nedenleri ve Etnik Barışın Tesisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yılmaz, Muzaffer Ercan (2013). “UN Peacekeeping Operations and Peace Building in Internal Conflicts”. “*Barış ve Güvenliğin Yeniden İnşası*” Başlıklı V. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı. 11-12 Aralık 2013, 196-209, (http://ucir.uludag.edu.tr/ucir/konferans_tam_metin_kitabi.pdf, 6 Ağustos 2015’te erişildi).
- Yılmaz, Muzaffer Ercan (2015). *Toplumlararası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek: Birleşmiş Milletler Güçleri ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*. Bursa: Dora Basım Yayın.
- Yost, David S. (2001). “NATO’s Contributions to Conflict Management”. İç. *Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict*. Ed. Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson ve Pamela Aall, Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 585-602.
- Zartman, I. William (2001). “The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemates and Ripe Moments”. *Global Review of Ethnopolitics. 1/1*: 8-18.

BMGK Kararları:

S/RES/733, 23 Ocak 1992

S/RES/751, 24 Nisan 1992

S/RES/794, 3 Aralık 1992

S/RES/814, 26 Mart 1993

S/RES/837, 6 Haziran 1993

S/RES/1547, 11 Haziran 2004

S/RES/1556, 30 Temmuz 2004

S/RES/1564, 18 Eylül 2004

S/RES/1574, 19 Kasım 2004

S/RES/1706, 31 Ağustos 2006

S/RES/1769, 31 Temmuz 2007

S/RES/1970, 26 Şubat 2011

S/RES/1973, 17 Mart 2011

S/PV.6498, 17 Mart 2011